

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

КРАСНИЦЬКА ОЛЬГА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 378.6:355]:[37.091.12:808.5-051](043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКЛАДАЧА ВИЩОГО ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Подається на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Ольга Красницька

Київ – 2026

АНОТАЦІЯ

Красницька О. В. Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. – Національний університет оборони України. Український державний університет імені Михайла Драгоманова, Київ, 2026.

У дисертації обґрунтовано теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу. Об'єктом дослідження визначено професійну підготовку викладачів закладів вищої освіти до ораторської діяльності. Предметом дослідження обрано систему професійної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що вперше: теоретично обґрунтовано та розроблено систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що містить взаємопов'язані цільову, концептуальну, організаційно-методичну, змістово-технологічну й оцінно-результативну підсистеми; обґрунтовано теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача ВВНЗ, визначено закономірності ораторської діяльності (управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок); виявлено особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ; сформовано портрет викладача ВВНЗ як професійного спікера; розкрито зміст етапів його розвитку (учнівства, творчої активності, ораторської майстерності); введено поняття «ораторське поле», «комунікаційна стратегія ораторської діяльності», «освітнє середовище ВВНЗ, сприятливе для ораторської діяльності»; з'ясовано сутність понять «готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «рівень

готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «система професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності»; розроблено структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (мотиваційний, світоглядний, автентичний, комунікативний, діяльнісний компоненти), визначено критерії (мотиваційно-цільовий, світоглядно-пізнавальний, автентично-творчий, комунікативно-емоційний, діялісно-рефлексивний), показники та рівні (творчий, інтеріоризований, конструктивний, репродуктивний) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; запропоновано концепцію формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що ґрунтується на діялісно-риторичному, компетентнісному, системному, технологічному, особистісно орієнтованому, гуманістичному, синергетичному, контекстному, праксеологічному, індивідуально-творчому методологічних підходах і принципах професійної підготовки до ораторської діяльності (особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності, цілісності та інтеграції, зв'язку теорії з практикою, міцності, відповідальності, риторичної взаємодії та кооперації, усвідомленого й активного навчання, проактивної рефлексії, емоційної залученості); обґрунтовано технологічне забезпечення та виокремлено організаційно-педагогічні умови (створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності; залучення до ораторської практики; оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності; забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти; забезпечення систематичності й безперервності активного навчання) формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

У дослідженні уточнено: сутність понять «ораторська діяльність», «риторика», «ораторське мистецтво», «красномовство», «риторизація освітньої

діяльності», «публічний виступ», «ораторський стиль»; підходи до змісту, структури й архітекτονіки ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти, риторичних жанрів (жанрів публічного мовлення), класифікації публічних промов викладача ВВНЗ, етапів підготовки до публічного виступу; вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, soft skills і hard skills оратора, чинники сприйняття викладача та публічної промови.

Подальшого розвитку в дослідженні набули: наукові уявлення про зміст ораторської діяльності викладача, ідеї та положення риторизації освітньої діяльності, риторичної освіченості й розвитку викладача як професійного спікера, методологічні засади розвитку риторики, форми та методи професійної підготовки викладача до ораторської діяльності.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й апробації технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; розробленні та впровадженні на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», програма якого органічно поєднує лекції, публічні виступи, практичні заняття з елементами тренінгу, творчі завдання, завдання для самостійної роботи; розробленні й реалізації ютуб-каналу «Риторика лідера», електронного навчального курсу «Сучасна педагогічна риторика», сайту «Риторика успіху справжнього лідера», серії наукових подкастів із риторики, ватсап-каналу «Лідерство, риторика, успіх»; розробленні та реалізації в освітньому процесі навчальних програм «Сучасна педагогічна риторика» на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти та «Академічна риторика» на другому (магістерському) рівні вищої освіти, навчально-методичного посібника «Сучасна педагогічна риторика», науково-популярного видання «Надихаюча книжка Українського Захисника».

Ораторську діяльність визначено вагомою складовою професійної діяльності викладача та розглянуто як динамічну систему цілей, мотивів і свідомої активності оратора, що виявляється в сукупності його дій на основі риторичних знань та

ораторських умінь, спрямованих на досягнення мети публічного виступу шляхом інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Побудовано структуру ораторської діяльності, складовими компонентами якої виділено мету як джерело активності та безперервного вдосконалення оратора, мотиви як внутрішній рушій, що спонукає до ораторської діяльності, публічний виступ як засіб та основну її одиницю, риторичні знання, ораторські вміння, дії оратора, комунікаційну стратегію.

Розроблено архітектуру ораторської діяльності, що містить чотири взаємопов'язані етапи, які відображають систему ораторських дій, що забезпечують її ефективність і результативність, реалізацію комунікаційної стратегії: підготовка до публічного виступу, публічний виступ, зворотний зв'язок, рефлексія оратора. Публічний виступ (публічну промову) розглянуто в авторському тлумаченні як ораторське та інформаційно-енергетичне утворення монологічної форми, що виголошується перед цільовою аудиторією у взаємодії з нею засобами вербального й невербального мовлення з метою досягнення бажаного ефекту через інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив.

Виокремлено особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ: чіткість, лаконічність, змістовність, переконливість і натхненність висловлювань; різновекторність знань викладача; довіра до НПП, заснована на лідерстві та героїчному досвіді в бойових умовах; статусність і кваліфікованість цільової аудиторії; емоційна відстань між оратором та аудиторією; медійність сучасного викладача.

Розроблено портрет викладача ВВНЗ як професійного спікера, що органічно поєднує світоглядну, знанняву, мисленнєву, емоційно-вольову, енергетичну, особистісну й діяльнісну складові. Ключовими характеристиками особистості оратора визначено риторичні знання, ораторські вміння, лідерську позицію, ораторські звички, ораторський стиль, емоційний інтелект, високий

енергопотенціал, дизайн-мислення, світогляд дослідника, автентичність особистості.

Здійснено аналіз стану проблеми формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Визначено критерії та показники готовності до ораторської діяльності: мотиваційно-цільовий (мотивація до успіху, потреба в досягненнях), світоглядно-пізнавальний (риторичні знання, світогляд дослідника, ораторські звички), автентично-творчий (автентичність, упевненість у собі, креативність), комунікативно-емоційний (комунікабельність, комунікативна толерантність, емоційний інтелект), діяльнісно-рефлексивний (лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність). Схарактеризовано чотири рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Творчий рівень проявляється через стійку мотивацію до успіху, високу потребу в досягненнях, креативність, оригінальність в ораторській діяльності, автентичне виявлення творчої індивідуальності оратора. Інтеріоризований рівень розглянуто через інтеріоризацію кращих зразків ораторських дій, отриманого досвіду ораторської практики і зворотного зв'язку від риторика й цільових аудиторій. Конструктивний рівень характеризується внесенням змін в алгоритми чи зразки ораторських дій, здатністю їх адаптувати до нових умов ораторської діяльності. На репродуктивному рівні оратор відтворює засвоєні знання, діє за зразком у звичних риторичних ситуаціях, виконує завдання за певними алгоритмами чи інструкціями.

Педагогічний експеримент проведено в чотири етапи (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний) протягом 2019–2025 рр. Експериментальною базою дослідження стали ВВНЗ України: Військова академія (м. Одеса), Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національний університет оборони України, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба. На констатувальному етапі експерименту виявлено, що у значної кількості викладачів ВВНЗ, а саме 39,98 % переважає конструктивний рівень готовності до ораторської діяльності. Інтеріоризований рівень продемонстрували 26,57 % досліджуваних,

репродуктивний – 20,24 %, а на творчому рівні знаходиться лише 13,21 % офіцерів. Отримані дані підтвердили потребу в розробленні та впровадженні в освітній процес ВВНЗ на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти системи професійної підготовки до ораторської діяльності й зокрема технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності визначено як динамічну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем, що реалізуються в єдності мети, завдань, підходів, принципів, організаційно-педагогічних умов, авторського контенту, технологічного забезпечення, критеріального апарату та прогнозованого результату формування готовності до ораторської діяльності. Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності схарактеризовано як сукупність організаційних форм і методів професійної підготовки до ораторської діяльності, що передбачає оптимізацію ресурсів і спрямування можливостей освітнього середовища ВВНЗ, попереднього професійного досвіду викладача, неформальної та інформальної освіти на реалізацію завдань формування готовності до ораторської діяльності й розвиток викладача як професійного спікера.

Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності містило педагогічні (інтерактивні, тренінгові, змішаного навчання) та медійні (лінійні, нелінійні, візуальні, звукові, аудіовізуальні, комунікаційні) технології. Воно складало комплекс організаційних форм (освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», ютуб-канал «Риторика лідера», сайт «Риторика успіху справжнього лідера», наукові подкасти з риторики, ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх») і методів (словесні (лекція, пояснення, дискусія), наочні (демонстрування, ілюстрування, спостереження), практичні (вправи, робота з книгою, методи генерації, імпровізації, сторітелінгу), методи контролю (опитування, експрес-контроль, самоконтроль, взаємоконтроль), інтерактивні (метод зворотного зв'язку, аналізу риторичних ситуацій, мозковий штурм, рольова гра)) професійної підготовки до ораторської діяльності.

Доведено ефективність експериментальної роботи з упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування їх готовності до ораторської діяльності. Кількість викладачів ВВНЗ із творчим рівнем готовності до ораторської діяльності збільшилася на 14,65 %, інтеріоризованим – на 8,28 %. Натомість із конструктивним рівнем зменшилася на 12,56 %, репродуктивним – на 10,37 %.

Перспективними напрямками дослідження теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача ВВНЗ можуть стати: професійна підготовка викладача до ораторської діяльності на етапах творчої активності та ораторської майстерності; розвиток риторичної культури військового керівника; з'ясування особливостей впливу оратора на особовий склад у бойових умовах; розвиток автентичного лідерства викладача ВВНЗ; виявлення гендерних особливостей формування готовності до ораторської діяльності у викладачів ВВНЗ; з'ясування впливу ораторської майстерності та педагогічної гнучкості викладача на рівень адаптації слухачів ВВНЗ до сучасних кризових ситуацій гібридної війни; інтеграція євроатлантичних підходів у професійну підготовку офіцерів-лідерів до ораторської діяльності; визначення риторичних інструментів, що усувають дефіцит емоційного контакту, інтелектуального навантаження та стимулюють мотивацію в умовах воєнного стану.

Ключові слова: риторика, ораторська діяльність, публічний виступ, професійний спікер, викладач, вищий військовий навчальний заклад, формування готовності до ораторської діяльності, система професійної підготовки до ораторської діяльності, освітнє середовище ВВНЗ, технологічне забезпечення, організаційно-педагогічні умови, ораторське поле, закономірності ораторської діяльності, комунікаційна стратегія ораторської діяльності.

ABSTRACT

Krasnytska O. V. Theoretical and Methodological Foundations of the Oratorical Activity of a Higher Military Educational Institution Lecturer. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.04 – Theory and Methodology of Professional Education. – National Defense University of Ukraine. Mykhailo Drahomanov Ukrainian State Universit, Kyiv, 2026.

The dissertation substantiates the theoretical and methodological foundations of the oratorical activity of a higher military educational institution (hereinafter –HMEI) lecturer. The object of the study is defined as the professional training of HMEI lecturers for oratorical activity. The subject of the study is the system of professional training of HMEI lecturers for oratorical activity.

The scientific novelty of the research results consists in the fact that, for the first time: the system of professional training of HMEI lecturers for oratorical activity has been theoretically grounded and developed, comprising interrelated target, conceptual, organizational-methodological, content-technological, and evaluative-result subsystems; the theoretical and methodological foundations of the oratorical activity of an HMEI lecturer have been substantiated, and the regularities of oratorical activity have been identified (audience management in a public speech, mirroring in the interaction between the orator and the audience, the systemic nature of the orator's influence on the target audience, the development of the subjects of oratorical activity, public speech as an educational act); the specific features of the oratorical activity of an HMEI lecturer have been revealed; a portrait of the HMEI lecturer as a professional speaker has been formed; the content of the stages of his/her development (apprenticeship, creative activity, oratorical mastery) has been disclosed; The concepts of «oratorical field», «communication strategy of oratorical activity», and «an HMEI educational environment conducive to oratorical activity» have been introduced; The essence of the concepts «readiness of HMEI lecturers for oratorical activity», «level of readiness of HMEI lecturers for oratorical activity», «formation of readiness of HMEI lecturers for oratorical

activity», «professional training of HMEI lecturers for oratorical activity», «system of professional training of HMEI lecturers for oratorical activity», «organizational and pedagogical conditions for forming readiness of HMEI lecturers for oratorical activity», and «technological support for forming readiness of HMEI lecturers for oratorical activity» has been clarified; the structure of HMEI lecturers' readiness for oratorical activity (motivational, worldview, authentic, communicative, and activity-based components) has been developed; the criteria (motivational-goal, worldview-cognitive, authentic-creative, communicative-emotional, and activity-reflective), indicators, and levels (creative, interiorized, constructive, and reproductive) of HMEI lecturers' readiness for oratorical activity have been determined; A concept for forming the readiness of HMEI lecturers for oratorical activity has been proposed, based on activity-rhetorical, competence-based, systemic, technological, personality-oriented, humanistic, synergetic, contextual, praxeological, and individually creative methodological approaches, and on the principles of professional training for oratorical activity (personal orientation of professional training for oratorical activity, integrity and integration, connection of theory with practice, durability, responsibility, rhetorical interaction and cooperation, conscious and active learning, proactive reflection, emotional engagement); the technological support has been substantiated, and the organizational and pedagogical conditions for forming the readiness of HMEI lecturers for oratorical activity have been identified (creating an educational environment at HMEIs conducive to oratorical activity; involvement in oratorical practice; optimization of the content of professional training in public speaking; provision of professional training in oratorical activity through non-formal and informal education; ensuring the systematic and continuous nature of active learning).

The study clarifies: the essence of the concepts of «oratorical activity», «rhetoric», «oratory», «eloquence», «rhetorization of educational activity», «public speech», and «oratorical style»; approaches to the content, structure, and architecture of a higher education lecturers' oratorical activity, rhetorical genres (genres of public speaking), the classification of public speeches by higher education lecturers, and the stages of preparation for a public speech; requirements for higher education institution lecturers in

the context of professional oratorical activity, an orator's soft skills and hard skills, and factors influencing the perception of the lecturer and the public speech.

The study further developed the following areas: scientific concepts regarding the content of a lecturer's oratorical activities; ideas and principles concerning the rhetorization of educational activity, rhetorical literacy, and the development of lecturers as professional speakers; methodological foundations for the development of rhetoric; and forms and methods of professional training for lecturers in public speaking.

Practical meaning of the received results lies in the implementation of the system of professional training of HMEI lecturers for oratorical activity and the testing of the technological support and organizational and pedagogical conditions for forming the readiness of HMEI lecturers for oratorical activity; the development and implementation, at the third (educational-scientific) level of higher education, of the educational course «Modern Pedagogical Rhetoric», whose program organically combines lectures, public speeches, practical classes with training elements, creative tasks, and independent-work assignments; the development and implementation of the YouTube channel «Rhetoric of a Leader», the electronic learning course «Modern Pedagogical Rhetoric», the website «Rhetoric of a True Leader's Success», a series of academic podcasts on rhetoric, and the WhatsApp channel «Leadership, Rhetoric, Success»; and the development and implementation in the educational process of the curricula «Modern Pedagogical Rhetoric» at the third (educational-scientific) level of higher education and «Academic Rhetoric» at the second (master's) level of higher education, the educational and methodological manual «Modern Pedagogical Rhetoric», and the Inspiring Book of the Ukrainian Defender.

Oratorical activity is identified as a significant component of a lecturer's professional practice and is viewed as a dynamic system of goals, motives, and the speaker's conscious activity, manifested in the totality of their actions based on rhetorical knowledge and oratorical skills, aimed at achieving the goal of a public speech through informational, cognitive, emotional, and motivational influence on the target audience.

A structure of oratorical activity has been developed, whose constituent components include the goal as the source of the orator's activity and continuous

improvement; motives as the internal driving force that prompts oratorical activity; public speech as the means and its primary unit; rhetorical knowledge; oratorical skills; the orator's actions; and communication strategy.

An architectural framework for public speaking has been developed, comprising four interrelated stages that reflect the system of public speaking actions ensuring its effectiveness and efficiency, as well as the implementation of a communication strategy: preparation for a public speech, the public speech itself, feedback, and the speaker's reflection. The public speech (public address) is examined in the author's interpretation as a rhetorical and informational-energetic construct in monological form, delivered before a target audience in interaction with it through verbal and nonverbal communication, with the aim of achieving the desired effect through informational, cognitive, emotional, and motivational influence.

The following characteristics of a military lecturer's oratorical activity have been identified: clarity, conciseness, substance, persuasiveness, and inspiration in their statements; the multifaceted nature of the lecturer's knowledge; trust in the National Armed Forces, based on leadership and heroic experience in combat conditions; the status and qualifications of the target audience; the emotional distance between the speaker and the audience; and the media presence of the modern lecturer.

A profile of a HMEI lecturer as a professional speaker has been developed, one that organically combines worldview, knowledge, cognitive, emotional-volitional, energetic, personal, and activity-based components. The key characteristics of a public speaker's personality have been identified as rhetorical knowledge, oratorical skills, a leadership stance, oratorical habits, oratorical style, emotional intelligence, high energy potential, design thinking, a researcher's worldview, and personal authenticity.

An analysis of the state of the problem of forming HMEI lecturers' readiness for oratorical activity has been carried out. The following criteria and indicators of readiness for oratorical activity were identified: motivational-goal-oriented (motivation for success, need for achievement), worldview-cognitive (rhetorical knowledge, researcher's worldview, public speaking habits), authentic-creative (authenticity, self-confidence, creativity), communicative-emotional (sociability, communicative tolerance, emotional

intelligence), and activity-reflective (leadership stance, oratorical skills, reflectiveness). Four levels of HMEI lecturers' readiness for oratorical activity have been characterized. The creative level manifests itself through sustained motivation for success, a high need for achievement, creativity, originality in oratorical activity, and the authentic expression of the speaker's creative individuality. The internalized level is examined through the internalization of best practices in public speaking, experience gained from public speaking practice, and feedback from the orator and target audiences. The constructive level is characterized by making changes to algorithms or models of public speaking and the ability to adapt them to new conditions of public speaking. At the reproductive level, the speaker reproduces acquired knowledge, acts according to a model in familiar rhetorical situations, and performs tasks according to specific algorithms or instructions.

The pedagogical experiment was conducted in four stages (pilot, diagnostic, formative, and control) over the period 2019 – 2025. The experimental base for the study consisted of the following HMEIs of Ukraine: The Military Academy (Odesa), the Military Institute of Telecommunications and Informatization named after the Heroes of Kruty, the Hetman Petro Sahaidachnyi National Army Academy, the National Defence University of Ukraine, and Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University. At the diagnostic stage of the experiment, it was found that the constructive level of readiness for oratorical activity prevailed among a significant number of HMEI lecturers, namely 39.98%. The interiorized level was demonstrated by 26.57% of respondents, the reproductive level by 20.24%, while only 13.21% of officers were at the creative level. The data obtained confirmed the need to develop and implement, in the educational process of HMEIs at the third (educational-scientific) level of higher education, a system of professional training for oratorical activity, and, in particular, the technological support and organizational and pedagogical conditions for forming the readiness of HMEI lecturers for oratorical activity.

The system of professional training of HMEIs lecturers for oratorical activity is defined as a dynamic set of interrelated and complementary subsystems that are implemented through a unified set of goals, objectives, approaches, principles, organizational and pedagogical conditions, original content, technological support,

criteria, and the expected outcome of developing readiness for oratorical activity. The technological support for developing the readiness of HMEIs lecturers for oratorical activity is characterized as a set of organizational forms and methods of professional training for oratorical activity, which involves optimizing resources and harnessing the potential of the higher education institution's educational environment, the lecturer's prior professional experience, and non-formal and informal education toward achieving the objectives of developing readiness for oratorical activity and fostering the lecturer's growth as a professional speaker.

The technological framework for developing HMEI lecturers' oratorical skills included pedagogical (interactive, training-based, and blended learning) and media (linear, nonlinear, visual, audio, audiovisual, and communication) technologies. It comprised a range of organizational formats (the educational course «Modern Pedagogical Rhetoric», the YouTube channel «Rhetoric of a Leader», the website «Rhetoric of a True Leader's Success», academic podcasts on rhetoric, and the WhatsApp channel «Leadership, Rhetoric, Success») and methods (verbal – lectures, explanations, discussions; visual – demonstrations, illustrations, observations; practical (exercises, book study, methods of idea generation, improvisation, storytelling), assessment methods (quizzes, quick checks, self-assessment, peer assessment), and interactive (feedback, analysis of rhetorical situations, brainstorming, role-playing)) for professional training for oratorical activity.

The effectiveness of the experimental work on implementing a system of HMEI lecturer' professional training for oratorical activity, as well as the technological support and organizational-pedagogical conditions for developing their readiness for oratorical activity, has been demonstrated. The number of HMEI lecturers with a creative level of readiness for public speaking increased by 14.65%, and those with an internalized level increased by 8.28%. In contrast, the number with a constructive level decreased by 12.56%, and those with a reproductive level decreased by 10.37%.

Promising areas of research into the theoretical and methodological foundations of the oratorical activity of an HMEI lecturer may include: professional training of lecturers for oratorical activity at the stages of creative activity and oratorical skill; the

development of a military leader's rhetorical culture; examining the specific ways in which a speaker influences personnel in combat conditions; the development of the authentic leadership of an HMEI lecturer; identifying gender-related features in the formation of readiness for oratorical activity among HMEI lecturers; clarifying the impact of a lecturer's oratorical mastery and pedagogical flexibility on the level of adaptation of military students to modern crisis situations of hybrid warfare; to integrate Euro-Atlantic approaches into the professional training of officer-leaders for oratorical activity; identifying rhetorical tools that address a lack of emotional connection and intellectual engagement and stimulate motivation under martial law.

Keywords: rhetoric, oratorical activity, public speech, professional speaker, lecturer, higher military educational institution, formation of readiness for oratorical activity, system of professional training for oratorical activity, HMEI educational environment, technological support, organizational and pedagogical conditions, oratorical field, regularities of oratorical activity, communication strategy of oratorical activity.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність викладача: теорія та практика : монографія. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 447 с.
2. **Красницька О. В.** Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 139–165. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>.

Підручники

3. **Красницька О. В.** Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 528 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14954667>.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. **Красницька О. В.** Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2017. № 2 (36). С. 117–127. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2017-2/117-127>.
5. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво в системі професійної підготовки військового керівника. *Військова освіта*. 2019. № 1 (39). С. 133–141. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2019-1/133-141>.
6. **Красницька О. В.** Методика підготовки публічного виступу. *Військова освіта*. 2020. № 1 (41). С. 191–202. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-1/191-202>.
7. **Красницька О. В.** Педагогічна майстерність – шлях до реалізації індивідуального потенціалу викладача вищої військової школи. *Духовність*

особистості: методологія, теорія і практика. 2020. № 1 (94). С. 122–133.

8. **Красницька О. В.** Лідерство та риторика у професійній діяльності офіцера. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. пр. молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 181–187. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208672>.

9. **Красницька О. В.** Запитання в ораторській діяльності викладача вищої школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4 (40). С. 262–268. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-39>.

10. **Красницька О. В.** Чинники формування педагогічної майстерності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 90–98. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2021-PP-4-90-98>.

11. **Красницька О. В.** Постать справжнього командира-лідера. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 111–120. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-2-111-120>.

12. **Красницька О. В.** Педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2022. Том 1. № 2. С. 42–50. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.2.5%20>.

13. **Красницька О. В.** Спадщина риторів та ораторів доби Античності в ораторській діяльності сучасного викладача. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Том 1. № 2 (104). С. 52–63. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-52-63>.

14. **Красницька О. В.** Риторична підготовка викладача. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2022. № 15 (47). С. 30–36. <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>.

15. **Красницька О. В.** Мотиваційна промова командира як засіб формування

психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 123–135. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/123-135>.

16. **Красницька О. В.**, Хміляр О. Ф. Інноваційні методи навчання в ораторській діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 86–94. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-4-86-94>.

17. **Красницька О. В.** Профілактика освітньої депривації засобами ораторської діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11, № 5. С. 31–38. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-005>.

18. **Красницька О. В.** Постать сучасного викладача: справжність і фейковість. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 11–17. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-11-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-11-17).

19. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність у фокусі структурного відображення: від комунікації до впливу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 57–63. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4882>.

20. **Красницька О. В.** Модель ораторської діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 4. С. 14–21. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2023.292334>.

21. **Красницька О. В.** Автентичність викладача-лідера. *Вища освіта України*. 2023. № 4. С. 64–72. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).09).

22. **Красницька О. В.** Портрет професійного спікера. *Вища освіта України*. 2024. № 2. С. 107–116. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2\(93\).13](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2(93).13).

23. **Красницька О. В.**, Вайнола Р. Х. Публічний виступ: від аналізу ораторських дій до оцінювання ефективності промови. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13879820>.

24. **Красницька О. В.** Наукова доповідь: від зародження ідеї до публічного представлення результатів. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 6 (219). С. 28–33. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6\(219\)-28-33](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6(219)-28-33).

25. **Красницька О. В.** Формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності у процесі неформальної та інформальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 6 (140). С. 114–126.

26. **Красницька О. В.** Читання як ефективна стратегія досягнення професійного успіху. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 8. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-8-03-02>.

27. **Красницька О. В.** Профілактика страху та хвилювання в ораторській діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Том 13, № 6. С. 80–90. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-011>.

28. **Красницька О. В.** Вплив в ораторській діяльності: від лідерського бачення до освітньо-інтелектуального горизонту аудиторії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 3 (143). С. 357–369. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.03/357-369>.

29. **Красницька О. В.** Педагогічний шлях викладача до ораторського парнасу. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-9-01-07>.

30. **Красницька О. В.** Готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: критерії, показники, рівні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 4 (144). С. 316–329. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.04/316-329>.

*Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях,
віднесених до міжнародних наукометричних баз даних*

31. **Krasnytska O.** «Modern pedagogical rhetoric» in the preparation system of Doctors of Philosophy. *Technium Social Sciences Journal*. 2020. Vol. 9. P. 43–49. <https://doi.org/10.47577/tssj.v9i1.934> (Index Copernicus, Crossref, EBSCO, Dimensions, WorldCat).

32. Khmiliar O., **Krasnytska O.**, Vainola R., Xi Zechen, Kravchenko I. Intensification of the educational process of higher educational institutions by tools of interactive technologies. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 2020. V. 13, № 32.

P. 1–21. <https://doi.org/10.20952/revtee.v13i32.14955> (WoS).

33. Khmiliar O., Piankivska L., **Krasnytska O.**, Cherevychnyi S. Transformational Influence of Fake Messages on the Behavioral Activity of an Individual: Psycholinguistic Aspect. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12, № 2. P. 133–148. <https://doi.org/10.18662/po/12.2/300> (WoS).

34. Khmiliar O., Krasnov V., Piankivska L., **Krasnytska O.**, Krotiuk V. Manifestations of professional maladaptation and emotional burnout syndrome among internship doctors. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. Vol. 8, Issue 11. 2021. P. 58–63. <https://doi.org/10.21833/ijaas.2021.11.008> (Scopus, WoS).

35. Vasylenko N., Ivatsko T., Matokhniuk O., **Krasnytska O.**, Oliynyk L., Shevchuk V., Yahupov V., Halimov A. Development of professional socio-communicative competence of a public manager. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2025. № 17 (1). P. 247–276. <https://doi.org/10.18662/rrem/17.1/949> (WoS).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. **Красницька О. В.** Професійне самовдосконалення викладача вищого військового навчального закладу. *Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-2017)* : тези доп. VI міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 25–27 травня 2017 р.). Луцьк : інф.-вид. відділ Луцького НТУ, 2017. С. 108–111.

37. **Красницька О. В.** Імідж викладача вищого військового навчального закладу. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи* : матеріали всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 15–16 листопада 2017 р.). Херсон : Гельветика, 2017. С. 237–240.

38. **Красницька О. В.** Імідж військового керівника. *Соціально-психологічний портрет військового професіонала* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 14–15 грудня 2017 р.). Житомир : ЖВІ, 2017. С. 34–36.

39. **Красницька О. В.** Імідж військового керівника: професіографічний аналіз. *Науково-методичні засади професійно-психологічного відбору в Збройних Силах України* : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 24 квітня 2018 р.). Київ :

НУОУ, 2018. С. 68–70.

40. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво в діяльності викладача вищого навчального закладу. *Стратегія реформування організації цивільного захисту. Цивільний захист України: сучасний стан, здобутки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 16 травня 2018 р.). Київ : ІДУЦЗ, 2018. Т. 1. С. 141–143.

41. **Красницька О. В.** Оратор в аудиторії: проблеми взаємодії та шляхи їх вирішення. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 24 квітня 2018 р.). Київ : вид-во Європейського ун-ту, 2018. С. 46–47.

42. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво у військово-професійній діяльності офіцера. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 лютого 2019 р.). Київ : НУОУ, 2019. С. 59–61.

43. **Красницька О. В.** Публічний виступ як засіб самопрезентації особистості. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11–12 квітня 2019 р.). Луцьк : Волиньполіграф, 2019. С. 269–272.

44. **Красницька О. В., Пронтенко В. В.** Ораторська майстерність викладача фізичного виховання. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності* : матеріали II всеукр. наук. електр. конф. (Київ, 22 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 57–59.

45. **Красницька О. В.** Відчуття щастя в публічному виступі. *Щастя та сучасне суспільство* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (Львів, 20–21 березня 2020 р.). Львів : СПОЛОМ, 2020. С. 137–139. <https://doi.org/10.31108/7.2020.34>

46. **Красницька О. В.** Увага аудиторії як чинник успішності публічного виступу. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

(Харків, 21–22 травня 2020 р.). Харків : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2020. С. 119–123.

47. **Красницкая О. В.** Формирование доверия к оратору в публичном выступлении. *Науката и дигитализацията в полза на бизнеса, образованието и туризма* : сб. научни доклади, съобщения и статии XVI междунар. науч. конф. (Албена, България, 07–08 септември 2020 г.). България, Добрич, 2020. Том XIII. С. 340–346.

48. **Красницька О. В.** Критерії ефективності публічного виступу викладача вищої військової школи. *Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій. Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Вінниця, 19 червня 2020 р.). Вінниця, 2020. Вип. № 2 (28). С. 106–110.

49. **Красницька О. В., Кітура О. В.** Розвиток внутрішньої педагогічної техніки викладача вищого військового навчального закладу. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 5 листопада 2020 р.). Київ : НУОУ, 2020. С. 145–147.

50. Хміляр О. Ф., **Красницька О. В., Кітура О. В.** Голос – символічний код лектора. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України* : тези XII всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 листопада 2020 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2020. С. 737–739.

51. **Красницька О. В.** Риторика в підготовці сучасного викладача вищого військового навчального закладу. *Інноваційні технології у військовій освіті* : тези доповідей міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 25 червня 2021 р.). Одеса : Військова академія (м. Одеса), 2021. С. 13–15.

52. **Красницька О. В.** Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності викладача. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : тези II міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 25 листопада 2021 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2021. С. 567–569.

53. **Красницька О. В.** Техніки та методи подолання хвилювання в публічному виступі. *Trends in the development of practice and science* : The XV

International Science Conference (Oslo, Norway, December 28–31, 2021). Norway, Oslo, 2021. P. 245–248.

54. **Красницька О. В.** Позитивне мислення викладача вищого військового навчального закладу в умовах війни. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану* : зб. тез міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 травня 2022 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С. 165–167.

55. **Красницька О. В.** Риторична освіченість викладача вищого військового навчального закладу. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали III міжнар. наук. конф. (Черкаси, 29 липня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 243–245.

56. **Красницька О. В.** YouTube у формуванні готовності викладача вищого військового навчального закладу до ораторської діяльності. *Наука. Інновації. Якість* : матеріали Національного наук.-практ. форуму (Харків, 09–10 серпня 2022 р.). Харків : УПА, 2022. С. 59–63.

57. **Красницька О. В.** Красномовство викладача. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 01 грудня 2022 р.). Київ : НУОУ, 2022. С. 256–258.

58. **Красницька О. В.** Риторизація освітньо-наукової діяльності викладача. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 28 жовтня 2022 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 48–51.

59. **Красницька О. В.** Лекція в ораторській діяльності викладача. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану* : тези міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 листопада 2022 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2022. С. 1279–1281.

60. **Красницька О. В.** Пастки в ораторській діяльності викладача. *Березневий науковий дискурс 2023 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф.

(Чернігів, 22 березня 2023 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2023. С. 104–109.

61. **Красницька О. В.** Самоздійснення викладача у процесі ораторської діяльності. *Щастя та сучасне суспільство* : зб. матеріалів четвертої міжнар. наук. конф. (Львів, 20–21 березня 2023 р.). Львів : СПОЛОМ, 2023. С. 147–150.

62. **Красницька О. В.** Викладач та аудиторія: довіра, взаємодія, співпраця. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у 2 т. Т. 2. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 52–56.

63. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність викладача у фокусі методичного виміру. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали IX міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 27–28 квітня 2023 року). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 6–9.

64. **Красницька О. В.** Думати інакше: від викладача-початківця до лідера. *Код щастя українців: соціально-психологічні ресурси життєстійкості* : матеріали Третього міжнар. наук.-практ. Workshop (Київ, 28 квітня 2023 р.). Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2023. С. 17–19.

65. **Красницька О. В.** Дисертант – оратор, генератор ідей, лідер. *Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 30 вересня 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 93–96.
<https://doi.org/10.36059/978-966-397-321-0-28>

66. **Красницька О. В.** Вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. С. 227–231.

67. **Красницька О. В.** Наукова команда: від думки до результату. *Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика* : матеріали всеукр.

наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лютого 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 513–516.

68. **Красницька О. В.** Професія у професії. Як викладачеві стати професійним спікером? *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 17–18 травня 2024 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С. 103–112.

69. **Красницька О. В.** Сучасні підходи до викладання риторики в умовах війни. *Професійна освіта в Україні та світі в умовах євроінтеграційних викликів і цивілізаційних змін XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Переяслав, 23 травня 2024 р.). Переяслав : Домбровська Я. М., 2024. С. 59–63.

70. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність: переваги та можливості для викладача. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : зб. матеріалів VIII міжнар. наук. конф. Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, 24–25 травня 2024 р.). Харків : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2024. С. 131–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15106770>

71. **Красницька О. В.** Риторична підготовка викладача засобами неформальної та інформальної освіти. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 05 грудня 2024 р.). Київ : НУОУ, 2024. С. 156–162.

72. **Красницька О. В.** Допитливість – шлях науковця до інновацій. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 15–16 травня 2025 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 56–58.

73. **Красницька О. В., Бичок В. Д.** Освітнє лідерство в дії: нова роль викладача у ВВНЗ. *Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-2025)* : тези доп. X міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вищої освіти і науки (Луцьк, 23–24 травня 2025 р.). Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2025. С. 61–66.

74. **Красницька О. В.** Особистий сайт викладача як ефективний інструмент організації сучасного освітнього простору. *Детермінанти відновлення та розвитку України* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 червня 2025 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2025. https://doi.org/10.54929/conf_30_06_2025-02-03.

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

75. **Красницька О. В.** Військовий керівник як оратор і педагог. *Професійно-прикладні дидактики* : міжнар. наук. журнал. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 5. С. 59–65.

76. **Krasnytska O. V.** The Psychological Regulation In The Process of Improving Stress Resistance of The Military Workers. *Psychological Aspects of Armed Conflicts* : monografie. Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2020. P. 358–367.

77. **Красницька О. В.** Риторика. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 881–882.

78. Хміляр О. Ф., **Красницька О. В.**, Недвига О. В. Теорія і практика відбору персоналу : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2018. 303 с.

79. **Красницька О. В.** Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи». Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. 128 с.

80. **Красницька О. В.** Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування». Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. 74 с.

81. **Красницька О. В.** Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 110 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14954528>

82. Надихаюча книжка Українського Захисника / авт.-упоряд. **О. В. Красницька**, О. Ф. Хміляр. Київ : вид-во Ліра-К, 2022. 116 с.

83. **Красницька О. В.** Сучасна педагогічна риторика : навчальна програма.

Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 68 с.

84. **Красницька О. В.** Сучасна педагогічна риторика» : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 140 с.

85. **Красницька О. В.** Академічна риторика : навчальна програма. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 64 с.

Авторське право

1. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101614 від 04 січня 2021 р. Науковий твір «Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи».

2. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101620 від 04 січня 2021 р. Науковий твір «Практикум «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації».

3. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101700 від 11 січня 2021 р. Літературний письмовий твір наукового характеру «Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування».

4. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101701 від 11 січня 2021 р. Стаття «Modern pedagogical rhetoric» in the preparation system of Doctors of Philosophy».

5. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101743 від 12 січня 2021 р. Підручник «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи».

6. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 104342 від 29 квітня 2021 р. Науковий твір «Силабус навчальної дисципліни «Сучасна педагогічна риторика».

7. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 125525 від 9 квітня 2024 р. Стаття «Модель ораторської діяльності».

8. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 125526 від 9 квітня 2024 р. Стаття «Ораторська діяльність у фокусі структурного відображення: від комунікації до впливу».

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	31
ВСТУП	32
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	52
1.1. Історико-педагогічний аналіз тлумачення понять «риторика», «ораторське мистецтво» та «красномовство» в педагогічній діяльності викладача закладу вищої освіти	52
1.2. Дефінітивний аналіз та структура ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти	102
1.3. Архітектоніка ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти	127
Висновки до першого розділу	165
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИМІРУ ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВВНЗ	170
2.1. Методологічні засади ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти	170
2.2. Особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ	199
2.3. Ораторська діяльність викладача як професійного спікера у ВВНЗ ..	276
Висновки до другого розділу	310
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	315
3.1. Концепція формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	315
3.2. Структура готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ...	330
3.3. Методика дослідження формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	337

3.4. Результати оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності на констатувальному етапі педагогічного експерименту .	347
Висновки до третього розділу	392
РОЗДІЛ 4. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	397
4.1. Характеристика складових системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	397
4.2. Організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	413
4.3. Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	428
Висновки до четвертого розділу	465
РОЗДІЛ 5. ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	473
5.1. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи з упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	473
5.2. Етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера	503
5.3. Перспективні напрями професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності	513
Висновки до п'ятого розділу	521
ВИСНОВКИ	524
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	531
ДОДАТКИ	589

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВВНЗ – вищий військовий навчальний заклад

ЗВО – заклад вищої освіти

ЗСУ – Збройні Сили України

НПП – науково-педагогічний працівник

НУОУ – Національний університет оборони України

ОНП – освітньо-наукова програма

ПВ – публічний виступ

ПЗ – практичне заняття

ПРН – програмний результат навчання

в/сл – військовослужбовець

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний стан розвитку вищої освіти в Україні, рух у європейський освітній простір і широкомасштабне вторгнення на територію нашої держави вимагають суттєвих змін у підготовці викладачів закладів вищої освіти, здатних ефективно працювати в різних риторичних контекстах, упевнено презентувати власні освітні та наукові здобутки, створювати відкрите комунікативне середовище й актуальний освітній контент, впливати на цільову аудиторію та формувати особистий бренд через ораторську діяльність. Ораторська діяльність, становлячи основу викладацької діяльності, постає засобом розкриття творчої індивідуальності науково-педагогічного працівника (далі – НПП), виявлення автентичного «Я», вираження внутрішніх інтенцій у гармонії думки, слова та дії.

Перед вищою військовою освітою постали нові виклики, обумовлені підготовкою офіцерських кадрів для Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та інших структур Сил оборони в умовах російсько-української війни. Діяльність викладача вищого військового навчального закладу (далі – ВВНЗ) спрямована на інноваційну підготовку висококваліфікованих військових фахівців – лідерів, здатних працювати в умовах сучасних викликів і загроз, підвищувати бойову спроможність українського війська, перемагати на полі бою й забезпечувати територіальну цілісність та обороноздатність держави. Здобувачі вищої освіти (слухачі, курсанти, студенти) потребують НПП із високим рівнем готовності до ораторської діяльності, які будують ефективну риторичну взаємодію з цільовою аудиторією, здійснюють якісний інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на неї, створюють інформаційно-почуттєвий вимір передачі та сприйняття наукових знань, викликають стійку потребу в особистісному й професійному зростанні, досягають вагомих результатів в освітньому процесі, діють на засадах суб'єктності, вчинковості та військового лідерства.

Стратегічні завдання й вимоги до професійної підготовки та навчання упродовж військової кар'єри викладача ВВНЗ відображено в законах України «Про

освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Педагогічній Конституції Європи (2013), Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр. (2022), Стратегії воєнної безпеки України (2021), Концепції трансформації системи військової освіти (1997), Програмі НАТО «Удосконалення військової освіти (DEEP)» (2007), Спільній директиві стратегічних командувань НАТО «Освіта та індивідуальна підготовка» (E&ITD) 075-007 (2025), Доктрині військового лідерства у ЗСУ (2024), стандартах вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти.

Проблема професійної підготовки викладача до ораторської діяльності має потужне науково-теоретичне підґрунтя, яке становлять основні ідеї філософії освіти (В. Андрущенко, Н. Бойченко, С. Ганаба, В. Кремень, В. Огнев'юк, П. Саух), неперервної професійної освіти (С. Архипова, Н. Дем'яненко, Н. Ничкало, Н. Рідей, Л. Сущенко, Н. Титова, С. Толочко), неформальної та інформальної освіти (М. Вовк, Л. Лук'янова, Н. Павлик, А. Сбруєва, М. Сміт), військової освіти (Г. Артюшин, А. Вітченко, А. Зельницький, Л. Канова, А. Кучерявий, О. Маслій, Л. Олійник), мовно-риторичної освіти (М. Барахтян, Н. Голуб, Г. Онуфрієнко, Е. Палихата, О. Семенов), освітнього гуманізму (Г. Балл, І. Кадієвська), професійного, особистісного, духовного розвитку й самовдосконалення (І. Бех, Р. Вайнола, Р. Грін, А. Ерікссон, Л. Канішевська, Р. Нібон, Р. Пул, В. Тернопільська, Т. Федірчик, Т. Черкашина, В. Ходунова), педагогічної майстерності й творчості (І. Зязюн, Л. Міщиха, В. Моляко, С. Сисоєва, В. Теслюк), професійного самоздійснення (Г. Гуменюк, О. Кокун), лідерства (Дж. Максвелл, Д. Марке, А. Менегетті, Дж. Морган, С. Сінек, О. Хміляр).

Основою дослідницького пошуку слугують концептуальні положення сучасної риторики (С. Абрамович, А. Капська, Л. Мацько, Х. Перельман, М. Препотенська, Г. Сагач), становлення та розвитку риторичного вчення (Дж. Бліз, В. Вандишев, О. Гончарова, Н. Колотілова, Л. Ткаченко), риторизації освітньої діяльності (Г. Бондаренко, Е. Вільямс, І. Кучеренко, В. Ницета, Л. Овсієнко), діалогізації освітнього процесу (Г. Балл, П. Бойд, А. Грись,

Л. Зазуліна, О. Караман, К. Ковтун, К. Маркарян), суб'єктності та вчинковості в освітній діяльності (Н. Арістова, В. Роменець, В. Татенко, А. Фурман, Ю. Швалб). Методику навчання риторики розкривають у своїх працях Н. Голуб і Я. Тарасевич, підвищення ефективності викладання риторикизнавчих дисциплін вивчає О. Щербакова. Становленню окремих галузей риторики присвячено дослідження Н. Загребельної (прокурорської риторики), Т. Качак (академічної риторики), О. Кучерук (педагогічної риторики), О. Олійник (юридичної риторики), Ю. Харченко (політичної риторики).

Належна увага в контексті ораторської діяльності приділяється питанням формування риторичної компетентності (О. Гилярська, С. Горобець, Д. Даценко, Т. Конівіцька, О. Корчова, В. Нищета, Д. Ципіна), риторичної культури (Я. Білоусова, І. Гаркуша, О. Залюбівська, О. Кирильчук, А. Усатий, В. Тарасова), ораторських умінь (Ю. Дишлюк), риторичних умінь (А. Воробйова, Н. Калюжка, А. Первушина, О. Ранюк, Є. Тягнирядно), ораторської майстерності (Л. Литовченко). Водночас предметом дослідження науковців стали окремі професійні властивості оратора: автентичність (Б. Голдман, В. Зливков, О. Кочубейник, С. Лукомська), енергопотенціал (В. Клименко, Д. Лоер), дизайн-мислення (С. Белл, Т. Браун, Ф. Дам, Ж. Лідтка, Т. Огілві, Ю. Сіанг), емоційний інтелект (Д. Гоулман, Р. Фішер, Д. Шапіро), звички (Ч. Дахітг, Дж. Клір, Дж. Фогг), креативність (О. Зімовін, М. Міхалко), рефлексія (Я. Бугерко, С. Іллющенко, Л. Найдьонова, Т. Опалюк).

Вагомого значення набувають дослідження проблеми організації мовленнєвого досвіду особистості (М. Орап), мовленнєвої комунікації (Н. Морган, А. Овчиннікова, М. Чикарькова), невербальної комунікації (М. Коццоліно, Д. Морріс, М. Непп, О. Хміляр, Дж. Холл), професійно орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів (Ю. Ненько), лінгвістичної генології наукової комунікації (Т. Яхонтова). Питання підготовки й виголошення публічної промови розкривають у своїх працях К. Андерсон, Н. Барлоу, С. Бастін, С. Беркун, С. Брайдон, Дж. Де Віто, Г. Городиловська, А. Карія, Д. Кеннеді, Б. Кіс, З. Куньч, Р. Кушнір, С. Ллойд-Хьюз, Д. Метьюз, С. Мортон, М. Порт, М. Скотт,

А. Степура та ін. Риторичній аргументації приділяють увагу Л. Комаха, А. Політюк, переконуванню в публічному мовленні – Н. Вербич, Р. Даунінг.

Аналіз наукових праць, вивчення теорії та практики професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності засвідчили відсутність системи й технологічних засад досліджуваного процесу. Потребують розроблення структура, архітектоніка ораторської діяльності, портрет викладача як професійного спікера, технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Актуальність дослідження посилюється потребою вирішення низки суперечностей між:

- об’єктивною потребою суспільства у висококваліфікованих викладачах із високим рівнем готовності до ораторської діяльності, здатних працювати в різних риторичних контекстах і зокрема в умовах сучасного медіапростору, та недостатнім рівнем їх риторичної підготовленості;
- потребою в розвитку викладача як професійного спікера для забезпечення ефективності його публічного мовлення та впливу на цільову аудиторію й недостатнім обґрунтуванням теоретичних і методичних засад ораторської діяльності викладача;
- системою підготовки військових фахівців, орієнтованою переважно на розвиток військово-спеціальних компетентностей, та потребою розроблення концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;
- усталеною практикою підготовки військових фахівців у ВВНЗ і потребою реалізації діяльнісно-риторичного підходу до підготовки викладачів ВВНЗ на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти;
- розрізненими, стихійними, епізодичними формами й методами професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та відсутністю системи професійної підготовки викладачів до неї;
- об’єктивною потребою ВВНЗ у цілеспрямованій професійній підготовці викладачів до ораторської діяльності та відсутністю технологічного забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності.

Подолання означених суперечностей потребує обґрунтування, розроблення та впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема організаційно-педагогічних умов і технологічного забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності.

Отже, соціальна значущість проблеми професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, об'єктивна потреба її теоретико-методичного обґрунтування, запит на викладачів із високим рівнем готовності до ораторської діяльності, здатних працювати в різних риторичних контекстах, а також недостатня теоретична розробленість проблеми та її практичне впровадження зумовили вибір теми дисертаційного дослідження – **«Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідних робіт Національного університету оборони України «Розвиток теоретичних основ формування лідерського потенціалу військовослужбовців ЗСУ» (державний реєстраційний номер 0119U000680), «Формування психічної стійкості військовослужбовців до бойових умов» (державний реєстраційний номер 0121U110117), Науково-освітнього інноваційного центру суспільних трансформацій «Актуальні проблеми сучасних трансформацій» (державний реєстраційний номер 0121U111744).

Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету оборони України (протокол № 14 від 28 грудня 2021 року).

Мета дослідження – обґрунтувати теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача, розробити й експериментально перевірити ефективність системи професійної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Здійснити історико-педагогічний аналіз і з'ясувати стан розробленості проблеми ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти у психолого-педагогічних дослідженнях.

2. Розробити структуру й архітектуру ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти.

3. Виявити та охарактеризувати особливості ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу.

4. Схарактеризувати структурні компоненти, критерії, показники та виявити рівні готовності викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

5. Запропонувати концепцію формування готовності викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

6. Обґрунтувати та розробити систему професійної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності, експериментально перевірити її ефективність.

7. Розробити та впровадити технологічне забезпечення формування готовності викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка викладачів закладів вищої освіти до ораторської діяльності.

Предмет дослідження – система професійної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності.

Провідна ідея дослідження ґрунтується на положенні про те, що професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності потребує визначення теоретико-методичних засад ораторської діяльності, розроблення концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Це вимагає обґрунтування та розроблення системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, характеристики принципів, визначення організаційно-педагогічних умов і впровадження технологічного забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності.

Концепція дослідження базується на взаємопов'язаних методологічному, структурно-функціональному й технологічному концептах і розумінні ораторської діяльності як динамічної системи цілей, мотивів та свідомої активності оратора, що

виявляється в сукупності його дій і потребує риторичних знань, ораторських умінь та професійних властивостей спікера, що системно розвиваються у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Методологічний концепт визначає дослідження теоретико-методичних засад ораторської діяльності та формування готовності викладачів ВВНЗ до неї на основі суб'єктно-вчинкової (В. Роменець, В. Татенко, А. Фурман) і наративної (В. Фішер) парадигм, що дають змогу вибудувати стратегію впливу оратора на цільову аудиторію та забезпечити обопільне досягнення цілей суб'єктами ораторської діяльності, їх особистісну й професійну трансформацію. Методологічний концепт відображає взаємозв'язок та взаємодію різних підходів до розв'язання означеної проблеми:

– *діяльнісний підхід* дав змогу розглядати ораторську діяльність як особливу активність викладача у професійній діяльності, результатом якої є особистісна й професійна трансформація її суб'єктів; побудувати її структуру, складовими якої визначено мету як джерело активності та безперервного вдосконалення оратора, мотиви як внутрішній рушій, що спонукає до ораторської діяльності, публічний виступ як засіб та основну одиницю ораторської діяльності, риторичні знання, ораторські вміння, дії оратора й комунікаційну стратегію ораторської діяльності; визначити особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ; побудувати коло впливу оратора на цільову аудиторію. Структурні компоненти ораторської діяльності досліджено з єдиних методологічних позицій і в такий спосіб розкрито сутність їх взаємодії. Урахування ідей діяльнісного підходу уможливило усвідомлення ораторської практики як провідного елемента професійної підготовки викладача й формування готовності до ораторської діяльності;

– *риторичний підхід* дав змогу схарактеризувати архітектоніку ораторської діяльності, проходження етапів реалізації якої стало запорукою усвідомлення викладачами ВВНЗ сутності ораторської діяльності; сформулювати портрет викладача як професійного спікера, що визначив риторичні знання, ораторські вміння та професійні властивості оратора, розвиток яких забезпечує ефективність

ораторських дій. Риторичний підхід застосовувався для дослідження професійної підготовки до ораторської діяльності засобами формальної, неформальної та інформальної освіти й зокрема активного залучення викладачів ВВНЗ до ораторської практики;

- *системний підхід* означив цілісність проблеми ораторської діяльності викладача, дав змогу зрозуміти тісні взаємозв'язки між підготовкою до публічного виступу, риторичною взаємодією з аудиторією під час промови, зворотним зв'язком, рефлексією та досягненням впливу в ораторській діяльності. Використання системного підходу спричинено потребою розроблення системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

- *акмеологічний підхід* характеризує розвиток викладача ВВНЗ як професійного спікера на етапах учнівства, творчої активності та ораторської майстерності; засвідчує формування готовності до ораторської діяльності результатом першого етапу; визначає прагнення досягнути наступних етапів професійного розвитку оратора, а також виявлення мотивації до успіху й потреби в досягненнях в ораторській діяльності як показників мотиваційно-цільового критерію готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що засвідчують вмотивованість до досягнення цілей і впливу на цільову аудиторію;

- *технологічний підхід* використано з метою обґрунтування технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, упровадження якого дало змогу розробити рекомендації щодо вдосконалення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності;

- *реалізація особистісно орієнтованого підходу* сприяла побудові ефективної риторичної взаємодії з цільовою аудиторією завдяки реалізації її потреб і запитів; виявленню індивідуальних характеристик оратора, що забезпечують творче самовираження особистості та формування автентичного ораторського стилю, розкривають неповторне «Я оратора». Особистісно орієнтований підхід дав змогу побудувати індивідуальну траєкторію розвитку викладача як професійного спікера;

– *гуманістичний підхід* дав змогу розглянути проблему формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності з позицій індивідуалізації та гуманізації педагогічного впливу на викладача як на особистість, індивідуальність і суб'єкта ораторської діяльності; виявити знання цільової аудиторії як запоруку завоювання її довіри та розвитку;

– *синергетичний підхід* засвідчив, що процес професійної підготовки до ораторської діяльності триває постійно, самоорганізується викладачем через освітній процес, публічні виступи на різного роду освітніх і наукових заходах, неформальну й інформальну освіту, що забезпечує нелінійність і різновекторність підготовки;

– *реалізація контекстного підходу* передбачала роботу оратора в різних риторичних контекстах щодо цільових аудиторій, типів і видів публічних промов, риторичних ситуацій, виступів на теми як професійного, так і загальноакадемічного спрямування, що сприяло набуттю ораторського досвіду й підвищенню рівня готовності до ораторської діяльності;

– *праксеологічний підхід* використано з метою дослідження підготовки публічного виступу як механізму втілення задуму оратора в комунікаційну стратегію ораторської діяльності для забезпечення доцільності ораторських дій та успішності впливу на цільову аудиторію. Цей підхід уможливив виокремлення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ.

Структурно-функціональний концепт полягає в розумінні сутності ораторської діяльності, розробленні її структури й архітектоніки, виявленні особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ, визначенні вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, побудові портрету викладача як професійного спікера, на основі чого обґрунтовано структуру (компоненти) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, критерії та показники готовності до ораторської діяльності, розроблено концепцію формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності відбувається через систему

їх професійної підготовки до ораторської діяльності, структурними складовими якої визначено цільову, концептуальну, організаційно-методичну, змістово-технологічну й оцінно-результативну підсистеми.

Технологічний концепт репрезентує змістово-технологічну складову системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що базуються на впровадженні в освітній процес ВВНЗ освітнього курсу, ютуб-каналу, особистого сайту викладача, наукових подкастів, ватсап-каналу із застосуванням медійних (лінійних, нелінійних, візуальних, звукових, аудіовізуальних, комунікаційних) і педагогічних (інтерактивних, тренінгових, змішаного навчання) технологій, засобів неформальної та інформальної освіти.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають фундаментальні риторичні *вчення* Аристотеля, М. Квінтиліана, М. Цицерона, *вчення* про слово О. Потебні; *теорії* діяльності В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина, мовленнєвої діяльності, мовленнєвих кодів Дж. Філіпсена, мовленнєвої акомодатії Г. Джайлза; діяльнісна теорія засвоєння риторичного досвіду; теорія освітньої діяльності А. Фурмана; комунікативні теорії В. Пірса та В. Кронена, ненасильницького спілкування М. Розенберга, символічної конвергенції Е. Борманна, конструктивізму Дж. Делія, принесення користі разом із задоволенням слухачам Е. Каца; теорії аргументації Ф. Емерена і Т. Хафтена, А. Каіро, Д. Грімвейда, Д. Вонг, Р. Косари, візуальної аргументації Е. Тафті, сюжетної інфографіки Н. Холмса; теорії емоцій М. Арнольда та Р. Лазаруса, К. Ізарда, Ліндсея-Хебба; теорії контекстного навчання Н. Дем'яненко, соціального навчання А. Бандури, зниження невизначеності Ч. Бергера, порядку денного М. МакКомбса і Д. Шоу, теорія порогових знань; психологічні теорії особистості Г. Балла, людського буття С. Кауфмана, впливу Р. Чалдині, психофізіологічних механізмів праксису людини В. Клименка; філософсько-психологічні теорії вчинку В. Роменця, В. Татенка; *концепції* О. Хміляра про кодування, передачу й декодування повідомлень і перетворення їх у регулятор дій

та вчинків особистості, особистої залученості (зацікавленості) М. Шерифа, мислення й переконань К. Двек, відкритого комунікативного середовища; концепції лідерства служіння Р. Грінліфа, Дж. Максвелла, А. Менегетті; риторичні *положення* Н. Голуб, А. Капської, Л. Мацько, Г. Сагач; теоретичні положення інтераціоналістського підходу до комунікації П. Вацлавіка, комунікативної моделі Ш. фон Туна, про репрезентативні системи в комунікації Дж. Гріндера та Р. Бендлера, сприйняття інформації аудиторією А. Меграбяна; основні *ідеї* ідентифікації оратора з аудиторією К. Берка; концептуальні *погляди* на творчість В. Клименка, Л. Міщихи, В. Моляко, Р. Мея, С. Сисоевої.

Для досягнення поставленої мети й виконання завдань дисертаційного дослідження використано комплекс **методів**:

теоретичних – аналіз, синтез, порівняння та систематизацію наукових джерел – для формування наукового апарату, визначення сутності основних понять дослідження, з'ясування теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача; історико-педагогічний аналіз – для вивчення розвитку риторичного вчення з доби Античності до сьогодення; теоретичний і порівняльний аналіз, структурування й узагальнення – для розроблення структури та архітекτονіки ораторської діяльності викладача, структури готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, обґрунтування концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; аналіз ораторської практики в освітньому й військовому середовищі – для виявлення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ; порівняльний аналіз ораторської діяльності професійних ораторів – для формування портрету викладача як професійного спікера, визначення критеріїв і показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; моделювання – для розроблення системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; прогнозування – для встановлення перспективних напрямів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

емпіричних – контент-аналіз документів (освітньо-наукових програм, навчальних планів, робочих програм освітніх компонентів) – для вивчення змісту професійної підготовки до ораторської діяльності у ВВНЗ; педагогічне спостереження, анкетування, тестування – для визначення рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду автора, педагогічний експеримент (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для виявлення рівнів і динаміки готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розроблення та перевірки ефективності системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

статистичних – описову статистику, кількісний і якісний аналіз емпіричних даних, кореляційний та порівняльний аналіз (r -Пірсона для визначення розміру ефекту досліджуваних показників, t -критерій Стюдента, U -критерій Манна–Уїтні для аналізу величини зсуву значень шкал у залежних групах) – для оброблення результатів педагогічного експерименту, оцінювання ефективності професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Отримані результати оброблено за допомогою стандартизованого пакета статистичних програм IBM SPSS Statistics 23.0 та офісних додатків Microsoft Excel.

Наукова новизна результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

теоретично обґрунтовано та розроблено систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що містить взаємопов'язані цільову, концептуальну, організаційно-методичну, змістово-технологічну й оцінно-результативну підсистеми;

обґрунтовано теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача ВВНЗ, визначено закономірності ораторської діяльності (управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок);

виявлено особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ; сформовано портрет викладача ВВНЗ як професійного спікера; розкрито зміст етапів його розвитку (учнівства, творчої активності, ораторської майстерності);

введено поняття «ораторське поле», «комунікаційна стратегія ораторської діяльності», «освітнє середовище ВВНЗ, сприятливе для ораторської діяльності»;

з'ясовано сутність понять «готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «рівень готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «система професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності», «технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності»;

розроблено структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (мотиваційний, світоглядний, автентичний, комунікативний, діяльнісний компоненти), визначено критерії (мотиваційно-цільовий, світоглядно-пізнавальний, автентично-творчий, комунікативно-емоційний, діялісно-рефлексивний), показники та рівні (творчий, інтеріоризований, конструктивний, репродуктивний) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

запропоновано концепцію формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що ґрунтується на діялісно-риторичному, компетентнісному, системному, технологічному, особистісно орієнтованому, гуманістичному, синергетичному, контекстному, праксеологічному, індивідуально-творчому методологічних підходах і принципах професійної підготовки до ораторської діяльності (особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності, цілісності та інтеграції, зв'язку теорії з практикою, міцності, відповідальності, риторичної взаємодії та кооперації, усвідомленого й активного навчання, проактивної рефлексії, емоційної залученості);

обґрунтовано технологічне забезпечення та виокремлено організаційно-педагогічні умови (створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності; залучення до ораторської практики; оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності; забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти; забезпечення систематичності й безперервності активного навчання) формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

уточнено: сутність понять «ораторська діяльність», «риторика», «ораторське мистецтво», «красномовство», «риторизація освітньої діяльності», «публічний виступ», «ораторський стиль»; підходи до змісту, структури й архітектоніки ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти, риторичних жанрів (жанрів публічного мовлення), класифікації публічних промов викладача ВВНЗ, етапів підготовки до публічного виступу; вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, soft skills і hard skills оратора, чинники сприйняття викладача та публічної промови;

подальшого розвитку набули: наукові уявлення про зміст ораторської діяльності викладача, ідеї та положення риторизації освітньої діяльності, риторичної освіченості й розвитку викладача як професійного спікера, методологічні засади розвитку риторики, форми та методи професійної підготовки викладача до ораторської діяльності.

Практичне значення результатів дослідження полягає у впровадженні системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й апробації технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; розробленні та впровадженні на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», програма якого органічно поєднує лекції, публічні виступи, практичні заняття з елементами тренінгу, творчі завдання, завдання для самостійної роботи; розробленні й реалізації ютуб-каналу «Риторика лідера», електронного навчального курсу «Сучасна педагогічна риторика», сайту «Риторика успіху справжнього лідера», серії наукових подкастів із риторики,

ватсап-каналу «Лідерство, риторика, успіх»; розробленні та реалізації в освітньому процесі навчальних програм «Сучасна педагогічна риторика» (на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за спеціальностями 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка, 263 Цивільна безпека, 011 Освітні, педагогічні науки, 017 Фізична культура і спорт, 053 Психологія, 081 Право, 122 Комп'ютерні науки, 126 Інформаційні системи та технології) та «Академічна риторика» (на другому (магістерському) рівні вищої освіти за спеціальністю А1 Освітні науки), навчально-методичного посібника «Сучасна педагогічна риторика», науково-популярного видання «Надихаюча книжка Українського Захисника».

Результати дослідження можуть бути застосовані викладачами ВВНЗ і закладів вищої освіти, тренерами, риториками, ораторами з метою підвищення ефективності професійної підготовки до ораторської діяльності, у підготовці викладачів (офіцерів) під час викладання курсів «Академічна риторика», «Військова риторика», «Ораторське мистецтво», «Педагогічна риторика», «Педагогічна майстерність»; у системі підвищення кваліфікації науково-педагогічних (педагогічних) працівників.

Результати дисертаційного дослідження **впроваджено** у практику організації освітнього процесу Військової академії (м. Одеса) (довідка № 2/31/10 від 29.05.2024), Національного університету оборони України (акт від 10.06.2024), Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (акт № 350/176/9-278/27 від 12.11.2024), Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (акт № 2/88/59 від 09.12.2024), Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького (акт № 31/88 від 27.12.2024), Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (довідка № 738/9483 від 04.07.2025), Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (акт від 28.04.2025); у процес інформальної освіти науково-педагогічних працівників кафедри військової підготовки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу (довідка № 461 від 11.06.2024), Інституту Військово-

Морських Сил Національного університету «Одеська морська академія» (довідка № 1056/460/2743 від 08.11.2024), кафедри військової підготовки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (довідка № 128 від 17.04.2025); у процес підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників Київського інституту Національної гвардії України (довідка від 04.04.2024); у діяльність Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України (довідка № 2699 від 02.01.2025), Тренінгового центру прокурорів України (довідка № 07-18/680 від 06.05.2025).

Особистий внесок здобувача. Розроблені автором наукові положення дисертації та отримані емпіричні дані є самостійним внеском у дослідження теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача ВВНЗ, проблеми професійної підготовки до ораторської діяльності. У статтях [16] дисертанткою описано методи, що застосовуються в ораторській діяльності під час викладання психологічних і педагогічних дисциплін у ВВНЗ; [23] – виокремлено критерії оцінювання публічного виступу та ефективності дій оратора, визначено переваги аналізу ораторської практики професійних спікерів і значення рефлексії в ораторській діяльності; [32] – інтерпретовано результати анкетування для оцінювання рівня інтенсифікації освітнього процесу завдяки впровадженню різних видів інформаційних технологій (комунікативний аспект); [33] – розкрито вплив фейкової інформації на емоційну сферу особистості, потреби й мотиви слухача; [34] – вивчено аспект впливу професійного спілкування з пацієнтом на емоційне вигорання лікаря, зміст емпатійного мовлення лікарів-інтернів (військових лікарів) у процесі професійної підготовки на клінічних кафедрах медичного навчального закладу; [35] – розроблено рекомендації для забезпечення ефективності управлінської комунікації в командній взаємодії. У тезах [44] доробок автора полягає у визначенні принципів ораторського мистецтва, що лежать в основі публічного виступу викладача; [49] – виділенні властивостей особистості, що сприяють розвитку внутрішньої педагогічної техніки викладача; [50] – декодуванні голосу лектора для сприйняття мовленнєвого повідомлення; [73] – характеристиці викладача як лідера у ВВНЗ. У навчальному посібнику [78] дисертантці належить

розробка тем, присвячених іміджу військового керівника та лідерству в малій соціальній групі. У Надихаючій книжці Українського Захисника [82] автором дібрано мотиваційні цитати, спрямовані на підтримку військовослужбовців.

Розробки та ідеї, що належать співавторам, у дисертації не використовуються.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати роботи представлено в доповідях, повідомленнях і лекціях:

на наукових конференціях, семінарах, форумах, воркшопх:

міжнародних: «Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві» (Луцьк, 2017, 2025), «Соціально-психологічний портрет військового професіонала» (Житомир, 2017), «Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти» (Кам'янець-Подільський, 2018), «Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України» (Київ, 2019), «Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти» (Луцьк, 2019), «Щастя та сучасне суспільство» (Львів, 2020, 2023), «Сучасна війна: гуманітарний аспект» (Харків, 2020, 2024), «Науката и дигитализацията в полза на бизнеса, образованието и туризма» (Албена, Бългaрия, 2020), «Інноваційні технології у військовій освіті» (Одеса, 2021), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України» (Хмельницький, 2021), «Trends in the development of practice and science» (Oslo, Norway, 2021), «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану» (Київ, 2022), «Здобутки та досягнення прикладних і фундаментальних наук ХХІ століття» (Черкаси, 2022), «Освіта для ХХІ століття: виклики, проблеми, перспективи» (Суми, 2022, 2024), «Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану» (Хмельницький, 2022), «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України» (Чернігів, 2023), «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових

наук в умовах воєнного стану» (Чернігів, 2023), «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін» (Суми, 2023), «Код щастя українців: соціально-психологічні ресурси життєстійкості» (Київ, 2023), «Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану» (Львів, 2023), «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід» (Суми, 2024, 2025), «Професійна освіта в Україні та світі в умовах євроінтеграційних викликів і цивілізаційних змін ХХІ століття» (Переяслав, 2024), «Детермінанти відновлення та розвитку України» (Київ, 2025);

всеукраїнських: «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи» (Херсон, 2017), «Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності» (Київ, 2019), «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій» (Вінниця, 2020), «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України» (Хмельницький, 2020), «Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика» (Київ, 2024), «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах» (Київ, 2024), «Інновації та безпека: науковий дискурс» (Хмельницький, 2024), «Філософія культурно-мистецької освіти» (Київ, 2025);

відомчих: «Науково-методичні засади професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України» (Київ, 2018), «Стратегія реформування організації цивільного захисту. Цивільний захист України: сучасний стан, здобутки, проблеми, перспективи розвитку» (Київ, 2018), «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (Київ, 2018), «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах» (Київ, 2020, 2022, 2023), «Наука. Інновації. Якість» (Харків, 2022), «Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку суб'єктів педагогічної освіти і освіти дорослих в сучасних реаліях України» (Київ, 2025);

всеукраїнському науково-популярному заході «Ніч молодіжної науки в умовах війни» (Київ, 2024);

навчально-методичних зборах керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Військової академії (м. Одеса) (Одеса, 2020, 2022), Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова (Житомир, 2021), Національного університету оборони України (Київ, 2021, 2022); з офіцерсько-педагогічним складом Навчально-оздоровчого комплексу Київського військового ліцею імені Івана Богуна (Боярка, 2024, 2025);

гостьових лекціях у Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка (Київ, 2020, 2024), Київському військовому ліцеї імені Івана Богуна (Київ, 2024), Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова (Київ, 2024), Краматорському фаховому коледжі промисловості, інформаційних технологій та бізнесу Донбаської державної машинобудівної академії (Вінниця, 2024), Київському фаховому коледжі туризму та готельного господарства (Київ, 2024), Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (Суми, 2025);

засіданні Ради молодих учених при МОН України (Київ, 2024);

школі молодого викладача/науковця (Київ, 2024);

в освітніх проєктах «Кампус ученого» (2024) та «Онлайн-лекторій» (2024) від Ради молодих учених при МОН України;

на засіданнях кафедри суспільних наук Національного університету оборони України (2017–2025), кафедри соціальної роботи Українського державного університету імені Михайла Драгоманова (2023–2025).

Дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Профілактика сімейної депривації вихованців інтернатних закладів спортивного профілю» за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка захищено у 2015 році в Київському університеті імені Бориса Грінченка. Її положення та висновки в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Зміст та основні результати дисертаційного дослідження викладено у 85 публікаціях (із них 73 – одноосібні), а саме: одноосібна монографія,

розділ в колективній монографії; підручник; 27 статей у наукових фахових педагогічних виданнях України; 5 статей у закордонних наукових періодичних виданнях, із яких 3 індексуються міжнародною наукометричною базою WoS та 1 – Scopus і WoS; 39 публікацій у збірниках матеріалів конференцій, семінарів, форумів, воркшопів; 11 наукових праць, що додатково відображають наукові результати (розділ у міжнародній монографії, навчальний та навчально-методичний посібники, 2 навчальні програми, 2 методичних рекомендацій і практикум, стаття в енциклопедії та стаття в науковому періодичному виданні України, науково-популярне видання; а також 8 свідоцтв про реєстрацію авторського права на твір.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, анотації, п'яти розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (650 найменувань, із них 174 – іноземними мовами), шести додатків на 30 сторінках. Робота містить 26 таблиць, 41 рисунок. Загальний обсяг дисертації становить 618 сторінок, із них 486 – основного тексту.

РОЗДІЛ 1**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ВИКЛАДАЧА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ****1.1. Історико-педагогічний аналіз тлумачення понять «риторика»,
«ораторське мистецтво» та «красномовство» в педагогічній діяльності
викладача закладу вищої освіти**

Сучасна інформаційна епоха дала можливість людині вийти на новий рівень функціонування та розвитку, а інновації зробила постійним супутником свого життя. Водночас інформаційне середовище, як зазначає В. Кириченко, стає дедалі агресивнішим, інформаційні потоки характеризуються великою інтенсивністю й мобільністю, адресат швидко отримує такий об'єм інформації, що не встигає його опанувати та інтегрувати у власну картину світу [153, с. 9]. Широка доступність інформації, технологій, постійні нововведення, з одного боку, розширюють можливості особистості, з іншого – породжують неспроможність ними оперувати й використовувати для вирішення нагальних проблем, а також вимагають креативності, кмітливості, винахідливості, гнучкості у професійній діяльності, трансформації наявної системи знань, умінь, моделей поведінки.

Як зауважує С. Ганаба, в умовах сьогодення суспільні нововведення стали безперервними й мало прогнозованими. З огляду на це освітня сфера набуває пріоритетного значення. «Її соціально-культурне призначення полягає не стільки в накопиченні та трансляції інформації, скільки в постійному перегляді, відмові чи створенні нових інтелектуальних ресурсів, щоб ефективно використовувати їх для розв'язання нагальних проблем мінливого сьогодення» [63, с. 10]. Адже, згідно з В. Химинець, освіта є активним прискорювачем культурних змін і перетворень у суспільному житті та в окремій людині [450, с. 88]. Разом із наукою вона визначає динаміку економічного зростання держави, рівень її конкурентоздатності на міжнародній арені, ступінь і можливості рівноправної інтеграції у світовий простір

[там само, с. 91]. Освіта, стверджують С. Сисоєва й І. Соколова, спрямовує життя суспільства, перетворюючи його із «суспільства сьогодні» на «суспільство завтра», формує в особистості нове мислення, нове бачення сенсу життя [389, с. 14].

Сучасний викладач не є звичайним відтворювачем і ретранслятором знань. Він постає як творець, інноватор, лідер, який не лише створює й реалізує нові освітні стратегії та практики, знаходить відповіді на виклики сьогодення, розглядає їх у перспективі розвитку, а й через науково-педагогічну діяльність формує фахівця, здатного реалізовувати сучасні виклики, працювати в умовах змін, спонукає його до саморозвитку, самоосвіти, сприяє самоствердженню та самоактуалізації. Науково-педагогічний працівник закладу вищої освіти (далі – ЗВО) створює затребуваний інноваційний навчальний, освітній контент, робить його цікавим для слухачів, що задовольняє їхні потреби й запити і водночас відповідає викликам сьогодення. Окрім того він уміє переконливо презентувати й відстоювати оригінальні ідеї, працювати з різними типами аудиторій, вибудовувати з ними ефективну комунікацію та взаємодію, впливати на них, викликати активний інтерес до здобуття нових знань та розвитку і в такий спосіб забезпечувати результативність освітньої діяльності.

Зазначена характеристика викладача ЗВО потребує від нього не лише професійних знань та вмінь. Відомо чимало випадків, коли знаний професор, презентуючи результати ґрунтовного наукового дослідження, не може завоювати увагу слухачів, талановитий науковець, представляючи нову розробку, виграти грант на подальше дослідження, автор багатьох підручників і посібників, читаючи курс лекцій, не викликає зацікавленості аудиторії в академічній дисципліні. Невиправдано загальноприйнятою серед викладачів ЗВО (ВВНЗ) побутує думка про те, що вміння подавати інформацію, працювати з аудиторією, керувати її увагою, переконливо доводити своє бачення в науково-педагогічного працівника або апіорі в наявності, або розвивається з досвідом. Це призводить до зниження результативності його освітньої діяльності, формування негативного педагогічного іміджу.

За В. Герман, на сьогодні важливою частиною загальної культури викладача є риторична освіченість, адже «майстерне володіння словом як універсальним інструментом думки та переконання стало визначальною запорукою професійного успіху й обов'язковим атрибутом іміджу інтелігентного та компетентного фахівця» [68, с. 13]. Учена зазначає, що вміння мислити, говорити, доповідати, переконувати – першооснова риторичної культури й вагомий показник фахової майстерності викладача [там само, с. 6]. Тож проаналізуємо процес риторизації освітньої діяльності НПП ЗВО.

Згідно з проведеним Міністерством освіти і науки України опитуванням (2021), серед основних якостей ідеального педагога виділяють уміння зацікавити навчанням і надихати учнів (70 %), знаходити з ними спільну мову та розуміти їх (67 %), комунікабельність і відкритість до спілкування (48 %), оригінальний стиль викладання (33 %) [340]. Дослідження Х. Ніколайчук та Л. Король свідчать, що студенти сприймають викладача найперше як джерело інформації й досвіду, у зв'язку з чим він має вміти доступно та цікаво подавати матеріал, зосереджуватися, знаходити підхід до кожного слухача, заохочувати, зацікавлювати у своєму предметі, володіти ораторським мистецтвом. Здобувачі освіти звертають увагу на стиль спілкування НПП з аудиторією й уміння з нею працювати [303].

М. Поплавський, акцентуючи на медіапостаті сучасного викладача, вказує на його вміння залучати аудиторію, підтримувати з нею постійний інформаційний та емоційний контакт, знаходити нестандартні ходи й прийоми, що викликають активний інтерес до поданої інформації, забезпечують її розуміння на належному рівні [606, с. 911].

Вивчаючи взаємини викладача зі студентами, Н. Гапон підтвердила потребу останніх у довірливому, невимушеному, захопливому та неформалізованому спілкуванні з боку НПП [64, с. 34]. Соціологічне опитування «Викладач очима студентів», проведене Т. Купрій і С. Щудло в контексті підвищення якості вищої освіти, дало змогу з'ясувати, що серед основних якостей НПП цінуються комунікабельність, уміння взаємодіяти зі здобувачами освіти, відстежувати їх реакцію, подавати матеріал, створювати дискусії, працювати із запитаннями

аудиторії, а також творчий підхід до викладання [240, с. 194–198]. Студенти вказують на емоційний комфорт під час лекцій та інших занять [там само, с. 195], що залежить безпосередньо від уміння викладача будувати взаємодію з цільовою аудиторією. Важливу роль вони відводять «здатності НПП любити своїх слухачів через кінестетичні та просодичні аспекти його діяльності» [240, с. 196], що витікає з володіння ним вербальними й невербальними засобами мовлення.

Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти» (2024) виокремлює професійні вміння НПП: доносити інформацію, обирати й застосовувати методи та засоби викладання, взаємодіяти зі здобувачами, з групою, управляти діяльністю групи, заохочувати їхню допитливість, залучати до активної участі в освітньому процесі, визначати потреби цільової аудиторії, обґрунтовувати позицію, надавати зворотний зв'язок, розробляти матеріали для презентації, представляти їх, презентувати результати діяльності групи [350].

Як бачимо, освітня діяльність викладача ЗВО потребує риторизації. Це поняття введено в науковий ужиток у зв'язку з відродженням риторики наприкінці 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Сьогодні вчені досліджують риторизацію освітнього процесу (Д. Будянський [39], Е. Палихата [323; 324], Д. Ципіна [463]), риторизацію освітньої діяльності, мовної освіти (Н. Грона, О. Семеног [92], О. Корчова [178], І. Кучеренко [241], В. Нищета [300], Л. Овсієнко [305], С. Яців [475]), риторизацію літератури (А. Williams [646]), підкреслюючи зокрема важливу роль у цьому процесі риторики.

Риторизацію Д. Ципіна характеризує як реалізацію навчальної діяльності на основі законів риторики – законів управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, представлених Г. Сагач у формулі $P = K + A + C + T + M + EK + CA$ (концептуального, закону моделювання аудиторії, стратегічного, тактичного, мовленнєвого, закону ефективної комунікації, системно-аналітичного закону) [463, с. 52]. Л. Овсієнко зорієнтовує її на формування психологічно комфортної, соціально затребуваної та ситуативно оптимальної комунікативної поведінки особистості [305].

С. Яців співвідносить риторизацію «з осмисленням і перетворенням характеру комунікативної діяльності в напрямі набуття й реалізації риторичних знань у процесі риторичної діяльності та її діалогізації, що передбачає формування риторичної культури» [475, с. 98]. Цікавий підхід демонструє О. Корчова, характеризуючи її як опанування викладачем і студентами різних жанрових форм ораторського мистецтва, зокрема збільшення кількості публічних виступів у навчальній діяльності останніх [178]. Публічні промови М. Blevins та В. Hughes називають критично важливою складовою будь-яких занять, орієнтованих на комунікацію [495, с. 63].

На риторизації освітнього процесу наголошує Д. Будянський, описуючи її як «...використання здобутків риторики у професійній діяльності педагогів, підвищення рівня їх риторичної культури, повернення цієї дисципліни до навчальних програм середньої і вищої школи» [39, с. 38]. Натомість С. Саннікова вбачає в ній зіставлення навчальної та риторичної діяльності, удосконалення прийомів освітнього процесу через засвоєння риторичних знань, умінь і навичок із чотирьох параметрів – ситуативність, адресність, реалізація цілей, авторська індивідуальність [375, с. 218].

Низка дослідників [74; 241; 300; 324] розглядає риторизацію з позиції лінгводидактики й позначає її лінгводидактичною категорією. Зокрема Е. Палихата риторизацію вбачає в навчально-виховному процесі, що ґрунтується на основі використання монологічного, діалогічного та полілогічного мовлення з метою формування комунікативних якостей, риторичної культури спілкування. У її межах, зазначає вчена, здійснюється освітній процес студентів, позааудиторна самоосвіта, підготовка до конференцій, круглих столів, дискусій, диспутів і виголошення різних промов [323, с. 155–156; 324, с. 22–23].

Нашу увагу привернув підхід В. Нищети, який убачає в риторизації процес поступового, перманентного цілеспрямованого «входження» риторики в освітній процес закладу освіти [299, с. 16]; «комплекс теоретико-методологічних заходів «проникнення» риторики в тіло інших дисциплін та її «вростання» в усі ланки педагогічного процесу» [278, с. 8]. Зі свого боку, І. Кучеренко характеризує

риторизацію як визначення та розроблення способів організації навчального спілкування в комунікативно-діяльнісному й функціонально-стилістичному аспекті та за законами риторики [241, с. 68].

Звернемо увагу, що вчені описують риторизацію освітнього процесу й риторизацію академічних дисциплін. Зокрема О. Горошкіна [83] та В. Ницета [300; 301] наголошують на важливості риторизації в освітньому процесі, що полягає у втіленні риторичних морально-етичних ідей, гуманізації стосунків, суб'єкт-суб'єктній взаємодії викладача зі здобувачами освіти, діалогічності, реалізації принципів риторики, створенні відкритого комунікативного середовища. На думку дослідників, риторизація академічної дисципліни забезпечує створення мотивації до її вивчення, виклик активного інтересу у здобувачів, орієнтованість на практичну комунікативну значущість, переважання усного мовлення під час навчальної та позанавчальної діяльності, використання жанрового підходу до викладання, визначення навчального заняття як мовленнєвої події.

Риторизація в такому разі, на нашу думку, сприяє формуванню не тільки відкритого безпечного комунікативного середовища, а й творчої психологічно комфортної атмосфери на основі суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників освітнього процесу. У цьому контексті О. Антончук підкреслює розвиток мовленнєвої й комунікативної компетентностей здобувачів освіти, виділяючи вміння вирішувати комунікативні завдання, застосовувати методи мовного впливу на аудиторію, аналізувати як власне, так і чуже мовлення, самостійно здобувати наукову інформацію, спостерігати й аналізувати факти та процеси педагогічної комунікації, будувати адресно спрямовані тексти різних жанрів [7]. Із ним погоджується Н. Лобачева, додаючи вміння управляти своєю поведінкою, словом, думкою, долати страх і хвилювання під час публічного мовлення, володіння різноманітними мовленнєвими жанрами [252, с. 64].

Вдало зауважує І. Кучеренко, що «риторизація підтримує й відображає високі стандарти мовної освіти» [241, с. 68]. Незважаючи на те, що вчена досліджує її в межах загальноосвітньої школи, вважаємо виділені нею складові риторизації актуальними й для суб'єктів освітнього процесу в закладі вищої освіти. Серед них

варто звернути увагу на систематичну мовленнєву практику, підпорядкування лінгвістичної теорії інтересам розвитку мовлення, мотиваційну готовність до комунікативно-мовленнєвої діяльності, зацікавленість та усвідомлення значущості риторичної освіченості, особистісно орієнтовану спрямованість освітнього процесу, суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача й студентів, раціональне поєднання традиційних та інноваційних методів, використання риторичних засобів [там само, с. 69]. Н. Лобачева додає, що риторизація освітнього процесу сприяє розвитку всіх суб'єктів освітньої діяльності як мовних особистостей, які здатні до мисленнєво-мовленнєвої творчості й проявляють стилістичну гнучкість і риторичні здібності під час спілкування [252, с. 65]. Риторизація сприяє формуванню мовної картини світу особистості як суб'єктивно утвореної частини загального образу світу, що втілена в мовних формах та опосередковує її взаємодію з навколишнім середовищем [315, с. 220].

Згідно з В. Ницетою, риторизація вимагає застосування викладачем в освітньому процесі нових форм і методів педагогічного спілкування [298, с. 66], а також сприяє розумінню важливості для сучасної людини та суб'єктів освітньої діяльності зокрема «вправного володіння словом, формування відповідальності за вимовлене слово, мовного чуття, ввічливості, доброзичливості й чутливості у спілкуванні, високих моральних і духовних якостей» [300, с. 179–180].

Узагальнюючи підходи науковців, ми погоджуємося з думкою В. Ницети, що риторизація пронизує водночас освітній процес, позанавчальну діяльність, педагогічне спілкування, викладання академічних дисциплін. Вдало наголошує вчений на смисловому її наповненні, а саме: риторичних знаннях, канонах і законах риторики, діалогізації, риторичній ситуації, риторичній діяльності та її засобах. Також В. Ницета пов'язує риторизацію з процесами осмислення, переосмислення, активізації, перетворення об'єкта, зміною свідомості учасників освітнього процесу, найперше викладача [301, с. 107].

Як бачимо, різноманітність поглядів науковців на риторизацію дає змогу виділити серед них спільні її риси, а саме:

- використання законів і засобів риторики в організації освітнього процесу та викладанні академічних дисциплін;
- спрямованість на формування суб'єктів освітньої діяльності як риторичних особистостей;
- діалогізація освітнього процесу;
- суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладача та студентів;
- формування риторичної культури НПП;
- розвиток комунікативних умінь здобувачів освіти;
- гуманістичний підхід до освітньої діяльності.

Особливе місце в риторизації посідає діалогізація освітнього процесу, що передбачає побудову діалогічної взаємодії між його учасниками. Це підтверджує у своєму дослідженні Г. Бондаренко [32, с. 271]. Діалог означає, що людина існує у стосунках [273, с. 188]. Корені діалогізації ведуть у добу Античності. Як зазначає М. Махній, Сократ вважав, що «кожна людина носить у собі істинне знання, але не усвідомлює його, і їй потрібно у цьому допомогти, треба видобути з неї істину» [268]. За переконаннями грецького філософа, як стверджує Р. Мей, через діалог ми знаходимо структуру досвіду й жодна людина вже не буде підвладна самотності [273, с. 188]. Маєвтика Сократа, складаючи основу навчання його учнів, спонукає їх розмірковувати на шляху до пошуку істини. Платон, підтримуючи ідеї видатного філософа, вважає, що «у справжньому діалозі, по-перше, не можна видавати за істинні положення ті, що людина насправді вважає хибними, а по-друге, під час обґрунтування своїх поглядів учасник бесіди має спиратися на ті положення, які визнає істинними його співрозмовник» [170, с. 19].

Ефективність діалогізації освітнього процесу й використання діалогу в навчальній діяльності підкреслюють у своїх наукових розвідках педагоги (С. Архипова, Д. Каменова [141], Н. Голуб [72], Л. Зазуліна [118], Т. Кубанова [235], М. Boyd, W. Markarian [498]), психологи (Г. Балл [13], А. Грись [88], Т. Гурлева [96], З. Адамська, Г. Радчук [353], Н. Токарева [428]). Вони постають важливою складовою побудови інтерактивної взаємодії між суб'єктами освітньої діяльності.

Діалогізацію Н. Голуб визначає як переосмислення навчального предмета та способів його вивчення, організацію освітнього простору й освітнього процесу у формі конструктивного діалогу [72, с. 4]. В. Борисенко та Н. Гагіна її трактують як «особливу форму взаємин між рівноправними суб'єктами гуманістичної форми взаємодії, що не допускає будь-якого домінування в комунікативній взаємодії й передбачає свободу думок і відповідальність за дії та рішення» [33, с. 8].

Учені стверджують, що діалогізація забезпечує евристичний, проблемний і творчий характер навчання, активну взаємодію всіх його суб'єктів, формує позитивну внутрішню мотивацію, сприяє самореалізації особистості [там само, с. 9]. Окрім того вона передбачає взаємну співпрацю учасників освітнього процесу, де здобувачі стають активними суб'єктами власного навчання [570]. Л. Зазуліна вбачає в ній не стільки форму спілкування, скільки принцип побудови всього освітнього процесу, де здобувач освіти є суб'єктом діалогічного простору, атмосфери психологічного комфорту, що стимулює активність і самореалізацію особистості [118, с. 32].

Вдало доповнюють думку автори навчального посібника «Інноваційні технології навчання», називаючи діалогічність постійною й важливою ознакою процесу навчання в закладі вищої освіти. Адже, за їхнім баченням, вона дає змогу враховувати «індивідуальний смисловий контекст, що є у студентів як представників іншої соціокультурної ситуації та покоління, ніж сам лектор, а також зіткнення альтернативних бачень» [137]. Насамкінець Т. Гурлева називає діалогізацію освітнього процесу ознакою й умовою формування розвивальних стосунків між його учасниками, суб'єктності кожного з них [96, с. 50].

Сьогодні науковці оперують новим поняттям «діалогічні стратегії навчання», зміщаючи акцент на те, що на основі цих стратегій будуються інноваційні технології навчання. Хоча основу складає діалогічна взаємодія, що передбачає ефективне спілкування викладача зі студентами, яке орієнтує останніх на пошук ціннісних смислів у процесі спільної творчої діяльності, коли НПП виступає в ролі помічника-консультанта, який забезпечує рівень інформаційних можливостей самостійного пошуку здобувачів освіти, здійснює контроль і корекцію набутих

знань та вмінь [395, с. 246]. Основу складає організація продуктивного мислення у процесі діалогічної взаємодії учасників спільної пошукової діяльності [118, с. 30]. Носії діалогічних стратегій, згідно з вченням Г. Балла, виявляють щирю й глибоку повагу до інтересів і суб'єктних якостей реципієнтів їхніх діянь [356, с. 115].

Серед основних переваг діалогізації Н. Голуб виокремлює розвиток рефлексії, критичного мислення, комунікативної культури, продукування творчих ідей, подолання труднощів у міжособистісній комунікації, прояв індивідуальності кожного суб'єкта взаємодії, розуміння ними один одного, формування бажання до самостійного навчання, створення атмосфери співробітництва й командної роботи на засадах рівності [72, с. 4–5]. А. Грись зазначає, що використання діалогу на навчальних заняттях сприяє прояву здібностей тих, хто навчається, розкриттю ними своїх поглядів, кращому пізнанню один одного, розвитку вміння переконувати іншого у власній позиції, передавати й отримувати нову інформацію про предмет обговорення, навчає працювати самостійно. Окрім цього вчена у своєму дослідженні показує світоглядну цінність діалогу, що полягає у формуванні здобувачами освіти власної позиції, перетворенні знань у внутрішні переконання, становленні життєвої позиції, яка реалізується в контексті соціальних контактів людини [88], а також сприяє трансформації внутрішнього й набуття ними нового досвіду [353, с. 124].

Нам імпонує думка Д. Каменової та С. Архипової, що в діалогічній взаємодії пріоритетом є не обмін інформацією, а зміна меж мислення між двома суб'єктами [141, с. 46]. Коли між ними панує не лише взаємна повага і готовність до співпраці, а й щира готовність скористатися думками один одного, навіть змінити свої позиції [254, с. 60]. Тож, діалог, за твердженням Г. Радчук і З. Адамської, «виступає зовнішньою спонукою внутрішнього ініціювання особистісно-професійного становлення фахівця» [353, с. 124]. У цьому контексті влучно зауважує В. Мороз, коли учасники діалогічної взаємодії, «втративши частину своїх ієрархічних статусів (один на користь іншого), стають партнерами в засвоєнні нових знань» [287, с. 40]. Знаходимо підтвердження позиції вченого в дослідженні В. Мацька, який пояснює сутність діалогу в рівноправних, симетричних, паритетних стосунках

його суб'єктів, котрі одночасно є партнерами [269, с. 33]. На цьому наголошує І. Бех, водночас пріоритетну роль віддаючи викладачу, який стає у цій взаємодії ведучим [21, с. 49].

На наше переконання, такий підхід значно посилює роль діалогізації та вбачає її в розвитку професійної свідомості і викладача, і здобувача освіти. Ми погоджуємося з твердженням Д. Каменової й С. Архипової, що діалогічна взаємодія в освітньому процесі підвищує вимоги до НПП, зокрема «вимагає не лише збагачувати навчальну програму новими теоріями та власними науковими досягненнями, а й докладати особливих зусиль, щоб студент якомога довше підтримував із ним діалог» [141, с. 47]. Зі свого боку, це веде до підвищення результативності освітнього процесу та освітньої діяльності викладача.

Отже, діалогізація як вагома складова риторизації передбачає використання діалогу в освітньому процесі для забезпечення інтерактивної суб'єктної взаємодії у творчій діяльності, створення діалогічного простору на засадах партнерства, що підвищує мотивацію до навчання, сприяє самовираженню й формуванню картини світу особистості.

Резюмуючи, варто вказати на те, що в освітньому процесі риторизація дає змогу «створити атмосферу свободи виявлення особистості, інтелектуальної розкутості, комунікації, діалогізму як аргументованої діяльності «студент – студент», «студент – викладач», «студент – власне “Я”» [297, с. 96], відкрите комунікативне середовище, у якому всі суб'єкти педагогічної взаємодії працюють разом для досягнення вагомих освітніх результатів, допомагають один одному будувати індивідуальну траєкторію особистісно-професійного розвитку. Окрім того ми вбачаємо її важливу роль у збільшенні комунікативної діяльності тих, хто навчається, і зокрема їх публічного мовлення. Це дає змогу здобувачам освіти глибше пізнати себе, розкрити власні потенційні можливості, розвинути актуальні в сучасному світі *soft skills*.

На підставі узагальнення теоретичних підходів (Д. Будянський, О. Корчова, І. Кучеренко, В. Нищета, Л. Овсієнко, Е. Палихата, О. Семенов, Д. Ципіна) до сутності риторизації в дослідженні ми визначаємо *риторизацію освітньої*

діяльності як активне використання риторичних знань та ораторських умінь із метою побудови ефективної взаємодії з цільовою аудиторією, успішної підготовки й виголошення публічних промов різних типів і видів, продуктивного педагогічного спілкування, створення відкритого комунікативного середовища в освітньому просторі [224].

Риторизація освітньої діяльності ґрунтується на гуманістичному (Г. Балл [12; 13], В. Медінцев [138], І. Кадієвська [139]) та особистісно орієнтованому (І. Бех [20; 21], В. Пастушенко [325], С. Подмазін [333], М. Чобітько [466]) підходах, що цілісно взаємодоповнюють один одного.

Гуманістична орієнтація в галузі освіти й виховання, як зазначають Г. Балл і В. Медінцев, передбачає спрямованість на гармонійне вдосконалення цілісної особистості, підвищення рівня особистісного розвитку, що потребує якомога більш повного й органічного (відповідно до ресурсів і потенцій особи) її «входження в культуру», і не тільки як носія, а і як суб'єкта останньої [138, с. 178]. Згідно з поглядами С. Сисоевої та І. Соколової, гуманізація є важливою складовою нового педагогічного мислення, що передбачає переоцінку всіх компонентів освітнього процесу, вияв поваги до особистості як викладача, так і здобувача освіти, прийняття їхніх особистісних цілей, інтересів, потреб [389, с. 53]. Риторизація, підкреслює В. Ницета, містить у собі потужне гуманістичне начало, оскільки вивчення риторики веде до формування й розвитку в особистості нового, зокрема системи особистісних якостей [300, с. 181].

Відповідно до гуманістичного підходу в освітньому процесі відбувається зміщення пріоритетів у бік розвитку психічних, фізичних, інтелектуальних, моральних та інших сфер особистості замість просто оволодіння нею певною інформацією і формування вмінь [79, с. 184], а також створення психологічних умов для повноцінної діалогічної взаємодії між усіма його суб'єктами [125, с. 22]. Окрім того слушно вказують Л. Осипова, О. Ходаков та О. Радіонова на ключову складову місії викладача – готовність на безумовну повагу до суб'єкта педагогічної діяльності [318, с. 275].

Як було нами зазначено вище, риторизація спрямована на побудову ефективної взаємодії з аудиторією, що можливо лише за умови зорієнтованості викладача на слухачів (студентів), із якими він працює чи перед якими виступає, зокрема їхні інтереси й запити. Кінцевим результатом риторизації є особистісний і професійний розвиток цільової аудиторії НПП.

Риторизація освітньої діяльності спонукає викладача до пошуку нових способів взаємодії з її суб'єктами, інноваційних форм, методів, технологій навчання, передачі інформації, нових шляхів виявлення та розвитку здібностей слухачів. Це узгоджується з гуманістичною позицією І. Кадієвської, яка вказує на вимогу інформаційного суспільства щодо необхідності «глибоких змін у діяльності зі створення, передачі й засвоєння знань», а також прояснює погляд на сучасність із позиції майбутнього [139, с. 304–305]. Викладач має зважати на необхідність та актуальність знань і вмінь, які розвиває здобувач освіти, відповідно до викликів сьогодення, подальшої його діяльності й функціонування на всіх рівнях соціальної організації.

Особистісно орієнтований підхід, як зазначає О. Савченко, передбачає визнання самоцінності здобувача освіти, глибокої поваги до його особистості, ставлення до нього як до свідомого й відповідального суб'єкта навчально-виховної взаємодії [365, с. 692]. Водночас, за твердженням Р. Вайноли, відображає процес виявлення та формування професійно важливих якостей, усвідомлення індивідуальної значущості діяльності окремого суб'єкта, у якій реалізується його особистий досвід [43, с. 80]. Риторизація освітньої діяльності у цьому контексті дає змогу гармонізувати стосунки між її суб'єктами, викладачу розкрити потенційні можливості слухача (студента, курсанта), виявити його найкращі здібності, реалізувати їх в освітньому процесі, спрямувати його діяльність у напрямі саморозвитку й самовдосконалення, вчасно надати допомогу (консультативну, психологічну тощо), що приведе до досягнення ним ґрунтовних результатів.

За твердженням І. Беґа, однією з нагальних потреб людини є бути зрозумілою, прийнятою, визнаною [20, с. 37]. Н. Кирпач зазначає, що кожна особистість повинна мати можливість виявити себе [154, с. 142]. У процесі

риторизації освітньої діяльності викладач аналізує цільову аудиторію, з'ясовуючи її основні потреби, запити, інтереси, настрої, стани, проблеми, можливості тощо. Це дає змогу НПП працювати зі слухачами, як зауважує І. Бех, у єдиному емоційно-чуттєвому діапазоні, що запобігає виникненню психічної напруженості як результату переживання небезпеки від некоректного вторгнення викладача у світ студента [20, с. 36]. Відповідно до цього йде пошук шляхів ефективної взаємодії зі здобувачами освіти, що уможливорює оптимізацію навчально-виховного впливу на них.

Розуміння потреб і запитів аудиторії дає змогу викладачу завоювати довіру, вибудувати конструктивні стосунки зі слухачами (студентами), їм функціонувати як повноцінний суб'єкт педагогічної взаємодії, проявити всі свої здібності, а також забезпечує активне їх залучення до творчої співпраці з НПП. Здобувач освіти відчуває, що взаємодія з викладачем відкриває для нього нові можливості в розвитку як особистості та професіонала, збагачує його знаннями, наповнює емоційними враженнями, розширює можливості спілкування з ним. Відкритий діалог сприяє пізнанню слухачем самого себе, своїх прихованих можливостей, що підтверджує у своєму дослідженні Н. Кирпач. Учена зазначає: «У процесі масової взаємодії відбувається звернення до себе, власного внутрішнього центру, справжнього єства, найпотемнішої й невідомої частини себе» [154, с. 142].

Риторизація веде до підвищення результативності освітнього процесу, оскільки знання та розуміння цільової аудиторії, ефективна взаємодія з нею дають змогу застосувати особистісно орієнтований підхід до кожного слухача (студента, курсанта) й залучити його до побудови індивідуальної освітньої траєкторії. Згідно з думкою С. Шандрука, «освітня продуктивність здобувачів освіти зростає, якщо вони усвідомлено беруть участь у визначенні цілей навчання, виборі його технологічних елементів, створенні особистісного компонента змісту освіти» [469, с. 6].

Отже, риторизація освітньої діяльності, на нашу думку, дає змогу викладачу реалізувати наступне [224]:

- сформувати мотивацію слухачів (студентів) до вивчення академічної дисципліни й загалом навчання;
- врахувати особливості аудиторії, з якою працює викладач;
- діалогізувати навчальне заняття, публічний виступ та освітній процес загалом;
- побудувати суб'єкт-суб'єкту діалогічну взаємодію зі слухачами на засадах партнерства в освітньому просторі;
- подолати психологічний дискомфорт і бар'єр між викладачем та аудиторією в емоційно-чуттєвому вимірі;
- зацікавити слухачів, сформувати в них активний інтерес до здобуття нових знань і проведення наукових розвідок;
- отримати зворотний зв'язок від аудиторії;
- забезпечити особистісно орієнтовану спрямованість педагогічного спілкування;
- розкрити внутрішній світ слухача (студента) через його розуміння, визнання, прийняття, виявити потенційні можливості й спрямувати його діяльність у напрямі особистісно-професійного розвитку та самовдосконалення;
- вибудувати індивідуальну освітню траєкторію здобувача освіти;
- збільшити комунікативну діяльність слухачів і зокрема публічне мовлення, що дає змогу розвинути soft skills, сформувати їх як риторичних особистостей;
- здійснювати ефективний вплив на цільову аудиторію.

Риторизація освітньої діяльності сприяє розвитку викладача ЗВО як риторичної особистості, формуванню риторичної культури, творчій активності, творчій співпраці між суб'єктами педагогічної взаємодії, розвитку комунікативних умінь слухачів. Вбачаємо, що її ефективність насамперед залежить від розуміння НПП основних канонів риторики, принципів ораторського мистецтва, усвідомленого використання риторичних знань в освітньому процесі.

Риторизація освітньої діяльності потребує риторичної освіченості НПП, що досягається вивченням риторики, упровадженням теоретичних знань у практику,

оволодінням ораторським мистецтвом і красномовством, систематичною практикою публічних виступів, постійним самовдосконаленням у цьому напрямі.

Учені [14; 39; 74; 126; 144; 300; 313; 372; 412; 426; 472] підтверджують у своїх дослідженнях важливість риторичної освіти і для викладачів, і для здобувачів освіти. М. Andokova та S. Vertanova, зі свого боку, виступають за необхідність риторичної освіти в усіх освітніх системах сучасного світу [483]. Вона найперше здобувається шляхом викладання риторики як академічної дисципліни в закладах середньої та вищої освіти, а також відвідування відповідних курсів, тренінгів, самоосвіти, постійного самовдосконалення. Як зазначає О. Семеног, вивчення риторики «поглиблює професійно значущі знання та вміння студентів (слухачів), розширює змістову сторону їх мовленнєвої культури, привчає дотримуватися етичних норм у мовленнєвій діяльності» [380, с. 247]. У цьому контексті О. Щербакова висловлює цікаву думку про взаємозалежність підвищення риторичної компетентності студентів від підвищення риторичної компетентності викладача [472, с. 236]. Ми погоджуємося зі вченою, оскільки НПП передусім на власному прикладі демонструє застосування різноманітних риторичних засобів, методів, технік і прийомів у процесі викладацької діяльності, культуру поведінки та спілкування в аудиторії, формує інтерес і пізнавальну активність слухачів.

Риторична освіта, як зазначає Л. Шлєіна, сьогодні є теорією та практикою, а також філософією мовного спілкування й поведінки. Дослідниця навіть виділяє її компоненти (гносеологічний, розумовий, моральний, лінгвістичний, естетичний, лінгвокультурологічний, психологічний, педагогічний) і зауважує на тому, що викладач має вміти виступати публічно, захищати свої ідеї перед аудиторією, переконувати [471, с. 137]. О. Красуцький називає риторичну освіту важливою складовою професійної освіти НПП, що покликана підготувати його як кваліфікованого оратора та свідомого слухача. Наголошуючи на останньому, науковець зазначає, що невміння слухати й аналізувати почуте призводить до непорозуміння між суб'єктами освітнього процесу, знижуючи в такий спосіб його результативність [233, с. 58]. Вивчення риторики, за твердженням М. Барахтяна, «розширює горизонти пізнання та спілкування, активізує мисленнєву, розумову й

мовленнєву діяльність, розкриває широкі можливості самовираження творчого потенціалу особистості» [14, с. 22].

Підкреслюючи важливість риторичної освіченості і для викладача, і для здобувача освіти, Г. Онуфрієнко називає її переваги, зокрема: «...вона допомагає кожному краще й легше думати; упевнено почувати себе в ситуаціях, коли потрібно повідомити, проаналізувати, зробити висновки; виголосити доповідь на широкий загал; розуміти потреби слухацької аудиторії; оптимально організувати та креативно скерувати свою мисленнєво-мовленнєву діяльність; коректно й доцільно використовувати методи риторичного аргументування; відповідально ставитися до кожного слова, досягати високої культури мислення, мовлення та спілкування» [313, с. 45]. Зі свого боку, Н. Голуб зауважує, що риторична освіченість допомагає стати цікавим і бажаним співрозмовником, упевненим у своїх переконаннях, а також гідним громадянином із почуттям самоповаги, гордості, надійності та високої моралі [74, с. 310].

Науковці (М. Баряхтян [14], О. Горошкіна [84], Г. Онуфрієнко [313], Г. Сагач [368], Я. Тарасевич [412], О. Щербакова [472], Н. Янц [473]) приходять у своїх дослідженнях до єдиної думки, що риторична освіта розвиває культуру мислення, культуру мовлення, культуру спілкування, культуру поведінки, культуру виконавської майстерності. Г. Онуфрієнко додає ще культуру полеміки [313, с. 45]. Основними показниками культури мислення вчені називають глибину, самостійність, гнучкість, самокритичність, оперативність, відкритість, ерудицію; культури мовлення – правильність, багатство, виразність, ясність, точність, стислість, доцільність. Культура поведінки, за їхніми твердженнями, передбачає ввічливість, тактовність, толерантність, коректність, розкутість. Культуру спілкування характеризують повага до співрозмовника, знання його інтересів, управління поведінкою аудиторії, залучення односторонців. Культура виконавської майстерності виражається у виразності й доцільності жестів, поз, міміки, погляду, правильності дикції та інтонації.

Отже, центральне місце у здобутті риторичної освіти й формуванні викладача як риторичної особистості та оратора займає риторика – наука про ораторське

мистецтво та красномовство [196]. Здійснимо історико-педагогічний аналіз становлення риторичного вчення від доби Античності до сьогодення для визначення ролі риторики в діяльності сучасного викладача.

Великого розквіту риторика набула в добу Античності у Древній Греції, коли Аристотелем було видано перший однойменний трактат. Із тих часів до нас дійшло багато імен видатних ораторів і риторів, які здебільшого виступали на політичних, народних зібраннях, судових засіданнях, виголошували епідейктичні промови, вели діалоги. Як зазначає Г. Бондаренко, неможливо було стати поважним громадянином у Древній Греції, зокрема в Афінах, якщо людина не вміла гарно та переконливо виступати публічно й не володіла ораторським мистецтвом [30, с. 8], у зв'язку з чим з'явилися школи риторики та красномовства. Хоча перші з них відкрили, як зауважує G. Akinboye, сицилійці Корака й Тисій, учитель та учень, які навчали виголошувати переважно судові промови [481]. Ними було сформовано перше керівництво з підготовки публічного виступу – *техне*, у якому висвітлювалися знання про частини промови (вступ, виклад справи, епілог) і добір доказів [371, с. 28].

Учень Корака й Тисія Горгій першим почав викладати риторику в Афінах і позиціонував її як майстерність переконання [30, с. 10]. Хоча відкриття першої школи красномовства приписують Ісократу, якого називають одним із найвидатніших теоретиків і практиків, учителів риторики (риторів). Він навчав переважно політиків та полководців. Риторику ототожнював із силою знання, якою можна оволодіти у процесі навчання [30, с. 12–13]. Водночас Ісократ називав її «гімнастикою духу», що розвиває мисленнєво-мовленнєві якості [545]. Він уперше виводить риторику на рівень дисципліни, що увінчує курс навчання [3, с. 28].

Справжнім ідейником риторики вважається Аристотель, який надав їй статусу науки [227]. У своєму однойменному трактаті він синтезував теорію з практикою. Ch. Rapp підкреслює «дивовижну стрункість» викладу «Риторики» у трьох книгах, у першій із яких роз'яснено загальні поняття та принципи риторики. Аристотель з'ясовує її співвідношення з діалектикою, визначає місце серед інших наук, а також окреслює три види промов (дорадчі, епідейктичні, судові). Друга

книга висвітлює пристрасі, мораль і способи доказу. У ній древньогрецький філософ та ритор вивів класичну тріаду «оратор – промова – аудиторія». Третя книга присвячена проблемам стилю й побудови промови [610]. Аристотель виділяє два основні способи переконання: нетехнічні (документи, свідки, показання) та технічні, тобто власне риторичні. Останні залежать від характеру оратора, настрою аудиторії та самої промови. Водночас ритор відводить чільне місце у виступі емоційно-образним експресивним засобам [485].

Для нашого дослідження важливим є трактування риторики, за Аристотелем, як «можливості знаходити ймовірні способи переконання щодо кожного предмету». Вона не стосується якогось визначеного класу предметів, як наприклад, лікарське мистецтво, геометрія чи арифметика [485]. Цінність риторики полягає в тому, що вона навчає знаходити способи переконання для будь-чого, що виходить зокрема за межі спектру її досліджень [227]. Підхід Аристотеля до переконання базується на логосі (аргументах у промові), пафосі (збудження емоцій аудиторії) та етосі (характері оратора) [609], що відповідає сучасним методам переконання і впливу на слухачів. Як вказує Ch. Rapp, описуючи переваги мистецтва риторики, Аристотель згадує про ганебність, коли людина не може захистити себе через раціональне мовлення, оскільки раціональність і мовлення більш властиві їй, ніж фізична сила [610].

Важливою знахідкою Аристотеля, що відображається в сучасній теорії аргументації, є те, що вагомість доказів напряду залежить від аудиторії, коли «слухачі збуджуються під впливом промови, тому що ми ухвалюємо різноманітні рішення під впливом задоволення чи незадоволення, любові чи ненависті». До того ж ритор влучно наголошує на трьох елементах промови: самого оратора, предмета, про який він говорить, особи, до якої звертається. Слухач у цій триєдиній площині є кінцевою метою всього [485]. Як бачимо, Аристотель наголошує на важливості врахування оратором складу аудиторії, перед якою виступає, адже вона є головним учасником ораторського дійства.

Продовжувачами древньогрецьких традицій і риторичного вчення стали Катон, М. Цицерон та М. Квінтіліан, видатні ритори й оратори, які зробили

значний внесок у розвиток риторики. З їхніми іменами асоціюється розквіт красномовства у Древньому Римі, коли воно набуває політичного характеру. Римський мислитель Катон пише працю про виховання оратора, якого вже вважають людиною, яка займається політикою. Здебільшого ораторами ставали люди знатного походження, які не отримували коштів за свою політичну діяльність. Однак оцінювалося насамперед їх уміння добре, зв'язно й аргументовано говорити, щоб мати змогу публічно відстоювати власну думку. Як зазначає В. Хромець, оратор мав це робити на основі попередньо ґрунтовно опрацьованої великої кількості джерел, текстів тих, хто володів високим стилем [461, с. 84–85].

М. Цицерона справедливо вважають майстром ораторського мистецтва. Його промови вирізнялися змістовністю й насиченістю риторичними прийомами, що давали йому змогу викликати емоційний відгук у слухачів і досягати повного впливу на них. Визнаний оратор вважав, що риторика навчає впливати словом на розум людей [548]. Виробивши власний ораторський стиль, поєднав у ньому простоту, безпосередність і пишність, інтелект та почуття, логіку й екстаз [270, с. 47]. Як зазначає Л. Ткаченко, М. Цицерон розробив теоретичні засади ораторського мистецтва. У своїх найвідоміших трактатах «Брут», «Оратор», «Про оратора» довів необхідність теоретичної підготовки промовця, оскільки, на його переконання, ораторське мистецтво виконує провідну роль у справі керування державою [426, с. 51]. Людина має йому цілеспрямовано навчатися, адже, як зауважує сам М. Цицерон, воно є дечим таким, що дається важче, ніж це здається, і народжується з багатьох знань та старань, оратор без красномовства навіть називатися оратором не вправі. Водночас оратору, на його думку, потрібні проникливість, знання і старанність [509].

М. Цицерон вважав ораторське мистецтво одним із вищих проявів моральної сили людини, адже оратор завдяки глибоким знанням предмета та силі свого слова здатен впливати на розум і волю слухачів, спрямовуючи їхні дії в потрібному напрямі [509]. У зв'язку з цим він наголошував на всебічній освіченості оратора й зокрема риторичній. М. Цицероном визначено три основні завдання ораторського

мистецтва, тобто завдання оратора, які має реалізовувати викладач в ораторській діяльності, – навчати, приносити насолоду, спонукати. Заохочуючи промовців відповідати очікуванням своїх слухачів, він водночас закликає їх спиратися на здоровий глузд і раціональність [548]. Навчати – давати знання; приносити насолоду – передавати позитивні емоції та створювати сприятливу творчу психологічну атмосферу в аудиторії, викликати емоційний відгук у слухачів; спонукати – мотивувати через ораторську діяльність до навчання, спонукати до дій, вчинків, особистісного та професійного розвитку, самовдосконалення [227].

Ще одним із давньоримських риторів, напрацювання з риторики якого актуальні й до нині, є М. Квінтіліан. У своїх поглядах він опирався на риторичне вчення М. Цицерона, мав спільні з ним бачення. М. Квінтіліан, зазначає дослідниця античного красномовства О. Гончарова, представляє риторику як педагогічну теорію, що виявляється у нього рівнозначною освіті загалом. Його трактат «Риторичні настанови», пише вчена, за своєю суттю відображає розгорнуту програму тривалого виховання, що передбачає всебічну підготовку оратора [80, с. 269].

У дванадцяти книгах М. Квінтіліан описує процес виховання й навчання оратора, сутність і значення риторики, процес складання й виголошення промови, вимоги до неї та оратора, роль і види доказів, процес їх спростування, збудження пристрастей під час виступу. У другій і дванадцятій книгах він зображає постать оратора, детально зупиняючись на тому, що промовець повинен бути чесною людиною, знати філософію, громадянське право (оскільки на той час більшість виголошували судові промови), історію. Також давньоримський ритор означає, які книги має читати оратор, що спостерігати, й підводить підсумки заняттями, якими він може займатися після того, як залишить ораторську ниву.

Аналізуючи риторичні підходи Аристотеля до переконання, М. Квінтіліан доповнює в «Риторичних настановах»: переконувати можна не лише словом. Цьому сприяють також багатство, довіра, влада, яку має людина, гідність і навіть «...одна думка, без допомоги слова, що нагадує слухачам заслуги кого-небудь, одне сумне обличчя, одна зовнішня краса, що уми захоплює» [150, с. 143].

Риторика М. Квінтіліан розглядає з трьох боків, а саме: мистецтва, майстра (оратора), самого твору (промови). Мистецтвом він називає те, чому потрібно навчатися, уточнюючи, що це складає науку гарно говорити. Майстер досягає це мистецтво. Ціллю оратора М. Квінтіліан вважає гарно говорити. Твір – те, що творить майстер, тобто хорошу промову [150, с. 141]. Процес підготовки й виголошення промови, на думку давньоримського ритора, складається з п'яти частин: винаходу, розташування, викладу, пам'яті та виголошення (дії) [151, с. 185]. Т. Токарева пояснює це наступним чином: скласти зміст промови, правильно у ньому розташувати зважені докази, «одягти й прикрасити усе це словами» і не тільки, вивчити промову, гідно її виголосити з приємністю для слухачів [429, с. 196].

Отже, риторика М. Квінтіліан трактує як науку гарно говорити [150, с. 146], красномовство представляє найчудовішою справою, невіддільною від чесності й чеснот [там само, с. 153], оратора вважає чесною людиною [150, с. 150], а дар слова, даний нам від Бога, найкращим даром [там само, с. 151]. Водночас наголошує, що справжнім оратором можна стати, лише навчаючись цьому [там само, с. 155]. Як бачимо, давньоримський ритор вважає риторику наукою, що навчає красномовству. До того ж зазначимо, що ораторське мистецтво та красномовство на той час ототожнювали між собою.

У добу Античності, як підкреслює О. Гончарова, риторика набула елітного статусу і разом із граматиною й діалектикою складала мінімум енциклопедичної освіти молодій людині [80, с. 305]. За підсумками Н. Колотілової, вона займала центральне місце в культурі. Учена зазначає, що Античність – епоха видатних ораторів і блискучих теоретичних праць із риторики. У цей період усвідомлювали те, що риторика – це насамперед виховання слова [170, с. 67].

Риторика античності заклала основи європейського красномовства як соціокультурної традиції: професії ритора (Древня Греція) та оратора (Древній Рим) інтегрували в собі низку професій, пов'язаних із соціальним управлінням (юриста, політика, державного службовця, журналіста, філософа, філолога, педагога, психолога) [80, с. 367].

Подальший розвиток риторики, як зазначає Н. Колотілова, пов'язаний із двома традиціями в її розумінні, а саме: риторика як мистецтво переконання (за Аристотелем) і риторика як мистецтво гарно й витончено говорити (за М. Квінтіліаном). Оскільки її розвиток у наступні історичні періоди, пише вчена, відбувається в межах другої традиції, це зумовлює розповсюджене подекуди негативне ставлення до цієї дисципліни, «як до зайвого прикрашання промови, за яким, по суті, нічого не стоїть» [170, с. 67]. Риторика стає синонімом до таксономізації фігур і прийомів [646, с. 40]. Такою тенденцією можна пояснити занепад риторики в наступні кілька століть. Окрім того відомо, що в епоху Середньовіччя вона знаходилася під значним впливом релігії та церкви, що унеможливлювало в суспільстві свободу думки й слова та, за твердженням В. Крикуна, створило нові умови для ораторської діяльності [234, с. 303]. Як влучно підмічає Р. Eardley, коли користуватися було дозволено лише зразковими текстами, зокрема Святим Письмом, через побоювання бути осудженим за вміння говорити красномовно й начебто байдуже ставлення до правди, риторика «вироджується» разом із мовленням, що фіксується у своєрідну мову, незрозумілу для непосвяченого або представника іншої культурної спільноти [521]. Пріоритетного значення набуває поширення релігійних ідей та формування релігійної свідомості людини [234, с. 303].

Отже, риторика в епоху Середньовіччя набуває рис гомілетики, оскільки релігія стає основним осередком і джерелом культури. С. Абрамович та М. Чикарькова визначають гомілетіку як християнську риторику, зосереджену на тлумаченні Біблії через проповідь чи повчальну бесіду [3, с. 51], W. Mayer – як риторику проповідницьку [576].

«Моральний суд» над риториною у цю епоху здійснив А. Августин, вважаючи її «мистецтвом у кращому разі пихатим, а в гіршому – з радістю нечесним», як зазначає в докторському дослідженні М. Clavier. Він власноруч відмовився від багатообіцяючої кар'єри ратора, оскільки, викладаючи певний час риторику, воліючи заразом мати добродішних учнів, навчав їх риторичним хитроцям, що не спонукали до пошуку істини, а були спрямовані на отримання

похвали або ж використовували їх, щоб врятувати життя винної особи. Тож А. Августин висміює марнославство й підступність риторики, стверджуючи, що їй бракує змісту, вона ігнорує правду та справедливість [510, с. 14]. Водночас він вважає, що риторичне красномовство потрібне людині для того, щоб незрозуміле робити ясным, щоб доносити істину до неосвічених. Однак ним мають займатися добродішні риторичні, у вустах яких воно не відступає від мудрості [487].

Важливим для нашого дослідження є те, що, незважаючи на розвиток церковного красномовства, риторика була обов'язковою дисципліною для вивчення, адже входила до семи вільних мистецтв – освітньої системи Середньовіччя. Поряд із граматиною, діалектикою, арифметикою, музикою, геометрією та астрономією риторика, як зазначає архієпископ і засновник середньовічного енциклопедизму І. Севільський, вважалася цілком потрібною у громадянських справах через красу й велич красномовства [491]. Наслідуючи риторів доби Античності, він трактує її як науку гарно говорити з цивільних питань, «ясне красномовство», що є правильним і хорошим для переконання. До того ж І. Севільський тісно пов'язує риторику з граматиною, оскільки остання навчає правильно говорити, а завдяки риториці «ми дійсно досягаємо те, як будемо виражати ті речі, яких навчилися [там само]. Архієпископ виділяє три види промов (дорадчі, показові (урочисті) та судові), чотири частини виступу (вступ (exordium), оповідання (narratio), аргументація (argumentatio), висновок (conclusio)), приділяє увагу причинам, що спонукають слухача слухати й вірити оратору, і риторичним силогізмам, тобто доказам [491]. Як бачимо, аргументація посідає значне місце в риторичному вченні І. Севільського.

Ідейником риторики епохи Середньовіччя по праву варто вважати А. Йоркського, який виклав її у формі діалогу мудрішого короля Карла та вчителя Альбіна – діалог про риторику й чесноти. Як зазначає О. Кучерук, його праця «становить послання дидактичного спрямування в діалогічній формі з метою свідомого навчання риторичній теорії та виховання християнських моральних цінностей переконливим словом» [242, с. 34]. За даними А. Costrino, А. Йоркський,

ґрунтуючись на риторичному вченні М. Цицерона, написав короткий діалог, щоб його читачі й учні могли досягнути глибини риторики [514, с. 233].

Поєднавши риторичну теорію з освітою, а також політику, закон і мораль, у своєму діалозі А. Йоркський з'ясовує, що риторика має справу з тим, на що варто звертати увагу, чого уникати, чого навчати, чому запобігати [514, с. 235]. Дослідниця Н. Колотілова вказує на тлумачення ним риторики як певної техніки, що успішно може бути пристосована і до християнського віровчення, і до державотворчої діяльності [172, с. 32]. Оскільки кожна людина може навчитися правильно й гарно говорити, а, опанувавши цю науку, краще користуватися мовленням. О. Гилярська для підтвердження наводить цитату з діалогу: «Мовлення всім дане від природи, але правильне мовлення дає одній людині більше переваг над рештою» [69, с. 69]. У промові А. Йоркський виділяє шість частин: вступ, оповідання, розчленування запитання (в чому оратор згоден, а що заперечує), підтвердження, спростування, завершення [170, с. 79]. Як бачимо, структура публічного виступу свідчить про його переконливий характер. Насамкінець, зупиняючись на постаті оратора, А. Йоркський вважає, що чесноти роблять його ефективним, на відміну від поглядів Цицерона, який говорить про хорошого оратора [514, с. 234].

Українська риторика черпає свої витoki з часів Київської Русі. Як зазначає О. Гончарова, теорія українського красномовства спиралася не стільки на риторику Аристотеля, скільки на класифікацію видів промов і ораторських стилів Цицерона та Квінтіліана [80, с. 367]. Першою риторичною працею вважають трактат Г. Хуровського «О образѣх», опублікований в «Ізборнику» Святослава 1073 року. У ньому описано 27 «поетичних образів», що характеризували мовностилістичне оформлення тексту промови. Цінність цієї праці виявляється у спробі, як зазначає З. Куньч, творити теорію красномовства рідною мовою [239, с. 23–25].

Незважаючи на те, що практика усного публічного виступу не набула широкого поширення, а красномовство було переважно літературним [239, с. 26], усе ж таки нам відомі імена видатних ораторів митрополита Іларіона та Кирила Туровського. Промови Іларіона, як зауважує А. Капська, відзначалися особливою

емоційністю, сповнені патріотичного пафосу. Він «утішав і наставляв народ, проповідував та відстоював моральність, оспівував подвиги князів, закликав захищати рідну землю» [144, с. 26]. Найвідомішою його промовою є «Слово про закон і благодать», що вирізняється яскравою образністю, емоційністю, надзвичайною мелодійністю й логічною стрункістю [371, с. 31].

К. Туровського вважають блискучим оратором і представником урочистого й учительського красномовства на Русі, творцем величально-похвальних епідейктичних промов [371, с. 31]. Л. Мацько та О. Мацько зазначають, що він також був учителем риторики, «радив бути уважним до слова, шукати відповідні слова в рідній мові для прикрашання гідних діянь» [270, с. 60]. Справжню риторичну цінність становить його «Слово в новий тиждень після Пасхи», побудоване за суворими законами красномовства, у якому значна роль відводиться постаті ратора-проповідника [371, с. 31].

Вагоме місце в Київській Русі займає урочисте красномовство. Промови в цей час здебільшого присвячені вдалим походам проти ворога, побудові собору, міста тощо [238, с. 72]. До того ж у дослідженні J. Bliese, присвяченому середньовічній риториці, знаходимо відомості про написання літописцями бойових промов у своїх історіях. Зокрема науковець відзначає підготовку мотиваційних промов для командирів, коли армія потребувала підняття морального духу [496, с. 335]. Хроністи писали промови повчання перед боєм [там само, с. 336]. J. Bliese зазначає, виголошуючи бойову промову, оратор стикається з конкретною риторичною проблемою, а саме: як спонукати свої війська боротися з усією силою та відвагою в майбутній битві, як мотивувати їх, щоб вони перемагали [496, с. 337]. Промови набувають переконливого характеру, аргументація будується здебільшого на протиставленнях, порівняннях причин або дій двох сторін. Наприклад, одна сторона бореться за справедливість, як сьогодні Україна, інша – навпаки, або діє благочестиво – інша нечестиво. В іншому варіанті зазначали про велику чисельність ворога, наголошуючи, що перемога не залежить від чисел, що ми повинні або перемогти, або померти. Деколи підкреслювали, що потрібно

захищати себе, сім'ї та країну, або акцентували на доблесті, отриманні здобичі, слави [там само, с. 337].

Важливого значення для розвитку риторики в епоху пізнього Середньовіччя набуло створення університетів, де основними формами викладання були лекції та семінари. Зокрема лекція, як стверджує Н. Колотілова, стала особливою формою публічного викладу навчального матеріалу й особливим видом ораторського мистецтва [170, с. 86]. Ця традиція знайшла продовження в епоху Відродження та Нового часу. О. Кучерук у дослідженні зауважує на постаті ректора Празького університету Я. Гуса, який виголошував проповіді національною мовою, розвиваючи в такий спосіб національну свідомість у слухачів; професора Віттенберзького університету Ф. Меланхтона, усне й писемне мовлення якого вважалися зразковими в німецькій освіті. Ораторська діяльність останнього характеризувалася ясністю, системністю та витонченістю викладу теми [242, с. 36].

В епоху Відродження, за твердженням R. Nordquist, риторика є суттєвим чинником широкого культурного руху, що має великий вплив на освітню систему. Вона приваблює гуманістів, тому що навчає учнів використовувати всі ресурси стародавніх мов і пропонує класичний погляд на природу мови та її ефективне використання у світі. У період із 1553 до 1585 року було опубліковано вісім видань «Arte of Rhetorique» T. Wilson's [596].

Риторика тісно поєднується з філософією. Вона стає провідником мудрості, служницею останньої, адже філософію не можна зрозуміти без красномовства [170, с. 91]. Цю думку пізніше підтвердить Ф. Прокопович, підкреслюючи, що філософія не зможе вийти у світ без риторики й буде схована у потайках свідомості однієї людини [347]. М. Препотенська вказує на те, що від Середньовіччя до Нового часу риторика заклала в теоретичному та практичному досягненні риторично-філософську парадигму, що продовжила свій розвиток донині [344, с. 110].

Л. Валла, описуючи риторику й діалектику, вважає останню частиною першої. Окрім того він зазначає, що риторику важко опанувати, вона дається не всім [46, с. 353]. Викладаючи її в Павійському університеті, пізніше – Римському університеті, а також у своїй школі ораторського мистецтва, Л. Валла висуває

вимоги до промови, а саме: ораторське багатство, лаконічність, переконливість. Багатослів'я, сухість і відсутність емоційного забарвлення він ставить у протилежність багатому стилю мовлення [там само, с. 206]. За його даними, оратор під час виступу використовує чимало різноманітних прийомів, протиставлень, воскрешає в пам'яті приклади, зіставляє подібне й допомагає прояснити істину [там само, с. 228]. Оратор прагне не лише навчати, а й приносити задоволення та збуджувати, що має, на думку Л. Валли, важливе значення для перемоги і досягнення мети в переконливих промовах. Під час виступів промовець також може звертатися до совісті слухачів, закликати їх до правильного блаженного життя. Його аргументи засновані не лише на міркуванні, а й «одягнені, озброєні та прикрашені золотом, пурпуром і дорогоцінним камінням» [46, с. 351]. Насамкінець Л. Валла називає оратора правителем та вождем народу через його вплив на свідомість слухачів під час публічних виступів. У зв'язку з цим висуває вимоги до промовця, зокрема великий досвід у багатьох речах, уміння звертатися до душі, навички безлічі справ, знання історії всіх народів, святість життя й відмінне душевне благородство [там само, с. 352].

Б. Ламі, поєднавши «Мистецтво мовлення» та «Дискурс про мистецтво переконувати» у трактат «Риторика, або мистецтво говорити», заснував справжню теорію дискурсу, зосереджену на літературі й мистецтві говорити [617]. Він описує вивчення мови крізь призму риторики, яку, за даними О. Кучерук, розкриває не лише «як мистецтво красномовства, а й мистецтво переконання людей за допомогою очевидної істини, відкритої розумом і вираженої засобами красномовства» [242, с. 38]. Красномовство, зі свого боку, називає «володарем серця», оскільки воно звертається до емоцій слухачів. Аналізуючи працю Б. Ламі, L. Roveda вказує на необхідність вивчення фонетики та граматики, що складають основу мистецтва мовлення, опанування стилю поета й розвиток гарної уяви для оволодіння ораторським мистецтвом [617].

Французький педагог Ф. Фенелон в ораторській діяльності, як зазначає О. Кучерук, дотримувався трьох стилів мовлення (звичайного (доказового), середнього (живописного), високого (захопливого)), відрізнявся ясністю й

відповідністю мовлення почуттям, істинним і добродішним думкам. У праці «Діалоги про красномовство» зауважує, що ораторське мистецтво має наближатися до поетичного [242, с. 38].

Філософ Ф. Бекон називає риторику наукою наук, що вивчає засоби викладу суджень, установлює правила та норми того, як потрібно розташовувати й викладати матеріал. Тісно пов'язує її з логікою, наполягаючи на вивченні в дорослому віці, оскільки, як і його попередники, вважає важкою наукою. Наголошує на необхідності підготовки промови й водночас розвитку здатності до імпровізації [488].

За даними М. Препотенської, Ф. Бекон розробляє ідею риторики пізнання, що є природною ознакою людини, яка афективно-образно пізнає світ, керуючись роботою уяви. Відповідно до цього завданням риторики стає збудження людської уяви та волі [344, с. 107]. У праці Ф. Бекона знаходимо твердження, що риторика так само підпорядкована уяві, як діалектика – інтелекту. Її метою дослідник визначає збагачення уяви образами, що викликають активність розуму, бажання діяти й проявляти волю [488].

Оратор за допомогою риторики малює образ чеснот і блага, роблячи його майже візуально відчутним, тобто представляє за допомогою слова так живо, наскільки це можливо. Важливо зазначити, що Ф. Бекон наголошує на врахуванні ознак аудиторії під час підготовки промови, адже всі докази й засоби переконання мають змінюватися відповідно до її характеру. Оратор повинен уподібнюватися музиканту, який пристосовується до різних смаків своїх слухачів. У такий спосіб він зможе за потреби говорити про одне й те ж із різними людьми, для кожного знаходити свої особливі слова [488]. Остання думка є вельми важливою в роботі сучасного викладача.

Звертаючись до питання розвитку риторики в Україні, Л. Ткаченко виділяє шість етапів: 1) 1572–1658 рр. – етап зародження та становлення нової риторики традиції в освіті; 2) 1659–1803 рр. – етап утвердження й розвитку риторики як академічної дисципліни в Києво-Могилянській академії і православних колегіумах; 3) 1804–1887 рр. – етап активної розробки риторики проблематики й розвиток

риторики в університетській освіті; 4) 1888–1918 рр. – етап критики та занепаду риторики як академічної дисципліни; 5) 1919–1980 рр. – етап поновлення риторики як академічної дисципліни в радянській системі освіти; 6) 1981 р. – донині – етап актуалізації риторичної підготовки у професійній освіті [426].

Перший етап характеризується появою братських шкіл, де викладання риторики, за даними Л. Ткаченко, розпочиналося у другому півріччі класу граматики й продовжувалося у класі риторики. Необхідність її вивчення зумовлена потребою в подальшій підготовці нових педагогічних кадрів, зокрема з випускників шкіл, а також пошуком нових форм і методів навчання та викладання [425]. В Острозькій академії відзначався високий рівень викладання та вивчення риторики [344, с. 119].

Другий етап розвитку риторики в Україні й загалом епохи Нового часу пов'язаний із Києво-Могилянською академією, що тривалий час була єдиним закладом вищої освіти Східної Європи. Як зазначає Г. Сагач, риторику вивчали протягом одного року і вона була найпопулярнішою дисципліною, оскільки мала практичне спрямування. Студентів навчали складати ораторські промови та часто запрошували для виступу з приводу урочистих громадських і церковних подій. Вони опановували праці класиків риторики доби Античності [372, с. 36]. Високий рівень викладання риторики в академії підтверджують свідчення, що з її стін вийшли відомі вчені та оратори, судді, дипломати, а також майбутні гетьмани й видатні промовці Д. Апостол, І. Брюховецький, І. Виговський, П. Дорошенко, І. Мазепа [239, с. 91]. Риторика, як відзначають Л. Мацько та О. Мацько, була живою наукою, що готувала до життя, «давала хліб» [270, с. 72].

Першим відомим риторичним курсом в Києво-Могилянській академії, за даними О. Гужви і В. Щербак, став курс Й. Кононовича-Горбацького, що складався з риторики й діалектики. Риторика містила вступ і три трактати: «Про силу красномовства», «Про ораторську промову», «Про тему дослідження» [93, с. 46]. Найважливішими якостями оратора автор вважав дієвість, уміння відгукнутися на події дня, піднімати питання, що хвилюють слухачів. Й. Кононович-Горбацький давав поради щодо підготовки прощальних і вітальних промов [307, с. 20].

Серед викладачів риторики в Києво-Могилянській академії виділяють Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля, С. Яворського та ін. Зокрема І. Галятовський у праці «Наука коротка або спосіб написання мови», як зазначає А. Овчиннікова, визначив причини вивчення риторики, а саме заради давнини, гідності, істинності, втіхи (оскільки слова прикрашають і приносять задоволення), користі [307, с. 19]. Важливим є те, що кожен викладач готував власний навчальний курс, що складався з теоретичної (лекції, трактати) та практичної (діалоги, диспути) частин. Також на основі нього він писав підручник [239, с. 93; 270, с. 72]. Імовірно через це в академії було видано найбільшу кількість праць із риторики – 127, про що засвідчують науковці.

Найвідомішим теоретиком риторики та оратором вважається Ф. Прокопович, риторичний курс якого мав виразний нормативний характер і в якому автор «із позицій раціоналізму виступив проти стилістичних надмірностей бароко, схоластики латино-польських риторик, пустопорожнього псевдокрасномовства [371, с. 39]. Його праця «Про риторичне мистецтво» складається з десяти книг, у яких відображено найповніший курс риторики. На нашу думку, вона представляє велику цінність для викладача. Як наголошує Ф. Прокопович, ораторське мистецтво робить нас сприйнятливими до навчання та вмілими й підготовленими до викладання. Водночас порівнює оратора з воїном, який «одержує мечі не для того, щоб переслідувати чесноту, а щоб відстоювати справедливість, допомагати невинним і сміливо захищати Батьківщину» [347, с. 116].

Учений, віддаючи належне риториці, підкреслює, що красномовство є царицею душ і княгинею мистецтв, адже всі його поважають за гідність, багато хто прагне оволодіти ним через корисність, небагатьом воно дається як через нестачу обдарованості, так і внаслідок величезності самого предмета й непізнаності його логосу [347, с. 104].

Аналіз праці Ф. Прокоповича дає змогу з'ясувати основні його погляди на оратора та публічний виступ. Мета промови й промовця, на думку вченого, полягає в тому, щоб через мистецтво мовлення задовольнити потреби та запити слухачів [347, с. 120]. Обов'язок оратора він вбачає в переконливості промови, чому сприяє

пошук матеріалу, правильне його розташування, викладення у вишуканій словесній формі, застосовуючи найбільш вдалі вислови і різні словесні й смислові звороти, запам'ятовування та виголошення промови, вдало використовуючи жести й рухи [там само, с. 121]. Уперше зустрічаємо у праці з риторики заувагу щодо невербальних засобів мовлення.

Ф. Прокопович виділяє відмінні властивості досконалого оратора. Перша з них характеризує витонченість промови, строгість викладу, дотепність жартів, пристрасність і вагомість аргументів, оцінку стилю, виходячи з вимог суті справи та умов часу. Друга властивість проявляється в умінні подобатися слухачам, оскільки кращий оратор той, кого аудиторія вважає найкращим. Третьою відмінністю є вміння утримувати увагу слухачів без утоми [347, с. 121–122]. Насамкінець Ф. Прокопович наголошує на впливі промови на аудиторію, що проявляється в розумінні нею складного матеріалу, схиленні або спонуканні до будь-якої думки чи дії. Оратор повинен володіти різноманітними для цього засобами, в іншому разі він не досягне своєї мети. Про ефективність красномовства промовця свідчать вирази облич слухачів, їх зацікавленість і готовність діяти за його вказівками [там само, с. 123].

Третій етап розвитку риторики в Україні характеризується її взаємозв'язком із мовознавчою проблематикою, мовною та творчою практикою вчених, поетів, прозаїків XVIII ст. [426]. Першим ректором Харківського університету І. Рижським видано підручник «Досвід риторики». Викладачем, чиї лекції закінчувалися оплесками, О. Кучерук називає В. Антоновича, професора Київського університету Св. Володимира. Вони характеризувалися простотою змісту та форми, змістовністю, логічністю, ясністю, приязною, щирою й уважною манерою спілкування [242, с. 61]. Серед майстрів академічного красномовства також відзначають М. Драгоманова, П. Житецького, М. Максимовича, О. Потебню [там само, с. 62]. К. Зеленецьким у цей час було розроблено практичні поради для молодих ораторів, систему письмових вправ із риторики, виділено академічні, навчальні та професійні види промов [426, с. 195–196]. Він наголошував на творчій

природі красномовства й нерозривній єдності риторики та способу життя людини [344, с. 124].

Занепад риторики у XIX ст. пов'язаний із її політизованістю. Л. Ткаченко зазначає, що в Україні вона була дискредитована як предмет, що підтримує інститут влади [426, с. 198]. Проте її викладали в гімназіях, ліцеях, університетах. Напередодні видали значну кількість підручників із риторики, що задовольняли потреби викладачів закладів освіти. У цей час свого розквіту набуває судове красномовство.

Відродження риторики відбувається в середині XX ст., коли у світ виходить праця бельгійського вченого Ch. Perelman «Нова риторика: трактат з аргументації» [605]. Разом із L. Richards, K. Burke, R. McKeon, R. Weaver і L. Olbrechts-Tyteca, як стверджує D. Gaonkar, він започатковує неориторику – нову риторику, що ґрунтується на теорії аргументації [531, с. 55]. Вона розвивається як своєрідне відродження або оновлення класичної Аристотелевої риторики, доповненої новими теоріями, що допомогли зберегти її потенціал і зробити актуальним для сучасного світу [474, с. 24–25]. Пояснення знаходимо в дослідженні Л. Комахи. Відбувається поновлення наукового інтересу до проблем діалогу, доказу, аргументації й переконання [173, с. 9]. Вважаємо це не випадковим, адже протягом усіх періодів існування риторики її предметом і метою публічного виступу більшість теоретиків та практиків ораторського мистецтва називали переконання слухачів.

На цьому етапі риторика набуває метадисциплінарного статусу. Як зауважує D. Gaonkar, вона трансформується з дисципліни, орієнтованої на розвиток комунікативних умінь, у досконалий інструмент формування людської особистості, створення й підтримання культури суспільства [531, с. 59]. До того ж до неї проявляють активний інтерес мовознавці й літератори через незамінність у створенні текстів [там само, с. 54]. Значущим у праці Ch. Perelman є наголошення на важливості врахування особливостей і характеристик конкретної аудиторії, з якою працює оратор, установлення з нею психологічного й інтелектуального контакту. Аргументація у виступі спрямовується на досягнення «згоди» між ними. Вагомим є звертання оратора до цінностей і поглядів слухачів [378, с. 37]. E. Feteris

звертає увагу на описану Ch. Perelman техніку аргументації, яку оратор може використовувати для переконання цільової аудиторії [526].

За твердженням У. Есо, риторика формує зважений тип мовлення (в конкретній ситуації й для певної аудиторії), робить керованими несподіванки, що можуть чекати на оратора під час виступу [522, с. 103]. Цим промовець завдячує знанню риторики як науки про загальні умови спонукального дискурсу, риторики як техніки володіння прийомами аргументації, що перетворюють висловлювання оратора в переконання, засновані на розумному балансі інформації та почуттів, і риторики як сукупності вже апробованих та прийнятих у суспільстві прийомів переконання [там само, с. 102].

Отже, Ch. Perelman започатковує аргументативну риторику. Водночас пам'ятаємо, що вона веде своє походження від вчення Аристотеля. Українська дослідниця Н. Колотілова вважає її «напрямом неориторики, що досліджує різноманітні способи аргументації, обґрунтування в публічних виступах» [171, с. 176]. Т. Качак акцентує на вченні про досконале мовлення – ефективне, доцільне, переконливе, впливове, емоційно виразне. Ефективність дослідниця пояснює через найменші втрати у процесі передачі повідомлення від мовця до слухача, доцільність – відповідністю меті оратора, його мовленнєвому наміру. Впливовість мовлення характеризує здатність спікера вплинути на розум і почуття слухача, спонукати його зацікавитися й прийняти те бачення світу, явища, проблеми, яке пропонує мовець [149, с. 13].

Водночас у цей час Р. Барт розробляє інший напрям – лінгвістичну риторику, тісно пов'язуючи її із семіотикою. Риторику трактує як сукупність упорядкованих і стійких риторичних фігур, за допомогою яких можна створити різноманітність розуміння промови або тексту [492]. Зі свого боку, Н. Колотілова лінгвістичну риторику визначає «напрямом неориторики, що досліджує різноманітні засоби виразності й переконливості мовленнєвих повідомлень і намагається екстраполювати їх на інші типи знакових систем» [171, с. 176]; Л. Мацько, О. Мацько – як правила побудови мовлення на рівні фраз і понадфраз, вчення про типи переносних значень, тропи та фігури й соціальне функціонування тексту як

цілісних семіотичних утворень [270, с. 9]. Використання риторичних засобів, за переконанням Р. Барта, дає змогу досягнути мети, навіть нав'язати цілу систему бачення світу. Риторика допомагає проаналізувати й упорядкувати форми мовлення, зробити мовний світ зрозумілим для людини [492].

Започаткована тенденція розглядати риторичу в аргументативному й лінгвістичному напрямках розвивається із середини XX ст. до сьогодні. У своєму дослідженні ми дотримуємося першого напрямку, водночас враховуючи важливість другого. Нам імпонує підхід Н. Колотілової, яка предметом сучасної риторики вважає публічний виступ оратора (спікера) перед аудиторією, одним із головних її завдань – аналіз раціональних способів такої побудови публічної промови, що приведуть до прийняття слухачами положень оратора [170, с. 162].

Отже, проведений нами історико-педагогічний аналіз розвитку риторичного вчення з часів Античності до кінця XX ст. дав змогу виділити ключові ознаки, характерні для всіх історичних періодів. Розвиваючись як наука та академічна дисципліна, риторика посідає вагоме місце в діяльності особистості, оскільки спрямовує її на шлях пошуку істини, навчає переконувати, будувати аргументацію в публічному мовленні, відшукувати вагомні докази. Цілеспрямовано оволодіваючи ораторським мистецтвом, оратор навчається ефективно впливати на розум, свідомість і почуття цільової аудиторії.

Установлено, що вдала публічна промова потребує ретельної підготовки, логічно вираженої у п'яти етапах: інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція. Урахування особливостей цільової аудиторії, використання різноманітних синтаксичних конструкцій (риторичних троп, фігур) дає змогу оратору заволодіти її увагою та утримувати основний фокус упродовж усього виступу, а реалізація емоційної складової стає засадничим підґрунтям формування естетичної насолоди у слухачів і досягнення мети загалом.

Далі проаналізуємо риторичу, ораторське мистецтво та красномовство ХХІ ст.

Починаючи з 90-х років XX ст. і донині риторика відкрила новий етап свого розвитку як наука й академічна дисципліна. Як зазначає N. Mircică, вона супроводжує шлях, пройдений людським знанням від суб'єктивної істини,

переконання та судження до логіко-математичних істин, понять і категорій. Риторика робить доступними парадигми знання й відіграє важливу роль у систематизації знань, сприяє самовираженню суб'єкта пізнання, породжуючи рефлексивну реакцію на передані повідомлення. Учена акцентує увагу на забезпеченні риторикою динаміки та безперервності пізнавальної діяльності людини. Через переконання здійснюється вплив на вибір перевірочних гіпотез і таким чином прокладається шлях до істинного знання, що веде до розв'язання проблем у певний час [583, с. 594]. S. Zeynalova й A. Allahverdiyeva доповнюють, що риторика демонструє, як тексти генерують знання, опосередковують владу та впроваджують соціальні зміни, натомість оратору дає можливість створювати й вести переконливий дискурс [623, с. 9].

Аналізуючи погляди сучасних дослідників на риторику (табл. 1.1), виділяємо основні підходи до її тлумачення, а саме:

- 1) наука про ораторське мистецтво та красномовство, мистецтво переконання;
- 2) теорія ефективного публічного мовлення;
- 3) мистецтво висловлення думки та переконання;
- 4) академічна дисципліна, що навчає виголошувати ораторські промови з метою впливу на аудиторію.

Таблиця 1.1

Підходи до трактування риторики в дослідженнях науковців XXI століття

Автор	Поняття риторики
С. Абрамович, М. Чикарькова	Риторика – наука про ораторське мистецтво, красномовство [2, с. 102]; наука про способи переконання, ефективні форми впливу (переважно мовного) на аудиторію з урахуванням її особливостей [3, с. 5]
Д. Будянський	Риторика – системна, комплексна дисципліна, що інтегрує здобутки суміжних соціально-гуманітарних галузей: філософії, логіки, етики, естетики, психології, педагогіки, теорії соціальних комунікацій, мовознавства, акторської майстерності [38, с. 73]
В. Вандишев, О. Переломова	Риторика – мистецтво красномовства, особливий вид творчої діяльності, уміння грамотно, змістовно та захопливо побудувати свою промову й переконливо донести думки до аудиторії [47,

	с. 71]; мистецтво висловлювати свою думку та адекватно й переконливо доносити її до аудиторії [там само, с. 5]
Н. Голуб	Риторика – прикладна наука, що, базуючись на засадах філософії, етики, лінгвістики, логіки, психології та культури, навчає мистецтву переконання, аргументації, мислення, мовлення, прикрашання й керування суспільними процесами, через стиль мовлення формує стиль життя; сприяючи вдосконаленню мовлення окремої людини, формує високу загальну та мовленнєву культуру і впливає на мовленнєву організацію всього суспільства [74, с. 33]; як академічна дисципліна покликана формувати вміння логічно мислити, переконливо та красиво говорити, ефективно спілкуватися [там само, с. 340]
О. Горошкіна	Риторика – учіння про мовлення в найширшому сенсі, індивідуальне використання мовних традицій за різних обставин соціально-культурного життя; мистецтво говорити так, щоб за допомогою аргументів, мовних і немовних засобів, сполучаючи раціональне й емоційне, досягти бажаного результату, змінити стереотипи сприйняття слова, думки та змінити реакцію й поведінку слухачів [84, с. 30]
А. Капська	Риторика – теорія красномовства, наука про красномовство, дослідження теоретичних основ ораторського мистецтва, курс навчання красномовству; наука, що вивчає засоби побудови мовлення з метою переконання слухачів в істинності певного положення, тези чи позиції, а також для утворення ефекту емоційно-естетичної піднесеності, що сприяє їх прийнятності [145, с. 778]
Т. Качак	Неориторика (нова риторика) – наука про пошук найпереконливіших аргументів і найвдаліших варіантів висловлювання; теорія і майстерність ефективного (доцільного, впливового, гармонійного) мовлення, публічного виступу та водночас ефективна комунікація в будь-якій галузі життєдіяльності [149, с. 11]
Н. Колотілова	Риторика – теорія ораторського мистецтва, наука красномовства [171, с. 9]; наука про способи підготовки й виголошення ораторської промови з метою певного впливу на аудиторію [там само, с. 11; 170, с. 162]
З. Куньч, Г. Городиловська, І. Шмілик	Риторика – наука, що досліджує мистецтво говорити й навчає всіх потрібних умінь [238, с. 12]; наука красномовства, теорія ораторського мистецтва; наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю; наука про способи підготовки та виголошення ораторської промови з метою певного впливу на аудиторію; наука, що вивчає систему правил підготовки й виголошення публічних промов [там само, с. 108]
Л. Мацько, О. Мацько	Риторика – наука успіху [270, с. 7]; мистецтво прозової мови; наука породження тексту. Сучасна риторика – наука переконання засобами мови [там само, с. 9]
О. Мацько	Риторика – наука про майстерність публічного виступу перед аудиторією; наука про способи переконання та ефективні засоби впливу; комплексна наука, що органічно інтегрує в собі необхідні знання етики, естетики, філософії, логіки, психології, етикету, сценічної майстерності, а також низки лінгвістичних дисциплін

	(лексикології, фразеології, стилістики, культури мовлення, прагматики, лінгвістики тексту) [271, с. 5]
В. Ницета	Риторика – наука та універсальний спосіб організації мисленнєвої діяльності за допомогою слова, суб'єктного пізнання навколишньої дійсності, мовленнєвого оформлення думки, спілкування, взаємодії; теоретико-прикладне вчення про закони й закономірності організації та реалізації мовленнєвої поведінки мовців, мовленнєвої й комунікативної взаємодії людей [299, с. 12]
О. Огірко	Риторика – наука про ефективне використання мовних елементів (слів і виразів) під час промови з метою донесення до слухачів пропонованої інформації [308, с. 40]
Г. Онуфрієнко	Риторика – наука про закони ефективної організації мисленнєво-мовленнєвої діяльності, норми та правила цивілізованого, якісного, переконливого мовлення за різних ситуацій навчального, життєвого й професійного спілкування [313, с. 8]
М. Препотенська	Риторика – наука про людське мовлення, що має екзистенційну природу (тобто в мовленні втілено сутнісні риси людини: емоції, переживання, думки) та розгортається в типових ситуаціях спілкування: монолог, діалог, полілог [344, с. 10]
Л. Савенкова	Риторика – наука про умови й форми ефективної комунікації [364, с. 5]
Г. Сагач	Риторика – теорія ораторського мистецтва; книга, що містить таку теорію. Класична риторика – наука про загальні способи переконання у ймовірному чи можливому, що ґрунтуються на чіткій системі логічних доведень; наука та мистецтво знаходити ці способи, користуватися логікою доведення; теорія художнього мовлення. Сучасна риторика – наука про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, тобто про закони, що визначають ефективність цієї діяльності [369, с. 223]
О. Щербакова	Риторика – одна з найдавніших гуманітарних дисциплін, що вивчає способи побудови художньо виразного, емоційно образного та логічно послідовного публічного мовлення оратора; наука й мистецтво переконання живим словом [472, с. 225]
I. Abed	Риторика – мистецтво використовувати мову ефективно й доречно для досягнення бажаної мети або ефекту [477]
K. Bredemeier	Риторика – наука про ефективне застосування мовних компонентів (слів і фраз) у процесі публічного спілкування [499]
W. Keith, C. Lundberg	Риторика – мистецтво ефективного й переконливого використання мови; трактат або книга, у якій розглядається це мистецтво; вербальне спілкування, дискурс; стиль або здатність переконливо представляти себе та свої ідеї [551, с. 3]; вивчення створення дискурсів та інтерпретації того, як, коли й чому вони стають переконливими, тобто допомагають досягати результатів у соціальному світі [там само, с. 4]
J. Kuypers, F. Anderson	Риторика – це стратегічне використання спілкування, усного чи письмового, для досягнення визначених цілей [569, с. 5]
G. McCarron	Риторика займається насамперед комунікативною практикою переконання, зокрема вивчення різних стратегій і тактик, які люди використовують у своїх спробах переконати інших; вивчення техніки ефективного публічного виступу [577, с. 3]

Важливо зауважити, що сьогодні риторика набуває особливого значення. Як справедливо стверджують Н. Грона й О. Семеног, в умовах війни загострилося її розуміння як духовної зброї українського народу, передумови формування стійкості духу, патріотичного виховання, запоруки державної безпеки та незалежності [92, с. 75].

Сучасна риторика, як зазначає М. Барахтян, має такі ознаки: системність (сім законів), інтегрованість (міцні зв'язки з логікою, філософією, психологією, етикою, лінгвістикою), комплексність (наука, що передбачає оволодіння мистецтвом), прикладна спрямованість (реалізується в ораторській та комунікативній діяльності викладача), універсальність (проявляється в усіх сферах суспільної діяльності), моральна зумовленість (розкриває інтелектуальний і духовний світ особистості) [14, с. 22].

Сьогодні риторика продовжує розвиватися в кількох напрямках, виділених В. Вандишевим та О. Переломовою, а саме: 1) як університетська дисципліна, у якій традиційно розглядаються інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція, проте, на нашу думку, підготовку до виступу потрібно розглядати набагато ширше й виділити більше етапів, що пов'язано з технологіями, інноваційністю та характеристиками сучасної аудиторії; 2) риторика в медіа, адже публічне мовлення через ЗМІ формує суспільні настрої, думки й переконання; 3) риторика в політичному дискурсі як засіб політичного впливу; 4) лінгвістичний напрям, оскільки мовознавство та стилістика залишаються важливими складовими риторики; 5) риторика успіху, нерозривно пов'язана з філософією успіху [47, с. 53–55]. Водночас учені зазначають, що сучасна риторика – це ще й риторика вербальної атаки та самозахисту, для якої характерні свої способи й засоби переконання [там само, с. 59].

На нашу думку, у зв'язку з військовими подіями на території України з 2014 року варто додати шостий напрям розвитку сучасної риторики – військова риторика в поєднанні з «чорною» риторикою. Публічний виступ для командира сьогодні став «зброєю» у формуванні готовності військовослужбовців до

виконання бойових завдань, боротьби з противником, розвитку психічної стійкості та спонуки до дії.

Чорна риторика являє собою, за твердженням К. Bredemeier, маніпулювання всіма необхідними риторичними, діалектичними, еристичними та рабулістичними прийомами з метою спрямування бесіди в бажане русло й підведення опонента чи публіки до бажаних висновків і результату [499]. Використання засобів та прийомів чорної риторики прослідковуємо в публічних виступах російських військових командирів, керівництва РФ, ЗМІ, представників російської делегації під час перемовин, спрямованих на врегулювання російсько-українського військового конфлікту (2014–2025 рр.), а також через поширення фейкових повідомлень, новин, пропаганди.

У своєму дослідженні ми дотримуємося класичного розуміння *риторики як науки про ораторське мистецтво та красномовство* [196]. Також вважаємо її наукою, що вивчає закони й особливості ефективного публічного мовлення, підготовки та виголошення публічної промови з метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію; наукою, що встановлює закономірності ораторської діяльності та публічного мовлення особистості; освітнім компонентом, спрямованим на формування готовності особистості до ораторської діяльності й ведення ефективного публічного мовлення.

Ми погоджуємося з Л. Мацько, О. Мацько та В. Вандишевим, О. Переломовою, які називають сучасну риторику наукою успіху, адже сьогодні, за твердженням Г. Сагач, вона як наука та мистецтво усної переконливої комунікації становить фундамент професіоналізму викладача, політика, юриста, менеджера й багатьох інших фахівців [371, с. 13]. Публічні виступи та диспути, як зазначає Н. Novhannisyan, із часів доби Античності й донині залишаються одним з ефективних засобів спілкування, оскільки промова завжди орієнтована на слухацьку аудиторію [546, с. 22], а риторика пропонує універсальні засоби для всіх сфер спілкування [там само, с. 25]. Публічний виступ для НПП є засобом навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти, засобом його саморозвитку й

самовдосконалення, засобом освітньої діяльності. Водночас погоджуємося з думкою К. German та В. Gronbeck, що публічний виступ є основним механізмом для самореалізації в публічному просторі, об'єднання людей і спонукання їх ділитися своїми поглядами й цінностями, що допомагає їм усвідомлювати, хто вони є, і діяти спільно [535, с. 5].

Отже, риторика відіграє ключову роль у діяльності викладача ЗВО, що підтверджують у своїх дослідженнях М. Барахтян, Д. Будянський, Н. Голуб, А. Капська, В. Ницета, Г. Сагач, Л. Ткаченко та ін., адже закладає міцне підґрунтя для оволодіння НПП ораторським мистецтвом і красномовством. Як зазначає Г. Сагач, риторика сприяє формуванню риторичної особистості викладача, який володіє наукою та мистецтвом переконливого мовлення й може успішно навчити цьому студентів [370, с. 108]. Влучно доповнюють С. Абрамович і М. Чикарькова, зауважуючи на формуванні вмілого оратора, який володіє різноманітними прийомами ораторського мистецтва [3, с. 7]. Риторика навчає викладача знаходити максимально ефективний алгоритм спілкування з цільовою аудиторією [2, с. 174]. Її знання, як відзначає І. Татаріна, дають йому змогу створити умови для максимально повного і якісного засвоєння навчального матеріалу за допомогою риторично оптимальної мовленнєвої взаємодії зі здобувачами освіти [414, с. 6].

Риторика пропонує «особливий науковий інструментарій», необхідний для формування красивого та грамотного мовлення, здійснення логічного й обґрунтованого словесного впливу, оволодіння мистецтвом переконання, розвитку вмінь аргументації власних поглядів, створення умов комунікативного комфорту та індивідуального ораторського стилю [357, с. 17–18]. Вона озброює викладача великою різноманітністю риторичних прийомів і технік, що не лише прикрашають промову, а й впливають на раціональну та емоційну сфери особистості, допомагають досягати цілей у публічному виступі й освітній, науковій діяльності загалом.

Вдало зауважує Г. Онуфрієнко, що оволодіння риторикою сприяє розвитку важливих для НПП «інтелектуальної самостійності, оперативності мислення, мовленнєвої культури, здатності до творчого пошуку різних імовірних варіантів

розв'язання проблеми, уміння логічно й ґрунтовно подавати інформацію, забезпечуючи її достатньою системою аргументів, уміння цивілізовано переконувати та спростовувати думки опонента» [313, с. 10]. Л. Колесникова, зі свого боку, вказує на те, що риторика служить інструментом вираження думки й організації мовленнєвої діяльності [564, с. 187]. За А. Williams, риторика як мистецтво слова є, по суті, мистецтвом народження думки. Бо слово є там, де є думка, що народжується словом [646]. Її знання дають змогу викладачу як носію громадянської самосвідомості зберігати, примножувати та демонструвати елітарну мовленнєву культуру суспільства, а своє мовлення зробити зразковим риторичним ідеалом, до якого потрібно прагнути [564, с. 187]. З позиції Н. Голуб, «риторика навчає відрізняти погане й добре слово, прикрашати свої висловлювання «світлими істинами», найблагороднішими почуттями, сильними виразами, силою слова приковувати до себе натовпи слухачів, боротися за чистоту думок і почуттів» [76].

Отже, риторика дає викладачу цінні знання, що складають міцний теоретичний фундамент ефективності його публічного мовлення та ораторської діяльності, досягнення ґрунтовних результатів у роботі. За М. Барахтяном, вона «вчить думати, виховує почуття слова, формує смаки, встановлює цілісність світовідчуття» [14, с. 21]. О. Щербакова риторичні знання вважає базовими у професійній і творчій діяльності людини [472, с. 226].

Ми погоджуємося з думкою Н. Колотілової, що «для успішної наукової та професійної діяльності недостатньо засвоїти певну суму знань, потрібними є вміння переконливо презентувати власну експертну позицію, виявляти помилки й прийоми впливу у промовах опонентів, самостійно міркувати під час проведення досліджень різноманітного характеру» [170, с. 5]. Варто додати і вміння працювати з аудиторією, будувати з нею взаємодію, готувати тексти публічних виступів, подавати інформацію, управляти увагою слухачів. Відшукуючи ефективні шляхи підвищення якості лекцій в освітньому процесі, R. Mowbray та L. Perry слушно зауважують, що низький рівень риторичної освіченості й погані лекційні навички викладача демотивують студентів і призводять до зниження результатів навчання. І навпаки, навчання публічним виступам – запорука підвищення якості лекцій

(навчальних занять) [591]. Тобто НПП повинен оволодіти ораторським мистецтвом і красномовством, реалізуючи риторичні знання на практиці.

Риторична освіченість викладача передбачає не лише знання риторичної теорії, а й практичне її втілення через володіння ораторськими вміннями та професійними властивостями оратора, що виявляється в майстерності підготовки й виголошення публічних промов, впливу на цільову аудиторію [197]. Розуміння сутності ораторського мистецтва та красномовства дасть змогу НПП опанувати основні закони та принципи ефективного публічного мовлення, мистецтва переконання засобами вербального й невербального мовлення.

Сучасні науковці здебільшого ототожнюють поняття ораторського мистецтва та красномовства, що не дає змогу усвідомити вагомість вербального й невербального впливу оратора на цільову аудиторію, кодування і декодування контенту виступу. Вважаємо за доцільне їх розмежувати й пояснити смислову сутність кожного.

Ораторське мистецтво, як зауважує В. Вандишев, «пов'язане з тим, щоб донести до слухача слово правди, що допомогло б усвідомити щось дуже важливе, чого досі той не усвідомив. На найвищому його рівні – осягнення істини, начала величного та всеохопливого, усвідомлення якого підносить людину, викликає відчуття захвату» [48, с. 69]. Не можемо погодитися з думкою В. Теслюк, що «ораторське мистецтво сприймається як наука про мовну доцільність, осмислену й коректну мовну діяльність» [420, с. 47], оскільки воно не може бути за своєю сутністю наукою. Хоча водночас учена демонструє кращу позицію, розглядаючи ораторське мистецтво як комплекс знань, умінь і навичок оратора з підготовки й виголошення переконливої промови [там само, с. 47]. Проте точно в такий же спосіб В. Теслюк характеризує красномовство [420, с. 50]. Як було зазначено, ми із цього приводу маємо дещо іншу думку.

Привертає увагу бачення В. Цимбал ораторського мистецтва як «таланта побудови промови, високого ступеня майстерності публічного виступу, філігранного володіння живим словом і результативної роботи з аудиторією». Його результатом та визнанням дослідника називає яскраві враження й захопиви

відгуки слухачів [462, с. 8]. Зі свого боку, Г. Сагач розглядає ораторське мистецтво в межах «володіння живим, усним словом як засобом багатоманітного й різноспрямованого впливу на аудиторію» [369, с. 182]. Його предметом О. Мельничук і Л. Артеменко визначають загальні закономірності мовної поведінки в різних ситуаціях, а також практичні можливості їх використання для ефективного мовлення [275, с. 296].

Нам імponує підхід М. Требіна, який характеризує ораторське мистецтво як високий ступінь майстерності публічного виступу, якісну характеристику ораторського мовлення, майстерне володіння живим словом; мистецтво підготовки й виголошення публічної промови з конкретною метою дії на слухачів засобами живого слова [316, с. 7] або, як зазначає Л. Савенкова, з метою бажаного впливу на аудиторію [364, с. 284]. Ораторське мистецтво викладача, за А. Капською, базується на глибокому знанні суті матеріалу, культурі мислення, спілкування, досконалому володінні аудиторією [144, с. 35].

Отже, аналіз підходів учених і власного розуміння риторики дає нам змогу уточнити поняття *ораторського мистецтва як мистецтва підготовки й виголошення публічної промови з метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію; мистецтва впливу оратора на цільову аудиторію через публічний виступ.*

Володіння ораторським мистецтвом є обов'язковим для викладача, що підтверджує Р. Сопег. Учений зазначає, діяльність людини, професія якої пов'язана з постійним виголошенням промов, зокрема лекцій і доповідей, просто неможлива без ґрунтовних знань принципів і правил ораторського мистецтва. Публічний виступ – головна «зброя» викладача, а оратори в міру свого впливу виступають лідерами суспільства, їх призначенням є вплив на людей [631].

НПП через публічний виступ, зокрема в освітній діяльності, здійснює інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на аудиторію, з якою працює. Він спонукає слухачів до певних дій чи поведінки, змінює погляди, думки, формує свідомість професіонала, професійне бачення й освітньо-інтелектуальний горизонт. Підтвердження нашої думки знаходимо в дослідженні

J. Vernon, який зазначає, що через ораторську діяльність промовець впливає на свідомість слухача з метою зміни його поведінки [641, с. 3]. М. Hawley додає, що оратор може не лише переконати слухачів змінити свої судження, а й прийняти певну думку, зрозуміти її, спонукати або надихати аудиторію підтримати енергійними діями пропоноване бачення чи винесене судження, зробити запропоновану ідею інструментом своєї діяльності [543].

Водночас варто зауважити, що оратор не лише впливає на інших, а й виражає себе у промові. Як підкреслює Х. Рамірес, «ораторське мистецтво – мистецтво вираження в подвійному сенсі: мистецтво самовираження та мистецтво досягати відповідного результату» [354, с. 55]. С. Абрамович також засвідчує: «Виступаючи перед іншими, людина в такий спосіб виражає й утверджує себе, водночас впливаючи на слухачів» [1, с. 6].

Отже, володіння ораторським мистецтвом дає змогу викладачу на високому рівні готувати та виголошувати публічні промови різних типів і видів, будуючи ефективну взаємодію з аудиторією, декодуючи її поведінку, успішно дискутувати, впливати на слухачів засобами живого слова, працювати з різними цільовими аудиторіями, забезпечуючи продуктивну й комфортну психологічну атмосферу, управляти мисленнєво-мовленнєвою діяльністю слухачів.

Поряд з ораторським мистецтвом викладачу необхідно оволодіти красномовством. Ототожнюючи ці поняття, з одного боку, вчені начебто мають рацію, оскільки трактують останнє як мовленнєве мистецтво, дар слова [369, с. 138]. Проте М. Hassen пов'язує красномовство із засобами вираження, ясності та вишуканості мовлення (ясністю значення, легкістю вимови, естетичною композицією) [542]. С. Абрамович і В. Молдован вказують на те, що воно походить від латинського *eloquentia* – мистецтво говорити й означає гарне, красиве мовлення, яким милуються слухачі [1, с. 6], розкуту гру словом [там само, с. 9]. Л. Савенкова приєднується до науковців, характеризуючи красномовство як майстерність усного мовлення, здібність говорити цікаво, красиво, переконливо, виразно, на високому рівні культури, що досягається внаслідок спеціального навчання, самовдосконалення, відмінного володіння мовленням [364, с. 281]. А. Капська

визначає його як багаторівневий і багатофакторний процес оволодіння мистецтвом словесної діяльності за наявності емоційної та інтелектуальної взаємодії зі слухачем із метою цільового впливу на нього як на особистість [144, с. 37].

Ми пов'язуємо красномовство з умінням красно говорити, яке віддзеркалює власне вербальне й невербальне мовлення оратора, реалізуючи принцип різноманітності в ораторському мистецтві. Воно є важливою складовою ораторської практики, характеризує природжене або набуте вміння людини висловлювати свої думки образно, відповідно до існуючих норм літературної мови.

Влучно говорять Д. Дідро: «Красномовство – не що інше, як уміння надати красу логічним побудовам», М. Цицерон: «Красномовство – це світло, що надає розуму яскравості», М. Монтень: «Але хіба не правда, що дзвінка цитата спокушає нас більше, ніж правдиве мовлення?», С. Пелліко: «Учися подобатися... вдалим вибором слів і точною зміною голосу. Той, хто вміє приємно говорити, прихиляє до себе слухачів, і тому, коли прийде час спонукати їх до чогось доброго чи застерігати від будь-чого злого, він матиме на них більший вплив». Красномовство творить словесну магію. За визначенням М. Препотенської, воно несе етично й естетично високу майстерність слова [344, с. 11].

Красномовство, на нашу думку, більше тяжіє до мовленнєвої майстерності, яка, за твердженням Г. Сагач, передбачає вміння говорити грамотно, без помилок, володіння всіма виразними засобами мови, її стилістичними ресурсами, мовними прийомами впливу на слухачів, творчий підхід до процесу мовленнєвого впливу, вироблення індивідуального стилю. У її основі лежать комунікативні якості мовлення, а саме: правильність, чистота, точність, багатство й різноманітність лексики, образність, виразність, дохідливість, доцільність, стислість. Мовленнєва культура, зазначає вчена, містить у собі вироблення техніки мовлення, вивчення лексики, відбір лексики, граматики й синтаксису, дотримання логіки [368, с. 108].

Можемо погодитися з В. Теслюк, що красномовство – це мистецтво впливу на слухачів [420, с. 48]. Водночас варто додати – мовленнєвого впливу через високу культуру мовлення, техніку мовлення та за допомогою невербальних засобів мовлення. Техніка мовлення являє собою «сукупність прийомів фонаційного

дихання, голосоутворення, доведених до автоматизму, що забезпечують ефективність здійснення мовного впливу на співрозмовника» [330]. Вона містить чотири складові: дихання, голос, дикцію та орфоепію. Публічна промова передусім має бути досить чутною, що залежить від гарно поставленого голосу й уміння ним користуватися в різних комунікативних умовах і ситуаціях. Водночас кращі якості голосу формуємо, як зазначає К. Климова, спираючись на розвинене дихання [160, с. 92], яке впливає на силу й рівномірність звучання голосу, а також зміст і красу мовлення загалом. Крім цього звучання голосу залежить від дикції – чіткості вимови звуків, слів, виразів [там само, с. 89]. Мовлення оратора має відповідати орфоепічним нормам вимови – правильної літературної вимови.

Невербальні засоби мовлення відіграють важливу роль у красномовстві, передачі та сприйнятті інформації, сприйнятті промови й оратора. Адже, як відзначають відомі дослідники невербальної комунікації М. Кнарр і J. Hall, вербальне та невербальне мовлення практично неможливо розділити на дві окремі категорії [562]. М. Cozzolino додає, комунікативних актів, що склалися б виключно із жестів чи зі слів, не існує [515, с. 24]. До того ж за умови невідповідності вербальних засобів мовлення невербальним (голосу, мові тіла) співрозмовник (слухач) звертає більше уваги на невербальні сигнали [там само, с. 36]. А. Меграбян вивів формулу сприйняття інформації, промови й самого оратора: 7 % (слова) + 38 % (голос) + 55 % (міміка, жести, поза, погляд, рухи тіла) [581]. Влучно підкреслює О. Хміляр, думка не втілюється, а здійснюється, формується у слові та жесті [455, с. 214].

Властивості голосу (гучність, висота, тон, тембр, темп, польотність, милозвучність), як зазначають М. Кнарр і J. Hall, здійснюють значний вплив на сприйняття слухача, пов'язане з передачею інформації [562], кодуванням і декодуванням повідомлення. Вони, продовжує О. Хміляр, створюють образ людини, сприяють розпізнаванню її психічного стану, емоцій, ставлення, виявленню психічної індивідуальності [455, с. 138]. Невербальні голосові сигнали розділяють на екстралінгвістичні, що залежать від анатомічних характеристик мовного апарату та впливають на якість і динаміку голосу, й паралінгвістичні

(зміна висоти, тону, інтонації, наголосу, використання пауз) [515, с. 79]. Н. Вербич підтверджує у своєму дослідженні залежність дієвості та впливовості мовленнєвої інформації від темпу, тембру, паузації, тональних змін, що стають не лише зовнішніми елементами оформлення публічного виступу, а й відіграють значну семантико-прагматичну роль у спілкуванні оратора з аудиторією [50, с. 8].

Невербальні голосові сигнали разом із мовою тіла, що виражається в жестах, міміці, погляді, позі, рухах, створюють емоційно-образний контекст мовлення та посилюють мовленнєвий вплив оратора на аудиторію. Жести, що супроводжують мовлення, часто ілюструють те, що говориться вербально, підкреслюють слово чи висловлювання, вказують на те, що знаходиться в безпосередньому оточенні, ілюструють просторові відносини, ритм, перебіг подій, відображають тілесну діяльність [562, с. 18]. Жест, зазначає О. Хміляр, відіграє важливу роль, роблячи мовлення наочною й виразною формою існування сенсомоторного та наочно-дієвого мислення [455, с. 213], а жестикуляція є не лише засобом передачі повідомлення, а й знаряддям мислення [там само, с. 220]. Міміка, за твердженням М. Cozzolino, або підкреслює, або змінює вербальне повідомлення, виражає емоції, показує зацікавленість/незацікавленість, згоду/незгоду тощо через кивки головою, рухи бровами, губами, лобними м'язами [515, с. 51].

Отже, мовлення викладача й промова загалом потребують привабливості та енергійності. Техніка мовлення забезпечує чіткість, ясність, сприйнятливість висловлювання (мовлення), постановку голосу; невербальні засоби мовлення сприяють вираженню думки, «одягають» слово, наповнюють мовлення емоційно-образним змістом.

Аналіз поглядів науковців на сутність *красномовства* дає підстави трактувати його як *уміле (доцільне) використання вербальних і невербальних засобів мовлення, володіння культурою (правильність, точність, логічність, ясність, чистота, багатство, виразність, доречність, відсутність мовних помилок) і технікою (дихання, голос, дикція, орфоепія) мовлення* [186]. На нашу думку, красномовство відповідає на запитання «Як виголосити текст промови?».

«Як виголосити промову красиво, оформивши вербальні засоби в невербальне відображення?»).

Отже, риторика формує теорію як базис ораторської практики, здійснення ораторської діяльності та досягнення потрібного (навчального) й/або суспільно значущого впливу оратора на цільову аудиторію. Ораторське мистецтво та красномовство відповідають за практичне втілення риторичної теорії в ораторській/освітній/науковій діяльності. Риторика як наука дає риторичні знання, виховує риторичну особистість оратора. Через ораторське мистецтво й красномовство він реалізує їх в ораторській практиці, під час публічного мовлення та спілкування. Ораторське мистецтво відповідає за підготовку публічної промови і її виголошення з боку побудови ефективної риторичної взаємодії з цільовою аудиторією та впливу на неї, використання доцільних риторичних засобів, методів, прийомів і технік.

Красномовство, з одного боку, варто відмежовувати від ораторського мистецтва, оскільки воно відповідає за виголошення промови через використання вербальних і невербальних засобів мовлення, володіння оратором культурою й технікою мовлення. З іншого боку, красномовство немовби логічно вплітається в ораторське мистецтво, тому що неможливо виголосити промову без використання вербальних і невербальних засобів мовлення. Вплив на аудиторію досягається і через правильно створений текст виступу, і правильне його виголошення, і ефективну роботу оратора з цільовою аудиторією, і створення сприятливої та продуктивної комунікативної атмосфери, і дотримання законів риторики, принципів ораторського мистецтва та правил публічних виступів. Через ораторське мистецтво й красномовство оратор втілює риторичну теорію у практику.

Володіння ораторським мистецтвом і красномовством дають змогу викладачу говорити не лише цікаво, змістовно, красиво, а насамперед переконливо, незалежно від типу публічного виступу чи комунікативної ситуації [211]. Адже, як зазначають D. Shayakhmetova та A. Chaklikova, аргументоване мовлення передбачає двосторонній комунікативний процес, у якому оратор діє й змінює ідеї та переконання аудиторії або окремих слухачів за допомогою аргументативно

значущих вербальних методів і стратегій впливу на їхні погляди й поведінку [626, с. 163]. Тобто риторичні знання теорії аргументації, основних правил ефективного переконання забезпечують правильність добору аргументів для підтвердження та обґрунтування певної тези, думки, бачення, побудови аргументації чи контраргументації у виступі, бесіді, дискусії, диспуті, суперечці. Водночас красномовність сприяє переконливості мовлення через використання відповідних невербальних засобів, правильного голосу, чіткості вимови.

Риторичні знання складають теоретичну основу ораторського мистецтва й красномовства, а останні два проявляються у процесі ораторської діяльності викладача. Від знання НПП риторики, наголошує Х. Рамірес, залежить вираження всього людського, включно з науковою діяльністю [354, с. 55].

Оволодівши знаннями з риторики, ораторським мистецтвом і красномовством, викладач формується як риторична особистість та професійний спікер з розвинутою культурою мислення, культурою мовлення, культурою слухання й спілкування, культурою поведінки, що віддзеркалює його риторичну освіченість. Озброюючи НПП різноманітністю риторичних (ораторських) технік, прийомів, методів, засобів, навчаючи його діяти свідомо, виважено вибудовувати індивідуальний підхід до кожної аудиторії, ситуації, проблеми, розвиваючи майстерність говорити грамотно, цікаво, красиво, переконливо, риторика формує готовність до ораторської діяльності.

У єдиній інтегральній ланці риторична освіченість є запорукою ефективного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу викладача на цільову аудиторію, підґрунтям позитивних змін в особистості слухача, досягнення вагомих результатів в освітній діяльності. Сприяючи формуванню позитивного педагогічного іміджу та особистого бренду, вона стає дієвим механізмом самопізнання, самовираження і самоствердження, трансформації професійного й особистісного розвитку НПП, конкурентоспроможності у структурі соціономічних професій.

Забезпечуючи ефективність публічного мовлення викладача, високий рівень публічних виступів, риторична освіченість дає йому змогу зацікавлювати

аудиторію в академічних дисциплінах, освітніх проєктах, формувати активний пізнавальний інтерес, мотивацію до навчання, особистісного та професійного розвитку й самовдосконалення, сприяє поширенню наукових поглядів та ідей.

Детальний розгляд ролі й місця риторики, ораторського мистецтва та красномовства в педагогічній діяльності викладача ЗВО, розуміння публічного виступу як головної «зброї» – засобу впливу на цільову аудиторію вимагає розкриття цілісної змістовно-сміслової структури ораторської діяльності.

1.2. Дефінітивний аналіз та структура ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти

У сучасному інформаційному суспільстві потік інформації такий великий, що потрібно вчитися правильно обирати актуальну й корисну, здійснювати її пошук, декодувати фейкові повідомлення, виокремлювати важливе, а для викладача – ще й доносити необхідні положення до аудиторії, вдало подавати структурований контент, робити його цікавим і дієвим для слухачів, забезпечувати правильне сприйняття й декодування інформаційних повідомлень, перетворювати в інструменти особистісної трансформації та професійного розвитку [557]. Адже, як говорить А. Менегетті, кожен день має приносити нам момент внутрішнього зростання [276, с. 164]. Жоден здобувач освіти чи учасник освітнього або наукового заходу, слухач науково-популярної лекції, відвідувач тренінгу не бажатимуть даремно витрачати свій дорогоцінний час на слухання того викладача/лектора/спікера/промовця/науковця, який не вміє будувати публічний виступ, працювати з аудиторією, приносити своїм словом їй користь.

Діяльність сучасного НПП ЗВО характеризується різноманітністю й поєднанням ролей викладача, науковця, тренера, лектора. Водночас їх усіх об'єднує (пронизує) роль оратора (спікера). Чому саме оратора, а не ритора? Оратор (з лат. orator) (спікер, лектор) – особа, яка виголошує публічні промови й володіє ораторським мистецтвом і красномовством (по-мистецьки вправно виступає перед аудиторією) [257, с. 92]; той, хто виголошує промову [369, с. 158];

професіонал, який володіє майстерністю, багатствами мовленнєвих засобів, виразністю [364, с. 284]; людина, яка несе інформацію, пропагує певні думки, ідеї, позиції, програми, словесна діяльність якої пов'язана з публічним виступом [144, с. 35]; особа, яка виголошує на широкий загал промову, володіє майстерністю публічного виступу [313, с. 576]; людина, яка впливає на інших так, щоб вони прийняли певні твердження або виконали певні дії [281, с. 17]. Ораторський – той, що стосується майстерності виголошення усного слова [369, с. 182].

Натомість ритор – оратор і вчитель красномовства, теоретик риторики [257, с. 109]; теоретик ораторського мистецтва [369, с. 223]; оратор і вчитель ораторського мовлення [364, с. 286]; той, хто професійно навчає риториці, оратор, красномовець, мовець [313, с. 577]. Цікавим фактом, за даними С. Абрамович і М. Чикарькової, є визнання в пізньоримському суспільстві вчителя риторики професором [2, с. 446]. Отже, *оратор (спікер)* – це людина, яка виступає публічно; *ритор* – викладач риторики, тренер з ораторського мистецтва та красномовства, який водночас є оратором, оскільки виступає публічно, навчаючи слухачів.

Викладач (НПП) як публічна особистість, яка систематично взаємодіє з різними цільовими аудиторіями, виступає з промовами на різного роду наукових, освітніх, методичних заходах, проводить навчальні заняття, створює онлайн-курси, презентує освітні й наукові здобутки та проєкти широкому загалу, є представником ЗВО/ВНЗ, наукової установи на публічних заходах, постає перед аудиторією в ролі оратора (спікера). У цьому контексті Г. Євсєєва та В. Акімова зазначають, що «викладач мусить бути оратором» [130, с. 66]. О. Бойчук, розглядаючи вимоги до НПП, акцентує увагу на необхідності володіння ним здібностями оратора, аналітика, організатора, психолога [28, с. 166]. Проте, на нашу думку, краще вести мову про роль оратора, оскільки він вже стає ним, виступаючи публічно. Водночас НПП має стати професійним спікером, тобто досягнути ораторської майстерності для забезпечення високої ефективності публічного мовлення та освітньої діяльності. Саме тому у своєму дослідженні ми будемо вести мову про ораторську діяльність викладача. Вона є ваговою частиною його професійної діяльності й забезпечує результативність освітньої та наукової роботи.

У наукових розробках сучасних учених зустрічаємо такі поняття:

- ораторська діяльність (С. Абрамович, І. Гаркуша, І. Гузенко, В. Докаш, Н. Колотілова, В. Крикун, Л. Савенкова, М. Чикарькова);
- риторично-педагогічна діяльність (О. Кучерук, Л. Шевцова);
- мовленнєво-риторична (мовно-риторична) діяльність (Г. Бондаренко, Н. Голуб, С. Мартиненко);
- риторична діяльність (Я. Білоусова, А. Воробйова, С. Горобець, О. Горошкіна, О. Залюбівська, Н. Калюжка, Т. Конівіцька, В. Ницета, А. Усатий, Є. Тягнирядно);
- мовленнєва (професійно-мовленнєва) діяльність (О. Заболотська, Г. Калмиков, Л. Калмикова, О. Ковтун, О. Лянна, А. Приходько, І. Татаріна);
- викладацька діяльність (Л. Біла-Тіунова, Н. Булгакова, С. Зінченко, Е. Карпова, О. Хамходера, закон України «Про освіту»);
- комунікативна діяльність (Н. Драгомирецька, А. Кочубей, І. Омельченко, О. Проскурняк, А. Толкачова, О. Тур, В. Федчик). Водночас знаходимо визначення п'яти останніх. Л. Вербицька, Н. Загребельна, Х. Макович, Н. Капітан використовують у своїх дослідженнях поняття «риторична» та «ораторська діяльність», Л. Литовченко – «лекторська» й «ораторська діяльність» як синоніми. Г. Сагач вживає поняття «мисленнєво-мовленнєва риторична (переконуюча) діяльність». Натомість, щоб зрозуміти сутність ораторської діяльності й дати коректне та змістовне її тлумачення, проаналізуємо поняття «діяльність», «мовленнєва діяльність», «мовленнєво-риторична діяльність», «риторична діяльність», «комунікативна діяльність», «викладацька діяльність».

Розглядаючи поняття діяльності, звертаємося до досліджень зарубіжних та українських учених. К. О'Сонпог характеризує її передусім як організацію дій за деякими правилами, що складають систему, кожний елемент якої залежить від інших елементів, але які успішно взаємодіють у різних умовах, гнучко адаптуючись до непередбачуваних обставин [599]. С. Максименко та В. Клименко представили свій погляд на діяльність як специфічно людську форму ставлення до навколишнього світу, змістом якої є доцільні зміни й перетворення речей і явищ

залежно від людських потреб [117, с. 307]; свідому активність людини, що виявляється системою дій, спрямованих на досягнення мети [там само, с. 308]. Погоджуючись із С. Максименком та В. Клименком, нам імпонує підхід М. Савчина, який тлумачить діяльність як внутрішню (психічну) й зовнішню (фізичну) активність людини, що регулюється усвідомленою метою і спонукається потребами, які в конкретній ситуації виражаються в мотивах [367, с. 153].

Зміст діяльності Г. Гуменюк окреслює в доцільних змінах і перетвореннях у собі та навколишній дійсності [94, с. 251], що в контексті ораторської діяльності посідає ключове місце. Серед основних ознак діяльності виділяють предметність, цілеспрямованість, продуманість, усвідомлений і соціальний характер, суб'єктивність, а також ефективність, що характеризується високою продуктивністю та якістю, оптимальними енергетичними й нервово-психічними витратами, емоційною задоволеністю людини, яка її виконує [там само].

У діяльності людина діє як суб'єкт, виявляє вищий рівень активності, цілості (системності), автономності, саморегульованості. Цей рівень активності, згідно з твердженням М. Савчина, індивідуальний, залежить від мотивації, здібностей, знань, умінь і навичок особистості [367, с. 153]. Діяльність спрямована на конкретний ідеальний чи матеріальний предмет, завдяки чому одна діяльність відрізняється від іншої, а також вона завжди ґрунтується на матеріальних, духовних та особистісних потребах [там само, с. 154]. Саме тому варто вести мову про різні види діяльності й розглядати конкретний із них. Тож проаналізуємо вище згадані діяльності, що мають спільну основу.

Згідно з теорією мовленнєвої діяльності психологи, лінгвісти й педагоги доходять однозначної думки про відповідність понять мовлення та мовленнєвої діяльності. Мовлення постає актом вживання людиною мови для спілкування, формою актуального існування кожної мови [115, с. 506], основним механізмом мислення [351, с. 206]. Мовлення тлумачиться і як мовна (мовленнєва) діяльність, що забезпечує спілкування та розв'язок різних завдань (В. Клименко) [117, с. 126]; діяльність людини, що використовує мову для спілкування, вираження емоцій, оформлення думок, пізнання світу, планування своїх дій (Н. Голуб) [73, с. 581].

Набуваючи форми мовного акту, мовлення стає невід'ємним елементом іншої цілеспрямованої діяльності [117, с. 126]. Мовний акт, за Дж. Остіном, є цілеспрямованою мовленнєвою дією, двостороннім процесом передавання повідомлення від мовця адресату за допомогою мовних знаків [320]. Водночас мовленнєва діяльність видається певною абстракцією, не зіставною з іншими видами діяльності, оскільки обслуговує їх і є складовою кожного [16, с. 38]. Підтверджує цю думку у своєму дослідженні М. Орап, вказуючи на функцію обслуговування, забезпечення вербального спілкування [315, с. 197], заразом описуючи її як діяльність із формування та формулювання думки засобами мови та способом мовлення [там само, с. 209].

Мовленнєва діяльність як спілкування із застосуванням засобів мовного коду, пише Ф. Бацевич, є одним із виявів знакової діяльності людини та її основним видом, що логічно й генетично передуює решті її видів [16, с. 38]. Тож, у межах нашого дослідження вважаємо за потрібне вести мову саме про мовлення оратора, мовленнєва діяльність є основною складовою ораторської, що узгоджується з поглядами В. Клименка та С. Максименка.

Окрім цього варто звернути увагу на поняття публічного мовлення, що широко вживається в науковій і методичній літературі. Л. Савенкова визначає його як мовлення, відкрите для всіх, мовлення оратора, із чим ми повністю погоджуємося. Дослідниця зауважує, що воно відрізняється від ділового, дипломатичного, дружнього, інтимного [364, с. 285]. Г. Сагач публічне мовлення представляє як один із жанрових різновидів мовленнєвої діяльності, своєрідне за своєю природою, якісними характеристиками, місцем серед інших видів мовлення [371, с. 73]. Продовжуючи думку, Е. Палихата та Л. Штафірна додають можливість впливу на слухачів із метою навчання, переконання, заохочення, отримання естетичної насолоди за допомогою сили слова [322, с. 142]. Водночас не можемо погодитися з баченням дослідниць публічного мовлення як монологічного виступу, діалогічного чи полілогічного спілкування перед аудиторією [322, с. 143], оскільки мовлення, за В. Клименком, забезпечує спілкування й не дорівнює йому [117, с. 126]. С. Максименко визначає мовлення актом вживання людиною мови для

спілкування [115, с. 506]. Тобто під час публічного виступу оратор за допомогою мовлення передає (виражає) свою думку, емоції та почуття цільовій аудиторії, будує з нею спілкування.

Заразом знаходимо в дослідженні Н. Голуб поняття ораторської мови, що, на нашу думку, відповідає розумінню публічного мовлення. Дослідниця вбачає в ній «гармонійну форму живого спілкування, що базується на засадах етосу, логосу, пафосу й топосу, ефективно використовує лексико-граматичний потенціал мови та здійснює на слухачів бажаний вплив» [78, с. 12].

Підтримуємо міркування Г. Сагач щодо розгляду публічного мовлення як основного виду тексту, у якому найповніше реалізується система мисленнєво-мовленнєвої переконливої діяльності [371, с. 73]; розуміння М. Козир його як особливого виду аргументаційного тексту, створеного за законами риторики й орієнтованого на переконання, здійснення впливу на свідомість як одного слухача, так і всієї аудиторії [165, с. 136]. Водночас маємо уточнення про розгляд публічного мовлення в межах тексту з погляду риторичної діяльності, але не ораторської. Адже текст, за визначенням, Н. Голуб, є мовленнєвим твором з інформаційно насиченим і логічним змістом [74, с. 167]. Письмове мовлення відбувається без безпосереднього контакту зі співрозмовником, виключаючи інтонацію, міміку й жести, сприймання реакції читача, його репліки, важливі для усного мовлення. Під час останнього пропуски окремих слів можна заповнити виражальними засобами, що лише прикрашають і забарвлюють мовлення оратора. Однак письмовий текст вони роблять незрозумілим [115, с. 511].

Текст із погляду ораторської діяльності – це текст публічного виступу, призначений для виголошення, під час якого оратор будує риторичну взаємодію з аудиторією, управляє нею та впливає на неї. Він відрізняється від тексту, призначеного для читання. Зокрема М. Козир у своєму дослідженні вказує на писемно-усну форму й підготовчо-імпровізаційний характер реалізації аргументаційного тексту [165, с. 136]. Тож, оратор під час виголошення підготовленого тексту промови (повідомлення, контенту) кодує його зміст і передає цільовій аудиторії в певному інформаційно-емоційно-енергетичному

відображенні, забезпечуючи правильне сприйняття та декодування. Через невербальні засоби мовлення спікер наповнює виголошений текст потрібним контекстом, енергією, емоційним забарвленням.

Вважаємо, що публічне мовлення власне як текст варто розуміти призначеним для читання, але не виголошення. Це може бути наукова стаття, тези доповіді, стаття в публіцистичному чи науково-популярному журналі, лист-звернення, художній твір тощо. Натомість виголошений текст (за допомогою вербального й невербального мовлення) є лише частиною публічного виступу, під час якого оратор спілкується з аудиторією, будує з нею риторичну взаємодію, працює з нею й насамкінець управляє нею, здійснюючи потрібний йому вплив.

Отже, *публічне мовлення*, з погляду ораторської діяльності, є *мовленням оратора, зверненим до цільової аудиторії (публіки); засобом спілкування оратора з аудиторією*. З іншого боку, мовлення оратора є публічним, оскільки спрямоване на широкий загал. Із погляду риторичної діяльності, зокрема лінгвістичної риторики, його варто розглядати як текст. З погляду аргументативної риторики, мовлення оратора завжди звернене до аудиторії, яку він «знає», може дати їй характеристику, проаналізувати за визначеними ознаками, що потрібно для впливу на неї. Натомість мовленнєвий (риторичний) текст має знайти свого читача. Публічне мовлення може бути усним і писемним, монологічним та діалогічним. Монологічне реалізується переважно в публічному виступі, діалогічне – публічній дискусії, диспуті, дебатах, інтерв'ю. Публічне мовлення має відповідати нормам культури мовлення, а оратор – володіти технікою мовлення й знати мову.

Специфіку публічного мовлення пояснює Г. Сагач, а саме особливістю риторики як науки про закони управління мисленнєво-мовленнєвою діяльністю слухачів [371, с. 73], що свідчить про його цілеспрямованість, вплив за допомогою нього на цільову аудиторію. Учена вдало виокремлює якісні характеристики публічного мовлення, зокрема: за формою реалізації воно є писемно-усним, щодо типу мовлення – книжно-розмовним, за характером реалізації – підготовлено-імпровізаційним [там само]. У контексті ораторської діяльності перша його характеристика пояснюється підготовкою тексту промови (виступу) й подальшим

його виголошенням, друга – тим, що воно має бути простим, зрозумілим і доступним для аудиторії, третя – текст публічного виступу складає його основу, проте не вичерпує його, а риторична взаємодія оратора з аудиторією часто потребує імпровізації.

Підтримуємо думку Т. Беляєвої та І. Тимченко в тому, що публічне мовлення оратора сьогодні набуває ознак розмовності, простоти й доступності. Розмовність учені називають його виразною стилістичною ознакою, що забезпечується свободою синтаксичної будови, використанням простих і коротких фраз, що значно простіше сприймаються на слух, розмовної лексики та фразеології, вербальних засобів управління увагою слухачів. Простота й доступність мовлення виявляється у вмінні говорити просто про складне, доступно пояснювати складні речі, враховуючи особливості цільової аудиторії [23, с. 152–153]. На нашу думку, викладач має говорити «на одній мові з аудиторією», зрозуміло й доступно, не втрачаючи науковості в мовленні. Вживання довгих фраз, як наприклад, у науковій статті, буде недоречним, оскільки слухачі можуть «загубити думку». Оратор, не зважаючи на монологічний виступ, повинен спілкуватися з аудиторією, забезпечуючи діалогічність промови, і його мають розуміти. Водночас він отримує зворотну реакцію та зворотний зв'язок.

Отже, публічне мовлення є невід'ємним елементом ораторської діяльності викладача. Через нього він доносить до цільової аудиторії свою думку, виражає почуття, ставлення, переживання, передає інформацію. Публічне мовлення має мету й за допомогою нього оратор впливає на слухачів.

На противагу мовленнєвій діяльності педагога пропонують розглядати мовленнєво-риторичну або риторичну, особливо в контексті роботи вчителя/викладача. Зокрема Г. Бондаренко [31] здійснює порівняльну характеристику узвичаєного мовлення та мовленнєво-риторичної діяльності, виокремлюючи значні переваги останньої. На підтримку своєї думки вчений зазначає, що викладач повинен навчитися не лише висловлювати думку, а й свідомо планувати та розробляти доцільно структурований текст, викликати заздалегідь визначену реакцію в аудиторії, підвищувати її активність і

забезпечувати помірний емоційний вплив [32, с. 268]. Мовленнєво-риторичну діяльність він описує як «активність, цілеспрямованість, умотивованість процесу створення, виголошення та реконструкції тексту (мовленнєвого й риторичного жанрів), що реалізується засобами мови усно в конкретній аудиторії або письмово з метою здійснення якісного, ефективного, гармонійного педагогічного впливу на адресата (адресатів) під час спілкування, задоволення пізнавальних потреб і рефлексії педагога» [31, с. 6]. З ним погоджується і В. Нищета, описуючи власне риторичну діяльність [278, с. 27]. Видами мовленнєво-риторичної діяльності С. Мартиненко називає виступи на методичній/педагогічній раді, індивідуальні бесіди/співбесіди, інструктаж, консультування, урок, виховний захід, ділові бесіди [263, с. 74].

Риторичну діяльність вивчає О. Горошкіна, трактуючи її як «різновид мовленнєвої діяльності, що становить вищий рівень структурно-змістової складності та особистісно-професійної творчості» [82, с. 109]. Проте її погляди викликають протиріччя із переконаннями Ф. Бацевич, В. Клименка, С. Максименка. Не можемо також погодитися з баченням Я. Білоусовою риторичної діяльності як здатності особистості реалізовувати свої найкращі творчі здібності протягом усього ідеомовленнєвого циклу [25], оскільки діяльність не може бути здатністю людини, вона відображає процес, у якому проявляються її здібності. Водночас слушною є думка вченої щодо охоплення риторичною діяльністю мисленнєво-мовленнєвої та комунікативної [там само].

Зі свого боку, А. Воробйова вбачає риторичну діяльність результатом мисленнєво-мовленнєвої роботи [57, с. 221] і відзначає якісний вплив на психологічний та метакогнітивний розвиток особистості. Виокремлення риторичної діяльності як основної дає змогу слухачу (студенту), на думку дослідниці, зайняти усвідомлену позицію активного здобувача знань [там само, с. 223]. На її багатоаспектність вказує С. Горобець, вважаючи, що «риторична діяльність передбачає на практиці ефективну мовленнєву взаємодію з учасниками освітнього процесу, реалізацію загальнодидактичних, лінгводидактичних, власне

методичних принципів, методів, прийомів, створення можливостей для самовдосконалення» [81, с. 78].

Схожі погляди з Г. Бондаренком мають Н. Голуб, В. Ницета, А. Gere, Z. Lancaster, K. Roozen, пов'язуючи риторичну діяльність зі створенням риторичних текстів і в такий спосіб виокремлюючи її предмет. Зарубіжні вчені А. Gere, Z. Lancaster, K. Roozen доходять спільної думки, визначаючи письмо риторичною діяльністю [534; 615]. Тож погоджуємося з В. Ницетою, що остання зосереджена на тексті, спрямована на нього як на мету та результат у сенсі творення, використання, дослідження [300, с. 173]. Під час риторичної діяльності, зазначає дослідник, відбувається «обмін суб'єктами дидактичної комунікації риторичними текстами, що забезпечує їхню активну діалогічну взаємодію» [там само, с. 243]. Доречним вважаємо також погляд В. Ницети на риторичну діяльність у двох аспектах, а саме: 1) як змісту навчання, де відбувається засвоєння способів спілкування за допомогою риторичних текстів на занятті, а також виявлення ознак риторичності в опрацьовуваних навчальних текстах, зокрема адресності, суб'єктності, прагматичної настанови, рефлексійності; 2) як засобу навчання, що забезпечує розгортання заняття з розвитку мовлення як риторичного діалогу в атмосфері живої комунікації, співпраці, співтворчості [300, с. 250–251]. Відзначимо у цьому контексті риторизацію освітньої діяльності.

Отже, мовленнєво-риторична/риторична діяльність пов'язана з писемним мовленням і текстотворенням, що характеризується наступним: 1) текст може й не бути виголошений, але прочитаний (наприклад, художній текст, наукова стаття, опублікована доповідь); 2) на основі підготовленого тексту розгортається дискусія, діалог, бесіда; 3) текст виголошується, проте не передбачає управління аудиторією під час виступу; 4) текст готується для виступу, проте виголошується не автором (спічрайтерство).

Натомість ораторська діяльність пов'язана з усним мовленням, безпосередньо з публічними виступами (промовами), де викладач постає в ролі оратора (спікера), який управляє цільовою аудиторією (встановлює контакт зі слухачами, завойовує їх довіру, управляє увагою, будує риторичну взаємодію на

комунікативному, перцептивному й інтеракційному рівнях, співпрацює з ними), здійснюючи інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив. Оратор завжди має чітку мету публічного виступу, визначає стратегію й тактику промови, спрямовану на її досягнення, водночас реалізуючи цілі слухачів.

Комунікативну діяльність вважають одним з основних видів діяльності людини й таким, що лежить в основі будь-якого виду діяльності, адже полягає у створенні інформаційного простору між людьми, отриманні й передачі повідомлень (інформації), узгодженні дій, виникненні міжособистісних стосунків, взаєморозуміння, через що загалом організовується діяльність. В. Федчик наголошує, що комунікативна діяльність із погляду загальної теорії діяльності не є незалежною і її недоречно розглядати як самотійну, імовірніше у структурі спілкування [442], адже однією з його функцій, згідно з В. Клименком та С. Максименком, є комунікативна [117, с. 140]. У зв'язку з цим О. Проскурняк її головною метою визначає цілеспрямований процес обміну інформацією за умови існування зворотного зв'язку [349, с. 667]. R. Savolainen концептуалізує комунікативну діяльність в обміні інформацією та обміні знаннями [620]. Водночас В. Федчик пояснює комунікативну діяльність як сукупність мовленнєвих дій (актів). Для її здійснення необхідні умови, що носять соціально-лінгвістичний характер, ґрунтуються на особливостях психічної та практичної діяльності особистості [442].

Такого ж підходу дотримується у своєму дослідженні Ю. Ненько, розмежовуючи поняття спілкування й комунікації. Комунікативну діяльність дослідниця розуміє як «...сукупність послідовних комунікативних дій, актів діяльності, підґрунтя яких – процес спілкування та комунікації між суб'єктами взаємодії, що передбачають їх активність, вироблення спільного погляду і відзначаються наявністю цілеспрямованої мети, мотиву й конкретного результату» [295, с. 44]. З нею погоджується Л. Березовська, уточнюючи комунікативно-мовленнєву діяльність як «...процес спілкування та комунікації між суб'єктами взаємодії, що передбачають вироблення спільного погляду на проблему для досягнення мети спілкування, змістом якого є обмін інформацією, установлення

довірливих взаємин, необхідних для налагодження продуктивної діяльності» [17, с. 119]. У цьому контексті варто звернути увагу на представлення Ю. Ненько професійно орієнтованої комунікативної діяльності, що реалізується в активності, спрямованій на досягнення конкретних усвідомлених цілей, змістом якої є взаємне пізнання та обмін інформацією за допомогою різних засобів комунікації для встановлення взаємозв'язків, потрібних для професійної діяльності [295, с. 44].

Фахівці з комунікативної лінгвістики використовують поняття спілкування й комунікації в ролі комунікативної діяльності. Ф. Бацевич описує комунікацію в межах діяльнісного підходу як смисловий та ідеально-змістовий аспект соціальної взаємодії, спільну діяльність комунікантів, під час якої формується спільний (до певної межі) погляд на об'єкти й дії з ними [16, с. 33]. О. Яшенкова розглядає комунікацію як мовленнєву діяльність, основу якої становлять поетапні лінгвокогнітивні процеси породження, сприйняття та розуміння вербальних повідомлень [476, с. 66]. Досліджуючи комунікативну діяльність крізь призму освітнього процесу, L. Mirzoeva вміщує в неї будь-які види діяльності, що заохочують і вимагають від того, хто навчається, говорити й слухати інших слухачів (студентів), а також людей у спільноті [584, с. 32].

Імовірно на основі цього А. Толкачова й О. Тур співвідносять комунікативну діяльність і спілкування. Зокрема О. Тур розглядає їх як спосіб буття людини в умовах взаємостосунків, взаємодії з іншими людьми [437]. А. Толкачова визначає комунікативну діяльність як «особливу форму міжособистісної взаємодії, що реалізується за допомогою сукупності ситуативних комунікативних актів, утворюючи змістовий контекст міжособистісних взаємин, забезпечуючи взаєморозуміння між людьми, сприяючи досягненню ними спільних цілей у різних видах спільної діяльності» [430, с. 94]. Натомість аналіз підходу А. Толкачової дає підстави вважати не ототожнення вченою спілкування й комунікативної діяльності, а навпаки розрізнення та схожість поглядів із Л. Березовською, Ю. Ненько, О. Проскурняк.

Отже, аналіз вище наведених підходів дає змогу розглядати комунікативну (комунікацію) як одну з функцій спілкування в узгодженні з поглядами

В. Клименка, С. Максименка, В. Федчик, а комунікативну діяльність як таку, що полягає в обміні інформацією. Вдалим для нашого дослідження у цьому контексті знаходимо розуміння комунікації, за К. Verderber і R. Verderber, як процесу створення й передачі значущих повідомлень у неформальній бесіді, груповій взаємодії або публічному виступі [640]. Тобто можемо зробити висновок, що комунікативна діяльність є складовою ораторської й передбачає кодування повідомлень, передачу оратором інформації аудиторії, її декодування, отримання зворотної реакції та зворотного зв'язку, інформаційний і когнітивний вплив на слухачів. До того ж спікер (викладач) не лише створює певне повідомлення, яке передає аудиторії під час публічного виступу (комунікація), а й встановлює контакт із нею, отримує від неї зворотну реакцію та зворотний зв'язок (інтерація), впливає на неї (перцепція). Тобто публічний виступ базується на спілкуванні оратора з аудиторією. Взаємозв'язок між мовленнєвою, комунікативною, риторичною та ораторською діяльністю можна відобразити у вигляді схеми (рис. 1.1).

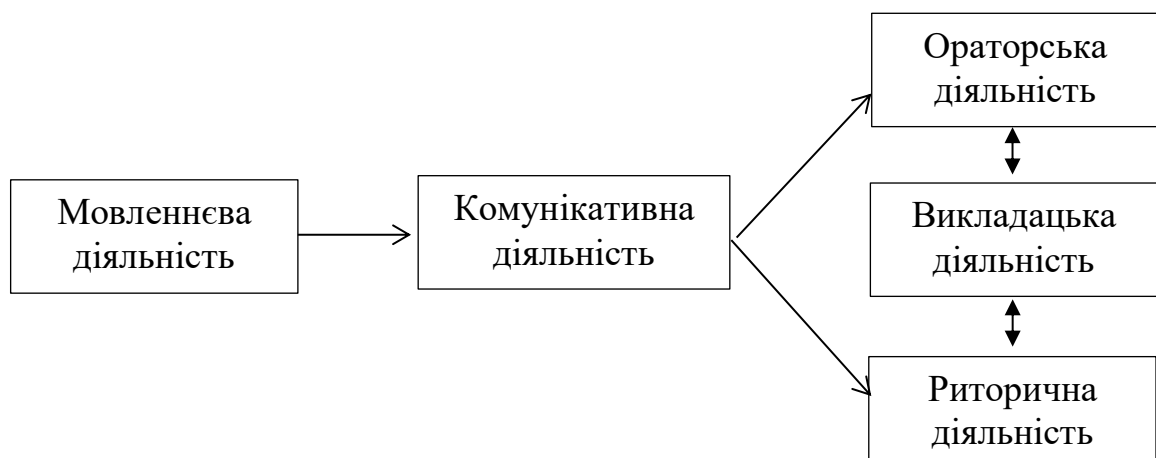

Рис. 1.1. Ієрархічний взаємозв'язок ораторської діяльності

Вважаємо за потрібне поряд з означеними видами діяльності проаналізувати викладацьку діяльність, що складає основу роботи НПП. Згідно із законом України «Про освіту» вона спрямована на формування знань, компетентностей, світогляду, розвиток інтелектуальних і творчих здібностей, емоційно-вольових та/або фізичних якостей здобувачів освіти й реалізується через лекції, семінари, тренінги, курси, майстер-класи, вебінари тощо [348]. Викладацька діяльність, на думку

С. Зінченко, віддзеркалює цілеспрямовану активність викладача, характеризується наявністю постійної спрямованості свідомості на виконання певних дій, всебічним співробітництвом НПП з учнями (слухачами, курсантами, студентами), різноманітністю педагогічних впливів на них [122, с. 46].

У закладі вищої освіти викладацька діяльність здійснюється в освітньому процесі через проведення навчальних занять, консультацій, додаткових тренінгів, практикумів, факультативів, онлайн-курсів, відеокурсів, круглих столів, інших освітніх заходів. Л. Біла-Тіунова та О. Хамходера підкреслюють обов'язкову спрямованість її змісту на одержання, поширення й використання нових знань, розвиток фахових умінь, їх практичне застосування [24, с. 31]. Водночас слушну думку висловлюють Г. Євсєєва та В. Акімова, що «викладач може бути суперпрофесіоналом своєї дисципліни, але якщо не може вплинути на розум і, найголовніше, почуття слухача, він втрачає багато. Мало добре знати, важливо реалізувати через мистецтво слова свої знання» [130, с. 66]. А. Ставицький доповнює: «...блискучі науковці далеко не завжди можуть бути гарними викладачами» [396, с. 10]. «Писати розумні тексти і читати надихаючі лекції – не одне й те ж. Натомість численними є приклади талановитих лекторів, які не залишили або майже не залишили після себе написаних власноруч спеціальних праць», – зазначає Н. Бойченко [27, с. 153]. Велику відмінність вбачає Т. Gowdy між пошуком і знанням інформації та ефективним її поданням [538].

Практика підтверджує, що часто досвідчений НПП не може втримати увагу слухачів протягом усієї лекції, зацікавити їх чи побудувати ефективну взаємодію з аудиторією; пояснюючи складний матеріал, викликає непорозуміння; презентуючи вибірково академічну дисципліну, не може змотивувати слухачів до її вибору й вивчення. Вдало у цьому контексті зауважує американський оратор Л. Уолтерс: «Успіх вашого виступу буде оцінюватися не за тим, що ви запропонували, а за тим, що отримав слухач» [505, с. 63], тобто, як він сприйняв інформацію, чи правильно декодував повідомлення, чи засвоїв її, чи повірив у неї, чи звучала вона переконливо, чи зміг трансформувати її в особистісний і професійний розвиток.

Перед викладачем стоїть завдання, як наголошує Г. Онуфрієнко, не лише сказати, а й бути почутим [313, с. 353].

Підтримуємо думку А. Ставицького, що якість освіти починається саме з викладача [396, с. 26]. Зокрема акцентуємо увагу на вмінні НПП створювати й подавати структурований навчальний контент, робити його цікавим і змістовним для аудиторії, викликати в неї активний пізнавальний інтерес, працювати зі слухачами, впливати на їх розум, почуття та волю, спонукати до певних дій, мотивувати до навчання, занурювати слухачів під час занять у безмежний океан інформації, знань, емоцій, енергії, мотивів, установок, прагнень, інтересів, що є спектром ораторської діяльності.

Е. Грейтенс доречно підкреслює: «Зрештою нас оцінюють за результатами, за тим, у який спосіб наша діяльність змінила світ, що нас оточує. Без відповідних результатів усі благі наміри світу є лише ще одним способом розважити самих себе» [101, с. 213]. Можна створити, володіти чудовим навчальним контентом, але потрібно правильно представити його аудиторії, зацікавити у ньому й викликати зворотну реакцію. І роль оратора для викладача у цьому є ключовою. Саме через ораторську діяльність НПП змінює світ слухачів, відкриває для них нові горизонти знань, мотивує до дій і вчинків, перетворює інформацію в регулятор дій, спрямовує на нові досягнення в особистісному розвитку та професійному становленні, закладає фундамент професіоналізму, формує культуру мислення, інтереси, смаки, прагнення, ідеали, показує приклад, здійснює на них вплив, досягаючи в такий спосіб результатів в освітньому процесі та викладацькій діяльності. Викладацька діяльність неможлива без ораторської, адже НПП постає в аудиторії в ролі оратора (спікера, лектора). Ораторська діяльність є ключовим елементом викладання, що веде до подальшого формування знань, розширення освітньо-інтелектуального горизонту, розвитку здібностей, умінь, якостей слухачів, їх професійного становлення.

Крім викладання сучасний НПП систематично бере участь у великій різноманітності публічних заходів, зокрема конференціях, семінарах, симпозіумах, круглих столах, засіданнях вчених рад, методичних рад, нарадах. Як зазначає

А. Єрмоленко, це пов'язано з необхідністю й потребою обговорення всіляких проблем, що потребують нагального розв'язання [237, с. 7], – освітніх, наукових, методичних, культурних, соціальних тощо. Для ефективної участі в таких публічних заходах потрібно вміти не тільки структуровано й чітко висловити власну думку, переконливо презентувати ідею, відстояти бачення, а й спростувати думку опонента, влучно відповісти на запитання чи коментар, за потреби навести контраргументацію, через вербальне й невербальне мовлення вплинути на аудиторію.

У цьому сенсі, як стверджує В. Крикун, саме оратори ще з часів доби Античності були рушійною силою суспільства, своєю діяльністю забезпечували просування нових ідей, фокусували увагу спільноти на нагальних проблемах. Учений зауважує, що оратори, які володіють ораторським мистецтвом і красномовством, стають лідерами, організовують спільну діяльність, поширюють власний світогляд, переконливо доносять нові знання [234, с. 301]. Тож, ораторська діяльність для викладача є однією з основних і потребує відповідної підготовки. Хоча знаходимо слушну думку Г. Переухенко, яка загалом діяльність викладача закладу вищої освіти називає професійною ораторською діяльністю [327, с. 59].

Ораторською діяльністю викладача, науковця, який доповідає про результати дослідження або популяризує досягнення науки, учені здебільшого називають академічне красномовство [238, с. 195; 358, с. 55; 420, с. 53]. Проте ми не погоджуємося, по-перше, з поняттям «академічне красномовство», виходячи з розуміння сутності красномовства, по-друге, з обмеженням ораторської діяльності НПП науковими доповідями, лекціями. Водночас знаходимо влучну думку Л. Савенкової щодо визначення ораторства як мистецтва усного мовлення [364, с. 193].

Отже, осмислення понять діяльності, мовленнєвої, риторичної, комунікативної, викладацької діяльності, практичне усвідомлення ролі викладача як оратора (спікера, лектора), аналіз вищенаведених досліджень дали змогу нам трактувати *ораторську діяльність як динамічну систему цілей, мотивів і свідомої активності оратора, що виявляється в сукупності його дій на основі риторичних*

знань та ораторських умінь, спрямованих на досягнення мети публічного виступу шляхом інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Аналіз підходів В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина до структури діяльності забезпечив побудову нами структури ораторської діяльності, відображеної на рис. 1.2 [191]. Згідно з твердженням С. Максименка діяльність містить мету, засоби, результат і власне процес. Вона охоплює дії та операції як складові, що співвідносяться з потребами, мотивами й цілями [116, с. 163]. М. Савчин підтверджує, що структуру діяльності утворюють мотиваційно-сміслова та дієво-операційна підструктури [367, с. 154]. Ми вважаємо, що вони реалізуються в мотивах, меті та діях оратора.

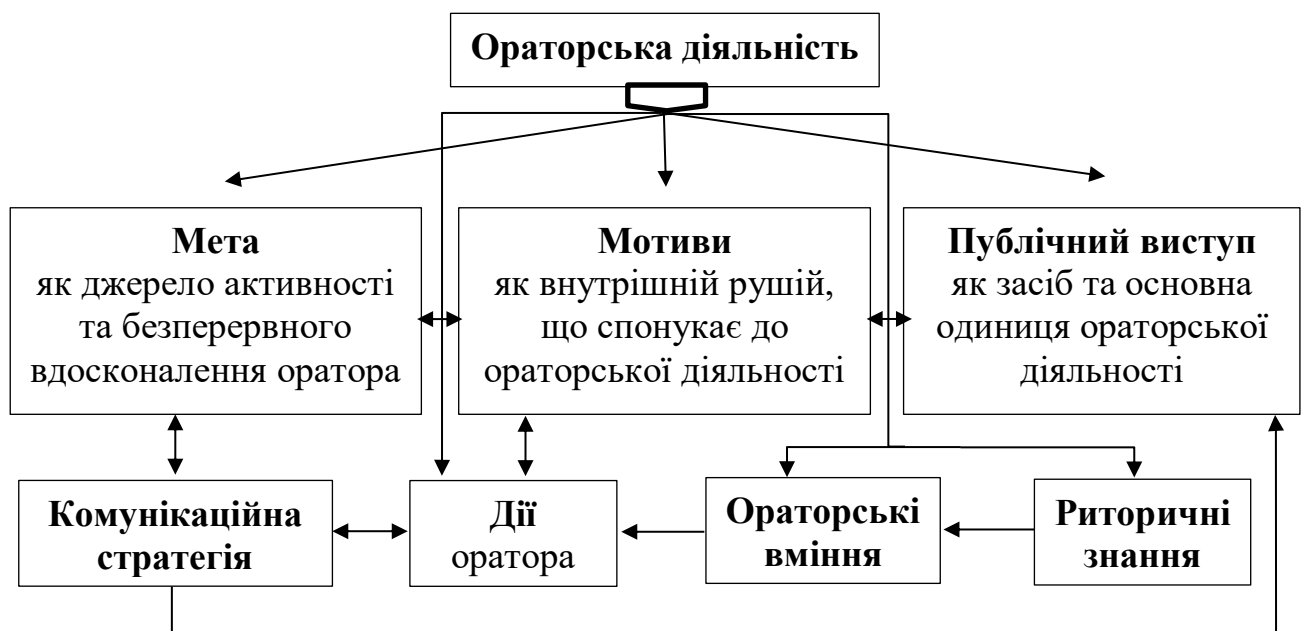

Рис. 1.2. Структура ораторської діяльності

Основною одиницею психологічної структури діяльності є мотив [367, с. 154]. Мотиви постають як внутрішній рушій, що спонукає викладача до ораторської діяльності. Вони генетично пов'язані з її органічними та культурними потребами, у яких він відчуває необхідність. Потреби, зі свого боку, породжують інтереси, тобто спрямованість особистості на певні об'єкти з метою пізнати й опанувати їх [116, с. 165]. Водночас мотиви, викликані цінностями, спонукають до досягнення значущих результатів не лише для себе, а й для інших. Як зазначає

S. Fowler, діяльність відповідно до сформованих цінностей допомагає задовольняти психологічні потреби, зокрема автономності, вдатності та ін. [529].

Мотиви поділяються на загальні (прагнення виконати обов'язки НПП, суспільний обов'язок, здобути визнання як науковця чи лектора, передати знання, сформувати компетентності у здобувачів освіти (слухачів) або систему знань і професійних цінностей, розвинути необмежене інноваційне мислення, поширити наукові ідеї, мотиви самоствердження, самовираження) та специфічні, що залежать від конкретного публічного виступу. Мотиви, як зауважує М. Варій, виступають у ролі спонукання особистості до постановки мети й діяльності щодо її досягнення [49, с. 631]. Мотив спонукає до діяльності, а мета «конструює» конкретну діяльність, визначаючи її характеристики та динаміку, зазначає М. Савчин [367, с. 154]. Взаємодія мотивів із риторичними знаннями й ораторськими вміннями продукують цілеспрямовані дії оратора, що ведуть до успіху ораторської діяльності та досягнення її цілей через публічні виступи.

Чітко визначена мета забезпечує результативність ораторської діяльності, адже всі дії оратора підпорядковуються їй або ж ієрархії цілей (залежно від публічного виступу чи серії виступів, оскільки викладач часто паралельно працює з різними цільовими аудиторіями). Ціль – рушійна сила мотивації, зазначає В. Роменець [319]. Водночас це усвідомлюваний образ передбачуваного результату зусиль, яких докладає особистість, щоб його досягти; ідеальне уявлення майбутнього результату та рівень бажаних досягнень [367, с. 154]. Згідно з баченням S. Fowler, мета є глибокою й значущою причиною чимось займатися, шляхетний намір, особливо коли діяльність є суспільно важливою [529]. Підтверджуємо суспільну значущість ораторської діяльності викладача, що спрямована найперше на формування інтелектуального потенціалу держави.

У цьому контексті вдало зауважують J. Mühlfeit і M. Costi, що справжня мотивація й натхнення з'являються, коли ми відповідаємо на запитання «Навіщо?» («Чому?») та шукаємо вищий сенс роботи, яку виконуємо, і цінність, яку приносимо у світ. Мета визначає, навіщо ми робимо те, що робимо, чесно нагадуючи нам, хто ми й чого насправді хочемо. Так людина почуває себе

щасливою [592]. Цілі – «паливо в печі досягнення», – зазначає В. Трасу. Чим масштабнішими й чіткішими вони є, тим більше задоволення ми отримуємо від їх досягнення. До того ж визначені цілі стимулюють творчість, вивільняють енергію, допомагають подолати прокрастинацію [636], зокрема в межах ретельної підготовки до публічного виступу, на яку часто у викладача начебто не вистачає часу. Окрім того С. Кові зауважує, що починати будь-яку діяльність варто з думки про мету, тобто розуміючи кінцевий результат, до якого ми прагнемо. Це дасть змогу збагнути теперішні можливості й ресурси, потрібні в найближчому майбутньому, та спланувати подальші кроки у правильному напрямі [162].

Мета ораторської діяльності більш глобальна, ціль/цілі кожного публічного виступу чи серії виступів більш конкретні [191]. Перша – як шляхетна мета, яку реалізує оратор у тривалій перспективі. Без великої мети, зазначає L. Weidel, ми не маємо мети взагалі [645]. Викладачі з піковою продуктивністю, зауважує S. Fowler, працюють відповідно до своїх цінностей і надихаються шляхетною метою [529]. Ораторська діяльність для НПП – як нескінченна гра, що не закінчується, коли спливає час публічного виступу чи навчального заняття, а продовжується від одного виступу до іншого, завдяки яким оратор досягає і короткострокових, і довгострокових результатів.

Шляхетна мета, пише S. Sinek, окреслює омріяне майбутнє, визначає шлях слідування, описує світ, у якому особистість прагне жити, здійснюватися та який бажає створити. Це конкретне бачення майбутнього, яке належить створити, надійний орієнтир у роботі. Шляхетна мета надає сенсу людській праці, надихає не задовольнятися досягненням короткострокових цілей, особистими перемогами, а створює контекст і підживлює бажання «продовжувати гру», досягаючи довгострокових цілей [629]. Прагнучи хорошого, доповнює L. Weidel, ми не переможемо. Ми переможемо, прагнучи видатного [645]. Бачення майбутнього здатне об'єднувати слухачів навколо викладача, спрямовувати їхню енергію у правильне русло [326, с. 65]. Коли аудиторія відчуває, що оратор працює для неї, – відповість такими ж зусиллями. Тож, мета ораторської діяльності розкриває бачення майбутнього, яке викладач пропонує та створює для своїх слухачів,

відображає розуміння ним свого справжнього призначення й обов'язків. Вона – «золотий стандарт», за яким можна оцінити цінності, погляди, ідеали, прагнення НПП, готовність «служити іншим», працювати заради своєї аудиторії й досягати високих і реалістичних суспільно значущих цілей.

Як зауважує В. Клименко, без мети не може бути свідомої діяльності [117, с. 308]. «Ставте цілі – це половина пройденого шляху до ваших досягнень», – упевнено додає Р. Кушнір [245, с. 58]. Спираючись на позицію Т. Gowdy [538], зауважимо, перш ніж почати діяти оратору потрібно відповісти на головні запитання «Чого я хочу досягнути?», «Який результат діяльності я вважатиму успішним?» і поряд із ними на «Чого я прагну?», «Чого я хочу від цієї діяльності й конкретного публічного виступу зокрема?» і таким чином визначити головну мету, комунікаційну стратегію ораторської діяльності, проміжні цілі та основну інформаційну магістраль для кожного публічного виступу [192]. Викладач повинен чітко сформулювати мету, зважаючи на власні цінності й потреби та запити цільової аудиторії. У ній потрібно закласти результат, якого він прагне досягнути, і який у майбутньому стане джерелом його активності.

Виходячи з мети ораторської діяльності, викладач формує комунікаційну стратегію, яку реалізує через низку публічних виступів. Стратегія відповідає на запитання «Хто?», «Де?», «Коли?» й, головне, «Навіщо?» [326, с. 113]. Для повного розуміння звернемося до міркувань дослідників. А. Завербний розглядає комунікаційну стратегію як довгостроковий план, що містить опис довгострокових принципів комунікації з аудиторією [114, с. 14], передбачає формування системи комунікаційних повідомлень шляхом застосування різних комунікаційних засобів [там само, с. 16]. В. Берещак бачить у ній систему координат, мета якої – побудувати ефективний обмін інформацією з цільовими сегментами аудиторії для вирішення поставлених завдань [18, с. 15]. Як комплексну програму дій, спрямованих на досягнення комунікаційних цілей і завдань, сформованих на підставі визначення пріоритетів у діяльності викладача тлумачить комунікаційну стратегію В. Андріяш [6, с. 222].

Отже, комунікаційну стратегію ораторської діяльності ми визначаємо як: спрямованість системи публічних виступів викладача на забезпечення створення, передачі та правильного декодування інформаційного контенту, перетворення його в сукупність знань, умінь і дій аудиторії для розв'язання професійних завдань; пролонгування далекоглядних ідей і поглядів, що закладають підвалини й сприяють побудові засадничих цінностей, необхідних оратору для ефективної риторичної взаємодії з аудиторією, «служіння іншим», безперервного руху до шляхетної мети.

Оратор (викладач) та аудиторія (слухачі) є основними суб'єктами ораторської діяльності, у якій викладач, спираючись на власний професійний досвід, рівень професійної підготовленості, актуальність і корисність інформації й контенту, які має передати слухачам, зобов'язаний водночас враховувати їх потреби, інтереси та запити. Вдало зауважує В. Берещак: «аудиторія – не стала аморфна група чи групи осіб, які можна порахувати, розкласти на портрети й діяти за чіткою схемою з методички з навіювання потрібних переконань» [18, с. 55]. Ми живемо й функціонуємо в інформаційну епоху. Наше суспільство можна сміливо назвати суспільством знань. Доречно вказує А. Ставицький, що раніше з отриманими знаннями можна було активно працювати протягом 30–50 років, нині ж вони оновлюються ледь не щорічно, а в деяких галузях навіть швидше [396, с. 8]. Аудиторія має свої цілі та очікування від кожного публічного виступу викладача чи академічної дисципліни, дорогоцінний час, що витрачає, слухаючи промову чи курс.

Тож, на відміну від інших діяльностей в ораторській аудиторія, з якою працює НПП, відіграє головну роль, адже є активним здобувачем і ретранслятором знань, нового досвіду, поширення та втілення озвучених оратором ідей, відображення його думок, поглядів, світогляду. Т. Сущенко розглядає аудиторію як «живий організм, соціально-професійну спільноту, організаційно й професійно створену закладом вищої освіти з метою здобуття навичок і перспективного досвіду майбутньої професійної діяльності в духовній сфері, сфері науки, культури та виробництва» [411, с. 120].

Аудиторію, з якою працює оратор, S. Morton називає «найважливішим чинником публічного виступу», а публічний виступ розглядає як «потужний спосіб взаємодії оратора й аудиторії» [590, с. 16], блискучою можливістю налагодити контакт із кожним слухачем [там само, с. 66]. Зі свого боку, Н. Колотілова характеризує аудиторію як «групу людей, у думках чи поведінці яких мають відбутися зміни, до яких прагне оратор» [171, с. 12]. Зрештою Л. Мацько та О. Мацько загалом визначають аудиторію слухачів як «те, заради чого виникла й розвивалася риторика як наука і як педагогічна майстерність, заради чого красномовство сягало вершин словесного мистецтва, а оратор працював у поті чола й «згорав» у полум'ї слави або безслав'я». Слухачів дослідниці називають першою рушійною силою для риторики [270, с. 182], а отже й для викладача.

Окреслені думки підтримують у своїх дослідженнях Т. Gowdy [538], J. Kjeldsen [561], Н. Shafei, С. Tan [624], С. Thomas, D. Jayagopi [635], S. Yoon, S. Brown-Schmidt [650]. Знання (вивчення) профілю аудиторії, згідно з основоположним законом риторики – законом моделювання аудиторії, забезпечує завоювання викладачем довіри, встановлення контакту й побудови взаємодії зі слухачами. Зокрема А. Марушкевич наголошує на партнерській взаємодії, що забезпечує спілкування з урахуванням інтересів його учасників, мотивів, емоцій, потреб, визнанням цінності особистості кожного [266, с. 57].

Оратор, взаємодіючи з аудиторією під час публічного виступу, досягає поставленої мети, впливаючи на слухачів. Він зацікавлює, мотивує, спонукає, інформує аудиторію, комунікує з нею, викликає її розумову й пізнавальну активність та емоційний відгук, активізує довільну й післядовільну увагу, розширює освітньо-інтелектуальний горизонт, здійснює на неї інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив. Викладач, доповнюють Г. Євсєєва та В. Акімова, залучає слухачів до спільної мисленнєвої діяльності [130, с. 66] через встановлення психологічної, емоційної та практичної взаємодії з ними, за твердженням М. Port [607]. А досягнення спільності психічного стану оратора з аудиторією В. Лавренюк і В. Вакарчук визнають найвищим проявом (апогеєм) ораторської майстерності [246, с. 456].

Вплив на аудиторію вважаємо ядром ораторської діяльності викладача. За твердженням Н. Колотілової, його варто розглядати як дію на стан, думки, почуття та вчинки іншої людини за допомогою вербальних і невербальних засобів, унаслідок чого відбуваються зміни в поглядах чи поведінці слухачів [171, с. 11]. До того ж А. Капська зазначає про особистісний вплив оратора на аудиторію, наголошуючи на вагомій ролі у цьому особистості викладача, прояву його розуму, ерудиції, відстоювання ідей, принципів тощо [144, с. 35]. Погоджуємося зі вченою, адже оратор є прикладом для слухачів і тим, хто організовує їхню мисленнєво-мовленнєву діяльність, передає свої знання, залучає до поглядів, переконань, цінностей, спонукає до певних дій і вчинків. Викладач створює для них цілісну інтегровану картину світу.

Оратор, як підтверджує О. Сахань, впливає на свідомість та почуття аудиторії, сприйняття й засвоєння нею нових знань, перетворення їх у переконання та регулятор дій, частину тих духовних цінностей, що формують світогляд і зумовлюють мотиви поведінки [316, с. 42]. Спікер (викладач) постає перед слухачами, згідно з твердженням Н. Вербич, із метою передачі певної інформації та емоційного стану, формування відповідних переконань, залучення до своїх поглядів, вироблення спільних переживань і розуміння об'єктивної реальності. Публічний виступ як засіб досягнення мети ораторської діяльності зрештою спрямований, зазначає вчена, на вплив на аудиторію [50, с. 21]. Однак ми не погоджуємося з В. Докашем, який зауважує однобічний вплив оратора на слухачів під час публічного виступу [281, с. 16]. Вважаємо, що ораторська діяльність має двосторонній характер, хоча вплив спікера безперечно є вагомішим та основним. Водночас через контакт і взаємодію з аудиторією, відповідь на її потреби, запити, думки, твердження, аргументи, запитання, отримання зворотної реакції та зворотного зв'язку слухачі теж здійснюють вплив на оратора. Зрештою викладач повинен реагувати на освітні запити здобувачів освіти, а зворотний зв'язок стає важливою складовою створення нового навчального контенту й самовдосконалення, професійного зростання НПП, досягнення ораторської майстерності.

Підтвердженням двостороннього впливу у взаємодії оратора з аудиторією є правило взаємного обміну, описане дослідником психології впливу Р. Чалдині, яке коротко відображає тезу – що ми даємо, те й отримуємо у відповідь, або відплачуємо послугою за послугу – і це природний інстинкт людини [464]. В ораторській діяльності воно реалізується передусім у реакції слухачів на дії викладача. Аудиторія очікує від спікера експертного висвітлення питання, змістовного, цікавого, захопливого виступу, що залишає приємні враження, приносить позитивні емоції, спонукає до дій та дає цінні знання, і неважливо, буде це лекція чи доповідь на науковій конференції. Слухачі теж мають свої цілі, однак їх досягнення повинен забезпечити оратор.

Отже, правильно визначена мета й комунікаційна стратегія ораторської діяльності, ґрунтовна підготовка спікера, вдало підібрані стратегія і тактика публічного виступу, усі методи, прийоми й техніки, завоювання довіри аудиторії, професіоналізм (експертність) НПП у питаннях, які він викладає, контакт та активна взаємодія зі слухачами, уважність до них, задоволення їхніх потреб і запитів викликають позитивну реакцію, сприйняття контенту виступу, конструктивний зворотний зв'язок. І навпаки, відсутність зацікавлення оратора у виступі чи матеріалі, неактуальність інформації для аудиторії, низький рівень підготовки до виступу, монотонне мовлення, відсутність управління увагою слухачів породжують несприйняття як самого спікера, так і поданого контенту. Тож, умотивованість, фізична, розумова й емоційна активність, енергійність, інтелектуальні зусилля викладача, робота з аудиторією заради результату слухачів, управління аудиторією під час виступу забезпечують результативність самого НПП. Усі дії оратора спрямовані на певний результат.

Зауважимо, що результати, яких викладач досягає у процесі ораторської діяльності, найперше виявляються в результатах, які отримують слухачі. Підтвердження знаходимо в роботі М. Krogerus і R. Tschäppeler, де дослідники успішним називають той публічний виступ, після якого слухачі змінюють свою думку, щиро вірячи, що роблять це з власної волі [568].

Викладач працює з аудиторією, для неї, заради неї. Він «служить» своїм слухачам. Як А. Менегетті називає лідера творцем цінностей, які «роблять щось більшим» (способи поведінки, дії, що створюють ідентичність та еволюцію суб'єкта, зміцнюють «моє тут і зараз», надають значення й ефективно мотивують «моє тут-буття») [276, с. 90], так і ми вважаємо, що викладач у ролі оратора є творцем майбутнього для слухачів. Отже, *сутністю ораторської діяльності НПП є цілісно-сміслові зміни й перетворення у світогляді, баченні, поглядах слухача, перетворення поданої інформації в систему його знань, установок, переконань, прагнень, дій, трансформація особистісного й професійного розвитку.*

Викладач через ораторську діяльність створює навколо себе такий освітній простір, де слухач отримує цінну та структуровану інформацію, перетворює її у знання, проявляє себе, розкриває власні потенційні можливості, задовольняє потреби й запити (пізнавальні, інтелектуальні, емоційні, комунікативні тощо), зростає та через зворотний зв'язок допомагає НПП теж зростати. Ефективність ораторської діяльності визначається результатом досягнення оратором мети через публічні виступи, впливу на свідомість, розум, почуття та поведінку слухачів, зроблені ними дії, а також змінами в особистісному й професійному розвитку як аудиторії, так і оратора.

Тож, ораторська діяльність свідомо та цілеспрямована. Свідомий її характер проявляється в усвідомленні оратором свого впливу на аудиторію, його самовираження через публічну промову, ретельній підготовці до кожного публічного виступу, аналізі промови й зворотного зв'язку, визначенні переваг викладача та його виступу, усвідомленні недоліків, помилок і роботі над ними, систематичних тренуваннях та загалом риторичній підготовці, самовдосконаленні НПП як професійного спікера, самоздійсненні у процесі ораторської діяльності. Цілеспрямованість проявляється в умотивованості до неї, розумінні й постановці цілей, русі до шляхетної мети, прогнозуванні результатів як одного виступу, так і серії (наприклад, лекційного курсу, академічної дисципліни).

Отже, успіх ораторської діяльності значною мірою залежить від умотивованості, цінностей, усвідомлення викладачем необхідності

цілеспрямованого формування готовності до неї, розвитку його риторичних знань, ораторських умінь, професійних властивостей спікера, підвищення професійного рівня, правильно поставлених цілей і виконаних дій згідно з комунікаційною стратегією, а також спрямованості на задоволення потреб, запитів, інтересів цільової аудиторії. Систематична й наполеглива робота викладача над собою і для слухачів, «служіння їм» забезпечують результативність ораторської та освітньої діяльності. Розроблена структура ораторської діяльності передбачає подальшу побудову її архітекτονіки, що дає змогу усвідомити цикл ораторських дій, які забезпечують професійний розвиток оратора, досягнення цілей публічного виступу, реалізацію комунікаційної стратегії ораторської діяльності й отримання бажаного ефекту від публічного мовлення.

1.3. Архітектоніка ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти

«Освіта є потужною соціальною інституцією, що може й повинна формувати духовно-інтелектуальний потенціал нації й держави як запоруку її науково-технологічного та соціально-економічного розвитку», – зазначають С. Сисоєва й І. Соколова [389, с. 61]. У центрі уваги сучасної системи освіти, продовжують Р. Вайнола та М. Нарійчук, знаходиться особистість, розвиток її професійних можливостей, професійної самосвідомості, морально-етичної культури, створення відповідних умов для творчої самореалізації [42, с. 27].

Ораторська діяльність для викладача ЗВО є тим засобом, завдяки якому він, з одного боку, здійснює значний вплив на розвиток особистості слухача (студента), його професійне становлення та самореалізацію, занурює в інформаційно-емоційний, мотиваційно-пізнавальний простір, спонукаючи до навчання, самовдосконалення, розвитку здібностей і потенційних можливостей. Через неї НПП створює знаннєво-привабливе, цікаве й змістовно-пізнавальне освітнє середовище, яке, згідно з твердженням Р. Вайноли, відображає педагогічно

організовану, індивідуально орієнтовану форму професійного та особистісного розвитку здобувача освіти [44, с. 27].

З іншого боку, ораторська діяльність є засобом пізнання викладачем себе й своїх можливостей, розкриття лідерського потенціалу, розвитку педагогічних умінь, творчої самореалізації та професійного самоздійснення. А також пізнання аудиторій, із якими працює НПП, їхніх потреб, запитів, інтересів, відповідно до яких удосконалення, створення нового освітнього й навчального контенту, освітніх продуктів, способів комунікації та взаємодії, креативних завдань, що зрештою веде до розвитку як самого викладача, так і його слухачів (студентів).

Ораторська діяльність – своєрідний майданчик комунікації, взаємодії та співпраці оратора з різними цільовими аудиторіями. Через неї НПП дає змогу слухачам пізнати, побачити його, зрозуміти погляди, відчувати інтенційну спрямованість думки. Саме в ораторській діяльності найповніше реалізується висловлювання Сократа «Заговори, щоб я тебе побачив». Тобто через ораторську діяльність викладач розкриває себе як особистість, індивідуальність і професіонала (експерта), показує знанняву, ціннісно-мотиваційну, емоційно-чуттєву, вольову й характерологічну компоненти, ставлення до себе, аудиторії, професійної діяльності та обов'язків.

Усвідомлення сутності й розуміння структури ораторської діяльності, впливу як на оратора, так і аудиторії, з якими він взаємодіє, залежності результатів освітнього процесу та загалом освітньої діяльності викладача від її ефективності вимагає розроблення архітекτονіки ораторської діяльності, що дасть змогу створити цілісне уявлення й дати їй повноцінну характеристику.

Архітектоніка ораторської діяльності передбачає виділення певних етапів, що відтворюють її сутність (змістовне наповнення), та в яких оратор відчуває гостру потребу для забезпечення ефективності шляхом виконання певних дій, досягнення конкретних цілей, реалізації комунікаційної стратегії. Етапи в архітектоніці водночас відображають послідовність і взаємопов'язаність дій оратора, що зрештою впливає на досягнення цілей як окремого публічного виступу, так і загалом ораторської діяльності. Виконання цих кроків сприяє розвитку

викладача як спікера та професіонала (експерта), показує його сильні й слабкі сторони, слугує мотиваційним чинником до постійного самовдосконалення [187]. Успішна реалізація архітектоніки збагачує викладача ораторським досвідом, відкриває можливості для творчої самореалізації, самоствердження та самоздійснення, завоювання лідерства в певній галузі й загалом освітній діяльності.

Звертаючись до риторичного канону, Н. Колотілова зазначає, що в історичному розвитку класичної риторики тривалий час моделлю ораторської діяльності виступав п'ятичленний канон – інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція, розроблений ще в добу Античності у Стародавньому Римі М. Цицероном [170, с. 219]. Інвенція – вибір теми, винайдення задуму, ідеї, визначення мети; диспозиція – складання плану, добір і розташування відповідного матеріалу; елокуція – написання тексту промови, втілення змісту в мовні форми вираження, завершальна частина підготовки промови; меморія – запам'ятовування тексту виступу, тренування пам'яті; акція – виголошення промови перед аудиторією [47; 238; 270; 358; 364]. Як ми бачимо і як справедливо вважає більшість дослідників, ця модель відображає підготовку до публічного виступу й акт виголошення промови.

Описаний риторичний канон, на нашу думку, складає основу ораторської діяльності, проте не вичерпує її. Сучасне інформаційне суспільство ставить перед оратором нові завдання, вимагає нових форм взаємодії, адже публічне середовище змінилося з плином часу, а кожна людина має відкритий доступ до незліченної кількості інформації та можливостей вибору. В. Кириченко підтверджує, що сьогодні для нас відкрито вільний доступ до знань, які дають можливість вирішувати різні життєві завдання й знаходити найоптимальніші шляхи їх розв'язання, а також здійснювати різносторонню комунікацію з іншими людьми. Цифрове інформаційне середовище стало одним з основних чинників соціалізації особистості [153, с. 73].

Якщо раніше оратора вважали гуру в певній галузі, сьогодні він може працювати з аудиторією таких же фахівців чи експертів. І викладач зокрема не є

єдиним носієм знань. Влучно зауважує З. Куньч, якщо він не здатний привабити слухачів до свого предмета, не вміє їх зацікавити, зазвичай починає шукати іншу роботу [1, с. 7; 238, с. 22]. S. McChrystal та C. Fussell підкреслюють, що XXI століття відрізняється XX, а від XIX, XV, доби Античності й поготів. Способи взаємодії, комунікації, дій змінилися, сьогодні ми маємо нові пріоритети, а методи роботи, що раніше приводили до успіху, наразі низько ефективні [578].

Отже, аналіз риторичних праць В. Вандишева, Н. Голуб, Н. Колотілової, З. Куньч, В. Нищети, А. Овчиннікової, О. Переломової, М. Препотенської, Г. Сагач, N. Mircică, учення про діяльність В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина, власний сімнадцятирічний практичний досвід ораторської діяльності та дев'ятирічний досвід викладання риторики дали змогу нам розробити архітектуру ораторської діяльності, відображену на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Архітектура ораторської діяльності викладача ЗВО

Ми виділяємо в архітектоніці чотири етапи, які оратор реалізує у процесі ораторської діяльності, через які він професійно самоздійснюється й розвивається, зокрема як професійний спікер, і які забезпечують її успішність, а саме: підготовка до публічного виступу, власне публічний виступ, зворотний зв'язок, рефлексія. Розкриємо їх сутність та зміст.

Підготовка оратора до публічного виступу. Незважаючи на те, що публічний виступ є основною одиницею та засобом ораторської діяльності, без якого вона неможлива, вважаємо за необхідне розпочати аналіз архітектоніки з підготовки до промови. Адже, як говорив один із найкращих ораторів XX століття W. Churchill, підготовка до виступу – запорука його успіху [508], а наш сучасник, відомий тренер з ораторського мистецтва Р. Кушнір справедливо наголошує, що успішний експромт – це підготовлений експромт [244]. Імпровізація, яку можна спостерігати у промовах професійних спікерів і яка здається, як зазначає Р. Нібон, чимось спонтанним, що дається без зусиль та майже без підготовки, насправді є результатом багаторічної праці, ретельної підготовки, відточених навичок, використання відчуттів і роботи в системі [302, с. 215].

Порівнюючи публічний виступ із мандрівкою, А. Степура вказує, що оратор веде слухачів наперед визначеним шляхом, а вони насолоджуються краєвидами [405, с. 25]. Тільки шлях потрібно заздалегідь прокласти. Продовжуючи свою думку, Р. Кушнір зазначає: «Підготовка містить у собі здійснення певної роботи, яку не бачить аудиторія, але яка однак чинить величезний вплив на оратора, а отже, і на сам виступ» [244, с. 36]. Насамкінець І. Тарр стверджує, що підготовка дає змогу подолати страх і сценічне хвилювання, показати аудиторії себе справжнього, розкритися перед обличчям публіки, інтегрувати особистісні сенси в суспільний контекст [413].

С. Абрамович і М. Чикарькова наголошують на тому, чим ґрунтовнішою є підготовка промови, тим солідніше, вагомніше й переконливіше виглядатиме її виклад. Порівнюючи з освіченістю, учені зазначають: «...всяка освіченість має таку властивість: чим більше людина знає чужих думок, тим самостійнішим стає її власне мислення, тим оригінальніша вона в поглядах, а значить – цікавіша для інших» [2, с. 359]. K. Verderber, D. Sellnow і R. Verderber підкреслюють, що аудиторія майже інстинктивно відчуває готовність оратора до виступу. Поверхневу підготовку вона сприймає як вияв неповаги до себе та витраченого часу на виступ, що призводить до втрати довіри [640].

Описуючи підготовку промови як роботу спікера над конкретною темою, З. Куньч, Г. Городиловська, І. Шмілик виділяють три фази: докомунікативну (визначення теми й мети, оцінка аудиторії та обставин виступу, добір матеріалу, формулювання тексту промови, репетиція), комунікативну (виголошення промови, відповіді на запитання, ведення полеміки), посткомунікативну (аналіз виступу, зокрема з'ясування позитивних результатів і недоліків) [238, с. 137]. Додатково Т. Ісаєнко й А. Лисенко додають етап психологічної підготовки до виступу [358, с. 66]. Погоджуючись зі вченими, водночас маємо уточнення до комунікативної фази, зокрема: відповіді на запитання становлять важливу частину промови й не розташовуються поза виступом. Підтвердження знаходимо у працях К. Андерсона [5], Р. Кушніра [244], А. Степури [405].

Розглядаючи питання підготовки до виступу, А. Степура пропонує оратору пройти кілька кроків, а саме: 1) відповісти на три запитання: яка ваша ціль, хто ваша цільова аудиторія, скільки триватиме виступ; 2) зібрати та впорядкувати інформацію; 3) потренуватися; 4) підготувати слайди; 5) відпочити [405]. М. Овчаров додає етап «визначення іміджу оратора», маючи на увазі продумування невербальної поведінки, управління голосом, підготовку зовнішнього вигляду [306]. І. Підкуркова пропонує визначити тему, сформулювати мету, скласти план виступу, систематизувати матеріали, обміркувати та проаналізувати контент, письмово зафіксувати текст промови, здійснити репетицію [316].

С. Руденко наголошує на необхідності підготовки мовленнєвого каркасу, що складається з ключових слів і виразів, гасел, виділення мовленнєвих модулів, вибору форми та стилю виступу, прийомів управління увагою аудиторії й підтримки її інтересу, підготовки оратором карток, що допоможуть йому слідувати за планом промови [362, с. 87]. Окрім означених поглядів нам імпонує підхід до підготовки виступу Р. Кушніра, який додає важливі складові. Зокрема він рекомендує оратору уявити, що зміниться у слухачів після виступу (в їхніх думках, поглядах, ідеях, системі знань, поведінці), скласти чітку структуру промови й пройти самоналаштування, що базується на самопідготовці до самооцінки в контексті повної самоорганізації [244, с. 46].

Важливим для нас став підхід до підготовки промови, який пропонують J. Wrench, A. Goding, D. Johnson і B. Attias, зображаючи її у формі піраміди (рис. 1.4). Учені називають це шляхом оратора до ефективного публічного виступу [649].

Рис. 1.4. Піраміда публічного виступу (за J. Wrench, A. Goding, D. Johnson, B. Attias)

Здійснений аналіз поглядів учених і практиків ораторської діяльності на означене питання, а також власного ораторського досвіду, аналізу інтерв'ю відомих спікерів дав нам змогу виділити основні етапи підготовки до публічного виступу [212; 218], відображені на рис. 1.5. Зокрема, погоджуючись із Р. Кушніром, що підготовка промови є невидимою для аудиторії, а слухачі лише спостерігають її результат, вважаємо за можливе візуалізувати цей процес у вигляді айсберга.

За даними В. Трасу, успіх оратора на 90 % залежить від правильного й ретельного планування та підготовки виступу. Якщо спікер не буде готовий і навіть надготовий до промови, то аудиторія відразу здогадається про неповноцінне володіння ним тематикою (предметом). У разі поганої підготовки оратор швидко втрачає довіру проникливих слухачів, як наслідок – можливість якісно донести інформацію та переконати їх у будь-чому. Натомість ретельна підготовка спікера

справить добре враження на аудиторію та зробити її відкритішою й сприйнятливішою до поданого контенту [637].

Рис. 1.5. Підготовка оратора до публічного виступу (ПВ)

Підготовка до публічного виступу розпочинається з усвідомлення викладачем характеру майбутньої промови та приблизного кола слухачів. Де він буде виступати, на якому освітньому, методичному, науковому заході? Чи можливо проводитиме навчальну лекцію? Чи його чекає серія виступів? Чи доповідь на науковій конференції, чи навчально-методичних зборах, чи нараді? Це дасть змогу влучно *визначити тему публічного виступу*. Зауважимо, що вона має зацікавити слухачів, привернути увагу, відобразити зміст промови й бути лаконічно сформульованою. І. Підкуркова вказує на необхідність обрання теми, що відповідає пізнанням та інтересам оратора й аудиторії. А вдале її формулювання

вже налаштовує та готує слухачів до сприйняття майбутньої промови [316, с. 139–140].

Характеристика цільової аудиторії дає змогу викладачу зрозуміти, перед ким він буде виступати й на кого впливати, з ким потрібно налагоджувати взаємодію та співпрацю, чию довіру завойовувати. Знаючи про свій вплив, підкреслює Р. Кушнір, оратор добирає слова набагато ретельніше й зваженіше, аніж робив би це в ситуації, коли його слова не мають жодного значення [244, с. 39]. В аналізі аудиторії J. Scott, M. Robertson і N. Tatum вбачають комплексний процес, що виходить за межі простого збору демографічних даних; він вимагає розуміння наявних знань, переконань, цінностей, ставлення та очікувань [621]. Коли промова відображає інтереси, переконання, сумніви, страхи, надії, амбіції, попередні міркування й уявлення слухачів, зауважує D. Kennedy, її сприйняття значно полегшується, а довіра до спікера зростає [552].

Проводячи аналогію з перемовинами, Ch. Duhigg стверджує, що першою їх метою є з'ясування, чого хоче від розмови кожен її учасник. Ці бажання часто проявляються в низці майже підсвідомих, але явних пропозицій і контрпропозицій, запрошень та відмов, якщо співрозмовники готові працювати в одній команді [519]. За наявності спільних поглядів, ідеалів, цінностей, мотивів рівень міжособистісного спілкування значно підвищується [639]. Тож, описуючи оратора як організатора й керівника мисленнєво-мовленнєвої діяльності аудиторії, О. Сахань справедливо вказує на необхідність визначення ним головних її ознак і складання профілю (портрету) [316, с. 50].

Насамкінець зазначимо, що характеристика цільової аудиторії відкриває оратору такі можливості: визначити мету й завдання публічного виступу; підібрати актуальний, корисний і потрібний слухачам контент; підшукати переконливі для них аргументи; обрати влучні ораторські техніки управління увагою аудиторії й наситити ними промову; забезпечити сприймання, розуміння та засвоєння інформації; виокремити доречні приклади, ситуації; врахувати основні типи сприйняття інформації; встановити контакт зі слухачами, завоювати їх довіру й налагодити взаємодію; задовольнити потреби та запити аудиторії; продумати

можливі від неї запитання; здійснити повноцінний інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив.

Мета публічного виступу окреслює результат та ефект, якого спікер прагне досягнути, зокрема зміни, що відбудуться у свідомості, думках, поглядах, поведінці слухачів. Мета, як зазначає П. Ленсіоні, надасть ясності, визначить тактичні кроки, що реалізують головну ідею та узгодять дії оратора, а також спонукатиме до відповідальності за результат [248]. Слушно зауважує Б. Трейсі: «Ви не можете влучити в ціль, якої не бачите. Якщо не мати уявлення про очікувані результати або не розуміти, як їх можна буде виміряти, то зазвичай успіху досягнути не вдається. Якщо ж завдання й виконується, то часто з непотрібними затримками, проблемами та дефектами» [436, с. 133].

Чітке розуміння оратором мети промови стане показником його ставлення до ораторської діяльності, підкреслює G. McKeown. Адже це дає змогу спрямувати час та енергію на важливу роботу [580]. Мета окреслює стратегію виступу, спрямовує спікера на побудову правильної інформаційної магістралі.

Варто перед собою поставити запитання «Що має змінитися у знаннях, поглядах, думках, переконаннях, поведінці аудиторії?», «Що вона очікує від мене?», «Якого результату я прагну досягнути?». Позитивне формулювання мети, конкретність, реалістичність, досягнутість, вимірювальність, гнучкість, екологічність, всеохоплюваність дають змогу оратору зрозуміти основну суть промови, підібрати доречний матеріал, побудувати стратегію й тактику виступу, донести до слухачів необхідний контент, за потреби імпровізувати, тримати їх увагу навколо теми, насамкінець досягнути запланованого результату.

Підготовка контенту промови містить пошук матеріалу й написання тексту виступу. Значно допомагає у цьому звичка читати, адже систематичне читання формує методичну базу, з якої викладач може черпати інформацію для створення освітнього й навчального контенту. Підбір та аналіз аналітичного матеріалу здійснюється оратором із різноманітних джерел: навчально-методичних, наукових праць, досліджень, інтерв'ю, публічних виступів за відповідною тематикою, фільмів, онлайн-курсів, аудіо-, відеоконтенту, публіцистичної, науково-

популярної, художньої літератури, інтернет-джерел, тематичних сайтів тощо. Уміння працювати з літературою й аналітичні вміння стануть йому в нагоді.

Звичка читати розширює освітньо-інтелектуальний горизонт спікера і дає змогу інтегрувати знання з різних галузей. Чим більше використано джерел для підготовки контенту виступу, тим, імовірно, цікавішим він стане. Адже доречний приклад можна знайти в художній книжці, аналогію почути в інтерв'ю, історію взяти з біографії відомої людини, відеофрагмент вирізати з фільму, а науковий подкаст стане допоміжним матеріалом лекції. Викладачу слід пам'ятати, що контент він готує для аудиторії й саме вона оцінить його корисність, актуальність, цікавість, затребуваність.

На основі зібраного матеріалу оратор пише текст промови, дотримуючись структури. У цей же час він послідовно вибудовує стратегію і тактику виступу. Зокрема на структурі наголошує N. Barlow, називаючи її картою для слухача й основою для викладача, якої потрібно дотримуватися [490]. «Якщо думки уриваються, а тема чи не щохвилини змінюється, промову важко зрозуміти. Якщо ж спікер дотримується визначеної теми та стратегії, плавно переходить від однієї ідеї до іншої, його приємно слухати», – пише А. Степура [405, с. 41]. Тож структурований текст легко сприймається та запам'ятовується аудиторією.

Варто наголосити на необхідності оратору занотовувати текст виступу. К. Андерсон влучно доповнює: «На жаль, більшість незаписаних промов виливаються в напівсирі пояснення, помилкові висновки, відсутність ключових елементів і зайву інформацію» [5, с. 146]. Натомість записаний текст можна відредагувати, виявити непотрібні факти, вилучити нецікавий контент, додати аргументи, прослідкувати тактику виступу, цілісність застосованих ораторських технік, а також вкласти в регламент під час тренування.

Додамо ще доречне зауваження М. Препотенської щодо врахування оратором правила третьої мілі – готувати на 1/3 матеріалу більше, ніж буде виголошено. Додатковий контент, пояснює вчена, потрібен у разі розгортання активної дискусії, потреби посилити аргументацію [344, с. 146]. Зазначимо, що

підготовлений текст виступу на цьому етапі є основним, але поки що проміжним варіантом. Фінальне його редагування відбувається під час тренування промови.

Візуалізація контенту виступу реалізує загальнодидактичний принцип унаочнення, а також впливає на візуальну репрезентативну систему (тип сприйняття інформації) слухачів. Вона робить матеріал доступнішим для сприймання й розуміння, викликає асоціації, створює образи, впливає на емоції, формує зацікавленість. Як зазначає К. Андерсон, «...світлини, рисунки, елегантні шрифти, діаграми, інфографіка, відео, аудіо здатні зробити промову доступнішою та красивішою. Найперше завдання візуальних матеріалів – показати те, що складно описати словами» [5, с. 121–122]. Водночас Д. Медіна, досліджуючи правила роботи мозку, стверджує, що зображення стимулюють його дужче, ніж текст чи озвучені факти [272, с. 190].

Особливо важлива візуалізація контенту для слухачів, у яких домінує права півкуля головного мозку. І поготів, ми можемо онаочнити матеріал не тільки за допомогою слайдів, картинок, фото, плакатів, відео, використання дошки, а й через відповідні слова-маркери в тексті, підсилені жестами, мімікою під час промови. Серед них фахівці з нейролінгвістичного програмування та комунікації [409] наводять ті, що пов'язані із зором: дивитися, бачити, фокусувати, помічати, ілюструвати, демонструвати, темно, туманно, яскраво, виразно тощо.

Наступний етап *«проектування запитань – відповідей»* дає змогу оратору, знаючи цільову аудиторію, продумати більшість можливих запитань і завчасно підготувати на них ґрунтовні, але лаконічні відповіді, контраргументацію, за потреби продумати техніки роботи із запереченнями. У такий спосіб під час виступу довести свою експертність/фаховість у певних питаннях, посилити довіру, сформулювати післядовільну увагу у слухачів. Оскільки ми вбачаємо в запитаннях інструмент розвитку оратора, вони відкривають можливості для зростання, виявлення його сильних і слабких сторін.

Тренування публічного виступу й кристалізація контенту займають вагоме місце в його підготовці, хоча, як показує практика, часто спікери ним нехтують. Зокрема S. Berkun наводить основний аргумент на їх користь, а саме: репетиція дає

змогу провести пілотний виступ, скоригувавши змістовну та лексичну складову, у такий спосіб посиливши фінальну презентацію [494]. S. Bustin рекомендує зробити відеозапис промови або ж потренуватися перед гомогенною фокус-групою, від якої отримати якісний зворотний зв'язок, рефлексивно відчувати майбутню презентацію промови, з'ясувати сильні й слабкі сторони, вчасно внести корективи в текст [505]. Погоджуючись із колегами, помітну роль репетиції виступу відводить R. Reddy [608].

Отже, тренування промови дає змогу оратору відредагувати її текст, запам'ятати його, розставити акценти, відпрацювати техніку мовлення, уявну роботу з аудиторією, регламент, зробити виступ зрозумілим і переконливим, прослідкувати конгруентність вербального й невербального мовлення, доречність використання ораторських технік і прийомів, подивитися на візуальний матеріал із боку аудиторії, поринути в атмосферу майбутнього виступу, набутти впевненості. Запис промови на диктофон чи відеокамеру, репетиція перед дзеркалом, на місці виступу, перед гомогенною фокус-групою відкривають спікеру можливості для самовдосконалення й посилення сильних сторін.

Наступним етапом у підготовці публічного виступу є *підготовка зовнішнього вигляду та «чарівної валізи» оратора*. Як відомо, зовнішній вигляд – візитна картка спікера. Б. Трейсі зауважує, що 95 % першого враження, яке ми справляємо, є наслідком нашого зовнішнього вигляду [435, с. 144]. Хіба захоче хтось краще пізнати ваш прекрасний внутрішній світ, якщо його не привабить зовнішній вигляд, ставить риторичне запитання С. Fleming [527]. Дослідження М. Napp і J. Hall підтверджують, що аудиторія схильна краще сприймати того оратора, який зовні гарно виглядає, фізично привабливий. Навіть якщо зовнішня привабливість для виступу не має особливого значення (на відміну від професіоналізму (експертності)), однаково вона відіграє важливу роль у сприйнятті слухачами спікера, а також підсилює переконливість промови. З іншого боку, дослідники відзначають позитивний вплив красивого зовнішнього вигляду на самооцінку викладача [595].

Досліджуючи невербальну поведінку, D. Morris звертає увагу на те, що одяг оратора подає сигнали аудиторії. І навіть кожен костюм розповідає історію, часто досить детальну, того, на кого він одягнений. Зовнішній вигляд віддзеркалює соціальну роль спікера та його ставлення до слухачів [589]. M. Napp і J. Hall підтверджують, по-перше, стиль одягу передає важливу інформацію про людину, по-друге, зовнішній вигляд бере участь в акті комунікації найефективніше, коли відповідає соціальній ролі оратора та його оточенню [595].

«Чарівна валіза» спікера містить речі, необхідні йому для виступу. Кожен самотійно її складає, виходячи зі своїх потреб. Однак обов'язковими складовими є речі, потрібні безпосередньо для виголошення промови (презентер, ручка, тези виступу, планшет, візуальні орієнтири чи опори пам'яті); речі, що допоможуть впорядкувати зовнішній вигляд; інші речі. «Чарівна валіза» додає впевненості, вселяє спокій, дає змогу викладачу приготувати все заздалегідь.

Ідеомоторне налаштування відіграє важливу роль у внутрішній зібраності оратора, позитивній психологічній установці, внутрішній мотивації, набутті впевненості, подоланні хвилювання чи страху перед публічним виступом. Зокрема на останнє впливає складність, новизна й важливість промови [223]. Р. Кушнір жартівливо зазначає, що «мозок людини – спеціаліст у придумуванні найгірших причин проблем» [244, с. 46]. Тому занижена самооцінка, невдалий погляд слухача, недоречний сміх, нахмурене обличчя, провокаційне запитання або ж очікування цього здатні вивести оратора з комфортного емоційного стану, посилити хвилювання й тривожність, викликати неадекватну ситуації емоційну реакцію.

J. Kehee закликає звертати увагу на свої думки, адже свідомість є потужною силою, що впливає на кожен аспект нашого життя. Думки та образи, згідно з даними дослідника, формують нашу реальність, а підсвідомість створює та відтворює речі відповідно до зображення, яке людина проєктує на неї через свої думки [550]. Думка, як зазначає В. Клименко, завжди попереду дії, прокладаючи їй шлях до мети [159, с. 112]. У своєму зовнішньому вираженні вона стає символом, пише О. Хміляр, і здатна упорядковувати як процес об'єктивізації духу, так і його результат [455, с. 83]. Думка, за В. Клименком, виникає на межі відомого й

невідомого, у єдності «живий рух думки – предмет», стає дійовою, працює регулятором розумових і психомоторних дій, вчинків людини, перетворюється на цілеспрямований акт [159, с. 128]. Символічна регуляція поведінки через думку, продовжує О. Хміляр, забезпечує орієнтаційно-розпізнавальну роль ще незасвоєного, перетворюючи неусвідомлюване на надбання мислення, почуттів, уяви [455, с. 90]. Водночас під час процесу мислення, зауважує J. Kehoe, людина працює з величезною кількістю енергії у швидкій, легкій і мобільній формі думки. Чим більше її повторювати, тим більше сили та енергії вона генеруватиме й легше проявиться в реальності [550].

Отже, ідеомоторне налаштування оратора передбачає уявне відтворення всього процесу публічного виступу включно з його відчуттями та реакціями, формування позитивної психологічної установки, налаштування на роботу з цільовою аудиторією. Воно перетворить думки в позитивні акти дії, потужні й концентровані сили, що допомагають долати хвилювання, тривожність і страх, налаштовують на роботу з цільовою аудиторією, формують оптимальний психічний стан та психологічну готовність оратора до виступу. Спікер входить у стан невимушеності, який G. McKeown характеризує як той, коли він фізично й інтелектуально відпочив, сповнений ментальної енергії, емоційно на нього нічого не тисне. Оратор повноцінно усвідомлює свої дії, «присутній», уважний, зосереджений на тому, що актуально зараз, легко фокусується на найважливішому [579].

Ідеомоторне налаштування посилює упевненість у собі та віру у свої здібності, яка, за даними Ch. Périn, пробуджує наше ставлення до дії, здатність рухатися вперед, не зважаючи на сумніви, за потреби ризикувати, виходити за межі власної зони комфорту, формувати «внутрішню безпеку» [603]. Успіх приходить до тих, зазначає T. Gowdy, хто поєднує здорову впевненість у собі із самоусвідомленням [538].

Самоперевірка за списком «Фенікс» є останнім етапом підготовки перед публічною промовою. «Фенікс» – контрольний список запитань, що має на меті допомогти поглянути на розв'язання завдання з різних ракурсів [282, с. 158].

Оратору він потрібен для того, щоб перевірити свою готовність до майбутнього виступу, вчасно виявити проблеми чи перешкоди, їх усунути. Список спікер може як самостійно скласти, так і внести до нього запитання, поставлені йому слухачами під час попередніх виступів, фокус-групою у процесі тренування промови. Серед них ми виділяємо наступні: «Що я очікую від виступу?», «Якою буде реакція аудиторії?», «Наскільки сильними для слухачів виявляться мої аргументи?», «Чому виступ стане корисним для аудиторії?», «Як я зрозумію, що мету промови досягнуто?», «Що для мене залишається невідомим із цієї теми?», «Чи зможу я використати метод імпровізації в разі потреби?», «Чи залишилися нерозв'язаними суперечливі питання?», «За скільки часу я маю прийти в аудиторію, щоб підготувати необхідні матеріали?», «Я налаштований на успіх?». Список може бути розширений залежно від потреб оратора, новизни й складності виступу.

Наступним кроком є публічний виступ. Далі – отримання зворотного зв'язку, рефлексія спікера, яка передбачає як аналіз зворотного зв'язку, так і самоаналіз промови, що відображають послідовність і взаємопов'язаність дій оратора в архітектоніці ораторської діяльності. Отже, підготовка до виступу стає безперервним процесом, що, з одного боку, є важливим етапом реалізації ораторської діяльності, з іншого, – пронизує всю діяльність, розпочинає та завершує цикл, продовжуючись від одного виступу до іншого. Це дає змогу спікеру систематично навчатися, самовдосконалюватися, розвивати ораторські вміння, досягати ораторської майстерності. Зважаючи на те, що викладач постійно знаходиться в полі ораторської діяльності, його освітня та наукова робота пронизані публічними виступами, він має необмежені можливості для професійного зростання й зокрема як професійного спікера.

Публічний виступ як основна одиниця ораторської діяльності. Публічний виступ (публічна промова) є основною одиницею й засобом ораторської діяльності. Тож розкриємо його сутність та основні елементи.

Публічний виступ, згідно з риторичним словником, являє собою прозовий твір, призначений для усного виголошення перед певною аудиторією з метою переконання слухачів у справедливості думок оратора й у такий спосіб впливу на

їхню волю [369, с. 213]; усний виступ із метою висвітлення певної інформації та впливу на розум, почуття й волю слухачів [257, с. 103]. Н. Колотілова розглядає промову як мовленнєве повідомлення, з яким оратор звертається до аудиторії [171, с. 12]; З. Куньч, Г. Городиловська та І. Шмілик – як заздалегідь підготовлену публічну промову на актуальну тему, звернену до широкого загалу [238, с. 136]; Р. Soper – як своєрідний витвір мистецтва, що діє одночасно і на почуття, і на свідомість [631]; В. Кузєбна та Л. Гречуха – як усне монологічне висловлювання з метою досягнення впливу на аудиторію [236, с. 82].

Привертає увагу тлумачення публічного виступу, згідно з Т. Ісаєнко й А. Лисенко, як особливого жанрового різновиду мовленнєвої діяльності, своєрідного за своєю природою, місцем серед інших видів мовлення та якісними ознаками, у якому найповніше реалізується система мисленнєво-мовленнєвих дій [358, с. 55]. Натомість J. Wrench, A. Goding, D. Johnson представляють його як процес розробки й донесення повідомлення до цільової аудиторії [649]. Н. Серєда характеризує публічну промову як усний виступ, у якому оратор засобами мови впливає на певну групу людей [382, с. 5]; N. Novaković i B. Teodosijević – як будь-який аспект звернення особи до групи або окремого слухача наживо чи за допомогою електронних засобів зв'язку, що має на меті досягнення конкретної цілі або створення власного образу за допомогою різних методів впливу, інформування та розваг [597, с. 38].

Н. Вєрбич за результатами власного дослідження інтерпретує публічний виступ у трьох значеннях: 1) різновид усної форми літературної мови, представлений у певній слухацькій аудиторії; 2) усний текст, побудований з урахуванням мовно-ситуативних, стилістичних і композиційних норм, виголошений перед певною аудиторією для інформування слухачів та з метою впливу на них для отримання промовцем бажаного ефекту [50, с. 13]; 3) монолог, що має прямоконтактну або опосередковано-контактну форму реалізації, функціональний характер якого полягає в тому, щоб в умовах безпосереднього спілкування з аудиторією разом із констатацією необхідної інформації логічно переконати слухачів у правильності оцінки, фактів дійсності, висунутих положень

або ж змінити переконання аудиторії, мобілізувати її для розв'язання певних завдань, закликати до дій [50, с. 20].

Тож, узагальнення вищезазначених підходів та аналіз власної практики ораторської діяльності дає підстави тлумачити *публічний виступ (публічну промову)* як *ораторське утворення монологічної форми, що виголошується перед цільовою аудиторією у взаємодії з нею засобами вербального й невербального мовлення з метою досягнення бажаного ефекту через інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив*. Спираючись на вчення В. Клименка про механізми праксису людини, пропонуємо також підхід до розгляду *публічного виступу як інформаційно-енергетичного утворення, що представляє синтез думок, поглядів, ідей, почуттів, емоцій, образів оратора, через структурований вияв яких він здійснює вплив на цільову аудиторію, регулюючи її дії та вчинки*. У цьому контексті слушним є розгляд В. Клименком дії як продовження процесу образу й думки [158, с. 291]. У смисловому та інформаційному полі публічний виступ оратора породжує й спрямовує в конструктивне русло множину думок, почуттів і дій аудиторії.

Отже, публічний виступ є основним засобом інформаційного, когнітивного, емоційного та мотиваційного впливу викладача на аудиторію. Незважаючи на те, що здебільшого промова набуває форми монологу, спікер будує активну взаємодію зі слухачами, на чому наголошує більшість ораторів і риторів. В останній О. Сахань вбачає складний інтелектуально-емоційний процес, у якому оратор постає організатором і керівником мисленнєво-мовленнєвої діяльності аудиторії, оскільки створює відповідну атмосферу спілкування, впливає на свідомість і почуття слухачів, сприйняття та засвоєння ними нової інформації, перетворення її у знання, переконання, частину тих духовних цінностей, що формують світогляд і зумовлюють мотиви поведінки людини [316, с. 42].

Взаємодія з аудиторією, як зазначає М. Port, створює сильний емоційний та структурний контраст, а також допомагає зруйнувати зовнішню броню байдужості, з якою слухачі часто приходять на виступ. Як наслідок – багаті та яскраві враження, що допомагають краще сприйняти контент і засвоїти основні ідеї [607]. Доречно

вказує О. Хміляр на мотиваційні чинники, що впливають на поведінку особистості, а саме: прагнення людини виразити себе, довести, що вона може що-небудь зробити, обґрунтувати власну позицію, а визнання цього оратором ще й з ім'ям творця значно підвищує мотивацію слухача під час виступу [451, с. 107].

Описуючи принципи ефективного публічного виступу, Н. Серeda наводить цікавий факт, що успіх людини на 15 % залежить від її знань і професійної майстерності та на 85 % від уміння встановлювати контакт з іншими, спілкуватися, завойовувати довіру й повагу, впливати [382, с. 5]. Водночас у публічному виступі взаємодія з аудиторією, а радше управління нею оратором складає левову частку його майстерності.

Р. Сорег зазначає, якщо оратор дійсно буде звертатися до публіки й говорити зі слухачами, а не перед ними, він відчує, як виникає взаємне спілкування [631]. Навіть саму промову, будь то лекція чи ділова презентація, S. Morton рекомендує розглядати насамперед як потужний спосіб взаємодії спікера з аудиторією [590]. Адже впливати можна в разі встановлення контакту – комунікативного, емоційного, психологічного. Тож погоджуємося зі С. Кові, що принцип впливу керується взаєморозумінням, яке виникає, коли аудиторія готова слухати оратора, коли вона відкриває свій розум до його слів і дій [162, с. 22]. Водночас долучаємося до думки Г. Гамової, що успіх публічного виступу здебільшого залежить від рівня професійної майстерності спікера, що визначається низкою спеціальних умінь і навичок [59, с. 158].

Як бачимо, аудиторія є важливим суб'єктом публічної промови, оскільки саме на неї спрямовується вплив оратора. За визначенням Аристотеля, виступ складається з трьох елементів (так званий риторичний трикутник (рис. 1.6)): спікера, предмета, про який він говорить, та аудиторії, до якої звертається [485].

Так, оратор готує актуальний, корисний і потрібний слухачам контент (зміст промови), задовольняючи їх інформаційні, пізнавальні, емоційні потреби, інтереси й запити, виправдовуючи або ж перевершуючи очікування. Відмінні зміст виступу та форму подачі матеріалу В. Тгасу називає однією з основних відмінностей і характеристик професійних спікерів. Дослідник вказує, що майже кожна сучасна

промова представляє собою форму інфотейменту [637]. Тож, у публічному виступі реалізується «формула» успіху впливу, виведена О. Фурман на основі Аристотелевого вчення, що містить чотири елементи, а саме: хто говорить (оратор), що говорить (зміст), кому і де говорить, як говорить (рис. 1.7) [449, с. 260].

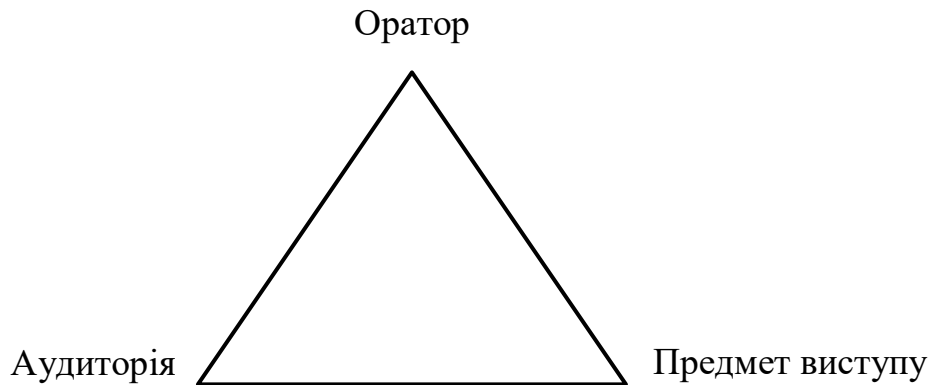

Рис. 1.6. Риторичний трикутник (за Аристотелем)

Аудиторія (*кому говорить*), за даними K. Verderber, D. Sellnow і R. Verderber, більш схильна слухати того оратора (*хто говорить*), який викликає в неї симпатію та довіру, застосовує творчий підхід, подає актуальну й нову інформацію (*що і як говорить*), яка відповідає глибоко закладеній потребі у знаннях.

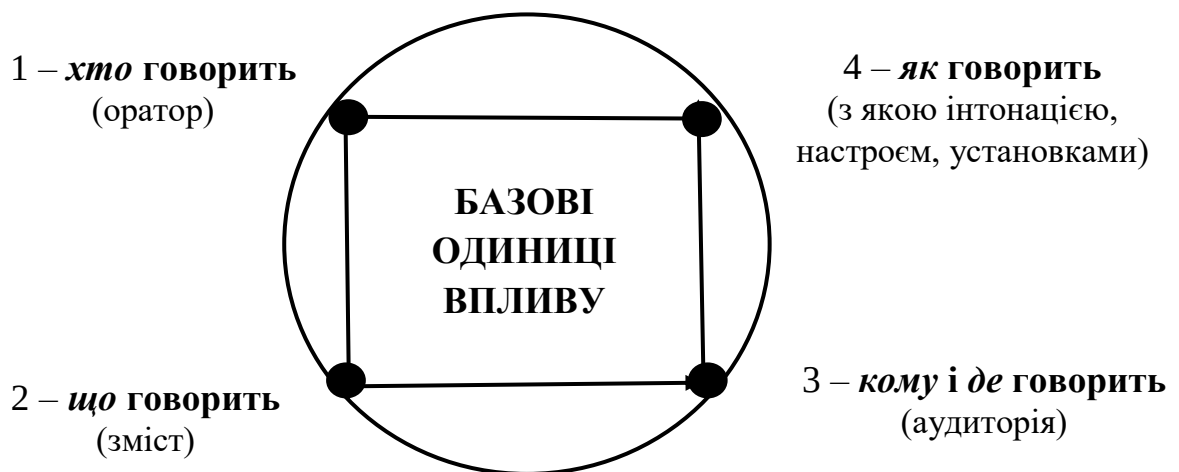

Рис. 1.7. «Формула» успіху впливу (за О. Фурман)

Дослідники доводять важливість використання спікером принципів довіри, інтелектуальної стимуляції, креативності, актуальності й акцентування інформації у виступі [640]. Слухачі хочуть бачити перед собою «сильну особистість» і яскраву індивідуальність, зауважує І. Томан [433]. У цьому контексті проявляється наступний важливий чинник успішності промови та впливу на аудиторію –

особистість спікера. Виступаючи публічно, він перебуває в центрі уваги аудиторії, яка сприймає й оцінює його як за місцем і роллю в суспільстві, так і за індивідуальними й особистісними характеристиками [238, с. 304].

Сучасні теоретики та практики ораторського мистецтва [244; 306; 405; 502; 517; 633; 640; 649] стверджують, що оратор постає перед слухачами в ролі лідера, наділеного кредитом довіри. Останній передбачає установку аудиторії на те, що оратор відповідатиме її очікуванням, тобто здійснить дії належної якості, відповідаючи вимогам результативності та відносної передбачуваності, проявляючи взаємність і відповідальність [163, с. 87]. До того ж О. Лашко у своєму дослідженні емпірично підтверджує значний вплив довіри слухачів до викладача на їхній інтерес до вивчення академічної дисципліни, сприйняття навчального контенту, соціально-психологічну атмосферу під час занять, їх психологічне самопочуття й саморозкриття в освітній діяльності [247].

Оратор постає в ролі лідера, який, як зазначає А. Менегетті, задовольняючи власний егоїзм, реалізує суспільний інтерес [276, с. 19]. Лідера, який уміє служити, продовжує дослідник, змусити інших функціонувати, розвиватися, здатний створити гармонію стосунків в аудиторії та поза нею для забезпечення найвищого рівня досягнень на інтелектуальному, духовному, особистісному й професійному рівнях [там само, с. 21]. Доречною у цьому контексті вбачається думка К. Verderber і R. Verderber щодо лідерства як процесу впливу на аудиторію для досягнення спільних цілей [640]. Слушно також характеризують лідерство J. Mühlfeit і M. Costi як зміни [592].

Оратор постає перед аудиторією, зауважує Н. Вербич, щоб передати інформацію, емоції, власний психоемоційний стан і виробити в неї переконання, викликавши співпереживання, залучивши до своїх поглядів та розуміння об'єктивної реальності. Створення сприятливої для взаєморозуміння атмосфери посилює вплив спікера [50, с. 21]. Оратор-лідер накопичує унікальні знання й досвід, постійно переосмислює їх і робить доступними широкій аудиторії [306, с. 151]. Він, як зауважує S. Sinek, сміливо поривається назустріч невідомому й запрошує із собою в майбутнє [628]. Через власну неповторну особистість та

індивідуальність оратор здатен надихати слухачів, тобто здійснювати невидимий вплив на їх почуття, спонукаючи до дій і вчинків. Надихати, підкреслює Е. Грейтенс, – означає вкладати дух, дихання життя у слухача чи його справу або ж допомогти йому знайти відповідь на запитання «Навіщо?» [101, с. 365].

Отже, на нашу думку, викладач служить своїм слухачам, працює для них і заради них. Він є, за словами В. Татенка, автором свого життєвого проєкту та його сумлінним виконавцем [415, с. 18]. Оратор пропонує аудиторії зміни – у поглядах, думках, світогляді, діях, поведінці, представляє нові бачення, формує нові переконання, ідеали, запрошує із собою в майбутнє, створюючи його для слухачів. Він надихає, мотивує до змін, зацікавлює, викликає інтерес та активність, спонукає до дій, з одного боку, передаючи готові знання, вирізьблений і структурований контент, з іншого боку, підштовхуючи думати, мислити, шукати.

Згідно з принципом лідерства в ораторському мистецтві оратор є господарем ситуації в публічному виступі, управляє аудиторією, створює творчу атмосферу, відкрите й безпечне комунікативне середовище, веде за собою у світ нових знань, пропонуючи те, що їй потрібно. Він бере на себе відповідальність за результат промови й загалом ораторської діяльності, результати слухачів, їх особистісне та професійне зростання. Оратор-лідер усвідомлює значущість своєї діяльності, докладаючи значних зусиль до власного розвитку, формування яскравої індивідуальності й роботи для аудиторії.

Він працює з пристрасстю, яку J. Wrench та A. Goding виокремлюють як додаткову іскру, що привертає увагу слухачів і спонукає дослухатися до спікера [649]. Її посилює значна внутрішня сила, що виявляється через ентузіазм, енергопотенціал, захопленість і задоволення оратора й допомагає навзаєм викликати емоційний відгук, довіру в аудиторії, налагоджуючи з нею риторичну взаємодію. А «якщо ви представляєте ту роботу, у яку вірите на 100 %, і приймаєте лише ту роботу, у яку вірите на 100 %, то володієте скарбом, який ніхто не зможе у вас відібрати, – вірністю своїм ідеалам», – зазначає К. Сігал [391, с. 14].

Щирість, яку S. Lloyd-Hughes виділяє однією з основних якостей оратора, відкриває його внутрішнє єство аудиторії, дає змогу говорити від серця,

представляти те, що для нього важливо, надихати слухачів і підвищувати сприйнятливість ними інформаційно-енергетичного контенту [573]. Аудиторія відчуває ставлення спікера до себе та до промови, цінності, яких він дотримується, ідеали, з якими живе й згідно з якими діє.

У процесі ораторської діяльності оратор самовиражається, самостверджується та самореалізується. Публічний виступ стає засобом його розкриття перед аудиторією, виявлення автентичного «Я», переведення внутрішніх інтенцій у зовнішнє вираження, демонстрації гармонії думки, слова й дії. Він виражає культуру мислення, культуру мовлення, культуру слухання, культуру спілкування, культуру поведінки.

Здійснюючись в ораторській діяльності, взаємодіючи з різними цільовими аудиторіями, оратор розкриває індивідуальні властивості, риси характеру, лідерські якості, внутрішню відповідність професії, відданість педагогічній справі та аудиторії, викристалізовує свої сильні сторони, реалізує потенційні можливості як освітянина й науковця, демонструє професійні здобутки. Він формує навколо себе унікальний інформаційно-емоційний простір, де відбувається особистісний і професійний розвиток усіх суб'єктів ораторської діяльності, переведення можливостей у дійсність, створення нового «поля» для зростання та досягнень.

Практика публічних виступів, робота з різними аудиторіями тримають викладача в тонусі, спонукаючи до розвитку й самовдосконалення, висуваючи щораз більші вимоги, створюючи нові виклики. Адже ораторська діяльність відкриває можливості спікеру створення позитивного педагогічного іміджу, особистого бренду, завоювання авторитету, визнання його фаховості та експертності, затребуваності його знань і вмінь, можливості створювати нові освітні продукти, сучасний освітній контент, ефективно здійснювати освітній процес, поширювати власні знання на широку аудиторію та, як зазначають D. Johnson і B. Attias, стати «лідером думок» [649]. Таким чином, постійно самостверджуватися та самореалізовуватися через публічні виступи, щораз долаючи нові виклики лідерства.

У відповідях на запитання «Що мотивує мене бути лідером?» і «Яка моя мета як лідера?», згідно з В. George та Р. Sims, викристалізовується глибоке прагнення викладача служити чомусь більшому, служити своїй аудиторії [533] і в такий спосіб формувати, збагачувати інтелектуальний потенціал держави. Тож, готуючи цікавий та оригінальний контент, вдало кодуючи повідомлення й водночас забезпечуючи правильне його декодування, управляючи аудиторією під час виступу, вибудовуючи ефективну стратегію і тактику промови, розкриваючи основну інформаційну магістраль виступу, а також виявляючи автентичне «Я», оратор здійснює інформаційний, когнітивний, емоційний та мотиваційний вплив на слухачів. Спираючись на вищевикладене, відобразимо роботу викладача з аудиторією у вигляді тріади оратора (рис. 1.8).

Рис. 1.8. Тріада оратора

Стратегія публічного виступу окреслює головний задум оратора, шлях досягнення мети, програму його дій, виокремлює основну інформаційну магістраль промови. Як зазначає І. Гринів, це інтуїтивний сценарій, що передбачає найбільший успіх із найменшими втратами; рух до мети крок за кроком [87, с. 11]. З погляду творчої діяльності, за В. Моляко, стратегія розкриває систему передуючих (ознайомлювально-оцінних, еталонних), проєктувальних (плануючих, гіпотетичних) і виконавчо-апробуючих дій спікера [328, с. 12].

Натомість тактика визначає конкретні дії оратора, що виражаються сукупністю методів, прийомів, технік, способів реалізації стратегії, і спрямовані на управління аудиторією, виклад матеріалу, вплив на слухачів, здобуття бажаного ефекту та результату. Тобто, за свідченням І. Гриніва, конкретні кроки для реалізації загального сценарію на основі логіки й досвіду; дії, що перетворюють ідеї в реальність; рух у межах одного кроку [87, с. 11]. Пригадаємо влучні слова Сунь-дзи, що стратегія без тактики – це найповільніший шлях до перемоги, а тактика без стратегії – шум перед поразкою [410]. До того ж професійний оратор W. Churchill зауважував, хто не має своєї стратегії, потрапить під вплив чужої тактики [508].

Отже, правильно побудована стратегія й тактика публічного виступу дають змогу оратору не тільки вдало подати інформацію, а й загалом перебувати понад промовою, створювати «поле для гри» та установлювати свої правила, формувати зацікавленість, активний інтерес, довільну й післядовільну увагу аудиторії, вести її в потрібному руслі, коли обидва суб'єкта ораторської діяльності досягають своїх цілей, отримують позитивні емоції та задоволення від виступу.

Управління аудиторією розкриває її характеристику, встановлення контакту, комунікацію, взаємодію з нею, завоювання довіри, управління увагою, формування зацікавленості та вплив. Контакт зі слухачами й довіра до оратора стають пусковими механізмами сприйняття як самого спікера, так і контенту промови. Серед комунікативних умов, що сприяють формуванню довіри, О. Кожем'якіна виділяє такі: наявність спільно визнаних і загальноприйнятих моральних норм (чесності, порядності, компетентності, відповідальності); відповідність принципу діалогічності; визнання суб'єктів довіри як значущих та надійних; наявність спільної ідентичності, життєвіту, горизонтів сумісності, що забезпечують ціннісну дотичність у контексті визнання, розуміння й порозуміння [163, с. 89–90]. Ступінь довіри до оратора визначається тим, наскільки компетентним, чесним, відкритим і динамічним вважають його слухачі [307, с. 113].

Управління увагою аудиторії та формування її зацікавленості здійснюється через різноманітність використаних у промові ораторських технік і прийомів

(вербальних, невербальних, аудіальних, технік, пов'язаних із дією), якими спікер насичує контент. Взаємодія зі слухачами сприяє ефективній передачі матеріалу, обміну інформацією з ними та вчасному реагуванню оратора на зворотну реакцію.

Отже, визнання оратором аудиторії як повноправного суб'єкта ораторської діяльності зі своїми потребами, інтересами, запитами й цілями, налагодження взаємодії з нею на основі взаємодовіри та взаєморозуміння, окреслення спільних цінностей, діалогічність виступу, відкрите комунікативне середовище, а також позитивний педагогічний імідж, професіоналізм, експертність і лідерство оратора, сприйняття кожної промови як авторського проєкту, уважне ставлення як до предмету виступу, так і слухачів, щирість та відкритість дають йому змогу управляти аудиторією, реалізуючи стратегію й тактику виступу, досягаючи в такий спосіб мети та бажаного ефекту.

Зворотний зв'язок є дієвою ланкою (етапом) в архітектоніці ораторської діяльності й вагомою складовою забезпечення її ефективності та розвитку спікера, що реалізується як у процесі публічного виступу, так і поза ним. Разом зі зворотною реакцією, за свідченням О. Хміляра, він постає заключним етапом мовлення, коли оратор зі слухачами міняються місцями. Аудиторія фактично повідомляє спікеру як вона зрозуміла зміст його повідомлення (контенту промови) [456, с. 214]. Відбувається зворотне кодування та декодування інформації.

С. Попов виділяє зворотний зв'язок ключовою ознакою соціальної взаємодії, що має інформаційну природу й передбачає інформаційний вплив слухачів на оратора, унаслідок чого останній змінює свою діяльність чи поведінку, а інколи й характер мислення [338]. Одночасно зауважимо на емоційному впливі зворотного зв'язку на спікера. Підтвердження знаходимо в дослідженні Л. Копець і В. Гордієнко. Учені вказують на те, що зворотний зв'язок є складовою частиною комунікативного, перцептивного та інтерактивного боків спілкування, а також інтерпретують його як умову, механізм і продукт соціальної перцепції, регулятор взаємодії [177, с. 52].

Наявність зворотного зв'язку збільшує тривалість спілкування, ускладнює процес, проте підвищує його ефективність, забезпечує впевненість у правильності

інтерпретації концепції всього процесу спілкування, дає змогу кожному суб'єкту вчасно внести корективи в повідомлення чи дії [456, с. 214]. Спікер може визначити міру дієвості своїх аргументів, переконатися в досягненні або ж недосягненні комунікативної мети [16, с. 73]. Зворотний зв'язок, за даними С. Попова, містить інформацію звітного походження, що здатна диференціюватись і набувати ціннісного сенсу або ж залишатися так званим шумом [338, с. 59]. Це залежить від рівня сприйняття його оратором.

У процесі ораторської діяльності зворотний зв'язок виникає за умови наявності зворотної реакції аудиторії під час виступу. Як наголошує О. Хміляр, без зворотної реакції, що виникає в разі небайдужості слухачів до сенсу повідомлення (контенту промови), не може бути зворотного зв'язку [456, с. 214]. Результати дослідження вченого підтверджують вагомість і необхідність емоційного впливу оратора на аудиторію для сприйняття й декодування нею поданої інформації під час виступу, виклику в неї емоційного відгуку, психічного зараження відповідним емоційним станом та ставленням до контенту, у такий спосіб викликаючи зворотну реакцію.

Зворотний зв'язок є важливою складовою зростання викладача як професійного спікера, розвитку його ораторських умінь, формування ораторського стилю, досягнення ораторської майстерності. Недаремно Б. Трейсі називає зворотний зв'язок сніданком чемпіонів, головним мотиватором у діловому світі. Він засвідчує важливість роботи оратора, що, зі свого боку, підвищує його зацікавленість та інтерес до неї [434, с. 85]. Однак результати наукових розвідок підтверджують, що зворотний зв'язок часто стає викликом, випробуванням для людини, важко сприймається й усвідомлюється.

Для оратора найважчими виявляються ті публічні виступи, коли він працює зі складною аудиторією, коли вона висловлює незгоду, висуває контраргументи, ставить провокаційні запитання чи запитання-пастки, дає негативні або протилежні думці спікера коментарі, критикує його бачення та сам виступ або ж навпаки виявляється пасивною у взаємодії. Зокрема з критики, як зауважує В. Webb, ми здебільшого отримуємо найцінніші уроки, тому можна ігнорувати критика, але не

критику загалом. Навіть вказує, якщо настане день, коли ви перестанете чути критику на свою адресу, це час, коли варто починати тривожитися [644]. Названі форми зворотного зв'язку найбільше спрямовують викладача до розвитку й творчого пошуку.

D. Stone та Sh. Heen підтверджують, що людині часто зауваження здаються упередженими, несправедливими чи недоречними, оцінки – хибними, а критика ставить під загрозу її уявлення про себе [632]. Коли оратор не готовий або не здатний сприймати зворотний зв'язок від слухачів, вони не зможуть допомогти йому краще розкрити свою думку, розгорнути дискусію для обміну баченнями, вдосконалити виступ, породити нові ідеї. Лише від нього залежить, яку інформацію він сприйме, яку засвоїть, яку перетворить в інструмент розвитку, а яка залишиться поза його увагою.

Позитивні зворотна реакція та зворотний зв'язок підтримують інтелектуально-емоційний рівень спікера, дають змогу знаходитися в зоні комфорту. Однак критика чи складне запитання можуть вивести його з комфортного емоційного стану або змусити покинути зону комфорту. Натомість позитивне ставлення до такого відгуку покаже готовність оратора працювати в різних умовах і з різними аудиторіями, а також прагнення до розвитку. Як зазначає L. Mlodinow, знайшовши комфортне місце й коло безпеки, викладач позбувається вагомих причин його змінювати, але в такий спосіб втрачає можливість навчатися [585].

Отже, зворотний зв'язок в ораторській діяльності проявляється в таких формах:

1) невербальне мовлення слухачів під час виступу. Погоджуємося з Ф. Бацевич, що гримаса, усмішка, уважний або неуважний погляд, кивання головою, почервоніння, закрита чи відкрита поза містять інформацію про сприйняття та розуміння того, про що говорить оратор [16, с. 73];

2) запитання;

3) коментар із висловленням власної думки, що підтримує позицію спікера, або ж спростовує чи доповнює її;

- 4) критичне зауваження;
- 5) відгук (усний чи письмовий) про публічну промову (академічну дисципліну), особистість викладача;
- 6) результати виступу (досягнення мети);
- 7) результати слухачів в освітньому процесі;
- 8) трансформація слухачами отриманої інформації в систему знань, власний особистісний і професійний розвиток, професійну діяльність;
- 9) коментарі в соціальних мережах, на ютуб-каналах. Навіть кількість переглядів відеолекцій викладача повідомляє інформацію про зацікавленість аудиторії контентом.

Невербальні реакції слухачів, запитання, коментарі під час промови дають змогу спікеру оцінити їх уважність і зацікавленість, мотиви поведінки, зрозумілість поданої інформації, оперативно внести корективи у зміст, за потреби додати інформацію, додатково роз'яснити матеріал, отримати інформацію від слухача, згенерувати нові ідеї, удосконалити контент для майбутніх виступів, навіть підготувати нову лекцію, написати статтю, записати відео за певною темою.

Запитання та коментарі спонукають викладача до творчого пошуку, вибору кращої альтернативи, ширшого обговорення питань, заповнення «пробілів у власних знаннях», глибшого опанування теми, є засобом розвитку критичного й креативного мислення. Вони «проливають світло» на невраховані оратором аспекти під час підготовки контенту виступу, особливо нового, спрямовують його до дослідження. До того ж запитання навзаєм від спікера до аудиторії спонукають її більше ділитися власними поглядами на проблему, досвідом виконання завдань, зокрема в бойових умовах, висловлювати думку, наводити факти, викладачу – зрозуміти світогляд слухача, «побачити світ його очима». У такий спосіб вони стають ефективним інструментом для встановлення контакту й налагодження взаємодії між суб'єктами ораторської діяльності, управління увагою аудиторії, задоволення її потреб і запитів, сприйняття нових або інакших поглядів, отримання цінної інформації й насамкінець посилення зворотного зв'язку від слухачів, адже відомо, що до нього їх треба заохочувати [185].

Ставлячи запитання та будуючи взаємодію з аудиторією в ораторській діяльності, оратор нівелює прояв «спіралі мовчання». Як зазначають М. Krogerus і R. Tschappeler, слухачі схильні замовчувати свої погляди, думки в разі небезпеки їх неприйняття оточенням або через активне відстоювання спікером власної позиції, оскільки люди схильні чинити тиск на інших (насамперед через вербальне й невербальне мовлення) [568]. Ураховуючи правило взаємного обміну в ораторській діяльності, викладач таким чином створює цікавий, інформативний, змістовний та захопливий творчий освітній простір, що залишає приємні враження, викликає позитивні емоції, спонукає до дій і дає цінні знання.

Зазначимо, що зворотний зв'язок через запитання є дієвим дискусійним полем для оратора, адже розвиває культуру слухання, навчає аргументовано відстоювати власне бачення, вести конструктивну дискусію, будувати контраргументацію, працювати із запереченнями, протидіяти маніпулятивним технікам, відрізняти факти від думок (не зважаючи на свій статус як викладача, експерта), розпізнавати чудові ідеї, виокремлювати цінну інформацію в поглядах і позиції аудиторії. Чіткий зворотний зв'язок О. Sibony називає необхідною умовою розвитку справжньої майстерності [627].

Оплески, слова подяки, висловлення захопленості промовою, конструктивні відгуки стають вагомим мотиваційним чинником для оратора, підвищують значущість виступу, посилюють внутрішню мотивацію до подальшої ораторської діяльності, роботи для слухачів, розробки нового креативного контенту, створення додаткових джерел інформації й каналів комунікації з аудиторією (наприклад, тематичного або особистого сайту викладача, блогу, ютуб-каналу, ватсап-каналу, освітнього серіалу тощо). Як зазначає О. Хміляр, успіх без визнання призводить до розчарування [451, с. 107]. Отримуючи похвалу, люди почуваються краще, з'являється відчуття спокою та гармонія, пише Р. King [559]. Вагомі результати слухачів в освітньому процесі, трансформація переданих викладачем знань у їх особистісний і професійний розвиток показує значущість його роботи й ефективність ораторської діяльності.

Отже, зворотний зв'язок містить у собі оцінку публічного виступу та загалом ораторської діяльності викладача, віддзеркалює рівень знань і засвоєння слухачами контенту й сприйняття самого оратора, результат застосування ним стратегії і тактики промови, досягнення мети, проблеми у взаємодії з аудиторією, сильні та слабкі сторони виступу, можливості для вдосконалення й створення нового контенту, освітніх продуктів і професійного зростання спікера. Конструктивний зворотний зв'язок є ефективним інструментом у роботі оратора, засобом оцінки його інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію, засобом розвитку та безперервного навчання. Як зазначає J. Maxwell, без мудрих порад і глибоких відповідей, які він отримував протягом десятиліть роботи та публічних виступів, не досягнув би вершини лідерства в ораторській діяльності [575]. Ба більше, зворотний зв'язок спонукає оратора до рефлексії.

Рефлексія як здатність осягати сутність власного буття займає вагоме місце у становленні, розвитку та зростанні професійного спікера й замикає цикл в архітектоніці ораторської діяльності, здійснюючи значний вплив на її ефективність. Результати дослідження засвідчують, що науковці описують рефлексію як здатність, процес, стан і властивість, синтез яких визначає її специфіку.

Є. Федорова вбачає в ній інструмент введення у свідомість людини нового змісту та механізмів трансформації окремих його компонентів у попередніх версіях [441, с. 404], що виявляється особливо актуальним у процесі аналізу публічного виступу та вдосконалення його контенту.

Натомість Л. Найдьонова характеризує рефлексію як розпізнавання, опанування й регуляцію власних станів, переосмислення мотивів і цінностей, відновлення віри в себе в разі невдачі, а також, з інтелектуального погляду, як критичну перевірку достовірності власного знання про реальність, визначення того, наскільки суб'єктивна картина реальності відповідає предметній реальності, наскільки досвід оратора відповідає наявній ситуації [290, с. 220]. Зі свого боку, це проявляється під час підготовки промови, зокрема у процесі ідеомоторного налаштування спікера, з'ясування причин страху чи невпевненості, хвилювання й

тривожності, аналізу психоемоційного стану під час виступу, усвідомлення отриманого досвіду взаємодії з цільовою аудиторією, а також аналізу зворотного зв'язку від попередніх виступів.

Продовжуючи, О. Зімовін розглядає рефлексію згідно з комунікативним підходом і подає в особливій формі внутрішньої комунікації особистості [121, с. 37], що, на наш погляд, важливо з боку самопізнання викладача як професійного спікера. Адже запитання, які ми ставимо перед собою чи самі до себе, слугують інструментом розвитку, каталізатором творчого мислення, спонукають думати та дивитися на речі під різними кутами, слухати й чути інших, змінюватися.

У цьому контексті виправдано розглядає рефлексію Я. Бугерко через самосвідомість, самопізнання, самоаналіз, наявність в оратора механізмів і норм свідомого контролю над процесом зростання та функціонування свого знання. Дослідниця виділяє її одним із механізмів самовизначення особистості та умовою буття у статусі *causa sui* (причини себе), а також тлумачить як активне дослідження людиною свого пізнання [37, с. 755]. Як мислення щодо себе, коли оратор усвідомлює компоненти внутрішнього світу «Я», може здійснювати перетворення і внутрішнього світу, і власного «Я» характеризує рефлексію І. Бех [19, с. 10]. Тому В. Татенко вбачає в ній зворотній зв'язок між впливом особистості на світ і саму себе, їх наслідками, до самостійної, критичної, адекватної, об'єктивної, конструктивної оцінки вдіяного та сказаного [256, с. 337].

Як бачимо, рефлексія дає змогу спікеру проаналізувати власні дії, зрозуміти себе, свої потреби, викристалізувати цінності, виявити справжні мотиви поведінки, усвідомити власну унікальність, вибудувати «Я» оратора, знайти своє місце й нішу в суспільстві та професійній діяльності, відшукати можливості служіння іншим, набутти сміливості постійно змінюватися, водночас залишаючись собою, вірним своїм ідеалам, а також відкрити себе іншим, чому значно сприяє ораторська діяльність.

З іншого боку, як зазначає Т. Опалюк, рефлексія представляє осмислення, оцінювання й перетворення особистого досвіду в контексті цілісної життєдіяльності, побудову чи вдосконалення образу самого себе як професіонала

[314, с. 79]. Тож, отриманий викладачем досвід ораторської діяльності завдяки рефлексії стає потужним майданчиком досягнення ораторської майстерності й результатів у викладацькій діяльності. Набуваючи досвіду на основі рефлексії, підтверджує Р. Вайнола, педагог виробляє для себе систему педагогічних дій, умінь і навичок, створює власну «методичну скриньку» [43, с. 47].

У межах ораторської діяльності ми розглядаємо рефлексію з двох боків: 1) самоаналізу оратором публічного виступу, зворотного зв'язку та своїх дій; 2) самоаналізу, самоусвідомлення й самопізнання спікера. Огляд та аналіз, зазначає J. Clear, є ідеальним часом, щоб повернутися думками до одного з найважливіших пунктів поведінкової зміни – індивідуальності [512].

Самоаналіз публічної промови, власних ораторських дій, зворотного зв'язку є обов'язковим етапом підготовки оратора до наступного виступу, у такий спосіб визначаючи її безперервність і циклічність. «Речі постійно перебувають у русі, у системі, що формується в напрузі із середовищем інших речей, де диспозиції інших обумовлюють твоє розташування й де є можливість використання потенційної енергії, яка народжується в такій системі, що може бути використана, ґрунтуючись на змінних обставинах» [410, с. 65–66]. Професійні оратори, зауважує А. Степура, завжди запитують себе, що вони можуть зробити, щоб наступного разу виступити краще [405, с. 286]. Окрім того влучно зазначає L. Weidel, що 98 % зробленого – це ще не зроблена справа. Переможці долають останні два відсотки [645], які й визначають оцінювання оратором власного виступу.

Тож, критичний аналіз виступу дає змогу оцінити якість промови та ораторських дій, реакції аудиторії, сильні й слабкі сторони, досягнення мети, результативність, ефект від виступу, використати отримані знання для підвищення ефективності наступних промов і якості ораторської діяльності в роботі з різними цільовими аудиторіями, у непередбачуваних та змінних умовах, для розробки й упровадження нових підходів в ораторській практиці, а також для використання енергії від одного виступу до наступного. Отже, визначимо критерії оцінювання публічної промови.

Н. Середа поєднує вимоги до виступу з критеріями його аналізу й виділяє серед них такі: змістовність, ясність і точність, логічність, простота та зрозумілість, стислість, багатство мови, емоційність і наочність, жвавість викладу, доречність [382, с. 6–9]. Бачимо в підході риторика взяті за основу ознаки культури мовлення, натомість не враховано структурованість і переконливість промови, роботу оратора з аудиторією, відповідність принципам ораторського мистецтва. Частково погоджуючись із Н. Середою щодо змістовності, логічності, простоти, легкості подачі та зрозумілості для слухачів, Н. Філіпчук і С. Тодорюк додають подачу назви виступу, перше враження й зовнішній вигляд спікера [129, с. 5]. Зі свого боку, З. Куньч пропонує оратору відповісти на десять запитань, що відображають зустріч його аудиторією, усне мовлення, поведінку, вдалість виступу, настроїв слухачів, їх реакції на контент, розкриття теми, й насамкінець визначити, що повчального варто врахувати під час підготовки до наступної промови [238, с. 154–155].

Аналіз вище зазначених підходів, сімнадцятирічного емпіричного досвіду ораторської діяльності, дев'ятирічного досвіду викладання риторики для слухачів оперативного й стратегічного рівнів військової освіти, ад'юнктів і науково-педагогічних працівників ВВНЗ дає нам підстави визначити наступні критерії самоаналізу публічного виступу:

- інформативність промови (змістовність і водночас лаконічність подачі контенту);
- композиційна цілісність виступу (якість і насиченість вступної, основної, заключної частин, відповідність золотому перетину);
- переконливість промови (точність добору аргументів, сильних для цільової аудиторії, правильність побудови лінії аргументації / контраргументації);
- конгруентність вербального й невербального мовлення оратора;
- взаємодія спікера з аудиторією (контакт зі слухачами, діалогічність виступу);
- керування увагою аудиторії (насиченість промови ораторськими техніками: вербальними, невербальними, аудіальними, техніками, пов'язаними з дією);

- реакції аудиторії;
- креативність оратора, що проявляється через оригінальний контент виступу, його побудову, комунікацію та взаємодію з цільовою аудиторією;
- володіння матеріалом;
- якість відповідей оратора на запитання аудиторії;
- якість візуалізації контенту промови;
- уникнення пасток в ораторській діяльності (страху, експромту, «без мети», самовпевненості, аркуша паперу, слабких аргументів, кепських слайдів, нестійкості уваги людини, нової ідеї);
- досягнення мети, ефект від промови, післядії слухачів;
- сильні та слабкі сторони виступу;
- задоволеність оратора промовою.

У процесі самоаналізу публічного виступу чи загалом ораторської діяльності вагоме місце посідає самопохвала як мотиваційний та енергетичний ресурс для наступних промов. «Будь-яке картання себе за те, що ви на публіці зробили щось не так, аж ніяк не сприятиме вмінню краще виступати», – зауважує Р. Кушнір [244, с. 27]. Натомість усвідомлення маленьких перемог (влучна відповідь на запитання, вдала контраргументація, завоювання уваги слухачів тощо) і похвала за них вселяють упевненість, засвідчують правильність дій оратора, породжують позитивні думки, позитивне мислення й віру в себе, стають ключем, що відкриває можливість стати чудовим спікером. Розуміння власних перемог, навіть незначних, підвищує самооцінку та викликає самоповагу, які Б. Трейсі визначає головними чинниками успішної діяльності й високого рівня мотивації [434, с. 91].

Виявлені у процесі самоаналізу промови недоліки, слабкі сторони, неправильні дії мають стати для оратора основою для навчання. Професіонали, наголошує А. Степура, шукають нагоди вдосконалюватися, тому кожен недолік сприймають як можливість вийти на новий рівень [405, с. 293]. Адже, як зазначає Ch. Périn, в основі успіху лежить ідея мудрості поразки [604]. «Для вдалої ораторської діяльності фундаментом є ставлення спікера до себе та виступу» [244, с. 29]. Слушно підкреслює G. McKeown, що маленька реальна перемога створює

імпульс і живить нашу віру в майбутній успіх [580]. Тож самопохвала підвищує внутрішню мотивацію та енергопотенціал оратора, створює позитивний настрій для самовдосконалення й подальшої роботи.

Рефлексія спікера в межах самоаналізу, самоусвідомлення та самопізнання дає змогу не лише регулювати ораторську діяльність, а й загалом професійну діяльність, власну життєдіяльність, адже спрямовується на внутрішній світ особистості, що проявляється назовні в діях і вчинках, а також на спосіб пізнання зовнішнього світу. Відбувається, як зазначає Я. Бугерко, внутрішня робота – переосмислюється отриманий досвід і розширюються межі його розуміння, оратор стає сприйнятливішим до різних аспектів нової інформації [37, с. 772]. Рефлексія, за даними P. Malisuwan, J. Nasongkhla, S. Sujiva, розкриває його очікування, сприяє усвідомленню й розумінню відчуттів у процесі ораторської діяльності та безпосередньо публічного виступу, а самоспостереження й аналіз допомагають у розумінні інших людей [574, с. 1024].

Оратор навчається бачити себе та свої дії неначе у дзеркалі, виокремлювати й усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони, що, зі свого боку, посилює здатність розуміння як його сприймають різні аудиторії і відтак регулювати поведінку й діяльність, будувати новий образ професійного спікера. Через рефлексію він усвідомлює свою зону комфорту та потрібні зусилля для її розширення з метою самовдосконалення й розвитку, досягнення вищих результатів в ораторській діяльності. Тож вона виявляється свідомою та наполегливою працею, що вимагає сміливості, зосереджених дій і творчих усвідомлених зусиль, конструктивного сприйняття зворотного зв'язку, натомість веде до розуміння власного «Я» оратора, трансформації поглядів, переконань, установок, прагнень, особистісного й професійного розвитку, формування ораторського стилю та ораторської індивідуальності [187].

Усвідомлення спікером свого впливу на аудиторію через власне «Я» і свою діяльність, на думки, дії, вчинки, мотиви, інтереси, потреби, прагнення слухачів, спонукає його до самовіддачі в ораторській діяльності, служінню аудиторії, роботі

для розвитку інтелектуального багатства нашої держави, допомоги в самовираженні, самоствердженні, самоактуалізації та самоздійсненні слухачів.

У такому разі кожен публічний виступ набуває для оратора вагомego сенсу, вимагає ґрунтовної підготовки, постійного створення нового й корисного контенту для аудиторії, а також систематичної роботи над собою. І що важливіше, за таких умов, як зауважує І. Бех, кожен публічний виступ стає мікроетапом неперервного служіння протягом усього життя (ораторської кар'єри), оратор виборює право на необмежене добро, яке не може реалізовуватися вибірково. Спікер втілює в життя відомий моральний імператив «Людино, поспішай робити добро людям» [19, с. 10].

Отже, рефлексія в контексті самоаналізу публічного виступу та своїх дій, самопізнання й самоусвідомлення зрештою стає засобом та умовою розвитку і оратора, і його діяльності, і підвищення його статусу. Вона сприяє самоорганізації викладача, підвищує активність і допитливість, спонукає до постійного творчого пошуку, змін, заохочує ставити перед собою нові цілі, створювати нові виклики, випробовувати свої вміння в роботі з різними цільовими аудиторіями й різними видами публічних виступів, готувати щораз кращі промови, реалізовувати себе в ораторській діяльності. Рефлексія дає змогу оратору крок за кроком досягати ораторської майстерності, крокувати власним шляхом, а свої напрацювання, розробки, знання робити надбанням навколишніх. Адже, як зазначає Ch. R  rin, знання викладача самі собою нічого не варті. Вони важливі тоді, коли допомагають змінити св  т [604].

Ораторська діяльність загалом є потужним засобом самовираження, самоствердження, самореалізації й самоздійснення викладача. З одного боку, вона ставить перед ним щораз нові виклики, оск  льки оратор виступає з різними промовами за типом і видом, на різних освітніх, методичних та наукових форумах, працює з різними цільовими аудиторіями. Нав  ть в середовищі закладу вищої освіти (ВВНЗ) не існує однакових груп та однакових слухачів (курсantів, студентів). Кожен виступ потребує застосування інших методів, прийомів і техн  к, побудови іншої стратегії й тактики, створення змістовного та ориґінального контенту. Така інтелектуальна діяльність, як пише В. Клименко, вимагає

напруження фізичних і розумових сил, подолання труднощів, самовладання та інших вольових якостей [117, с. 322]. З іншого боку, сама ораторська діяльність стає викликом для викладача, рефлексією свого найкращого й найдивовижнішого «Я» [625], у якій він, реалізуючи свій потенціал, здійснюється як особистість, професіонал, лідер, породжує енергію змін у суспільстві, розвиваючи його інтелектуальний потенціал.

Отже, обґрунтувавши зміст архітектоніки ораторської діяльності викладача, нами визначено такі етапи її реалізації: підготовка до публічного виступу, публічний виступ, зворотний зв'язок, рефлексія оратора. Здійснений аналіз процесу підготовки до промови дав змогу окреслити його алгоритм: визначення теми виступу, характеристика цільової аудиторії, формування мети промови, підготовка контенту, його візуалізація, проєктування запитань-відповідей, тренування виступу й кристалізація контенту, підготовка зовнішнього вигляду та «чарівної валізи» оратора, ідеомоторне налаштування спікера, самоперевірка за списком «Фенікс».

Установлено, що публічний виступ є основною одиницею й засобом ораторської діяльності, головним інструментом інформаційного, когнітивного, емоційного та мотиваційного впливу викладача на цільову аудиторію. Зворотний зв'язок як заключний етап публічного мовлення, регулятор взаємодії оратора й аудиторії, передбачаючи інформаційно-емоційний вплив на спікера, засвідчує якість і правильність декодування нею контенту промови, інтерпретації концепції спілкування, містить оцінку дій оратора й досягнення мети публічного виступу.

Виявлено, що рефлексія, виражаючи здатність осягати сутність власного буття, посідає вагоме місце у становленні, розвитку та зростанні професійного спікера, оскільки передбачає самоаналіз оратором публічного виступу, зворотного зв'язку й своїх дій, а також самоаналіз, самоусвідомлення та самопізнання викладача. Розкриття змісту ораторської діяльності, характеристика її структури та архітектоніки стали передумовою для обґрунтування методологічних засад ораторської діяльності.

Висновки до першого розділу

У розділі визначено теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача ЗВО: здійснено історико-педагогічний аналіз філософських та психолого-педагогічних підходів до розвитку риторики; означено роль і місце риторики, ораторського мистецтва й красномовства в педагогічній діяльності викладача, доведено значущість його риторичної освіченості; проведено дефінітивний аналіз і з'ясовано структуру ораторської діяльності викладача; обґрунтовано архітектоніку ораторської діяльності викладача.

Набутий у науковій літературі досвід із проблеми риторизації (Д. Будянський, Н. Голуб, В. Нищета, О. Семеног) дає підстави виокремити поняття риторизації освітньої діяльності й тлумачити його як активне використання риторичних знань та ораторських умінь із метою побудови ефективної взаємодії з цільовою аудиторією, успішної підготовки й виголошення публічних промов різних типів і видів, продуктивного педагогічного спілкування, створення відкритого комунікативного середовища в освітньому просторі.

Установлено, що риторизація освітньої діяльності передбачає використання законів і засобів риторики в організації освітнього процесу та освітнього простору, викладанні академічних дисциплін, спрямованість на формування суб'єктів освітньої діяльності як риторичних особистостей, діалогізацію освітнього процесу, суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладача та слухачів (студентів), збільшення комунікативної діяльності й зокрема публічного мовлення здобувачів освіти, створення відкритого комунікативного середовища для свободи виявлення особистості й розкриття індивідуальності, інтелектуальної розкритості, побудови індивідуальної траєкторії особистісно-професійного розвитку.

З'ясовано, що особливе місце в риторизації посідає діалогізація освітнього процесу, корені якої сягають учень Сократа й Платона. Організація освітнього середовища й освітнього процесу у формі конструктивного діалогу (Н. Голуб), де здобувач освіти є активним суб'єктом діалогічного простору, атмосфери психологічного комфорту (Л. Зазуліна), а викладач виявляє щиру й глибоку повагу

до інтересів і суб'єктних його якостей (Г. Балл), коли вони стають партнерами в засвоєнні нових знань (І. Бех, В. Мороз) і пріоритетом є зміна меж мислення між двома суб'єктами (Д. Каменова, С. Архипова), створює умови для розкриття та розвитку здібностей, поглядів, формування світоглядної позиції тих, хто навчається, умінь самостійного навчання, перетворення знань у внутрішні переконання, становлення життєвої позиції, самореалізації особистості (А. Грись), трансформації внутрішнього й набуття ними нового досвіду (Г. Радчук, З. Адамська).

Доведено, що риторизація освітньої діяльності сприяє розвитку викладача як риторичної особистості, однак потребує риторичної освіченості, що постає ваговою складовою його загальної культури, підґрунтям риторичної культури й показником педагогічної майстерності. Риторична освіта формує викладача як професійного спікера та свідомого слухача, цікавого й бажаного співрозмовника в аудиторії, спонукає до автентичного виявлення індивідуальності оратора, розвиває культуру мислення, культуру мовлення, культуру спілкування, культуру слухання, культуру поведінки.

Виявлено, що основне місце в риторичній освіченості та формуванні викладача як риторичної особистості й оратора займає риторика, підвалини якої закладено Аристотелем (трактат «Риторика»), М. Квінтіліаном («Риторичні настанови» у 12 книгах) і М. Цицероном («Про ораторське мистецтво»). Її розвиток в добу Античності та занепад у часи Середньовіччя через значний вплив релігії й церкви (набуття риторикою рис гомілетики) не виключило того, що вона стала обов'язковою дисципліною в університетах.

Обмірковування та аналіз історичних аспектів розвитку риторики від доби Античності до сьогодення дають підстави розглядати її як науку про ораторське мистецтво й красномовство та засвідчують два напрями розвитку: аргументативний (започатковує Ch. Perelman, ґрунтуючись на теорії аргументації), лінгвістичний (започатковує Р. Барт, пов'язуючи риторику із семіотикою). Систематизація філософських і психолого-педагогічних знань дала змогу

запропонувати нові підходи до розуміння риторики, ораторського мистецтва та красномовства, визначити їх роль у діяльності викладача.

Риторику тлумачено як науку, що вивчає закони й особливості ефективного публічного мовлення, підготовки та виголошення публічної промови з метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію; науку, що встановлює закономірності ораторської діяльності та публічного мовлення особистості; освітній компонент, спрямований на формування готовності особистості до ораторської діяльності й ведення ефективного публічного мовлення.

Аргументовано нетотожність понять «ораторське мистецтво» й «красномовство» в ритори́чній теорії та практиці. *Ораторське мистецтво* уточнено як мистецтво підготовки й виголошення публічної промови з метою досягнення бажаного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію; мистецтво впливу оратора на цільову аудиторію через публічний виступ. *Красномовство* визначено як уміле (доцільне) використання вербальних і невербальних засобів мовлення, володіння культурою (правильність, точність, логічність, ясність, чистота, багатство, виразність, доречність, відсутність мовних помилок) і технікою (дихання, голос, дикція, орфоепія) мовлення. Доведено вагому роль невербальних засобів у мовленнєвому впливі оратора на цільову аудиторію (А. Меграбян, О. Хміляр, М. Cozzolino, М. Knapp, J. Hall).

Систематизовано підходи до розуміння науковцями мовленнєвої, комунікативної, ритори́чної, викладацької діяльності. Виокремлено *ораторську діяльність* вагомою складовою професійної діяльності викладача й декодовано як динамічну систему цілей, мотивів і свідомої активності оратора, що виявляється в сукупності його дій на основі ритори́чних знань та ораторських умінь, спрямованих на досягнення мети публічного виступу шляхом інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Спираючись на аналіз концептуальних підходів В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина до структури діяльності побудовано *структуру*

ораторської діяльності, складовими компонентами якої виділено *мету* як джерело активності та безперервного вдосконалення оратора, *мотиви* як внутрішній рушій, що спонукає до ораторської діяльності, *публічний виступ* як засіб та основну її одиницю, *риторичні знання*, *ораторські вміння*, *дії* оратора, *комунікаційну стратегію*.

Комунікаційну стратегію ораторської діяльності репрезентовано як спрямованість системи публічних виступів викладача на забезпечення створення, передачі та правильного декодування інформаційного контенту, перетворення його в сукупність знань, умінь і дій аудиторії для розв'язання професійних завдань.

Визначено, що ядром і результатом ораторської діяльності є вплив на цільову аудиторію, її сутністю – цілісно-сміслові зміни й перетворення у світогляді, поглядах, баченнях слухача, перетворення поданої інформації в систему його знань, установок, переконань, прагнень, дій, трансформація особистісного та професійного розвитку.

Доведено, що п'ятичленний риторичний канон (інвенція, диспозиція, елокуція, меморія, акція), розроблений ще в добу Античності, у сучасному інформаційному суспільстві є вичерпним і лише частково розкриває підготовку оратора до публічного виступу та акт виголошення промови. Натомість розроблено *архітектоніку ораторської діяльності*, що містить чотири взаємопов'язані етапи, які відображають систему ораторських дій, що забезпечують її ефективність і результативність, реалізацію комунікаційної стратегії: підготовка до публічного виступу, публічний виступ, зворотний зв'язок, рефлексія оратора.

Виокремлено десять етапів підготовки до публічного виступу: визначення теми промови, характеристика цільової аудиторії, формування мети виступу, підготовка контенту, його візуалізація, проєктування запитань-відповідей, тренування виступу й кристалізація контенту, підготовка зовнішнього вигляду та «чарівної валізи» оратора, ідеомоторне налаштування спікера, самоперевірка за списком «Фенікс».

Установлено, що зворотний зв'язок постає заключним етапом публічного мовлення, регулятором взаємодії оратора й аудиторії, передбачає інформаційно-

емоційний вплив на спікера, засвідчує якість і правильність декодування нею контенту промови, інтерпретації концепції спілкування, містить оцінку дій оратора й досягнення мети публічного виступу. Він є важливою складовою реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності, а також зростання викладача як професійного спікера. Рефлексія передбачає, по-перше, самоаналіз оратором публічного виступу, зворотного зв'язку та своїх дій, по-друге самоаналіз, самоусвідомлення й самопізнання спікера. Вона вимагає від нього сміливості, зосереджених дій і творчих усвідомлених зусиль.

Публічний виступ (публічну промову) репрезентовано в авторському тлумаченні як: 1) ораторське утворення монологічної форми, що виголошується перед цільовою аудиторією у взаємодії з нею засобами вербального й невербального мовлення з метою досягнення бажаного ефекту через інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив; 2) інформаційно-енергетичне утворення, що представляє синтез думок, поглядів, ідей, почуттів, емоцій, образів оратора, через структурований вияв яких він здійснює вплив на цільову аудиторію, регулюючи її дії та вчинки. Власне публічний виступ розглянуто з чотирьох боків: вчинок, освітній вчинок, спонука до дії чи вчинку, звичайна промова.

РОЗДІЛ 2**МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОГО ВИМІРУ ОРАТОРСЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ВИКЛАДАЧА ВВНЗ****2.1. Методологічні засади ораторської діяльності викладача закладу
вищої освіти**

Методологічні засади ораторської діяльності викладача ЗВО у своїй основі є всесторонньою сукупністю фундаментальних теорій, базових концепцій, ідей, підходів, закономірностей, на яких ґрунтується ораторська діяльність. Становлячи основу освітньої й викладацької діяльності, вона покликана забезпечити їх результативність через створення оратором інформаційно-почуттєвого виміру передачі та сприйняття знань, відтворення образів і думок минулого – сьогодення – майбутнього та перетворення їх у регулятор дій і вчинків особистості. Ораторська діяльність допомагає зрозуміти всю суть та вагомість викладацького слова, його вплив на становлення й розвиток особистості слухача, його професійну ідентифікацію та самоствердження, а також вираження «Я» оратора, самоактуалізацію як реалізацію творчого потенціалу на благо аудиторій, із якими працює викладач, і благо суспільства, прагнення до трансцендентності. Адже, як зазначає Г. Сагач: «Із найдавніших часів викладач шанувався як Бог, як духовний батько, наставник у пошуку істини, добра й краси, взірець розсудливості в особистому та громадському житті» [370, с. 149].

Слушно висловлюється про силу, красу, мудрість і велич слова оратора Р. Кацавець: «Неоціненний скарб – слово, бо йде від мудрих та великих. Це золоті зернини, що із сивини віків відклалися, проросли дорідно, кришталево задзвеніли... і їх відлуння з далеких нетлінних сторінок слугує й донині» [148, с. 11]. Слово, як зазначає М. Руїс, – не просто звук чи написаний символ. Це найпотужніше знаряддя викладача, сила, яку він створює сам. Автор витлумачує слово як могутню здатність самовиражатися, спілкуватися, думати й створювати

події власного життя та життя навколишніх. Адже за допомогою слова ми виявляємо творчу енергію і своє буття [363, с. 48].

Ораторська діяльність містить у собі почуття, думку, слово у вербальному й невербальному вираженні та дії оратора. Почуття й думка, як зазначає В. Клименко, завжди орієнтуються на невідоме, зосереджуються на перетворенні його на відоме. Почуття, слідуючи ходами (тенетами) думки, досліджує окремі властивості, елементи, функції цілого окремо від цілісності – абстрактно, щоб потім усе це поєднати з уявленням про неї – і створює думки, поняття, символи. Думка виникає там, де зароджуються образ та почуття – на межі відомого й невідомого, у єдності «живий рух думки – предмет». Вона постає інформаційно-енергетичною структурою дії та схемою майбутньої дії оратора [159, с. 128–129]. Водночас, виростаючи й розвиваючись із живих рухів людини, у процесі дії думка втілюється у предметах, процесах і явищах, набуваючи в них досконалості [455, с. 118].

Думка виявляється через слово у вербальному й невербальному вираженні, про що зазначає О. Потебня, досліджуючи питання відношення думки до слова. Водночас вдосконалення думки можливе лише за допомогою її повідомлення – слова, заразом слово можливе тільки тоді, коли думка досягла досконалості вже й без нього [341, с. 39]. Внутрішня форма слова відображає відношення змісту думки до свідомості; вона показує, як здається людині її власна думка [342, с. 102].

Учений описує процес передачі думки та впливу від оратора до слухача, порівнюючи з полум'ям свічки: «передача думки – це висловлювання, яке кожен, якщо не докладе певних зусиль, зрозуміє не в переносному, а в прямому значенні. Здається, ніби думка в мовленні переходить цілком або частково до слухача, хоча від цього не зменшується розумова власність мовця, як полум'я палаючої свічки не зменшиться від того, що вона ділиться ним із сотнею інших. Але як насправді полум'я свічки не дрібниться, тому що в кожній із запалюваних свічок запалюються свої гази, так і мовлення оратора лише збуджує розумову діяльність слухача – того, хто розуміє, і який, розуміючи, мислить власною думкою» [341, с. 140]. Тож у слові оратора, підсумовує О. Потебня, слухач відкриває для себе новий світ – не

зовнішній і чужий для нього, а вже переосмислений та засвоєний оратором. Окрім цього слово виступає в ролі своєрідного імпульсу, що спонукає слухача мислити, «надає напрямок роботі його думки», і який zarazом пізнає зміст свого внутрішнього світу [341, с. 141].

З психолого-семантичного погляду слово є носієм інформації. Воно відображає об'єктивну дійсність і суспільно-історичний досвід, завжди співвідноситься з означуваними ним об'єктами та явищами дійсності [117, с. 125]. «Слово є засобом розуміння іншого настільки, вказує О. Потебня, наскільки є засобом розуміння самого себе. Тому воно й слугує посередником між людьми, встановлюючи розумний зв'язок, посередником між новим сприйняттям (і зокрема тим, що в певний момент є у свідомості слухача) та тим, що перебуває поза свідомістю – наявним запасом думок. Сила людської думки не в тому, що слово викликає у свідомості наявні сприйняття, адже це можливо і без слів, а в тому, як саме воно змушує людину користуватися наявними знаннями» [341, с. 143]. Отже, через слово у вербальному й невербальному вираженні оратор впливає на свідомість слухачів, їх думки, погляди, уявлення, сприйняття, переконання, мислення, дії, вчинки, поведінку, діяльність.

Заклавши теоретичний фундамент ораторської діяльності, Аристотель, М. Квінтіліан і М. Цицерон, спрямовували слово оратора на пошук та вираження істини, роз'яснення сутності буття, прийняття себе і світу у всіх його проявах. Могутність думки оратора, що оволодівала розумом, почуттями та волею слухачів, зорієнтовувала їхні дії, спонукала до вчинків, до досягнення істини. Аристотель зокрема вказує на важливість для викладача володіння ораторським словом. Адже оратор, який нехтує мистецтвом риторики, несе відповідальність за несприйняття його аудиторією й контенту виступу, особливо коли слухачі потім довіряють неправдивій, «пустій», викривленій, фейковій інформації. Успіх, зазначає філософ і ритор, потребує мудрості й красномовства [484].

Володіючи риторикою, згідно з Аристотелем, викладач навчається доносити істину до аудиторії через переконання, залежно від ситуації та комунікативних умов виступу щоразу знаходити способи переконання. Ритор виділяє три основних

види доказів, на яких будується переконання й власне промова, а саме: логічний (logos), емоційний (pathos), етичний (ethos) [484; 485]. Їх можна також назвати складовими виступу, які здебільшого науковці розташовують у вказаному порядку. Проте знаходимо цікаву думку С. Кові, який звертає увагу на іншу їх послідовність: ethos, pathos, logos – характер (особистість спікера), стосунки (взаємодія), а потім логіка промови [162, с. 275], із чим ми повністю погоджуємося. Адже промова привертає увагу аудиторії найперше через особистість оратора, його автентичне «Я», далі він вибудовує з нею взаємодію й лише потім слухачі звертають увагу на суть виступу та подачу інформації.

Logos апелює до раціональності слухачів, того, що їм здаватиметься розумним, і будується на основі аргументів, сильних для аудиторії, та лінії аргументації [484; 485]. Водночас Х. Рамірес розширює його значення в сучасному риторичному розумінні й представляє, з іншого боку, «у виборі знань, яким оратор себе присвячує, замість віддаватися неважливим», і відповідно на які націлює аудиторію [354, с. 30]. С. Кові вбачає в логосі інтелектуальний бік промови [162, с. 275].

Pathos спрямований на почуття, які промова викликає у слухачів [484; 485]. Це також почуття власне оратора, емпатичний бік виступу, коли спікер налаштований на емоційну хвилю аудиторії [162, с. 275]. Оратор використовує його, за свідченням R. Downing, звертаючись до почуттів, актуалізуючи емоції слухачів через створення й відтворення картин, образів або сцен у їхній свідомості [518, с. 158]. Д. Медіна підтверджує, зачепивши емоції своїх слухачів, спікер здобуває їхню увагу, адже «емоції розставляють пріоритети щодо того, які входні дані оброблятиме мозок» [272, с. 190]. Окрім цього Аристотель вважає, що pathos допомагає спікеру створювати емоційні заклики, спонукати до дій, надихати й сприяти ухваленню обґрунтованих рішень [478, с. 279].

Ethos означає довіру, яку оратор викликає через власну особистість, науково-педагогічні цінності та саморозкриття перед аудиторією, контент виступу й форму подачі, що характеризує сприйняття слухачами спікера, достовірність його як джерела інформації. С. Кові в етосі вбачає особисту надійність викладача, віру, яку

слухачі висловлюють до його цілісності та компетентності [162, с. 275]. Вагому роль сьогодні, як зазначає R. Downing, відіграє позиція оратора й здатність усвідомлювати та передбачати думки, переконання, потреби, запити аудиторії [518, с. 158].

Аристотель виділяє три основні якості оратора, що формують довіру до нього: інтелект, характер, доброзичливість [484; 485]. Проте в реаліях сьогодення людина, яка випромінює лише означені якості, не зможе повною мірою реалізовувати ораторську діяльність. Слухачі (курсанти, студенти) звертають увагу на педагогічний імідж, бойовий досвід, лідерство викладача, його «особистість професіонала», у якій В. Моляко гармонійно поєднує знання, уміння, навички, мотиви, любов до професійної діяльності, готовність виконувати роботу не тільки в комфортних, а й ускладнених умовах (умовах невизначеності), майстерність, індивідуальний стиль роботи [284, с. 7–8].

Наслідуючи ідеї Аристотеля, К. Burke вказує на ідентифікацію оратора з аудиторією й навпаки, без якої неможливе переконання та сприйняття контенту. Учений називає її спільною основою, що існує між суб'єктами ораторської діяльності. Коли за будь-якими характеристиками (погляди, переконання, професія, таланти, знайомі люди, досвід тощо) виявляється схожість між ними, зростає ідентифікація. К. Burke вважає останню ключем до переконання. Окрім того він вказує, що аудиторія відчуває об'єднання інтересів з оратором як через стиль, так і через зміст [478, с. 291–292]. Погоджуємося, чим більше точок дотику виявляється між слухачами та спікером, тим більше слухачі схильні вважати його «своїм», що сприяє формуванню довірливого ставлення до нього, до поданого контенту, спонукає їх до дій, посилює на них вплив. Спільна основа породжує емоційний відгук, що стає підґрунтям активізації післядовільної уваги й посилює переконання.

W. Fisher, відчуючи дискомфорт від думки, що риторику пов'язують лише з питанням доказів, фактів, аргументів, створює наративну парадигму, яка відводить чільне місце історії у спілкуванні оратора з аудиторією та передачі інформації зокрема. Учений стверджує, що наведення вагомих причин має більше

спільного з розповіддю переконливої історії, ніж із нагромадженням доказів чи побудовою переконливої аргументації. Водночас він розглядає майже всі види комунікації як розповідь, оскільки оповідання вже вкорінилося в часі та просторі [478, с. 297]. До цього W. Fisher спонукає розуміння того, що *logos* спочатку містив історію, причину, обґрунтування, концепцію, дискурс, думку – усі форми людського спілкування [там само, с. 299].

Погоджуємося з тим, що історія є чудовою основою для публічного виступу, адже викликає емоції, дає змогу оратору через знайомий для слухача образ спонукати його відчути близькість із дією. Історії об'єднують і аудиторію, і спікера з нею. Сьогодні наративна парадигма W. Fisher набула форми сторітелінгу, який систематично використовується професійними спікерами в ораторській діяльності, зокрема й для переконання. Окрім того залучення слухачів до розповіді, створення історії, активного обговорення питання чи проблеми або ж знаходження теми, що хвилює всіх в аудиторії, згуртовує їх і створює відчуття спільності. У такий спосіб слухачі, навіть із відмінними індивідуальними особливостями, стають згуртованою групою, згідно з теорією символічної конвергенції Е. Вогманн [497]. Уміле застосування історій, жартів, притч, байок, розповідей і под. сприяє формуванню зацікавленості слухачів та утриманню їх довільної уваги, викликає емоції й почуття, спонукає до активізації мисленнєво-мовленнєвої діяльності.

Сучасна теорія аргументації надає оратору можливість випромінювати переконливість через слова, дії та почуття й загалом робити виступ переконливим. F. Eemeren і T. Naaften вбачають у ній дослідження використання аргументів (причин) для переконання інших шляхом обґрунтованого обговорення прийнятності (оцінювальної, наказової, описової) погляду, думки, бачення, що є предметом дискусії, суперечки, обговорення. Вагому роль відіграє те, як збереження розумності в аргументативному дискурсі може привести до ефективної переконливості [523].

Загалом науковці розуміють аргументацію, з одного боку, як обґрунтування певних думок і дій, спосіб переконання через залучення значущих аргументів із метою їх захисту, спонукання до певної думки про них, визнання або роз'яснення

[173, с. 12]. З іншого боку, розглядають її як визначену людську діяльність, що відбувається в конкретному риторичному контексті, кінцевою метою якої є не знання саме по собі, а переконання в належності деяких положень. Теорія аргументації досліджує найрізноманітніші способи переконання опонента чи аудиторії за допомогою мовленнєвої дії широкого спектра із залученням багатого арсеналу засобів і прийомів [468, с. 364]. Аргументація, за свідченням Л. Комахи, асимілює не лише логіку, а й мистецтво підкорювати думку, почуття та волю слухача [173, с. 12]. Так, командир, виголошуючи мотиваційну промову перед боєм, насамперед звертається до почуттів військовослужбовців, спонукає до бою, інколи до помсти ворогу навіть у контексті втрати життя; оголошуючи бойовий наказ, схиляє до негайного його виконання. Викладач, презентуючи академічну дисципліну, доводить важливість її вивчення слухачами, роз'яснюючи очікувані результати, зацікавлюючи в ній.

Сьогодні в ораторській діяльності з метою забезпечення переконливості промови та окремих її положень використовують не лише мовленнєві дії, а й переносять аргументацію у візуальну площину. Когнітивна візуалізація стала чудовим засобом донесення інформації до аудиторії. М. Бойченко та І. Чуричканич вбачають у ній комплекс послідовних дій, спрямованих на візуальне перетворення інформації з метою активізації пізнавальних процесів для підвищення ефективності її засвоєння. Дослідниці серед переваг когнітивної візуалізації виділяють виокремлення взаємозв'язків, що містяться в інформації, утримання уваги слухачів, зменшення вербально-інформаційного перевантаження, чіткий аналіз значної кількості інформації, розкриття різних аспектів поняття, що розглядається [26, с. 59].

Теорія візуальної аргументації Е. Тафті апелює до створення якісної інфографіки за допомогою художніх засобів і засобів когнітивної візуалізації з метою доступного пояснення оратором матеріалу, швидкого й точного сприйняття та розуміння аудиторією отриманої інформації. Відмінна візуалізація контенту виступу на основі простого й чіткого дизайну концентрує увагу слухачів на

інформації як такій і максимізує її багатство [26], дає змогу спікеру задіяти візуальний канал передачі та сприйняття інформації.

Натомість Н. Холмс вважає, що інфографіка створюється насамперед для аудиторії й тому в неї необхідно додавати елементи доступності та гумору (того, що викликає усмішку), пояснюючи це у своїй теорії сюжетної інфографіки. Потреба здивувати слухача, надихнути прикладами, яскравістю, незвичністю привертає його увагу [26, с. 86]. Зображення має на рівних супроводжувати слова, тяжіти до простоти, змінюватися, а оратор – проявляти креативність [там само, с. 119]. Згідно з ученим, якісний гумор (позитив, відкритість, щирість) дає змогу слухачам отримувати задоволення від навчання. Окрім цього він вважає, що малюнок має превалювати над текстом. Візуальна комунікація відбудеться в тому разі, коли оратор створить таку графіку, що матиме силу інформувати, навчати, переконувати й запам'ятовуватися [26, с. 76–77]. Зауважимо, що це насамперед стосується слайдів, які викладач здебільшого готує для публічного виступу.

Згідно із сюжетно-аргументаційною теорією А. Каіро, Д. Грімвейда, Д. Вонг, Р. Косари, оратор створює сценарій через візуалізацію в поєднанні з поясненням матеріалу, використовуючи гумор разом із чіткістю даних, інтерактивність візуалізації, помірність форми та глибини змісту [26, с. 119]. До прикладу, якісна візуалізація контенту промови Першої леді України Олени Зеленської в Конгресі США 20 липня 2022 р. через фотографії наслідків ракетних ударів по мирних містах, зокрема житлових будинках, загибель або травмування дітей і водночас образна візуалізація через історії українців мали значний ефект, а також вдало відобразили сценарій геноциду українського народу.

Візуалізація зацікавлює слухачів, робить презентацію ефектною, сприяє запам'ятовуванню, посилює переконання, активізує взаємодію між слухачем та історією. Аудиторія не тільки її проглядає, а й аналізує, синтезує дані. Особливо візуалізація стає потужним і надійним інструментом сторітелінгу [26, с. 115]. Отже, візуалізація не лише забезпечує доступність та зрозумілість контенту, привабливість і насиченість виступу, а й посилює вплив на візуальний канал сприйняття інформації, когнітивний та емоційний вплив на аудиторію.

Згідно з концепцією О. Хміляра про кодування, передачу й декодування повідомлень, перетворення їх у регулятор дій і вчинків особистості, спікер, готуючи публічний виступ, передусім добирає інформацію, яку бажає зробити предметом мовлення. Вона має відповідати меті, реалізувати комунікаційну стратегію (концепцію мовлення) та інформаційну магістраль промови. Процес кодування, як зазначає вчений, передбачає перетворення концепції мовлення в повідомлення за допомогою символів: слів, інтонацій, голосу, малюнків, жестів, мімічних виразів обличчя, проксемічних показників [456, с. 211]. Зауважимо, що оратор під час кодування інформації орієнтується на цільову аудиторію, яка має декодувати його повідомлення. Повідомлення виражається в ораторській діяльності через озвучений текст публічного виступу, що підтверджує у своїй праці, присвяченій теорії та практиці комунікації, Е. Griffin [478].

Здатність оратора розрізняти особливості особистості та своєрідність поведінки різних людей, тобто володіння когнітивною складністю у сприйнятті інших, згідно з теорією конструктивізму Дж. Делія [478], дає змогу оратору створювати людиноцентричні повідомлення – контент публічного виступу, орієнтований на цільову аудиторію, передбачати її реакції й ефективно діяти у відповідних комунікативних умовах, риторичному контексті, задовольняючи потреби та запити слухачів.

Передача повідомлення відбувається від оратора до цільової аудиторії кількома каналами: візуальним, аудіальним, кінестетичним і дигітальним (дискретним). Згідно з вченням J. Grinder та R. Bandler про репрезентативні системи в комунікації [540], спікер і слухачі сприймають та репрезентують світ, організують власний досвід через чотири зазначені канали. Однак у силу індивідуальних особливостей, зокрема функціонування психічно-пізнавальних процесів та особистісного досвіду, кожна людина має провідну репрезентативну систему й здатна комбінувати їх у процесі сприйняття інформації, зберігати інформацію в репрезентативній системі. Водночас варто зауважити, що цільова аудиторія є представником певного культурного й соціального середовища, яке, згідно з теорією Дж. Філіпсена, має свій мовленнєвий код. Він може бути

незрозумілий і несприйнятий слухачами або ж навпаки через нього оратор ідентифікує себе з аудиторією. До прикладу, слово «плюс» у військовому середовищі має значення «зрозумів», «буде зроблено», «прийняв до відома»; вислів «4.5.0» – усе добре. У різних культурних середовищах є свої особливості в застосуванні та інтерпретації невербальних засобів мовлення.

У цьому контексті варто вказати на теорію мовленнєвої акомодатії Н. Giles, коли знання цільової аудиторії дає змогу викладачу підлаштовувати власну комунікативну поведінку під поведінку й рівень слухачів [536]. Особливої важливості це набуває в разі взаємодії та впливу на аудиторії, що відрізняються за рівнем професійної підготовленості, статусом, віковими характеристиками або особливостями етнічних і культурних груп, наприклад, під час виступів в інших країнах, або викладання на стратегічному рівні підготовки у ВВНЗ, або участі НПП ВВНЗ у міжнародних навчаннях, операціях із підтримання миру й безпеки.

Погоджуємося з О. Хміляром, що на етапі передачі повідомлення у сприйнятті інформації значну роль відіграє вплив перешкод («шумів»), без яких не відбувається жоден процес мовлення. Зокрема дослідник вказує на фізичні (перешкоди із зовнішнього середовища, значна кількість слухачів), фізіологічні (тихе мовлення оратора, почуття голоду, пітливість), когнітивні (повідомлення занадто складне чи перевантажене інформацією), психоемоційні (почуття роздратування, неухважність, хвилювання, «тригер» – окреме слово-символ, що викликає у слухача різку реакцію) перешкоди [456, с. 213]. Окрім цього оратору слід врахувати інерцію включеності, високу швидкість розумової діяльності, нестійкість уваги аудиторії, антипатію до чужих думок [316, с. 60]. Зауважимо, що спікер має повний вплив на ці перешкоди, тобто може нівелювати їх через характеристику аудиторії й розуміння її особливостей, реалізацію принципів ораторського мистецтва (концентрації уваги, доступності, новизни, емоційності, різноманітності), ідеомоторне налаштування перед виступом, володіння голосом і вербальними, аудіальними, невербальними ораторськими техніками.

Урахування особливостей сприйняття інформації, вплив у гармонійному поєднанні на всі репрезентативні системи, разом зважаючи на провідну із них і

беручи до уваги мовленнєві особливості соціального й культурного середовища цільової аудиторії, правильне кодування повідомлення відповідно до її характеристик забезпечують його адекватне декодування, що передбачає сприйняття та розуміння закладеного оратором сенсу. Влучно підкреслюють М. Krogerus і R. Tschappeler, повідомлення – це не те, що було сказано, а те, що зрозуміло [568].

Тож, вагомого значення набуває не тільки зміст публічного виступу – контент, а й те, як він закодований, переданий, а далі – як декодований цільовою аудиторією. Окрім цього для досягнення кінцевої мети ораторської діяльності – впливу на слухачів через правильне ними сприйняття, розуміння й перетворення змісту отриманої інформації в дії та вчинки оратор встановлює з ними контакт, будує комунікацію та взаємодію на основі довіри, що відображено нами у символічно-смысловому трикутнику діяльності спікера (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Символічно-смысловий трикутник діяльності оратора

Відповідно до комунікативної моделі Ш. фон Туна (рис. 2.2) кожне повідомлення оратора завжди містить чотири аспекти: предметний зміст, ставлення, самовираження та спонування.

Предметний зміст, згідно з критеріальною моделлю зрозумілості тексту автора, має відповідати таким ознакам, як простота, змістовність і логічність,

лаконічність та вираженість основної думки, цікавість [582]. Самовираження засвідчує розкриття оратором власної особистості перед аудиторією. О. Сидоренко й Л. Мацько у цьому контексті зауважують: «Омовлюючи навколишній світ, викладач називає осіб, предмети, явища, процеси, творить образи, поняття, найперше все те, що характеризує його самого. З індивідуального конкретно чуттєвого мовлення синтезуються, викристалізуються загальнолюдські уявлення, образи, теми й сюжети» [383, с. 163].

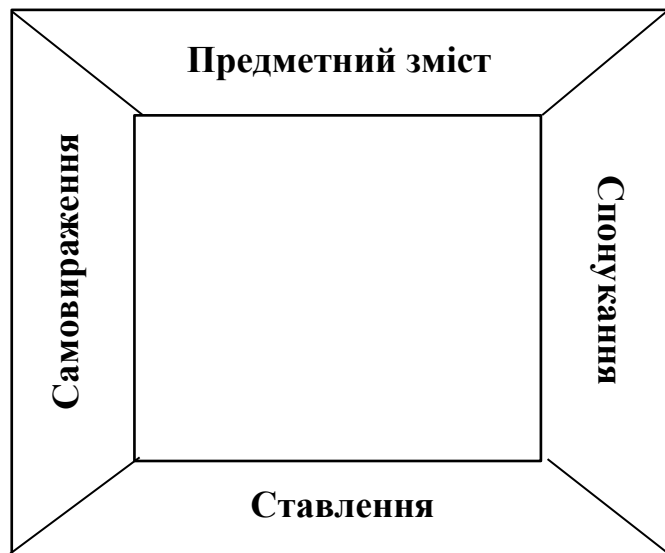

Рис. 2.2. Комунікативна модель Шульца фон Туна: чотири сторони спілкування

Через власну особистість оратор породжує ставлення, зокрема до аудиторії, контенту промови й самого себе. Воно, зі свого боку, продукує стосунки між спікером і слухачами. Ставлення, основане на довірі, увазі, повазі й емпатії до цільової аудиторії, посилює розуміння, дає змогу суб'єктам ораторської діяльності прислуховуватися як до своїх потреб та почуттів, так і зважати на потреби й почуття іншої сторони, робити дії, що збагачують між ними спілкування, давати та приймати чесний зворотний зв'язок. Зазначене узгоджується з теорією ненасильницького спілкування М. Rosenber [616].

Згідно з інтеракціоністським підходом П. Вацлавіка, оратор та аудиторія не просто взаємодіють, а утворюють єдине ціле, начебто створюють відкриту систему. Спілкування між ними містить аспект змісту й аспект стосунків. Саме від

останнього залежить сприйняття інформації аудиторією та ефект від спонукання. Спонукання проявляється через контент виступу, форму його подачі, ставлення викладача й взаємодію зі слухачами. Найбільш вдало воно реалізується за умови конструктивних довірливих стосунків, управління оратором аудиторією, емоційну насиченість промови. Окрім цього в системі вагому роль відіграє зворотний зв'язок, що забезпечує відкритість у спілкуванні викладача з аудиторією і якість ораторської діяльності.

Зворотна реакція та зворотний зв'язок є останнім етапом мовлення спікера, коли він немовби міняється місцями зі слухачами. Зворотний зв'язок, як зазначає О. Хміляр, підвищує ефективність мовлення, засвідчує правильність інтерпретації концепції всього процесу спілкування оратора з аудиторією. Зворотна реакція виникає в разі небайдужості (інтересу) слухачів до смислу повідомлення [456, с. 214], що підтверджує необхідність емоційного забарвлення, емоційної насиченості контенту промови, виклику в аудиторії емоційного відгуку. Зворотний зв'язок забезпечує оратору розуміння ефекту від публічного виступу, післядії слухачів.

Емоційне забарвлення й насиченість промови, енергетичний магнетизм спікера, згідно з пізнавальною теорією емоцій М. Арнольда та Р. Лазаруса, роблять її контент привабливим для слухачів, посилюють його розуміння й виражають ставлення оратора до нього, яке віддзеркалюється аудиторією. Окрім того породжують емоційне збудження, оптимальний рівень якого необхідний для успішної діяльності, що засвідчує активаційна теорія емоцій Ліндсея-Хебба. Як зазначає О. Огірко, якщо оратор орієнтується лише на логічну здатність сприйняття, не зачіпаючи чуттєвої сфери слухача, то аж ніяк не зможе справити на нього сильне враження [308, с. 41]. Почуття – продовження нас, стверджує В. Клименко, канал зв'язку, по якому незалежно від нашої волі й бажань перетікають енергія та інформація [157, с. 242].

Емоції, що супроводжують мовлення викладача (виражаються через голос, невербальні засоби), створюють фон для правильного декодування повідомлення, надають значення озвученій інформації (словам оратора), стають мотиваційним

чинником у формуванні довільної та післядовільної уваги слухачів, що підтверджує теорія диференціальних емоцій К. Ізарда. Загалом стверджуємо: саме оратор несе відповідальність за емоційний фон публічного виступу.

Першим емоційним чинником у сприйнятті викладача і його промови, позитивному емоційно-поведінковому налаштуванні аудиторії на роботу з ним є зацікавленість (умотивованість) оратора у виступі та роботі з цільовою аудиторією, що узгоджується з концепцією особистої залученості (зацікавленості) М. Шерифа [478], а також відповідає принципу вмотивованості в ораторському мистецтві. Особиста зацікавленість викладача засвідчує важливість для нього конкретного публічного виступу чи серії виступів (академічної дисципліни), значущість взаємодії зі слухачами, його внеску у їхній розвиток [220]. Аудиторія відчуває залученість оратора, умотивованість до ораторської діяльності через випромінюване ним ораторське поле.

Другим чинником стає зниження невизначеності й підвищення прогнозованості поведінки обох суб'єктів ораторської діяльності згідно з теорією зниження невизначеності Ч. Бергера [478]. Підтверджуємо, що із самого початку взаємодії зі слухачами, особливо під час викладання академічної дисципліни чи лекційного курсу, що передбачає тривалу співпрацю, оратору необхідно себе презентувати як експерта галузі чи теми, познайомитися з аудиторією, роз'яснити вимоги, очікування, порядок роботи та з'ясувати очікування слухачів, створити відкрите комунікативне середовище, інформаційно-енергетичне ораторське поле.

Ораторське поле стає третім чинником сприйняття викладача та його виступу. Ми його тлумачимо як інформаційно-енергетичний, позитивно емоційно заряджений комунікативний простір, що сприяє зацікавленості слухачів у взаємодії з оратором, створює інформаційно-почуттєвий вимір передачі та сприйняття знань, перетворення їх у свідомий регулятор дій і вчинків особистості. У його створенні важливу роль відіграє енергопотенціал спікера, здатність виявляти власні емоції, заряджати енергією аудиторію. Настрій та енергія оратора, як зазначає Ch. Duhigg, є невербальними інструментами створення емоційного зв'язку зі слухачами. Коли ми бачимо людину, яка поводить

емоційно, зазвичай оцінюємо її настрій і рівень енергії. Цього достатньо, щоб відповідно відреагувати й вибудувати власну поведінку. Дослідник навіть вказує на підсвідоме бажання синхронізації між співрозмовниками (оратором та аудиторією), адже наш мозок запрограмований на налагодження зв'язків [519].

Воно є невидимим, але тим, яке несвідомо сприймається, відчувається аудиторією, виконує функцію інтелектуально-емоційного підсилення сприйняття контенту промови та ставлення до спікера, надання сенсу через емоційний зв'язок.

Вважаємо, що ораторське поле стає мотиваційним чинником для аудиторії до навчання. Згідно з теорією соціального навчання А. Бандури, ми засвоюємо моделі поведінки, спершу почерпнуті з дій навколишніх, оскільки вони є джерелом навчання [113, с. 54]. Ораторське поле, породжуючи позитивне емоційне ставлення слухачів до спікера та виступу, ба більше, у тривалій ораторській діяльності з цільовою аудиторією сприяє формуванню її зацікавленості й активного пізнавального інтересу, опануванню нових знань, здійсненню дій. Адже самі дії оратора стають джерелом навчання для слухачів.

Ораторське поле разом з ораторськими діями, у яких вбачається і підготовка промови, і безпосередньо виступ, що розкриває всю палітру дій спікера, спрямованих на інформаційний, когнітивний, емоційний, мотиваційний вплив на аудиторію, прогнозує принесення користі разом із задоволенням слухачам, що узгоджується з однойменною теорією Е. Каца [568]. Ще М. Цицерон говорив, що оратор має і навчати слухачів, і давати їм насолоду, і сильно вражати. Контент виступу повинен бути корисним для аудиторії, а дії спікера давати змогу їй досягнути своїх цілей. Водночас у його створенні вагому роль відіграють потреби й запити цільової аудиторії. Окрім того сьогодні через соціальні мережі, ютуб слухачі власноруч обирають цінний для себе контент. Тож, у публічному виступі викладача вони мають бачити користь, інтерес для себе, розвиток, задоволення насамперед пізнавальних потреб, позитивні емоції, а також отримувати насолоду від взаємодії з оратором.

Загалом оратор керує мисленнєво-мовленнєвою діяльністю слухачів, спрямовує їхні думки, формує уявлення, фокусує увагу на певній темі, спонукає

обговорювати певні проблеми й навіть робить важливими та необхідними визначені теми чи знання. Це координує з теорією порядку денного M. McCombs і D. Shaw [478; 568]. Викладач постає для аудиторії цінним джерелом експертної думки, якій можна довіряти, за якою варто слідувати. Він визначає, що їй потрібно знати, чим оволодіти, у якому напрямі спрямувати мислення. В освітньому процесі НПП формує цінність академічної дисципліни, яку викладає, ставлення слухачів до неї шляхом того, який освітній і навчальний контент добирає чи створює, як його подає, як будує взаємодію з ними, яке середовище та ораторське поле організовує.

Відповідно до вчення W. Pearce й V. Cronen ораторська діяльність набуває ефективності за трьох умов: активного викладача, активного слухача, активного середовища між ними [601], що знаходиться у повній владі оратора. Навіть активність слухачів залежить від ораторських дій викладача. Знання характеристики протилежного суб'єкта ораторської діяльності, як із боку спікера, так і з боку аудиторії, забезпечує відкритість у поведінці та спілкуванні, саморозкриття, знаходження точок дотику, спільної мови, розуміння ефекту від подальшої взаємодії. Оратор організовує творчий простір і для себе задля якісної підготовки до публічного виступу, творчого натхнення, дієвого функціонування дизайн-мислення, генерування ідей, створення якісного контенту, і для слухачів задля ефективної взаємодії, сприйняття й засвоєння ними поданої інформації, формування мотивації цікавості, допитливості та пізнавального інтересу, а також розвитку творчої особистості і викладача, і слухача.

Згідно з психологічною теорією особистості Г. Балла, у якій він виділяє такі орієнтири, як особистісна свобода, особистісна надійність, психічна стійкість і відповідальність [356], ораторська діяльність дає змогу викладачу їх повноцінно виявити й розвинути, через них завоювати довіру в аудиторії. Зокрема особистісну свободу оратор проявляє у творінні – творінні з великою життєвістю для аудиторії – затребуваного контенту та затребуваних знань, спрямованих на розвиток її потенцій, а також розкритті власного потенціалу, самовираженні через публічні виступи, самоздійсненні в ораторській діяльності.

Викладач, несучи відповідальність за результати ораторської та освітньої діяльності, обирає шлях служіння й принесення користі через навчання, мотивування до розвитку слухачів, із якими працює, які його слухають і читають його праці, що, зі свого боку, вимагає й розвиває психічну стійкість. У цьому контексті В. Рибалка доречно описує позицію Г. Балла щодо того, що викладач має якнайбільше сприяти особистісному зростанню кожного слухача (курсанта, студента), гармонійному розгортанню його здібностей у їх індивідуальній своєрідності, бути налаштованим на діалог у глибокому розумінні цього поняття [356, с. 114]. До того ж в ораторській діяльності через творчість оратор має можливість проявляти як внутрішню, так і зовнішню особистісну свободу, діяти згідно з особистими цінностями, принципами й навіть встановлювати власні «правила гри».

Особистісна надійність викладача, що корениться в суб'єктно-вчинковій парадигмі – систематично високих показниках його діяльності, роботі для аудиторії, служінні, постійному особистісно-професійному зростанні, викликає довіру до нього, до виголошених ним промов, поданої інформації, віру в його експертність, його знання, приклад для наслідування, а також породжує відповідні очікування у слухачів. Особистісна свобода разом з особистісною надійністю на високому рівні, як вважає Г. Балл, знаходять гармонійний вияв у реалізації викладачем свого покликання [356]. Натомість вони дають змогу йому «розчинитися» в ораторській діяльності, розкрити власну індивідуальність та унікальність, зробити її засобом професійного самоздійснення.

Вважаємо за необхідне загалом наголосити на творчому характері (сутності) ораторської діяльності, оскільки вона щоразу відбувається в нових комунікативних умовах, завжди спрямована на створення нового – інформації, контенту, знань, поглядів, переконань, прагнень, дій, вчинків, поведінки, а також перетворення невідомого у відоме для аудиторії, відомого в нове, проблем у можливості, потенцій у дії, перетворення чуттєво-інтуїтивного в мисленнєво-мовленнєве. Окрім того процес творення нового, як зазначає В. Роменець, містить обов'язковий момент установлення генетичного зв'язку того, що буде, з тим, що було і є тепер

[319]. Викладач проявляє себе у творенні, а коли він творить, його наповнює внутрішня енергія, що «пробивається на зовні» – до слухачів [245, с. 87]. Усебічність і гармонійність особистості оратора – основа вияву його творчої сутності [390, с. 24].

За спостереженнями Г. Євсєєвої та В. Акімової, слухачі цінують викладача за почуття нового, уміння креативно мислити й відшукати нестандартний підхід до подачі інформації чи розв’язання проблеми, відійти від педагогічних шаблонів; їм зовсім не подобається сірість та одноманітність, вони засуджують необ’єктивність і невміння правильно подати факти, відсутність єдності у словах та діях [130, с. 67]. Це все вимагає від викладача зосередженості, інтелектуальних, емоційних, енергетичних, вольових зусиль і творчого натхнення.

Згідно з В. Клименком, будь-яка праця, фізична чи розумова, може за певних суспільних умов ставати творчою діяльністю [117, с. 323], а творчий підхід до справи є необхідною умовою продуктивної діяльності [там само, с. 325]. Відповідно до поглядів С. Сисєєвої, саме творча діяльність є засобом реалізації творчих можливостей особистості [387, с. 94] і провідним чинником, що впливає на розвиток творчих можливостей здобувачів освіти та забезпечує його ефективність [там само, с. 97]. Творча особистість оратора, продовжує вчена, постає причиною його творчої діяльності, суб’єктом творчих соціальних взаємин і продуктивної діяльності з притаманними їй розвиненими, системно пов’язаними творчими якостями, що забезпечують створення нових, суспільно значущих результатів [390, с. 29], вагомих результатів для слухача, ґрунтовних освітніх і наукових результатів викладача.

Для творчої особистості оратора характерні стійка спрямованість на творчість і мотиваційно-творча активність [390, с. 29], що начебто виходить із внутрішнього єства викладача. Остання зокрема виступає детермінантою креативності як фундаменту творчої особистості [там само, с. 49]. Завдяки цьому НПП здатен продукувати велику кількість ідей, ухвалювати рішення в умовах неповної інформації, а також відзначатися особливою «інтелектуальною безстрашністю» у відстоюванні власних ідей і позицій, пише Л. Міщиха [285,

с. 47]. Творці, за свідченням К. Елсбах, демонструють щирий ентузіазм та захопленість власними ідеями [544].

Слушну думку у цьому контексті висловлює В. Клименко, що систематична, наполеглива й напружена праця спонукає до появи митей творчого піднесення, коли виникають нові способи розв'язання завдань, з'являються нові та продуктивні ідеї [117, с. 324]. Процес творчості, зазначає дослідник, розгортається в системі «Я» (психе, свідомість) – «не-Я» (таємниця, невідоме). «Я» є вихідною, необхідною для діяльності передумовою, «не-Я» – предметом діяльності, активності особистості. Об'єднуючись у цілісність, вони зливають у суцільний інформаційно-енергетичний потік психічні явища. Під час взаємодії в системі «Я» – «не-Я» одна сторона через свої зміни у психіці, зберігаючи їх якісну визначеність, відтворює у формі чуттєво-інтуїтивного відображення, в образах, почуттях і думках певні сторони іншої – предмета дій – «не-Я» [157, с. 99–100]. Творчий процес охоплює чуттєве й раціональне, свідоме та несвідоме [289, с. 414].

Спрямованість на творчість, творчий стан, творча активність спонукають викладача пропускати будь-яку інформацію (отриману внаслідок творчого пошуку, наукових розвідок) крізь призму досліджуваної теми, теми навчального заняття, теми публічного виступу, тематики авторського курсу чи академічної дисципліни, відчувати в ній нову ідею, знаходити потрібне, бачити важливі нюанси, дивитися на знайдене з іншого боку, перетворювати його в цінну думку, новий образ, що узгоджується з концепцією творчого сприймання В. Моляко. Творче сприймання, як зазначає вчений, є процесом і водночас результатом конструювання суб'єктивно нового образу, що певною мірою видозмінює, своєрідно модифікує предмети та явища об'єктивної реальності. У творчої особистості сприймання будь-якого предмета буде творчим, вказує В. Моляко [285, с. 152].

Відчуття подиву у процесі творчого сприймання й творення захоплює оратора, адже, за визначенням В. Клименка, це особливий психічний стан, у якому захоплення та інтерес поєднуються зі страхом і повагою до невідомого [157, с. 355]. Воно спонукає шукати й творити далі, створювати нове, оригінальне, реалізовувати творчі ідеї. Оратор, маючи творчий задум (змінити мотиви, установки, поведінку

слухачів, озброїти їх глибокими знаннями, дати певні інструменти), спочатку реалізує його в образі промови, на чуттєво-інтуїтивному рівні відчуваючи те, що буде потрібним аудиторії, й на раціональному рівні, бачачи, як це створити, а потім втілює його в публічному виступі, отримує зворотний зв'язок, рефлексує, удосконалює, як наслідок, створює нові знання і для себе, і для аудиторії, освітньої й наукової спільноти.

Коли викладачем рухає потреба в пізнанні, згідно з теорією людського буття S. Kaufman, основаної на вченні А. Маслоу про ієрархію потреб особистості, він постійно знаходиться у творчому пошуку, не зупиняється на отриманому чи створеному, прагне досягнути щось незвідане, складне й неточне, рухається до самоактуалізації та трансцендентності через творчу діяльність. Адже основними рушіями пізнання є допитливість, відкриття, відвертість, поширення, розуміння й створення нових можливостей для зростання та розвитку. Потяг до нього – основний рушій самоактуалізації особистості [549].

Знаходячись у постійному творчому пошуку, стані творення, викладач презентує затребуваний освітній (науковий) творчий продукт, готує цікаві й оригінальні промови, навчальні заняття, авторські курси, що залишають помітний слід у розвитку слухачів і допомагають їм зростати та ставати «кращою версією себе» [219]. Творча особистість оратора, як зазначає Л. Міщиха, виступає квінтесенцією вищих властивостей особистості, постійною й вагомою потребою якої є спонукання виразити власну концепцію навколишнього світу та свою концепцію Творця [283, с. 49], що передається у процесі ораторської діяльності цільовій аудиторії. Творець вбирає в себе духовні здобутки людства й виробляє те, що збагачує інших, слугує їхньому зростанню та спілкуванню [289, с. 414]. Оратор-творець служить освіті, науці, слухачам. Дж. Максвелл підкреслює, якщо викладач як лідер вирішує служити іншим, успіх тих, кого він навчає, стає його успіхом [261, с. 144].

Творчість оратора, робота для аудиторії, служіння їй, що узгоджується з концепцією лідерства служіння Р. Грінліфа, поглядами Дж. Максвелла на служіння як ядро лідерства, спрямовує нас до вчинковості викладача в ораторській

діяльності, розуміння публічного виступу як освітнього вчинку. Учинковість, зазначають В. Татенко й Т. Титаренко, позначає індивідуально-неповторний, ціннісно-смісловий, культурно-особистісний вектори суб'єктної активності людини в їх діалектичній єдності [416, с. 28]. Справжньою причиною утвердження особистості, способом її суто персоніфікованого існування у світі, продовжують науковці, є вчинок [там само, с. 34].

Згідно з філософсько-психологічною теорією вчинку В. Роменця, як логічний осередок і реальний механізм будь-якої форми творчості вчинок виражає те найбільш людське, властиве різним видам діяльності. Будучи безпосереднім вираженням комунікації, що лежить у його основі, підкреслює вчений, учинок може мати наукову, художню, освітню, практичну форми, але зміст виявляється в розширенні впливу індивіда на предмети й події навколишнього світу. Люди, які вступають у вчинкову взаємодію, домагаються рівного статусу неповторних самотійних індивідуальностей [319]. Учинок формує та виявляє найістотніші сили особистості [256, с. 13].

Будь-який поведінковий акт чи вчинкова дія, за свідченням А. Фурмана, є процесом і водночас результатом безперервної взаємодії між викладачем та ситуаціями, у які він фатумно задіяний своєю суб'єктною причетністю [448, с. 15]. Окрім того, опинившись у певній ситуації, оратор перетворює її у стартовий майданчик для вчинку [416, с. 25]. Викладач причетний насамперед до особистісної й професійної трансформації слухачів, опанування ними представленого контенту, перетворення отриманої інформації в систему знань та регулятор власних дій і вчинків.

Розуміння вчинків як неповторних, творчих, відповідальних, соціально спрямованих актів, здійснюючи які, оратор реалізує свою сутність, зростає та стверджується як непересічна вільна особистість і неповторна індивідуальність [416, с. 23], а також як осередків психічного, що творять, розвивають, удосконалюють, відкидаючи й заперечуючи все те, що стримує, обмежує, змортвлює [319], спонукає нас до розгляду вчинковості викладача в ораторській діяльності, здійснення освітніх вчинків.

Власне публічний виступ можна розглядати з чотирьох боків: вчинок, освітній вчинок, спонука до дії чи вчинку, звичайна промова. *Публічний виступ як вчинок* розуміємо в разі дій оратора (виголошення промови) всупереч події, ситуації, прийнятих норм, ухвалених рішень тощо. Наприклад, виступ із критикою дій певної особи, виступ із розтлумаченням спільноті наслідків ухваленого закону, рішення чи положення, з пропозицією нового. Такий виступ має бути і усвідомлений, і добре продуманий оратором, зокрема за реакцією аудиторії та наслідками, чітко аргументованим. Він вимагає від спікера сміливості й мужності.

В. Роменець підкреслює, ось це «всупереч» спрямовується водночас проти внутрішніх сутнісних сил індивіда [361, с. 198]. «Перебуваючи в реальній драматичній ситуації, яскраво уявляючи й переживаючи її, виконуючи в умі вчинок, людина прагне передбачити реакцію на нього та підготувати свою дійову відповідь. Ці уявлення приводять в операційну готовність психіку індивіда, і коли настає критичний момент, то сама акція, уже заздалегідь підготовлена, здійснюється немовби автоматично» [там само, с. 203].

Публічний виступ як спонуку до дії чи вчинку розглядаємо, коли промова має на меті мотивувати, спонукати аудиторію до певних дій чи здійснення вчинку (героїчного вчинку). До прикладу, мотиваційна промова командира перед боєм [213], агітаційний виступ, мотиваційна промова до навчання, вступу до ВВНЗ, служби у ЗСУ, презентація книжки, презентація академічної дисципліни з метою її вибору слухачами, презентація наукового проєкту для отримання гранту.

Публічний виступ як освітній вчинок передбачає ґрунтовну підготовку викладача до ораторської діяльності, створення актуального, нового й потрібного аудиторії контенту, вдалу його подачу, ефективну взаємодію з нею, результатом чого стають здобуті і оратором, і слухачами особистісні знання, їх втілення у практичну площину, збагачений внутрішній світ, особистісна, професійна трансформація. Це можливо за кількох умов, а саме: викладач постійно знаходиться у творчому пошуку, проводить наукові дослідження та втілює їх результати в освітню практику, безупинно навчається й відповідальний за власний розвиток, спрямований на служіння (аудиторії, освітній, науковій спільноті, освіті,

науці), працює за авторськими розробками, несе відповідальність за результативність ораторської діяльності.

Оратор починає із себе, розуміючи, що віддавати слухачам можна лише, маючи це щось, усвідомлюючи значущість як окремого публічного виступу, так і загалом ораторської діяльності для аудиторії. Викладач, який вчиняє, спрямований на вчинок, згідно з думкою В. Татенка й Т. Титаренко, є джерелом, початком чогось індивідуально важливого й суспільно значущого, породжує, створює щось нове, оригінальне, унікальне. Публічний виступ стає носієм енергії – пробуджувальної, життєдайної, магнетичної [416, с. 23]. Створення нового своєю свідомою волею, поєднаною з почуттям відповідальності, зазначає В. Роменець, є головним критерієм визначення вчинку [319].

Звичайна промова виголошується оратором заради самого виступу чи необхідності проведення навчального заняття. Спікер представляє аудиторії підготовлений контент, проте: 1) він не відрізняється оригінальністю, авторством викладача; 2) контент новий або сконструйований із наявного матеріалу, але форма подачі бажає кращого (відсутня взаємодія оратора з аудиторією, прослідковується незнання її потреб, порушення принципів ораторського мистецтва, правил і вимог до публічного виступу); 3) відсутні післядії слухачів, промова їх не зацікавила, отримана інформація не буде ними використана.

Аналіз та розуміння сутності ораторської діяльності викладача дали нам змогу визначити й обґрунтувати її закономірності. *Закономірностями ораторської діяльності* ми вважаємо засадничі положення, що відображають внутрішню її суть та розкривають взаємозв'язки у взаємодії оратора й аудиторії, забезпечують ефективність ораторських дій і досягнення цілей в ораторській діяльності всіма її суб'єктами. Нами визначено п'ять взаємопов'язаних закономірностей ораторської діяльності: управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок.

Управління аудиторією в публічному виступі. Ритор Г. Сагач виділяє серед основних законів риторики закон моделювання аудиторії, що віддзеркалює її системне вивчення [371, с. 94], із чим ми повністю погоджуємося та вважаємо, що він складає основу закономірності управління аудиторією в публічному виступі. Управління аудиторією в ораторській діяльності передбачає складання профілю цільової аудиторії, завоювання її довіри, установлення контакту з нею під час виступу, риторичну взаємодію на комунікаційному, перцептивному та інтеракційному рівнях, свідоме управління увагою слухачів.

Профіль цільової аудиторії означається через її характеристику за формально-ситуативними, соціально-психологічними, професійними та соціокультурними ознаками. У ситуації колективної пізнавальної взаємодії, підкреслює А. Фурман, різні учасники одного соціокультурного метапроцесу перебувають у різних пошукових ситуаціях не лише за індексом проблемності, а й складності, діалогічності, значущості, розумності, рефлексивності [448, с. 16]. Тому оратор повинен залучити всіх слухачів до спільної мисленнєво-мовленнєвої діяльності, створюючи відкрите комунікативне середовище, долаючи перешкоди у взаємодії з аудиторією, зважаючи на її індивідуальну характеристику. Від профілю цільової аудиторії залежить визначення цілей та очікуваних результатів в ораторській діяльності, підбір контенту промови, побудова її стратегії й тактики.

Довіра аудиторії до оратора завойовується насамперед через його позитивний педагогічний імідж, особистий бренд, авторитет, експертність/фаховість, лідерську позицію, ґрунтовні результати освітньої діяльності, вміння навчати, володіння ораторським мистецтвом і красномовством, відповідальне ставлення до ораторської діяльності (служіння). Контакт зі слухачами є обов'язковим, спікер його підтримує протягом усього виступу. Водночас він залишається відкритим до потреб і запитів аудиторії поза межами промови. Взаємодія зі слухачами забезпечує зворотну реакцію та зворотний зв'язок у процесі ораторської діяльності. Управління увагою цільової аудиторії передбачає свідоме застосування викладачем відповідних ораторських технік у виступі.

Дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії реалізується передусім під час виступу, а також у післядіях слухачів. У процесі промови оратор отримує те, що віддає аудиторії, тобто його дії віддзеркалюються нею. Дії слухачів повністю залежать від дій оратора. До підготовки контенту спікера потрібно поставити перед собою три запитання:

- 1) яка аудиторія мене очікує? (відповідно до попередньої закономірності);
- 2) чому промова має прозвучати перед нею?
- 3) що аудиторія знає про предмет виступу?

Якщо відповідь на третє запитання відобразиться в обізнаності слухачів із пропонованої теми, викладач повинен поставити четверте запитання:

- 4) як зробити предмет, добре відомий аудиторії, новим, цікавим і цінним для неї?

Згідно з принципами новизни, змістовності й відповідальності в ораторському мистецтві викладач готує новий і корисний для слухачів матеріал. Він несе повну відповідальність за витрачений аудиторією час на публічний виступ, його змістовну організацію та досягнення нею своїх цілей, задоволення потреб і запитів. Зі свого боку, це відповідає правилу збереження часу в ораторській діяльності. Слухачі з достатнім або високим рівнем підготовленості потребують контенту, який зможуть перетворити в особисте знання, який дасть змогу їм генерувати нові ідеї або ж стане інструментом для розвитку, розв'язання проблем, виконання професійних завдань, джерелом нових можливостей, що ускладнює завдання для оратора, але стає джерелом розвитку.

Зацікавленість та увага аудиторії під час виступу залежать від цікавості (оригінальності, унікальності) контенту промови й насиченості його різноманітними ораторськими техніками. За умови їх браку оратор отримує байдужість, відсутність емоційного відгуку, будь-яких післядій слухачів. Післядії зокрема та післядовільна увага аудиторії залежать від сформованості в неї довільної уваги під час виступу, спонукання слухачів до дій, цікавості контенту й активної взаємодії викладача з ними.

Системність впливу оратора на цільову аудиторію. Як ми з'ясували раніше, у процесі ораторської діяльності спікер здійснює інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на цільову аудиторію, формуючи її довільну й післядовільну увагу, активний пізнавальний інтерес, озброюючи новою інформацією, наповнюючи інформаційний контент промови енергетичним магнетизмом, спонукаючи до мислення, уяви, осмислення та обробки отриманого матеріалу, перетворення в особисте знання, викликаючи емоційний відгук, застосовуючи психічне зараження, спонукаючи до дій і вчинків.

Викладач через власну особистість та ораторські дії стає джерелом навчання й досвіду, вмотивованості до розвитку, особистісного та професійного зростання слухачів, прикладом для наслідування й ідентифікації, спонукає їх до творчих пошуків, активного навчання, розвитку потенційних можливостей, залучає до дослідницької діяльності. У такий спосіб він розширює вплив на особистість, поведінку, взаємини аудиторії, формує світогляд, погляди, переконання, бажання, ідеали, прагнення. Публічний виступ зокрема стає інструментом впливу оратора на свідомість, почуття і вчинки слухачів.

Розвиток суб'єктів ораторської діяльності. Ораторська діяльність за своєю суттю є засобом розвитку, особистісної й професійної трансформації як аудиторії, так і оратора, а також професійного самоздійснення викладача, у якій він реалізує всі свої наміри, потенції, бачення, ідеї. За умови підготовки якісного контенту для слухачів і правильної подачі, співпраці з ними, вони перетворюють його в інструменти власного розвитку та здійснення професійної діяльності, активного функціонування в певному середовищі.

У процесі ораторської діяльності викладач постійно стикається з новими завданнями, адже кожен публічний виступ є інакшим або за змістом і цілями, або за тематикою, або за потенційною аудиторією. Навіть промова на одну й ту ж тему в різних слухачьких аудиторіях потребує врахування їхніх особливостей. Тобто оратор, повсякчас стикаючись із новими завданнями, постійно знаходиться у творчому пошуку досконаліших способів їх виконання, реалізації комунікаційної

стратегії, інформаційної магістралі, організації ораторського поля, досягнення цілей і шляхетної мети.

Це спонукає викладача до формування ораторських звичок, активного навчання, зокрема систематичного читання різноманітної літератури, перегляду онлайн-курсів, відеоконтенту, проведення досліджень, критичної й креативної обробки отримуваної інформації, що значно розширює його світогляд, активізує мислення, розвиває уяву, увагу, пам'ять, ерудованість і фахові знання, дає змогу створювати нові знання. Окрім того важливу роль відіграє спосіб мислення оратора.

Згідно з психологічною концепцією мислення й переконань К. Двек, віра в розвиток власних якостей, готовність до праці, вміння не відступати перед труднощами лежать в основі способу мислення, націленого на зростання [104, с. 14]. Викладач повинен вірити як у розвиток власних потенцій, так і в розвиток слухачів. Тоді ораторська діяльність набуває для нього особливого сенсу та значущості, стає джерелом змін. Окрім того вона вимагає значних інтелектуальних, енергетичних, емоційних ресурсів, які спікер готовий віддавати.

Оратор із мисленням, націленим на зростання, розуміє важливість кожного свого публічного виступу як внеску у розвиток слухачів і власний розвиток. Тому не хештує ретельною підготовкою в ораторській діяльності, в обличчі аудиторії бачить насамперед тих, хто хоче навчатися, отримувати нове й потрібне для себе. Такий викладач незалежний у думках і поглядах, водночас навчається у слухачів, які для нього стають цінним джерелом інформації.

Тож, тільки за умови мислення зростання, систематичного навчання, ораторської практики й роботи на творчому рівні оратор досягне рівня ораторської майстерності та професійного спікера. Згідно з вченням К. Двек такі дії дадуть змогу викладачу досягати вершини й на ній залишатися в ролі затребуваного і бажаного лектора, оратора, науково-педагогічного працівника. Мислення зростання допомагає в помилках бачити способи зростання, у роботі з кожною новою аудиторією та кожному новому виступі – навчання, удосконалення, зростання.

Публічний виступ як освітній вчинок. Спрямованість викладача до вчинковості в ораторській діяльності підкріплюється націленістю на зростання як власне, так і слухачів, вірою в розвиток потенціалу. У такому разі оратор орієнтується на принесення користі аудиторії через публічні виступи, побудову суб'єктно-вчинкової взаємодії з нею, створення відкритого комунікативного середовища, у якому панує заохочення до знань, пізнавальний інтерес.

Суб'єктно-вчинкова взаємодія, як зауважує В. Татенко, елімінує, робить неможливим об'єктні стосунки в ораторській діяльності. Адже викладач не бере на себе роль субстанції-суб'єкта, перетворюючи слухача в об'єкт свого впливу. Натомість він добровільно й цілеспрямовано пропонує себе аудиторії як умову, середовище, засіб її особистісного зростання, самотворення й саморозвитку. Те саме здійснює і слухач. У такому разі, стверджує вчений, реалізується суб'єкт-суб'єктна модель взаємоопосередкованого саморозвитку: кожен суб'єкт ораторської діяльності активно, ініціативно, помірковано, етично й творчо – власне вчинково – віддає іншому за максимумом усе те найкраще, що він має, і так само – вчинково – привласнює за максимумом усе найкраще від іншого. Виявляється справжня спільність «Ми», де «Я» не розчиняється, не губиться в загалі, оскільки воно є суб'єктом вчинку істини, краси й добра [417, с. 245].

Дж. Максвелл підкреслює: «Я вимірюю свій успіх тим, наскільки допомагаю іншим стати ефективнішими. Ставлення, пріоритет та практика служіння іншим є розумним і доступні кожному» [261, с. 144]. Згідно з дослідником виокремимо запитання, які оратору варто поставити перед собою, щоб ораторська діяльність відзначалася вчинковістю:

- Що я можу зробити для слухачів, щоб допомогти їм ставати успішнішими?
- Що аудиторія потребує від мене?
- Над чим мені потрібно працювати, щоб найкраще служити слухачам?
- У який спосіб я отримуватиму зворотний зв'язок від аудиторії?
- Які почуття, відчуття та емоції переживають слухачі у процесі ораторської діяльності?

- Як я можу стати ефективнішим у служінні іншим?
- Як надихати аудиторію (на навчання, зміни, служіння)?

Вчинковість викладача проявляється насамперед в освітніх результатах слухачів, змінах у їхньому особистісному й професійному розвитку. Творчість, самоздійснення в ораторській діяльності та робота передусім для аудиторії, лідерство служіння формують світогляд вчинковості оратора.

«Глибока усвідомленість і відповідальність учинкового співіснування, радісне вивільнення вчинкової енергії, турботливе хвилювання з приводу очікуваності, своєчасності, адекватності, прийнятності для іншого наших вчинкових пропозицій, відчуття онтичного задоволення від того, що наш учинковий дарунок радісно й схвилювано сприйнято, – це і є те справжнє й те вище, що мріє переживати кожна особистість якомога частіше та глибше», – підкреслює В. Татенко [417, с. 245].

Отже, методологічними засадами ораторської діяльності викладача ЗВО визначено сукупність фундаментальних теорій, базових концепцій, ідей, підходів, закономірностей, на яких ґрунтується ораторська діяльність. Її дослідження проводиться в межах суб'єктно-вчинкової (В. Роменець, В. Татенко, А. Фурман) та наративної (W. Fisher) парадигм і таких методологічних підходів: діяльнісного, риторичного, системного, акмеологічного, технологічного, особистісно орієнтованого, гуманістичного, синергетичного, контекстного, праксеологічного.

Методологічну основу ораторської діяльності становлять фундаментальні риторичні вчення Аристотеля, Квінтіліана й Цицерона, А. Капської, Л. Мацько, Г. Сагач, вчення про слово О. Потебні; теорії діяльності В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина, мовленнєвої діяльності, мовленнєвих кодів Дж. Філіпсена, мовленнєвої акомодатії Н. Giles; теорії аргументації F. Eemeren і Т. Naaften, А. Каіро, Д. Грімвейда, Д. Вонг, Р. Косари, візуальної аргументації Е. Тафті, сюжетної інфографіки Н. Холмса; комунікативні теорії ненасильницького спілкування М. Rosenber, символічної конвергенції Е. Bormann, конструктивізму Дж. Делія, принесення користі разом із задоволенням слухачам Е. Каца; теорії емоцій М. Арнольда та Р. Лазаруса, К. Ізарда, Ліндсея-Хебба; теорії зниження

невизначеності Ч. Бергера, порядку денного М. McCombs і D. Shaw, соціального навчання А. Бандури, людського буття S. Kaufman; психологічна теорія особистості Г. Балла; теорія психофізіологічних механізмів праксису людини В. Клименка; концепції О. Хміляра про кодування, передачу й декодування повідомлень і перетворення їх у регулятор дій та вчинків особистості, особистої залученості (зацікавленості) М. Шерифа, відкритого комунікативного середовища, психологічна концепція мислення й переконань К. Двек; концепції лідерства служіння Р. Грінліфа, Дж. Максвелла, А. Менегетті; теоретичні положення інтеракціоністського підходу до комунікації П. Вацлавіка, комунікативної моделі Ш. фон Туна, про репрезентативні системи в комунікації J. Grinder та R. Bandler, сприйняття інформації аудиторією А. Меграбяна; основні ідеї ідентифікації оратора з аудиторією К. Burke; концептуальні погляди на творчість В. Клименка, Л. Міщихи, В. Моляко, С. Сисоевої, мовленнєву діяльність М. Орап; закономірності ораторської діяльності (управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок).

Дослідження ораторської діяльності викладача на основі зазначених методологічних засад дає змогу вивчати її як засіб впливу оратора на аудиторію, формування системи її знань, регулятора дій і вчинків особистості. Окрім того вона, висуюючи високі вимоги до викладача як професійного спікера, постає дієвим засобом його творчого розвитку, особистісної й професійної трансформації. Розуміння методологічних засад дає змогу встановити вимоги до викладача та особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ.

2.2. Особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ

Рух до європейського освітнього простору, російсько-українська війна, набуття Україною асоційованого членства спеціальної багатосторонньої програми НАТО щодо технологічної взаємосумісності вимагають не лише трансформації

системи військової освіти, а й підвищують актуальність питання підготовки та підвищення кваліфікації викладачів ВВНЗ, які відповідають за формування й розвиток висококваліфікованого кадрового потенціалу сектору безпеки та оборони України, формування військової еліти держави. Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України (ЗСУ) Володимир Зеленський під час відвідування Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного 18 серпня 2022 року зазначив: «Великою мірою від того, наскільки якісно офіцер навчався й наскільки мудрим були його викладачі, залежить життя солдатів та результат бойових дій» [51].

Саме заклади вищої освіти, ВВНЗ в особі науково-педагогічного складу, згідно зі світоглядним баченням Н. Дем'яненко, повинні впливати на якість освіти через багатоканальний механізм розроблення інноваційних педагогічних ідей, теорій, технологій і підготовку фахівців, які б виступали їх носіями, володіли компетентностями щодо їх реалізації в освітній практиці [106, с. 20]. Забезпечення становлення цілісної особистості військовослужбовця, цілеспрямований вияв та розвиток його здібностей, формування умінь і мотивації до навчання протягом усього життя й професійної військової кар'єри зокрема, створення умов для навчання як основи багатоступеневої військової освіти, за твердженням Л. Олійника, має стати метою сучасної вищої військової школи [312, с. 203].

Підвищення ефективності професійної підготовки фахівців сектору безпеки й оборони, спрямованої на формування необхідного рівня бойової готовності особового складу ЗСУ та інших військових формувань, правоохоронних органів, здатності до виконання професійних завдань, зокрема в умовах невизначеності, як засвідчують Г. Артюшин і К. Тушко, сприяє підтриманню такого оборонного потенціалу держави, що гарантуватиме її воєнну безпеку [11, с. 6], а також, на наше переконання, забезпечить інтелектуальне домінування на полі бою. «Військові якості ЗСУ ґрунтуються на окремих людях, пройнятих духом і суттю військової справи; на тих, хто розвиває в собі здібності, які вона вимагає, хто знає справу у всіх дрібницях, набуває легкості та впевненості завдяки знанням і досвіду, повністю віддає себе виконанню поставлених завдань» [404, с. 55].

Викладач ВВНЗ – це науково-педагогічний/науковий працівник, який відповідає за підготовку, перепідготовку й підвищення кваліфікації компетентного військового фахівця ЗСУ та інших складових сектору безпеки й оборони на тактичному, оперативному та стратегічному рівнях, курсах підвищення кваліфікації, курсах професійної військової освіти, здатного до саморозвитку й самовдосконалення, спроможного зайняти та відстоювати активну життєву і професійну позицію, включатися в соціальну, духовну та інші сфери життя суспільства, здібного до розвитку обороноздатності держави й професійного самоздійснення у військовій діяльності [231].

Саме викладачі у ВВНЗ закладають міцний фундамент професійних знань і вмінь, що дають змогу військовослужбовцям успішно виконувати військово-професійні завдання в мирний і воєнний час, ефективно функціонувати на полі бою, завдаючи нищівної поразки противнику, навчати й виховувати особовий склад, підтримувати його мотивацію до боротьби, здійснювати дієве керівництво бойовими підрозділами на засадах лідерства, організовувати командну роботу, впливати на підлеглих, ухвалювати ризиковані рішення, брати на себе абсолютну відповідальність. Остання, як пише J. Willink, – це умонастрій військового лідера, що не дає знаходити виправдань і звинувачувати когось чи щось, коли виникають проблеми, зокрема під час бойових дій, натомість розв'язувати їх, удосконалюючи стратегію й тактику ведення бою, дій в умовах невизначеності, шукаючи креативні рішення [648]. Викладачі ВВНЗ формують інтелектуальний потенціал нашої країни, виводячи ЗСУ на новий щабель військового розвитку, ставлячи їх в один ряд із провідними арміями країн-членів НАТО та світу. Вони готують воїнів, які закладають фундамент безпеки нашої держави. Д. Гроссман порівнює їх із фундаментом будівлі (воїни – основа держави): «...якщо фундамент будівлі розсиплеться, то впаде й сама будівля» [102, с. 37].

О. Мороз, О. Падалка, В. Юрченко доцільно наголошують на підготовці нової генерації науково-педагогічних кадрів як національної еліти, здатної трансформувати в собі нову освітньо-світоглядну парадигму національно-державного творення, гуманістичного вознесіння самоцінності особистості [288,

с. 24]. Забезпечення європейської якості освіти у ВВНЗ і їх подальше входження у світове освітнє середовище, як зазначає Л. Олійник, стане можливим завдяки реалізації моделі випереджувальної освіти, заснованої на ідеї становлення всебічно розвиненої особистості військовослужбовця, військового лідера та його вмінні адаптуватися до швидких змін у військових технологіях і суспільних процесах, що забезпечить, зі свого боку, професійну мобільність та конкурентоспроможність військових фахівців на міжнародній арені [311, с. 45], а також досягнення сумісності на шляху впровадження принципів і стандартів армій окремих країн-членів НАТО у процес підготовки військових кадрів [384].

Інтерпретація підходів вітчизняних та зарубіжних науковців [10; 53; 41; 432; 440; 465; 506; 532; 642] щодо підготовки, професійного становлення й розвитку викладача вищої школи, професіографічних вимог до нього, багаторічне впровадження системи військової освіти на оперативному та стратегічному рівнях, третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, курсах підвищення кваліфікації з освітньої діяльності й курсах підвищення кваліфікації з методичної майстерності для науково-педагогічних працівників ВВНЗ, курсах професійної військової освіти, а також розробка, апробація та емпіричне впровадження авторських освітніх курсів «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», «Сучасна педагогічна риторика», «Військова риторика», «Військова риторика стратегічного лідера», «Стратегічне мислення та військове лідерство», систематичний зворотний зв'язок від слухачів і науково-педагогічних (наукових) працівників ВВНЗ України дали нам змогу визначити вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності (рис. 2.3). Вважаємо, що виконання означених вимог забезпечить професійний розвиток викладача як оратора, реалізацію його особистісного потенціалу й ефективність ораторської діяльності в умовах сучасних освітніх викликів.

Серед вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності виділяємо такі:

1) *об'єктивні вимоги*, обумовлені вимогами до освітнього процесу у ВВНЗ, вимогами професійної підготовки оратора, вимогами ВВНЗ та освітнього

середовища загалом, а саме: риторична підготовка, активне навчання, hard skills оратора, створення відкритого комунікативного середовища, розробка сучасного освітнього контенту.

2) *суб'єктивні вимоги*, обумовлені особистісними характеристиками викладача й професійними властивостями оратора, самоствердженням і самореалізацією у процесі ораторської діяльності, а саме: soft skills оратора, суб'єктність і вчинковість, позитивний педагогічний імідж, служіння слухачам, професійне самоздійснення у процесі ораторської діяльності.

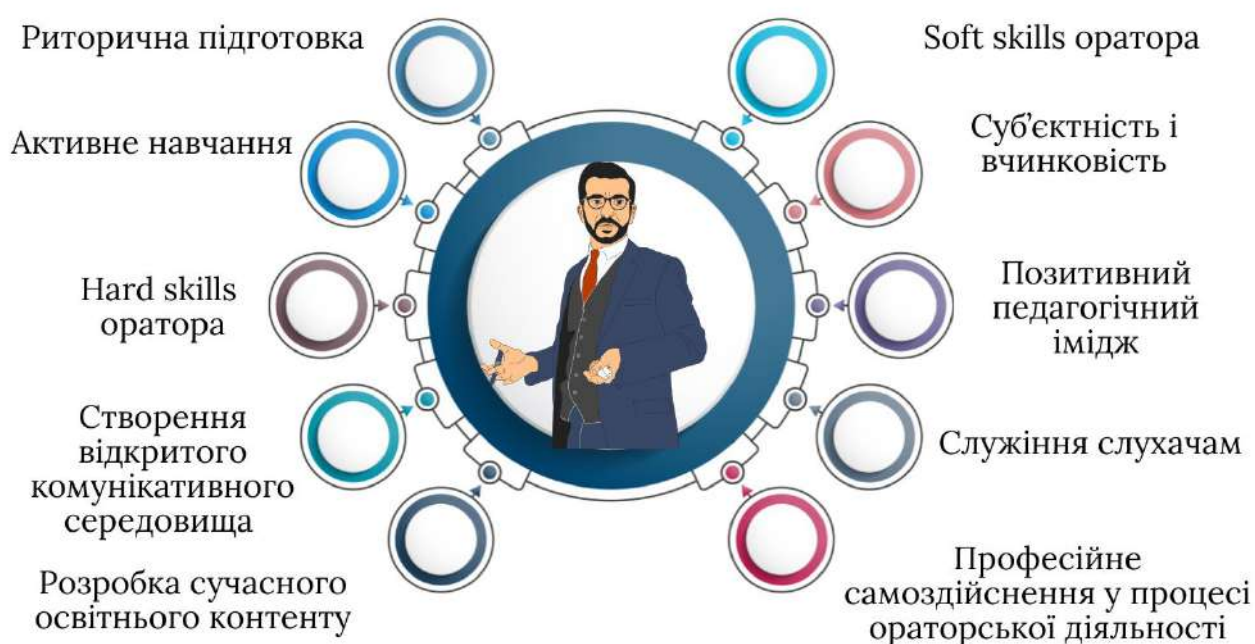

Рис. 2.3. Вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності

Проаналізуємо кожну з *об'єктивних вимог* до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, надамо змістовну характеристику.

Риторична підготовка. М. Цицерон у свій час говорив, що поетами народжуються, ораторами стають. Досягнення видатних ораторів засвідчують, що більшість із них не мали ораторських здібностей від народження, проте завдяки наполегливому навчанню та цілеспрямованій практиці змогли досягнути значних висот в ораторській діяльності. Автобіографії відомих лідерів у політичній, науковій, освітній, бізнес-сферах підтверджують їх систематичні тренування в

ораторському мистецтві й красномовстві, оволодіння риторичними знаннями, безперервний розвиток ораторських умінь.

До прикладу, D. Goodwin, описуючи лідерський шлях президентів США, зокрема А. Лінкольна, Т. Рузвельта, Ф. Рузвельта та Л. Джонсона, констатує їх безмежну любов до навчання, читання книжок, постійну роботу над собою, вправлення в публічних виступах із самого дитинства. А. Лінколін і Ф. Рузвельт, за даними дослідниці, виступали навіть перед однією людиною з метою досягнути ораторської майстерності, навчитися відстоювати власну думку й переконувати навколишніх. Риторика без переконань, говорив А. Лінколін, нічого не варта, але без них будь-яке лідерство зазнає фіаско. Ф. Рузвельт отримував інтелектуальне задоволення від розгляду будь-якого питання з різних боків та пошуку переконливих аргументів на користь будь-якої тези. Готуючись до виборів на посаду віцепрезидента у 1920 р., він об'їхав 40 штатів у межах агітаційної кампанії, виступав на кожній вокзальній станції. Виголосивши майже 800 промов, Ф. Рузвельт відшліфував власні ораторські вміння, навчився говорити легко, вільно й без жодного папірця. Л. Джонсон на початку кар'єри працював учителем риторики. Викладаючи у Сем-Г'юстоні, як зазначає D. Goodwin, він заснував дебатний клуб і спрямовував усю свою енергію на навчання інших, навіть зміг збільшити фінансування занять із риторики, оскільки прагнув навчити своїх учнів досягати лідерства в житті й впливати на навколишніх [537].

Результати дослідження K. Savellon, M. Asiri, J. Chavez щодо проблем публічних виступів академічних лідерів засвідчують помилковість у думці про те, що багаторічний досвід апріорі формує їх компетентність в ораторському мистецтві. Натомість дослідники виявили низку проблем, із якими освітяни стикаються в ораторській діяльності. K. Savellon, M. Asiri, J. Chavez довели емпіричним шляхом необхідність цілеспрямованої підготовки до ораторської діяльності, зокрема показали ефективність проходження тренінгів із публічних виступів, осмислення отриманого навчального досвіду, створення сприятливого середовища в закладі для конструктивного зворотного зв'язку, використання

додаткових навчальних ресурсів, прослуховування освітніх подкастів та онлайн-трансляцій, читання, ораторської практики і її рефлексії [619].

Отже, риторична підготовка стає для викладача наріжним каменем досягнення успіху, міцним фундаментом навчання слухачів (курсантів, студентів), впливу на них, досягнення результатів в освітній діяльності, здобуття лідерства у професійній сфері. Оволодіння риторичними знаннями, ораторським мистецтвом і красномовством дають змогу викладачу реалізувати себе в ролі оратора (лектора, професійного спікера), досягнути ораторської майстерності. Останню О. Кучерук виділяє необхідним компонентом та умовою діяльності НПП, оскільки вона забезпечує досягнення в ній вагомих результатів [242, с. 17].

Риторичну підготовку науковці [70; 74; 81; 300; 370] пов'язують насамперед із вивченням риторики – отриманням риторичних знань. «Не оволодівши риторичними знаннями та вміннями, не навчившись вправно володіти словом, не маючи належного рівня риторичної компетентності, неможливо навчати, переконувати, впливати на інших, висловлювати свої думки доречно, гарно, змістовно», – зазначає О. Гилярська [70, с. 35].

Присвятивши риториці значну частину свого професійного життя, Г. Сагач наголошує на її унікальності, адже вона спрямовує викладача до розвитку високодуховної риторичної особистості, яка володіє наукою й мистецтвом переконливого мовлення і може навчити цьому своїх учнів [370, с. 108]. Услід за вченою Д. Будянський запевняє, що у процесі оволодіння риторикою НПП розвиває культуру мислення, культуру мовлення, культуру спілкування, сценічну культуру й надважливу якість в ораторській діяльності – риторичну культуру [39, с. 39].

Досліджуючи питання розвитку риторики як навчального предмета професійного спрямування, Л. Ткаченко приділяє особливу увагу риторичній підготовці в історичній ретроспективі, характеризуючи її як підсистему цілісної системи професійної підготовки викладача, що розкриває особливості організації публічного мовлення, визначає основні правила підготовки до публічного виступу, з'ясовує особливості роботи з різними цільовими аудиторіями, описує теорію

аргументації, забезпечує володіння методиками організації професійної комунікації та досконале володіння професійною термінологією, сучасними стратегіями спілкування й діалогічної взаємодії в педагогічному дискурсі [426, с. 287]. Риторична підготовка, згідно з висновками Н. Голуб, допомагає викладачу організувати й оптимізувати взаємодію учасників спілкування в різних ситуаціях як цілісний процес [74, с. 340].

Підсумовуючи дослідження науковцями риторичної компетентності, О. Гилярська засвідчує у процесі риторичної підготовки формування готовності НПП до ефективного педагогічного спілкування, комунікативного лідерства, умілого використання ним риторичних засобів і прийомів із метою впливу на аудиторію під час мовної комунікації, розвиток здатності реалізовувати власний риторичний потенціал (знання, уміння, потреби, наміри, ціннісні орієнтації) у практиці педагогічної діяльності, риторичне й особистісне самовдосконалення НПП і в такий спосіб успішне виконання навчально-виховних та освітньо-наукових завдань [70]. Продовжуючи думку, Т. Конівіцька констатує важливість риторичної підготовки з боку розвитку у фахівця вміння свідомо й непомітно застосовувати методи психологічного впливу на аудиторію чи співрозмовника, публічно виголошувати ідеї та презентувати власні погляди, доводити судження у взаємодії з аудиторіями різних типів і насамкінець розвитку риторичної компетентності [175, с. 56].

Отже, ми визначаємо *риторичну підготовку як процес здобуття риторичних знань, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; комплекс заходів, спрямованих на формування готовності викладача до ораторської діяльності, його розвиток як професійного спікера й досягнення ораторської майстерності* [198].

Вона націлена на формування підготовленості оратора, у якій Г. Сагач вбачає його наукову й методичну обізнаність, що є результатом постійної, тривалої попередньої роботи й дає змогу витрачати мінімум часу на підготовку публічного виступу, а іноді виступати й без видимої підготовки, експромтом [369, с. 196].

Результатом риторичної підготовки стане розвиток риторичних знань, ораторських умінь, риторичної культури, досягнення ораторської майстерності НПП, підвищення якості та ефективності освітньої діяльності. Вона формує викладача як професійного спікера, здатного здійснювати дієвий інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на цільову аудиторію, досягаючи цілей ораторської діяльності. Серед основних елементів риторичної підготовки виділяємо такі:

- вивчення риторики, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством;
- систематична практика публічних виступів різних типів та видів;
- ретельна підготовка до кожного публічного виступу;
- отримання зворотного зв'язку від аудиторії й рефлексія оратора;
- читання літератури (наукової, науково-популярної, художньої, публіцистичної, фахової з риторики та інших галузей знань) [198].

Вивчення риторики й оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством здійснюється через формальну (опанування курсу риторики під час здобуття освіти, підготовки на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти), неформальну (проходження курсів, тренінгів, семінарів, вебінарів, онлайн-курсів з ораторського мистецтва, публічного мовлення, переконливої комунікації, аргументації, ораторської майстерності, техніки мовлення, лідерства), інформальну (читання фахової літератури, перегляд відеолекцій, відеоуроків, цілісних відеокурсів із риторики, консультування з фахівцями, індивідуальні заняття з тренером з ораторського мистецтва та красномовства, власне публічні виступи) освіти.

Через систематичну практику публічних виступів викладач навчається працювати з різними аудиторіями, аналізувати власні ораторські дії, розвиває свої сильні сторони як оратора та вдосконалює слабкі, розвиває *soft skills* і *hard skills* спікера, формує позитивний педагогічний імідж, здобуває статус лідера, експерта в певній галузі, формує особистий бренд, підвищує власну конкурентоспроможність. Вивчення кращих практик відомих спікерів дає йому

нові інструменти ораторської діяльності. Читання різноманітної літератури розвиває культуру мислення, ерудованість, збагачує загальнонауковими, академічними, професійними знаннями, розширює можливості наповнення контенту публічних промов цікавим та оригінальним матеріалом, інтегруючи його з різних галузей знань.

Отже, риторична підготовка надає викладачу безліч переваг, зокрема підвищує результативність освітнього процесу та освітньої діяльності через ефективність публічних виступів, продуктивну взаємодію й комунікацію з аудиторією, ведення конструктивної полеміки, здатність презентувати на високому рівні свої наукові ідеї та здобутки, говорити зрозуміло, доступно, красиво й переконливо, здатність застосовувати ораторські техніки, прийоми та правила у професійно-педагогічному спілкуванні, а також дисциплінує викладача, навчає відсікати зайве, нівелює поспіх, відкриває шлях становлення професійного спікера.

Риторична підготовка дає змогу НПП поширювати наукові знання, робити їх доступними, прививати любов до науки широкій аудиторії. Адже, як зазначає D. Burnett, наука – це наполеглива праця людей для людей. Колись дуже давно хтось вирішив, що тексти наукового стилю мають бути напрочуд серйозними й бездушними, і людство в це досі сліпо вірить. Дослідник багато років своєї діяльності присвятив руйнуванню цього стереотипу [504]. Саме через ораторську діяльність викладач здатен зробити наукові ідеї, результати наукових досліджень цікавими й доступними для широкої спільноти, спонукати інших навчатися, пізнавати, проводити наукові розвідки, формувати активний інтерес до наукових знань.

Активне навчання. Бригадний генерал ЗСУ С. Собко зазначає: «...є те, без чого наша перемога неможлива і в чому ми можемо й маємо покладатися на себе. Мова йде про підготовку наших воїнів. Адже перемагає не зброя, перемагають люди. Ба більше, перемагають люди, навчені перемагати. Наші воїни є найціннішим ресурсом і найефективнішою зброєю. Найбільшу вагу має навченість командирів – тих, хто буде задіювати на полі бою стрільця, танкіста чи оператора БПЛА, керувати бойовими операціями й вести особовий склад за собою» [393].

Риторичне запитання, хто насамперед докладає зусиль до підготовки воїнів, зокрема командирів? Викладачі ВВНЗ. Водночас варто зауважити – викладачі ВВНЗ, які постійно навчаються, розуміють виклики сьогодення й майбутнього, систематично працюють над власним розвитком, особистісним і професійним зростанням. Ба більше, події 2014 року, а 2022 й поготів на теренах України підтвердили необхідність змін не лише у ЗСУ, а й вищій військовій освіті, потребу в підготовці нової генерації військових кадрів. Розуміння важливості та відповідальності викладацької діяльності спонукає НПП до систематичної усвідомленої роботи над собою.

М. Воткінс серед пасток, у які потрапляють фахівці, називає покладання на попередній досвід, наявність готових рішень для нових викликів. Навіть якщо вони будуть працювати більше, але не здобуваючи нових знань, не досягнуть успіху. Дослідник зазначає, що для результативності діяльності потрібно навчитися відмовлятися від певних звичок, опановувати нові речі й постійно черпати нову інформацію [58, с. 13]. Це підтверджують Е. Соєр із Р. Гогартом, вказуючи, що досвід розвиває інтуїцію та слугує орієнтиром в ухваленні рішень, є вагомим джерелом знання. Проте він змушує нас віддавати перевагу альтернативам, процесам або діям, навіть коли вони стають неактуальними чи несуттєвими, оскільки важко забути засвоєне знання [394].

Б. Трейсі у цьому контексті дає чітку пораду: «Твердо вирішіть бути найкращим, щоб приєднатися до десятки найкращих фахівців у своїй галузі. Установіть для себе високі стандарти. Орієнтуйтеся на найкращих людей у галузі; думайте про те, як ви могли б досягти такого ж рівня у своїй роботі, як вони, або перевершити їх» [436, с. 101]. М. Воткінс заохочує виділити час для того, щоб якомога раніше скласти план навчання і час від часу повертатися до нього для уточнення й доповнення [58, с. 51].

Тож, активне навчання для викладача стає вимогою та нормою часу. У настанові з військового лідерства армії США вказано, що військові лідери мають використовувати будь-яку можливість навчатися чи набувати досвіду. Вони повинні шукати нові можливості для навчання, тренування, ставити запитання,

звертатися за критикою своїх дій [52, с. 27]. Секрет повноцінного життя й особистісного розвитку полягає в тому, щоб постійно наражати себе на нові виклики та нові випробування, що сприяють особистому зростанню [560].

Активне навчання реалізує сучасну концепцію навчання впродовж життя, забезпечуючи його безперервність, спонукаючи НПП до постійного творчого пошуку, змін, інноваційності. Навчання протягом усього життя, як зазначають N. Ridei, N. Tytova та L. Капова, слугує інструментом розширення професійного й культурного потенціалу особистості, спрямоване на розвиток необхідних знань і вмінь для роботи в сучасному інформаційному суспільстві [612]. С. Сисоєва підтверджує, що неперервна освіта стає супроводом та умовою успішності професійної кар'єри викладача [388]. Р. Темплар, описуючи правила кар'єри, схиляє нас зробити постійне навчання своєю основною метою. Він зауважує: «...якщо ви не навчаєтеся, ви не можете змінитися, а якщо ви не змінюєтеся, який сенс жити й працювати?» [419, с. 97].

Згідно зі звітом Міжнародного економічного форуму в Давосі (2020) активне навчання займає першу сходинку серед провідних навичок сьогодення та майбутнього, передбачає постійне здобуття нових знань, інформації для ефективного функціонування в сучасному суспільстві, розв'язання поточних і майбутніх проблем, ухвалення продуктивних рішень, вибору й використання оптимальних до ситуації методів і стратегій навчання та роботи, опанування нового інструментарію, розвитку креативності й альтернативного мислення для розробки та впровадження нових ідей, створення дієвих способів розв'язання проблем [634].

Здатність до навчання впродовж життя в Педагогічній конституції Європи визначено однією з базових компетентностей, якими повинен володіти викладач XXI ст. Водночас у ній наголошено на розвитку професіоналізму НПП, спрямованого на формування повноцінного суб'єкта освітнього процесу – людини-носія глибоких знань і високої культури, гуманістичного світогляду, моралі, національних та загальнолюдських цінностей, а також на виховання вмінь, потреб і прагнень їх реалізації в європейському й світовому життєвому просторі [602]. Тож, професіоналізм, особистісний і професійний розвиток є результатами

активного навчання викладача. Ба більше, справедливо зауважують Н. Рідей та О. Хоменко, що якісні знання, уміння, навички НПП постають основою для створення ним середовища й умов, що сприятимуть виявленню та розвитку потенціалу слухачів (курсантів, студентів), конкурентоспроможності й бажання навчатися упродовж життя [614].

Активне навчання полягає в постійному оновленні, поглибленні та розвитку знань, розвитку нових навичок, опануванні сучасними інструментами й технологіями, наприклад, штучним інтелектом, і завдяки цьому відкриває перед викладачем нові перспективи. Як зазначив виконавчий директор OpenAI S. Altman на щорічній зустрічі Всесвітнього економічного форуму в Давосі (2024), штучний інтелект сьогодні дає змогу людям отримати доступ до кращих інструментів і більших можливостей, ніж будь-коли раніше [480]. То чому ж викладачу ним не оволодіти?

НПП завдяки штучному інтелекту може створювати ефектні презентаційні матеріали для публічних виступів, потужну візуалізацію навчального контенту, розробляти нові освітні продукти для слухачів (курсантів, студентів), моделювати поле ведення бою, декодувати ситуації, що мали місце на лінії зіткнення, прогнозувати поведінку військовослужбовців у майбутньому, вчитися вчасно розпізнавати тактику противника, а також вимірювати, наскільки розпорядження командира видозмінюють поведінкову активність військовослужбовців у бою, використовувати віртуальну реальність для ситуативного аналізу різного роду подій і матеріалізації думок у широкому діапазоні їх інтроспекції. Використання штучного інтелекту, як зазначають О. Поліщук та В. Дудченко, сприяє розширенню аудиторії, не враховуючи географічних обмежень, створення нового іміджу освітянина, якого можна назвати сучасним педагогом [334, с. 105].

Активне навчання спонукає викладача не задовольнятися вчорашнім, шукати нове, створювати для слухачів (курсантів, студентів) інноваційний навчальний контент, сучасний освітній контент, надихає мислити поза межами, мислити інакше, дивитися вперед і давати їм знання, потрібні для ефективного виконання професійної діяльності, дій в умовах невизначеності, трансформації особистісного

й професійного розвитку. Це одна з перших і найважливіших навичок лідера в будь-якій сфері. Окрім того активне навчання стимулює постійну реорганізацію (реструктуризацію) досвіду.

В. Татенко підтверджує: «Лідер хоче, уміє вчитися, набувати досвіду й робить це постійно, систематично, а не ситуативно чи під тиском обставин. Він не тільки завжди вчиться, а й ділиться своїми знаннями з іншими. У кожного лідера є свої секрети успіху і кожен такий секрет – результат його кропіткої праці та основа авторитету» [415, с. 17]. С. Bryar і В. Carr, зі свого боку, теж наголошують на тому, що викладачі-лідери постійно проявляють активність у навчанні й завжди прагнуть самовдосконалення, цікавляться новими можливостями та працюють над їх вивченням, а також вимагають і сліднують високим стандартам, досягнення яких без систематичного навчання неможливе [501].

Активне навчання допомагає НПП реалізовувати, за визначенням L. Mlodinow, життєво необхідні на сьогодні здатність відмовлятися від ідей, пов'язаних із зоною комфорту, пристосовуючись до неоднозначності та протиріч буття; здатність виходити за межі традиційних поглядів, дивитися по-новому на сучасні виклики, бачити в них можливості; здатність відмовлятися від усталених припущень і відкривати для себе нові парадигми; генерувати й інтегрувати широкий спектр ідей; бажання експериментувати та бути готовим до невдач [585, с. 12]. Активне навчання дає змогу викладачу досягати на перший погляд нереальних результатів, ввійшовши в так званий стан потоку, коли навчання стає звичкою, потребою, джерелом позитивних емоцій. S. Kotler пояснює, якщо стан потоку приймає форму винагороди, навчання перетворюється зі свідомого процесу, для якого потрібна енергія та зусилля, на процес, що відбувається автоматично й працює на звичках і радості [563].

У сучасних умовах інформаційних та технологічних можливостей майже відсутні перешкоди для активного навчання, адже воно реалізується через формальну, неформальну й інформальну освіту. До того ж вагоме значення у цьому контексті має оточення НПП, коло спілкування. І бажано, щоб у ньому були освітяни, науковці, вищі за професійним рівнем, лідери галузей, у яких можна

багато чого навчитися, наслідувати їх, брати приклад. В. Webb і J. Mann дають вдалу підказку щодо аналізу свого оточення. Чи спонукають навколишні викладача до зростання, чи поповнюють знаннями й розвивають уміння? Навіть чи оточує НПП себе майстерністю, знаннями та мудрістю? В. Webb і J. Mann підштовхують шукати фахівців, які мають більший досвід, спонукають бути кращим. Варто також аналізувати те, що викладач читає, дивиться, включно з масмедіа й соціальними мережами, чи отримує він із цього контенту корисну інформацію, чи черпає у ньому натхнення, чи навчився розрізняти викривлену, недостовірну інформацію, фейкові повідомлення [643].

Для викладача ВВНЗ важливо систематично спілкуватися з бойовими офіцерами, які озброять його актуальною інформацією щодо ходу бойових дій, використання сучасних зразків озброєння на полі бою, тактики противника, що дасть змогу ретельно аналізувати успіхи й невдачі на полі бою, «розбирати» відомі бойові операції військ задля пошуку найоптимальнішого варіанту рішення в умовах невизначеності. В. Webb, описуючи власний досвід роботи інструктором у школі снайперів, зауважує, що курсанти завжди були для нього джерелом нової інформації та відкриттів. Коли випускники програми поверталися з Іраку, Афганістану, Африки й інших гарячих точок, він завжди запрошував їх на бесіду, щоб вони могли поділитися отриманим досвідом бойових дій і дати йому рекомендації щодо вдосконалення програм підготовки снайперів морських котиків, наприклад, дій снайпера в міських умовах, із якими вони стикалися. Отриману інформацію В. Webb або використовував під час складання навчальних планів та програм на рік, або неодмінно вносив зміни в них у межах кількох тижнів [644].

Отже, активне навчання, що реалізує відому концепцію навчання впродовж життя, забезпечує викладачу ВВНЗ систематичний особистісний і професійний розвиток, професійне самовдосконалення, дає змогу йти в ногу з часом, оволодівати сучасними технологіями, здобувати нові знання, розвивати нові вміння та навички, розрізняти фейкову інформацію в сучасному інформаційному середовищі й навчати аудиторію їй протидіяти, особливо в руслі російсько-української війни, бути в курсі останніх досліджень у своїй сфері, самому

змінюватися та впроваджувати зміни в освітньому середовищі, навіть випереджати час, залишатися гнучким, поєднуючи інноваційні й традиційні підходи в освітній та ораторській діяльності.

Hard skills оратора. Hard skills є практичними навичками (вміннями), необхідними для ефективного виконання ораторської діяльності. Вони, як зазначає W. Connett, розвиваються у процесі освіти й набуття досвіду, стажування, проходження тренінгів. Водночас тільки в поєднанні із soft skills забезпечують високу результативність діяльності [513]. У своєму дослідженні А. Purwanto доводить залежність продуктивності викладача від розвитку hard skills. Основним їх елементом виділяє інтелектуальне мислення, зокрема аналіз, широке розуміння, знання, проєктування, моделювання, критику. Hard skills разом із soft skills та інноваційною спроможністю вчений називає предикторами ефективності роботи НПП [486].

Hard skills допомагають оратору виявляти ораторську й педагогічну майстерність, бути затребуваним лектором, генерувати ідеї, створювати сучасний освітній контент, цікавий і креативний навчальний контент, досягати успіху в освітній та науковій діяльності в ролі спікера. Серед них ми виділяємо *уміння виступати публічно (говорити красиво, зрозуміло, доступно, переконливо); інформаційну грамотність; цифрову грамотність; уміння навчатися; уміння управляти власною енергією; уміння створювати нові виклики* [215].

Уміння виступати публічно інтегрує в собі спектр ораторських умінь викладача, розвинених на основі риторичних знань. Наприклад, уміння долати хвилювання й тривожність, керувати своїм психоемоційним станом під час виступу, уміння управляти аудиторією, структурувати промову, доцільно використовувати вербальні та невербальні засоби мовлення, уміння імпровізувати під час виступу, аргументувати думку, відповідати на запитання й вести дискусію чи полеміку, уміння слухати та чути, здійснювати аналіз промови, уміння самопрезентації тощо. Разом із риторичними знаннями, втіленими у практику ораторської діяльності, ораторські вміння ведуть до досягнення ораторської майстерності. Останню зокрема, за даними експериментального дослідження

О. Белікової, С. Дитюк та О. Тесаловської, 85 % студентів старших курсів навчання виділили серед обов'язкових професійних навичок викладача [22, с. 137].

Уміння виступати публічно розвивається у процесі риторичної підготовки викладача й зокрема ораторської практики, оволодіння ним ораторським мистецтвом і красномовством. Окрім цього сьогодні варто звернути увагу на роботу оратора у віртуальному середовищі й онлайн-виступи, які, за даними В. Кісе, додатково вимагають від нього вміння викликати почуття спільноти в аудиторії, керувати екранами, демонструвати технічну майстерність для підвищення етичного настрою та усвідомлення недоліків цифрової комунікації [550]. У якому б середовищі не працював викладач – онлайн чи офлайн – уміння представити свої ідеї чітко, детально, наочно й, що найважливіше, контекстуально (у контексті глибокого розуміння парадигм співрозмовника чи аудиторії) суттєво підвищує рівень довіри до його ідей, переконань, знань, зауважує С. Кові [162, с. 277].

Інформаційна грамотність, за визначенням J. Haber, є необхідною сучасною навичкою в інформаційному світі й визначає здатність викладача працювати з інформацією, розуміти її впорядкованість, знаходити найкращі джерела для певної потреби, отримувати до них доступ, критично їх аналізувати, ділитися знайденою інформацією. Дослідник виділяє п'ять складових інформаційної грамотності, представлених у конкретних кроках, а саме: знаходження, оцінювання, упорядкування, синтезування та комунікування інформації [541]. Фактично вони розкривають поетапність підготовки контенту публічного виступу чи навчального заняття, де останній крок передбачає передачу інформації аудиторії.

Інформаційна грамотність вимагає від викладача вміння працювати з літературою, зокрема добирати правильні джерела за змістом, опрацьовувати їх, а не просто перечитувати, знаходити в них потрібний контент або ж черпати ідеї, видозмінювати його, створювати на основі прочитаного власні тези, розвивати думку. Досить цінним для оратора є вміння синтезувати знання з різних галузей, що передбачає водночас черпання інформації з наукової, науково-популярної, публіцистичної, художньої літератури, фільмів, відео, подкастів, уміле її

поєднання. Оригінальний контент публічного виступу створюється через знаходження, аналіз і виокремлення з інформаційного потоку корисної для аудиторії й відповідної темі інформації, перетворення її, поєднання на перший погляд начебто непоєднуваного, установлення взаємозв'язків між різномірною інформацією, сполучення в єдиний зміст контенту з різних сфер чи галузей, дослідження, теорії, практики й досвіду, у чому допоможе допитливість, креативне та системне мислення і постійне читання. Окрім цього від викладача вимагається вміле використання різноманітних методів, технологій, інструментів створення контенту та його передачі аудиторії, що повсякчас вимагає цифрової грамотності.

Цифрова грамотність для НПП постала вимогою сьогодення у відповідь на цифровізацію освіти. І. Baranovska-Vasiljeva зазначає, оскільки ми живемо у світі швидкозростаючих технологій і постійних змін, де здатність ефективно спілкуватися стає життєво важливою навичкою, а потреба у креативних та оригінальних ідеях і рішеннях вважається неминучою, освітній процес у закладі вищої освіти не може залишатися незмінним, натомість має відповідати очікуванням сучасності й ставати різноманітнішим [489, с. 27]. О. Стойка визначає цифрову грамотність ключовою у процесі професійного розвитку викладача, що проявляється під час розв'язання різних освітніх завдань із залученням цифрових технологій [406, с. 66]. Н. Рідей зауважує, що вона вже стає основою для творчої діяльності НПП-практика [613, с. 30].

Підписана Україною угода про участь у програмі Європейського союзу «Цифрова Європа» (2021–2027) відкриває можливості участі освітян у міжнародних конкурсах, проєктах, спрямованих на розвиток передових цифрових навичок, упровадження цифрових технологій та інновацій у практику освітньої й наукової діяльності, забезпечення доступу до цифрової інфраструктури та послуг закладів освіти Європи, цифрових ресурсів і навчальних матеріалів, можливість долучитися до мережі європейських цифрових інноваційних хабів, співпрацювати з іноземними закладами вищої освіти в міжнародних консорціумах, бути залученим до реалізації спільних ініціатив у науковій діяльності [346].

Цифрова грамотність, згідно з підсумками дослідження F. Esteve-Mon, J. Cela-Ranilla та M. Gisbert-Cervera, передбачає пошук, ідентифікацію й обробку інформації, створення контенту, спілкування за допомогою цифрових інструментів, а також введення останніх у практику викладання [524]. За даними L. Pangrazio, A.-L. Godhe та A. Ledesma, вона поєднує в собі сукупність навичок і схильностей, потрібних для ефективного використання цифрових медіа (цифрових технологій) у професійній діяльності, дотримуючись безпеки й етики, а також критичного та творчого до них ставлення [600]. Зокрема наголосимо на останньому, оскільки серед освітян і науковців поширена думка щодо зниження інтелектуальної культури суспільства внаслідок активного впровадження в освітню практику цифрових технологій. Як зазначає І. Козубцов, «...коли «машина» починає виконувати функції з розвитку людського інтелекту, то парадоксально розвиток припиняється, а розумові здібності особистості деградують» [166, с. 154].

Підтверджуємо, що цифрова грамотність дає змогу викладачу ефективно використовувати цифрові інструменти в освітньому процесі, розширювати способи комунікації з аудиторією, створювати сучасний освітній контент, інтерактивне методичне забезпечення академічних дисциплін, ефектні презентаційні матеріали для публічних виступів, майданчики для зворотного зв'язку, організовувати навчання для слухачів (курсантів, студентів) у синхронному й асинхронному режимах.

D. Kurzweil і K. Marcellas інформаційну та цифрову грамотність виділяють важливими навичками для ефективного функціонування викладача в межах освітньої екосистеми майбутнього, що перетворює розроблення навчального контенту на ще динамічнішу діяльність, у якій НПП повинен знати, як об'єднуються всі її елементи, як кожен із них працює, як найкраще організувати навчання в часі, просторі та засобах масової інформації, створюючи сучасний креативний освітній і навчальний контенти [642, с. 306].

Наступною важливою *hard skills* оратора є *вміння навчатися*. Навчатися, як зазначають Д. О'Конор та І. Макдермотт, – означає досягати результату – єдиний можливий спосіб змінити себе й стати більше схожими на тих, ким ми хочемо бути

[310, с. 119]. С. Кові поготів наголошує на тому, що «для стабільного поступу ми повинні вчитися, ставити собі цілі та діяти, потім вчитися, ставити собі цілі й діяти, знову вчитися, ставити цілі та діяти». Окрім того брати на себе зобов'язання і діяти на вищих щаблях [162, с. 326].

Лідер, згідно з влучним висловлюванням А. Аксельрода, це викладач, який має жадібно всотувати знання, щоб потім щедро ними ділитися [4, с. 93]. Бажання та вміння навчатися, шукати в різних джерелах інформацію, переопрацьовувати її, виокремлювати нове, істотне, перетворювати в дії, прагнення до творчості та саморозвитку О. Савченко називає умовою й результатом інноваційного типу навчання [366, с. 33]. Уміння навчатися вчена розглядає як цілісне індивідуальне утворення, що має кілька складових, які співвідносяться за структурою навчальної діяльності та ціннісними орієнтаціями особистості [там само, с. 35]. Воно виявляється, підкреслює Т. Поросюк, у здатності самостійно планувати й організовувати власну навчальну діяльність, здійснювати свідомий самоконтроль і самооцінку процесу навчання та отриманих результатів [339].

Уміння навчатися, за нашими розвідками, передбачає розроблення власної стратегії навчання, творчого пошуку необхідного контенту, дієве опрацювання літературних джерел із різних галузей знань, інтеріоризацію інформаційного матеріалу, активну комунікацію щодо отриманих знань, рефлексію. Для оратора воно реалізується зокрема через систематичну практику публічних виступів різних видів і типів, заповзятую підготовку до них, одержання та опрацювання зворотного зв'язку, роботу з різними цільовими аудиторіями. У такий спосіб, доповнює L. Weidel, спікер навчається з кожним кроком, формує нові потреби, знаходячи нові способи й засоби, а згодом бачачи додаткові можливості в альтернативних шляхах [645]. До того ж, як зазначає Т. Chamorro-Premuzic, допитливий лідер прагне отримати оцінку власної діяльності та почути поради, що допоможуть йому підвищити професіоналізм і відшліфувати навички [507].

Уміння навчатися вимагає від викладача високого рівня зосередженості, чітко окресленої зони найближчого й подальшого розвитку, самоусвідомлення, допитливості, світогляду дослідника, розгалуженої сфери пізнавальних інтересів,

внутрішньої мотивації до активного та систематичного навчання, усвідомлення цінності отриманих знань у практичній площині, критично пошукової активності, здатності долати творчі труднощі й невдачі. Відчуття радості від опанування нового матеріалу, знаходження потрібного контенту, створення нових знань посилює внутрішнє бажання до подальшого навчання.

Уміння управляти власною енергією прямо пропорційне нашій продуктивності. Продуктивність оратора, підкреслюють Д. Лоер і Т. Шварц, залежить не від кількості витраченого часу на діяльність, а від здатності працювати на повну потужність, бути емоційно ввімкненими, зосередженими розумово й духовно налаштованими на досягнення цілей, управляючи власною енергією. Адже кількість годин у добі є незмінною, проте кількість і якість доступної енергії відрізняються. Енергію дослідники визначають головним ресурсом продуктивності, а управління нею – запорукою продуктивності, здоров'я та щастя [253]. Відчуття щастя у професійній діяльності, як ми знаємо, є головним її мотиваційним чинником.

Ораторська діяльність вимагає від викладача значних енергетичних, психологічних, емоційних та інтелектуальних ресурсів. Якісний публічний виступ потребує високої енергопродуктивності не лише під час підготовки, а й у процесі роботи оратора з аудиторією. Тож, безперервно готуючись до публічних промов, проводячи навчальні заняття, повсякчас займаючись науковою та методичною роботою, виконуючи різні освітні завдання, викладач значно виснажує свій енергопотенціал. У такий спосіб, як зазначають J. Mühlfeit і M. Costi, начебто використовуючи час максимально ефективно, НПП безвідповідально зловживає власною енергією, у нього знижується уважність, інтелектуальна продуктивність, вичерпується емоційний потенціал. Дослідники підкреслюють, що час – вичерпний ресурс, а енергія – ні, оскільки вона відновлюється [592].

Тож, управляти енергією – означає правильно її розподіляти для виконання різних завдань і в різний час доби, найбільшу кількість витрачати на найважливіше й зокрема під час публічних виступів, навчальних занять, у процесі взаємодії з аудиторією; зосереджувати увагу та концентрувати зусилля на невідкладній справі,

що приносить результат, відкидаючи амбівалентні завдання; планувати свою діяльність, використовувати інтелектуальний відпочинок, виділяти час для фізичної активності, а також виокремлювати періоди активної роботи й періоди відновлення енергопотенціалу засобами внутрішньої педагогічної техніки. Водночас досягнути оптимального прогресу та максимальної ефективності допоможе принцип 80/20 – 20 % витрачено часу на відпочинок і відновлення енергетичного потенціалу забезпечує 80 % енергопродуктивності.

Уміння створювати нові виклики є важливою *hard skills* для досягнення високих результатів в освітній діяльності, реалізації власної місії, досягнення шляхетної мети, роботи в умовах трансформаційних змін. Як зазначає L. Weidel, не має значення, де ви є, має значення те, куди ви прямуєте. Переможці перетинають лінію фінішу й негайно спрямовують свій погляд на наступну мету. Оскільки вдосконалення – це ключ до зростання, а зростання – ключ до перемоги [645]. Відомо, що історію пишуть переможці, а інноватори запроваджують зміни. Нові виклики, з одного боку, вимагають від викладача активного навчання, з іншого, – виникають завдяки ньому. Вони ведуть його на вищі щаблі професійного розвитку та зростання. Потрібно постійно шукати нові виклики, стверджує J. Clear, які підштовхуватимуть викладача до його межі, водночас розвиватися достатньою мірою, щоб залишатися вмотивованим [512]. Екзистенційна гнучкість, згідно з поглядами S. Sinek, є запорукою ініціювання змін в освітній діяльності для більш ефективного втілення шляхетної мети [629].

Прагнення виконувати щораз складніші завдання, бути залученим до різного роду освітніх завдань, брати участь у конкурсах, готувати власні проєкти, працювати з різними цільовими аудиторіями, зокрема слухачами стратегічного рівня підготовки, курсів підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників ВВНЗ, вищого командного складу ЗСУ, створювати авторські освітні курси й унікальний освітній контент, сміливо ініціювати та впроваджувати зміни в освітній діяльності ВВНЗ і черпати енергію в науковій творчості – означає розвивати вищу військову освіту, творити майбутнє, бути першим.

Створення відкритого комунікативного середовища навколо викладача. Освітнє середовище ВВНЗ відіграє вельми важливу роль у професійному становленні військового фахівця, де НПП постає носієм науково-педагогічних цінностей та ідеалів, створює умови, що дають змогу слухачу (курсанту, студенту) розкрити й підвищити власну суб'єктність і реалізувати особистісний та професійний потенціал. Якісним його можна назвати в тому разі, зазначає М. Братко, коли воно спроможне забезпечувати всім суб'єктам освітнього процесу можливості для задоволення освітніх потреб, особистісного розвитку, саморозвитку [34, с. 15]. Окрім того, зважаючи на потребу в розвитку навичок ХХІ ст. (креативності, критичного мислення, співпраці й комунікації), стверджують О. Семеног і Н. Грона, освітній процес має базуватися на відкритій комунікації, що забезпечить формування у здобувачів освіти вмінь висловлювати й аргументувати думки, слухати, чути та сприймати інших, розвиток емоційного інтелекту [622, с. 54].

Беручи до уваги, що ораторська діяльність викладача сьогодні виходить за межі освітнього середовища ВВНЗ, до того ж він має можливість створювати сучасний освітній контент в інформаційному просторі й розширювати слухачську аудиторію та орієнтований на підготовку військових лідерів, вважаємо за необхідне наголосити на важливості створення ним навколо себе відкритого комунікативного середовища. Навіть, як підкреслює J. Morgan, безпечного середовища, у якому можна публічно обговорювати проблеми й відмінності, вільно висловлювати власну думку, зокрема конструктивну критику, інші або ж інакші погляди [587]. Безсумнівно, це підвищить якість та ефективність роботи викладача як спікера, лідера, відкриє можливості активного зворотного зв'язку від аудиторії.

Відкрите комунікативне середовище ми розглядаємо як інформаційно-інтераційне поле пізнання, розвитку, рефлексії, творчості, набуття нового досвіду. Його характеризують гуманність взаємостосунків, вільний обмін інформацією між суб'єктами ораторської діяльності, активна комунікація та взаємодія між ними, їх готовність аргументовано відстоювати власні погляди й сприймати різнобічні, зокрема протилежні бачення, готовність слухати і чути,

сприятлива творча атмосфера, прийняття професійної диспозиції слухача, свобода прояву власного «Я». Пануюча атмосфера співпраці та співтворчості дає можливість слухачу вільно висловити думку, не погодитися з НПП, висунути контраргументи, поставити будь-яке запитання, що буде сприйнято без осуду чи критики, відкрито обговорити проблему чи відмінності в поглядах, дати рекомендації, організувати дискусію.

Запитання за таких умов стають ефективним інструментом і викладача, і слухача. Вони слугують засобом установлення контакту оратора з аудиторією, діалогічності виступу, зворотного зв'язку, тренування, вербальною технікою управління увагою, інструментом розвитку й можливістю. Як зазначають Д. О'Конор та І. Макдермотт, «запитання слухача, його відповіді, окремі фрази й висловлювання, нерозуміння та засвоєння матеріалу підказують викладачу як діяти далі. Слухач запитує в НПП саме про те, чого має навчитися» [310, с. 129].

Поставлені запитання відкривають можливості глибше висвітлити тему, висловити думку, довести її або ж почути альтернативне бачення, реалізувати загальнодидактичний принцип міцності, задовольнити потреби та інтереси аудиторії, спонукати до дій, вчасно виявити проблему, генерувати нові ідеї. Завдяки ним і оратор, і слухач знаходяться у стані творчого пошуку, незавершеності, що є основою пізнавальної діяльності й породжує творчу активність, стимулює допитливість.

Як зазначає J. Maxwell, по-перше, запитання зближують оратора з аудиторією, по-друге, ми отримуємо відповіді лише на ті запитання, що ставимо, по-третє, ми розвиваємося. Автор підтверджує це на власному прикладі, наголошуючи, що без мудрих і глибокомислячих відповідей, які він отримував протягом багатьох років, не досягнув би лідерства та високого рівня у професійній сфері. Будь-який лідер, який ставить правильні запитання потрібним людям, здатен розвивати ідеї найвищого рівня [575]. Тож запитання стають ефективним інструментом критичного, креативного й системного мислення, спонукають ґрунтовно аналізувати ситуацію чи проблему з різних боків, піддавати сумніву очевидні положення, знаходити нові взаємозв'язки, долати невизначеність,

концентруватися на найважливішому, тримаючи в полі зору нюанси, сприяють ухваленню правильних рішень. Як говорить народна мудрість, мислить той, кому ставлять розумні запитання.

Відкрите комунікативне середовище сприяє розкриттю та врахуванню викладачем інтересів і потреб аудиторії в освітньому процесі для забезпечення ефективної комунікації, формування довіри, створення актуального, корисного й потрібного для неї освітнього та навчального контенту, а також відповідних умов для виявлення потенціалу, розкриття творчої сутності особистості, розвитку й зростання слухачів, формування їх творчої індивідуальності. Зокрема на останній наголошує С. Сисоєва, визначаючи її унікальною самобутньою особистістю, яка реалізує себе у творчій діяльності [390, с. 27].

Відкрите комунікативне середовище забезпечує та посилює формувальний ефект діяльності НПП, що виражається, за свідченням Р. Вайноли, у конкретних його результатах, а саме: сформованості світогляду світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння, переконання аудиторії; оволодінні морально-соціальними цінностями, що відповідають військовому соціальному середовищу й суспільству; сформованості відповідного рівня емоційно-почуттєвої сфери та ціннісних орієнтацій [45, с. 417].

Розуміння та використання викладачем різних інструментів і каналів комунікації J. Morgan справедливо називає навичкою, що ставатиме дедалі ціннішою в його роботі [587]. Тож, створюючи сучасний освітній контент через соціальні мережі, відео- й аудіохостинг, особисті чи тематичні сайти, блоги, НПП розширює межі спілкування та впливу на аудиторію, формує активний пізнавальний інтерес, долучає її до наукових знань. У такий спосіб викладач розкриває творчу сутність, креативно мислить, шукаючи нові інноваційні способи освітньої взаємодії.

Відкрита комунікація у процесі ораторської діяльності спонукає слухачів мислити, вірно формулювати й аргументовано висловлювати власне бачення, проявляти ініціативність, висувати ідеї, викладача дослухатися до їх думок, долати упередженість у сприйнятті різнобічних поглядів, а також підвищує активність

аудиторії в обговоренні нагальних питань і пошуку відповідей, що загалом розвиває аналітичні, творчі, комунікативні вміння слухачів, розширює їх світогляд, відкриває нові можливості отримання й застосування знань у професійній діяльності.

Ю. Апелло наводить формулу відкритої ефективної комунікації: комунікація = інформація x взаємини x зворотний зв'язок [8, с. 281]. Гарний комунікатор виділяє час не лише для процесу комунікації, а й для її аналізу, рефлексує свої комунікаційні стратегії, успіхи та помилки, є активним слухачем [112, с. 127]. Рефлексія, за свідченням Т. Григоренко й О. Семеног, дає змогу усвідомити зони зростання, винести уроки з власного досвіду, сформувати навичку постійного самовдосконалення, яка є фундаментальною для педагогічної професії [86, с. 8].

Отже, відкрите комунікативне середовище постає одним із провідних факторів розвитку суб'єктів ораторської діяльності, модифікації їх поведінки, мотивації до навчальної діяльності, творчого самовираження, самоствердження та реалізації професійних потенцій, культивування творчої індивідуальності. Воно сприяє створенню для слухача (курсанта, студента) такого освітньо-пізнавального простору, що дає змогу йому виявляти й розвивати особистісні потенції, активно спілкуватися з усіма суб'єктами ораторської діяльності, обмінюватися досвідом, а викладачу отримувати цінний зворотний зв'язок від аудиторії.

Розробка сучасного освітнього контенту. Освітній процес сьогодні, як зазначає А. Марушкевич, має відбуватися на засадах чесності, відповідальності, прозорості, поваги й етики. Окрім цього він повинен бути наповнений інноваційними технологіями та найсучаснішими методиками [265, с. 39]. Традиційне навчально-методичне забезпечення академічних дисциплін є все ще необхідним для ефективності освітнього процесу у ВНЗ. Проте перед сучасним НПП постають нові виклики інформаційного суспільства, яким він має відповідати, щоб бути «у тренді», бути затребуваним і цікавим для аудиторії лектором. До того ж російсько-українська війна поставила перед ним нові завдання щодо якісного проведення навчальних занять, створення додаткових інформаційних ресурсів для слухачів (курсантів, студентів), розширення можливостей для оволодіння

навчальним матеріалом, задоволення освітніх і пізнавальних потреб, підвищення мотивації до навчання. Згідно із законом України «Про вищу освіту» [345] викладач повинен забезпечити формування індивідуальної освітньої траєкторії слухача.

Окрім того особливістю навчання у ВВНЗ на сьогодні є систематичні відрядження офіцерів у район бойових дій, що унеможливорює їх повноцінну включеність в освітній процес. Це спонукає НПП шукати такі засоби, методи й інструменти, що забезпечать індивідуалізацію та особистісну зорієнтованість навчання, якісне опанування ними академічних дисциплін, здобуття професійних знань, виконання відповідних програм і своєчасне оволодіння компетентностями.

Тож, розробка сучасного освітнього контенту, зокрема засобами ораторської діяльності через відео- й аудіоконтент не лише зацікавить здобувачів вищої освіти в отриманні знань, спонукатиме до навчання, формуватиме активний пізнавальний інтерес, виявить і задовольнить індивідуальні потреби в оволодінні компетентностями та досягненні програмних результатів навчання, спрямує на поглиблення знань у певній сфері чи тематиці, а й дасть змогу розробити модерне навчально-методичне забезпечення академічних дисциплін, створить творче освітнє середовище, зробить викладача сучасним і привабливим для аудиторії. НПП, за словами В. Євтуха, має бути могутнім ресурсом опанування необхідними знаннями для управління соціальними викликами сьогодення та найближчого майбутнього [131, с. 7].

Навчання з використанням інформаційних і комп'ютерних технологій, як зазначає Н. Булгакова, характеризується динамічністю та креативністю, збільшує можливості індивідуалізації власне процесу навчання. Дослідниця доходить висновку й називає його інструментом раціонального оволодіння знаннями, усвідомлення їх природи, способів здобуття та систематизації [40, с. 17]. Створення сучасного освітнього контенту, згідно з поглядами В. Євтуха, дає змогу реалізувати принципи реверсної педагогіки, коли здобувачі опановують лекційний матеріал під час підготовки до занять, а домашня робота навпаки виконується в аудиторії через обговорення, виступи, пояснення, дискусії, у такий спосіб розвиваючи soft skills

слухачів (курсантів, студентів). Водночас це сприяє пошуку ефективних шляхів надання якісних знань із метою комфортної адаптації їх носіїв у соціальному довкіллі, посиленню кооперації між аудиторією та викладачем, діджиталізації освітнього процесу, концентрації уваги на прогресивних методах і технологіях навчання [131, с. 7–8].

Отже, поряд із традиційними підручниками, посібниками, методичними рекомендаціями, навчально-методичними комплексами пропонуємо до розробки електронні підручники (посібники), аудіо- й відеопрезентації, відеолекції, цілісні відеокурси, онлайн-курси, освітні серіали, наукові подкасти, мобільні додатки, ведення ютуб-каналу, ватсап-каналу, тік-ток-каналу, наукової сторінки у фейсбуці чи інстаграмі, особистого сайту викладача, блогу, тематичного сайту [199]. Електронні підручники (посібники) мають деякі переваги, порівнюючи з паперовими аналогами. Зокрема О. Єсіна й Л. Лінгур виокремлюють інтерактивність і мультимедійність, швидкий пошук потрібної інформації, можливість доступу до необхідних інформаційних ресурсів у мережі «Інтернет», супровід текстового матеріалу аудіо- й відеоконтентом, організацію різнорівневого контролю навчальних досягнень слухачів, швидкий зворотний зв'язок [132, с. 257–258].

У межах ораторської діяльності цінними стають записи викладачем окремих відеолекцій або ж цілісного відеокурсу за академічною дисципліною з подальшим розміщенням на відкритому ютуб-каналі, створення онлайн-курсу чи освітнього серіалу на основі відеоконтенту з розташуванням на освітніх онлайн-платформах, наприклад, Prometheus, Освітній хаб міста Києва, Дія.Освіта тощо. Як зазначає Є. Пшемицька, використання відео заохочує аудиторію розвивати навички ефективної самостійної роботи з матеріалом, адже слухач (курсант, студент) може працювати з відео доки не зрозуміє сутність поданого контенту, маючи в розпорядженні необмежений час; відеохостинг сприяє кращому розумінню й засвоєнню складного матеріалу [352, с. 32].

Ютуб-канал дає змогу викладачу висвітлювати не лише навчальний контент за академічними дисциплінами, а й створювати додаткові цікаві інформативні міні-

лекції у певній галузі знань, цілісні відеокурси, викладати записи власних публічних виступів на освітніх і наукових заходах. Тік-ток-канал передбачає створення коротких відео за певною тематикою, отримання швидкого зворотного зв'язку від аудиторії, з'ясування її запитів та потреб, що дає змогу формувати пізнавальний інтерес у слухачів і створювати в подальшому для них поглиблений якісний навчальний контент.

Створення аудіоконтенту, зокрема наукових подкастів, відрізняється зручністю використання слухачами для навчання, адже аудіо можна прослуховувати безперешкодно в будь-який час і в будь-якому місці [222]. До того ж слухачу з провідною аудіальною репрезентативною системою вони стануть основним додатковим джерелом інформації. Викладач може розмістити наукові подкасти на особистому сайті, дистанційній платформі Moodle, сервісах типу spotify у відкритому доступі.

Ватсап-канал, наукова сторінка у фейсбуці або інстаграмі дають змогу через короткі дописи висвітлювати інформацію освітнього й наукового характеру, залучати аудиторію до різного роду опитувань, проводити просвітницьку роботу, спростовувати фейкові повідомлення, що масово поширюються сьогодні мережею «Інтернет», інформувати про актуальні освітні й наукові події, долучати широку аудиторію до власних знань, визначати затребуваність тематичного контенту.

Особистий сайт викладача є потужним відкритим інформаційним освітнім ресурсом для слухачів (курсантів, студентів). Навіть своєрідним навчальним медіапростором для здобувача освіти, освітянина, науковця та ознакою інноваційності освітньої діяльності НПП, як зазначає І. Коломієць [169, с. 147]. Особистий сайт являє собою символічний проксемічний простір комунікації та взаємодії викладача з аудиторією в освітньому середовищі [190]. Як зазначає О. Хміляр, він постає орієнтувальною основою для подальшої комунікативної діяльності здобувача освіти з НПП [455]. Серед його переваг С. Небельська й І. Малик виокремлюють створення навчального мінісередовища, забезпечення гнучкості освітнього процесу, розміщення навчального контенту, матеріалів до

занять, допомогу слухачам у самостійній роботі, зворотний зв'язок викладача, а також поширення передового педагогічного досвіду [294, с. 104].

Наповнення особистого сайту визначає НПП. До прикладу, корисний контент за академічними дисциплінами, навчально-методичні матеріали, опитувальники, вебсторінки з навчальними квестами, блог викладача, наукові подкасти, відеоконтент, довідкова література, наукові публікації, новини тощо. За умови якісної розробки й наповнення сайт надає змістовну інформацію про освітні та наукові надбання викладача, наукові й академічні інтереси, індивідуальну траєкторію його професійного розвитку.

Ведення НПП ютуб-каналу, ватсап-каналу, наукової сторінки у фейсбуці або інстаграмі, особистого сайту разом з аудиторною роботою з академічної дисципліни дає змогу реалізувати йому єдину комунікаційну стратегію, створити відкрите комунікативне середовище, всебічно висвітлити певну тематику, значно розширити навчальний контент і збільшити поінформованість слухачів (курсантів, студентів), забезпечити ефективність ораторської діяльності, якість освітнього процесу, підвищити результативність навчальної діяльності аудиторії.

Отже, сучасний освітній контент, що відрізняється креативністю й інноваційністю, відповідністю сучасним інформаційним запитам, підвищує мотивацію слухачів (курсантів, студентів) до вивчення академічних дисциплін, опанування додаткового навчального контенту, формує післядовільну увагу, розширює їх навчальні можливості, підвищує ефективність самостійної роботи, забезпечує формування індивідуальної освітньої траєкторії, неперервність освітнього процесу, створює освітній простір для інформальної освіти, креативне й пізнавальне освітнє середовище, залучає широку аудиторію до скарбнички знань викладача. Окрім цього якісний сучасний освітній контент сприяє популяризації науки, поширенню наукових знань, забезпечує відкритий доступ до наукових результатів, що узгоджується з Національним планом щодо відкритої науки [293].

Наступним кроком проаналізуємо *суб'єктивні вимоги* до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності.

Soft skills оратора. Викладач, згідно з висновками Ahmad, T. Wibowo, Kisno, повинен володіти м'якими навичками у двох категоріях: здатність до самоорганізації та здатність до взаємодії з іншими (комунікація, лідерство, мотивація, орієнтація на надання освітніх послуг, емпатія, управління конфліктами, харизматичність, робота в команді). Вони прямо впливають на ефективність його роботи та інноваційну спроможність [479]. Взаємодія, як зазначає С. Ганаба, утворює інтерсуб'єктивний міжпростір, у якому відбувається взаємозбагачення, виявляється унікальність кожного учасника, рівність один одному, визнання самотності й іншості кожного [62, с. 28].

Soft skills називають м'якими навичками, гнучкими навичками або ж навичками майбутнього, що дають змогу швидко вчитися, системно мислити, генерувати ідеї, ефективно взаємодіяти та спілкуватися, проявляти гнучкість, емпатійність, чуйність [135]. Вони визнаються навичками, що використовуються у спілкуванні та співпраці з іншими людьми, побудові міжособистісних стосунків, саморегуляції поведінки [486]. Soft skills, за даними С. Ганаби, представляють сукупність компетентностей, орієнтованих на особистісні цінності й моделі поведінки, забезпечують результативність виконання фахових завдань, сприяють розвитку індивідуальності та особистісного потенціалу викладача. Разом із hard skills, доповнюючи одне одного, слугують пошуку й використанню ефективних способів взаємодії суб'єктами освітнього процесу, вибору оптимальних технологій навчання та виховання, створенню концептуальних підходів до управління освітнім процесом [62, с. 27].

В ораторській діяльності soft skills відіграють ключову роль в управлінні аудиторією під час публічного виступу, завоюванні її довіри, побудові ефективної риторичної взаємодії, здійсненні інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу, а також зацікавленні слухачів у темі промови, формуванні послідовної уваги, мотивації до вивчення академічної дисципліни та освоєння додаткового контенту. Soft skills дають змогу оратору створювати взаємозв'язок з аудиторією, як зазначає D. VanHoose [552], налагоджувати співпрацю з різними цільовими аудиторіями, набувати впевненості й лідерства у взаємодії з ними,

гнучко адаптуватися до їхніх запитів під час публічного виступу, керувати власним психоемоційним станом, володіти собою, викликати емоційний відгук у слухачів на контент промови.

Отже, аналіз наукових праць [62; 135; 479; 486] і власного досвіду ораторської діяльності дав змогу виділити *основні soft skills оратора: лідерство; уміння атракції (бути привабливим і позитивно сприйнятим на емоційному рівні); адаптивність; уміння будувати комунікативну взаємодію очно, віддалено та змішано; уміння слухати й чути; емоційний інтелект* [215].

Атракція, за даними психологічної енциклопедії, є процесом виникнення привабливості під час сприймання людини людиною, що проявляється як особлива соціальна установка внаслідок емоційного ставлення до іншої особистості через виникнення позитивного підкріплення [351, с. 35]. D. Burnett стверджує, що ми сприймаємо світ через свої почуття, зосереджуємося на важливих деталях і відповідно на них реагуємо [504]. Аудиторія охочіше сприймає та слухає оратора, який викликає в неї позитивні враження на образно-емоційному й чуттєво-інтуїтивному рівнях сприйняття. Згідно з теорією впливу Р. Чалдині, гало-ефект відбувається тоді, коли навіть одна яскрава позитивна характерна риса оратора здатна чинити сильний емоційний вплив, залишаючи інші його якості поза увагою слухачів. Дослідник доводить, що приємна зовнішність, фізична привабливість, внутрішня свобода, енергійність спікера викликають позитивне ставлення, прихильність аудиторії до нього на підсвідомому рівні й автоматично апелюють до таланту, розуму оратора, переконливості його слів. А подібність думок, особистих якостей, стилю професійної діяльності схиляють слухачів на бік спікера, об'єднуючи його з ним [464, с. 198–201].

Уміння атракції означає вміння викладача викликати до себе симпатію, бути привабливим і позитивно сприйнятим аудиторією на емоційному рівні. В. Татенко визначає привабливість вагомою складовою іміджу спікера й наголошує на тому, що він має привертати до себе інших, схилити до подальшого спілкування, викликати бажання співпрацювати, навіть бути з ним за будь-якої ситуації [415, с. 90]. Уміння атракції сприяє завоюванню довіри слухачів, підвищує

сприйнятливість контенту виступу, зменшує критичність сприйняття інформації, формує зацікавленість в особистості оратора та його знаннях, посилює мотивацію слухачів, допомагає управляти їх увагою, підвищує когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив.

Адаптивність. Невизначеність – реалії сучасності. Тож діяти варто швидко, залишаючись гнучкими та спритними [625]. Здатність пристосовуватися до труднощів і постійних змін стала вимогою, якої неможливо уникнути. До того ж наявний великий потік та обсяг інформації потребує не лише критичності сприйняття, аналізу, а й систематичної адаптивності [578]. Адаптивність як здатність пристосовуватися до нових умов через внутрішнє налаштування, самозмінення і відповідну зовнішню активність [134, с. 65] дає змогу оратору бути ефективним в різних ситуаціях та умовах ораторської діяльності.

Робота з різними цільовими аудиторіями вимагає адаптивності контенту промови до потреб і запитів слухачів, ораторських прийомів та технік – до характеристики аудиторії. Кожен публічний виступ є унікальним як за формою подачі контенту, так і реакцією на нього. Адаптивність дає змогу оратору прогнозувати результати промови, пристосовуватися до непередбачуваних обставин у процесі ораторської діяльності, знаходити «точки дотику» з аудиторією, вчасно змінювати стратегію й тактику виступу, дотримуючись комунікаційної стратегії ораторської діяльності, швидко знаходити креативні способи розв’язання ситуації, імпровізувати, реагувати на запити слухачів, вносити зміни в наступні виступи, пропонувати чи створювати за потреби додатковий контент, вчасно реагувати на зворотний зв’язок, працювати зі складною аудиторією, пристосовуватися до її ідей, цінностей, смислів, гнучко діяти в різних риторичних контекстах.

Адаптивність допомагає викладачу ВВНЗ своєчасно вносити зміни в освітній процес, змінювати робочі програми академічних дисциплін, реагувати на трансформаційні зміни в освіті, науці, технологіях, політиці або ж бути їх автором, створювати нові авторські освітні курси відповідно до запитів аудиторії чи у відповідь на час, оволодівати новими технологіями для розробки сучасного

освітнього контенту, ефективно функціонувати в умовах невизначеності, постійно розширюючи власну зону комфорту, працювати в науковій команді.

Уміння будувати комунікативну взаємодію очно, віддалено та змішано на сьогодні є актуальним як в умовах дистанційного, змішаного навчання, онлайн-виступів, так і через потребу створення відео- й аудіоконтенту, роботи викладача з віртуальною аудиторією, а також забезпечення ефективності освітнього процесу в умовах війни. Уміння будувати комунікативну взаємодію передбачає володіння оратором вербальними й невербальними засобами мовлення, уміння дзеркально відображати позицію співрозмовника чи аудиторії, не погоджуватися з ним/нею, виявляючи повагу, добирати методи, прийоми, техніки подачі контенту й управління увагою відповідно до характеристики аудиторії, викликаючи її зацікавленість, уміння встановлювати контакт зі слухачами й утримувати його протягом усього виступу, повсякчас дотримуватися діалогічності промови, отримувати зворотний зв'язок у процесі ораторської діяльності. До того ж зауважимо, що оратор повинен бути відкритим з аудиторією, вільно себе почувати перед нею, зосереджуючись під час виступу не на тому, що хоче сказати, а чому він виступає і які почуття переживає.

Уміння слухати й чути. Вагомою складовою риторичної підготовки викладача Н. Голуб вважає виховання не тільки ерудованого оратора, а й свідомого слухача [74, с. 111]. Оригінальний слухач, як зазначає J. Morgan, створює в іншій людини відчуття самоповаги та підтримки, уважно вивчає погляди співрозмовника, реагує на його невербальне мовлення й підказки, фокусується на розмові, ставить влучні запитання, що глибше розкривають тему та поглиблюють розуміння [587]. Невербальне мовлення зокрема є вагомим зворотним зв'язком для оратора під час виступу, що дає можливість «бачити емоції аудиторії», своєчасно вносити корективи, застосовувати додаткові ораторські техніки й прийоми, залучати слухачів до обговорення теми та висловлення власного бачення. Як підкреслює С. Кові, спікер має слухати вухами, очима й серцем [162, с. 260]. Адже згідно з теорією А. Меграбяна, ми сприймаємо 38 % інформації через голос, 55 % через невербальне мовлення і лише 7 % через слова [581].

Уміння слухати та чути, за твердженням Т. Gowdy, потрібне спікеру для переконування, зокрема воно дає скарбницю інформації, що стане в нагоді під час полеміки [538]. Окрім того допомагає з'ясувати істинні запити й потреби аудиторії. Водночас С. Кові вказує на емпатичне слухання, яке дає змогу оратору поглянути на ситуацію з боку співрозмовника чи аудиторії. У такий спосіб він дивиться на неї крізь чужу призму, бачачи світ таким, як його сприймає слухач, розуміючи його парадигму, усвідомлюючи його почуття. Емпатичне слухання дає спікеру точні відомості, а також залучає чуття, інтуїцію, почуття [162, с. 260]. Тож, уміння слухати та чути виявляє щиру зацікавленість у думці чи позиції співрозмовника, сприяє її розумінню, виявленню причинно-наслідкових зв'язків, отриманню додаткової інформації, передбаченню можливих дій. І що не менш важливо, воно дає змогу черпати інформацію з багатьох джерел, контактувати з різними людьми (слухачами, курсантами, студентами, освітянами, науковцями), знаходити потрібне, володіти цінною інформацією.

Як бачимо, емоції, емоційні ресурси й почуття є невід'ємною складовою повноцінного впливу оратора на аудиторію та успішності ораторської діяльності. Тож серед soft skills вагоме місце посідає *емоційний інтелект*. Як зазначає С. Ганаба, високий його рівень передбачає здатність особистості розпізнавати й розуміти власні емоції, емоції інших, конструктивно вибудовувати міжособистісні стосунки та створювати проєкти особистісного зростання [62, с. 28]. Емоційний інтелект ми детально розглянемо як важливу якісну характеристику особистості професійного спікера, описуючи його портрет (§ 2.3).

Насамкінець основне місце серед soft skills оратора ми відводимо *лідерству*. Згідно зі статтею 6.2 Педагогічної Конституції Європи однією з провідних компетентностей викладача XXI століття є лідерська [602]. Дані досліджень, представлені на Міжнародному економічному форумі в Давосі (2020), засвідчили серед провідних навичок сьогодення та майбутнього у сфері освіти лідерство, емоційний інтелект, креативність [634]. Дані, опубліковані у звіті про майбутнє робочих місць (2025), демонструють, що галузь освіти й навчання займає третє місце після автомобільної та аерокосмічної промисловості і телекомунікацій, які

вимагають лідерства як провідної навички у кваліфікації фахівця у 2025–2030 рр. [530, с. 40].

Згідно з принципом лідерства в ораторському мистецтві спікер постає перед слухачами в ролі лідера, який керує їх мисленнєво-мовленнєвою діяльністю, створює атмосферу співпраці та співтворчості, «задає тон спілкування» в аудиторії, організовує роботу. Це підтверджує О. Сахань, вказуючи, що аудиторія очікує від оратора відповідної до ролі лідера поведінки й дій. Саме тому кожен спікер повинен усвідомити цю роль і виправдати очікування слухачів [316, с. 43].

Лідер, пише А. Зелінський, – той, хто «веде» в усіх можливих значеннях: і власною ініціативою, і особистою відвагою, і хистом, і щедрістю, і здатністю підсилити людей. Його помітно й відчутно, де б він не перебував [120, с. 126]. Влучним у контексті є розуміння лідерства як впливу, коли лідер забезпечує мету, напрям і мотивацію навчання, виконання певної справи чи місії, досягнення [638].

Аудиторія очікує лідера, здатного повести за собою у світ знань та можливостей, відкрити нові перспективи, показати нові горизонти, дати нові інструменти розвитку. Оратор несе відповідальність за те, що відбувається в аудиторії, за досягнення цілей слухачами й ним самим, за їхні результати в освітній діяльності. Тож погоджуємося з J. Willink, що лідерство – це абсолютна відповідальність, яка лежить на викладачеві [648]. Водночас право бути лідером потрібно заслужити, адже він є зразком для наслідування. Для цього треба демонструвати довіру й повагу, досвід та експертність [560].

Як ми вже зазначали, вплив спікера на аудиторію є ядром ораторської діяльності. Знаходимо у цьому контексті слушну думку Дж. Максвелла, лідерство – це вплив, не більше й не менше [260, с. 10]. Водночас, розкриваючи п'ять рівнів лідерства, вплив автор називає навичкою, яку можна розвинути. Навіть за умови вроджених лідерських здібностей їх потрібно розвивати, наголошує дослідник, щоб стати тим, за ким слухачі хочуть іти, наслідувати, ідентифікувати, брати приклад, надихатися [там само, с. 6–20]. Впливаючи на аудиторію, оратор робить свої знання, погляди й думки її надбанням. Як зазначає М. Пірен, «хазяї наших слів – не ми, а наші слухачі» [332, с. 35].

Здебільшого лідера характеризують як того, хто веде за собою. Водночас нам імponує порівняння J. Morgan лідера з маяком, що освітлює іншим шлях і в такий спосіб веде їх до успіху, допомагаючи долати перешкоди й невдачі [587]. Його вирізняє, згідно з В. Татенком, прагнення вести за собою та вказувати шлях іншим – найліпший, найкоротший, найбезпечніший [415]. В. George й P. Sims вдало доповнюють, вбачаючи в лідерів не того, хто змушує йти за собою, а того, хто надихає інших за собою вести. Саме так досягають найкращих результатів [533]. Суть лідерства полягає не в тому, наскільки далеко заїдемо ми, а в тому, наскільки далеко заведемо інших, підкреслює Дж. Максвелл [258, с. 74], чи перетворимо на лідерів для самих себе, що узгоджується з концепцією інформаційно-інтелектуального суспільства XXI століття, за свідченням М. Пірен [332, с. 13].

Оратор постає джерелом знань, натхнення, мотивації для слухачів. Він створює для них нові виклики, спонукає розпочинати нові справи, вдосконалюватися, змінюватися, досягати кращих і вищих результатів. Через власний приклад та влучне слово спікер мотивує аудиторію відкривати для себе нові можливості, надихає діяти рішуче, брати відповідальність за свої дії. Аудиторія готова слідувати за лідером і втілювати в життя його настанови, рекомендації, думки й переконання. Слухачі дослухаються до викладача-лідера. Його слова стають для них керівництвом до дії, а професіоналізм і майстерність – джерелом натхнення, мотивації та розвитку.

Описуючи лідера як того, хто готовий дбати про тих, хто поряд, хто готовий пожертвувати власними ресурсами й інтересами заради аудиторії, хто готовий працювати насамперед для неї, S. Sinek [628] невимушено розкриває мету лідерства в освіті – служіння слухачам (курсантам, студентам) задля створення для них майбутнього. Адже мова не про те, щоб передбачати майбутнє, а про те, щоб творити його [423]. Великі лідери змінюють світ, хоча доречніше сказати, що вони його створюють, зазначає J. Morgan [587].

Маючи мотивацію першості, що передбачає кращі, ніж в інших результати, які є наслідком зусиль і професіоналізму [415, с. 14], а також амбіції, пов'язані із самореалізацією та втіленням своїх намірів у дійсність [452], викладач-лідер

досягає значущих результатів в освітній діяльності, що вирізняють його серед інших. Реалізуючи свої амбітні мрії, він спирається на інтереси аудиторії.

Амбітність, за даними О. Хмільяра, породжує інтелектуальне домінування, незалежність і самостійність у діях та вчинках. Отримані перемоги, здолані вершини й публічне визнання (насамперед слухачами) досягнень викладача стають поштовхом до нових амбіцій [452, с. 58], що зрештою веде до впровадження інновацій і змін. НПП стає лідером змін в освітній чи науковій галузі, ВВНЗ. М. Asbari й А. Purwanto [486] у своєму дослідженні підтверджують вплив лідерства викладача на його здатність до інноваційної діяльності. Погоджуємося з Р. Кохом у тому, що «лідери інакше дивляться на речі, інакше використовують свій час та інакше взаємодіють із людьми. Якщо ви не можете робити те саме, що роблять вони, або щось таке, що ще більше відрізняється від стереотипів вашої професії, ви ніколи не досягнете вершини» [179, с. 261].

Лідери встановлюють високі стандарти, спонукаючи інших їм відповідати. Як говорив у свій час W. Churchill, мене легко задовольнити найкращим [508]. Бажання досягнути успіху, тобто здійснити щось значуще, лишити свій слід, створити якісний продукт чи послугу, що має справжню цінність і цікаве для інших, а також торувати нові шляхи D. Rubenstein виділяє якісною характеристикою лідера [618]. Тож справедливо підкреслює S. Sinek, що лідерство – не право робити менше, це обов’язок робити більше. Воно вимагає праці, часу та сил [628].

«Лідери, зазначає Р. Кох, зазвичай працюють багато. Проте за однакових витрат часу отриманий ними результат у кілька разів цінніший, ніж результат, отриманий звичайним викладачем. Лідери показують результати, з якими неможливо конкурувати ні за якістю, ні за кількістю. Вони працюють інакше. Лідери стоять понад процесом. Вони мислять і відчують інакше» [179, с. 260]. Тож погоджуємося з А. Менегетті, що викладача-лідера вирізняє неординарний, вроджений потенціал, який проявляється як талант творця й координатора, глибокі знання, професіоналізм, безсумнівна перевага результатів, отриманих в освітній та ораторській діяльності [276, с. 29].

Викладач ВВНЗ, проявляючи власне лідерство, орієнтований на підготовку військових лідерів, здатних інтелектуально домінувати й перемагати на полі бою, ефективно працювати в умовах невизначеності та ризику, керувати особовим складом, ухвалювати правильні рішення, проявляти свої кращі професійні якості, здатних вивести ЗСУ на вищий щабель розвитку. О. Хміляр підтверджує, що особливо сьогодні від офіцерів вимагається високий рівень лідерства та ініціативності у всіх починаннях [454, с. 124], які закладаються під час їхньої підготовки у ВВНЗ і зокрема відображаються в постатях НПП.

Генерал В. Залужний підкреслює: «Лідерство – основа нашого успіху на полі бою. Один проти десяти, бо ти на своїй землі. Не «вперед», а «слідуй за мною». Відповідальність за себе, підлеглих, за країну. Герої серед нас! Дякую за службу і за приклад!» [251]. «Бути лідером, – пише Дж. Меттіс, – означає вміти достукатися до душ своїх підлеглих, прищепити їм почуття відданості й мети перед лицем таких серйозних викликів, які неможливо передати словами [280, с. 30–31]. Тож, готуючи військових лідерів, через власний приклад викладач ВВНЗ демонструє лідерські якості, лідерську позицію, лідерську поведінку, якісні результати роботи, відповідальність за процес і результат підготовки офіцерів (майбутніх офіцерів), ефективність впливу слова на аудиторію.

Водночас маємо спростувати поширене бачення, що лідера без команди не існує. В освітній і науковій галузях лідерство можливе й без неї, оскільки послідовниками викладача/оратора здебільшого є його слухачі (учні), які втілюють отримані знання у практику професійної діяльності, трансформують у власний особистісний і професійний розвиток, а також продовжують дослідження НПП. Зазначимо, що викладач здатний ефективно працювати в команді – науковій команді, яка створює та реалізує освітній проєкт, освітній компонент, освітню програму, проводить наукове дослідження, готує наукову чи методичну працю, яка працює разом і поряд задля досягнення спільного успіху чи успіху один одного.

Маємо сміливість зауважити, що викладач-лідер досягає найвищих результатів, працюючи в науковій команді, що складається з двох правильних людей – самодостатніх та амбітних освітян/науковців, які думають і дивляться в

одному напрямку, мають спільні цінності й поділяють інтереси один одного, вкладають свій час і зусилля в результати один одного [189]. Погоджуємося з В. Webb, що мати в команді правильних людей набагато важливіше, ніж мати правильні інструменти, правильні технології, правильний план чи гарне фінансування. З правильними людьми ми непереможні, з неправильними – ми приречені [644].

Влучно підкреслює О. Хміляр, що середовище малої наукової команди вирізняється з-поміж інших своєю стійкістю, аурую й умовами, які сприяють реалізації професійних потенцій та особистісному зростанню кожного її члена, у якому задовольняються потреби й підтримуються цінності. Членами наукової команди є компетентні викладачі, об'єднані спільною метою, що відповідає особистим цілям кожного. Їм притаманні своя індивідуальність, почуття довіри, що ґрунтується на чутливості та причетності до успіху один одного, висока психологічна сумісність, що ґрунтується на компліментарності й конгруентності потреб, компліментарності знань і навичок, спільній системі цінностей та правил поведінки. Справжня робота в команді будується на дієвих зобов'язаннях, рівноправній відповідальності й щоденній націленості на результат [452, с. 55].

Наукова команда є середовищем чудових ідей, натхнення, творчості, вирізьблення нових поглядів, створення цікавих проєктів, написання оригінальних наукових праць, проведення креативних навчальних занять; середовищем, де долаються сумніви, виправляються помилки, діє конструктивна критика, набувається впевненість і рішучість, народжуються сміливі ідеї, відкриваються нові можливості, ухвалюються спільні рішення; середовищем, де панує одночасно «Я» та «Ми», де члени піклуються один про одного, допомагають досягати один одному чудових результатів, уболівають за успіх кожного, мотивують одне одного, перемагають разом, досягають спільних цілей [189], де комунікація спрямована на пошук особистісно значущих способів дії, досягнення взаємних цілей, як для організації (кафедри, інституту, університету), так і кожного члена команди [639]. В ораторській діяльності члени наукової команди допомагають готувати один одному найкращі публічні виступи й дають конструктивний зворотний зв'язок.

Вони є першими натхненниками та критиками, тренерами, які спрямовують на ефективний результат.

Отже, лідерство викладача проявляється через відданість і служіння педагогічній справі, аудиторії, з якою він працює, через роботу насамперед для неї; через створення сучасного освітнього контенту, навчального контенту, що дає змогу слухачам реалізувати зону найближчого розвитку; через затребуваність викладача як спікера, лектора, його експертності в певній галузі; через вдалу організацію командної роботи над різними освітніми й науковими проєктами; через результативність освітньої діяльності (освітнього процесу) слухачів (курсантів, студентів), зокрема під час викладання академічних дисциплін, відповідальність НПП; через створення оригінальних авторських освітніх курсів, освітніх продуктів, ініціативність і впровадження змін у ВВНЗ; через трансформацію отриманих знань слухачами в особистісний та професійний розвиток.

Лідер завжди шукає способи реалізації олімпійського девізу «*Citius, altius, fortius – communis!*», нові способи комунікації та взаємодії з аудиторією, проведення навчальних занять, підготовки й виголошення оригінальних публічних промов, а також обирає новий продуктивніший і можливо складніший шлях, готує цікаві наукові й методичні праці. Лідер є першопрохідцем у галузі, у ВВНЗ, на кафедрі. Як зазначає В. Webb, унаслідок і суті своєї роботи, і своєрідним властивостям особистості, яка захоплюється власною діяльністю. Тож його потяг до знань ніколи не вгамовується. Він постійно знаходиться в пошуку нових найкращих засобів, передових технологій, останніх розробок [644].

Насамкінець, відповідаючи все ж таки на запитання «Навіщо викладачу прагнути лідерства?», підкреслюємо думку D. Rubenstein: лідер впроваджує зміни або забезпечує результати, що покращать життя інших людей; лідер спонукає інших ставати лідерами й, зі свого боку, приносити користь іншим; лідер отримує насолоду від здобутків і досягнень, що дарують відчуття самореалізації та щастя [618]. Викладач-лідер завжди прагне досконалості в ораторській та освітній діяльності.

Суб'єктність і вчинковість. Де вмирає суб'єкт та суб'єктність, народжується й панує об'єкт-об'єктне ставлення людини до людини, до світу та самої себе, зазначає В. Татенко [256, с. 329]. До того ж це суперечить сучасній концепції освітньої діяльності й суб'єктному підходу в освіті, а також розкриттю власне особистості викладача і його роботі для аудиторії, самореалізації й самоздійсненню в освітній та ораторській діяльності.

Суб'єктність і вчинковість постають якісними характеристиками лідерства викладача, виокремлюють його постать серед інших, надають своєрідності й відкривають можливість стати автором власної професійної діяльності, автором свого життя, сконструювати власне «Я» лідера, професіонала, оратора [195]. Як зазначає Т. Гурлева, суб'єктність – це здатність бути суб'єктом, ініціювати та реалізовувати різні види діяльності [96, с. 43]. Стати, на нашу думку, творцем у цих діяльностях, генератором і втілювачем ідей, ініціатором змін, джерелом мотивації та усвідомленої активності для себе й інших.

Бути суб'єктом, визначає В. Татенко, – значить стати джерелом активності, дії, думки, цінностей і смислів, хотіти й могли починати причинний ряд із самого себе, виходити за межі наперед визначеного, бути спроможним відповідально перетворювати світ і себе у ньому за власними проєктами, враховуючи соціальні закони довколишнього освітнього й наукового середовища [256, с. 329]. Згідно з позицією Т. Кириленко, викладач стає суб'єктом не лише тому, що реалізує власні можливості в дійсність, а й тому, що має змогу активно ставитися до своєї життєдіяльності та професійної діяльності зокрема, творячи її, а також бути автором власного життя [256, с. 186].

Досліджуючи професійну суб'єктність, Н. Арістова вбачає її у сформованості переконання щодо власної готовності та здатності активно, самостійно, незалежно, творчо й автономно організовувати та розв'язувати професійні завдання, ухвалювати творчі рішення в нестандартних ситуаціях, передбачати їх позитивні й негативні наслідки для отримання нового досвіду продукування важливого функціонального результату, потрібного для виконання професійної діяльності [9, с. 76].

Тож, проявляти суб'єктність – означає працювати за власними законами, правилами, створювати умови, що дають змогу творити, розвиватися, реалізовувати найкращі ідеї, працювати за авторськими розробками, втілювати у практику освітньої діяльності власні проекти, досягати автентичного рівня індивідуального буття, виявляти й розвивати власне «Я», реалізовувати вчинковий потенціал. Бути суб'єктом в ораторській діяльності – виявляти себе в ній, самостверджуватися, актуалізовувати та реалізовувати власні інтенції й потенції, створювати та передавати аудиторії нові знання, здійснювати рефлексію своїх творінь, набувати щораз нового досвіду комунікації і взаємодії з різними цільовими аудиторіями, що сприяє самоперетворенню й самоперевершенню в діяльності, досягненню автономності, самодостатності, цілісності, гармонійності, прояву вчинковості.

Взаємозв'язок між суб'єктністю та вчинковістю вдало показує В. Татенко, зазначаючи, що викладач-суб'єкт в іпостасях особистості, індивідуальності, яйності є енергетичним джерелом, носієм, автором і регулятором учинкової активності, рушійною силою її розвитку. Він несе особисту відповідальність за вчинене, сказане, зроблене [256, с. 348]. О. Хміляр додає, що вчинковість визначається через виразну, усвідомлювальну й сильну суб'єктну мотивацію викладача до перетворення світу та себе у ньому за власними законами, через цілеспрямованість, здатність самостійно ставити цілі, створювати й обирати адекватні способи та засоби їх досягнення, через прояв виваженої ризикованості, упевненості в ухваленні рішень, через високу працездатність, продуктивність, старанність і виконавську дисципліну, адекватну критичну оцінку результатів власної активності, уміння вчитися на своєму досвіді [451].

Вчинковість означає індивідуально-неповторний, ціннісно-смысловий, культурно-особистісний вектори суб'єктної активності викладача в їх сутнісному вимірі [256, с. 349]; потенційність, можливість і якість змін, перетворень [там само, с. 177]. Вчинковість визначається психологічною суверенністю, внутрішньою установкою до саморозвитку та самовдосконалення [451]. Як підтверджують

B. George й P. Sims, викладач має взяти на себе відповідальність за власний розвиток [533].

Суб'єктність і вчинковість НПП розкривають його наміри, цінності й мотиви, що керують ним в освітній та ораторській діяльності, готовність віддаватися й служити аудиторії, нести відповідальність за результати її підготовки. Отже, створювати для неї відкрите комунікативне середовище, провадити інноваційну освітню-наукову діяльність, у якій він реалізує себе як творця. Описуючи в контексті суб'єктності та вчинковості викладача-інноватора, С. Толочко наділяє його рисами автора, розробника, дослідника, користувача, критика й пропагандиста нових теоретичних та емпіричних знань, освітніх технологій, теорій, концепцій, моделей, методів, інноваційних освітніх програм, авторських курсів. Водночас він має приймати або ж упроваджувати нові зміни в освітньому процесі, проєктувати нову систему освітньої діяльності, розбудовувати інноваційне освітнє середовище для отримання нових якісних результатів [431, с. 80–81]. Творення нового, за визначенням Т. Кириленко, є найголовнішим критерієм вчинку [256, с. 179].

Викладач розуміє, що результати освітньої та ораторської діяльності залежать виключно від нього, його готовності й здатності взяти на себе відповідальність за власний розвиток і розвиток слухачів (курсантів, студентів), вкласти значну кількість часу й зусиль, інтелектуальних, емоційних, енергетичних, матеріальних та інших ресурсів у свою діяльність. Тож, роботу НПП характеризує досконалість, безупинність на шляху довершеності. Остання, за твердженням B. Webb, є не лише засобом досягнення цілей, здійснення вчинків, а загалом способом життя та ведення справ у професійній діяльності [644].

Отже, діяльність викладача, у якій він є автором, творцем, дослідником, здатним на вчинок, вирізняється змінами, різноманітністю, інноваційністю, цікавістю й корисністю для аудиторії. Адже НПП насамперед думає, що потрібно слухачам, що буде для них актуальним завтра та в майбутньому, чим вони повинні оволодіти, якими стати, які особистісні й професійні зміни він може для них

зробити вже, тут і зараз. Такий викладач здобуває визнання в середовищі слухацької аудиторії, серед колег, є прикладом для наслідування.

Підсумовуючи, суб'єктність і вчинковість розкривають самодостатність, автентичність, сміливість, незалежність НПП, який є творцем власної діяльності, генератором ідей, упроваджувачем інноваційних змін в освітній діяльності та освітньому процесі, який працює за власними законами й правилами, відстоює високі принципи моральності та творчості, вірний собі, власним ідеалам і прагненням, сповідує науково-педагогічні цінності, до чого спонукає й інших. Відповідальність за власний розвиток проявляється у високій ерудованості, інформаційній грамотності, отриманні результатів емпіричним шляхом, незалежності від зовнішніх впливів, непохитності ідей, служінні аудиторії, систематичних дослідженнях, наукових розвідках, активному навчанні, створенні та реалізації освітнього й навчального контенту, що вирізняє його на фоні інших. Такий викладач занурений і закоханий у свою справу, що дає змогу йому проявляти автентичність як серцевину суб'єктності.

Позитивний педагогічний імідж. Куди б ви не йшли, ваш імідж обов'язково вас випередить, – говорив свого часу англійський державний діяч, дипломат і письменник Ф. Честерфілд. Імідж викладача є проєкцією його особистості й характеризується наявністю власного стилю та сумою індивідуальних характеристик, що роблять його неповторним [424, с. 198].

Думка, уявлення про НПП, його образ формуються у слухачів (курсантів, студентів) ще до того, як він постане перед ними, здебільшого на основі відгуків про навчальні заняття, публічні виступи, освітню й наукову активність, комунікацію та взаємодію з різними цільовими аудиторіями. Слухацька аудиторія є першим джерелом знань про викладача.

Ораторська діяльність постає засобом виявлення й розкриття НПП як оратора, професіонала, експерта, лідера, особистості та індивідуальності. Через публічні виступи він випромінює культуру мислення, культуру мовлення, культуру слухання, культуру спілкування, культуру поведінки, культуру зовнішнього вигляду, власні смаки, цінності та ідеали. Через ораторську діяльність виявляються

його внутрішні й зовнішні характеристики, справжні досягнення, рівень експертності в певній галузі, відповідність здобутому статусу та посаді. Викладач стає цікавим співрозмовником для різних аудиторій, а його погляди, цінності, знання – їх надбанням. Через публічні виступи оратор формує власний імідж та особистий бренд.

Розглядаючи педагогічний імідж викладача ВВНЗ як емоційно забарвлений образ науково-педагогічного (наукового) працівника (офіцера), що складається на основі його зовнішнього вигляду, особистісних і професійних якостей, професійної компетентності, педагогічної культури, ораторської майстерності та результатів діяльності [218, с. 75], відзначаємо вагомість цілеспрямованої й систематичної роботи над його формуванням. Адже, визначаючи створення іміджу як одного із законів впливу та влади, Р. Грін стверджує: «...створіть для себе новий імідж, що привертатиме увагу й не обридне людям. Краще самі створіть свій імідж, бо люди можуть зробити це за вас» [90, с. 276]. А. Менегетті додає: «Викладач-лідер повинен бути обережним у всьому, що визначає його образ на базовій шаховій дошці соціального контексту, у якому він діє» [276, с. 86]. Тож майте спрагу довершеності, зробіть її станом свого розуму й невпинно вдосконалюйтеся, слушно наголошує В. Webb [644].

Зовнішні (габітарні), особистісні, професійні та статусно-посадові характеристики формують педагогічний імідж оратору, над якими він повинен повсякчас працювати. Як вказує В. Тимошенко, сьогодні вже недостатньо бути професіоналом. Особистий імідж викладача є важливим доповненням і необхідною умовою його ефективної діяльності [424, с. 198]. Безперечно, професіоналізм НПП відіграє вельми важливу роль і для формування позитивного іміджу зокрема. Проте не вичерпує його. Водночас ми не погоджуємося з твердженням Н. Несторук та В. Врюкало, начебто професіоналізм поступився місцем особистісним якостям викладача: справедливості, чесності, чуйності, порядності, тактовності, об'єктивності, дбайливості, довіри, почуттю гумору, емпатійності, совісності [296, с. 148]. На наше переконання, вони характеризують особистісну складову педагогічного іміджу, а професіоналізм є основним компонентом професійної

складової. До того ж аудиторія чекає викладача-професіонала й експерта в певній тематиці, який володіє чудовими особистісними властивостями, приємний у спілкуванні.

Імідж оратора, з одного боку, передає інформацію про нього аудиторії, з іншого боку, сприяє тому, щоб він запам'ятався слухачам [306, с. 103]. Згідно з даними Н. Гапон, для них важливою є яскрава індивідуальність викладача, через яку він мотивує їх до формування неповторного особистісного світу [64, с. 34]. Це ж підтверджує і В. Тимошенко [424]. Підсумовуючи дослідження формування іміджу фахівців освітньої сфери, Н. Ткаченко визначає його фактором успіху у професійній діяльності, інструментом, що допомагає будувати конструктивні стосунки з навколишніми, елементом конкурентоспроможності НПП, просування на ринку освітніх послуг [427, с. 134].

Отже, позитивний педагогічний імідж забезпечує вдале сприйняття викладача слухачами (курсантами, студентами), його поглядів і пропонованих знань, освітнього й навчального контенту, схвальне ставлення до академічних дисциплін (освітніх компонентів), які він викладає, налагодження ефективної комунікації та взаємодії в ораторській діяльності; формує його привабливість для аудиторії, затребуваність як лектора, спікера й фахівця.

Служіння слухачам. Ораторська діяльність викладача вирізняється роботою для аудиторії та з аудиторією. Слухачі – головний суб'єкт сприйняття, поширення і втілення озвучених оратором ідей, думок, концепцій, дій. Саме аудиторія визначає корисність, цікавість, затребуваність отриманого контенту та й загалом роботи НПП. Вона висуває до нього певні очікування. Воліючи бачити перед собою лідера, який уміє служити, тобто допомагати іншим ставати кращими, професійно зростати, бути конкурентоспроможними не тільки на сучасній арені, а й в майбутньому, а також виховувати нових військових лідерів, аудиторія вимагає від викладача ВВНЗ надання якісних освітніх послуг, створення та вмілої передачі знань, що стануть інструментом її трансформації й розвитку, реалізації цінного для неї освітнього та навчального контенту, проведення й упровадження результатів наукових досліджень в освітній процес. Адже, як зазначає S. Sinek, лідерство – це

вибір на користь служіння іншим [628]. А головна відповідальність лідера – формування інших лідерів [587].

Інноваційні та креативні викладачі, які діють із пристрасстю й навчають на власному прикладі, як зазначає I. Baranovska-Vasiljeva, можуть надихнути слухачів навчатися з бажанням, експериментувати, вільно висловлювати та втілювати свої ідеї [489, с. 38]. Через ораторську діяльність НПП допомагає слухачам (курсантам, студентам) досягнути нових вершин в особистісному й професійному розвитку. Він відкриває їм можливості самовдосконалення та зростання, спонукає до дій, формує пізнавальний інтерес, прагнення, виховує нові ідеали, підказує шляхи втілення своїх планів, здійснення професійних мрій, розкриття й реалізації власного потенціалу. Вдало зазначає Дж. Максвелл: «...ми можемо досягнути лідерства, лише служачи іншим та збільшуючи цінності в їхніх життях» [258, с. 74]. Тільки життя, прожите у служінні іншим, варте того, щоб його прожити, зазначає А. Ейнштейн [56]. Тож, педагогічна праця викладача у своїй основі вже передбачає служіння аудиторії.

Служіння, згідно з позицією Г. Ложкіна, є однією з основних характеристик психічного здоров'я самоактуалізованої особистості й проявляється в оратора як життєва позиція [254, с. 105], коли в ораторській, педагогічній діяльності він відчуває покликання, віддається їм сповна. Викладач готовий віддавати та вкладає часові, інтелектуальні, емоційні, енергетичні, матеріальні ресурси в роботу для аудиторії, навчання й розвиток слухачів (курсантів, студентів).

Служити слухачам – означає ставитися до них як найважливішої цінності та активу, працювати на їх благо, задля їхніх потреб, інтересів, водночас реалізуючи в цій діяльності власні високі мотиви. Це означає створити освітнє середовище, у центрі якого знаходиться аудиторія. Служити слухачам – брати відповідальність за підготовку висококваліфікованих військових фахівців у межах своєї галузі, за формування інтелектуального багатства нашої країни. Це означає надавати виключно якісні освітні послуги, створювати сучасний, актуальний, інноваційний і затребуваний освітній та навчальний контент, авторські освітні курси, вивчення яких допомагають аудиторії досягати нових вершин у розвитку, ефективно

виконувати військово-професійні завдання та функціонувати в сучасному суспільстві, досягати високих цілей.

Служити слухачам – вкладати свій час і зусилля в їх підготовку, інколи навіть жертвуючи власними ресурсами й інтересами. Зокрема останнє генерал-лейтенант Корпусу морської піхоти США G. Flynn в інтерв'ю S. Sinek назвав ціною лідерства [628]. Служити слухачам – пропонувати їм більше можливостей для розвитку потрібних умінь і навичок; підтримувати їх, подавати гарний приклад; допомагати пізнавати й проявляти себе, реалізовувати власний потенціал. Це взяття на себе зобов'язання робити більше для виховання нових лідерів. Це збільшувати цінність людей, як зазначає Дж. Максвелл. Коли викладач допомагає слухачам (курсантам, студентам) рухатися далі, уперед, робить їх частиною чогось більшого, ніж вони самі, у такий спосіб сприяє становленню тими, ким вони покликані бути [258, с. 76]. Тож, служити слухачам – означає наполегливо працювати, щоб допомогти їм досягнути успіху – у військово-професійній діяльності, особистісному зростанні, на полі бою, у вихованні послідовників, у житті.

Професійне самоздійснення у процесі ораторської діяльності. Життєвий світ викладача, як зазначає А. Залужна, суцільно переплетений сіткою смислів, цінностей, символів, образів, текстів, що постають як результат його творчості та самоздійснення [119, с. 35]. Професійне самоздійснення, за визначенням О. Кокуна, характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком здібностей, взаємопоєднання з професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду й здобутків іншими фахівцями [167]. Доповнюючи дослідника, Г. Гуменюк трактує професійне самоздійснення як суб'єктно детермінований одночасно процес і результат реалізації викладачем наявних потенцій та новоутворень, зумовлений потужним прагненням досягнути вершин реалізації у професійній діяльності [95, с. 41].

Як ми вже зазначали вище, ораторська діяльність дає змогу НПП пізнати себе, розкрити перед слухачською аудиторією, виявити свої найкращі якості, сильні й слабкі сторони, вибудувати «Я оратора», а іншим – пізнати його, долучитися до

думок, наслідувати дії, надихатися прикладом, оскільки професійний спікер є лідером для аудиторій, перед якими виступає, з якими працює. Отож, ораторська діяльність – потужний засіб, з одного боку, самопізнання, розвитку та самовдосконалення викладача, з іншого, – вираження, розкриття, творчості. Творчість і пронизує ораторську діяльність, і є її міцним фундаментом, і в ній оратор черпає натхнення. Вона, як зазначає С. Ганаба, – та життєва енергія, що допомагає спікеру подолати власну сутнісну обмеженість, відкрити нові обрії свого буття, набути унікальних особистісних рис [61, с. 65].

Ми спостерігаємо багато прикладів, коли слухач (курсант, студент), науковець, освітянин, переглядаючи програму наукової конференції, виділяє для себе публічні виступи, які він хотів би прослухати, поставити доповідачу запитання, отримати для себе цінну інформацію, коли слухач обирає освітній компонент в освітній програмі саме через постать НПП, який її викладає, коли слухач із зацікавленням слідкує за виходом нових відеолекцій на ютуб-каналі викладача, тому що вони значно поглиблюють його знання в певній сфері, коли оратора запрошують виступити на конференції чи семінарі, прочитати курс лекцій, оскільки його знання, уміння та кваліфікація є затребуваними. Що ж вирізняє таких НПП? Не лише риторична підготовленість, ораторська майстерність, ба більше, самовираження, самоствердження, самореалізація та самоздійснення у процесі ораторської й освітньої діяльності.

Повноцінно виразити та реалізувати себе у професійній діяльності можна лише через роботу за покликанням, внутрішню мотивацію до неї, внутрішнє прагнення до служіння аудиторії, готовність використовувати навіть надміру свої інтелектуальні, емоційні, енергетичні, матеріальні, часові ресурси для досягнення ґрунтовних результатів. Джерелом щастя О. Хміляр називає справу свого життя, яку викладач робить легко, із задоволенням, радістю та любов'ю [555]. Зі свого боку, Р. Грін вказує, що відчуття того, що ми покликані досягнути чогось, – найкращий спосіб відчувати мету й напрямок [89, с. 38]. Водночас, щоб опанувати сферу, потрібно любити її та відчувати глибокий зв'язок із нею. Інтерес має виходити за межі самої сфери, межувати з чимось релігійним [там само, с. 41].

Описуючи постать справжнього лідера, В. Татенко виділяє його змістовну характеристику – зануреність і закоханість у власну справу. Дослідник називає такого викладача в доброму розумінні її фанатом, а любов до неї не просто гарними словами. НПП знаходить у змісті ораторської та освітньої діяльності і втіху, і розраду, й опору, і психологічний захист, і значною мірою сенс свого життя [415, с. 15–16]. Коли він не просто виконує свою роботу, як зазначає В. Webb, а пишається нею, поринає в неї «з головою», вкладає душу та цілком зосереджується на ній, щораз знаходячи нові шляхи, створюючи новий контент, і як наслідок, «інвестує самого себе у власну діяльність [644]. Коли викладач працює за покликанням, то зосереджений на своїх цілях, відповідальний за відносини й вибудуванні стосунки із суб'єктами педагогічної взаємодії та проявляє себе у творінні з великою життєвістю. Адже покликання робить його динамічнішим і виразнішим, спонукає слухати й чути інших, ставати самим собою, виявляти справжність та цілісність, віддавати поточній діяльності всього себе [555].

У процесі ораторської діяльності викладач віддає всього себе слухачам (курсантам, студентам), оскільки служить їм і його робота вирізняється суб'єктністю та вчинковістю. Він ототожнюється з образом Фенікса, немовби «розчиняючись» в аудиторії, водночас поповнюючи від неї свій енергетичний запас, отримуючи заряд натхнення для подальшого творіння. В ораторській діяльності викладач реалізує творчу свободу, вивільняє внутрішній потенціал, виходить за межі повсякденного освітнього й наукового життя.

Отже, захоплюючись своєю діяльністю, НПП отримує від неї задоволення, реалізує в ній прагнення, досягає досконалості та успіху, відчуває власну значущість, самостверджується й самоздійснюється. Завдяки відданості роботі, будучи джерелом знань та натхнення для слухачів (курсантів, студентів), він досягає цілей, чудових результатів і навзаєм допомагає їх досягати аудиторії, відкриває їй можливості розвитку, самовдосконалення та зростання, мотивує до дій і надихає на особистісні звершення. Надихати, як зазначає А. Аксельрод, – це вдихати життя в інших через ідеї, мрії, цілі, прагнення й конкретні дії [4, с. 100].

Працюючи щораз з новою аудиторією, готуючись до нових публічних виступів, отримуючи зворотний зв'язок і рефлексуючи, у доброму розумінні не задовольняючись наявним, натомість прагнучи досліджувати, створювати нові знання для аудиторії, викладач відчуває потребу в постійному професійному самовдосконаленні та розвитку. Ставлячи перед собою чіткі цілі, НПП розуміє, що для нього є найважливішим. Відповідно правильно визначає пріоритети, відсікаючи зайве, зосереджується на досягненні конкретних результатів, унаслідок чого ухвалює мудрі рішення. Водночас ці досягнення надихають викладача, формують внутрішню мотивацію рухатися вперед, працювати для майбутнього, розширювати власну зону комфорту, межі спілкування з аудиторією, навчатися новому, адаптуючись до сучасних реалій і прагнучи до інноваційності.

Допитливість та світогляд дослідника, які описує J. Morgan у праці «The Future Leader» [587], спонукають викладача проявляти творчу активність, досліджувати, шукати краще, експериментувати. НПП навчається долати помилки й невдачі, сприймаючи їх як уроки, бо без них неможливо досягнути значущих цілей і виявити справжність у професійній діяльності. Адже, як зазначає R. Sharma, невдача – ціна величч, важливий інгредієнт великих досягнень. Цитуючи J. Bezos, він доповнює: «Я знав, якщо зазнаю невдачі, то не стану про це шкодувати, але також знав, що сильно пошкодую, якщо взагалі не спробую» [625]. Тож, діяльність викладача вирізняється творчістю та інноваційністю.

Отже, відданість своїй справі, розкриття особистісного потенціалу, самовираження, самоствердження через ораторську діяльність спонукають НПП постійно створювати для себе нові виклики, досягати нових цілей, творчо рухатися до вершин самореалізації у професійній діяльності, черпаючи в ній задоволення й натхнення, виявляти власну індивідуальність на шляху до успіху, а також духовно, інтелектуально, емоційно, особистісно й професійно збагачувати інших, професійно самоздійснюючись у такий спосіб.

Відповідність викладача означеним об'єктивним і суб'єктивним вимогам у контексті професійної ораторської діяльності забезпечить ефективне її здійснення, професійний розвиток оратора, розкриття його особистісного потенціалу у процесі

ораторської діяльності, дієве функціонування в умовах сучасних освітніх викликів та освітнього середовища ВВНЗ. Водночас досягнення якісних результатів в ораторській діяльності та освітньому процесі, підвищення рівня впливу викладача на цільову аудиторію у процесі риторичної взаємодії потребує виділення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ, що стало наступним кроком у нашому дослідженні.

Особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ. Російсько-українська війна підтвердила висловлювання К. Клаузевіца, що війна – царство фізичних зусиль і страждань, здатне знищити воїна, якщо він не змінить до них ставлення; це країна невизначеностей, випадковостей, небезпеки, страху та смерті [155]. Водночас О. Хміляр акцентує увагу на тому, що, незважаючи на високу технологізацію й інструменталізацію ведення сучасних збройних конфліктів, роль людського фактора в успішному їх завершенні зберігатиметься завжди [454, с. 121]. Саме завдяки воїнам, за даними вченого, яких у бою вирізняє особлива кмітливість, військова хитрість, винахідливість дій, рішучість і нестримна жага втілити набуті теоретичні знання й навички у практичну площину [там само, с. 124], ми боремося та знищуємо ворога, запобігаємо загрозам, відновлюємо територіальну цілісність нашої держави, відстоюємо національну ідентичність, незалежність і державний суверенітет, посилюємо воєнну безпеку.

Розвінчуючи міфи військового мислення, періодично піддаючи сумніву свої припущення та існуючі ментальні моделі, відмовляючись від застарілих і прописаних у підручниках ідей та концепцій, натомість навчаючи принципам сучасної війни [482], готуючи військовослужбовців до дій в умовах швидкоплинної зміни бойової обстановки, необхідності швидко мислити й ухвалювати рішення, говорити чітко, переконливо та натхненно, довіряти особовому складу й молодшим командирам, самостійно діяти на полі бою, використовувати сучасні інформаційні та технологічні засоби, викладачі ВВНЗ готують нове покоління військових кадрів. Водночас створюючи для цього освітнє середовище, за висновками О. Маслія, що базується на чіткій організації системи навчання й виховання курсантів (офіцерів), спрямованої на підготовку професійно компетентного військового фахівця,

здатного критично, креативно та системно мислити, забезпечуючи тісний зв'язок навчання з практикою у військах, з урахуванням досвіду бойових дій із 2014 р., досвіду організації освітньої діяльності у країнах-членах НАТО [267].

Ораторська діяльність постає ключовим елементом у роботі викладача ВВНЗ, пронизуючи освітню діяльність, становлячи основу викладацької діяльності, оскільки саме через неї він здійснює інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на цільову аудиторію, забезпечуючи в такий спосіб його ефективність. НПП працює зі слухачами тактичного, оперативного й стратегічного рівнів підготовки, студентами, слухачами курсів професійної військової освіти рівнів L 2, L 3, L 4, L 5, різноманітних курсів підвищення кваліфікації, науково-педагогічними та науковими працівниками ВВНЗ, зокрема під час занять з індивідуальної підготовки, з педагогічними працівниками військових ліцеїв, бойовими бригадами, ад'юнктами, докторантами, керівним складом ЗСУ та Сил оборони України.

Як бачимо, *ораторська діяльність викладача ВВНЗ* вирізняється наступним:

по-перше, різноманітністю потенційних аудиторій, які здебільшого характеризуються достатнім або високим рівнем професійної підготовленості, значним досвідом служби, досвідом виконання бойових завдань, досвідом науково-педагогічної (наукової) діяльності, високим статусом і займаними керівними посадами у ЗСУ та Силах оборони України;

по-друге, специфікою публічних виступів, поширених у середовищі ВВНЗ, бойових умовах або ж пов'язаних з особливостями військової служби та військово-професійної діяльності;

по-третє, згідно з Доктриною військового лідерства у ЗСУ [109], де останнє визначено важливим фактором національної безпеки й інтеграції України до європейської та атлантичної спільноти, викладач ВВНЗ здійснює підготовку військових лідерів, працюючи на засадах лідерства й поширюючи ці ідеї. Військовий лідер будь-якого рівня військового управління забезпечує успішне виконання завдань за призначенням, ухвалює рішення, підтримує командний дух особового складу, єдність, згуртованість, умотивованість, відданість справі,

забезпечує навчання та розвиток підлеглих, їх безпеку, адаптацію до змін, упроваджує інновації [109, с. 10].

Водночас викладач, презентуючи й упроваджуючи нові ідеї, розробки, проекти засобами ораторської діяльності, здатен стати лідером змін у ВВНЗ, військовій освіті, воєнній науці, започаткувати та ввести нові підходи у процес підготовки офіцерів (сержантів), НПП ВВНЗ, запропонувати креативні способи розв'язання освітніх завдань і проблем. З іншого боку, слухачі (курсанти) очікують в аудиторії викладача-лідера, лідерської поведінки від нього, лідерського зразку, адже відома істина, що лідерів найкраще можуть підготувати саме лідери – лідери у своїй галузі, сфері, діяльності.

Викладач-лідер спонукає, мотивує до дій, що складає основу професійної діяльності й досягнення вагомих у ній результатів. Знаходимо підтвердження в С. Сінека, який чітко вказує, що справжні лідери надихають, дають іншим відчуття мети або чогось, що має мало спільного із зовнішніми стимулами. Ті, хто справді веде за собою, спроможні створити армію послідовників, які діють певним чином не тому, що підвладні комусь, а тому, що відчують натхнення або єдність із лідером. У натхненної людини мотивація до дії має глибоко особистий характер [392].

Роль оратора дає змогу викладачу створити навколо себе такий освітньо-пізнавальний простір, де не лише передаються знання, споживається готова інформація, демонструються особисті й професійні цінності та якості, а й запалюється жага до знань, формується мотивація до дії, твориться простір думки, розвивається мислення, викристалізовується бачення, формується позиція, генеруються ідеї, відбувається особистісна та професійна трансформація. Зокрема через публічні виступи НПП презентує себе, власні освітні й наукові здобутки чи здобутки інших, лідерську поведінку, результати роботи наукової команди, проводить навчальні заняття, поширює наукові ідеї, зацікавлює та мотивує аудиторію до навчання, залучає до активної пізнавальної самостійної діяльності, неформальної й інформальної освіти, проявляє авторські методики (підходи) в освітньому процесі, розвиває у слухачів (курсантів, студентів) *soft skills*, *hard skills*

і лідерські якості, допомагає їм вибудовувати унікальну індивідуальну освітню траєкторію, роблячи досяжними зони найближчого й віддаленого розвитку, спрямовує їх творчу пізнавальну активність на професійне самоствердження та самоздійснення.

Сьогодні межі публічних виступів викладача ВВНЗ значно розширилися. Лекція, наукова доповідь, доповідь на нараді стали традиційними промовами. Водночас він повинен вдало презентувати результати своїх досліджень для здобуття гранту, освітній чи науковий проєкт із метою отримання фінансової підтримки або його реалізації, наукову чи навчально-методичну працю для її популяризації й залучення більшої кількості читачів до власних знань і провідних наукових ідей, представити свої здобутки на конкурсі, спонукати слухача обрати академічну дисципліну, успішно виступити в ролі офіційного опонента чи рецензента, переконливо донести власну думку на засіданні вченої ради, методичної ради, здійснити доповідь на навчально-методичних зборах, завоювавши увагу всієї аудиторії, провести вебінар, створити відеокурс.

Отже, вважаємо за потрібне розкрити всеохоплюваність ораторської діяльності викладача ВВНЗ, систематизувавши його публічні виступи в єдину класифікацію, та виділивши її особливості.

Зауважимо, що дослідники [148; 238; 316; 369; 420] здебільшого дотримуються родовидової класифікації, виділяючи роди/види/жанри ораторського мистецтва чи красномовства, зокрема академічний, лекційний (лекційно-пропагандистський), соціально-політичний, судовий (юридичний), соціально-побутовий, військовий, дипломатичний, церковно-богословський, рекламний. М. Препотенська доречно називає їх жанрами риторики [344], Г. Онуфрієнко – видами публічного мовлення [313]. Ми вважаємо за необхідне уточнити цю класифікацію, спираючись на точне розуміння й розмежування понять риторики, ораторського мистецтва та красномовства. Вбачаємо слушним підхід Г. Сагач, яка звертається до поняття жанрів ораторського мистецтва (жанрів красномовства), але визначає їх різновидами усних публічних виступів [369, с. 98].

Описуючи концепцію жанру в новій риторичі, Т. Яхонтова характеризує його як соціориторичну категорію, у якій органічно поєднані формальні ознаки, зміст і контекстуальні чинники. Учена пояснює, що жанри належать певним риторичним спільнотам, відображають їх епістемологію, ідеологію й соціальну онтологію, а оволодіння ними відбувається у процесі діяльності в різних соціальних сферах [474, с. 36]. Досліджуючи текстуальний і дискурсивний аспекти комунікативного простору, В. Самохіна виділяє парадигмальними ознаками мовленнєвого жанру специфіку композиції, стилю, цілеспрямування, програми адресованості [374, с. 44]. Водночас виокремлює його властивості, а саме: об'єктивність щодо індивіда, нормативність, історичність; створений людьми в певну епоху до конкретних умов соціального життя; особливе оціночне ставлення до дійсності; виконує функцію інтеграції індивідів у соціум; різномірний і диференційований за сферою діяльності; є опорою для творчості [там само, с. 45].

Отже, аналіз підходів М. Препотенської, В. Самохіної, Г. Сагач, Т. Яхонтової дає нам змогу уточнити питання родів/видів/жанрів ораторського мистецтва й апелювати до *риторичних жанрів* (жанрів публічного мовлення), а саме: академічного, наукового, військового, дипломатичного, ділового, соціально-політичного, юридичного, соціально-побутового, церковно-богословського (гомілетичного), полемічного, медійного. Викладач ВВНЗ працює/функціонує у спектрі академічного, наукового, військового, полемічного, медійного жанрів.

Із метою забезпечення якості та ефективності ораторської діяльності, правильної побудови публічного виступу, спрямованого на досягнення конкретних цілей, конструктивного впливу на цільову аудиторію потрібно визначити основні типи/види публічних промов НПП. С. Абрамович і М. Чикарькова виділяють типи виступів за знаковим оформленням, а саме: промови, що читаються за конспектом; промови, що готують заздалегідь, але не вчать на пам'ять; промови, що готують заздалегідь і вчать на пам'ять; імпровізовані промови [2, с. 376–381]. Проте ми не погоджуємося з такою класифікацією, адже публічні виступи, що читаються за конспектом, нівелюють вплив та управління аудиторією в ораторській діяльності, а згідно із закономірністю дзеркального відображення у взаємодії оратор під час

такої промови отримає несприйняття аудиторією його як спікера й інформації, яку він подаватиме. Оратор під час виступу повинен взаємодіяти з аудиторією на комунікаційному, перцептивному, інтеракційному рівнях. Щодо імпровізованих промов варто наголосити на одному з основних правил в ораторському мистецтві: успішний експромт – підготовлений експромт, до того ж орієнтований на конкретну цільову аудиторію, що вимагає попереднього її вивчення. Чи вчити промову напам'ять, чи запам'ятати основні її тези, залежить від особливостей психічно-пізнавальних процесів спікера, зокрема пам'яті. Насамкінець зауважимо, що всі публічні виступи готуються заздалегідь для досягнення цілей в ораторській діяльності і спікером, і слухачами, успішної реалізації комунікаційної стратегії, створення належного ораторського поля, отримання ефекту від промови.

Нам імпонує підхід О. Мацько, яка виділяє типи виступів, а саме: інформаційні, рекламні, протокольно-етикетні, розважальні, переконливі [271]. Як бачимо, за основу класифікації дослідниця обрала мету публічної промови. Вважаємо цей підхід правильним, адже від головної цілі, яку ставить перед собою оратор (інформувати, переконати, розважити, представити, спонукати до дій, ввести аудиторію в певні емоції), залежить стратегія й тактика промови, побудова інформаційної магістралі, способи взаємодії та впливу на аудиторію, добір контенту, ораторських технік, прийомів, методів, аргументів.

Отже, залежно від основної мети та риторичного контексту виступу виділяємо чотири типи промов, із якими виступає викладач ВВНЗ: інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні, бойові, які мають свої види залежно від конкретизованих цілей і завдань оратора. Представляємо до уваги повну класифікацію публічних виступів викладача ВВНЗ на рис. 2.4.

Ефективність ораторської діяльності НПП залежить не лише від того, який контент він подає аудиторії, наскільки якісно готується до публічних виступів. Справедливо зазначає О. Сахань, що оратор несе відповідальність за те, що і як він говорить, до чого закликає, яку атмосферу спілкування створює в аудиторії [316, с. 43]. Окрім того ефективність ораторської діяльності вимірюється силою впливу спікера на слухачів.

Рис. 2.4. Класифікація публічних промов викладача ВВНЗ

Викладач на відміну від інших ораторів, які виступають з «одноразовими» промовами, здійснює систематичний і комплексний вплив на цільову аудиторію. Ми знаємо, що навіть один виступ може мотивувати до здійснення конкретних дій і вчинків (наприклад, мотиваційна промова командира перед боєм), створити цілісне й детальне розуміння ходу бойових дій чи бойової обстановки на певному напрямку (доповідь на нараді), спонукати до виконання завдань (постановка завдань), мотивувати купити книжку (презентація підручника), змінити бачення ситуації, ввести слухачів у певний емоційний стан чи викликати потрібні емоції. Проте викладач через постійну роботу з цільовою аудиторією, зокрема під час викладання академічної дисципліни, має можливість повсякчас впливати на неї, вибудовуючи стосунки, засновані на повазі й довірі, та конструктивну риторичну взаємодію, створюючи відкрите комунікативне середовище, готуючи якісний освітній і навчальний контент, задовольняючи потреби й запити слухачів (курсантів, студентів).

Комплексність впливу досягається через різні публічні виступи: лекції, групові заняття, онлайн-лекції, доповіді на конференціях і семінарах, відеолекції, цілісні відеокурси за академічною дисципліною чи з певної тематики, наукові подкасти, вебінари тощо. Окрім того констатуємо, що створення викладачем додаткового контенту в освітньому процесі, зокрема через відео й аудіо, викликає пізнавальний інтерес у слухачів до роботи НПП, вивчення його академічних дисциплін (освітніх компонентів), що пропорційно підвищує вплив на них. Аудиторія довіряє знанням викладача, його експертності, фаховості, запозичує ідеї, переймає підходи, сповідує погляди, вірить у переконання.

Вплив, як ми зазначали в попередньому розділі, – ядро ораторської діяльності. Оратор впливає на аудиторію на інформаційному, когнітивному, емоційному й мотиваційному рівнях. На *інформаційному рівні* він передає свої знання слухачам через виокремлений і структурований контент виступу. Вони отримують інформацію засобами візуального, аудіального, кінестетичного та дигітального каналів сприйняття, призначену для оброблення, осмислення, розуміння, запам'ятовування й використання.

Когнітивний вплив оратора, активізуючи психічно-пізнавальні процеси, запускає в дію раціонально-пізнавальну сферу особистості слухача, що, зі свого боку, виражається в логічному осмисленні отриманої інформації, її інтеріоризації задля подальшого спрямування та реалізації у прагматичній площині. Декодування аудиторією отриманої інформації на когнітивному рівні забезпечує її раціональне сприйняття, критично-мисленнєвий розвиток, поглиблене усвідомлення, систематизацію й перетворення в особистісне знання, дію та вчинок [207, с. 365]. Водночас актуалізація когнітивних ресурсів слухача, організована як активне розширення його інтелектуальної сфери, зазначають А. Фурман і С. Шандрук, становить надійне підґрунтя формування творчих здібностей [447, с. 161].

На *емоційному рівні* оратор насичує промову емоціями, енергією, виражає власний емоційний стан, через який проявляється його ставлення до аудиторії, контенту виступу й себе. У такий спосіб формується емоційне забарвлення промови. Спікер створює енергетично заряджене ораторське поле як інформаційно-почуттєвий вимір передачі та сприйняття інформації, впливає на емоції й почуття слухачів, викликаючи відповідний емоційний відгук. Відчуття та сприймання переживань, настрою, емоційного стану аудиторії дає змогу оратору проявляти емоційну чуйність, емпатію, породжувати зворотний зв'язок. Він також здійснює емоційний контроль над виступом, керуючи власними емоціями, створюючи за потреби необхідну ауру сприйняття.

Мотиваційний вплив виявляється через умотивованість спікера до ораторської діяльності й роботи з цільовою аудиторією, розкриття ним власної особистості та індивідуальності, завоювання довіри слухачів. Оратор впливає на їхній психічний стан, почуття й думки, створюючи позитивну психологічну атмосферу через конструктивну взаємодію з ними, використовуючи навіювання та психічне зараження як способи впливу, насичуючи контент виступу невидимим магнетизмом. Викладач звертається до потреб і запитів цільової аудиторії, внутрішніх переконань, до несвідомого, живих вражень, до звичок, хвилювань та страхів, дає змогу їй висловити свої переживання, думки, позицію. До прикладу, бадьорий, дзвінкий і сповнений енергією голос спікера піднімає настрій слухачам

через психічне зараження. Реагуючи на запитання чи прохання аудиторії, оратор викликає схвалення й повагу. Готуючи для неї змістовний і цікавий контент промови, він формує післядовільну увагу, активний пізнавальний інтерес та ставлення до себе як професіонала (експерта). Будуючи риторичну взаємодію зі слухачами, налагоджує й розвиває з ними стосунки [207].

Мотиваційний вплив виражається через створення відкритого комунікативного середовища, взаємодію з аудиторією, увагу до її дій, перетворення інформації в регулятор поведінки особистості, постановку чітких завдань, мотивацію (спонукання) до конкретних дій і вчинків, змін, формування нових цілей, а також розв'язання конфліктних чи проблемних ситуацій, відповідальність за ефект виступу й результати слухачів. Оратор викликає зворотний зв'язок від аудиторії, який за умови рефлексії стає регулятором його поведінкової та творчої активності [207]. Цінним результатом впливу стає особистісна й професійна трансформація слухача.

Важливо зауважити, що для здійснення конструктивного впливу оратора на цільову аудиторію вагому роль відіграють його внутрішні переконання, принципи та науково-педагогічні цінності, згідно з якими він діє, у які вірить. Вони складають основу його поведінки, здійснюючи, зі свого боку, вплив на досягнення результатів в ораторській та освітній діяльності. С. Кові підтверджує, що правильні принципи й глибинні цінності надають осмисленості та контексту цілям, планам і професійній діяльності викладача [162, с. 183].

У цьому контексті Н. Бойченко згадує про критичне мислення НПП, яке є «тим стрижнем, що надає визначеності академічним цінностям, тією чеснотою, яку розвивають в університетах краще, аніж у будь-якій іншій соціальній організації, у сфері вищої освіти краще, ніж у будь-якій іншій сфері суспільного життя», піднімаючи його до рівня цінності [27, с. 160]. Тож, критичне мислення в реаліях сьогодення допомагає викладачу чітко й правильно сформулювати свої науково-педагогічні цінності та переконання, визначити пріоритети в освітній діяльності, на основі яких потім окреслити цілі, вибудувати стратегію й тактику їх досягнення. Воно допомагає розуміти вияв цінностей у процесі ораторської діяльності та

поведінки, а також здійснюваний вплив на аудиторію. Адже викладач, особливо у статусі лідера, є зразком для наслідування, ідентифікації, інтеріоризації.

Резюмуючи вищевикладене, стверджуємо, що науково-педагогічні цінності й професійні переконання НПП стають джерелом його внутрішньої мотивації в ораторській та освітній діяльності, основою для формування шляхетної мети й конкретизованих цілей, орієнтують на служіння освіті, науці та слухачам. З іншого боку, як зазначає С. Кові, цінності походять із середини, підпорядковані нашим переконанням і світогляду, через поведінку репрезентують те, до чого ми маємо найбільшу схильність [162, с. 340]. Вони розкривають внутрішнє єство оратора, слугують йому моральним дороговказом і визначають те, яке середовище навколо себе він створить, вказує Т. Chamorro-Premuzic [507].

Виходячи з наших досліджень, такі науково-педагогічні цінності, як повага й орієнтованість на особистість слухача, служіння слухачам, відповідальність за їх результати, відкритість до нового, сповідування високих стандартів, академічна доброчесність, висока творча активність, особистісний і професійний розвиток дають змогу оратору працювати для аудиторії, створювати інноваційні освітні продукти та затребуваний контент, самостверджуватися, розвиватися й самоздійснюватися в освітній діяльності. Ба більше, вияв цих цінностей в ораторській діяльності робить викладача затребуваним спікером/лектором, лідером для аудиторії, викликає щирю повагу та захоплення у слухачів, спонукає їх до навчання.

Вияв зазначених науково-педагогічних цінностей в ораторській діяльності значно посилює вплив оратора на цільову аудиторію, адже вона бачить і розуміє його «ЧОМУ», тобто чому він виконує цю роботу, чому працює для слухачів і з ними, чому готовий робити більше, чому орієнтований на результат, чому він діє певним чином, у чому полягає його мета. Як наслідок, у слухачів навіть на підсвідомому рівні виникає мотивація до пізнання, навчання, роботи з цим викладачем, спонука до дії. Цю думку підтверджує С. Сінек, проводячи аналогію і вказуючи, що люди не купують те, ЩО ви робите, вони купують те, ЧОМУ ви це робите. Довіра є почуттям, а не раціональним досвідом [392].

«ЧОМУ» – це віра, що спрямовує наші рішення [392]; те, що нас мотивує, запалює пристрасть, джерело ентузіазму й живить наполегливість [65, с. 102]. Його усвідомлення дає змогу робити обґрунтований вибір у професійних, повсякденних, комунікативних ситуаціях [408, с. 165]. Натомість розуміння викладачем свого «ЧОМУ» породжує дії, сприяє формуванню конкретних цілей і пошуку способів їх досягнення, а також означає, що НПП вірить у свою роботу, орієнтований на її результативність. L. Weidel засвідчує, коли ми знаємо «ЧОМУ» й можемо побачити «ЯК», то відчуваємо готовність діяти [645]. Будь-яке «ЯК» – неістотне, допоки в нас немає достатньо сильного «ЧОМУ», стверджує Д. Гарді. Сила останнього є тим, що допомагає викладачу вистояти попри виснаження, рутинність і важку працю [65, с. 102].

«ЧОМУ» вирізняє оратора з-поміж інших, виявляючи його автентичність. Адже створювати потрібний контент, бути фахівцем чи експертом у певній галузі, володіти ораторською майстерністю та вміти працювати з аудиторією може багато викладачів у ВВНЗ, але знайти свою шляхетну мету й виявити «ЧОМУ», як зазначає С. Сінек, – єдиний спосіб бути успішним протягом тривалого часу та мати високий рівень затребуваності, інноваційності, гнучкості, повсякчас досягати цілей. Якщо починати з «ЧОМУ», це надихає людей на дії [392].

Окрім того слушно підкреслює військовий командир J. Willink, що вагомо вплинути на поведінку особового складу можна, лише пояснивши йому всі «ЧОМУ». Жодне з висловлювань, наскільки натхненним воно не було б, не змусить військовослужбовців докласти максимум зусиль для здійснення місії (виконання завдання). Вони формально виконуватимуть накази, але не виявлятимуть щирого ентузіазму, оскільки не розумітимуть, чому роблять те, що їм сказали робити [648]. «Лідер має чітко сформулювати для своїх людей, що потрібно зробити й чому. Часто їх складно змусити щось робити не тому, що вони не мотивовані, а тому, що вони не поінформовані» [408, с. 164]. Тож, відчуття або знання слухачами «ЧОМУ» оратора породжує довіру до нього, до його знань і вмінь, до поданого контенту, стає чинником натхнення й мотивації, вони готові прикладати зусилля в навчальній чи військово-професійній діяльності.

Отже, «ЧОМУ» викладача має прямий вплив на сприйняття його аудиторією, довіри до нього, віри в те, що він готує для неї, у його роботу, вивчення академічної дисципліни, взаємодію зі слухачами, як наслідок, ефективність ораторської діяльності. Варто зауважити, що аудиторія має розуміти, ЧОМУ повинна слухати спікера, сприймати й засвоювати від нього інформацію, довіряти його джерелу.

Окрім того від «ЧОМУ» залежать професійно-педагогічні установки викладача. До прикладу, В. Теслюк виділяє їх різновиди, а саме: НПП навчає, а студенти вчаться; викладач уже знає, а студент не знає нічого; НПП говорить, а студенти мусять його слухати; викладач карає, а студенти мають йому підкорятися [422, с. 15]. Ми можемо частково погодитися лише з першою установкою. Водночас, на наше глибоке переконання, усі інші є неприйнятними в роботі сучасного викладача й породжують низьку ефективність і публічних виступів, і освітнього процесу. Розуміння власного «ЧОМУ» сприяє формуванню конструктивних професійно-педагогічних установок, спрямованих на служіння аудиторії, орієнтованість на особистість слухача (курсанта, студента), прийняття кваліфікованості й практичного досвіду офіцерів у ВВНЗ, взаємне навчання викладача у слухачів ВВНЗ, а також формуванню боєздатних військових підрозділів і розбудові ЗСУ.

Наступною важливою складовою впливу оратора на аудиторію є «ЯК» – форма подачі матеріалу, дії спікера, тобто як він подає інформацію, як установлює контакт з аудиторією, будує риторичну взаємодію на комунікаційному, перцептивному та інтеракційному рівнях. Відомо, що один і той же контент можна по-різному представити слухачам, викликавши зацікавленість або байдужість, використовуючи різноманітність засобів вербального й невербального мовлення, ораторських технік або зробивши його «сухим», переповненим поняттями та логічними схемами, дотримуючись законів ораторської діяльності й принципів ораторського мистецтва або ігноруючи їх. Від подачі контенту залежить його зрозумілість, доступність, цікавість для аудиторії, її бажання ставити запитання, глибше опановувати тему, ділитися власним досвідом, давати зворотний зв'язок викладачу.

Насамкінець у колі впливу оратора виявляється «ЩО». Це контент виступу (освітній продукт), який викладач готує й представляє до уваги аудиторії. «ЩО» є матеріальним виявом «ЧОМУ» НПП. У разі чіткого розуміння свого «ЧОМУ» спікер завжди готує якісний навчальний матеріал, додатковий освітній контент, що відрізняється змістовністю, актуальністю, корисністю та необхідністю цільовій аудиторії. У таких публічних виступах немає зайвого. Оратор передбачає потреби й запити слухачів, саме те, що їм треба знати та опанувати, а в разі потреби гнучко на них реагує. В. Берещак останнє називає поведінковим трендвотчингом, тобто вмінням спікера передбачати запити й бажання аудиторії ще до того, як вона сама про це дізнається [18, с. 92].

Отже, представляємо коло впливу оратора на цільову аудиторію на рис. 2.5 [207].

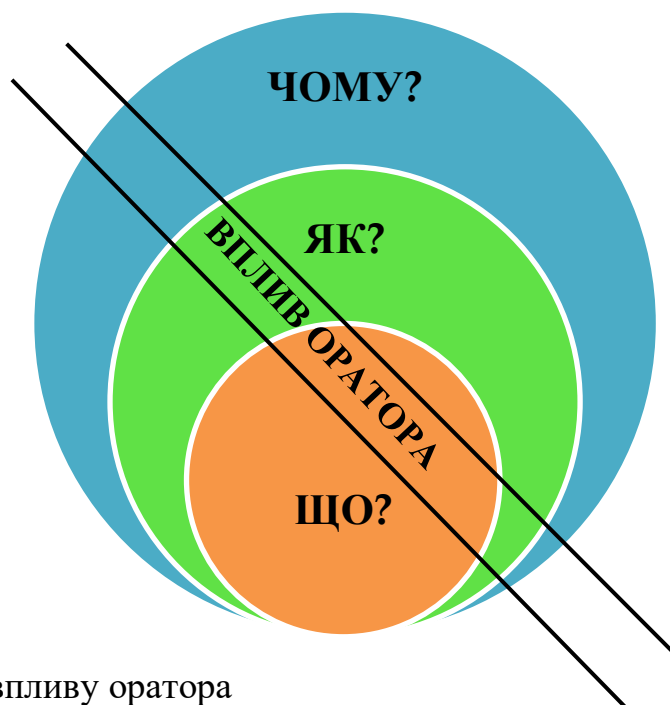

Рис. 2.5. Коло впливу оратора

Розуміння та збалансованість «ЧОМУ», «ЯК» і «ЩО» в колі впливу породжує оптимальний спосіб комунікації та взаємодії спікера з цільовою аудиторією; дає змогу слухачам бачити й розуміти світ викладача, «тягнутися» до його знань, вірити та сповідувати його ідеї; формує емоційний зв'язок оратора зі слухачами, мотивує й надихає їх до роботи з ним, викликає прагнення навчатися у нього, слухати його виступи; формує конкурентоздатність і затребуваність спікера, робить його роботу символічною, ціннісною та суспільно значущою. Оратор

матеріалізує своє «ЧОМУ» через «ЯК» у «ЩО». Ці три складові кола впливу спікера стають символами його ідентичності.

Отже, розуміння сутності ораторської діяльності викладача ВВНЗ, урахування різновекторності його публічних виступів, аналіз впливу на цільову аудиторію, а також досвід ораторської діяльності у військовому середовищі дає нам змогу виділити особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ, відображені на рис. 2.6.

Рис. 2.6. Особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ

Чіткість, лаконічність, змістовність, переконливість і натхненність висловлювань. Ораторська діяльність військового викладача відрізняється тим, що він реалізує ролі академічного викладача, науковця, інструктора, бойового командира, військового керівника. НПП повинен уміти швидко, чітко та зрозуміло поставити завдання особовому складу, віддати бойовий наказ, оцінити й довести бойову обстановку чи її замисел, проінформувати про поточний стан виконання завдання чи ведення бойової операції, її результати, сформулювати в підлеглих

настрій, що сприяє беззаперечному виконанню поставленого завдання, допомогти подолати психологічну дію факторів сучасного бою, протидіяти інформаційно-психологічному впливу противника, розвінчуючи фейки, спонукати й мотивувати до дій, здійснення вчинку. Відповідаючи за бойову готовність особового складу, офіцер має підтримувати у нього психічний стан оптимальної бойової готовності. Поставлені завдання чи інформування військовослужбовців повинні бути ними сприйняті без двозначності.

Промова військового оратора перед виходом у район бойових дій, виконанням бойового завдання покликана в найкоротші терміни сформувати бойовий настрій, відповідні почуття, інколи навіть почуття помсти, посилити впевненість, спонукати проявити найкращі вольові якості, що сприятимуть виконанню поставлених завдань [194]. Окрім того варто зауважити, що в бойових умовах командир, виголошуючи мотиваційну промову, посиляє підлеглих на смерть чи спонукає до дій, прямо пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я [213].

Мовлення військового оратора характеризують командний гучний голос, чітка дикція, упевнений тон, різнобарвність інтонації, погляд в очі особовому складу, відповідна поза, лаконічність і переконливість висловлювань. Тон голосу командира відображає емоції, які він викликає в підлеглих. Натомість його інформаційні виступи здебільшого характеризує беземоційність і мінімум використання невербальних засобів мовлення, що в бойових умовах є прийнятним і навіть необхідним, проте це не приносить йому користі під час реалізації ролі академічного викладача, лектора, оскільки створює емоційну відстань між оратором та аудиторією.

У ситуації страху, невизначеності, напруженої психологічної атмосфери підлеглі завжди звертають увагу на командира. Він не може показати їм справжній свій стан, занепокоєння, сумніви чи нерішучість, адже від нього чекають насамперед лідерської поведінки [194]. На невербальному рівні офіцер повинен вселяти в особовий склад упевненість. Тому військовий керівник навчається приховувати справжні емоції. Як нам розповідав один із командирів розвідувального батальйону – викладач ВВНЗ, який протягом 2022–2023 рр.

виконував бойові завдання на лінії зіткнення з противником, «...як командир підрозділу, лідер я не можу надмірно виявляти свої емоції чи навпаки показувати підлеглим стан втоми, безвиході. Я повинен усміхатися навіть у тій ситуації, коли бійців попереду чекає справжнє пекло. Я маю завжди говорити чітко, влучно, переконливо, натхненно. Я зобов'язаний мотивувати їх до успіху на полі бою. Моя мотиваційна промова стає засадничою для впевненості, сміливості й рішучості моїх бійців».

Загалом Д. Марке, описуючи власний досвід командування військовим підрозділом, пропонує командирі дещо трансформувати «свою мову», а саме: реактивну мову переконання, примусу, підпорядкування й покори змінити на проактивну мову наміру та рішучості, мову «доводь і виконуй» – на «покращуй та навчайся», мову невразливості й упевненості – на мову вразливості та допитливості [262, с. 16].

Різновекторність знань викладача. НПП ВВНЗ повинен гармонійно поєднувати військово-професійні знання зі знаннями з психології, риторики, педагогіки, методики викладання, філософії війни, загальноакадемічними й зокрема з освітніх компонентів (академічних дисциплін), які викладає. Окрім того, згідно з твердженням О. Хміляра, слухачі (курсанти) поцінують насамперед тих викладачів і командирів, які блискуче й глибоко володіють основами військового фаху [459, с. 311].

«Лідерство військового вимагає знань про тактику, техніку, структуру організацій, управління ресурсами, поведінку й потреби людей. Знання формують ідентичність лідера та посилюються його діями» [52, с. 9]. Звичайно, військовий НПП не може бути експертом в усьому. Як пише J. Willink, командир загону не знається на стрільбі так добре, як його снайпери. Він не розуміється на різних типах рацій, як його радист. Він не зуміє так точно визначити траєкторію польоту куль і снарядів до цілі, як його навідник [648].

Проте всебічність і різновекторність знань дає змогу викладачу синтезувати знання з різних галузей, гідно презентувати отримані результати, уміло поєднувати знання з досліджуваної тематики й дотичними до неї, аналізувати військові загрози,

хід ведення бойових дій, прогнозувати результати виконання бойових операцій, аналізувати, оцінювати стан і тенденції розвитку збройної боротьби, розуміти характер інформаційно-психологічних операцій противника, розвінчувати фейкові повідомлення, функціонувати в особливих умовах, оцінювати об'єктивний характер європейських та євроатлантичних інтеграційних процесів.

Військовий викладач навчає слухачів (курсантів) здійснювати професійну діяльність з урахуванням потреб забезпечення національної безпеки й оборони держави, організовувати повсякденну діяльність, підтримувати бойову та мобілізаційну готовність підпорядкованих підрозділів, застосовувати теорію, основні положення й методи національної безпеки, воєнної стратегії та оперативного мистецтва, управління угрупованнями військ (сил) у процесі нейтралізації загроз національним інтересам України у сфері воєнної безпеки.

«На війні навіть найвеличніша й значуща перемога завжди корелюватиме з трагедією. Війна не схожа з бізнесом, у якому можна втратити гроші на ринку або не виконати квоту продаж» [454, с. 125]. Чи не схожа зі спортивними чемпіонатами, де в результаті на п'єдесталі завжди є місце для золотого, срібного та бронзового призерів. На війні переможець завжди один. Він завжди перший. У словнику воїна немає слова «другий», тому що «другий» – це вбитий [459, с. 310]. Тож, військовий викладач навчає вбивати. Хоча цілком точно зауважують Д. Гроссман і Л. Крістенсен: «Ви можете подумати, що вбивати легко, що людині варто лише вийти на поле бою і вона стане вбивцею просто тому, що їй наказали. Правда полягає в тому, що людей важко змусити вбивати» [102, с. 159].

Поєднання бойового минулого з різновекторністю знань дає змогу викладачу готувати всебічно озброєних і психічно стійких військовослужбовців, здатних ухвалювати рішення в ситуації невизначеності, ризикувати, прогнозувати дії противника, диктувати йому свої умови, примушуючи їх втілювати в реальність ведення бою, ефективно діяти в умовах смертельної небезпеки, інтелектуально домінувати на полі бою, виконувати надзвичайно складні завдання. Тобто воїнів, як зазначає О. Хміляр, від яких постійно вимагатиметься високий рівень лідерства та ініціативність в усіх починаннях, яким притаманна особиста екзистенційна

відданість війні й готовність жертвувати своїм життям, а також готових віддати наказ, що прирікає на смерть побратима [454, с. 124].

Знання військовим викладачем тактико-технічних характеристик озброєння противника та своїх військ дає можливість з'ясувати ступінь небезпеки, що несе противник і вибудувати гідну йому протидію. Уміння думати за нього й володіти ініціативою дає змогу досягнути необхідного результату та зберегти життя підлеглих. Розуміння слухачами (курсантами), підлеглими дій військового керівника, ходу його думок допомагає з'ясувати, які він відстоює погляди, з чим не погоджується, які принципи не порушить. Це знімає сумнів, невизначеність, протидіє двозначності.

Різновекторність знань викладача додає йому переконливості. Викладаючи для бойових командирів, НПП повинен уміти очолити їх, хоча б на період роботи з ними в аудиторії. Як зазначає L. Vabin, щоб ставати на чолі військових керівників, потрібно бути значно розумнішим і майстернішим, аніж коли очолюєш підлеглих. У такому разі він не може спиратися на свій статус викладача й посадові повноваження. Натомість мусить використовувати свій вплив, знання, досвід, спілкування з аудиторією – і все це з найвищим професіоналізмом [647]. Окрім того для майбутніх офіцерів (курсантів) публічне мовлення викладача ВВНЗ відіграє функцію соціалізації, вводячи їх у військовий етносоціум, що вимагає переконливості в його словах і діях.

Довіра до викладача, заснована на лідерстві та героїчному досвіді в бойових умовах. Генерал Дж. Меттіс зазначає: «Пам'ятайте: як офіцер ви повинні виграти лише одну битву – за серця своїх вояків. Завоюйте їхні серця – і вони виграватимуть бої» [280, с. 30]. Знання слухачами (курсантами) бойового досвіду викладача, досвіду керівництва особовим складом в умовах смертельної небезпеки та авторитет, заснований на лідерстві у військах, у військовому середовищі є першим серед основних чинників, що породжує довіру й повагу аудиторії до нього та спонукає його слухати.

До прикладу, виступ чи прес-конференція генерала Валерія Залужного викликає у слухачів водночас і зацікавленість, і захопленість, і довіру до нього як

спікера, і довіру до його професійних знань, і довіру до його бойового та військово-професійного досвіду, і зниження критичності у сприйнятті поданої ним інформації, і віру в те, що він говорить. Аудиторія навіть готова пробачити оратору деякі погрішності. Відома промова адмірала Вільяма Макрейвена на випускній церемонії в Техаському університеті 2014 року викликала бурні оплески з перших хвилин та мільйонні перегляди на ютубі не лише через вдалий початок і чітку структурованість виступу, ба більше, через постать спікера – відомого американського воєначальника, командувача Командування спеціальних операцій США, учасника війн у Перській затоці, Іраку й Афганістані, відомого військового лідера.

Викладач ВВНЗ, який має бойовий досвід і проявляв абсолютну відповідальність за ухвалені рішення та дії його підрозділів, апріорі в аудиторії слухачів (курсантів) сприймається як військовий керівник, якому варто довіряти, довіряти його знанням, перевіреним на практиці, й можна довірити навіть своє життя. Це викликає увагу до нього та його навчальних занять, публічних виступів, бажання у нього навчатися. Під час відряджень для виконання військово-професійних завдань навколо нього гуртуються військовослужбовці, бажаючи стати членом його команди, служити в його підпорядкуванні. Як лідер такий командир, зазначає J. Willink, бере на себе повну відповідальність за пояснення стратегічної місії, розроблення тактики, забезпечення підготовки й ресурсів, що дають змогу команді належним чином та успішно виконувати поставлені завдання [647].

Лідерство в умовах бойових дій, героїчний досвід в умовах смертельної небезпеки породжують довіру до викладача ВВНЗ, викликають повагу, а також дають змогу зачаровувати аудиторію через свою постать та експертність. Окрім того завойований авторитет у процесі військової служби сприяє беззаперечній вірі у твердження НПП. Як підтвердили нам слухачі Інституту Авіації та Протиповітряної оборони Національного університету оборони України, коли говорить генерал-лейтенант у відставці Валерій Камінський, командувач Сил

Протиповітряної оборони України у 1992–1998 рр., нині професор, то його слухають, адже він «не може говорити неправильно».

Статусність і кваліфікованість цільової аудиторії. Аудиторія, з якою працює викладач ВВНЗ, здебільшого відрізняється професійною компетентністю, досвідом служби у військах, зокрема на керівних посадах, досвідом виконання складних військово-професійних завдань, бойовим досвідом, досвідом участі в міжнародних операціях із підтримання миру й безпеки, досвідом науково-педагогічної (наукової) діяльності. Курсанти у ВВНЗ на сьогодні переважно теж уже мають бойовий досвід, досвід виконання лідерських ролей. Відповідно практичний досвід реалізації професійних функцій, здобутий рівень професійної підготовленості, бойового вишколу, керівництво підрозділами в особливих умовах додають слухачам (курсантам) статусу та автономії, вимагають від викладача врахування цих особливостей і під час підготовки у процесі ораторської діяльності, і під час безпосередньої взаємодії з ними.

Досвід служби офіцерів на керівних посадах у ЗСУ подекуди перевищує досвід НПП. Окрім того варто враховувати, що слухачі здебільшого виконують одночасно кілька ролей, зокрема слухача, командира групи чи військового підрозділу, підлеглого. У процесі взаємодії викладача з аудиторією проявляються потреби останньої у визнанні, афіліації, автономії, статусу й ролі. Їх задоволення є необхідним і важливим у процесі ораторської діяльності. Визнання досягнень та досвіду слухача (курсанта), його внеску в перемогу України, побудова стосунків, заснованих на повазі й довірі, надання йому свободи в ухваленні рішень, повага до самостійності, заохочення ініціативності та реалізації особистісного потенціалу, врахування й дослуховування до думки слухача сприяють завоюванню викладачем поваги до себе, визнанню, подоланню розбіжностей, співпраці.

Емоційна відстань між оратором та аудиторією. «Люди, які обирають військову професію, добровільно підкоряються закону вічних обмежень. Вони самі відмовляються від права жити там, де їм хочеться, говорити те, що вони думають, одягатися так, як їм подобається. За одним словом вони повинні вставати, марширувати, бігти, терпіти потребу й негоду, обходитися без їжі та сну,

залишатися наодинці на віддаленому посту або працювати до упаду. Вони перестали бути господарями своєї долі, а якщо загинуть, їх попіл буде розвіяний на чотири сторони світу. Усе це неодмінна приналежність їхнього ремесла» [404, с. 54].

Звичайно, закон вічних обмежень, виховання офіцера у строгості дотримання норм військової етики, статутних норм або ж тривала вимушена вербальна й невербальна поведінка з приводу приховування справжніх емоцій і почуттів поступово накладають відбиток на його особистості та діях, формують певні звички, а також очікування від особового складу. Проте ораторська діяльність висуває свої вимоги до викладача ВВНЗ, адже він постає в новій ролі насамперед перед собою та аудиторією, з якою працює. Роль оратора в освітній діяльності вносить значні корективи в його уявлення про роботу з особовим складом, публічні виступи, ефективну взаємодію з цільовою аудиторією. Так зване «слово командира» тут перестає діяти.

Лише зазначимо, що виховання таких професійно необхідних якостей військовослужбовця-воїна, за О. Хміляром, як висока бойова ефективність, ретельне володіння бойовою обстановкою, висока регуляція протікання психічних станів, тривале зберігання спокою в умовах хаосу й дискомфорту, сила характеру, уміння переносити психологічний тиск у бойових умовах, зберігати високу боєздатність в умовах ворожого оточення, продуктивно діяти в несприятливих умовах [454, с. 124] допомагає викладачу ВВНЗ виступати перед різними й зокрема високостатусними аудиторіями, бойовими офіцерами, зберігати холонокровність у роботі зі складними аудиторіями чи працювати в умовах невизначеності, невимушено реагувати на провокативні запитання чи критику, долати хвилювання й тривожність у процесі ораторської діяльності, а також формує психічну та емоційну стійкість оратора.

Натомість беземоційність викладача, скуте невербальне мовлення, спілкування відповідно до статутних норм формують емоційну відстань між ним та аудиторією, що унеможлиблює виклик емоційного відгуку в неї, знижує увагу й сприйнятливність інформації, ефективність аналізу, розуміння, запам'ятовування.

Варто пам'ятати, що порушення педагогічної етики, принципу педагогічної справедливості, необ'єктивне оцінювання, зарозумілість або фальш у поведінці теж значно збільшують емоційну відстань між викладачем і слухачами (курсантами). Зі свого боку, вона породжує дискомфортний емоційно-проксемічний простір, що виражається в нівелюванні зворотного зв'язку від аудиторії, вимушеному сприйнятті поглядів, позиції, підходів оратора, які може суб'єктивно не поділяти слухач, особливо старший за військовим званням.

Окрім того, згідно з Д. Гоулманом, слухачам властиво з неабиякою увагою стежити за діями та словами викладача, що породжує значний вплив на їхній емоційний стан. Учений вказує, чимало досліджень підтверджують те, що кожна людина у глибині душі розуміє й без доказів: безцеремонність, наказовий тон, брутальність НПП збурюють у душах слухачів потужну хвилю негативних емоцій, які можуть мати латентний вияв [100, с. 168]. Проте це погано впливає на сприйняття та засвоєння навчального контенту, взаємодію з оратором, пригнічує бажання навчатися у такого викладача, нівелює задоволення від його занять і виступів. Натомість вияв позитивних емоцій, визнання цінності думок, коментарів, запитань аудиторії викликає позитивну емоційну реакцію в неї, схвалення, конструктивні думки, зміни у фізіологічному стані, підвищує продуктивність. Оратор навіть сам відчуває приплив сил і бажання «віддавати» слухачам, працювати з цільовою аудиторією.

Беземоційність спікера, «сухість» його мовлення все ж таки викликає в аудиторії деякі емоції, але здебільшого негативні, що погіршує психологічну атмосферу й унеможливорює досягнення цілей у публічному виступі. Як зазначають Р. Фішер і Д. Шапіро, ще нікому не вдавалося уникнути емоцій. Вони можуть відвернути увагу від головних завдань, зіпсувати взаємини й бути використані проти викладача. Натомість позитивні емоції сприяють досягненню мети публічного виступу, допомагають знайти спосіб врахувати потреби та інтереси всіх суб'єктів або зміцнити взаємини, адже наповнюють і оратора, і аудиторію радістю від спілкування. Окрім того позитивні емоції мотивують зробити більше [443, с. 8–9]. Зокрема останнє важливо у формуванні післядовільної уваги слухачів,

спонуканні глибше опановувати тему, вивчати академічну дисципліну, досліджувати проблему. Аналіз емоцій слухачів дає змогу оратору з'ясувати їхні переживання, те, що для них є важливим, і врахувати це у процесі ораторської діяльності, посилюючи вплив на цільову аудиторію.

Задоволення викладачем потреби слухачів в афіліації сприяє скороченню емоційної відстані. Р. Фішер і Д. Шапіро підтверджують: «Якщо ми відчуваємо свою спільність із групою людей або з окремою людиною, емоційна дистанція між нами невелика. Ми відчуваємо, що близькі одне одному. У присутності афіліації спільна робота стає набагато легшою, зменшується опір новим ідеям, з'являється потреба за необхідності змінити думку чи погляди» [443, с. 59]. Емоційна прихильність сприяє побудові взаємостосунків між оратором та аудиторією. Окрім того емоційна насиченість промови викликає емоційний відгук у слухачів. Увага аудиторії під час виступу потребує постійного «емоційного підживлення» контенту промови. Отже, дотримання викладачем принципу емоційності в ораторському мистецтві, вияв позитивних емоцій, сприятливий емоційний фон, позитивно енергетично заряджене ораторське поле, задоволення потреб аудиторії, доречне й конгруентне вербальне та невербальне мовлення, зменшення емоційно-проксемічного простору скорочують емоційну відстань між ним і слухачами.

Медійність сучасного викладача. У глобалізованому світі, як зазначає Н. Рідей, одними з ключових ознак ефективності освітньої системи є принципи доступності освіти, залучення та рівності всіх учасників освітнього простору. Водночас дослідниця справедливо наголошує на трансформації ролі цифрових навичок НПП у теоретичній підготовці та практичній діяльності. Цифрова грамотність перетворюється з допоміжних чи альтернативних *hard skills* на фундаментальні, стає основою для творчої діяльності викладача-практика [613, с. 30–31].

Цифровізація освітнього простору вимагає від НПП створення сучасного освітнього контенту й відкритого комунікативного середовища, освітнього медіапростору, що відповідатиме запитам і потребам аудиторії. Для викладача ВВНЗ на сьогодні це стає вельми важливим. Адже систематичні відрядження в

район бойових дій унеможлиблюють присутність слухачів на навчальних заняттях і повноцінне опанування навчального матеріалу. Натомість запис викладачем відеолекцій, наукових подкастів, створення онлайн-курсів, цілісних відеокурсів, ведення ютуб-каналу, особистого сайту дають можливість їм опановувати навчальний контент у будь-якому місці й будь-який час. Окрім того слугують змістовним доповненням до навчально-методичного забезпечення академічної дисципліни. Отримані результати виправдовують зусилля НПП, що ми підтверджуємо на власному прикладі згідно з результатами педагогічного експерименту.

Медійність викладача є засобом привернення уваги аудиторії до наукових проблем, освітніх завдань, тематичних курсів, академічних дисциплін і зокрема його наукової й методичної роботи. Записані публічні виступи з наукових конференцій та семінарів, освітніх заходів і викладені на ютуб-каналах, у мережі «Фейсбук», доступні в перегляді для широкої аудиторії. Це засіб поширення наукових ідей та інформування слухачів (курсантів, студентів), громадськості щодо важливих наукових проблем і способів їх розв'язання. Це можливість викладачу представити свої лекційні матеріали для численної аудиторії, а слухачу з будь-якого куточка України, університету чи коледжу прослухати його курс.

Чудовий приклад ми маємо з курсом лекцій із культури української мови професора Ірини Фаріон, розміщений на ютуб-каналі «Студія Фаріон», курсами лекцій від професора Стенфордського університету Роберта Сапольські «Біологія поведінки людини», професора Гарвардського університету Майкла Сендела «Справедливість», професора Єльського університету Тімоті Снайдера «Становлення сучасної України» в перекладі українською мовою, представлених на ютуб-каналі «Хмаринка Science». Ми ведемо ютуб-канал «Риторика лідера», на якому розміщено відеокурс «Сучасна педагогічна риторика».

Через ютуб-канал, фейсбук НПП має можливість вести прямі трансляції з лекціями, науковими подкастами, вебінарами. До прикладу, як це на постійній основі проводить Рада молодих учених при Міністерстві освіти і науки України. Через телебачення або радіоефіри викладач може започатковувати й вести

авторські проєкти. Наприклад, звертаємо увагу на проєкти Ірини Фаріон «Велич особистості» та «Ген українців» на телеканалах «Рада» й «НТА» відповідно. Тож зауважуємо, що медійність є важливою складовою ораторської діяльності сучасного викладача.

Отже, усвідомлення й розуміння викладачем ВВНЗ сутності та особливостей ораторської діяльності, різновекторності публічних виступів, потреби в реалізації одночасно ролей НПП, інструктора, наставника, бойового командира, ґрунтовний рівень риторичної підготовки й професіоналізму сприяють визначенню та досягненню цілей в ораторській діяльності, забезпеченню результативності освітнього процесу й освітньої діяльності через роль оратора. Водночас для гарантування ефективності ораторської діяльності, досягнення викладачем ораторської майстерності варто з'ясувати ключові характеристики його особистості, що цілісно складуть портрет професійного спікера.

2.3. Ораторська діяльність викладача як професійного спікера у ВВНЗ

Викладач ВВНЗ у процесі освітньої діяльності виконує кілька конвенціональних ролей, а саме: науково-педагогічного або наукового працівника; оратора; викладача, старшого викладача, доцента, професора, начальника відповідно до займаної посади; ученого; дослідника; військового керівника; підлеглого; лідера; гаранта освітньої програми; автора наукових і навчально-методичних праць; консультанта; експерта в певній галузі чи тематиці. Як зазначають Р. Фішер і Д. Шاپіро, викладач володіє необмеженою свободою для створення й виконання відповідної ролі і для себе, і для інших. Раціональний підхід дає змогу реалізовувати саме ті ролі, що будуть найефективнішими для нього, та через які він принесе найбільше користі навколишнім, зокрема слухачам (курсантам, студентам), освіті й науці [443, с. 153]. Роль оратора відкриває НПП можливості для повноцінної та дійової реалізації всіх інших ролей, адже становить основу освітньої, викладацької, військово-професійної діяльності. Через систематичні публічні виступи, з одного боку, викладач розкриває свою постать

перед аудиторією, демонструє власні освітні й наукові здобутки, професійний рівень, досягнення команди; з іншого боку, формує особистий бренд, впливає на слухачів, долучає їх до своїх знань та ідей, популяризує наукові ідеї, набуває ораторського досвіду. Водночас він навчається успішно вести професійні дискусії, переконливо доводити думку чи позицію до цільової аудиторії, слухати інших.

Викладач ВВНЗ повинен стати цікавим, оригінальним спікером для слухачів (курсантів, студентів), освітньої та наукової спільноти, якого приємно й пізнавально слухати, який приносить своїм словом користь, працює насамперед для аудиторії, передбачає та задовольняє її потреби й запити, завжди пропонує потрібний для неї контент, який не наказує чи розпоряджається, а здійснює невидимий вплив на слухачів. Т. Купрій і С. Щудло зазначають, що сьогодні закладу вищої освіти потрібен НПП, спроможний до саморозвитку й самовизначення в ситуаціях, що постійно змінюються, відкритий до запитів аудиторії та соціального замовлення освіти, готовий до якісної й майстерної передачі та реалізації знань і вмінь у професійній діяльності [240, с. 193]. Доповнимо: викладач, спроможний зацікавити й навчити слухача.

Влучно зауважує Н. Голуб про виховання оратора «як людини, корисної суспільству, цікавої, інтелектуально розвиненої, здатної творчо мислити та діяти, морально чистої, духовно невичерпної й фізично досконалої, яка засобом слова спроможна вирішувати будь-які питання – від проблем державної ваги до дрібних буденних утішань і порад» [77, с. 5].

Тож, становлення та розвиток викладача ВВНЗ як професійного спікера відкриває йому можливості забезпечувати ефективність і ораторської діяльності, і освітнього процесу, і зокрема підготовки висококваліфікованих військових кадрів, здатних сьогодні не лише перемагати на полі бою, а й розвивати ЗСУ, запроваджувати зміни, нові підходи у процесі керівництва та роботи з особовим складом у військових підрозділах.

Зображення портрету викладача як професійного спікера виокремлює основні характеристики оратора, що забезпечують результативність роботи з аудиторією, досягнення цілей ораторської діяльності, а також закладають основу

для оцінювання сильних і слабких сторін, визначення потреб у розвитку, формування цілей для самовдосконалення й досягнення ораторської майстерності. Необхідно зрозуміти так звані «точки відліку» в ораторській діяльності для розвитку викладача як професійного спікера.

Окрім того ефективне здійснення ораторської діяльності та розвиток викладача як професійного спікера дають йому змогу сформувати особистий бренд, який, за визначенням В. Берещак, відображає професійну репутацію, цілісний образ НПП, що створює стійке уявлення про нього як професіонала й експерта у певній галузі. Він складається з двох компонентів, а саме високого професійного рівня та вміння презентувати себе як експерта іншим, у чому й допомагають навички професійного спікера [18, с. 141]. Особистий бренд сприяє донесенню цінностей, ідеалів, поглядів, переконань оратора до аудиторії, підвищує впізнаваність і затребуваність спікера на різного роду освітніх, наукових та науково-популярних заходах, виділяє викладача серед колег, збільшує запити на його освітні продукти й послуги.

Тож, спираючись на закономірності ораторської діяльності, принципи ораторського мистецтва, правила та вимоги до публічного виступу [218], вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності [184], а також дев'ятирічний досвід викладання риторики й аналіз численних публічних промов професійних ораторів, слухачів різних рівнів підготовки (оперативного, стратегічного), НПП і наукових працівників ВВНЗ та ЗВО, наукових установ, зображаємо портрет викладача як професійного спікера (рис. 2.7), що описує професійні властивості особистості оратора. У його проєктуванні нами доцільно враховано світоглядну, знаннєву, мисленнєву, емоційно-вольову, енергетичну, особистісну й діяльнісну складові, органічне поєднання та виявлення яких забезпечує розвиток оратора й виконання завдань ораторської діяльності.

Згідно з відомим законом Парето, 80 % результатів ми отримуємо завдяки 20 % докладених зусиль. Наявність риторичних знань, розвиненість ораторських умінь, практикування ораторських звичок, формування ораторського стилю, досягнення високого енергопотенціалу та емоційного інтелекту, розвиток

світогляду дослідника й дизайн-мислення, вияв автентичності та лідерської позиції складають 20 %, що забезпечують ефективність викладача як професійного спікера й дають змогу дієво провадити ораторську діяльність. Тож детально розглянемо кожну характеристику особистості професійного спікера.

Рис. 2.7. Портрет викладача ВВНЗ як професійного спікера

Риторичні знання. Знання є невід’ємним атрибутом людської діяльності, необхідним елементом і передумовою дієвого ставлення людини до навколишнього середовища, а його пізнання – створення ідей, відображення форм діяльності знаковими системами, стверджує В. Клименко. Успішність і продуктивність діяльності оратора визначається повнотою теоретичних знань про предмети та явища, на які спрямовано його пізнавальну й практичну діяльність [156, с. 75]. Знання утворюються через постійне надходження інформації із зовнішнього середовища через освіту й навчання, запити, зворотний зв’язок, маючи безпосереднім результатом безперервне накопичення досвіду [8, с. 82].

Як зазначає Н. Голуб, риторичні знання та вміння сприяють становленню викладача як цінної для суспільства особистості, успішному входженню його в соціум, професійному зростанню, гармонізації особистісного, професійного та

суспільного діалогу [77, с. 4–5]. Вони є засадничими для розвитку оратора й здійснення ораторської діяльності, оскільки окреслюють спектр теоретичних знань із педагогічної риторики, що насамперед мають практичну спрямованість і реалізуються безпосередньо під час підготовки та виголошення публічних промов, зворотного зв'язку й рефлексії спікера.

Констатуємо, що риторичні знання стають першим кроком до успішності ораторської діяльності. Без знання особливостей підготовки публічного виступу, закономірностей і принципів ораторської діяльності, вимог до публічних промов, архітектоніки виступу, ораторських технік управління увагою аудиторії неможливо вибудувати результативну стратегію й тактику виступу, налагодити ефективну риторичну взаємодію зі слухачами, стати цікавим для них співрозмовником і досягнути мети ораторської діяльності.

Мозок людини, як зазначає D. Everett, створений для навчання [525]. Риторичні знання здобуваються у процесі опанування курсу з риторики, читання фахової літератури, перегляду відеолекцій, вебінарів, інтерв'ю зі спікерами, проходження відповідних онлайн-курсів і тренінгів. Відвідування/перегляд та аналіз публічних виступів професійних ораторів, онлайн-курсів дає змогу викладачу прослідкувати роботу спікера з аудиторією (віртуальною аудиторією), визначити застосовані ораторські техніки й прийоми, відстежити ораторський стиль, з'ясувати переваги оратора, допущені помилки, реакцію аудиторії, умови досягнення мети виступу. Аналіз власних публічних виступів, зворотного зв'язку теж сприяє вдосконаленню риторичних знань.

Отже, для ефективного здійснення ораторської діяльності вважаємо потрібними викладачу ВВНЗ такі риторичні знання [221]:

- змісту, структури, архітектоніки, закономірностей, особливостей ораторської діяльності, законів риторики;
- принципів ораторського мистецтва;
- правил і вимог до публічного виступу;
- пасток, помилок, ефектів в ораторській діяльності;

- видів та особливостей підготовки й виголошення інформаційних, переконливих, протокольно-етикетних, бойових публічних промов;
- змісту риторичної підготовки;
- основних характеристик професійного спікера;
- портрету аудиторії;
- перешкод у взаємодії оратора з аудиторією, шляхів їх подолання;
- ораторських технік управління увагою аудиторії;
- чинників завоювання довіри аудиторії;
- характеристики техніки мовлення, вимог до культури мовлення й культури слухання;
- особливостей невербального мовлення оратора;
- репрезентативних систем;
- етапів підготовки публічного виступу;
- архітектоніки публічної промови;
- особливостей візуалізації контенту виступу;
- особливостей побудови лінії аргументації в публічній промові, видів аргументації;
- правил і принципів ефективного переконання;
- цінності запитань та особливостей відповіді на різні види запитань в ораторській діяльності, технік відповідей на провокативні запитання.

Ораторські вміння. Найперше обґрунтуємо, чому ми виділяємо саме ораторські вміння, а не навички. Хоча в дослідженнях науковців [74; 250; 300; 412; 426] зустрічаємо і вміння, і навички. Згідно з В. Клименком, навичка є опанованою здатністю, самодостатньою лише для роботи у відомих умовах. Вона включається в активність відповідно до умов та обставин, оскільки не визначається метою. Навичка не стикається з незнанням і здатна забезпечити виконання лише відомої й механічної, рутинної роботи [158, с. 63]. Натомість зауважимо, що оратор, навіть знаючи цільову аудиторію, повноцінно підготувавшись до виступу, не може передбачити всі її реакції, запитання, коментарі чи контраргументи, вплив інших

зовнішніх чинників на промову та роботу спікера зі слухачами, що засвідчує про частково невизначені й змінні умови, у яких працює викладач.

Водночас зауважимо, що кожна аудиторія відрізняється своїми характеристиками, сприйняттям інформації, ставленням до оратора та предмета виступу. Викладач, зі свого боку, зобов'язаний побудувати ефективну риторичну взаємодію з будь-якою аудиторією й налагодити взаємостосунки, які, за визначенням О. Мороза, О. Падалки та В. Юрченка, є особистісно зорієнтованими, забезпечують дотримання психологічних умов для самоствердження й самореалізації слухача, створюють емоційно-психологічний клімат, що сприяє виникненню почуття психологічної захищеності, зниженню рівня реактивної тривожності, виробленню обопільного адекватного емоційно-оцінного ставлення викладача та слухача [288, с. 161]. Кожна аудиторія, як і кожен у ній слухач, мають відчувати індивідуальний підхід оратора, його роботу саме для них. Це доводить необхідність розвитку ораторських умінь.

До того ж, за визначенням В. Клименка, навичка є елементом уміння, а останнє постає репродуктивним засобом свідомості, створене з наявних знань і навичок. Уміння – багатоваріантна навичка, що застосовується в репродуктивній роботі, але порівняно з навичкою воно швидше відгукується на варіантність умов і вимог мети, діє швидко й пластично [158, с. 63–64]. Розглядаючи риторичні вміння, Н. Голуб тлумачить їх як «набуту здатність мовця здійснювати планомірну підготовку до міжособистісного, групового та масового спілкування й досягати усвідомленого ефективного впливу на слухача» [75, с. 57].

Тож, аналіз підходів Н. Голуб, С. Горобець, О. Клак, І. Кучеренко, Л. Литовченко, В. Нищети, досвіду ораторської діяльності відомих спікерів та власного ораторського досвіду дали змогу виділити основні ораторські вміння [221]:

- долати хвилювання й тривожність та здійснювати емоційний контроль над виступом;
- чітко, лаконічно, зрозуміло й змістовно висловлювати думку;
- генерувати портрет аудиторії;

- встановлювати контакт з цільовою аудиторією, завойовувати довіру;
- зацікавлювати аудиторію та керувати її увагою;
- будувати риторичну взаємодію з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях;
- володіти вербальними й невербальними засобами мовлення;
- володіти технікою і культурою мовлення;
- добирати актуальний та оригінальний контент для цільової аудиторії;
- композиційно правильно вибудовувати промову, визначати її стратегію й тактику, контекстуально будувати інформаційну магістраль виступу;
- впливати на візуальну, аудіальну, кінестетичну, дигітальну репрезентативні системи;
- аргументувати власну думку, контраргументувати позицію слухача (опонента);
- ефектно візуалізувати контент виступу;
- відповідати на різні види запитань;
- імпровізувати;
- аналізувати публічний виступ та здійснювати рефлексію ораторської діяльності;
- якісно робити самопрезентацію;
- створювати позитивно енергетично заряджене ораторське поле;
- здійснювати інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на цільову аудиторію.

Лідерська позиція. Чудові викладачі повинні бути чудовими лідерами [560]. Згідно із закономірностями системності впливу оратора на цільову аудиторію й управління нею в публічному виступі, принципом лідерства в ораторському мистецтві, а також законами впливу, навігації та спадщини в лідерстві спікер повинен постати перед аудиторією в ролі лідера, щоб успішно реалізувати комунікаційну стратегію ораторської діяльності, стратегію й тактику публічного виступу та досягнути інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Як зазначає Дж. Максвелл, «хороший лідер перед тим, як вести своїх людей у подорож, дотримується таких принципів, щоб отримати найкращі шанси на успіх» [258, с. 61]. Викладач-лідер, передбачаючи потреби й запити цільової аудиторії, розуміючи актуальність знань сьогодення і найближчого майбутнього, розробляючи цікаві програми, готуючи для слухачів (курсантів, студентів) необхідний та оригінальний контент, допомагаючи розвинути потрібні знання і вміння, даючи практичні інструменти, мотивуючи й надихаючи їх, будуючи ефективну риторичну взаємодію, стає затребуваним лектором (спікером), відкриває перед ними перспективи особистісного та професійного зростання, допомагає самоствердитися, самореалізуватися, досягнути цілей і стати успішними.

За лідером слідують, до лідера дослухаються, лідером надихаються, через його приклад і внесок у знанняву сферу особистості зростають. Відомо, що у ВВНЗ (ЗВО) слухачі (курсанти, студенти) обирають академічні дисципліни завдяки постаті викладача, його експертності, оригінальності, креативності й цікавості. Додатково опановують навчальний матеріал лише в того лектора, який зміг сформувати активний пізнавальний інтерес і післядовільну увагу у слухача. Під час наукової конференції уважно слухають спікера, який зацікавив аудиторію й повноцінно заволодів її увагою. Затребуваним стає автентичний викладач-лідер.

Погоджуємося з Ю. Бреус, що зовнішньо лідерська позиція виявляється через лідерську поведінку та діяльність, а внутрішньо обумовлюється системою установок, цінностей і цілей, відображає характер потреб, мотивів та переконань особистості [35]. Додамо до цього ще наявність шляхетної мети у викладача й служіння слухачам як основну науково-педагогічну цінність. Лідерська позиція оратора розташовує до нього аудиторію, навіть магнетично приваблює, адже вона бачить перед собою того, хто знає, що потрібно слухачам, співпрацює з ними, гнучко реагує на запити, дослухається до них і здійснює невидимий вплив, хто відповідає за результат та допомагає їм реалізувати власний потенціал, досягнути своїх цілей. Викладач стає дороговказом для аудиторії. Додамо, що вияву лідерської позиції сприяють розвинені лідерські якості в оратора [202].

Особисті якості лідера, як зауважує С. Сисоєва, у сучасних умовах постають частиною професійного інструментарію [388]. К. Волік додає, що незмінними для викладача є любов до науки та своєї академічної дисципліни, до слухачів (курсантів, студентів) як майбутніх колег. Окрім того варто звернути увагу й на доброзичливість, щиросердність, бажання безкорисливо віддавати свої знання та досвід [55]. Результати дослідження Г. Григорової й Н. Альохіної виокремлюють комунікабельність, порядність, рішучість, відповідальність, ерудованість, любов до себе, навколишніх і роботи у психологічному портреті сучасного викладача [547, с. 39].

Тож, на наше переконання, оратора характеризують самодостатність, сміливість, відповідальність, цілеспрямованість, наполегливість, відкритість, гнучкість, ерудованість, інноваційність, упевненість, ініціативність, самокритичність, харизматичність. Відповідальність разом із наполегливістю, цілеспрямованістю та самокритичністю породжують надійність оратора. Зокрема Н. Голуб описує останню як відверту демонстрацію спікером своїх намірів і компетентності, прояв теплого й доброзичливого ставлення до аудиторії, уміння переконливо викладати інформацію [74, с. 111]. Відкритість дає змогу викладачу чути слухачів, бачити в їхніх думках корисні для себе ідеї, дослухатися до їхніх поглядів і використовувати зворотний зв'язок для професійного зростання.

Самодостатність допомагає спікеру завжди залишатися вірним своїм цінностям та принципам, бути незалежним у думках і поглядах, мати професійну позицію, радіти успіхам своїх учнів та колег, навчатися у кращих, сповідувати високі стандарти. Сміливість дає змогу повсякчас відкривати перед собою нове, визначати напрям на непередбачуваному шляху, кристалізувати власні ідеї, дискутувати з авторитетами, спонукає до творчого пошуку й створення нових оригінальних освітніх продуктів. Ініціативність допомагає помічати більше можливостей, спонукає братися за складні проєкти та завдання, розробляти й упроваджувати нові курси (методики, освітній контент), нести відповідальність за результат, адже у цьому викладач бачить власний розвиток і зростання. Ініціативний НПП часто виступає на різного роду освітніх та наукових заходах,

ділитися своїми напрацюваннями й науковими розвідками з аудиторією, завжди сповнений ідей, які здатен реалізувати у практиці освітньої діяльності.

Гнучкість, як зазначає L. Mlodinow, дає змогу розв'язувати все нові й нові проблеми, долати нервові та психологічні бар'єри, що заважають вийти за межі усталених стереотипів, а також аналізувати різномірну інформацію, генерувати незвичні й навіть на перший погляд дивні ідеї, що породжує креативність та інноваційність [585]. Гнучкість допомагає оратору знаходити індивідуальний підхід до різних аудиторій, бути відкритим до нових ідей і поглядів.

Інноваційність характеризує унікальний погляд викладача на власну діяльність та її результати, авторський підхід до ораторської діяльності, освітнього процесу, роботу за авторськими методиками, курсами. Знання, зауважує С. Сисоєва, сьогодні виявляються на рівні вміння продукувати ідеї та розробляти технології їх реалізації [388]. Окрім того погоджуємося із С. Ганабою, яка інноваційність розкриває «і як процес, у якому використовується низка новаційних методів та форм навчання, і як результат, що свідчить про формування й розвиток нових якостей, характеристик і вмінь слухача, які затребувані в реаліях сьогодення, дають змогу ефективно долати труднощі та виклики мінливого світу [60, с. 30].

Харизматичність постає начебто невидимою силою оратора, здатністю «притягувати» до себе людей, що дає йому змогу миттєво встановлювати контакт з аудиторією, налагоджувати комунікацію й посилює вплив на неї. До певної міри, як зазначає Т. Chamorro-Premuzic, харизма схожа на «кохання з першого погляду», це явище гіпнотичне, воно хвилює й не потребує пояснення. Харизматичність може бути надійним помічником для викладача, допомагаючи йому встановлювати й підтримувати зв'язки з аудиторією, переконувати та схилити слухачів на свій бік, доносити до них інформацію [507]. Слушно доводить цю думку С. Сінек, зазначаючи, що вона визначається чіткістю «ЧОМУ» оратора, формується з його впевненості в ідеалах і цінностях, які він сповідує [392].

Ораторські звички. Звичка – навичка, що стала потребою, зазначає О. Хміляр [455]. Це дії, що начебто виходять із внутрішнього єства оратора, є невід'ємною частиною його поведінки. Для викладача звички стають потрібним інструментом

його розвитку як професійного спікера. Вдало констатує J. Clear, звички мурують фундамент майстерності, вони є осердям прагнення до досконалості. Навіть наводить у своїй праці «Atomic Habits» формулу майстерності: звички + усвідомлена практика = майстерність [512].

Звички є еквівалентами особистих чинників тяжіння в житті особистості. Сила звички не в самій звичці, а в тому, що вона дає результат, зазначають Дж. О'Конор та І. Макдермотт [310, с. 99]. У цьому контексті варто звернути увагу на вдале трактування С. Кові звички як поєднання знань, умінь і бажання, де знання представляють теоретичну парадигму, предмет і причину щось робити, уміння – спосіб робити, бажання – мотивацію, прагнення робити. Дослідник звичок надзвичайно ефективною особистості візуалізує цю тріаду у схемі (рис. 2.8), пояснюючи, щоб будь-який наш вчинок чи дія перетворилися на звичку, потрібні всі три складові [162, с. 59].

Рис. 2.8. Синергія розвитку звички (за С. Кові) [162, с. 60]

Приєднуємося до бачення В. Fogg у тому, що звички створюють низку позитивних змін і в особистості, і в діяльності викладача, у такий спосіб наближаючи його до рівня професійного спікера. Коли оратор відчуває себе успішним, природним чином починає сприймати себе інакше, приймає нове «Я оратора» [528]. Тож, звички прокладають шлях до майстерності та успіху

викладача як професійного спікера. Окрім того варто звернути увагу на думку К. Ушинського, що сама діяльність НПП має бути його покликанням, цікавити його, виходити з його душі й стати його звичкою.

Отже, ми виділяємо такі *ораторські звички*: *звичка готуватися до публічного виступу, звичка рефлексувати, звичка читати, звичка навчатися, звичка бути успішним* [221].

Звичка готуватися до публічного виступу реалізує правило В. Черчилля: підготовка до промови – запорука її успіху. Відомо, що успішний експромт – це підготовлений експромт. В. Webb і J. Mann зауважують, що оратору варто тренуватися більше, ніж здається це потрібним, тренуватися в десять разів більше, щоб бути надміру готовим. Навіть рекомендують продумати малоімовірні сценарії й підготуватися до них. Оратору варто уявити кілька різних ситуацій публічного виступу, що значно відрізняються від очікуваної поведінки аудиторії, коли прийдеться імпровізувати, відповідати на каверзні запитання чи критичні коментарі, та знайти шляхи їх розв'язання. В. Webb і J. Mann спонукають підвищувати власні стандарти підготовки промови й репетицій, оскільки тренування ніколи не закінчуються. Оратору потрібно випробовувати себе, рухатися вперед і прагнути досконалості [643].

За умови нестачі часу викладачу треба проявити дисциплінованість у підготовці до промови, яка виявляє нашу здатність робити те, що має бути зроблено, робити тоді, коли це має бути зроблено, навіть якщо ми не хочемо цього робити чи надто зайняті [560].

Підготовка до виступу дає змогу чітко визначити тему й мету промови, охарактеризувати цільову аудиторію, підібрати корисний матеріал і написати доречний текст виступу, потренуватися й відредагувати його, збагатити ораторськими техніками, підготувати ефектну візуалізацію контенту, продумати можливі запитання, відшукати за потреби контраргументи, психологічно налаштуватися та подолати хвилювання, перевірити себе за контрольним списком «Фенікс», успішно виступити. Окрім цього систематична підготовка до промов

забезпечує розвиток ораторських умінь і дає змогу за потреби здійснити вдалий експромт [215].

Звичка рефлексувати є вкрай важливою для спікера, адже передбачає самоаналіз публічного виступу, ораторських дій, реакцій аудиторії та аналіз отриманого зворотного зв'язку. Це відкриває викладачу можливості для пізнання себе, виявлення сильних і слабких сторін, обґрунтування шляхів самовдосконалення. Рефлексія спонукає до глибокого аналізу й водночас залишає оратора відкритим до нових ідей і нових можливостей. Вона дає змогу усвідомити власну унікальність та вибудувати «Я професійного спікера», осмислити особистий досвід і набути сміливості змінюватися [215].

Звичка читати відкриває перед оратором безмежний світ нових знань. Як зазначає відомий американський письменник Дж. Мартін, наш розум потребує книг, як меч точильного каменю, щоб не затупитися. Відомо, що знання беруться із книжок. Читання – ефективний спосіб доторкнутися до знань людства, надихнутися новими ідеями, побачити різні погляди, розвинути мислення, створити власну картину світу. Влучно підкреслює С. Кові: «Немає кращого способу підживлювати розум і розширювати його горизонти, ніж узяти собі за звичку читати якісну літературу. Ви можете долучитися до розуму найвидатніших мислителів теперішнього й минулого. Я наполегливо раджу вам поставити собі за мету прочитувати спочатку одну книжку за місяць, потім одну за два тижні, потім книжку за тиждень. Адже людина, яка не читає, нічим не краща за людину, яка не вміє читати» [162, с. 316].

В. Webb ділиться власним досвідом досягнення успіху й пише, що читав, читав і ще раз читав, по кілька книжок на тиждень. Він це робить постійно. Керуючи медіабізнесом, прочитав всі можливі книжки про медіа, рекламу, маркетинг за останні півстоліття та ще сотні на всі теми, що можуть бути пов'язані з цим навіть опосередковано [643]. О. Мороз, О. Падалка й В. Юрченко приводять приклади багатьох великих людей, які читали дуже швидко, зокрема О. Бальзака, А. Ейнштейна, Б. Наполеона, Ж.-Ж. Руссо та ін. Б. Наполеон міг прочитати 2000

слів за хвилину. Відомий освітянин М. Рубакін за своє життя прочитав близько 200 000 книг, тобто 2750 за рік [288, с. 71].

Б. Трейсі наводить власну формулу для підтримки поінформованості: щоранку прокидайтеся на годину раніше й читайте, аби розвинути свої навички. Він пише: «...якщо ви постійно не читаете та не підтримуєте поінформованості, то не залишаєтеся на одному рівні, а відстаєте. Я читаю майже 30 журналів на місяць, три-чотири газети на день. А також слухаю освітні аудіопрограми в авто, дивлюсь освітні відео- й телепередачі. Щоранку після пробудження я читаю дві-три години. Продовжуючи читати, я продукую новий інтелектуальний контент. І вже написав 80 книжок, не користуючись нотатками. Пишу книжки від першої до останньої сторінки без нотаток, бо маю всю потрібну інформацію в голові» [435, с. 84]. Ch. Munger стверджує, якщо ви не читаете, то не маєте шансів на успіх у XXI столітті [594].

Констатуємо, лише багато читаючи, до того ж літературу різних жанрів і тематики, викладач здатен генерувати ідеї найвищого рівня, розвивати уяву, інтегрувати знання з різних галузей, створювати нові знання, готувати креативні публічні виступи, оригінальний контент, провадити інноваційну діяльність і бути цікавим лектором та оратором для аудиторії.

Читання розвиває мислення, формує культуру мислення, культуру думки; навчає, змінює погляди, формує світобачення, освітньо-інтелектуальний горизонт, руйнує стереотипи й будує картину світу; розвиває допитливість і світогляд дослідника; формує бачення оратора; прокладає шлях до успіху; надає впевненості [203].

Звичка навчатися. «Усе життя – це своєрідне учнівство, де ми застосовуємо вміння вчитися. Якщо пригледітися, то кожна подія чогось навчає. Креативність, яку ми здобуваємо, глибоко занурюючись у певну навичку, постійно потрібно оновлювати, адже розум завжди має бути відкритий до чогось нового. Усе живе перебуває в постійному стані змін і руху. Доки ми відпочиваємо й думаємо, що сягли бажаного етапу, частина розуму вже вступає у фазу занепаду. Силу та інтелект потрібно повсякчас оновлювати», – пише Р. Грін [89, с. 26].

Звичка навчатися органічно влітає в себе звичку читати. Водночас у контексті ораторської діяльності варто говорити про читання літератури з риторики, ораторського мистецтва та красномовства, лідерства, мистецтва спілкування, ведення переговорів, а також із професійної галузі. Викладачу потрібно систематично займатися неформальною й інформальною освітою. Сучасна індустрія онлайн-курсів, тренінгів, відеокурсів, відеолекцій безмежна. Лише ютуб дає змогу прослухати лекції лекторів, професорів провідних університетів світу, спікерів міжнародних конференцій, проаналізувати їхню методику, роботу з аудиторією, застосовані ораторські прийоми й техніки. До прикладу, ютуб-канал «Хмаринка Science» представляє до уваги подкаст від професора-засновника Відділу земних і космічних досліджень Університету штату Аризона «Фізика і не тільки», ютуб-канал «Factor 10» знайомить нас із публічними виступами відомих спікерів зі світових конференцій TED (TED Talks) на різну тематику (освіта, технології, мистецтво, культура, бізнес, сталий розвиток), онлайн-платформи «Дія.Освіта», «Освітній хаб міста Києва», «Prometheus» дають можливість пройти онлайн-курси, зокрема представляють широкий перелік для освітян, з особистісного розвитку, англійської мови.

Безперервне навчання для викладача ВВНЗ є складовою освіти упродовж військової кар'єри й основою особистісного та професійного розвитку. Окрім того спілкування з науковцями, освітянами, публічні виступи на різного роду освітніх, наукових, науково-популярних, методичних заходах сприяють навчанню, розвивають і допомагають втілювати нові ідеї. В. Webb підтверджує, що постійно знайомився з людьми, компетентнішими за нього, щоб навчитися чогось нового для досягнення власного успіху. Він дає пораду: оточуйте себе мудрими людьми, свідомо обирайте, що читати, що дивитися, що й кого слухати [643]. Відома наукова дискусія Нільса Бора й Альберта Ейнштейна відкривала для них нові можливості в дослідженнях. Р. Грін зауважує: «...у міру того, як ви прогресуєте, старі ідеї та перспективи відмирають; у міру того, як вивільняються нові сили, ви піднімаєтеся на вищі щаблі бачення світу» [89, с. 24].

Звичка бути успішним походить від позитивного мислення, яке О. Хміляр називає вірою в успіх, вірою у власні сили, що породжують оптимізм, самовладання, задоволення працею й допомагають долати труднощі та невдачі. Окрім того відповідно до закону психічного магнетизму людина притягує до себе те, про що думає з найбільшою наполегливістю [453, с. 75]. Звичка бути успішним закарбовує у свідомості оратора позитивні психологічні установки, формує мотивацію на успіх, потребу в досягненнях, допомагає організовувати власну ефективність і створювати навколо себе ауру досягнень, успіху й натхнення для інших. С. Кові влучно зазначає, що ми відповідальні за власну ефективність, власне щастя й за більшість життєвих обставин [162, с. 104].

Успіх, згідно з твердженням J. Clear, є не метою, яку потрібно досягнути, не фінішною прямою, яку треба перетнути, а системою покращення й безкінечного процесу вдосконалення [512]. Він є результатом досягнень викладача та його слухачів, процесом і результатом підготовки оратора, взаємодії з аудиторією, трансформаційних змін в його особистості та розвитку слухачів.

Окрім того вдало зазначає В. Fogg, що відчуття успіху допомагає програмувати нові звички, а також мотивує викладача робити більше [528]. Б. Трейсі заохочує ніколи не задовольнятися початковою перемогою або проривом. Після отримання справедливої оцінки чи винагороди за успішно виконане завдання треба негайно починати шукати нове успішне завдання [436, с. 71]. Звичка бути успішним програмує спікера на результативність ораторської та освітньої діяльності, мотивує працювати з натхненням, націлює на досягнення успіху.

Ораторський стиль. Викладач у процесі ораторської діяльності поступово накопичує свою скарбничку методів, прийомів, технік, способів і засобів її здійснення, вибудовує власну методику подачі інформації, роботи з аудиторією, формує характер вербального й невербального мовлення, що забезпечують його ефективність та утворюють індивідуальний стиль. Останній складається на основі риторичних знань, ораторських умінь, ораторських звичок НПП, особливостей внутрішнього світу та властивостей особистості, ораторської практики й рефлексії.

Ораторський стиль відображає внутрішні інтенції викладача, робить відмінним у здійсненні ораторської діяльності від колег.

Тож, ораторський стиль представляємо як гармонійне поєднання в ораторській діяльності автентичних рис спікера, застосованих ним ораторських технік і прийомів, засобів вербального й невербального мовлення, способів побудови та викладу контенту виступу й досягнення мети, що в естетичній єдності виражаються у процесі роботи з аудиторією, характеризують індивідуальність оратора та вирізняють його серед інших [221].

Емоційний інтелект. Викладач, як зазначають О. Семеног і Н. Грона, стає не лише рушійною силою здобуття знань, а й джерелом урівноваження емоцій, збереження спокою та перетворення негативних реакцій аудиторії на позитивні. Він має не лише підсилювати свій захист від агресії, а навчати цьому слухачів, формувати свідомо та підсвідомо такі моделі поведінки, що будуть емоційно стабільними й стійкими до суспільних викликів [379, с. 93]. Окрім того робота спікера з аудиторією потребує встановлення довірливих взаєностосунків, розуміння її потреб, станів, емоцій і почуттів, вчасного зчитування реакцій, емпатійного слухання, а також самоконтролю й самовладання. Важливо не тільки те, як викладач будує промову, який контент продукує, які техніки та прийоми використовує. Під час публічного виступу важливішим стає те, як саме він подає інформацію, як будує взаємодію зі слухачами, яке ораторське поле створює.

Згідно з принципом емоційності в ораторському мистецтві емоційна складова промови є досить важливою, адже відображає ставлення оратора до предмета виступу, себе та слухачів, виражає його переживання й спонукає аудиторію слухати, розуміти, відгукуватися на емоційному рівні. Інформація, насичена емоціями та енергією, запам'ятовується краще. Емоції, зазначає Д. Гоулман, «у буквальному сенсі є тим, що рухає нас до досягнення мети. Вони збільшують умотивованість, а мотиви, зі свого боку, керують нашим сприйняттям і підштовхують до дій» [99, с. 154].

Здатність доречно виражати власні емоції та розуміти емоції слухачів стає для оратора запорукою встановлення з ними контакту на емоційному рівні. Р. Грін

підкреслює: «Щоб бути по-справжньому чарівним і соціально ефективним, треба розуміти людей, а щоб зрозуміти їх, потрібно вийти за межі себе й зануритися в їхній світ» [89, с. 164]. Окрім того, як вдало зазначає S. Berkun, спікеру важливо мати відчуття контролю, навіть якщо це лише психологічне налаштування [494]. Уміння керувати власними емоціями, створювати необхідний настрій, випромінювати емоційний стан, впливати на емоції аудиторії забезпечують контроль над виступом, емоційний відгук у слухачів та емоційний вплив на них. Водночас здатність вловити (зчитати) емоційний стан оратора, зауважують Р. Бояціс та Е. Маккі, залежить від того, наскільки його обличчя, голос і жести виразно передають емоції. Чим краще він володіє навичками передавання емоцій, тим сильнішим буде їх поширення та його вплив, а аудиторія швидше підхопить пристрась спікера [98, с. 31].

Ми не можемо перестати відчувати емоції так само, як не можемо перестати думати, наголошують Р. Фішер і Д. Шапіро. Тож важливо навчитися викликати корисні емоції як у самих себе, так і в слухачів [443, с. 3]. «Емоційний стан оратора, підкреслює Д. Гоулман у подкасті з Дж. Морганом, заразливий. Він просочується до людей навколо нього. Це досить природньо, що слухачі звертають найбільшу увагу й надають найбільшого значення тому, що говорить і робить найвпливовіша людина в аудиторії. Емоції оратора, впливаючи на емоції слухачів, позначаються на продуктивності. Його позитивний настрій, енергійність, натхненність підвищують продуктивність аудиторії» [377].

Тож, наскільки добре викладач уміє керувати власними емоціями та емоціями інших, як спрямовує їх на досягнення мети в ораторській діяльності, залежить від емоційного інтелекту [98]. Останній розуміємо як здатність розпізнавати власні почуття й почуття інших людей, мотивувати себе та успішно керувати емоціями в собі й у стосунках. Емоційний інтелект охоплює самосвідомість (самоусвідомлення), саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні вміння [99, с. 443–444].

Самоусвідомлення, зазначають Д. Гоулман і К. Чернісс, забезпечує оратору постійне розуміння, що він відчуває, чому виявляє саме такі емоційні реакції,

особливо у провокативних чи критичних комунікативних ситуаціях в ораторській діяльності, як ці реакції впливають на думки й почуття, як спонукають до дій. Самоконтроль дає змогу використовувати це внутрішнє розуміння для ефективного керування емоціями – не дозволяти тривожним думкам підривати діяльність, спустошувати енергопотенціал, натомість плекати в собі позитивні емоції, оговтуватися після невдачі чи гострого зауваження слухача, не відвертати увагу від важливих цілей чи стратегії публічного виступу, а також гнучко й швидко реагувати на змінювані виклики. Ці вміння, наголошують дослідники, допомагають залишатися викладачу в оптимальній зоні (комфортному емоційному стані під час промови) [100, с. 42].

Емпатія як здатність на чуттєво-інтуїтивному рівні розуміти інших людей дає змогу оратору ефективно впливати на слухачів, спрямовувати їх, надавати за потреби зворотний зв'язок, формувати спільне відчуття мети чи сенсу, створюючи в такий спосіб позитивний емоційний клімат в аудиторії [377]. Окрім того вона відкриває проблему для викладача з різних кутів, що сприяє гнучкості в поведінці [507]. Емпатія, як зазначають Д. Гоулман і К. Чернісс, налаштовує оратора на хвилю слухачів – він здатен розуміти, як вони сприймають ту чи іншу ситуацію, що відчують, а також може дбати про їхній комфорт. Уміле керування стосунками та взаємодією дає змогу спікеру спрямовувати аудиторію, переконувати й надихати на вчинки, що максимально розкриватимуть потенціал слухачів [100, с. 43].

Погоджуємося з Т. Chamorro-Premuzic, що особи з вищим рівнем емоційного інтелекту ефективніші в ролі лідерів [507]. «Під проводом емоційно свідомого лідера люди почуваються комфортно одне з одним. Вони діляться ідеями, вчаться одне в одного, разом ухвалюють рішення й виконують завдання. Вони створюють емоційний зв'язок, завдяки якому залишаються зосередженими. Зв'язок на емоційному рівні надає роботі більшої значущості [98, с. 39]. Емоційний інтелект, за Т. Chamorro-Premuzic, визначає три важливі якості лідера: трансформаційне лідерство, особистісну ефективність і самоусвідомлення. Трансформаційні лідери мотивують аудиторію на глибшому емоційному рівні, уміють перетворювати ідею

на практичний план змін та подають чудовий приклад для слухачів [507], що є особливо важливим для ефективності ораторської діяльності. Додамо, що самоусвідомлення допомагає оратору аналізувати зворотний зв'язок, краще розуміти власне «Я».

Отже, доходимо висновку, що емоційний інтелект стає ваговою характеристикою оратора, що забезпечує його вплив на цільову аудиторію на емоційному й мотиваційному рівнях. Він допомагає розуміти й відчувати слухачів; за потреби поставити себе на їхнє місце, щоб усвідомити запити та інтереси; відчувати атмосферу, що панує в аудиторії; повноцінно осягнути суть поставленого запитання чи наданого коментаря, осмислити реакцію аудиторії або співрозмовника на наші слова й дії; здійснювати емоційний контроль над виступом; насичувати контент промови емоціями та виявляти їх у процесі його подачі; створювати відчуття легкості в подачі інформації і забезпечувати її сприйняття; використовувати психічне зараження як спосіб впливу на аудиторію; усвідомлювати власний психоемоційний стан, «входити» в потрібний настрій; формувати зону емоційного комфорту під час виступу.

Високий енергопотенціал. Л. Осипова, О. Ходаков та О. Радіонова називають інтелектуальну діяльність викладача наполегливою, доцільною, методично організованою напруженою розумовою роботою, що може бути як виконанням безпосередніх обов'язків, так і реалізацією творчого пориву. За їхніми даними, це насичена реальними витратами зусиль пошукова діяльність розуму й душі [318, с. 274]. Водночас констатуємо, що ораторська діяльність вимагає від НПП чималих інтелектуальних, емоційних і психологічних зусиль, що, зі свого боку, потребує значної кількості енергії.

Як зазначає В. Клименко, енергія вважається вихідним матеріалом для дії, необхідною умовою розвитку, переходу від можливості дії, уявлення про неї – до дійсності, втілення образів, почуттів і думок [158, с. 266]. Щоб думати й діяти, продовжує науковець, потрібна енергія. Чим її більше, тим упевненіше ми відчуваємося й розмірковуємо. Чим менше – більше помиляємося, наша уява позбавляється критичності – здатності оцінювати дійсність [там само, с. 267].

Ми знаємо, що найкращі публічні виступи та навчальні заняття готуються викладачем у стані творчого натхнення, творчого піднесення, високої енергопродуктивності. Окрім того під час самого виступу, як зауважує S. Berkun, установлення й утримання контакту з аудиторією, зацікавлення, управління її увагою потребує від оратора чималих енергетичних витрат [494].

Виступ спікера, пронизаний енергетично-магнетичним контентом, породжує сприйняття інформації, привертає увагу, спонукає до мислення та дій, робить дії осмисленими, здійснює вплив на думки, погляди, рішення слухачів, додає сенсу його словам. Енергетично насичена промова спонукає аудиторію сприймати інформацію в образно-почуттєвому вимірі, вірити в неї, інтерпретувати на власні установки й мотиви, знаходити в ній смисл. Енергійний оратор начебто вкладає душу у свої слова, заряджає їх енергією, віддзеркалює внутрішні прагнення та почуття [221].

Отже, енергія стає: 1) джерелом думки, креативного мислення, творчості оратора, його дій, втілення ідей, насичення виступу емоціями, психічного зараження аудиторії, виклику в неї відповідних почуттів та емоцій; 2) особливою формою магнетичного зараження аудиторії, що робить контент емоційно привабливим для слухачів; 3) потужним ресурсом для натхнення, генерування ідей, створення оригінального контенту й досягнення цілей і бажаних результатів ораторської діяльності; 4) ресурсом активності оратора в аудиторії, «живої взаємодії» та роботи зі слухачами. Як підкреслює D. Burnett, по-перше, емоційний компонент відіграє суттєву роль у тому, що спонукає нас до дій; по-друге, ми сприймаємо світ через свої почуття, зосереджуємося на важливих деталях і відповідним чином на них реагуємо [504].

Проте часто енергія, як і інформація, сприймається людиною не завжди усвідомлено [158, с. 267]. Тобто або оратор загалом не зважає й не використовує власний енергопотенціал, відповідно не поповнює його, як наслідок, ораторська діяльність відмічається емоційною бідністю, безбарвністю, відсутністю емоційного відгуку у слухачів, або викладач витрачає надто багато енергії на несуттєві справи, хвилювання, зосередження уваги на другорядних аспектах чи залишає підготовку

виступу на останній день (ніч). Слушно наголошують Д. Лоер та Т. Шварц на необхідності підтримання балансу між витрачанням і накопиченням енергії через те, що її кількість зменшується як за надмірного, так і недостатнього використання [253, с. 18]. До того ж, як зазначає О. Хміляр, витрачаючи енергію, викладач здатен тією ж роботою її придбати, накопичити в собі її потенціал ще в більшій кількості [457, с. 20].

Отже, високий енергопотенціал як здатність до дії, за В. Клименком [158], і резервуар енергії оратора забезпечує його енергопродуктивність, якість роботи, підвищує творчу активність, запалює ентузіазм до старанної праці. Спікер має що віддавати аудиторії, насичувати контент промови та взаємодію зі слухачами енергією й емоціями. Окрім цього високий енергопотенціал посилює внутрішню силу оратора. На ній акцентує увагу В. Трасу, визначаючи властивість, що вирізняє кращих професійних спікерів. Дослідник пише, що оратори з великою внутрішньою силою щасливі бути в аудиторії, працювати для неї, ділитися з нею своїми знаннями й думками. Вони здатні завойовувати увагу та викликати підйом ентузіазму у слухачів за будь-яких обставин [637].

Високий енергопотенціал і вміння управляти енергією допомагають викладачу мріяти, планувати й досягати вищих цілей, ефективно поєднувати навчальну, методичну, наукову та ораторську діяльність. Результати його праці відрізняються і за кількісними, і за якісними показниками. Як підтверджує Р. Lencioni, енергійну особистість вирізняє кероване та стійке прагнення добре виконувати свою роботу, робити все можливе й неможливе за потреби, самовмотивованість, сумлінність. Вона бере на себе повну відповідальність за отримані результати, завжди прагне більшого, постійно думає про наступний крок і наступну можливість [571].

Дизайн-мислення. Ораторська діяльність сучасного викладача відрізняється від ораторської діяльності ораторів доби Античності, Середньовіччя чи навіть XX ст. Потреби й запити аудиторії, цифрові та інформаційно-комунікаційні технології, широка доступність інформації вимагають від спікера застосування нових підходів в ораторській практиці. Сучасна аудиторія ставить свої цілі, має власні ідеї, мотиви,

вимоги, готова до активної комунікації з оратором. Тому від викладача сьогодні вимагається інший набір навичок та інструментів для досягнення ефективності в ораторській діяльності. У цьому контексті науковці звертають увагу на дизайн-мислення. Зокрема R. Razzouk і V. Shute називають його новою освітньо-цінною навичкою, потрібною викладачу для ефективної взаємодії з аудиторією під час навчальних занять та залучення всіх слухачів до мисленнєво-мовленнєвої діяльності, а також швидкого виявлення педагогічних проблем і знаходження шляхів їх розв'язання, адаптації до змін та ефективного в них функціонування, проектування освітнього процесу, навчального заняття, публічного виступу [611].

S. Bell дизайн-мислення трактує як новий спосіб мислення, дій та реалізації ресурсів і послуг із більш продуманим творчим підходом, зосередженому на розробці контенту, інструментів, практик, необхідних цільовій аудиторії для отримання кращого досвіду [493]. J. Liedtka та T. Ogilvie бачать у ньому системний підхід до розв'язання проблем, орієнтований на потреби й запити цільової аудиторії, шлях до вирішення питання іншим чином із використанням інакшого підходу. Окрім того дослідники зазначають, що дизайн-мислення базується на гнучкості, дає змогу підлаштовуватися під зміни і в разі нових викликів знаходити й використовувати нові інструменти, підходи, методи, нові шляхи [572]. Останнє має значну цінність для ораторської діяльності, адже, як ми неодноразово зауважували, оратор працює щоразу з різними цільовими аудиторіями. Використовуючи традиційні аналітичні методи, неможливо підготувати цікавий та оригінальний виступ, потрібно бачити «повну картину», генерувати креативні ідеї, розуміти взаємозв'язки й закономірності, передбачати реакції слухачів.

R. Dam і T. Siang представляють дизайн-мислення як ітеративний процес, під час якого ми прагнемо зрозуміти аудиторію (слухача, глядача, користувача), сформувані цілісне й емпатійне розуміння проблем, із якими вона стикається, поставити під сумнів припущення та переосмислити проблеми, намагаючись визначити альтернативні стратегії й рішення, що можуть бути не відразу очевидними. Воно продукує підхід до розв'язання ситуацій і проблем, заснований

на рішеннях. Учені також називають його і нестандартним мисленням, і способом мислення, і способом роботи, і набором практичних методів [516].

Т. Brown зазначає, що дизайн-мислення спирається на нашу здатність застосовувати інтуїцію в діяльності, розпізнавати закономірності, конструювати ідеї, що мають емоційне значення та функціональність. Дослідник називає його підходом до розв'язання проблем, викристалізованим у сфері дизайну, що поєднує цілісну перспективу, орієнтовану на аудиторію (користувача), з раціональним та аналітичним дослідженням із метою створення інноваційних рішень чи продуктів [500], що має особливе значення в ораторській діяльності.

Українська вчена В. Іванова підтверджує високу результативність застосування дизайн-мислення в освітньому процесі шляхом використання його інструментарію для навчання з метою поліпшення засвоєння навчального матеріалу, формування компетентностей у здобувачів освіти, навчання їх творчому підходу до розв'язання проблем, навчання думати й ухвалювати самостійні рішення. Окрім того дослідниця зазначає про доцільне використання дизайн-мислення, ретельно досліджуючи потреби аудиторії та зважаючи на нинішню необхідність у навчанні протягом усього життя, у такий спосіб створюючи й пропонуючи інновації в освіті (нові навчальні програми, освітні курси, тренінги, технології, методики навчання) [133, с. 95].

В основі дизайн-мислення лежать такі властивості мислення, як аналітичність, гнучкість, креативність, критичність і системність. Аналітичність, як зазначає L. Mlodinow, найкраще відповідає аналізу нескладних послідовних завдань, адже відображає підхід крок за кроком, коли оратор рухається від однієї пов'язаної із ситуацією думки до іншої, спираючись на факти або досвід [585]. Проте аналітичне мислення стає неефективним, коли викладач стикається з незнайомою аудиторією, постає перед новими викликами та складними завданнями чи під час виступу стається неочікувана ситуація. Натомість гнучкість, вказує L. Mlodinow, дає змогу поглянути за межі очевидного й відкрити для себе абсолютно нові можливості, генерувати незвичні ідеї, що робить спікера

креативним [585], імпровізувати, ефективно діяти в нестандартних або неочікуваних комунікативних ситуаціях, різних риторичних контекстах.

Креативність, підкреслює С. Сисоєва, є здатністю бачити речі в новому та незвичному світлі, знаходити унікальні способи розв'язання проблем; сукупністю тих особливостей психіки, що забезпечують продуктивні перетворення в діяльності особистості [390, с. 33–34]. Ch. Griffiths разом із M. Costi вбачають у ній здатність генерувати нові ідеї, що народжуються й об'єднуються за допомогою наявних знань та утворюють нові нейронні шляхи в мозку, які приводять до оригінальної думки [539], коректної, корисної, придатної для розв'язання проблеми, тієї, що створює цінність – функціональну, соціальну чи емоційну [112, с. 20]. Креативність, згідно з J. Koupios і M. Veeman, дає змогу дати чомусь нове тлумачення, спершу розбиваючи це «щось» на частки, а потім у неочікуваний спосіб знову все об'єднавши, досягаючи певної мети. Її варто сприймати як дорогоцінний ресурс, який потрібно розвивати [565].

Креативність має особливу цінність для професійного спікера. Як зазначає S. Kaufman, креативні особистості, схильні до самоактуалізації, можуть вийти за межі стандартної дихотомії інтелекту й мудрості серця. Вони здатні цілковито віддаватися праці, гнучко перемикаючись між двома начебто суперечливими способами буття – раціональним та ірраціональним, емоційним і логічним, свідомим та інтуїтивним, образним і абстрактним – без передчасної оцінки жодного з них. Креативні особистості – справжні дослідники пізнання, зауважує вчений [549].

Критичність мислення дає змогу визначати проблему й виробляти оптимальну стратегію її розв'язання. Критично мисляча людина, згідно з думкою О. Хміляра, інтелектуально незалежна, чесна сама із собою, спроможна долати сумніви, ставити правильні запитання, вибудовувати судження, що базуються на доказах, аналізувати нестандартні ситуації, виявляти недоліки, визнавати свої прорахунки, показувати переваги кожного з підходів, правильно оцінювати альтернативу, усесторонньо вивчати різні можливості [453, с. 72–73]. Вона спроможна до проникливого обмірковування, пошуку першопричин, виявлення

непослідовностей чи упереджень у логіці рішень [112, с. 59]. Такий оратор легко оцінить думку чи коментар слухача під час виступу, проаналізує поставлені йому запитання і знайде в них цінні для себе ідеї.

Системність мислення «утворює зв'язки в нашому різноманітному досвіді, формуючи дещо велике ціле» [310, с. 138], дає змогу побачити глибші взаємозв'язки чи чинники, що впливають на ефективність ораторської діяльності або досягнення мети конкретного публічного виступу. Системне мислення, як зазначають Дж. О'Конор та І. Макдермотт, йде по вертикалі, горизонталі, углиб і по колу, прослідковує зв'язки між частинами, що утворюють цикли зворотного зв'язку [310, с. 70–73], а також дає змогу здійснювати структурно-функціональний аналіз сприйнятої інформації, зокрема прихованих властивостей, знаходити прогностично потрібну інформацію для розв'язання актуальної проблеми [286, с. 102].

Дизайн-мислення вкорінює в собі всі названі властивості мислення, ґрунтується на гарній уяві, здатності будувати образи, «малювати повну картину». Воно спрямовує оратора використовувати всі свої знання та досвід під час підготовки публічної промови й дій у певній риторичній ситуації. Водночас варто пам'ятати про парадокс, який описують J. Koupios і M. Veeman, що кожна наша попередня діяльність здатна обмежувати наступну, кожна наша попередня думка здатна обмежувати наступну. Окрім того дослідники зауважують, що минуле формує наші припущення, переконання та сподівання, але також обмежує здатність мислити й діяти гнучко [565]. Це вказує на необхідність постійно бути відкритим до нових ідей і нової інформації.

Отже, дизайн-мислення дає змогу оратору здійснювати наступне:

- проаналізувати або відчувати потреби й запити цільової аудиторії, або ж передбачити їх, зрозумівши проблеми, з якими можуть стикатися слухачі, або збагнути те, що вони повинні знати та вміти, відповідно задовольнити це;
- з'ясувати прагматичний арсенал оратора (наявні інструменти, інформація, розробки, ідеї) та виявити ораторський потенціал викладача – можливості, що

відкривають перед ним запити аудиторії (можливості для навчання, розвитку, озброєння себе новими знаннями, набуття нового досвіду) (рис. 2.9);

Рис. 2.9. Взаємозв'язок між розвитком аудиторії та оратора

- генерувати нові ідеї та втілювати їх у процесі ораторської діяльності, освітньому процесі. Окремі ідеї можуть бути частинами тактики виступу чи комунікаційної стратегії ораторської діяльності;
- поглиблено досліджувати проблему, предмет публічного виступу (академічної дисципліни);
- відчувати сучасні освітні тенденції, виявляти зміни, необхідні під час викладання академічних дисциплін і здійснення ораторської діяльності;
- бути орієнтованим на найповніше розкриття теми промови для цільової аудиторії;
- створити максимально корисний для аудиторії контент публічного виступу, навчального заняття чи загалом академічної дисципліни (освітнього курсу), запропонувати необхідні інструменти, інформацію, практики;
- візуалізувати публічну промову чи навчальне заняття, щоб бачити повну «картину», з'ясувати проблемні моменти, що можуть виникнути, можливості

використання різних ораторських технік, передбачити реакції слухачів і насамкінець сформувати цілісний образ роботи з аудиторією в певному риторичному контексті;

- гнучко вибудувати тактику виступу;
- спочатку уявно, потім наяву сформувати інформаційну магістраль публічної промови та комунікаційну стратегію ораторської діяльності;
- зробити ефектну візуалізацію контенту публічного виступу для впливу на візуальну репрезентативну систему слухачів, у такий спосіб покращити сприйняття й розуміння інформації;
- забезпечити ефектний презентаційний вимір публічної промови;
- зробити публічний виступ естетично привабливим;
- прогнозувати ефект від публічного виступу й зокрема роботи оратора з цільовою аудиторією;
- за потреби зробити крок назад – переписати текст промови, змінити стратегію й тактику виступу задля досягнення мети;
- створювати оригінальні промови, досягати бажаних результатів в ораторській діяльності;
- експериментувати, постійно знаходитися у творчому пошуку, здійснювати наукові розвідки;
- приймати невизначеність як необхідний чинник набуття нового досвіду;
- продукувати освітні інновації.

Світогляд дослідника. Ораторська діяльність відзначається тим, що викладачу потрібно постійно шукати нові знання або ж їх створювати. Він повинен мати світогляд дослідника й допитливість, бути спраглим до нових ідей, думок, відкриттів, творчого пошуку. А. Ейнштейн зауважував, що не володів особливим талантом. Натомість мав палку допитливість [56]. Остання постає немовби серцевиною світогляду дослідника та, згідно з баченням Дж. О'Конора й І. Макдермотта, сприяє появі нових ракурсів – бічних, горизонтальних, вертикальних і багатовимірних [310, с. 139].

Допитливість, підкреслюють G. Claxton, A. Costa, B. Kallick, породжує глибоку насолоду від відкриттів і відкритість до нового та викликів [511]. J. Morgan додає чутливість до нестачі, коли викладач виявляє прогалину між наявними знаннями й тими, які б хотів отримати, а також відкритість до чужих ідей, що спонукає його до пошуку нових методів роботи, удосконалення стилю та власних підходів [587].

На нашу думку, допитливість є провідною властивістю професійного спікера, що характеризується відкритістю до нового, постійним пошуком нового, прагненням знайти у відомому невідоме, перетворити наявні знання у ключ до створення нового, інноваційного (нових способів, методів, інструментів, технологій, інформації, освітніх продуктів, наукових знань), прагненням до незвіданого, невдоволенням (у позитивному сенсі) набутих чи отриманих, прагненням до досконалості, радістю від отриманого чи створеного знання або творчого продукту [209, с. 58]. Допитливість є провідною властивістю викладача, який прагне досягнути експертності у своїй галузі, завоювати лідерство й загалом розкрити власний потенціал, самоствердитися, самореалізуватися у професії, досягнути трансцендентності.

J. Morgan у праці «The Future Leader» називає дослідника шукачем, який обстежує невідоме, а світогляд дослідника визначає першим необхідним компонентом мислення та свідомості лідера. Окрім того наголошує, що це саме той світогляд, що спонукає шукати нові ідеї, продукти, послуги й методи роботи. А допитливі лідери – ті, хто кине виклик статус-кво та змінить світ [587]. Згідно з А. Фурманом, активізація природного тяжіння до пізнання дійсності, пошуку закономірностей її функціонування дає змогу викладачу повноцінно реалізовувати власні ресурси на шляху до досягнення сенсу свого існування, життєвого призначення та шляхетної мети в діяльності [445, с. 407].

Світогляд дослідника підштовхує оратора до активного й безперервного навчання. Згідно зі звітом про майбутнє робочих місць Всесвітнього економічного форуму (2025), допитливість і навчання протягом усього життя займають восьме місце серед основних навичок у 2025 році [530, с. 35]. Водночас разом із

лідерством, системним мисленням, мотивацією та самосвідомістю вони підкреслюють постійну актуальність людиноорієнтованих навичок на тлі швидкого технологічного прогресу [там само, с. 40]. Серед головних галузей, які визначають допитливість і навчання протягом усього життя пріоритетними та зростаючими вимогами до кваліфікації фахівця у 2025–2030 рр., перше місце займає освіта й навчання [530, с. 39].

Систематичні наукові розвідки, дослідження, проведення експериментів, осмислення набутого досвіду, аналіз, синтез, порівняння й узагальнення отриманих результатів дають змогу створювати нові освітні продукти, якісний та оригінальний контент для публічних виступів, навчальних занять, освітніх курсів, насичуючи його фактами, прикладами, ситуаціями, історичними даними, результатами власних досліджень, інтегруючи знання з різних галузей, а також озброюють викладача різнобічними знаннями, підвищують ерудованість, спонукають бачити в новому й незнайомому можливості, повсякчас оновлювати власні інформаційні (навчальні) матеріали.

Тож, світогляд дослідника разом із допитливістю стають рушійною силою розвитку оратора й створення ним нових знань, оскільки ним рухають сильна потреба в пізнанні та зростанні, чітке бачення, усвідомлення шляхетної мети, надзвичайна захопленість своєю справою, сміливість сказати «я не знаю». Як зауважує S. Kaufman, особистість із високою схильністю до пізнання не лише тяжіє до його поведінкових форм, а й заряджається енергією від можливості здобути нову інформацію [549]. Такий викладач здатний ефективно функціонувати через сумніви, перетворювати труднощі, перешкоди, нові виклики на можливості.

Автентичність оратора. «На давньогрецькому порталі античного світу було накреслено «Пізнай самого себе». На порталі сучасного світу буде написано «Будь самим собою» [181, с. 68–69]. R. Sharma справедливо вказує на те, що багато хто з нас боїться бути самим собою, тому відмовляється від своїх мрій, щоб слідувати за натовпом [625]. Проте справжність і самодостатність відкривають викладачу безмежні можливості в розкритті власного потенціалу, самоствердженні й самоздійсненні.

Автентичність постає однією з основних характеристик особистості оратора, що проявляється в усвідомленні та вираженні справжнього «Я», внутрішньої свободи, відкритості, щирості, розумінні глибинного сенсу свого існування, з якого він черпає натхнення і мотивацію, а також сміливості слідувати й діяти згідно з ним, повсякчас виявляючи справжнє «Я» у відданій праці для інших. Як зазначає Р. Мей, «головна характеристика цієї сміливості полягає в тому, що вона вимагає зосередженості на центрі власного єства, без якої ми почувалися б спустошеними. «Порожнеча» всередині відповідає апатії ззовні, що призводить до боягузтва. Ось чому наша відданість завжди має стосуватися нашого буття, інакше жодна інша відданість не буде остаточно автентичною» [274, с. 7].

Доречно у цьому контексті зауважує О. Кочубейник: «Людина прагне відчувати свою тотожність з іншими людьми і водночас прагне до відокремлення свого «Я», до самовизначення й самоздійснення, але вона також намагається вирватися за межі власної особистості у світ потенційно можливого» [180, с. 206].

Спираючись на вчення А. Маслоу, В. Зливков описує автентичну особистість як самоактуалізовану, справжню, яка досягла повної ідентичності, живе у злагоді зі своєю внутрішньою природою й прагне реалізувати її в діяльності. Вона знає, ким є насправді, чого хоче, у чому полягає її покликання, доля та професійне призначення. Продовжуючи власну думку, учений звертає увагу на природність вираження себе автентичною особистістю, відсутністю бажання «не бути, а здаватися», тобто в особистості виявляється реальна єдність дійсності й цінності [123, с. 36]. Автентичність розкриває унікальність оратора через специфічний життєвий і професійний шлях з індивідуально-особистісним пошуком мети та сенсу життя [439, с. 397].

Автентичність виявляється у вірності викладача власним науково-педагогічним цінностям і принципам, чесності із самим собою, відчутті пристрасті до ораторської діяльності й «розчинення» в ній, присвяченні себе власному трансформаційному розвитку та розвитку слухачів, із якими й для яких він працює [221]. Як зазначають В. George та Р. Sims, присвятивши себе власному розвитку, ви відкриваєте своє автентичне лідерство [533].

Саме тому О. Кочубейник називає автентичність процесуально-динамічною характеристикою викладача з боку його буття, що виявляється як стабільність змінюваності, безперервне становлення, як «ніколи незавершеність». Вона відображає постійне здійснення особистістю процесу самоконструювання [181, с. 69]. Учена акцентує на вільному оперуванні різнорівневими й різноспрямованими тенденціями, що забезпечує найвищу продуктивність особистісного розвитку шляхом реалізації множинних конструктів особистості [180, с. 206].

Автентичний викладач-лідер розуміє, зберігає й розвиває цілісність і повноту власної особистості, водночас прагнучи особистісних змін для самореалізації в освітній та ораторській діяльності, досягнення акме у професійному розвитку, змінюючи власний життєвий світ, розвиваючи мислення зростання і зберігаючи при цьому вірність своїм ідеалам, принципам та переконанням, формуючи нові ідеали, прагнення, звички [205, с. 69].

Слушним є виділення В. Зливковим і С. Лукомською чотирьох взаємопов'язаних елементів автентичності, а саме: усвідомлення, об'єктивності, поведінки, реляційної орієнтації. Усвідомлення, за даними дослідників, полягає у спрямованості оратора на розуміння власних переживань, цілісного сприймання попереднього досвіду, що дає змогу здійснити глибоку рефлексію ораторської діяльності та власних ораторських дій. Об'єктивність визначається здатністю давати собі адекватну характеристику, не спотворюючи самосприйняття оцінками інших осіб. Це сприяє усвідомленню оратором сильних і слабких сторін, можливостей для самовдосконалення. Поведінка автентичної особистості характеризується відповідністю власним цінностям, ідеалам, що виражається у ставленні до ораторської діяльності та служінні слухачам. Реляційна орієнтація, тобто орієнтація на стосунки виявляється у відкритості й чесності у взаємодії з аудиторією, створенні відкритого комунікативного середовища навколо викладача [124, с. 130]. Згідно з В. George та Р. Sims, автентичний оратор має пристрасне прагнення досягати поставленої мети, тверді переконання й цінності, керується

серцем, установлює міцні взаємостосунки та демонструє повсякчас самодисципліну [533].

Автентичний оратор чітко відповідає на запитання про те, що його мотивує в ораторській діяльності, як він реалізується в її процесі, якої шляхетної мети прагне досягнути. Т. Чмут вірно підкреслює, що «саме завдяки чіткій позиції, індивідуальності лектор (промовець) викликає в аудиторії інтерес до себе й установлює з нею контакт» [128, с. 166].

Отже, автентичність оратора виявляється в його справжності, самоактуалізованості, самодостатності, щирості, невимушеності в поведінці, дотриманні життєвих і професійних принципів, високих стандартів, повному пізнанні й прийнятті себе як унікальної особистості, вираженні яскравої індивідуальності, розумінні власних сильних і слабких сторін, відкритості до нового, внутрішній спрямованості на постійне самовдосконалення, особистісну та професійну трансформацію, формуванні «внутрішнього компасу», що дає змогу не зраджувати собі, діяти згідно з власними поглядами, виявляти своє «Я», проявляти сміливість і наполегливість у досягненні цілей під час руху до шляхетної мети. Автентичний викладач пише власну життєву та професійну історію, слідує своїм шляхом, переборюючи перешкоди й невдачі, долаючи сумніви, знаходячи життєві та професійні орієнтири, шукаючи можливості, створюючи нові виклики. Автентичність – ключова запорука вдалого розгортання особистісного потенціалу викладача й самовираження, є серцевиною його суб'єктності, що породжує вчинковість.

Як бачимо, описаний портрет викладача як професійного спікера визначає ключові характеристики особистості, що забезпечують становлення та розвиток оратора, ефективне здійснення ораторської діяльності й збереження власної ораторської ефективності протягом тривалого часу, виявлення неповторного «Я» на динамічно-лонгitudному шляху самоздійснення та досягнення успіху.

Висновки до другого розділу

У розділі обґрунтовано методологічні засади ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти, визначено вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, з'ясовано особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ, проаналізовано ораторську діяльність викладача як професійного спікера у ВВНЗ, розкрито ключові характеристики особистості оратора.

Обґрунтовано методологічні засади ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти, що представляють собою сукупність фундаментальних теорій, базових концепцій, ідей, підходів, закономірностей, на яких ґрунтується ораторська діяльність. Дослідження ораторської діяльності проводиться в межах суб'єктно-вчинкової (В. Роменець, В. Татенко, А. Фурман) та наративної (W. Fisher) парадигм, що потребує застосування діяльнісного, риторичного, системного, акмеологічного, технологічного, особистісно орієнтованого, гуманістичного, синергетичного, контекстного, праксеологічного підходів.

Методологічне підґрунтя ораторської діяльності складають фундаментальні риторичні вчення Аристотеля, Квінтіліана й Цицерона, А. Капської, Л. Мацько, Г. Сагач, вчення про слово О. Потебні; теорії діяльності В. Клименка, С. Максименка, М. Савчина, мовленнєвої діяльності, мовленнєвих кодів Дж. Філіпсена, мовленнєвої акомодатії Н. Гілса; теорії аргументації F. Eemeren і Т. Хафтен, А. Каіро, Д. Грімвейда, Д. Вонг, Р. Косари, візуальної аргументації Е. Тафті, сюжетної інфографіки Н. Холмса; комунікативні теорії ненасильницького спілкування М. Розенбер, символічної конвергенції Е. Вормана, конструктивізму Дж. Делія, принесення користі разом із задоволенням слухачам Е. Каца; теорії емоцій М. Арнольда та Р. Лазаруса, К. Ізарда, Ліндсея-Хебба; теорії зниження невизначеності Ч. Бергера, порядку денного М. McCombs і D. Shaw, соціального навчання А. Бандури, людського буття S. Kaufman; психологічна теорія особистості Г. Балла; теорія психофізіологічних механізмів праксису людини В. Клименка; концепції О. Хмільяра про кодування, передачу й декодування повідомлень і перетворення їх у регулятор дій та вчинків особистості, особистої

залученості (зацікавленості) М. Шерифа, відкритого комунікативного середовища, психологічна концепція мислення й переконань К. Двек; концепції лідерства служіння Р. Грінліфа, Дж. Максвелла, А. Менегетті; теоретичні положення інтеракціоністського підходу до комунікації П. Вацлавіка, комунікативної моделі Ш. фон Туна, про репрезентативні системи в комунікації J. Grinder та R. Bandler, сприйняття інформації аудиторією А. Меграбяна; основні ідеї ідентифікації оратора з аудиторією К. Burke; концептуальні погляди на творчість В. Клименка, Л. Місшихи, В. Моляко, С. Сисоевої, мовленнєву діяльність М. Орап; закономірності ораторської діяльності (управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок).

Виявлено чинники сприйняття викладача та промови, емоційно-поведінкового налаштування аудиторії на роботу з ним, а саме: зацікавленість (умотивованість) оратора у виступі та роботі з цільовою аудиторією, зниження невизначеності й підвищення прогнозованості поведінки обох суб'єктів ораторської діяльності, сформоване ораторське поле.

Введено поняття *«ораторське поле»*, інтерпретоване як інформаційно-енергетичний, позитивно емоційно заряджений комунікативний простір, що сприяє зацікавленості слухачів у взаємодії з оратором, створює інформаційно-почуттєвий вимір передачі та сприйняття знань, перетворення їх у свідомий регулятор дій і вчинків особистості.

Визначено вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності: об'єктивні (риторична підготовка, активне навчання, *hard skills* оратора, створення відкритого комунікативного середовища, розробка сучасного освітнього контенту) та суб'єктивні (*soft skills* оратора, суб'єктність і вчинковість, позитивний педагогічний імідж, служіння слухачам, професійне самоздійснення у процесі ораторської діяльності).

Особливу увагу приділено риторичній підготовці викладача. На основі аналізу підходів О. Гилярської, Т. Конівіцької, Г. Сагач, Л. Ткаченко її

схарактеризовано як процес здобуття риторичних знань, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; комплекс заходів, спрямованих на формування готовності викладача до ораторської діяльності, його розвиток як професійного спікера й досягнення ораторської майстерності. Серед основних складових риторичної підготовки виділено такі: вивчення риторики, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством; систематичну практику публічних виступів різних типів та видів; ретельну підготовку до кожного публічного виступу; отримання зворотного зв'язку від аудиторії й рефлексія оратора; читання літератури.

З'ясовано вагому роль soft skills оратора (лідерство, уміння атракції (бути привабливим і позитивно сприйнятим на емоційному рівні), адаптивність, уміння будувати комунікативну взаємодію очно, віддалено та змішано, уміння слухати й чути, емоційний інтелект) у побудові ефективної риторичної взаємодії з цільовою аудиторією на основі взаємосприйняття, взаємодовіри, взаєморозуміння та посиленні емоційного й мотиваційного впливу на неї, сприйняття як особистості спікера, так і контенту публічного виступу.

Доведено, що hard skills оратора (уміння виступати публічно (говорити красиво, зрозуміло, доступно, переконливо), інформаційна грамотність, цифрова грамотність, уміння навчатися, уміння управляти власною енергією, уміння створювати нові виклики) становлять основу ораторської та педагогічної майстерності, створення викладачем сучасного освітнього контенту, цікавого для цільової аудиторії, й креативного навчального контенту, досягнення успіху в освітній діяльності.

Установлено, що ораторська діяльність викладача ВВНЗ вирізняється по-перше, різноманітністю потенційних аудиторій, які здебільшого характеризуються достатнім або високим рівнем професійної підготовленості, значним досвідом служби, досвідом виконання бойових завдань, досвідом науково-педагогічної (наукової) діяльності, високим статусом і займаними керівними посадами у ЗСУ та інших складових Сил оборони України; по-друге, специфікою публічних виступів, поширених у середовищі ВВНЗ, бойових умовах або ж пов'язаних з особливостями військової служби та військово-професійної діяльності; по-третє, підготовкою

військових лідерів, оскільки лідерство означено важливим фактором національної безпеки й інтеграції України до європейської та атлантичної спільноти.

Аналіз підходів Г. Сагач, В. Самохіної, М. Препотенської, Т. Яхонтової дав змогу уточнити питання родів/видів/жанрів ораторського мистецтва й апелювати до *риторичних жанрів* (жанрів публічного мовлення), а саме: академічного, наукового, військового, дипломатичного, ділового, соціально-політичного, юридичного, соціально-побутового, церковно-богословського (гомілетичного), полемічного, медійного. Викладач ВВНЗ працює/функціонує у спектрі академічного, наукового, військового, полемічного, медійного жанрів. Окреслено класифікацію публічних промов викладача ВВНЗ, серед яких основними типами виділено інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні, бойові.

Обґрунтовано вплив оратора на цільову аудиторію як ядро ораторської діяльності. Описано чотири рівні впливу: інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний. Установлено, що вияв науково-педагогічних цінностей (повага й орієнтованість на особистість слухача, служіння слухачам, відповідальність за їх результати, відкритість до нового, сповідування високих стандартів, академічна доброчесність, висока творча активність, особистісний і професійний розвиток) в ораторській діяльності посилює вплив викладача на слухачів (курсантів, студентів) і робить його затребуваним лектором (спікером).

Побудовано коло впливу оратора на цільову аудиторію. Визначено сутність «ЧОМУ» (внутрішня мотивація спікера до ораторської діяльності, що виявляє його автентичність і викликає довіру аудиторії), «ЯК» (дії оратора, форма подачі матеріалу), «ЩО» (контент промови) в ораторській діяльності. Оратор матеріалізує своє «ЧОМУ» через «ЯК» у «ЩО», які стають символами його ідентичності.

Виокремлено особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ: чіткість, лаконічність, змістовність, переконливість і натхненність висловлювань; різновекторність знань викладача; довіра до НПП, заснована на лідерстві та героїчному досвіді в бойових умовах; статусність і кваліфікованість цільової аудиторії; емоційна відстань між оратором та аудиторією; медійність сучасного викладача.

Основаючись на закономірностях ораторської діяльності, принципах ораторського мистецтва, правилах і вимогах до публічного виступу, вимогах до викладача ВВНЗ у контексті професійної підготовки до ораторської діяльності, змісті ораторської діяльності, а також дев'ятирічному досвіді викладання риторики й аналізі численних публічних промов професійних спікерів, слухачів різних рівнів військової освіти (оперативного, стратегічного), НПП і наукових працівників ВВНЗ та закладів вищої освіти, наукових установ, розроблено портрет викладача як професійного спікера, що органічно поєднує світоглядну, знанняву, мисленнєву, емоційно-вольову, енергетичну, особистісну й діяльнісну складові.

Ключовими характеристиками особистості оратора визначено риторичні знання, ораторські вміння, лідерську позицію, ораторські звички, ораторський стиль, емоційний інтелект, високий енергопотенціал, дизайн-мислення, світогляд дослідника, автентичність особистості. Вони забезпечують ефективність роботи спікера з аудиторією, досягнення цілей і потрібного ефекту в ораторській діяльності, складають основу динамічно-лонгітюдного становлення професійного спікера, визначення потреб у розвитку, формування цілей для самовдосконалення й досягнення ораторської майстерності.

Ораторський стиль декодовано як гармонійне поєднання в ораторській діяльності автентичних рис спікера, застосованих ним ораторських технік і прийомів, засобів вербального й невербального мовлення, способів побудови та викладу контенту виступу й досягнення мети, що в естетичній єдності виражаються у процесі роботи з аудиторією, характеризують індивідуальність оратора та вирізняють його серед інших. Серед ораторських звичок виділено звичку готуватися до публічного виступу, звичку читати, звичку навчатися, звичку рефлексувати, звичку бути успішним.

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Концепція формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Сучасний освітній простір ВВНЗ вимагає викладача інноваційного типу, здатного вміло поєднувати різні соціальні ролі (викладача, оратора, наставника, військового керівника, лідера), пропонувати й упроваджувати зміни в освітньому процесі, ефективно взаємодіяти з різними цільовими аудиторіями (курсантами, слухачами тактичного, оперативного, стратегічного рівнів військової освіти, бойовими бригадами, слухачами курсів підвищення кваліфікації, професорсько-викладацьким складом, командуванням), презентувати себе як лідера та результати діяльності команди, публічно виступати з промовами академічного, наукового, військового, полемічного жанрів, створювати сучасний освітній контент за допомогою медійних технологій. У зв'язку з цим вагомим значення набуває підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, створення нового змісту, форм, методів навчання, спрямованих на їх розвиток як професійних спікерів.

Ефективне здійснення ораторської діяльності в умовах сучасного освітнього простору й досягнення в ній значущих результатів потребує розвитку риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, що, зі свого боку, вимагає розроблення відповідної концепції.

Провідна концептуальна ідея формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ґрунтується на положенні про те, що їх професійна підготовка до ораторської діяльності має бути спрямована на здобуття риторичних знань, розвиток ораторських умінь і професійних властивостей спікера, які забезпечать успішність ораторських дій у публічних виступах, реалізацію

комунікаційної стратегії й досягнення визначених цілей, а також розвиток здатності здійснювати ефективний інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив на цільову аудиторію у процесі риторичної взаємодії з нею на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, через ораторську діяльність забезпечувати трансформацію особистісного й професійного розвитку слухачів (курсантів, студентів).

Підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має відображати специфіку ораторської діяльності в освітньому й військовому середовищі, враховувати особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ та вимоги до нього в контексті професійної ораторської діяльності, ґрунтуватися на розвитку професійних характеристик особистості оратора й оволодінні ним практичними інструментами ораторського мистецтва та красномовства.

Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ґрунтується на сучасних наукових дослідженнях і досвіді в галузі педагогічної, психологічної та філософської освіти, спрямованих на формування риторичної особистості викладача (Я. Білоусова [25], Я. Бугерко [37], В. Вандишев [48], Н. Вербич [50], С. Ганаба [63], Н. Голуб [77], С. Горобець [81], В. Зливков [279], В. Клименко [158], Н. Колотілова [170], Л. Комаха [173], Т. Конівіцька [175], О. Корчова [178], О. Кучерук [243], О. Кочубейник [181], О. Лашко [247], Л. Литовченко [250], В. Моляко [286], Ю. Ненько [295], В. Ницета [299], М. Орап [315], С. Попов [338], Г. Сагач [372], С. Сисоєва [390], О. Семенов [92], В. Татенко [256], В. Теслюк [422], Л. Ткаченко [426], Т. Федірчик [440], О. Хміляр [455], Д. Ципіна [463], Р. Чалдині [464], Т. Черкашина [465], Т. Яхонтова [474], S. Brydon, M. Scott [502], J. DeVito [517], C. Duhigg [519], B. Kice [558], J. Liedtka, T. Ogilvie [572], S. Lloyd-Hughes [573], S. Morton [590], M. Robertson, J. Scott [621]).

Значення формування риторичної особистості викладача та професійного спікера як мети освітньо-виховної практики у ВВНЗ визначається соціальною роллю оратора, яку він виконує, виступаючи перед різними цільовими аудиторіями, впливаючи на особовий склад, мотивуючи до дій і вчинків, і яку відіграє в особистісному та професійному розвитку військових фахівців.

Результат формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності залежить від рівня їх вмотивованості до ораторської діяльності, потреби в досягненнях, розвиненості риторичних знань, ораторських умінь та професійних властивостей спікера, сформованості «Я професійного спікера» й готовності до змін, постійного самовдосконалення, оволодіння практичними інструментами ораторського мистецтва й красномовства.

Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності нами визначено як *процес поетапного, лонгітюдного накопичення показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.*

Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності містить реалізацію трьох компонент:

- *особистісної*, спрямованої на розвиток професійних характеристик особистості оратора, формування вмотивованості до ораторської діяльності, потреби в досягненнях, розкриття особистісного потенціалу викладача у процесі ораторської діяльності;
- *професійної*, спрямованої на оволодіння викладачем сукупністю технологій, методів, прийомів, ораторських технік, методик підготовки й виголошення публічних промов і формування прагматичного арсеналу спікера;
- *соціальної*, спрямованої на формування творчої адаптивності й гнучкості в побудові риторичної взаємодії з різними цільовими аудиторіями в різних комунікативних умовах і риторичних контекстах ораторської діяльності.

Актуальним у процесі формування готовності викладачів ВВНЗ є створення освітнього середовища, сприятливого для ораторської діяльності, активне залучення їх до ораторської практики. Таке освітнє середовище має будуватися на основі пізнання викладачем себе як оратора, усвідомленні впливу на аудиторію, здобутті ораторського досвіду та його рефлексії, оволодінні ораторським мистецтвом і красномовством, формуванні автентичного «Я оратора».

Розкриємо основні положення, на яких ґрунтується наша концепція формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Метою підготовки є забезпечення творчого рівня готовності до ораторської діяльності,

спрямованої на розвиток риторичної особистості викладача – професійного спікера. Основними завданнями формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності на рівні здобуття ступеня доктора філософії визначаємо такі:

- розроблення освітнього курсу, що забезпечить повноцінну професійну підготовку викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;
- улосконалення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності;
- залучення ад'юнктів до ораторської практики;
- мотивування викладачів ВВНЗ до активного навчання й професійного самовдосконалення;
- розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера;
- опанування викладачами ВВНЗ практичними інструментами підготовки й виголошення публічних промов, риторичної взаємодії з цільовою аудиторією згідно із законами риторики, закономірностями ораторської діяльності та принципами ораторського мистецтва;
- розвиток hard skills і soft skills оратора;
- добір форм, методів, засобів і технологій навчання, що забезпечуватимуть розвиток викладача як професійного спікера й допоможуть вибудувати індивідуальну траєкторію його розвитку;
- створення сучасного освітнього контенту, добір засобів неформальної та інформальної освіти, спрямованих на професійний розвиток оратора.

Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має базуватися на принципах, що виявляють характер та спрямованість професійної підготовки до ораторської діяльності й складають основу авторської концепції.

Першим постає *принцип особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності*, що засвідчує виявлення, розкриття й розвиток ораторського потенціалу особистості, увагу до її суб'єктності. Окрім

побудови загальної траєкторії професійної підготовки ад'юнкта до ораторської діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти враховуються наявний рівень риторичних знань та ораторських умінь офіцера, здобутий ораторський досвід, досвід військово-професійної діяльності за певними посадами, досвід науково-педагогічної діяльності. Ритор вибудовує індивідуальну траєкторію розвитку викладача як професійного спікера, набуття ним прагматичного арсеналу оратора, опанування ораторським мистецтвом і красномовством, професійного самоздійснення в ораторській діяльності, що підвищує його відповідальність за отриманий результат.

Застосування *принципу цілісності та інтеграції* обумовлено багатовекторністю й багатогранністю професійної підготовки викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, що здійснюється засобами формальної, неформальної та інформальної освіти. Зокрема потрібно враховувати не тільки потребу в розвитку його як професійного спікера, а й особистості, індивідуальності та експерта в певній галузі (сфері, тематиці). Звісно, ця підготовка насамперед спрямована на розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера. Водночас оратор має стати експертом у певній галузі й цікавим співрозмовником (із широким освітньо-інтелектуальним горизонтом) для аудиторії. Формування ораторських звичок (читати, навчатися, готуватися до публічного виступу, рефлексувати, бути успішним) є підґрунтям для розвитку «Я професійного спікера», вироблення автентичного голосу оратора та розвитку експерта, всесторонньо розвиненої й гармонійної риторичної особистості. Цей принцип знаходить свій відбиток в інтеграції низки професійних властивостей спікера у структуру готовності до ораторської діяльності.

Принцип зв'язку теорії з практикою визначає потребу в поєднанні та реалізації риторичної теорії в ораторській практиці. Володіння лише риторичними знаннями, навіть на високому рівні, не забезпечує ефективність ораторської діяльності. Тому у процесі професійної підготовки до неї чільне місце відводиться практиці публічних виступів, до того ж різних типів і видів. Оратор має впровадити риторичні знання в ораторську практику, розвинути ораторські вміння та

професійні властивості спікера, навчитися будувати риторичну взаємодію з різними цільовими аудиторіями й у різних комунікативних умовах виступу та риторичних контекстах, сформувати ораторський стиль і власну методичну скриньку ораторських методів, прийомів, технік. Окрім здобуття ад'юнктами ораторського досвіду варто приділити увагу вивченню ними досвіду професійних спікерів.

Принцип зв'язку теорії з практикою базується на здобутому викладачами досвіді публічних виступів у військово-професійній і науково-педагогічній діяльності, діалектичному зв'язку між потребами й запитами цільової аудиторії та діяльністю оратора, розкриває практичну значущість риторичної теорії, передбачає застосування риторичних знань в ораторській діяльності, вироблення спікером власних підходів і секретів.

Принцип міцності вимагає використання багатоваріантності шляхів розвитку особистості оратора та формування готовності до ораторської діяльності. Професійна підготовка до ораторської діяльності охоплює вивчення риторичної теорії, упровадження її в ораторську практику, апробацію на практиці підходів, форм, методів, ораторських прийомів і технік, технологій підготовки й виголошення інформаційних, переконливих, протокольно-етикетних, бойових промов, формування ораторських звичок, активний зворотний зв'язок та рефлексію в ораторській діяльності. Окрім цього принцип передбачає закріплення риторичних знань не лише через ораторську практику, а й багатофункціональність сучасного освітнього контенту – ютуб-канали, особисті чи тематичні сайти, блоги риторів, подкасти, ватсап-канали, соціальні мережі, онлайн-курси, освітні серіали, що дають змогу розширювати освітньо-інтелектуальний горизонт, здобувати нові знання, оновлювати наявні риторичні знання, повторювати матеріал, аналізувати ораторську діяльність інших спікерів і риторів.

Принцип риторичної взаємодії й кооперації передбачає побудову взаємодії між ритором та ад'юнктами на комунікативному, інтеракційному й перцептивному рівнях, побудову стосунків на основі взаємодовіри, взаємодомовленостей, гармонії в діалозі поглядів, ідей, підходів, позицій, бачень. Професійна підготовка до

ораторської діяльності вимагає співпраці для досягнення мети, взаємної відповідальності за результат, вибору оптимальних умов і каналів комунікації, активного слухання та активних дій згідно з вибудованою індивідуальною траєкторією (стратегією) розвитку професійного спікера.

Принцип усвідомленого й активного навчання засвідчує формування вмотивованості викладача до професійної підготовки оратора, усвідомлення сутності ораторської діяльності та відповідальності спікера за результативність публічного виступу, досягнення цільовою аудиторією власних цілей у процесі ораторської діяльності, впливу оратора на аудиторію, а отже, виявляє потребу в особистісному й професійному розвитку викладача. Як результат – усвідомлене ставлення офіцера до навчання, постійне самовдосконалення як особистості, оратора та експерта в певній сфері (галузі). Ад'юнкт стає активним суб'єктом професійної підготовки до ораторської діяльності, визначає пріоритети, ставить цілі, розробляє разом із ритором індивідуальну траєкторію розвитку професійного спікера, виявляє високу активність у неформальній та інформальній освіті, постійно знаходиться у творчому пошуку, проводить наукові розвідки. Окрім цього цей принцип стимулює самостійність і творчість оратора.

Взаємопов'язаним постає *принцип проактивної рефлексії*, що передбачає усвідомлення викладачем ролі рефлексії в архітектоніці ораторської діяльності, самопізнання спікера, виявлення власних сильних і слабких сторін, систематичне отримання зворотного зв'язку під час та після публічних виступів, аналіз (самоаналіз) публічних промов, зворотних реакцій і зворотного зв'язку. Проактивна рефлексія дає змогу оратору сформулювати цінності, відповідальне ставлення до свого розвитку як професійного спікера, аналізувати власні цілі, дії, вчинки й поведінку, використовувати навчання як основний засіб особистісного та професійного зростання, окреслити зону найближчого розвитку, за потреби вносити зміни в індивідуальну траєкторію розвитку спікера. Окрім цього вчасно бачити зворотні реакції слухачів у процесі ораторської практики, своєчасно вносити корективи в публічний виступ із метою досягнення потрібного ефекту в ораторській діяльності.

Принцип емоційної залученості засвідчує, з одного боку, зацікавленість і вмотивованість риторика до навчання й професійної підготовки оратора, з іншого боку, зацікавленість оратора у формуванні власної готовності до ораторської діяльності. За умови відчуття емоційного зв'язку з навчанням і роботою обидва суб'єкти ораторської діяльності готові виявляти ентузіазм, докладати зусиль, виділяти час, ставити й досягати цілей, змінюватися. Емоційна залученість формує внутрішню мотивацію до діяльності та емоційну відданість, викликає активний пізнавальний інтерес, фокусує довільну й післядовільну увагу особистості. У процесі професійної підготовки до ораторської діяльності цьому сприяє відкрите комунікативне середовище, довіра, конструктивний зворотний зв'язок, особистісно орієнтований та індивідуально-творчий підходи, урахування індивідуальних потреб і запитів, визнання успіхів оратора.

Отже, реалізація принципів *особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності, цілісності та інтеграції, зв'язку теорії з практикою, міцності, відповідальності, риторичної взаємодії та кооперації, усвідомленого й активного навчання, проактивної рефлексії та емоційної залученості* дала змогу нам розглядати проблему формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності в комплексі взаємодії низки філософських і психолого-педагогічних підходів, більш рельєфно уявити сутність, специфіку й цілісність професійної підготовки оратора, виявити організаційно-педагогічні умови реалізації завдань дослідження.

Концепція формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ґрунтується на таких методологічних підходах: діяльнісно-риторичному, компетентнісному, системному, технологічному, особистісно орієнтованому, гуманістичному, синергетичному, контекстному, праксеологічному та індивідуально-творчому.

Засадничим виступає діяльнісний підхід, згідно з яким діяльність людини постає як особлива форма її активності, результатом якої стає перетворення об'єкта діяльності, перетворення самої діяльності й трансформація того, хто діє, – власне суб'єкта діяльності [337, с. 250]. Діяльнісний підхід дав змогу нам розглядати

ораторську діяльність як особливу активність викладача у професійній діяльності, результатом якої є особистісна та професійна трансформація її суб'єктів (оратора й цільової аудиторії). З позиції цього підходу розвиток викладача як оратора нерозривно пов'язаний з ораторською діяльністю й нею обумовлений. Через неї і в її процесі він виявляє своє «Я» та розвивається як професійний спікер.

Діяльнісний підхід, як зазначає О. Пометун, апелює до внутрішньої активності особистості, що виникає не під тиском чи примусом, а особливою організацією змісту й методами освіти [337, с. 250]. Професійна підготовка до ораторської діяльності, результатом якої стане сформована готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, має містити теоретичну та практичну складові, де ораторська практика займає провідне місце. Занурення викладача в ораторську діяльність дає змогу відчувати особливості риторичної взаємодії з цільовою аудиторією, обопільного впливу оратора й слухачів, досягнення ефекту публічного виступу. Зворотний зв'язок та рефлексія у процесі ораторської діяльності спонукають викладача до внутрішньої активності, самопізнання, осмислення власних ораторських дій, формування свідомості оратора, побудови «Я професійного спікера», переосмислення функціонально-динамічних характеристик отриманого ораторського досвіду.

Риторичний підхід, згідно з В. Ницетою, постає як «спрямована на оволодіння ефективним та оптимальним публічним мовленням сукупність педагогічно доцільних теоретико-методологічних і прикладних заходів у процесі навчання мови, суб'єкти якого залучені до усвідомленої та рефлексійної мовленнєвої комунікації з використанням мовних і риторичних засобів у різних формах, сферах та жанрах мовлення» [300, с. 153].

Відповідно до риторичного підходу формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності відбувається у процесі професійної підготовки оратора засобами формальної, неформальної та інформальної освіти. Ця підготовка передбачає комплекс заходів, спрямованих на розвиток професійних характеристик особистості спікера, оволодіння викладачем теоретичними й практичними інструментами ораторського мистецтва та красномовства для

ефективного здійснення ораторської діяльності, досягнення цілей засобами публічного мовлення й бажаного ефекту в кожному публічному виступі. У процесі професійної підготовки до ораторської діяльності викладач здобуває риторичні знання, розвиває ораторські вміння та професійні властивості спікера, реалізуючи зокрема всі етапи ораторської діяльності.

Аналіз вищезазначених діяльнісного й риторичного підходів приводить нас до висновку, що підготовка до ораторської діяльності здійснюється на основі синергійного їх взаємопоєднання. Тому основоположним методологічним підходом вважаємо *діяльнісно-риторичний*, відповідно до якого викладач та аудиторія розглядаються як суб'єкти ораторської діяльності, що здійснюють обопільний вплив. Оратор самостверджується, розкриває й реалізує творчу індивідуальність, розвивається та професійно самоздійснюється у процесі ораторської діяльності. Ораторська діяльність постає для нього полем для упровадження власних творчих ідей і впливу на цільову аудиторію засобами риторики, задоволення освітніх, пізнавальних, емоційних потреб слухачів, а також професійного зростання й вираження творчої самобутності.

Компетентнісний підхід дає змогу зробити навчання прозорим та зрозумілим, вимірювальним і порівнювальним, індивідуалізованим та оптимізованим. За своєю сутністю він є людиноцентрованим [255, с. 469]. Згідно з компетентнісним підходом результатом професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності стане сформована риторична компетентність – здатність здійснювати ораторську діяльність в освітньому та військовому середовищі, забезпечувати ефективність публічного мовлення, а також здатність мислити креативно, критично, гнучко, системно.

Ця компетентність виражається через результати навчання: уміння публічно виступати з промовами академічного, наукового, військового жанрів, різних типів і видів, будуючи ефективну риторичну взаємодію з цільовою аудиторією та досягаючи впливу на інформаційному, когнітивному, емоційному, мотиваційному рівнях; чітко, лаконічно, змістовно викладати власні наукові ідеї та бачення, переконливо й вичерпно презентувати освітні та наукові результати; застосовувати

основні закони і правила аргументації та полеміки в публічному мовленні й міжособистісній комунікації.

Компетентнісний підхід застосовується для виявлення структури готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та характеристики її змістових компонентів, оцінювання динаміки сформованості показників готовності до ораторської діяльності, рівнів готовності у процесі професійної підготовки до ораторської діяльності.

Системний підхід, як зазначає К. Осадча, являє собою напрям методології спеціального наукового пізнання та педагогічної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем [317, с. 310]. Системний погляд на ораторську діяльність дає змогу зрозуміти тісні взаємозв'язки між підготовкою до публічного виступу, управлінням аудиторією під час промови, зворотним зв'язком, рефлексією й досягненням суб'єктами ораторської діяльності обопільних цілей. Використання системного підходу спричинено потребою розроблення системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Реалізація *технологічного підходу* через упровадження в освітній процес педагогічних технологій, з погляду І. Княжевої, сприяє максимальному наближенню змісту, форм, моделей, методів навчання до професійної діяльності, підготовці компетентних викладачів, вироблення практичних умінь і навичок, створення нових підходів до організації освітнього процесу, посилення його індивідуалізації, людиноцентричності, результативності [161, с. 165]. В ораторській діяльності підхід реалізується через активне використання педагогічних технологій у процесі підготовки та виголошення публічних промов, створення сучасного освітнього й навчального контенту для слухачів (курсантів, студентів), забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії у процесі вивчення ними академічних дисциплін, підвищення якості самостійної підготовки. Окрім цього в межах дослідження технологічний підхід став засадничим для обґрунтування й розроблення технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що дало змогу досягнути мети роботи.

Особистісно орієнтований підхід передбачає послідовне й цілеспрямоване ставлення викладача до слухача як самосвідомої особистості, унікального суб'єкта взаємодії незалежно від його індивідуальних особливостей та інтересів, яке сприяє інтелектуальному й духовному розвитку і саморозвитку, створює умови та можливості для розвитку творчого потенціалу [335, с. 206]. В ораторській діяльності підхід реалізується через врахування викладачем індивідуальних, особистісних і професійних характеристик цільової аудиторії та цілеспрямоване створення відповідно до них розвивального середовища, зважаючи на актуальні потреби й запити. Окрім цього орієнтація оратора на особистість слухача забезпечує створення корисного контенту публічного виступу та подальше правильне його декодування аудиторією, досягнення інформаційного, когнітивного, емоційного, мотиваційного впливу на неї.

Реалізація особистісно орієнтованого підходу сприяє побудові ефективної риторичної взаємодії з цільовою аудиторією завдяки задоволенню її потреб і запитів, виявленню індивідуальних характеристик оратора, що забезпечують творче самовираження особистості та формування автентичного ораторського стилю, розкривають неповторне «Я спікера». Підхід дає змогу побудувати індивідуальну траєкторію розвитку викладача як професійного спікера.

Гуманістичний підхід дає змогу розглядати проблему формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності з позицій індивідуалізації та гуманізації педагогічного впливу на нього як на особистість, індивідуальність і суб'єкта ораторської діяльності; виявити знання цільової аудиторії як запоруку завоювання її довіри та розвитку. Згідно з Г. Баллом, гуманістичний підхід вимагає якнайбільшого заохочення особистісної свободи, нерозривно пов'язаної з відповідальністю. Чим вищий їх рівень, тим більше викладач виступає як суб'єкт вчинків [12, с. 97]. У такому разі варто вести мову про суб'єктність і вчинковість в ораторській діяльності, реалізацію публічного виступу як освітнього вчинку. У процесі формування готовності до ораторської діяльності потрібно спрямовувати викладача на розкриття особистісного потенціалу, реалізацію суб'єктної активності в ораторській діяльності, творче самовираження, досягнення власних

цілей, водночас несення відповідальності за її результативність і для нього, і для цільової аудиторії.

Згідно із *синергетичним підходом* професійна підготовка до ораторської діяльності триває постійно, самоорганізується викладачем через освітній процес, публічні виступи на різного роду освітніх, наукових, науково-популярних заходах, неформальну й інформальну освіту, що забезпечує цілісність підготовки. Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності відбувається в контексті синергетичної ідеї, відповідно до якої оратор постає перед аудиторією як професійний спікер, професіонал (експерт) у певній галузі та особистість.

Контекстний підхід, як стверджує О. Самойленко, передбачає систему переходів від навчальної діяльності академічного типу через форми квазіпрофесійної діяльності до навчально-професійної, а потім – реальної професійної діяльності; є ефективним процесом, що спонукає слухачів до навчання й робить його більш значущим через реальну практику з автентичними проблемами [373, с. 118–119]. Контексне навчання, за визначенням Н. Дем'яненко, характеризується інерцією процесів навчання, пізнання, спілкування та практики, створенням умов для розвитку творчої індивідуальності усіх суб'єктів педагогічного процесу [105, с. 16].

З позиції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, реалізація контекстного підходу передбачає поєднання у процесі професійної підготовки оратора навчальної діяльності з активною ораторською практикою в освітньому середовищі ВВНЗ і поза ним, зворотним зв'язком від аудиторії та риторика. Окрім цього вагомим значення набуває діяльність оратора в різних риторичних контекстах. Викладачу пропонуються публічні виступи перед різними цільовими аудиторіями, різні промови за типами й видами з різними риторичними ситуаціями, виступи на різні теми, як професійного спрямування, так і загальноакадемічного, що сприяє набуттю різностороннього ораторського досвіду й підвищенню рефлексії ораторської діяльності.

Праксеологічний підхід, як зазначає Л. Романовська, спрямований на актуалізацію та реалізацію в діяльності «ефективності», що передбачає досягнення

високого результату з мінімальними ресурсними витратами, «результативності», яка виявляється у співвідношенні мети й досягнутого результату, «оцінки», що характеризує дію з позиції ефективності та результативності [360, с. 160]. У цьому контексті ведемо мову про концептуальний погляд викладача на ораторську діяльність, постановку цілей для кожного публічного виступу, побудову стратегії й тактики промови, що забезпечать доцільність ораторських дій, успішність риторичної взаємодії з цільовою аудиторією і досягнення результату – певного ефекту в ораторській діяльності.

Праксеологічний підхід використано з метою дослідження підготовки публічного виступу як механізму втілення задуму оратора в комунікаційну стратегію ораторської діяльності для забезпечення доцільності ораторських дій та успішності впливу на цільову аудиторію. Якість підготовки оратора до публічної промови виражається у продуктивності його дій у процесі виконання риторичних завдань і риторичної взаємодії зі слухачами.

Індивідуально-творчий підхід зорієнтований на формування автентичного «Я професійного спікера», творчої індивідуальності та творчої самобутності, що розкривається через публічне мовлення викладача, вибудовування індивідуальної траєкторії розвитку оратора залежно від рівня розвиненості його ораторських умінь і професійних властивостей, а також спонукання до самоствердження й професійного самоздійснення, суб'єктності та вчинковості в ораторській діяльності.

Описані принципи й методологічні підходи розкривають основні ідеї формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності у процесі професійної підготовки оратора.

Отже, на основі наукових розвідок, аналізу ораторської практики професійних спікерів і досвіду викладання риторики нами сформульовано основні положення концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності:

- проблема формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності потребує обґрунтування теоретико-методичних засад ораторської

діяльності, розроблення структури й розуміння етапів її здійснення, визначення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ, окреслення портрету викладача як професійного спікера;

- формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має здійснюватися у процесі професійної підготовки до ораторської діяльності на основі науково обґрунтованої системи, визначених організаційно-педагогічних умов і принципів, розробленого та впровадженого технологічного забезпечення цього процесу;

- професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності спрямована на професійний розвиток оратора, формування мотивації та потреби в досягненнях в ораторській діяльності, розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, опанування етапів здійснення ораторської діяльності, оволодіння практичними інструментами ораторського мистецтва й красномовства;

- зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має базуватися на вивченні риторики, залученні до ораторської практики та активного навчання з метою розвитку викладача як професійного спікера;

- ораторська практика має відображати архітектуру ораторської діяльності й бути спрямованою на роботу оратора в різних риторичних контекстах, що сприятиме набуттю ораторського досвіду в побудові ораторського поля, реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності та здійснення інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію;

- форми й методи професійної підготовки до ораторської діяльності мають відображати специфіку ораторської діяльності в освітньому та військовому середовищі й спрямовуватись на формування мотиваційного, світоглядного, автентичного, комунікативного та діяльнісного компонентів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;

– результатом професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має стати готовність до неї на основі розвиненості риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера;

– досягнення ефективності професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності можливе за умови гармонійного поєднання в ній засобів формальної, неформальної та інформальної освіти, оцінюється на основі динаміки сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Таким чином, основні положення концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності відображають мету й завдання їх професійної підготовки до ораторської діяльності, принципи та зміст підготовки, структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, систему професійної підготовки до ораторської діяльності. Реалізація концептуальних положень дає змогу підготувати викладачів ВВНЗ до ефективного здійснення ораторської діяльності в сучасному освітньому просторі та військовому середовищі.

3.2. Структура готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Ефективне здійснення ораторської діяльності відповідно до мети й визначеної комунікаційної стратегії, виголошення публічних промов різних типів і видів, виконання риторичних завдань, побудова риторичної взаємодії з цільовою аудиторією, робота в різних риторичних контекстах на засадах автентичності й творчості потребують сформованої готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, що виступає однією з основних умов розкриття творчого потенціалу риторичної особистості, самовираження й професійного самоздійснення, досягнення вагомих результатів в освітній діяльності.

Аналіз досліджень засвідчує відсутність наукових розвідок із питання формування готовності викладача до ораторської діяльності. Творчі пошуки науковців кореняться у вивченні проблем формування риторичної компетентності (С. Горобець, Н. Грона, Т. Конівіцька, О. Корчова, В. Нищета, О. Семеног,

Д. Ципіна), комунікативної компетентності (М. Барахтян, А. Марушкевич), комунікативно-мовленнєвої компетентності (Л. Березовська), мовленнєвої компетентності (Л. Мацько, О. Сидоренко), ораторських умінь (Ю. Дишлюк), риторичних умінь (А. Воробйова, Н. Калюжка, А. Первушина, О. Ранюк, Є. Тягнирядно), ораторської майстерності (Л. Литовченко).

Готовність до діяльності, як стверджує Л. Козак, зумовлюється багатьма чинниками, зокрема системою мотивів і цілей, наявністю професійних знань і вмінь, безпосереднім залученням викладача до діяльності, у процесі якої активно формуються потреби, інтереси, мотиви здобуття сучасних знань і вмінь [164, с. 235].

Тож, усвідомлення сутності ораторської діяльності викладача в методологічному вимірі, означення вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, розроблення портрету викладача як професійного спікера, а також практичний досвід ораторської діяльності та викладання риторики у ВВНЗ для різних категорій цільової аудиторії (слухачі оперативного, стратегічного рівнів військової освіти, ад'юнкти, слухачі курсів підвищення кваліфікації для НПП) дали змогу визначити структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності розглядаємо як інтегративне особистісне утворення, що характеризується сформованістю мотиваційно-цільового, світоглядно-пізнавального, автентично-творчого, комунікативно-емоційного, діяльнісно-рефлексивного критеріїв і виявляється в риторичній підготовленості до ефективного виконання риторичних завдань, риторичної взаємодії у процесі ораторської діяльності, інформаційного, когнітивного, емоційного та мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію [215].

Нами визначено структурні компоненти готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, а саме:

- мотиваційний;
- світоглядний;

- автентичний;
- комунікативний;
- діяльнісний.

Мотиваційний компонент готовності до ораторської діяльності визначає потреби, мотиви й цілі, які постають засобами психічної регуляції ораторської діяльності. Саме від мотивів, як зазначає В. Роменець, залежить, що являє собою кожна дія оратора, який суб'єктивний сенс вона має для нього та аудиторії, як відтворює внутрішній світ, картину його «Я». Також учений пише про оптимум мотивації, що визначає найкращу якість виконання ораторської діяльності [319].

Тож, мотиваційний компонент орієнтує спікера на розвиток мотивації до успіху, стійкої потреби в досягненнях, викорінення мотивації до уникнення невдачі, що впливає на визначення викладачем шляхетної мети в ораторській діяльності, спрямованість на служіння аудиторії, сприйняття кожного публічного виступу як освітнього вчинку, постановку й досягнення конкретних цілей у публічних промовах, самореалізацію, самоствердження та професійне самоздійснення, суб'єктність і вчинковість в ораторській діяльності [208]. Мотивація до успіху спонукає оратора сприймати кожен публічний виступ як можливість презентувати слухачам власні освітні й наукові здобутки, поділитися з ними цінними знаннями, практичними інструментами, озброїти їх актуальною та корисною інформацією, навчити, мотивувати, спрямувати.

Мотивація становлення й розвитку в ораторській діяльності актуалізує відповідну потребу, трансформується викладачем у певну мету [319]. Потреба в досягненнях, яку визначають першою в найкращих фахівців, спрямовує спікера на досягнення вагомих результатів як у публічних виступах, так і за їх допомогою в освітній діяльності. Як зазначає Д. Гоулман, особистість із високою потребою в досягненнях орієнтована на результат, має потужне бажання діяти відповідно до власних цілей і вимог, ставить перед собою виклики, готова йти на усвідомлений ризик, шукає способи діяти ефективніше, вчиться поліпшувати свої результати [99, с. 164].

Мотивація до успіху й потреба в досягненнях спрямовують оратора до систематичного активного навчання, риторичної підготовки, особистісного зростання та розвитку як професійного спікера, досягнення ораторської майстерності. Кожна промова в такому разі – виклик, який слід подолати, отримавши максимальну користь для себе і принісши її цільовій аудиторії. Спікер орієнтований на формування позитивного педагогічного іміджу як особистості, військового лідера, викладача, науковця, а також професійного й особистого бренду, здобуття авторитету у військовому середовищі та слухацькій (курсантській) аудиторії.

Світоглядний компонент готовності до ораторської діяльності передбачає прагнення викладача до пізнання, дослідження, систематичного творчого пошуку, особистісного й професійного розвитку, досягнення експертності та інноваційності у професійній діяльності, свідоме перетворення навколишньої дійсності в можливості для розвитку й зростання, усвідомлення ролі оратора та ефективності ораторської діяльності в розкритті потенціалу слухачів (курсантів, студентів), трансформації знань викладача в їхній розвиток, забезпечення інтелектуального потенціалу на полі бою [208].

Оратор, орієнтований на результативність ораторської діяльності, чітко усвідомлює важливість власного розвитку для розвитку цільової аудиторії, створення оригінальних освітніх курсів, сучасного освітнього контенту, підготовку ґрунтовних і креативних публічних виступів, задоволення потреб і запитів аудиторії. Тому концепція навчання впродовж військової кар'єри (життя) стає базовою в його діяльності, а допитливість – фундаментальною властивістю, що розвиває ідеї найвищого рівня, спонукає не зупинятися на досягнутому чи пізнаному, постійно відкривати для себе нові освітні горизонти, не задовольнятися здобутим знанням, повсякчас підвищувати ерудованість, розвивати дизайн-мислення і прагнути експертності. Оригінальні публічні виступи створюються на основі не лише фундаментальних знань викладача, а й багатого світогляду, високої ерудованості та вміння синтезувати знання з різних галузей.

Професійний спікер усвідомлює цінність риторичних знань для якісної ораторської діяльності, систематично здійснює риторичну підготовку через неформальну та інформальну освіту, розвиває soft skills і hard skills, шукає дієві ораторські техніки й прийоми, розробляє авторський креативний та інноваційний освітній і навчальний контент, постійно опановує нові інструменти, апробує різні стратегії й тактики в публічних виступах, систематично отримує зворотний зв'язок від різних цільових аудиторій, рефлексує, перетворює його в зону власного розвитку в ораторській та освітній діяльності.

Автентичний компонент готовності до ораторської діяльності дає змогу розкрити особистість та індивідуальність оратора, виявити його справжнє «Я», інтелектуально-творчий потенціал, простежити картину світу й реалізацію творчої самобутності в ораторській діяльності. Автентична особистість чітко усвідомлює власні сильні та слабкі сторони, здатна до внутрішнього осмислення, інтеріоризації знань у картину світу «Я оратора», досягнення внутрішньої свободи через реалізацію «Я» в ораторській та освітній діяльності, планує динамічно-лонгітудне становлення як експерта в освітній (науковій) галузі та професійного спікера в ораторській діяльності, зорієнтована на вчинковість [208]. Адже, за свідченням В. Роменця, саме вчинок викристалізовує неповторний зміст «Я» викладача й робить його доступним безпосередньому спостереженню. Згідно з дослідником, зорієнтованість оратора на вчинковість і сприйняття публічного виступу як освітнього вчинку унеможливорює стереотипність та слідування усталеному в ораторській діяльності. Натомість зміст діяння викладача постає в неповторному, індивідуалізованому способі вчинення (діяльності) [319], що вимагає креативності, інтелектуальної розкутості, дизайн-мислення й творчої свободи виявлення особистості в роботі спікера, водночас формує його ораторський стиль.

Автентична впевнена в собі особистість здатна реалізувати творчий потенціал, проявити сміливість і творчу самобутність в ораторській діяльності, продукувати нові ідеї й педагогічні новації, навіть «жити у світі ідей», повсякчас працювати з новими викликами, різними цільовими та статусними аудиторіями, виявляти лідерство, прагнути до досконалості. Коли предметом перетворення

викладача, як зазначає В. Роменець, стає «світ ідей, ідеалів, прагнень», його діяльність набуває іншого змісту – ціннісного духовного творення [319].

Комунікативний компонент готовності до ораторської діяльності виявляє здатність оратора встановлювати контакт, будувати риторичну взаємодію з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, долати емоційну відстань між ними, слухати й чути слухача, бути привабливим і позитивно сприйнятим на емоційному рівні, завойовувати довіру аудиторії, створювати позитивно заряджене ораторське поле, що вабить енергетичним магнетизмом, відкрите комунікативне середовище, адаптивно реагувати на зміну комунікативних умов ораторської діяльності, здійснювати емоційний контроль над публічним виступом, насичувати його «емоційною енергією» [208].

Для емоційного та мотиваційного впливу на цільову аудиторію, за свідченням А. Карія, потрібно з нею встановити емоційний зв'язок, звернутися до почуттів, викликати емоційну реакцію. У такому разі слухачі «занурюються» в контент промови, оратор заволодіває їхньою увагою [147, с. 36]. Окрім цього спікер має гнучко реагувати на потреби й запити цільової аудиторії, не відхиляючись від комунікаційної стратегії ораторської діяльності. Сучасний формат публічних промов вимагає від викладача вміти будувати комунікативну взаємодію очно, віддалено та змішано, виступаючи онлайн чи офлайн, або записуючи відео (відеокурс, відеолекцію, онлайн-курс, освітній серіал), науковий подкаст.

Виявлення й визнання лідерства оратора, побудова ефективної риторичної взаємодії з аудиторією, розуміння її потреб, інтересів, сприйняття індивідуальності слухача на особистісному та професійному рівнях вимагають комунікативної толерантності й розвиненого емоційного інтелекту, що дають змогу спікеру створювати зону емоційного комфорту під час виступу як для себе, так і слухачів.

Діяльнісний компонент готовності до ораторської діяльності означає виявлення лідерської позиції та ораторського потенціалу викладача в ораторській діяльності, реалізацію риторичних знань та ораторських умінь під час підготовки й виголошення публічних промов, володіння прагматичним арсеналом спікера,

накопичення ним власної методичної скриньки дієвих ораторських методів, технік, прийомів. Уміння, як зазначає В. Роменець, виявляють здатність спікера до цілісного, повного, завершеного циклу ораторського діяння. Рівень володіння ораторськими вміннями виражається в майстерності, легкості та креативності ораторських дій [319]. Продуктивність дій оратора, зі свого боку, засвідчує рівень його риторичної підготовленості.

Реалізація спікером архітекtonіки ораторської діяльності для кожного публічного виступу забезпечує ефективність і результативність його дій у риторичній взаємодії з різними цільовими аудиторіями, навчає гнучко вибудовувати стратегію й тактику промови. Зворотний зв'язок та рефлексія оратора виявляють зону його розвитку, спонукають до належного осмислення, внутрішнього обмірковування здобутого ораторського досвіду. Отримані ідеї викладач інтеріоризує у власний розвиток і творчу діяльність для створення оригінального освітнього й навчального контенту.

Отже, обґрунтування структури готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, змістова характеристика її складових засвідчують багатокомпонентність, цілеспрямованість і динамічність розвитку мотивів, потреб, риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера. Готовність до ораторської діяльності є передумовою забезпечення ефективності виконання викладачем риторичних завдань і риторичної взаємодії в ораторській діяльності, ефективності публічного мовлення й трансформаційного впливу на цільову аудиторію, а також розкриття творчої самобутності та автентичної індивідуальності НПП, суб'єктності, вчинковості й професійного самоздійснення в ораторській діяльності. Сформованість структурних компонентів готовності до ораторської діяльності забезпечують професійну компетентність викладача в ораторській діяльності та готовність до її здійснення. Дослідження формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності потребує розроблення відповідної методики.

3.3. Методика дослідження формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

З'ясування теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача, розуміння сутності та структури ораторської діяльності, побудова її архітекτονіки, визначення вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності, виокремлення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ, усвідомлення специфіки публічних промов в освітньому та військовому середовищі, створення портрету викладача як професійного спікера дали змогу розробити методику дослідно-експериментальної роботи з формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й обґрунтувати вибірку досліджуваних.

Найперше нами було розроблено структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. На основі характеристики змісту структурних компонентів готовності, ми визначили критерії й відповідні показники готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності [208]:

- мотиваційно-цільовий;
- світоглядно-пізнавальний;
- автентично-творчий;
- комунікативно-емоційний;
- діяльнісно-рефлексивний.

Мотиваційно-цільовий критерій готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності конкретизовано в таких показниках: мотивація до успіху, потреба в досягненнях.

Серед показників світоглядно-пізнавального критерію виділяємо такі, як-от: риторичні знання, світогляд дослідника, ораторські звички.

Показниками автентично-творчого критерію готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності визначаємо такі: автентичність, упевненість у собі, креативність.

Комунікативно-емоційний критерій готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності конкретизовано в наступних показниках: комунікабельність, комунікативна толерантність, емоційний інтелект.

Серед показників діяльнісно-рефлексивного критерію готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності виділяємо такі, як-от: лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність.

Характеристика структурних компонентів, визначення критеріїв і показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності дали змогу запропонувати рівневу оцінку результатів.

Рівень готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ми визначаємо як ступінь сформованості показників готовності до ораторської діяльності та їх прояву в поведінці, що засвідчує ефективність дій оратора, досягнення цілей і впливу в ораторській діяльності [208]. Це дало змогу нам запропонувати змістову характеристику *творчого, інтеріоризованого, конструктивного й репродуктивного* рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Особливістю авторського рівневого підходу є характеристика риторичної підготовленості оратора, реалізації ним риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера на різних рівнях, що засвідчать відповідну ефективність його дій у публічних виступах.

Творчий рівень готовності до ораторської діяльності характеризується стійкою мотивацією до успіху, високою потребою в досягненнях, що спрямовують викладачів вибудовувати чітку комунікаційну стратегію ораторської діяльності, реалізовувати всі етапи ораторської діяльності, систематично здійснювати риторичну підготовку з метою досягнення рівня професійного спікера й ораторської майстерності. Викладачі чітко розуміють своє «ЧОМУ», яке визначає їх цілі й поведінку в ораторській діяльності. Вони спрямовані на самоствердження та самореалізацію через публічні виступи, а також систематично практикують ораторські звички: ретельно готуються до кожного публічного виступу, зворотний зв'язок перетворюють в інструмент самовдосконалення у процесі рефлексії, активно навчаються й багато читають, до того ж різножанрову літературу.

Викладачі мають високий рівень риторичних знань, креативності, допитливості, творчої уяви й творчого мислення, впевненості в собі, емоційного інтелекту, комунікабельності, комунікативної толерантності. Їх поведінка в аудиторії характеризується яскраво вираженою лідерською позицією, автентичним виявленням творчої індивідуальності. Вони легко встановлюють контакт із цільовою аудиторією, налагоджують взаємодію на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, викликають довіру до себе й поданого контенту, вдало застосовують різноманіття ораторських технік і прийомів.

Публічні виступи характеризуються оригінальністю контенту, його ефектною візуалізацією, контекстуальною побудовою інформаційної магістралі промови, чіткою аргументацією позиції чи бачення, створенням магнетично привабливого ораторського поля, викликом емоційного відгуку в аудиторії. Побудова й форма подачі контенту промови забезпечують правильне його декодування цільовою аудиторією, повністю відповідають закономірностям ораторської діяльності, принципам ораторського мистецтва, вимогам і правилам публічного виступу. Оратор здатний ефективно працювати в різних риторичних контекстах.

Інтеріоризований рівень готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності характеризується вмотивованістю до успіху, достатньою або високою потребою в досягненнях, володінням технологією підготовки публічної промови, рефлексією в ораторській діяльності, що спрямовує їх до розвитку як професійних спікерів, дає змогу інтеріоризувати отриманий досвід і зворотний зв'язок у внутрішню сутність, належно осмислювати ідеї, запитання, коментарі від аудиторії, вести «внутрішнє» їх обмірковування. Проте викладачам не вистачає наполегливості в риторичній підготовці, практикуванні звичок систематично читати й навчатися, що стає на заваді в розвитку уміння синтезувати знання з різних галузей. Відповідно контент публічних виступів рідше відрізняється оригінальністю. Оратори допускають незначні помилки в побудові інформаційної магістралі промови, аргументації головної думки, що дещо порушує правильність декодування слухачами їх повідомлення. Допущені помилки у візуалізації

контенту знижують вплив на візуальну й кінестетичну репрезентативні системи аудиторії. Промова характеризується відповідністю більшості законів ораторської діяльності, принципів ораторського мистецтва, правил і вимог до публічного виступу.

Викладачі установлюють контакт із цільовою аудиторією, завойовують її довіру, вибудовують комунікативну взаємодію, здійснюють емоційний контроль над виступом, проте використовують недостатню кількість ораторських технік і прийомів для зацікавлення й утримання уваги слухачів. Вони мають достатній рівень риторичних знань, креативності, допитливості, творчої уяви й творчого мислення, емоційного інтелекту, комунікабельності, комунікативної толерантності, проявляють лідерство та автентичність, інтеріоризують кращі зразки ораторських дій, отриманий досвід ораторської практики і зворотного зв'язку від риторів й цільових аудиторій.

На *конструктивному рівні* готовності до ораторської діяльності спостерігаємо мотивацію до невдачі, середній рівень потреби в досягненнях, які не дають змоги викладачам визначати чіткі цілі й вибудовувати комунікаційну стратегію ораторської діяльності, що призводить до розбалансованості стратегії й тактики в публічних виступах. Окрім цього це значно знижує їх активність у риторичній підготовці, розвитку soft skills і hard skills оратора. Вони недооцінюють цінність зворотного зв'язку й рефлексії в ораторській діяльності. Відсутня систематична практика ораторських звичок. Викладачі займаються неформальною та інформальною освітою рідше з власного бажання, більше через постановку їм таких завдань. Незнання ораторами свого «ЧОМУ» не дає змоги розвинути автентичність, хоча можна спостерігати невинуватно високий рівень упевненості в собі. Середній рівень упевненості викликає підвищений рівень хвилювання в публічному виступі, який негативно впливає на форму подачі контенту та взаємодію з аудиторією.

Викладачі володіють середнім рівнем риторичних знань, працюють фрагментарно над розвитком ораторських умінь, знають етапи підготовки до промови, проте не вважають за потрібне реалізовувати їх усі в ораторській практиці, посиляючись зазвичай на нестачу часу. Водночас вносять зміни в

алгоритми чи зразки ораторських дій, здатні їх адаптувати до нових умов ораторської діяльності. Оратори проявляють середній рівень креативності, допитливості, творчої уяви й творчого мислення, емоційного інтелекту, лідерства. Хоча комунікабельність може бути розвинена на достатньому рівні або ж вони проявлятимуть у поведінці скутість, комунікативну відстороненість. Викладачі можуть достатньо емоційно відреагувати на коментар слухача в публічному виступі, який віддзеркалює незгоду з ними або протилежну позицію. Контакт з аудиторією встановлюється, але втрачається під час виступу, виявляються складнощі в побудові ефективної риторичної взаємодії з нею, доборі влучних ораторських технік управління її увагою. Промова характеризується стандартним підходом до побудови, відображає до 50 % принципів ораторського мистецтва, допускаються порушення частини правил і вимог до публічних виступів.

Репродуктивний рівень готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності характеризується мотивацією до уникнення невдач, середнім або низьким рівнем потреби в досягненнях, відсутністю риторичної підготовленості, низьким рівнем риторичних знань, неволодінням технологією підготовки публічної промови. Відповідно під час підготовки виступу допускаються значні помилки, що призводять до потрапляння ораторів одночасно в кілька пасток ораторської діяльності, хоча вони цього можуть не усвідомлювати й не знати, що роблять неправильно. Спікери відтворюють засвоєні знання, діють за зразком у звичних риторичних ситуаціях, виконують завдання за певними алгоритмами чи інструкціями. Викладачі не здатні визначити «ЧОМУ» в ораторській діяльності, вибудувати її комунікаційну стратегію, виступають публічно лише в разі крайньої потреби. Водночас можуть вважати, що ораторські здібності неможливо розвинути, оскільки вони передаються генетично.

Оратори проявляють низький рівень креативності, допитливості, творчої уяви й творчого мислення, емоційного інтелекту, лідерства. Промови будуються за шаблоном або характеризуються відсутністю структури, відсутністю взаємодії з цільовою аудиторією, мінімальною кількістю ораторських технік і прийомів, невдалою візуалізацією контенту, що призводить до порушення більшості

закономірностей ораторської діяльності, принципів ораторського мистецтва, правил і вимог до публічних виступів.

Глибокий аналіз ораторської діяльності, визначення критеріально-рівневого підходу до формування готовності викладачів до неї дали змогу дібрати діагностичний інструментарій для педагогічного оцінювання сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, відображений у табл. 3.1. Педагогічне оцінювання полягало в застосуванні комплексу діагностичних методик із метою виявлення рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Таблиця 3.1

**Діагностичний інструментарій оцінювання сформованості показників
готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності**

Критерії	Показники	Діагностичні методики
Мотиваційно-цільовий	Мотивація до успіху	Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Меграбяна
	Потреба в досягненнях	Опитувальник «Потреба в досягненнях» Ю. Орлова (адаптований варіант)
Світоглядно-пізнавальний	Риторичні знання	Опитувальник оцінювання риторичних знань
	Світогляд дослідника	Анкета «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички» Методика дослідження креативності (шкали допитливості, уяви та творчого мислення)
	Ораторські звички	Анкета «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички»
Автентично-творчий	Автентичність	Опитувальник автентичності (The Authenticity Inventory, AI-3) M. Kernis, B. Goldman
	Упевненість у собі	Тест упевненості в собі (адаптована методика В. Ромерка)
	Креативність	Методика дослідження креативності
Комунікативно-емоційний	Комунікабельність	Багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» (шкала комунікабельності)
	Комунікативна толерантність	Методика діагностики комунікативної толерантності В. Бойка

	Емоційний інтелект	Методика діагностики емоційного інтелекту Н. Холла
Діяльнісно-рефлексивний	Лідерська позиція	Методика визначення ефективності лідерства
	Ораторські вміння	Публічний виступ
	Рефлексивність	Опитувальник для визначення рівня рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар

Використаний діагностичний інструментарій нами адаптовано до характеристик рівнів готовності викладачів до ораторської діяльності (творчого, інтеріоризованого, конструктивного, репродуктивного).

Для вивчення динаміки сформованості готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності протягом 2019–2025 рр. проведено лонгітюдний педагогічний експеримент, у якому взяло участь 275 офіцерів (офіцери оперативного та стратегічного рівнів військової освіти, ад'юнкти). Характеристика контингенту досліджуваних відображена в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Характеристика контингенту офіцерів, залучених до педагогічного експерименту у 2019–2025 рр.

Етапи педагогічного експерименту	Навчальний рік	Кількість офіцерів оперативного / стратегічного рівнів підготовки	Кількість ад'юнктів		Загальна кількість досліджуваних
			денної форми навчання	заочної форми навчання	
Пілотний	2019–2020	30 / 20			50
Констатувальний, формувальний, контрольний	2020–2021		40		40
	2021–2022		34		34
	2022–2023		26	7	33
	2023–2024		35	11	46
	2024–2025		41	31	72
Усього		50	176	49	275

Педагогічний експеримент проведено в чотири етапи протягом 2019–2025 рр. Експериментальною базою дослідження стали ВВНЗ Міністерства оборони України: Військова академія (м. Одеса), Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Національний університет оборони України, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Водночас основною експериментальною базою дослідження обрано Національний університет оборони України (далі – НУОУ), оскільки:

по-перше, лише у цьому ВВНЗ здійснюється підготовка офіцерів оперативного й стратегічного рівнів військової освіти (відповідають ступеню вищої освіти «магістр»). Видові ВВНЗ України забезпечують підготовку фахівців тактичного рівня військової освіти (за ступенями вищої освіти «бакалавр» і «магістр»);

по-друге, основна частка майбутніх докторів філософії навчається на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти в НУОУ за 10 освітньо-науковими програмами (далі – ОНП) на противагу іншим ВВНЗ України (Військова академія (м. Одеса) – одна ОНП, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут – дві ОНП, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова – одна ОНП, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – чотири ОНП, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба – п'ять ОНП);

по-третє, 98 % офіцерів, які вступають до ад'юнктури НУОУ мають оперативний або стратегічний рівень військової освіти, значний досвід служби у військах та/або досвід науково-педагогічної діяльності, бойовий досвід. Саме тому під час опису результатів педагогічного експерименту ми вживатимемо поняття «викладачі», «ад'юнкти», «офіцери», «досліджувані» як синоніми.

Категорія викладачів ВВНЗ. Основну вибірку досліджуваних склали викладачі ВВНЗ – офіцери, які мають оперативний (стратегічний) рівень вищої освіти – здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, які навчаються за такими спеціальностями: 253 Військове управління (за видами збройних сил) (К5 Військове управління (за видами збройних сил)), 254 Забезпечення військ (сил) (К6 Забезпечення військ (сил)), 255 Озброєння та військова техніка (К7 Озброєння та військова техніка), 263 Цивільна безпека (К10 Цивільна безпека), 011 Освітні, педагогічні науки (А1 Освітні науки), 017 Фізична культура і спорт (А7 Фізична культура і спорт), 053 Психологія (С4 Психологія), 081 Право (D8 Право), 122 Комп'ютерні науки, 126 Інформаційні

системи та технології (F6 Інформаційні системи та технології). Гетерогенність вибірки за різними спеціальностями та професійними спеціалізаціями, віковими характеристиками (31–52 роки), досвідом служби (10–35 років) офіцерів забезпечила зовнішню валідність отриманих результатів. Водночас така репрезентативність вибірки уможливила якісний аналіз результатів педагогічного експерименту.

На *пілотному етапі* експерименту взяло участь 30 офіцерів, які здобувають оперативний рівень, а тактичний отримали у різних ВВНЗ України, та 20 офіцерів, які здобувають стратегічний рівень військової освіти. Його метою стало з'ясування актуальності проблеми й виявлення доцільності подальших експериментальних дій.

На констатувальному, формувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту, проведених протягом п'яти років із вересня до серпня кожного навчального року (2020–2025) взяло участь 225 ад'юнктів ВВНЗ.

Констатувальний етап передбачав визначення критеріїв, показників і рівнів готовності викладачів до ораторської діяльності; добір діагностичного інструментарію для з'ясування рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; контент-аналіз ОНП і навчальних планів ВВНЗ щодо наявності освітніх компонентів, які забезпечують професійну підготовку до ораторської діяльності й розвиток викладача як професійного спікера; оцінювання сформованості готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, аналіз отриманих емпіричних результатів.

Метою *формувального етапу* педагогічного експерименту стало розроблення та впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, визначення організаційно-педагогічних умов, розроблення та впровадження технологічного забезпечення формування готовності викладачів до ораторської діяльності в освітній процес ВВНЗ, спрямованих на підвищення рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

На *контрольному етапі* оцінено ефективність системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності через виявлення динаміки сформованості показників готовності викладачів до ораторської діяльності, узагальнено отримані емпіричні результати, виявлено кореляційні зв'язки між показниками готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

За результатами педагогічного експерименту виділено етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера й окреслено перспективні напрями професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

У процесі дослідження нами використано комплекс теоретичних, емпіричних і статистичних методів. Серед теоретичних методів дослідження: аналіз, синтез, порівняння й систематизацію наукових джерел – для формування наукового апарату, визначення сутності основних понять дослідження, з'ясування теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача; історико-педагогічний аналіз – для вивчення розвитку риторичного вчення з доби Античності до сьогодення; теоретичний і порівняльний аналіз, структурування й узагальнення – для розроблення структури та архітектоніки ораторської діяльності викладача, структури готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, обґрунтування концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; аналіз ораторської практики в освітньому та військовому середовищі – для виявлення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ; порівняльний аналіз ораторської діяльності професійних ораторів – для формування портрету викладача як професійного спікера; моделювання – для розроблення системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; прогнозування – для встановлення перспективних напрямів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Серед емпіричних методів дослідження використано такі: контент-аналіз документів (освітньо-наукових програм, навчальних планів, робочих програм академічних дисциплін) – для вивчення змісту професійної підготовки до ораторської діяльності у ВВНЗ; педагогічне спостереження, анкетування,

тестування – для обґрунтування критеріїв і показників, визначення рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; ретроспективний аналіз власного педагогічного досвіду автора, педагогічний експеримент (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний етапи) – для виявлення динаміки в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розроблення та перевірки ефективності системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

За допомогою статистичних методів (описової статистики, кількісного і якісного аналізу емпіричних даних, кореляційного та порівняльного аналізу (r -Пірсона для визначення розміру ефекту досліджуваних показників, t -критерій Стьюдента, U -критерій Манна–Уїтні для аналізу величини зсуву значень шкал у залежних групах) оброблено результати педагогічного експерименту, оцінено ефективність професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Отже, обґрунтування й характеристика структурних компонентів, критеріїв, показників і рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, добір діагностичного інструментарію, обґрунтування експериментальної бази дослідження й означення вибірки досліджуваних, окреслення завдань педагогічного експерименту та методів дослідження забезпечили якісне педагогічне оцінювання сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й засвідчили потребу в розробленні системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

3.4. Результати оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності на констатувальному етапі педагогічного експерименту

Педагогічне оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, експериментальна робота з розроблення та впровадження технологічного забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності

здійснювалися в чотири етапи педагогічного експерименту: пілотний, констатувальний, формувальний і контрольний.

На *пілотному етапі* з'ясовано рівень риторичних знань та ораторських умінь офіцерів, які здобувають у НУОУ оперативний (30 осіб) і стратегічний (20 осіб) рівні військової освіти для визначення актуальності й потреби професійної підготовки офіцера до ораторської діяльності. Оцінювання риторичних знань досліджуваних відбувалося за розробленим нами опитувальником (додаток Б), ораторських умінь – за результатами двох публічних виступів (самопрезентації й переконливої промови). Оцінку за результатами опитування для визначення рівня риторичних знань адаптовано відповідно до рівнів готовності викладачів до ораторської діяльності: відмінно – творчий, дуже добре – інтеріоризований, добре – конструктивний, задовільно – репродуктивний.

Аналіз та оцінювання публічної промови відбувалися за розробленими нами критеріями [183]:

- інформативність виступу – змістовність контенту відповідно до теми, лаконічність його подачі, актуальність дібраної інформації, відповідність правилу інформативності виступу, принципам змістовності, доступності, новизни в ораторському мистецтві (виявляються уміння добирати актуальний та оригінальний контент для цільової аудиторії);

- композиційна цілісність промови – якість і структурованість вступної, основної, заключної частин, відповідність правилу золотого перетину (виявляються уміння чітко, лаконічно, зрозуміло й змістовно висловлювати думку, уміння композиційно правильно вибудовувати промову, визначати її стратегію й тактику, контекстуально будувати інформаційну магістраль виступу, уміння якісно робити самопрезентацію);

- переконливість промови – точність підбору аргументів, сильних для цільової аудиторії, правильність побудови лінії аргументації, дотримання балансу між логосом і пафосом у виступі, упевненість, лідерська позиція оратора, відповідність принципам упевненості, лідерства, емоційності в ораторському мистецтві (виявляються уміння аргументувати власну думку, контраргументувати

позицію слухача, уміння долати хвилювання й тривожність та здійснювати емоційний контроль над виступом);

- конгруентність вербального й невербального мовлення спікера, доречне використання невербальних засобів, володіння технікою та культурою мовлення, відповідність принципу різноманітності в ораторському мистецтві (виявляється уміння атракції);

- риторична взаємодія оратора з аудиторією – установлення й підтримання контакту зі слухачами протягом усього виступу, діалогічність промови, відповідність правилам взаємного обміну та взаємодії з аудиторією (виявляються уміння встановлювати контакт із цільовою аудиторією, завойовувати довіру, уміння створювати позитивно енергетично заряджене ораторське поле);

- керування увагою аудиторії – насиченість промови ораторськими техніками: вербальними, невербальними, аудіальними, техніками, пов'язаними з дією, зацікавленість слухачів, відповідність правилу взаємного обміну, принципу концентрації уваги в ораторському мистецтві (виявляються уміння зацікавити аудиторію та керувати її увагою, уміння впливати на візуальну, аудіальну, кінестетичну, дигітальну репрезентативні системи);

- реакції аудиторії – запитання, коментарі, виклик емоційного відгуку у слухачів, правильне декодування ними повідомлення оратора, відповідність принципу відповідальності в ораторському мистецтві;

- креативність оратора – оригінальність контенту промови, зацікавленість у ньому слухачів, вираження автентичного ораторського стилю;

- вільне володіння спікером матеріалом виступу;

- якість відповідей оратора на запитання аудиторії (виявляється уміння відповідати на різні види запитань);

- якість візуалізації контенту промови (виявляється уміння ефектно візуалізувати контент виступу);

- дотримання оратором регламенту виступу – відповідність правилу збереження часу;

- досягнення мети, ефект від промови.

Результати оцінювання риторичних знань та ораторських умінь офіцерів подано в табл. 3.3.

Таблиця 3.3

**Рівні сформованості риторичних знань та ораторських умінь офіцерів
(пілотний етап педагогічного експерименту)**

Рівні Показники	Риторичні знання				Ораторські вміння				Усього на пілотному етапі			
	Оператив- ний рівень		Стратегіч- ний рівень		Оператив- ний рівень		Стратегіч- ний рівень		Оператив- ний рівень		Стратегіч- ний рівень	
	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
Творчий	0	0	0	0	2	6,67	2	10	1	3,33	1	5
Інтеріоризований	2	6,67	4	20	4	13,33	2	10	3	10	3	15
Конструктивний	8	26,67	6	30	12	40	12	60	10	33,34	9	45
Репродуктивний	20	66,66	10	50	12	40	4	20	16	53,33	7	35

Аналіз даних табл. 3.3 засвідчує репродуктивний рівень риторичних знань, що відповідає оцінці «задовільно», у 66,66 % офіцерів оперативного рівня та 50 % офіцерів стратегічного рівня. Натомість відмінні показники відсутні. Такі результати значно знижують якість ораторської діяльності. Опитування показало відсутність належних знань щодо технології підготовки й виголошення промови, ефективної взаємодії оратора з цільовою аудиторією, побудови лінії аргументації в переконливій промові, правил ефективного переконання, управління увагою аудиторії, принципів ораторського мистецтва та основних вимог до публічного виступу, що складають фундаментальну основу його підготовки, ролі невербальних засобів мовлення в подачі інформації, архітектоніки промови для подальшого декодування контенту аудиторією, особливостей відповіді на запитання у виступі.

Дещо кращі показники спостерігаємо в розвитку ораторських умінь, що пов'язано з досвідом служби офіцерів на командних і керівних посадах, систематичної практики публічних виступів. Незважаючи на це, результати дослідження засвідчують їх репродуктивний рівень у 40 % офіцерів оперативного рівня, конструктивний – 40 % офіцерів оперативного рівня та 60 % офіцерів

стратегічного рівня. Інтеріоризований рівень показали лише 13,33 % осіб на оперативному й 10 % – стратегічному рівнях, творчий – 6,67 % і 10 % респондентів відповідно. Для офіцерів, які проходять службу на командних або керівних посадах, особливо стратегічного рівня, розвиненість ораторських умінь є надважливою й має відповідати інтеріоризованому та творчому рівням, оскільки забезпечить ефективність публічних виступів, проведення нарад, інформування особового складу, представлення ЗСУ в засобах масової інформації.

Загальний показник пілотного етапу педагогічного експерименту засвідчує риторичну підготовленість офіцерів здебільшого на репродуктивному – 46 % (оперативний рівень – 53,33 %, стратегічний рівень – 35 % осіб) та конструктивному – 38 % (оперативний рівень – 33,34 %, стратегічний рівень – 45 % осіб) рівнях. У 12 % досліджуваних спостерігаємо інтеріоризований, 4 % – творчий рівень риторичної підготовленості. Такі показники призводять до помилок і потрапляння в пастки ораторської діяльності, унеможливлюють досягнення мети, потрібного ефекту та здійснення повноцінного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Отримані результати спонукали нас проаналізувати навчальні плани (2019–2020) підготовки слухачів оперативного (за спеціальностями 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил)) і стратегічного (за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)) рівнів військової освіти. З'ясовано відсутність освітнього компонента, що забезпечив би професійну підготовку офіцера до ораторської діяльності. Дисципліна «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації» викладалася лише за спеціалізацією «Інформаційно-пропагандистське забезпечення військ (сил)» на оперативному рівні [216; 217].

Натомість вивчення слухачами зазначеного освітнього компонента або «Військової риторики» озброїло б їх риторичними знаннями, практичними інструментами для якісної підготовки й виголошення публічних промов різних типів і видів, управління аудиторією під час виступу, побудови стратегії й тактики промови, доречного використання вербальних і невербальних засобів мовлення,

ведення успішної полеміки та забезпечення ефективності публічного мовлення, а також дало б змогу сформуванню риторичну компетентність.

За результатами пілотного етапу педагогічного експерименту у процес підготовки слухачів стратегічного рівня військової освіти (за спеціальністю 256 Національна безпека (за окремими сферами забезпечення і видами діяльності)) у 2021 році було введено освітній компонент «Філософські аспекти війни і миру та військова риторика», де модулем 1 стала «Військова риторика у структурі стратегічного лідерства» (45 год). Натомість у 2022 році введено окремий освітній компонент «Військова риторика стратегічного лідера» (90 год).

Отже, отримані результати педагогічного оцінювання риторичних знань та ораторських умінь офіцерів оперативного й стратегічного рівнів військової освіти, аналіз навчальних планів їх підготовки засвідчили актуальність і нагальну потребу у професійній підготовці офіцерів до ораторської діяльності, створенні освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності, та формування його як спікера. Це підтвердило доцільність подальших експериментальних дій.

На *констатувальному етапі педагогічного експерименту* визначено й схарактеризовано критерії, показники та рівні готовності викладача до ораторської діяльності, дібрано валідний діагностичний інструментарій їх оцінювання. Наступним кроком став контент-аналіз ОНП і навчальних планів підготовки докторів філософії на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти у ВВНЗ щодо наявності освітніх компонентів, які забезпечують професійну підготовку викладача до ораторської діяльності, оскільки її ядром та основою є опанування курсу риторики.

Прагнучи з'ясувати, яке місце відводиться курсу риторики, нами вивчено 24 ОНП і навчальних плани, проаналізовано обов'язкові й вибіркові освітні компоненти:

– Військова академія (м. Одеса) – ОНП «Озброєння та військова техніка» 2018 і 2021 рр. за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка – курс риторики відсутній;

– Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут – ОНП «Інформаційні системи та технології» 2021, 2022, 2023, 2024 рр. за спеціальністю 126 Інформаційні системи та технології, ОНП «Озброєння та військова техніка» 2021, 2022, 2024 рр. за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка. Установлено наявність обов’язкового освітнього компонента «Педагогічна риторика та культура спілкування» (90 год, із них 32 год аудиторної роботи (8 год – лекції, 20 год – групові заняття, семінари, 4 год – практичні заняття), 58 год самостійної роботи). У 2023 році обсяг аудиторної роботи було зменшено на 2 год (групові заняття), відповідно самостійної роботи збільшено на 2 год;

– Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова – ОНП «Комплекси і засоби озброєння та військової техніки спеціального призначення» 2020 року за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка – курс риторики відсутній;

– Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного – ОНП «Інформаційні системи та технології військового призначення» 2024 року за спеціальністю 126 Інформаційні системи та технології, «Військова педагогіка» 2024 року за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, «Історія та археологія» 2021, 2024 рр. за спеціальністю 032 Історія та археологія, «Озброєння та військова техніка Сухопутних військ» 2021, 2022, 2023, 2024 рр. за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка. Установлено наявність освітнього компонента «Ораторська майстерність викладача вищої військової школи» (90 год), проте він є вибіркоким. На аудиторну роботу виділено 30 год (лекції – 6 год, групові заняття – 10 год, практичні заняття – 12 год, залік – 2 год), самостійну роботу – 60 год. За трьома останніми ОНП викладається обов’язковий освітній компонент «Культура наукової комунікації», у робочій програмі якої виділено 6 год для опанування особливостей усного наукового мовлення, взаємодії доповідача з аудиторією, підготовки наукової доповіді. Водночас, на наше переконання, трьох навчальних занять недостатньо для формування необхідних викладачу вмінь будувати риторичну взаємодію з аудиторією під час виступу, структурувати наукову доповідь відповідно до вимог публічного виступу,

принципів ораторського мистецтва й законів риторики та закономірностей ораторської діяльності, що потребує ораторської практики;

– Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба – ОНП «Інформаційні технології спеціального призначення» 2020 року за спеціальністю 123 Комп'ютерна інженерія, «Системи телекомунікації та радіотехніка» 2020 року за спеціальністю 172 Телекомунікації та радіотехніка, «Створення та експлуатація авіаційного транспорту» 2020, 2021 рр. за спеціальністю 272 Авіаційний транспорт, «Військова кібернетика та управління військами» 2020 року за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил), «Комплекси та системи озброєння і військової техніки» 2020 року за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка – курс риторики відсутній;

– Центральний науково-дослідний інститут ЗСУ – ОНП «Військове управління» 2016, 2021 рр. за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил). В ОНП 2016 р. освітній компонент «Педагогічна риторика та культура спілкування» є обов'язковим. В ОНП 2021 р. освітній компонент «Сучасна педагогічна риторика» є вибірковим, проте вивчається всіма ад'юнктами. Ад'юкти Центрального науково-дослідного інституту ЗСУ освітню складову ОНП опановують у НУОУ. Зокрема курс риторики викладався власне нами.

Отже, аналіз 24 ОНП і навчальних планів підготовки докторів філософії у ВВНЗ України засвідчив наявність академічної дисципліни (освітнього компонента), що забезпечує професійну підготовку викладача до ораторської діяльності й розвиток його як спікера, лише у двох ВВНЗ: Військовому інституті телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, де освітній компонент є обов'язковим, та Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, де він є вибірковим. Водночас аналіз їх робочих програм дав змогу встановити більш теоретичну спрямованість навчальних занять та дисципліни загалом. На наше переконання, для здійснення якісної професійної підготовки викладача до ораторської діяльності освітній компонент має бути практико орієнтованим і забезпечувати ораторську практику ад'юнктів (достатню кількість

публічних виступів для розвитку ораторських умінь та професійних властивостей спікера).

З метою з'ясування тенденцій професійної риторичної підготовки в іноземних ВВНЗ нами проаналізовано навчальний план курсу генерального штабу/адмірал-штабу (LGAI) Академії керівних кадрів Збройних сил Німеччини. Установлено наявність двох модулів Е 52-1 *«Комунікація»* та Е 55-1 *«Мовна підготовка»*. Перший із них спрямований на розгляд теорії й моделей комунікації, проблеми сприйняття в комунікації, мовної ідентичності, забезпечення зрозумілості в комунікації, виконання спектру комунікативних вправ із публічних виступів, перемовин та ін. Другий модуль крім мовної підготовки (англійська, німецька) передбачає підготовку й проведення слухачами коротких лекцій загального та військового змісту SMD, виголошення доповідей про ситуацію SMD.

У Військовій академії США (West Point) викладаються такі курси: *«Стратегічна та переконлива комунікація»*, що має на меті розвиток здатності лідерів чітко й лаконічно висловлювати складні ідеї як усно, так і письмово, застосовувати надійні комунікаційні й наративні методи, що стосуються тактичного, оперативного та стратегічного рівнів війни, застосовувати інформацію для розвитку розуміння, комунікації і рішучих дій; *«Переконливі комунікації»*, що навчає слухачів застосовувати теорії й методи комунікації та переконання для належної передачі повідомлень у професійній організації, здійснює професійну підготовку до публічних виступів, презентацій, перемовин.

Наступним кроком на констатувальному етапі педагогічного експерименту стало педагогічне оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним і діяльнісно-рефлексивним критеріями. Діагностичні методики добиралися відповідно до показників кожного критерію. Результати за ними ми зводили до 56-бальної шкали, оцінюючи кожен показник максимально в чотири бали. Один бал (низький рівень за методикою) відповідав репродуктивному рівню, два бали (середній рівень за методикою) – конструктивному, три бали (достатній рівень за методикою) – інтеріоризованому,

4 бали (високий рівень за методикою) – творчому рівню готовності викладача до ораторської діяльності. Загальна сума балів 14 показників при сполученні чотирьох рівнів знаходиться в інтервалі від 1 до 56, чому відповідає така шкала: 1–14 балів – репродуктивний рівень; 15–28 балів – конструктивний рівень; 29–42 бали – інтеріоризований рівень; 43–56 балів – творчий рівень готовності до ораторської діяльності.

Педагогічне оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за *мотиваційно-цільовим критерієм* здійснювалося за двома показниками: мотивація до успіху, потреба в досягненнях. Для з'ясування мотиваційної спрямованості досліджуваних на успіх (уникнення невдач) використано Тест-опитувальник мотивації досягнення А. Мєграбяна [29; 230], результати якого відображені на рис. 3.1.

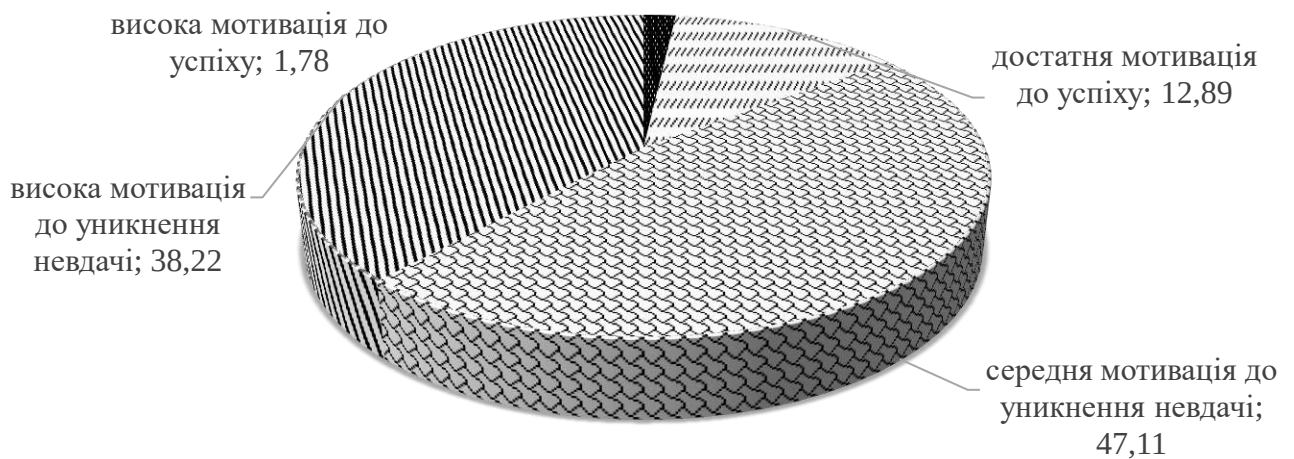

Рис. 3.1. Вираження мотивації до успіху у викладачів ВВНЗ (n=225), %

Для успішного здійснення ораторської діяльності, зокрема упевненої взаємодії оратора з цільовою аудиторією, побудови відкритого безбар'єрного комунікативного середовища, готовності спілкуватися з різними категоріями слухачів, особливо складними аудиторіями, ставити та досягати конкретних цілей у публічних виступах, втілювати стратегію й тактику промови, здобувати авторитет і реалізовувати принципи впевненості й лідерства в ораторському мистецтві важливою властивістю спікера стає мотивація до досягнення (успіху).

Водночас, як бачимо з рис. 3.1, лише в 1,78 % викладачів ВВНЗ домінує висока мотивація до успіху, 12,89 % – достатня мотивація до досягнення, що відповідає творчому та інтеріоризованому рівням готовності до ораторської діяльності. Натомість середня мотивація до уникнення невдачі спостерігається у 47,11 % досліджуваних, висока мотивація до уникнення невдачі – у 38,22 %. Такі показники потребують коригування зі зміною тенденції до успіху, оскільки негативно впливають не лише на досягнення цілей в ораторській діяльності, а й самовираження викладача через публічний виступ, активність у публічному освітньому просторі, формування особистого бренду оратора, результативність і ораторської, і освітньої діяльності загалом.

Взаємопов'язаним показником із мотивацією до успіху є потреба викладачів у досягненнях, що оцінювалася нами за допомогою методики «Потреба в досягненнях» Ю. Орлова (адаптований варіант) [230; 277, с. 19–21], результати якої відображені на рис. 3.2.

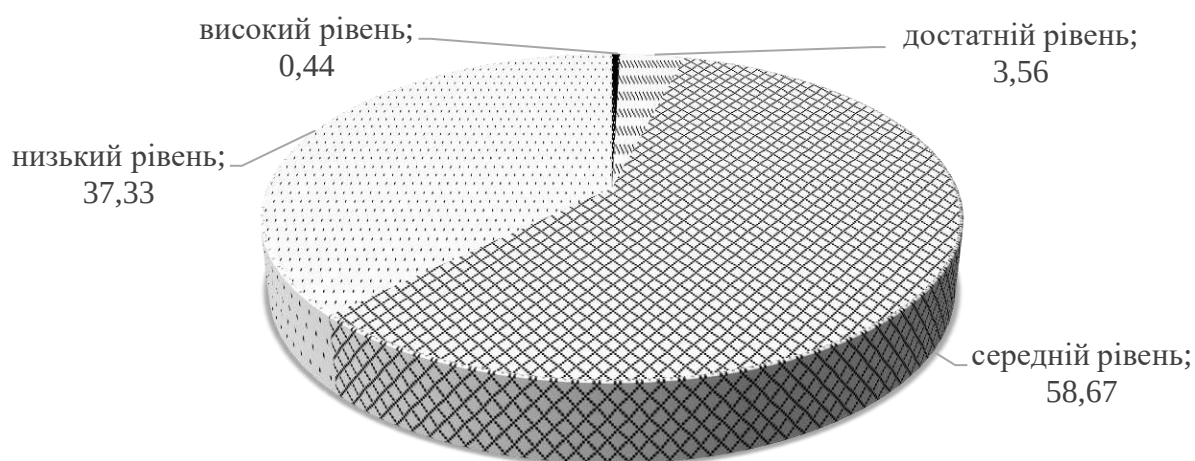

Рис. 3.2. Вираження потреби в досягненнях у викладачів ВВНЗ (n=225), %

Установлено практичну відсутність досліджуваних, які мають виражену високу потребу в досягненнях (0,44 %), водночас достатню потребу продемонстрували лише 3,56 % викладачів ВВНЗ, що узгоджується з показником мотивації до успіху.

На середньому рівні потреба в досягненнях виражена в 58,67 % ад'юнктів. Водночас у значної кількості досліджуваних осіб (37,33 %) діагностовано низький

її рівень, що свідчить про відсутність у них прагнення досягати вагомих результатів, бажання брати на себе відповідальність за власний розвиток і розвиток аудиторії, з якою працює оратор. У такому разі викладач не відчуває потреби у змінах, систематичному вдосконаленні контенту публічних виступів, матеріалів освітніх курсів, відповідно задовольняється буденністю сьогодення, нівелює постійний творчий пошук. Низька потреба в досягненнях негативно впливає на розвиток професійного спікера, результативність ораторської діяльності, служіння слухачам і професійне самоздійснення викладача.

Отже, проаналізувавши отримані дані за зазначеними методиками, ми оцінили рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)**

Рівні Показники	Мотивація до успіху		Потреба в досягненнях		Усього за критерієм
	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	%
Творчий	188,5 $\pm$ 3,25	1,78	19,0	0,44	1,11
Інтеріоризований	171,71 $\pm$ 4,58	12,89	16,5 $\pm$ 0,79	3,56	8,22
Конструктивний	150,7 $\pm$ 5,66	47,11	13,13 $\pm$ 0,84	58,67	52,89
Репродуктивний	127,56 $\pm$ 8,01	38,22	9,59 $\pm$ 1,33	37,33	37,78

З огляду на отримані результати доходимо висновку про нагальну потребу зміни мотиваційних прагнень викладачів ВВНЗ. Як бачимо з табл. 3.4, репродуктивний рівень сформованості готовності до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм мають 37,78 % досліджуваних, конструктивний – 52,89 %, що характеризується мотивацією до уникнення невдачі й зниженою потребою в досягненнях. Окрім того потребують підвищення середні значення мотивації досягнень у межах інтеріоризованого (171,71), конструктивного (150,7),

репродуктивного (127,56) рівнів. Відхилення знаходяться в межах норми й зумовлені умовами діагностичної методики.

Отримані показники негативно впливають не лише на ефективність і результативність ораторської діяльності, а й освітнього процесу у ВВНЗ. Окрім того вони засвідчують відсутність прагнення викладачів до інновацій, спрямованість на усталені норми й шаблонний підхід до підготовки публічних промов, уникнення зворотного зв'язку від аудиторії, що підкреслив би напрями розвитку спікера. Натомість доводять схильність викладачів обирати легші завдання, уникати підготовки публічних виступів на нові й складні теми, розроблення сучасного освітнього контенту, що потребує значної кількості часу, зусиль, входження в медіапростір, а також схильність уникати можливих негативних наслідків (публічного осуду, несприйняття ідей, контраргументації).

На наступному етапі педагогічного оцінювання ми аналізували рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за *світоглядно-пізнавальним критерієм*, а саме: риторичних знань, світогляду дослідника, ораторських звичок. Із цією метою використано розроблені опитувальник оцінювання риторичних знань (додаток Б), анкету «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички» (додаток В), методику дослідження креативності [168, с. 149–159; 230].

Оцінювання риторичних знань проводилося шляхом опитування ад'юнктів, кожному з яких було поставлено по три–чотири запитання з опитувальника (рис. 3.3). Риторичні знання оцінювалися за шкалою А (90–100 балів) – відмінно, В (80–89 балів) – дуже добре, С (65–79) – добре, Д (55–64 бали) – задовільно відповідно до Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти [336].

Аналіз результатів опитування ад'юнктів засвідчив відсутність відмінних показників у риторичних знаннях. Достатній рівень показали 6,67 % досліджуваних ($\bar{x}=81,26\pm1,15$). Натомість переважна більшість викладачів (46,22 %)

мають середній рівень ($\bar{x}=71,3\pm3,46$) і низький рівень (47,11 %) риторичних знань ($\bar{x}=58,15\pm3,23$).

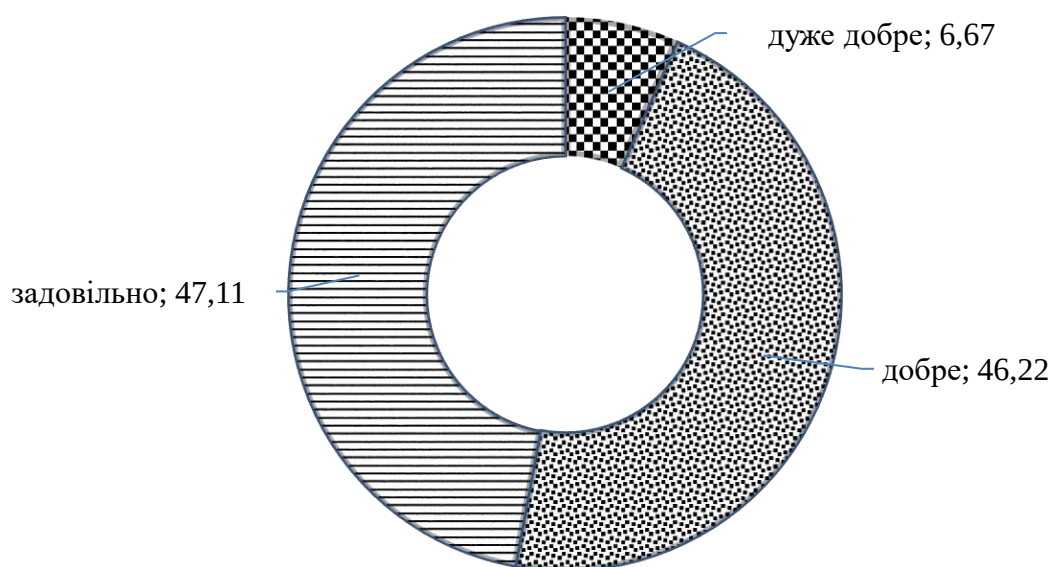

Рис. 3.3. Результати оцінювання риторичних знань викладачів ВВНЗ (n=225), у %

Під час опитування виявлено нагальну потребу в опануванні ад'юнктами базових законів риторики і принципів ораторського мистецтва, вимог до публічного виступу, правильної архітекτονіки промови, правил ефективного переконання, шляхів подолання перешкод у взаємодії оратора з аудиторією, ораторських технік управління увагою слухачів, професійних властивостей спікера. З'ясовано, що підготовка до публічного виступу зводиться здебільшого до пошуку матеріалу, написання тексту промови й підготовки слайдів, що засвідчує допущення значних помилок в ораторській діяльності. Зауважимо, що респонденти недооцінюють потребу в управлінні увагою цільової аудиторії, застосуванні ораторських технік для виклику активного інтересу в неї та формування післядовільної уваги, роботи з чинниками породження емоційної відстані між спікером і слухачами.

Отримані показники підтверджують потребу у викладанні на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти курсу риторики, що озброїть ад'юнктів

риторичними знаннями, які складають фундаментальну основу успішності ораторської діяльності викладача.

Оцінювання світогляду дослідника викладачів ВВНЗ ми проводили за допомогою анкетування й тестування. Згідно з результатами анкетування 16,44 % досліджуваних вважають себе дуже допитливими й стверджують, що постійно знаходяться у творчому пошуку. Глибоко досліджують проблему за потреби 41,33 %, натомість 40,44 % викладачів ВВНЗ шукають тільки потрібну інформацію для конкретного завдання, 1,79 % – приділяють мало часу пошуку інформації та віддають перевагу першим джерелам.

Оцінюючи готовність до виконання складних завдань, 65,77 % офіцерів підтвердили свою зацікавленість у них і приділення потрібної кількості часу для успішного завершення. Прагнуть виконати завдання, проте можуть облишити його після кількох безрезультативних спроб 26,67 % досліджуваних, що може свідчити про раціональний розподіл ними часу, проте недостатню наполегливість у досягненні цілей. Прагнуть виконати завдання 4 % викладачів, але після невдалої спроби віддають перевагу іншому. Натомість 3,56 % обирають завдання, легкі для сприйняття та розуміння, за інші не беруться, що не дасть їм змоги виявити й розвинути свій потенціал. Дані про допитливість і готовність виконувати складні завдання також свідчать про здатність викладачів до постійного навчання.

Тестування проводилося за методикою дослідження креативності за шкалами допитливості, уяви та творчого мислення (рис. 3.4). Вважаємо, що ці властивості складають основу світогляду дослідника.

Аналіз отриманих даних за методикою засвідчив показники допитливості ($6,33 \pm 1,43$) та уяви ($5,58 \pm 1,63$) на середньому рівні, творчого мислення ($7,03 \pm 1,64$) – достатньому рівні. Загальний показник світогляду дослідника в такому разі становить 6,31, що відповідає середньому рівню його сформованості. Кількість осіб, які продемонстрували високий рівень допитливості, – 10,22 %, достатній – 36,88 %, середній – 44,9 %, низький – 8 %. Як бачимо, ці результати дещо відрізняються від суб'єктивного оцінювання ад'юнктами власної допитливості за результатами анкетування.

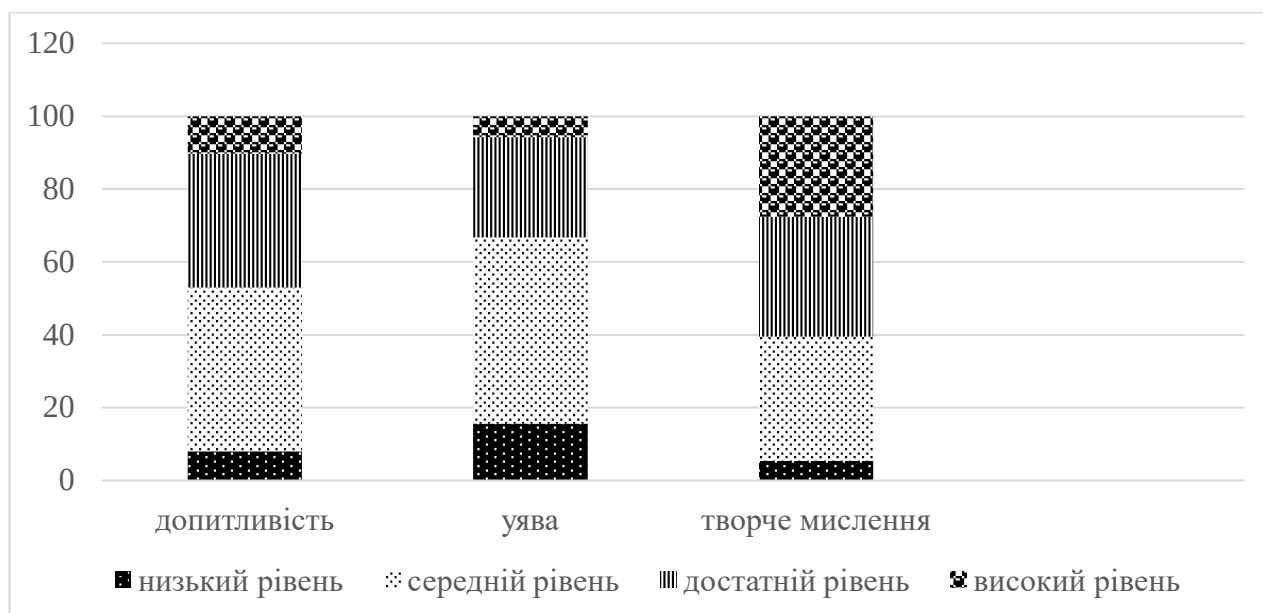

Рис. 3.4. Результати вимірювання властивостей, що складають основу світогляду дослідника оратора (n=225), %

Творче мислення на високому рівні розвинене у 27,56 % досліджуваних, достатньому – 32,89 %, середньому – 34,22 %. Низький рівень продемонстрували лише 5,33 % ад’юнктів. Водночас, щоб повноцінно реалізувати потенціал творчого мислення, викладачу потрібно мати вищу допитливість, яка разом із розвиненою уявою дасть змогу генерувати нові оригінальні ідеї, знаходити шляхи їх втілення в освітньому процесі ВВНЗ, створювати креативні освітні продукти. Натомість найбільший відсоток становлять особи, у яких уява розвинена на середньому рівні (51,11 %). Низький рівень показали 15,56 % досліджуваних, достатній – 27,55 %, високий – лише 5,78 %. Узагальнені результати оцінювання показника «світогляд дослідника» відображено в табл. 3.5.

На підставі аналізу кількісних даних табл. 3.5 можемо стверджувати, що показник «світогляд дослідника» найбільше розвинений у викладачів ВВНЗ на конструктивному (43,41 %) та інтеріоризованому (32,44 %) рівнях. Це доводить їхню здатність до творчого пошуку, дослідження, експериментування, засвідчує творчу активність, проте їм не вистачає систематичності й повноцінного перетворення отриманої інформації в інтелектуальні ресурси власного особистісного зростання та створення нових освітніх продуктів для аудиторії у процесі ораторської діяльності, педагогічних новацій в освітній діяльності.

Сформованість світогляду дослідника у викладачів ВВНЗ

(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Рівні Складові світогляду	Допитливість	Уява	Творче мислення	Загальний показник
	%	%	%	%
Творчий	10,22	5,78	27,56	14,52
Інтеріоризований	36,88	27,55	32,89	32,44
Конструктивний	44,9	51,11	34,22	43,41
Репродуктивний	8,0	15,56	5,33	9,63

Підвищення рівня сформованості світогляду дослідника дасть змогу викладачу дивитися на проблему чи завдання ширше, глибше, системно охоплюючи з різних боків, «підніматися над ним», відходити від шаблонів і стереотипів, застосовувати інакші підходи, практикуючи дизайн-мислення.

Наступним показником сформованості готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності нами визначено й оцінено за допомогою анкетування ораторські звички, а саме: звички читати, навчатися, готуватися до публічного виступу, рефлексувати, бути успішним. Для кожної звички виділено кілька запитань в анкеті «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички».

Відповідаючи на запитання «Як часто ви читаєте літературу?», 9,33 % ад'юнктів зазначили «кожен день», 32,44 % – кілька днів на тиждень, 52,44 % – за потреби, 4,9 % – не мають на це часу, 0,89 % – читають лише керівні документи. Проте, аналізуючи відповіді досліджуваних на запитання «Скільки книжок за останній рік ви прочитали повністю?», відзначаємо дещо гірші результати, а саме: 4,44 % із них прочитали більше 15 книжок, 8,45 % – від 10 до 15 книжок, 17,78 % – від 5 до 10 книжок. Водночас 44 % офіцерів вказали «до 5 книжок» і 25,33 % – «жодної», що негативно впливає на розвиток культури мислення, культури думки, унеможливорює креативність у процесі підготовки контенту публічних виступів.

Цікаві результати нами отримано в порівнянні кількості сторінок, які ад'юнкти читають за тиждень, і скільки в їхньому уявленні повинен читати

успішний викладач. Близько 200 сторінок на тиждень і більше, що еквівалентно одній книжці, читає лише 8,89 % досліджуваних. На противагу цьому 53,78 % осіб усвідомлює, що для досягнення успіху в ораторській діяльності такий показник має носити систематичний характер. Водночас Б. Гоффман стверджує, що варто читати понад 200 сторінок щодня [85, с. 22].

Від 100 сторінок на тиждень читає 14,22 % викладачів, до 100 – 24 %, до 50 – 32 %. Натомість 20,89 % ад'юнктів зазначили, що не мають часу на читання. Звісно, ми розуміємо, що офіцери, які систематично перебували в зоні бойових дій, мали обмежені можливості для читання. Від 100 сторінок на тиждень повинен читати успішний оратор, за свідченнями 26,22 % досліджуваних. Лише 5,78 % із них вважає, що достатньо до 50 сторінок.

На запитання «Чому ви читаєте книжки?» відповіді розподілилися так: 30,67 % офіцерам читання допомагає генерувати ідеї, 70,67 % – збагачує новими знаннями, 47,56 % – дає змогу бачити різні погляди, 70,67 % – розвиває мислення, 58,22 % – шлях професійного й особистісного зростання, 23,11 % – допомагає готувати цікаві виступи. Окрім цього проаналізовані відповіді ад'юнктів засвідчили, що 12 % із них читають через всі перелічені можливості, а 42,22 % назвали лише одну–дві. Хоча, на наше переконання, викладачам ВВНЗ варто усвідомленіше ставитися до читання й розглянути інші можливості, які воно дає. Вони зможуть не лише «піднятися на сходинку» у професійному та особистісному розвитку, а й створювати новий оригінальний контент для публічних виступів, освітніх курсів, стати цікавим і бажаним співрозмовником в аудиторії.

Читання, як зазначає W. Mulligan, розвиває мозок, підвищує рівень емпатії й буквально змушує нас відчувати отриманий новий життєвий досвід. Дослідник називає його своєрідною формою медитації, що сприяє розвитку й зосередженню розуму [593]. Як наслідок – підвищення концентрації уваги в ораторській діяльності на тих аспектах, що забезпечують її успішність.

Аналізуючи звичку навчатися, ми врахували відповіді, наскільки досліджувані вважають себе допитливими й приділяють часу виконанню складного завдання, подані вище. Окрім цього вважали за потрібне встановити, які шляхи та

способи вони використовують для навчання. Тож, 72,89 % викладачів читають книжки, 62,22 % – слухають відеолекції, 24,44 % – слухають подкасти, 36 % – проходять онлайн-курси, 26,22 % – відвідують тренінги, курси підвищення кваліфікації, 68 % – дискутують з колегами, 42,22 % – переглядають публічні виступи професійних спікерів із подальшим аналізом. Систематичні виступи на конференціях, семінарах як спосіб навчання сприймає найменший відсоток ад'юнктів (6,22 %). Це може бути пов'язано як з обмеженими можливостями для участі в них через виконання військово-професійних обов'язків за посадою, так і з небажанням брати участь, відсутністю матеріалів для виступів.

Аналізуючи шляхи та способи навчання, ми з'ясували, що сім–вісім із названих вище обирає лише 1,33 % досліджуваних, п'ять–шість – 20,45 %, три–чотири – 50,22 %, один–два – 28 %. Для викладача ВВНЗ важливо розвивати звичку навчатися й використовувати для цього якомога більше способів, адже кожен із них має свої переваги, відрізняється видами діяльності, методами навчання, формами подачі контенту, типами сприйняття інформації, способами взаємодії з цільовою аудиторією та спрямований на розвиток різних професійних властивостей. Окрім цього різні способи навчання показують приклади й дають підказки викладачу для створення власного сучасного освітнього контенту, знайомлять із його різновидами, сприяють розвитку дизайн-мислення, генеруванню нових креативних ідей, підвищують інформаційну й цифрову грамотність, які є провідними hard skills оратора.

На запитання «Як часто ви проходите онлайн-курси, тренінги, слухаєте лекції (відеолекції), подкасти, берете участь у конференціях?» найбільший відсоток ад'юнктів (49,34 %) відповіли «раз на рік» або «лише за необхідності», що негативно відображається на професійному розвитку спікера. Кожного тижня й кожного місяця відводять час на активне навчання по 12,44 % досліджуваних відповідно, раз на кілька місяців – 25,78 %. Хоча, на нашу думку, звичка навчатися має щоденно супроводжувати професійну діяльність викладача ВВНЗ. Активне навчання нами визначено однією з основних вимог до НПП у контексті професійної ораторської діяльності.

Обмірковуюючи відповіді на запитання, які відображають сформованість звички готуватися до публічного виступу, з'ясовано, що до кожної промови готується лише 35,55 % офіцерів (рис. 3.5).

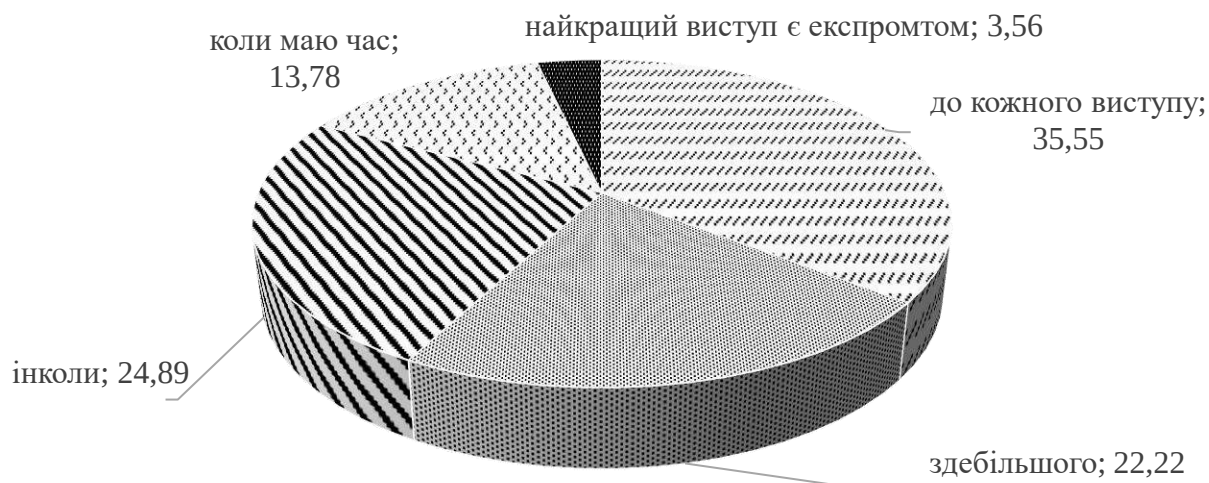

Рис. 3.5. Вираження частоти підготовки викладачів ВВНЗ до публічних виступів (n=225), %

Натомість 13,78 % ад'юнктів вказують «коли мають час». Такі дані свідчать про недостатність риторичних знань і відсутність риторичної підготовки в досліджуваних, адже перше правило успішного публічного виступу – ретельна підготовка до нього, а однією з найпоширеніших пасток в ораторській діяльності є пастка експромту [182].

Кількість часу, що витрачають ад'юнкти на підготовку важливого виступу, розподілилася таким чином: 8,89 % – кілька тижнів; 43,11 % – кілька днів; 21,33 % – один день; 19,11 % – кілька годин; 7,56 % – зазвичай виступають експромтом. Відразу зазначимо, що важлива промова вимагає ретельної підготовки від оратора й здебільшого займає від кількох тижнів до кількох місяців, що підтверджують професійні спікери. Вони за жодних обставин не нехтують нею.

Далі нас цікавило, які дії виконують досліджувані під час підготовки до виступу (рис. 3.6). Як бачимо з рис. 3.6, найбільший відсоток викладачів (85,78 %) готує текст публічного виступу. Проте 14,22 % досліджуваних нехтують цим важливим етапом. Наслідком є зменшення кількості осіб (58,22 %), які приділяють увагу тренуванню промови. Самостійно тему виступу визначають лише 44,89 %

ад'юнктів. Вочевидь її часто призначають. Однак, описуючи процес підготовки публічної промови в першому розділі, ми вказали визначення теми першим етапом, а характеристику цільової аудиторії – другим. Як видно з отриманих результатів, лише 24 % викладачів складають портрет потенційних слухачів, що здебільшого призводить до помилок в ораторській діяльності, зокрема у взаємодії оратора з цільовою аудиторією, доборі загального матеріалу, а не під її запити й потреби, а також унеможлиблює підготовку контраргументації. Перевіряє себе 50,67 % досліджуваних.

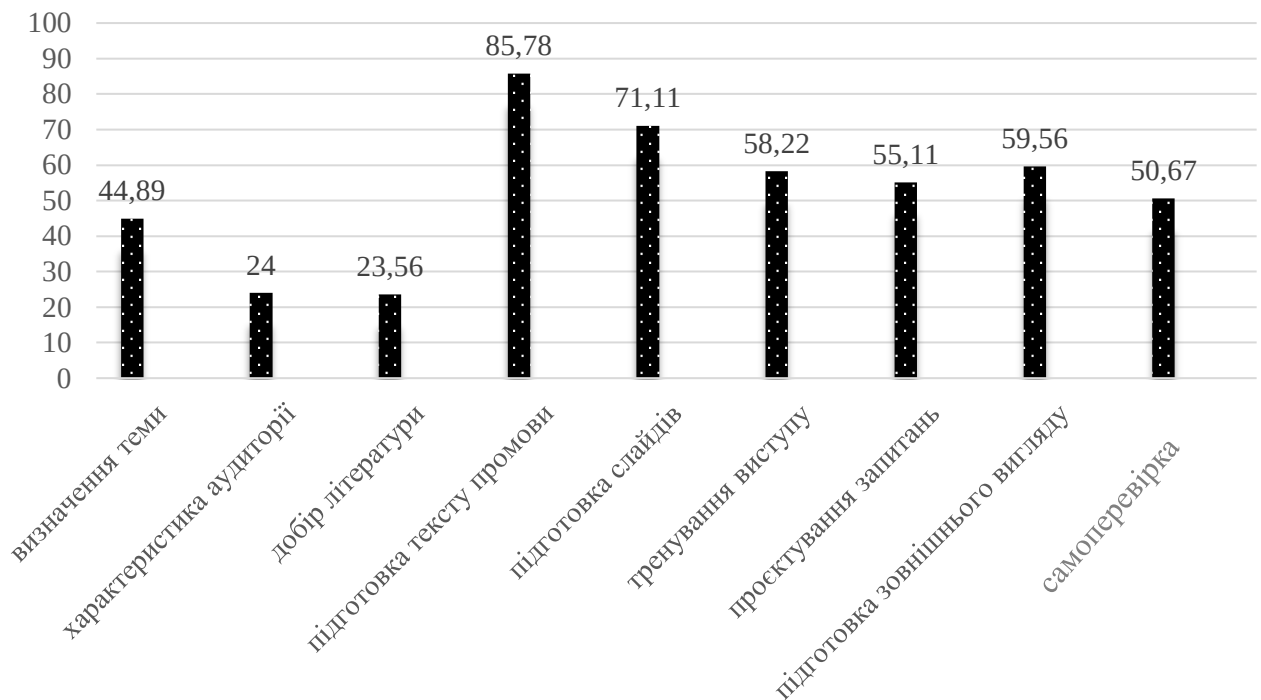

Рис. 3.6. Відображення ораторських дій викладачів ВВНЗ під час підготовки промови (n=225), %

Вісім–дев'ять названих ораторських дій, що фактично є етапами в підготовці промови та забезпечують її успішність, виконують тільки 12 % ад'юнктів, шість–сім – 19,11 %. Найбільшому відсотку осіб (40,89 %) вистачає чотирьох–п'яти дій (наприклад: підготовка тексту промови, слайдів, тренування, підбір зовнішнього вигляду; визначення теми, підготовка тексту виступу, слайдів, проєктування можливих запитань), 28 % – однієї–трьох (наприклад: підготовка тексту промови та слайдів; підготовка тексту, зовнішнього вигляду й самоперевірка; ретельний добір літератури; підготовка тексту виступу; характеристика аудиторії, тренування

промови). Проте ми вважаємо, що це призводить до зниження ефективності виступу й помилок у реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності, недосягненні потрібного ефекту та повноцінного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію.

Вивчаючи сформованість у викладачів ВВНЗ звички рефлексувати, ми встановили, що аналіз кожної виголошеної публічної промови здійснюють 36,44 % офіцерів, здебільшого його проводять – 30,22 %. Однак інколи аналізують свій виступ 22,67 %, не витрачають на це час – 10,67 % досліджуваних. Лише в разі повноцінного аналізу промови та зворотного зв'язку можна з'ясувати свої сильні й слабкі сторони, усвідомити шляхи покращення якості виступів. Тому наступним поставленим запитанням стало «Чи ви намагаєтеся отримувати зворотний зв'язок під час або після промови?», на яке 40,89 % ад'юнктів відповіли «систематично», 36,89 % – «інколи», 14,22 % – «більше ні, ніж так», 8 % – «він не має значення».

З'ясовуючи, чи аналізують викладачі вплив виступу на аудиторію, ми встановили, що 32,44 % із них обмірковують це після кожної промови, 35,56 % – здебільшого так, ніж ні, що безумовно є позитивним явищем, адже НПП повинен усвідомлювати, який інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив здійснює на слухачів, які результати від його публічних виступів (навчальних занять) вони мають, наскільки ораторська діяльність викладача дає змогу аудиторії досягати власних цілей у професійній діяльності, особистісному зростанні та житті. Водночас 20 % офіцерів лише інколи аналізують свій вплив на слухачів, 8,44 % взагалі не приділяють цьому увагу, 3,56 % – не розуміють, навіщо це.

Останньою ораторською звичкою стала звичка бути успішним, що передусім передбачає взяття відповідальності за власний розвиток та успішність ораторської діяльності, позитивне ставлення до невдач, постановку перед собою нових викликів, внутрішню вмотивованість до успіху, позитивні психологічні установки, позитивне мислення. Адже, як зазначає Дж. Кехо, наші думки й переконання – це не просто внутрішні сприйняття та настанови, а фізичні вібрації енергії, що впливають на процес і результат [152, с. 304]. Дослідник додає, потрібне для успіху

– те саме, що ми використовуємо для розвитку характеру, здібностей та підвищення обізнаності [там само, с. 300].

Аналізуючи, як викладачі ВВНЗ сприймають невдачі, встановлено наступне: 65,33 % із них аналізують допущені помилки, 24 % – вбачають у них крок до зростання, 4 % – втрачають упевненість у собі, 6,67 % – невдачі пригнічують. У контексті ораторської діяльності, розвитку викладача як професійного спікера й роботи на творчому рівні важливо насамперед сприймати невдачі як крок до зростання, що відповідає психологічній концепції К. Двек про способи мислення [104].

Відповідаючи на запитання «Від чого залежить успішність вашого виступу?», 54,22 % досліджуваних констатувало «від моєї підготовки до промови», що свідчить про усвідомлення її важливості та впливу на результативність ораторської діяльності. Водночас 22,22 % офіцерів вказали «відповідальність цілком лежить на мені», що засвідчує їхню спрямованість на конкретний результат як для себе, так і цільової аудиторії, та унеможливлення впливу зовнішніх чинників на успішність виступу. У такому разі оратор повністю контролює реалізацію комунікаційної стратегії ораторської діяльності, створення відповідного ораторського поля, управління аудиторією під час виступу. Проте 17,78 % ад'юнктів віддають перевагу собі й зовнішнім факторам, 3,11 % – поведінці аудиторії, 2,67 % – зовнішнім факторам, на які вони не мають впливу, що загалом свідчить про зняття спікером відповідальності за власні ораторські дії, підготовку до промови та її результат.

Аналізуючи ставлення викладачів ВВНЗ до нових викликів (рис. 3.7), з'ясовано, що найбільший відсоток (48,44 %) із них сприймають їх як шлях успіху й перемог у професійній діяльності та житті, найменший відсоток (1,33 %) вважає, що вони порушують зону комфорту. Це засвідчує готовність досліджуваних до нових викликів і сприяє досягненню професійного успіху.

З'ясувавши ставлення викладачів до нових викликів, ми вважали за потрібне встановити, наскільки часто вони їх перед собою ставлять. Адже, як зазначає

W. Mulligan, розвиток відбувається лише через виклик. Важливі внутрішній монолог і наміри особистості [593].

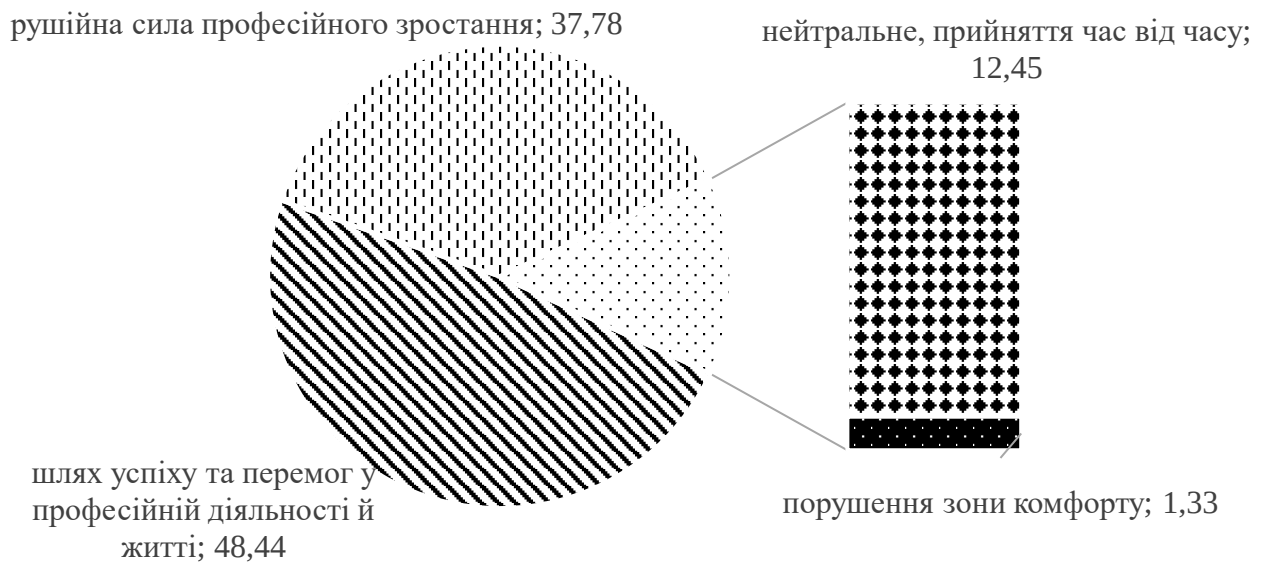

Рис. 3.7. Ставлення викладачів ВВНЗ до нових викликів (n=225), %

Тож, переважна більшість офіцерів (45,33 %) ставлять виклики перед собою час від часу, 30,67 % – постійно, адже вважають, що без них неможливо професійно й особистісно зростати, 20 % – лише в тому разі, коли цього вимагають обставини, 4 % – віддають перевагу власній зоні комфорту. Як бачимо, згідно з твердженням W. Mulligan, викладачам ВВНЗ потрібно працювати над новими викликами в ораторській діяльності, частіше виступати перед професійно підготовленими аудиторіями, освітньою й науковою спільнотою, що сприятиме їх розвитку як професійних спікерів.

Підсумовуючи отримані результати щодо сформованості у викладачів ВВНЗ звичок читати, навчатися, готуватися до публічного виступу, рефлексувати й бути успішним (додаток Д), констатуємо узагальнені результати показника «ораторські звички» за світоглядно-пізнавальним критерієм в табл. 3.6.

Аналіз сформованості ораторських звичок засвідчує у переважній більшості викладачів ВВНЗ (31,26 %) інтеріоризований рівень. Водночас приблизно однакові результати отримано на творчому (25,68 %) та конструктивному (24,28 %) рівнях.

Серед звичок найкращі показники на творчому рівні простежуються за звичкою рефлексувати (36,59 %), конструктивному рівні – звичкою бути успішним

(50,67 %), що узгоджується з військовою кар'єрою офіцерів, участю в бойових діях, несенням відповідальності не лише за ухвалені рішення, а й вплив на підпорядкований особовий склад. Окрім цього ці звички дають змогу ставити цілі, аналізувати власні дії в ораторській діяльності, гнучко реалізовувати її комунікаційну стратегію, працювати для цільової аудиторії.

Таблиця 3.6

Сформованість ораторських звичок у викладачів ВВНЗ
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Рівні Ораторські звички	Звичка читати	Звичка навчатися	Звичка готуватися до ПВ	Звичка рефлексувати	Звичка бути успішним	Ораторські звички (загальний показник)
	%	%	%	%	%	%
Творчий	17,69	24,0	18,81	36,59	31,33	25,68
Інтеріоризований	18,04	25,22	28,15	34,22	50,67	31,26
Конструктивний	29,07	30,11	29,04	18,96	14,22	24,28
Репродуктивний	35,2	20,67	24,0	10,23	3,78	18,78

Недостатньо розвиненою вважаємо звичку готуватися до публічного виступу, яка на творчому рівні сформована лише у 18,81 % досліджуваних, інтеріоризованому – 28,15 %, що засвідчує недооцінювання ними важливості підготовки промови в побудові її стратегії й тактики, визначенні інформаційної магістралі, створенні ораторського поля, досягненні мети та потрібного ефекту. Окрім цього результати дослідження K. Savellon, M. Asiri, J. Chavez підтверджують, що ретельна підготовка до промови знижує рівень тривожності, нервово-психічного напруження й натомість перетворює хвилювання в енергетичний ресурс оратора, надає впевненості [619].

Найнижчі показники як на репродуктивному (35,2 %), так і творчому (17,69 %) рівнях спостерігаємо за звичкою читати, що потребує підвищення вмотивованості й усвідомлення викладачами ВВНЗ необхідності читання літератури різних жанрів і тематики для створення оригінальних публічних

виступів, сучасного освітнього контенту, задоволення запитів та потреб цільової аудиторії, розвитку soft skills і hard skills оратора, риторичної освіченості, розширення освітньо-інтелектуального горизонту, виявлення індивідуальності спікера й професійного самоздійснення в ораторській діяльності.

Отже, проаналізувавши отримані дані за опитувальником оцінювання риторичних знань, анкету «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички», методикою дослідження креативності, ми оцінили рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)**

Рівні Показники	Риторичні знання	Світогляд дослідника	Ораторські звички	Усього за критерієм
	%	%	%	%
Творчий	-	14,52	25,68	13,4
Інтеріоризований	6,67	32,44	31,26	23,46
Конструктивний	46,22	43,41	24,28	37,97
Репродуктивний	47,11	9,63	18,78	25,17

Як бачимо з отриманих даних у табл. 3.7, найбільший відсоток осіб (37,97 %) зафіксовано на конструктивному рівні сформованості готовності до ораторської діяльності, найменший відсоток (13,4 %) – творчому рівні. Серед показників найнижчі результати мають риторичні знання. Так, 47,11 % досліджуваних показали репродуктивний їх рівень, а на творчому рівні спостерігаємо відсутність сформованості показника. Це засвідчує нагальність професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, зокрема викладання освітнього курсу з риторики, який має озброїти ад'юнктів риторичними знаннями, що дадуть змогу їм ефективно здійснювати ораторську діяльність, і в такий спосіб підвищить їх риторичну освіченість. Окрім цього курс має містити завдання для практичних

занять та самостійної роботи, спрямовані на розвиток світогляду дослідника й ораторських звичок, що спонукатимуть викладача до систематичного творчого пошуку, активного навчання, інтеріоризації отриманих знань, створення нових знань для потенційних аудиторій.

Наступним кроком на констатувальному етапі педагогічного експерименту стало визначення сформованості показників *автентично-творчого критерію*, а саме: автентичності, упевненості в собі та креативності. З метою дослідження автентичності ми використали адаптований україномовний варіант опитувальника автентичності (The Authenticity Inventory, AI-3) М. Kernis, В. Goldman [279, с. 332–334; 553]. Відповідно до отриманих результатів (рис. 3.8) можемо засвідчити вплив досвіду службової діяльності офіцерів на розуміння й виявлення свого «Я» у професійній діяльності, позитивне самосприйняття особистості, автентичне самовираження.

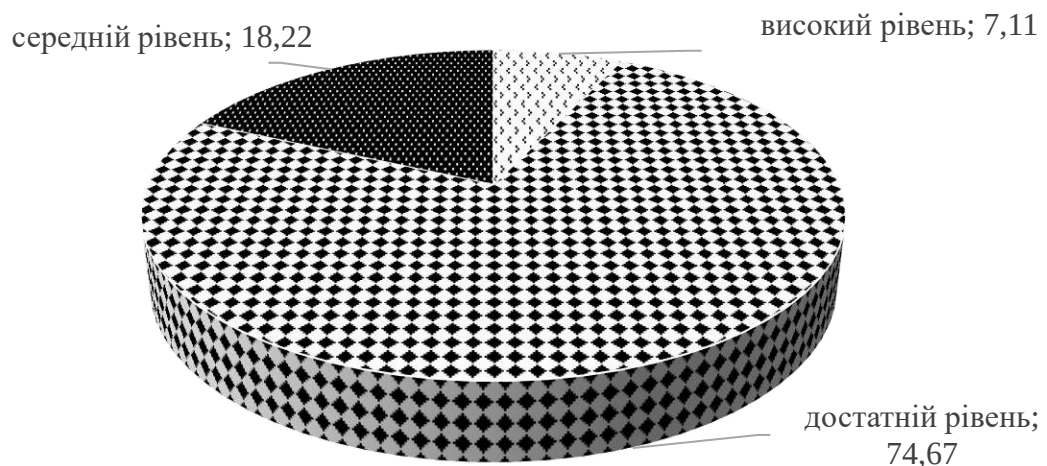

Рис. 3.8. Вираження автентичності викладачів ВВНЗ (n=225), %

Високий рівень автентичності ($187,10 \pm 4,64$) притаманний 7,11 % досліджуваних, що дає змогу їм працювати на творчому рівні, повноцінно виявляти власне «Я» в ораторській діяльності, використовувати публічні виступи як засіб творчого самовираження, самоствердження й самореалізації, а також, як зазначають М. Kernis і В. Goldman, справжньому «Я» безперешкодно функціонувати в повсякденній діяльності [553, с. 344].

Достатній рівень автентичності із середнім показником $163,35 \pm 5,79$ продемонструвала найбільша кількість ад'юнктів (74,67 %), що однозначно є позитивним явищем. Достатній рівень дає змогу їм діяти згідно з власними цінностями, уподобаннями й потребами, отримувати позитивні емоції від ораторської діяльності, об'єктивно оцінювати себе, усвідомлювати сильні та слабкі сторони як оратора й викладача, орієнтуватися на побудову взаємодії з цільовою аудиторією, розвиток стосунків зі слухачами для подовження ефекту від публічних виступів.

Варто зазначити, що автентичній особистості притаманні автономія, упевненість у собі, розуміння власних почуттів, взяття відповідальності за власний розвиток, вибір, усвідомлення справжнього моменту дії. Відповідальність, як зазначають А. Фурман та А. Липка, відтворює «узгодженість учинкових дій, суспільних суб'єктів взаємним нормативним чи суто особистісним вимогам, а також конкретним обставинам і загальним намірам їхнього життєздійснення; поєднує інтелектуально-пошукові, вольові, моральні інтенції й дії, що формовиявляються у процесі свідомого прояву різних організованостей активності особистості (поведінка, діяльність, спілкування, творчість, учинки)» [446, с. 92–93]. Гнучкість у міжособистісній взаємодії дає змогу оратору знаходити підхід до різних цільових аудиторій, адаптуватися до різних комунікативних умов ораторської діяльності, працювати в різних риторичних контекстах.

Середній рівень автентичності ($141,7 \pm 4,91$) проявили 18,22 % досліджуваних, що свідчить про розуміння власного «Я», однак неможливість його виявити в ораторській діяльності через високі вимоги до викладача, недостатню впевненість, боязнь публічного осуду чи критики, недостатню компетентність, особливо під час взаємодії зі статусними й професійно підготовленими аудиторіями, а також через недостатнє усвідомлення своїх сильних і слабких сторін або ж переоцінювання власних здібностей, невеликий досвід ораторської практики. Середній рівень автентичності стане на заваді викладачу в управлінні цільовою аудиторією під час публічного виступу, оскільки розуміння слухачами «Я спікера», відкритість оратора стають основою довіри до нього й побудови стосунків із ним,

особливо під час довготривалої риторичної взаємодії, наприклад, викладання академічної дисципліни.

Для вияву автентичності професійного спікера важливу роль відіграє його впевненість у собі, яку ми досліджували за допомогою адаптованої методики В. Ромерка «Тест упевненості в собі» [230]. Отримані результати (рис. 3.9) засвідчили вплив військово-професійної діяльності на розвиток упевненості офіцерів. Звісно, проходження служби на керівних або командних посадах, особливо в період російсько-української війни, постійна потреба в ухваленні рішень і несення особистості відповідальності за їх результат та дії підлеглих, систематична взаємодія з особовим складом дають змогу розвинути впевненість у собі й своїх можливостях і навіть вимагають її. Зокрема наголосимо, що серед досліджуваних були командири вищих ланок військового управління та Герої України.

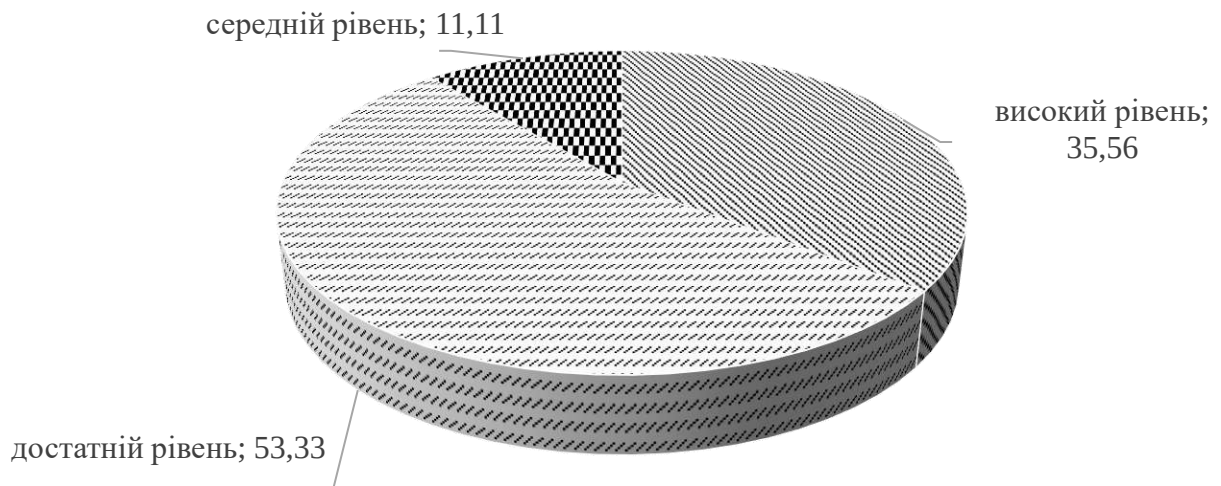

Рис. 3.9. Вираження впевненості в собі викладачів ВВНЗ (n=225), %

Високі показники впевненості в собі ($29,54 \pm 0,49$) виявлено у 35,56 % досліджуваних, достатні ($26,93 \pm 0,91$) – 53,33 %, що засвідчує ефективність реалізації принципів упевненості й лідерства в ораторському мистецтві, наявність внутрішніх прагнень ад'юнктів до розвитку та самовдосконалення, досягнення цілей як у професійній, так і в ораторській діяльності.

Висока впевненість у поєднанні з мотивацією до успіху дає змогу оратору ставити перед собою нові виклики, виступати перед статусними аудиторіями, діяти

рішуче, проявляти сміливість в ораторській діяльності, сприймати взаємодію зі складною аудиторією як можливість для розвитку. Водночас середній рівень упевненості ($20,84 \pm 1,7$), притаманний 11,11 % досліджуваних, породжує високе хвилювання, порушення емоційного контролю над виступом, боязнь критики, запитань від аудиторії, публічного осуду, невдачі, знижує активність оратора, вияв ним спектру емоцій і почуттів у процесі публічного виступу, не дає змоги проявити автентичне «Я» в ораторській діяльності.

Для оцінювання креативності викладачів ВВНЗ ми обрали методику дослідження креативності [168, с. 149–159], результати якої відображено на рис. 3.10. Варто зазначити, що креативність складає основу дизайн-мислення професійного спікера, впливає на його ораторський стиль, дає змогу готувати цікаві й оригінальні публічні виступи, цілісні освітні курси, онлайн-курси, приваблює аудиторію до спілкування з оратором, сприяє розвитку зацікавленості та довіри слухачів, керуванню їх увагою під час промови, формуванню післядовільної уваги.

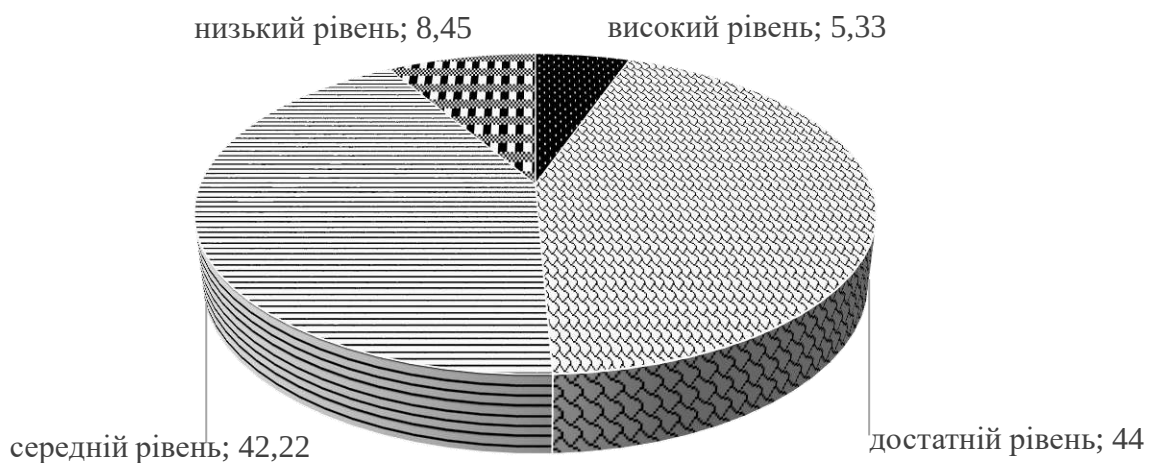

Рис. 3.10. Оцінювання креативності викладачів ВВНЗ (n=225), %

Аналіз отриманих даних за методикою дослідження креативності засвідчив високі показники ($66,3 \pm 1,5$) її сформованості у 5,33 % викладачів ВВНЗ, достатні ($55,53 \pm 3,19$) – 44 %, середні ($42,59 \pm 3,91$) – 42,22 %, низькі ($20 \pm 0,52$) – 8,45 %. Високий рівень креативності дає змогу виявляти творче автентичне «Я» в ораторській діяльності, бачити цілісну картину публічного виступу, створювати

абсолютно новий та оригінальний контент для промов, розробляти авторські освітні курси, захоплювати увагу цільової аудиторії.

З достатнім рівнем креативності оратор добирає влучні ораторські техніки, здатен будувати різні тактики у промові, знаходити нестандартні підходи до розв'язання ситуацій і проблем, водночас може діяти шаблонно у взаємодії з різними цільовими аудиторіями, що впливає на результат ораторської діяльності. Підвищення допитливості, уяви, постійне практикування ораторських звичок, розвиток світогляду дослідника дадуть змогу спікеру підвищити креативність.

Середні й низькі показники креативності засвідчують потребу в переорієнтації викладачів ВВНЗ на творче ставлення до ораторської діяльності, опанування різноманітним ораторським технікам і прийомів, недостатність обсягу знань для підготовки авторського контенту виступу й генерування нових ідей, натомість користування відомими шаблонами без їх удосконалення. Під час публічного виступу оратор більше уваги приділяє монологічному викладенню інформації, ніж взаємодії з цільовою аудиторією, відмовляється експериментувати, що унеможливорює створення відкритого комунікативного середовища.

Отже, проаналізувавши результати отриманих даних за всіма методиками, ми оцінили рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Рівні Показники	Автентичність		Упевненість у собі		Креативність		Усього за критерієм
	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	
Творчий	187,1 $\pm$ 4,64	7,11	29,54 $\pm$ 0,49	35,56	66,3 $\pm$ 1,5	5,33	16,0
Інтеріоризований	163,35 $\pm$ 5,79	74,67	26,93 $\pm$ 0,91	53,33	55,53 $\pm$ 3,19	44,0	57,33
Конструктивний	141,7 $\pm$ 4,91	18,22	20,84 $\pm$ 1,7	11,11	42,59 $\pm$ 3,91	42,22	23,85
Репродуктивний	0	0	0	0	20 $\pm$ 0,52	8,45	2,82

Аналіз даних таблиці довів, що сумарний рівень сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм є переважно інтеріоризованим (57,33 %) завдяки достатнім показникам автентичності та впевненості в собі. Водночас конструктивний рівень притаманний 23,85 % досліджуваних, що засвідчує потребу в розвитку їх автентичності й зокрема креативності.

На творчому рівні кращим показником є впевненість у собі (35,56 % осіб), що логічно випливає з досвіду військово-професійної діяльності й ораторської практики офіцерів до вступу до ад'юнктури. Загалом за автентично-творчим критерієм найбільший прояв засвідчуємо за показником автентичності на інтеріоризованому рівні (74,67 % осіб), найменший – за показником креативності на творчому рівні (5,33 % осіб). Позитивним є відсутність репродуктивного рівня за показниками автентичності та впевненості в собі.

Незважаючи на отримані позитивні результати за автентично-творчим критерієм на констатувальному етапі експерименту, для забезпечення ефективності ораторської діяльності, творчого підходу до публічних виступів, творчого вираження потенціалу особистості спікера вважаємо за потрібне спрямувати увагу на створення освітнього середовища, сприятливого для розвитку автентичності, упевненості та креативності.

На наступному етапі педагогічного оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ми аналізували рівні сформованості показників за *комунікативно-емоційним критерієм*, зокрема комунікабельності, комунікативної толерантності, емоційного інтелекту. Із цією метою використано багаторівневий особистісний опитувальник «Адаптивність» за шкалою комунікабельності [230; 438, с. 94–104], методики діагностики комунікативної толерантності В. Бойка [230; 343], методики діагностики емоційного інтелекту Н. Холла [168, с. 35–39; 230] в адаптованому варіанті. За результатами багатовимірного особистісного опитувальника «Адаптивність» (рис. 3.11) проаналізовано рівні сформованості комунікабельності у викладачів ВВНЗ.

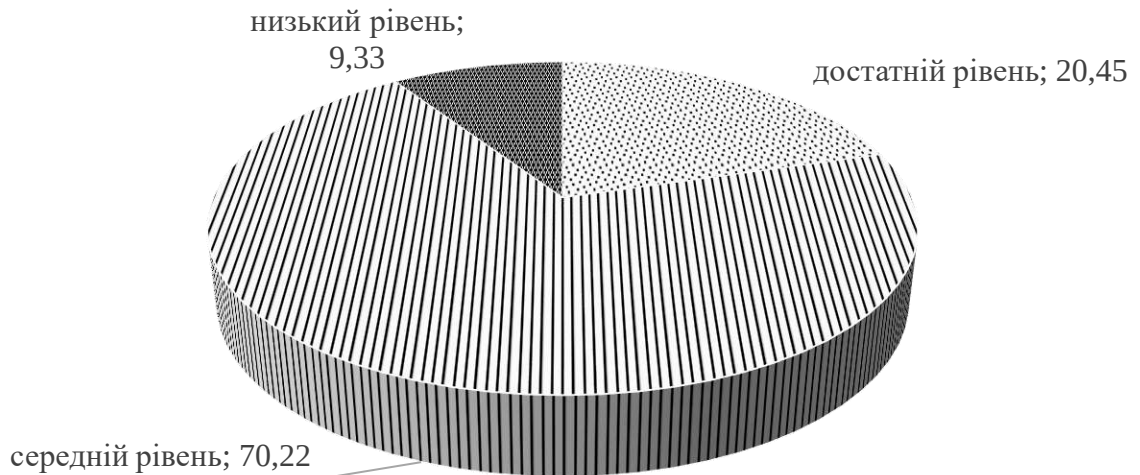

Рис. 3.11. Результати вимірювання комунікабельності викладачів ВВНЗ (n=225), %

Як бачимо з рис. 3.11, у досліджуваних не виявлено високого рівня комунікабельності. Натомість достатній рівень ($7,25 \pm 0,37$) мають лише 20,45 % ад'юнктів, що підтверджує під час перших виступів на навчальних заняттях із дисципліни «Сучасна педагогічна риторика» наявність проблем у встановленні й підтриманні протягом усього виступу контакту з цільовою аудиторією, побудову з нею ефективної риторичної взаємодії. До запитань слухачів досліджувані ставилися з насторогою, не проявляючи особливого ентузіазму й активності. Проте варто зауважити, що комунікабельність разом з емоційним інтелектом викликають атракцію між оратором та аудиторією. Комунікабельність немовби «відкриває» спікера слухачам, дає змогу створювати відкрите комунікативне середовище.

Досить високий відсоток становлять особи із середнім рівнем ($4,88 \pm 0,63$) комунікативного потенціалу – 70,22 %. Низький його рівень ($2,81 \pm 0,29$) спостерігається в 9,33 % досліджуваних. Посередні показники комунікабельності унеможливають повноцінне сприйняття оратором зворотного зв'язку від аудиторії, оскільки знижують використання прийомів рефлексивного й нерефлексивного слухання у процесі публічного виступу. Окрім цього спікер не проявляє активності в побудові взаємостосунків зі слухачами, які є важливими в освітньому процесі під час викладання академічних дисциплін і для формування особистого бренду викладача.

Взаємопов'язаною з комунікабельністю є комунікативна толерантність оратора, що відіграє вагомую роль у сприйнятті ним особистості слухача, різних, особливо відмінних поглядів, думок, протилежних позицій, коментарів і критики. Результати методики дослідження комунікативної толерантності В. Бойка відображено на рис. 3.12.

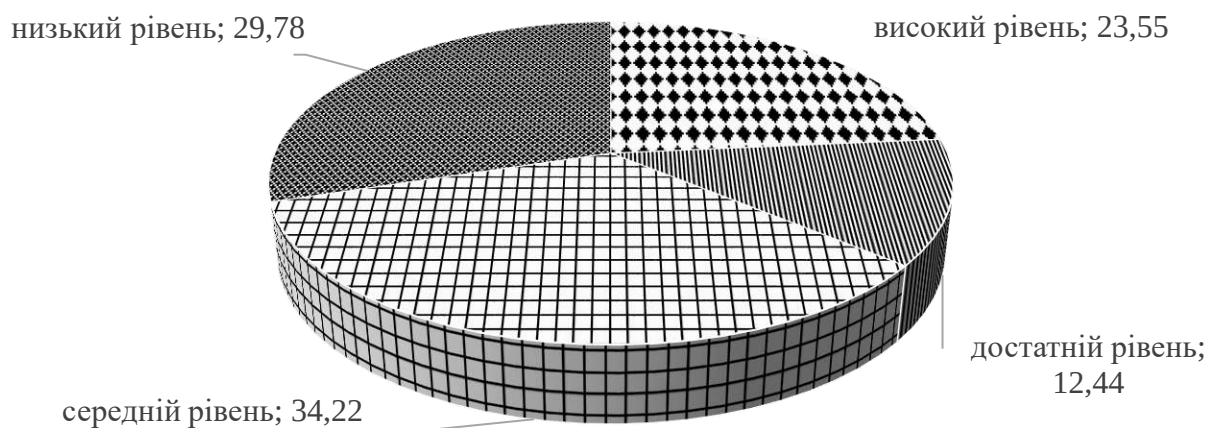

Рис. 3.12. Вираження комунікативної толерантності викладачів ВВНЗ (n=225), %

Аналіз отриманих даних засвідчив високий рівень ($17,44 \pm 5,69$) комунікативної толерантності лише у 23,55 % досліджуваних, достатній ($28,41 \pm 1,33$) – 12,44 %, що доводить їхню терпимість і можливість працювати з різними позиціями, баченнями, сприйняття критики й інакшого погляду на проблему, можливість використання «доктрини десятої людини» у військово-професійній діяльності, прийняття індивідуальності слухача або іншого оратора. Для такого спікера важливий зворотний зв'язок, що сприймається як можливість для розвитку та самовдосконалення.

Найбільший відсоток осіб (34,22 %) виявили середній рівень ($38,96 \pm 3,94$) комунікативної толерантності. Низький її рівень ($57,47 \pm 7,81$) продемонстрували 29,78 % ад'юнктів. Такі показники свідчать про категоричність і консервативність в оцінці інших, вимогу бажаної одноманітності, що відповідає внутрішньому світу особистості. У поведінці таких осіб проявляються нестриманість, некеровані негативні реакції до партнера по спілкуванню, що породжує психологічний

дискомфорт у взаємодії. У мовленні викладачів часто можна почути докори слухачам про невиконані завдання, помилки, неуважність чи відволікання на занятті, повчання, критику інших, що відштовхує від них аудиторію, формує між ними емоційну відстань. Посередні показники комунікативної толерантності й комунікабельності не дають змоги спікеру створити позитивно емоційно заряджене ораторське поле під час виступу.

Емоційний інтелект, результати оцінювання якого відображені на рис. 3.13, відіграє важливу роль у створенні позитивного емоційного фону в ораторській діяльності, забезпечує інтеракцію й перцепцію у процесі спілкування оратора з аудиторією, сприяє розумінню спікером потреб, станів, настроїв слухачів, прояву емоційної чутливості, емпатії та атракції, насиченню контенту виступу емоціями й почуттями, а також дає змогу викладачу реалізувати принцип емоційності в ораторському мистецтві, забезпечити баланс між логосом і пафосом у промові.

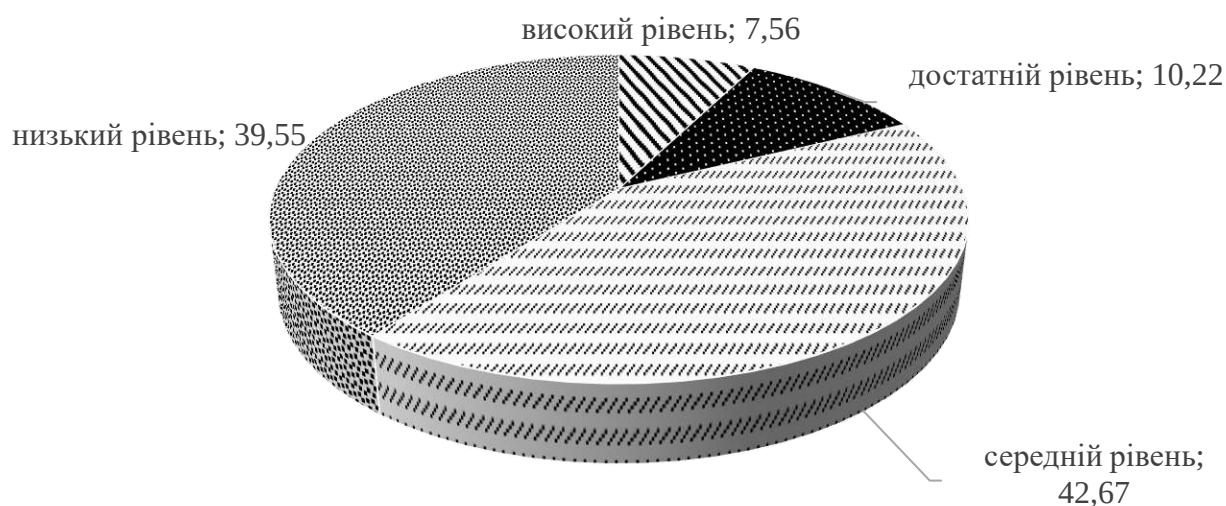

Рис. 3.13. Результати вимірювання емоційного інтелекту викладачів ВВНЗ (n=225), %

Окрім цього на важливість розвиненого емоційного інтелекту вказали військові лікарі під час опитування. Вони зробили акцент на емпатійному мовленні, порівнявши його в комунікативних умовах публічного виступу й під час спілкування з пацієнтом. Розвинений емоційний інтелект дає змогу лікарю як під час виступів, так і професійного спілкування контролювати власні емоції й

водночас «проникатися ситуацією», що, з одного боку, знижує емоційну виснаженість, а з іншого, – підвищує емоційну включеність [556].

Як засвідчують отримані дані, високий рівень ($78,88 \pm 5,32$) емоційного інтелекту мають лише 7,56 % досліджуваних, достатній рівень ($63,84 \pm 2,48$) – 10,22 %. На противагу цьому значний відсоток респондентів продемонстрували середній ($48,75 \pm 4,55$) – 42,67 % і низький ($26,3 \pm 7,43$) – 39,55 % рівні емоційного інтелекту, що вкрай знижує здатність оратора легко імпровізувати під час виступу відповідно до реакцій аудиторії, насичувати промову емоційною яскравістю й різнобарвністю, викликати емоційний відгук і захоплення у слухачів, спонукати їх до дій.

Згідно з N. Morgan, спікер повинен зосередити свою увагу на аудиторії, а аудиторія – на змісті [588]. Водночас зміст промови має викликати цікавість і навіть активний інтерес у слухачів. Їх забезпечують не лише актуальність, логічна побудова, змістовність контенту, а й вдалий добір ораторських технік, поєднання логосу, пафосу, етосу у виступі, здатність оратора емоційно «піднімати» аудиторію, впливати на її психоемоційний стан, емоції та почуття, виявляти емпатійне слухання.

Тож, низький рівень емоційного інтелекту не дає змоги спікеру виражати власні емоції та почуття, правильно зчитувати й розуміти емоційні реакції аудиторії, що породжує непорозуміння і дискомфорт у взаємодії. Як зазначає W. O'Brien, ми не прагнемо емоційного розвитку з тією ж наполегливістю, з якою воліємо фізичного та інтелектуального. Від цього стає прикро, адже високий емоційний розвиток надає важіль найвищого рівня для реалізації нашого повного потенціалу [598].

Розвинений емоційний інтелект робить викладача чутливим до зворотних реакцій і зворотного зв'язку від слухачів, що найперше проявляються через невербальне мовлення, дає змогу вчасно на них реагувати, за потреби вносити корективи у промову, спрямовувати взаємодію з цільовою аудиторією відповідно до стратегії виступу. Натомість недостатньо розвинений емоційний інтелект унеможливорює емоційний контроль оратора над виступом і зокрема свідоме

керування власними емоційними реакціями, установлення глибокого емоційного зв'язку зі слухачами. Емоційний контроль, емоційна насиченість та емоційна виразність спікера надають йому впевненості, а промові переконливості, цікавості й виразності.

Отже, аналіз отриманих результатів сформованості комунікабельності, комунікативної толерантності та емоційного інтелекту дав змогу оцінити рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм (табл. 3.9).

Таблиця 3.9

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)**

Рівні Показники	Комунікабельність		Комунікативна толєрантність		Емоційний інтелект		Усього за критерієм
	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	%
Творчий	-	-	17,44 $\pm$ 5,69	23,55	78,88 $\pm$ 5,32	7,56	10,37
Інтеріоризований	7,25 $\pm$ 0,37	20,45	28,41 $\pm$ 1,33	12,44	63,84 $\pm$ 2,48	10,22	14,37
Конструктивний	4,88 $\pm$ 0,63	70,22	38,96 $\pm$ 3,94	34,22	48,75 $\pm$ 4,55	42,67	49,04
Репродуктивний	2,81 $\pm$ 0,29	9,33	57,47 $\pm$ 7,81	29,78	26,3 $\pm$ 7,43	39,55	26,22

Результати педагогічного оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм на констатувальному етапі педагогічного експерименту засвідчують переважно конструктивний рівень сформованості її показників (49,04 %). Репродуктивний рівень продемонструвало 26,22 % досліджуваних.

Серед показників найвищий рівень прояву зафіксовано за комунікабельністю. Так, 70,22 % викладачів ВВНЗ виявили її конструктивний рівень. Проте цього недостатньо для ефективної взаємодії оратора з цільовою аудиторією, що підтверджують отримані результати сформованості емоційного інтелекту, де на творчому рівні зафіксовано лише 7,56 % досліджуваних,

інтеріоризованому – 10,22 %. Водночас варто звернути увагу на відсутність показника комунікабельності на творчому рівні, що разом виявляє потребу у професійній підготовці викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності з урахуванням підвищення рівня сформованості показників за комунікативно-емоційним критерієм.

Наступним кроком у процесі педагогічного експерименту стало оцінювання сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за *діяльнісно-рефлексивним критерієм*. Визначені показники – лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність – діагностовано за допомогою методики визначення ефективності лідерства [168, с. 46–49; 230], двох публічних виступів, опитувальника для визначення рівня рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар [136, с. 195–196; 230] в адаптованому варіанті.

Методика визначення ефективності лідерства, результати якої подано на рис. 3.14, дає змогу оцінити лідерську позицію оратора з огляду на ефективність лідерських дій і лідерської поведінки у процесі ораторської діяльності.

Рис. 3.14. Результати вимірювання ефективності лідерства викладачів ВВНЗ (n=225), %

Як бачимо з рис. 3.14, найбільший відсоток осіб (54,67 %) засвідчили високу ефективність лідерства із середнім показником $37,75 \pm 1,11$. Достатній рівень продемонстрували 40,44 % досліджуваних із середнім показником $33,43 \pm 1,35$, середній рівень – лише 4,89 % із середнім показником $20,54 \pm 2,33$. Низький рівень

ефективності лідерської позиції зафіксовано не було. Такі відмінні дані пов'язуємо із достатнім досвідом служби офіцерів на керівних і командних посадах, роботу з особовим складом в умовах бойових дій.

Лідерська поведінка оратора дає йому змогу реалізовувати принцип лідерства в ораторському мистецтві, управляти аудиторією під час виступу, завойовувати довіру й працювати з різними категоріями слухачів тактичного, оперативного, стратегічного рівнів, спрямовувати свою діяльність на роботу для аудиторії і заради неї, усвідомлювати власні сильні та слабкі сторони у процесі рефлексії, розвивати автентичність. Водночас занижені показники емоційного інтелекту унеможливають повноцінне розкриття лідерського потенціалу досліджуваних.

Ораторські вміння ад'юнктів ВВНЗ оцінено за допомогою двох публічних виступів із визначенням середнього балу за шкалою ЄКТС, що відповідають творчому (А), інтеріоризованому (В), конструктивному (С), репродуктивному (Д) рівням (рис. 3.15).

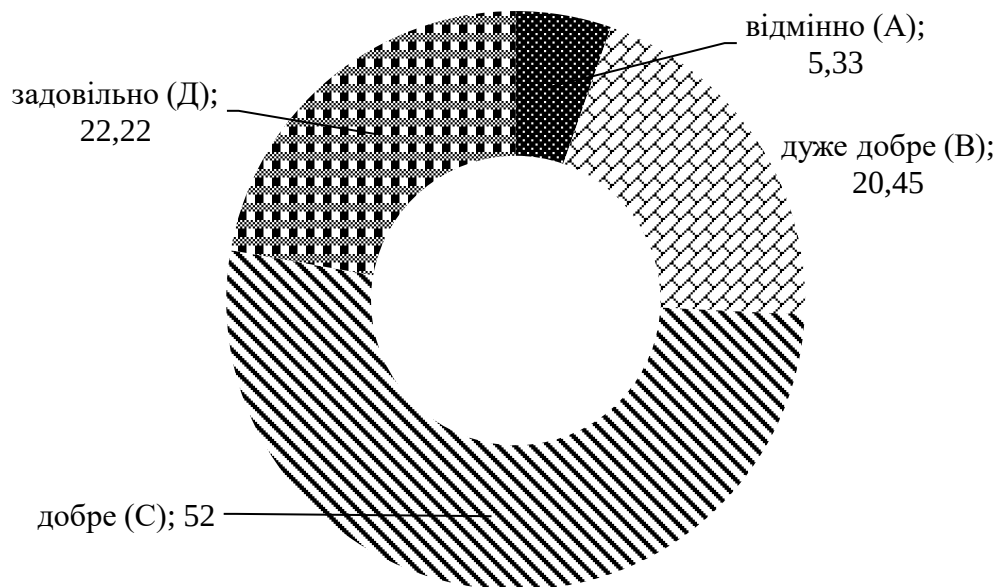

Рис. 3.15. Результати оцінювання ораторських умінь викладачів ВВНЗ (n=225), %

Згідно з отриманими даними, 5,33 % ад'юнктів продемонстрували творчий рівень ораторських умінь із середнім балом $90,08 \pm 1,77$, інтеріоризований – 20,45 % із середнім балом $82,3 \pm 2,31$. Нерідко офіцери зазначають, що виконання

функціональних обов'язків на займаних посадах до вступу до ад'юнктури передбачали більшу кількість публічних виступів, що забезпечило їм ораторську практику. Окрім цього більшість із них вказали на самостійне опанування ораторського мистецтва й красномовства через проходження відповідних тренінгів, читання риторичної літератури, індивідуальні консультації й заняття з риториками. Водночас засвідчили потребу у проходженні цілісного курсу риторики з метою розвитку ораторських умінь, виявлення слабких сторін, побудову індивідуальної траєкторії розвитку професійного спікера.

Конструктивний рівень сформованості ораторських умінь виявлено у 52 % досліджуваних із середнім балом $73,22 \pm 2,9$, репродуктивний рівень – у 22,22 % із середнім балом $60,39 \pm 2,21$. Публічні виступи ад'юнктів засвідчили допущення значних помилок у побудові комунікації та взаємодії оратора з аудиторією, невербальному мовленні, що збільшує емоційну відстань між ними, незважання на суб'єктивні, об'єктивні (інерція включеності, нестійкість уваги, антипатія до чужих думок), психоемоційні перешкоди у взаємодії, неструктурованість контенту публічного виступу, відсутність інформаційної магістралі у ньому, порушення правил і вимог до промови, часткову відповідність принципам ораторського мистецтва, неврахування репрезентативних систем аудиторії під час подачі контенту, відсутність оригінальності в самопрезентації.

Отримані дані суперечать ефективності ораторської діяльності й унеможливають конструктивний інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив оратора на цільову аудиторію, знижують умотивованість слухачів (курсантів, студентів) до вивчення академічних дисциплін, як наслідок – вони втрачають зацікавленість до поглибленого опанування освітніх курсів чи окремих тем, творчих пошуків у певному напрямі.

Ад'юнкти ВВНЗ із другого курсу, а подекуди з першого, особливо за відсутності на кафедрах фахівців за певними військово-обліковими спеціальностями або за наявності досвіду служби офіцера на певних посадах, участі в активній фазі бойових дій, проводять навчальні заняття, командно-штабні навчання з офіцерами оперативного рівня військової освіти, бойовими бригадами,

що вимагає розвиненості ораторських умінь на інтеріоризованому й творчому рівнях.

В усвідомленні сильних і слабких сторін взаємодії оратора з цільовою аудиторією, публічного виступу й загалом ораторської діяльності, визначення шляхів самовдосконалення та розвитку спікера вагому роль відіграє рефлексивність, результати вимірювання якої відображено на рис. 3.16.

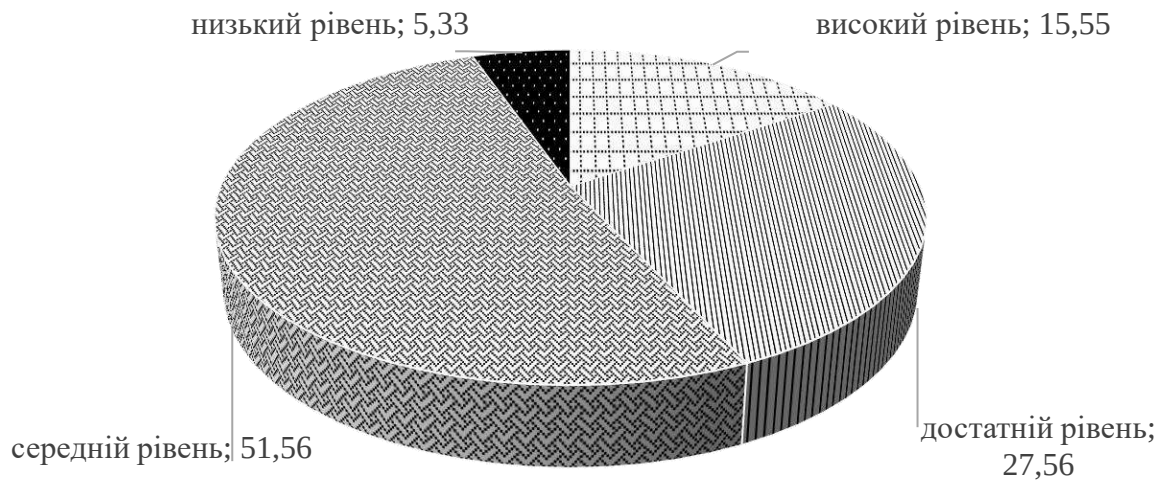

Рис. 3.16. Вираження рефлексивності викладачів ВВНЗ (n=225), %

Аналіз результатів опитувальника для визначення рівня рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар (рис. 3.16) засвідчують у більшості досліджуваних (51,56 %) середній рівень рефлексивності ($61,26 \pm 3,43$), що підтверджує здійснення ними рефлексії міжособистісної взаємодії в ораторській діяльності, практикуванні звички рефлексувати, проте вони не носять системного характеру.

Офіцери не завжди оцінюють результативність власних ораторських дій, побудову взаємодії з цільовою аудиторією під час публічного виступу, несистемно або ж частково інтерпретують якість взаємин зі слухачами, не приділяють належної уваги оцінюванню ефективності стратегії й тактики промови, комунікаційної стратегії ораторської діяльності, форми подачі контенту, ефекту від кожного виступу.

Приємно констатувати незначну частку викладачів ВВНЗ (5,33 %) із низьким рівнем ($46,33 \pm 4$) рефлексивності, що свідчить про уникнення рефлексії

міжособистісної взаємодії в ораторській діяльності, відсутність оцінювання результативності ораторських дій. Оратор у такому разі навіть не намагається й не усвідомлює потребу в коригуванні власної поведінки залежно від комунікативних умов та риторичного контексту, що також підтверджує низький рівень підготовки до публічних виступів, користування стереотипними чи шаблонними моделями поведінки у процесі міжособистісної взаємодії, що, зі свого боку, знижує довіру до оратора, негативно впливає на сприйняття особистості викладача й поданого ним контенту промови, унеможлиблює формування післядовільної уваги слухачів.

Високий рівень ($78 \pm 1,51$) рефлексивності продемонстрували 15,55 % досліджуваних, достатній рівень ($72,35 \pm 1,65$) – 27,56 %. Ця частка викладачів ВВНЗ сприймає розв'язання проблем міжособистісної взаємодії, слабких сторін публічного виступу й власне особистості оратора, виявлених у процесі рефлексії, як джерело розвитку професійного спікера. Здобутий ораторський досвід, особливо в роботі з різними цільовими аудиторіями, слугує для них методичною скринькою ораторських дій, прийомів, методів, технік, засобів. Офіцери чітко усвідомлюють потребу в адаптації до відповідних комунікативних умов ораторської діяльності та риторичного контексту, коригують свою поведінку, шукають індивідуальні підходи до різних цільових аудиторій, до чого має прагнути кожен оратор.

Отже, педагогічне оцінювання прояву лідерської позиції, ораторських умінь і рефлексивності у процесі ораторської діяльності дало змогу узагальнити отримані результати й з'ясувати рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм (табл. 3.10).

Аналіз готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм засвідчує переважно її конструктивний рівень, який констатовано у 36,15 % досліджуваних. Репродуктивний рівень зафіксовано лише у 9,19 % ад'юнктів. Водночас потрібно звернути увагу, що на такі результати вплинув показник лідерської позиції, розвинений на творчому рівні у 54,67 % офіцерів із відсутністю репродуктивного рівня. Натомість найнижчі результати на творчому рівні зафіксовано за показником «ораторські вміння» (5,33 % осіб), що відіграє ключову роль для підготовки й виголошення публічної промови. У

викладача ВВНЗ ораторські вміння мають бути розвинені нарівні з риторичними знаннями щонайменше на інтеріоризованому рівні з подальшим самовдосконаленням до творчого рівня.

Таблиця 3.10

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)**

Рівні Показники	Лідерська позиція		Ораторські вміння		Рефлексивність		Усього за критерієм
	M±m ($\bar{x}$)	%	M±m ($\bar{x}$)	%	M±m ($\bar{x}$)	%	
Творчий	37,75±1,11	54,67	90,08±1,77	5,33	78±1,51	15,55	25,18
Інтеріоризований	33,43±1,35	40,44	82,3±2,31	20,45	72,35±1,65	27,56	29,48
Конструктивний	20,54±2,33	4,89	73,22±2,9	52,0	61,26±3,43	51,56	36,15
Репродуктивний	0	0	60,39±2,21	22,22	46,33±4	5,33	9,19

Як бачимо з отриманих результатів, ад'юнкти ВВНЗ потребують професійної підготовки до ораторської діяльності та створення освітнього середовища, що забезпечить ораторську практику з метою розвитку професійних властивостей спікера й зокрема ораторських умінь, а також активний зворотний зв'язок для розвитку рефлексивності, усвідомлення лідерської поведінки з метою служіння слухачам, побудови та реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності, формування відкритого комунікативного середовища навколо оратора.

Підсумовуючи отримані результати за мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним і діяльнісно-рефлексивним критеріями, ми визначили рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (табл. 3.11).

Аналіз отриманих даних педагогічного оцінювання дав змогу засвідчити конструктивний рівень готовності у значної частки досліджуваних – 39,98 %. Інтеріоризований рівень мають 26,57 % викладачів, репродуктивний – 20,24 %, творчий – лише 13,21 % офіцерів. Найнижчі показники на творчому рівні зафіксовано за мотиваційно-цільовим критерієм (1,11 %). Водночас найкраще

Таблиця 3.11

Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності
(на констатувальному етапі педагогічного експерименту за п'ятьма критеріями)

Рівні Критерії та показники	Мотиваційно-цільовий		Усього за критерієм	Світоглядно-пізнавальний			Усього за критерієм	Автентично-творчий			Усього за критерієм	Комунікативно-емоційний			Усього за критерієм	Діяльнісно-рефлексивний			Усього за критерієм	Усього за критеріями
	Мотивація до успіху	Потреба в досягненнях		Риторичні знання	Світогляд дослідника	Ораторські звички		Автентичність	Упевненість у собі	Креативність		Комунікабельність	Комунікативна толерантність	Емоційний інтелект		Лідерська позиція	Ораторські вміння	Рефлексивність		
	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	1,78	0,44	1,11	0	14,52	25,68	13,4	7,11	35,56	5,33	16	0	23,55	7,56	10,37	54,67	5,33	15,55	25,18	13,21
Інтеріоризований	12,89	3,56	8,22	6,67	32,44	31,26	23,46	74,67	53,33	44,0	57,33	20,45	12,44	10,22	14,37	40,44	20,45	27,56	29,48	26,57
Конструктивний	47,11	58,67	52,89	46,22	43,41	24,28	37,97	18,22	11,11	42,22	23,85	70,22	34,22	42,67	49,04	4,89	52,0	51,56	36,15	39,98
Репродуктивний	38,22	37,33	37,78	47,11	9,63	18,78	25,17	0	0	8,45	2,82	9,33	29,78	39,55	26,22	0	22,22	5,33	9,19	20,24

розвинені на цьому рівні в досліджуваних такі показники, як «лідерська позиція» (54,67 %) і «впевненість у собі» (35,56 %). На репродуктивному рівні найнижчі результати спостерігаємо за показниками «риторичні знання» (47,11 %) та «емоційний інтелект» (39,55 %).

Здійснений нами аналіз рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності дав змогу дійти таких висновків:

- існує нагальна потреба у здійсненні професійної підготовки ад'юнктів до ораторської діяльності у ВВНЗ із метою підвищення рівня їх готовності до ораторської діяльності за п'ятьма критеріями: мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним, діяльнісно-рефлексивним;

- аналіз документації (освітніх програм, навчальних планів, робочих програм освітніх компонентів) та отриманих результатів констатувального етапу педагогічного експерименту підтвердили потребу у викладанні на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти курсу риторики, спрямованого на професійну підготовку викладача до ораторської діяльності в освітньому й науковому середовищі, розвиток його як професійного спікера, розвиток soft skills і hard skills оратора;

- варто активізувати освітню діяльність ВВНЗ у напрямі створення освітнього середовища, сприятливого для ораторської діяльності, з метою формування вмотивованості викладачів до розвитку професійних властивостей спікера, позитивного педагогічного іміджу й особистого бренду через ораторську діяльність, активного навчання та забезпечення систематичної ораторської практики ад'юнктів.

Результати педагогічного оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності засвідчили потребу в розробленні та впровадженні технологічного забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності, публічного мовлення в освітньому, науковому й військовому середовищі, спрямуванні професійної підготовки на розвиток умінь будувати риторичну взаємодію з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та

інтеракційному рівнях очно, віддалено й змішано, виступаючи онлайн чи офлайн, записуючи відео або науковий подкаст, долати емоційну відстань між оратором і слухачами, завойовувати довіру аудиторії, створювати позитивно емоційно заряджене ораторське поле, що вабить енергетичним магнетизмом, відкрите комунікативне середовище, адаптивно реагувати на зміну комунікативних умов ораторської діяльності, а також на опанування технологією підготовки публічного виступу, оволодіння прагматичним арсеналом спікера, накопичення власної методичної скриньки дієвих ораторських методів, прийомів і технік, формування автентичного ораторського стилю.

Висновки до третього розділу

У розділі розкрито концептуальні підходи до формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: розроблено структуру готовності та концепцію формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; описано методику дослідження формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; визначено критерії, показники й рівні їх готовності; здійснено аналіз та оцінювання результатів констатувального етапу педагогічного експерименту.

Визначено основні положення концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Проблема формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності потребує обґрунтування теоретико-методичних засад ораторської діяльності, розроблення структури й розуміння етапів її здійснення, визначення особливостей ораторської діяльності викладача ВВНЗ, окреслення портрету викладача як професійного спікера. Формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має здійснюватися у процесі професійної підготовки до ораторської діяльності на основі науково обґрунтованої системи, визначених організаційно-педагогічних умов і принципів, розробленого та впровадженого технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Професійна підготовка викладачів ВВНЗ до

ораторської діяльності спрямована на професійний розвиток оратора, формування мотивації та потреби в досягненнях в ораторській діяльності, розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, опанування етапів здійснення ораторської діяльності, оволодіння практичними інструментами ораторського мистецтва й красномовства. Зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має базуватися на вивченні риторики, залученні до ораторської практики та активного навчання з метою розвитку як професійного спікера. Ораторська практика має відображати архітектуру ораторської діяльності й бути спрямованою на роботу оратора в різних риторичних контекстах, що сприятиме набуттю ораторського досвіду в побудові ораторського поля, реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності та здійснення інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію. Форми й методи професійної підготовки до ораторської діяльності мають відображати специфіку ораторської діяльності в освітньому та військовому середовищі й бути спрямованими на формування мотиваційного, світоглядного, автентичного, комунікативного і діяльнісного компонентів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Результатом професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має стати готовність до ораторської діяльності на основі розвиненості риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера. Досягнення ефективності професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності можливе за умови гармонійного поєднання в ній засобів формальної, неформальної та інформальної освіти, оцінюється на основі динаміки сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Методологічну основу концепції формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності складають діяльнісно-риторичний, компетентнісний, системний, технологічний, особистісно орієнтований, гуманістичний, синергетичний, контекстний, праксеологічний та індивідуально-творчий підходи.

Готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності визначено як інтегративне особистісне утворення, що характеризується сформованістю

мотиваційно-цільового, світоглядно-пізнавального, автентично-творчого, комунікативно-емоційного, діяльнісно-рефлексивного критеріїв і виявляється в риторичній підготовленості до ефективного виконання риторичних завдань, риторичної взаємодії у процесі ораторської діяльності, інформаційного, когнітивного, емоційного та мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію.

Обґрунтовано структуру готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (мотиваційний, світоглядний, автентичний, комунікативний, діяльнісний компоненти), визначено критерії та показники готовності до ораторської діяльності: мотиваційно-цільовий (мотивація до успіху, потреба в досягненнях), світоглядно-пізнавальний (риторичні знання, світогляд дослідника, ораторські звички), автентично-творчий (автентичність, упевненість у собі, креативність), комунікативно-емоційний (комунікабельність, комунікативна толерантність, емоційний інтелект), діяльнісно-рефлексивний (лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність).

Рівень готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності схарактеризовано як ступінь сформованості показників готовності до ораторської діяльності та їх прояву в поведінці спікера, що засвідчує ефективність його дій, досягнення цілей і впливу в ораторській діяльності. Здійснено змістову характеристику рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, а саме: *творчого, інтеріоризованого, конструктивного, репродуктивного*. Особливістю авторського рівневого підходу є характеристика риторичної підготовленості викладача, реалізації ним риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера на різних рівнях, що засвідчують відповідну ефективність його ораторських дій у публічних виступах.

Розроблено методику дослідження формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Педагогічний експеримент проведено в чотири етапи (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний) протягом 2019–2025 рр. Експериментальною базою дослідження стали ВВНЗ Міністерства оборони України: Військова академія (м. Одеса), Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, Національна академія сухопутних військ імені

гетьмана Петра Сагайдачного, Національний університет оборони України, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба.

Основну вибірку досліджуваних склали викладачі ВВНЗ – офіцери, які мають оперативний (стратегічний) рівень вищої освіти – здобувачі третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, які навчаються за такими спеціальностями: 253 Військове управління (за видами збройних сил) (К5 Військове управління (за видами збройних сил)), 254 Забезпечення військ (сил) (К6 Забезпечення військ (сил)), 255 Озброєння та військова техніка (К7 Озброєння та військова техніка), 263 Цивільна безпека (К10 Цивільна безпека), 011 Освітні, педагогічні науки (А1 Освітні науки), 017 Фізична культура і спорт (А7 Фізична культура і спорт), 053 Психологія (С4 Психологія), 081 Право (D8 Право), 122 Комп'ютерні науки, 126 Інформаційні системи та технології (F6 Інформаційні системи та технології). Гетерогенність вибірки за різними спеціальностями та професійними спеціалізаціями, віковими характеристиками (31–52 роки), досвідом служби (10–35 років) офіцерів забезпечила зовнішню валідність отриманих результатів. Водночас така репрезентативність вибірки уможливила якісний аналіз результатів педагогічного експерименту.

На пілотному етапі педагогічного експерименту з'ясовано рівень риторичної підготовленості офіцерів через оцінювання риторичних знань та ораторських умінь. У переважної більшості досліджуваних виявлено репродуктивний (46 % осіб) та конструктивний (38 % осіб) рівні. На інтеріоризованому рівні знаходиться 12 %, творчому – лише 4 % офіцерів. Результати пілотного етапу експерименту засвідчили потребу в подальших експериментальних діях.

У результаті контент-аналізу навчально-методичної документації (освітньо-наукових програм, навчальних планів підготовки докторів філософії, робочих програм освітніх компонентів) ВВНЗ зафіксовано наявність освітнього компонента, що забезпечує професійну підготовку викладача до ораторської діяльності й розвиток його як професійного спікера, лише у двох ОНП одного ВВНЗ, де він є обов'язковим, і чотирьох ОНП іншого ВВНЗ, де він є вибіркоvim. Установлено, що підготовка викладача до ораторської діяльності має більш

теоретичну спрямованість, практичним заняттям для розвитку ораторських умінь і професійних властивостей спікера приділяється недостатньо уваги. В іноземних ВВНЗ (Академії керівних кадрів Збройних сил Німеччини, Військовій академії США (West Point)) викладаються курси, присвячені комунікації, переконливій комунікації, стратегічній комунікації.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту виявлено, що у значної кількості викладачів ВВНЗ, а саме 39,98 % переважає конструктивний рівень готовності до ораторської діяльності. Інтеріоризований рівень продемонстрували 26,57 % досліджуваних, репродуктивний – 20,24 %, а на творчому рівні знаходиться лише 13,21 % офіцерів. Отримані дані підтвердили потребу в розробленні та впровадженні в освітній процес ВВНЗ на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти системи професійної підготовки до освітньої діяльності й зокрема технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

РОЗДІЛ 4

СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

4.1. Характеристика складових системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Система вищої військової освіти в Україні сьогодні орієнтується на підготовку нової генерації науково-педагогічних кадрів, здатних до інноваційної освітньої діяльності, популяризації результатів наукових досліджень, підготовки військових лідерів, ефективного здійснення освітнього процесу та упровадження змін в умовах сучасних викликів і загроз. Згідно зі Стратегією воєнної безпеки України, одним із завдань реалізації державної політики у воєнній сфері є зміцнення кадрового потенціалу ЗСУ та інших складових Сил оборони, що ґрунтується на знаннях, уміннях, цінностях, досвіді, доброчесності, а також формування нового стилю військового лідерства та трансформація професійної культури на основі євроатлантичних принципів [407].

Концепція трансформації системи військової освіти серед проблем, що потребують розв'язання, виокремлює недостатній рівень підготовки науково-педагогічних (наукових) працівників та інструкторів ВВНЗ для викладання за освітніми програмами відповідно до потреб інтеграції в НАТО. Водночас зауважується, що професійна військова освіта культивує розвиток військового лідера шляхом надання широкого спектру професійних знань і розвитку креативного мислення упродовж військової кар'єри [176].

Згідно з Доктриною військового лідерства у ЗСУ, сутність військового лідерства полягає у здатності військового лідера ефективно організовувати, надихати та спрямовувати послідовників (підлеглих) у військовому середовищі. Серед основних вимог до нього виділяють здатність лідера впевнено представляти себе, впливати на інших, чітко доносити важливу інформацію, взаємодіяти у

кризових умовах, доводити накази та розпорядження, впливати на особовий склад через слово та дії [109].

Отже, існує нагальна потреба в підготовці викладачів ВВНЗ, здатних здійснювати підготовку військових фахівців на засадах військового лідерства, забезпечувати ефективність інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію засобами публічного мовлення, що вимагає від них лідерської поведінки та розвитку відповідних компетентностей.

Підготовка викладачів ВВНЗ переважно здійснюється на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти. Звертаючись до стандартів вищої освіти, зауважуємо потребу у формуванні компетентностей і програмних результатів навчання (далі – ПРН), що відображають підготовку до ораторської діяльності, зокрема:

з галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону:

– за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил) [402]: вільно презентувати й обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми військового управління за видами збройних сил, інших військових формувань і правоохоронних органів державною та іноземною мовами (ПРН); здатність здійснювати науково-педагогічну та/або наукову діяльність у вищій освіті у сфері військового управління за видами збройних сил, інших військових формувань і правоохоронних органів (спеціальна компетентність);

з галузі знань 26 Цивільна безпека:

– за спеціальністю 263 Цивільна безпека [403]: вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми цивільної безпеки державною та іноземною мовами (ПРН); здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті у сфері цивільної безпеки (спеціальна компетентність);

з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка:

– за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт [397]: вільно усно та письмово презентувати й обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові та прикладні проблеми фізичної культури і спорту українською та англійською мовами; провадити науково-педагогічну діяльність у ЗВО, застосовуючи інноваційні форми, засоби й технології, здійснювати наукове, навчально-методичне та нормативне забезпечення освітнього процесу, розробляти й викладати навчальні дисципліни з фізичної культури і спорту та з дотичних напрямів (ПРН); здатність здійснювати й організовувати науково-педагогічну діяльність у ЗВО (спеціальна компетентність);

з галузі знань 08 Право:

– за спеціальністю 081 Право [399]: вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми права державною та іноземною мовами (ПРН); здатність усно і письмово презентувати результати власного наукового дослідження українською та іноземною мовами (загальна компетентність); здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті та проєктах правничої освіти в системі освіти дорослих, застосовувати ефективні методики викладання навчальних дисциплін (спеціальна компетентність);

з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки:

– за спеціальністю 053 Психологія [398]: вільно презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми психології державною та іноземною мовами; організовувати і здійснювати освітній процес у сфері психології, застосовувати ефективні методики викладання навчальних дисциплін (ПРН);

з галузі знань 12 Інформаційні технології:

– за спеціальністю 126 Інформаційні системи та технології [401]: здатність усно і письмово презентувати й обговорювати результати наукових досліджень та інноваційних розробок українською та іноземними мовами; здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті (спеціальні компетентності); вільно

презентувати та обговорювати з фахівцями і нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми ІСТ державною та іноземними мовами; організовувати і здійснювати освітній процес у сфері інформаційних технологій, розробляти та викладати спеціальні навчальні дисципліни у ЗВО (ПРН);

– за спеціальністю 123 Комп’ютерна інженерія [400]: здатність усно та письмово презентувати й обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок українською та англійською мовами; здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті (спеціальні компетентності); вільно презентувати й обговорювати з фахівцями та нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми комп’ютерної інженерії державною та іноземною мовами усно і письмово; організовувати та здійснювати освітній процес у сфері інформаційних технологій, його наукове, навчально-методичне й нормативне забезпечення, розробляти і викладати спеціальні навчальні дисципліни у ЗВО (ПРН).

Окрім цього нами проаналізовано ОНП на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти у ВВНЗ України за спеціальностями, стандарти вищої освіти за якими наразі відсутні. Зокрема:

– Військова академія (м. Одеса): ОНП «Озброєння та військова техніка» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка;

– Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут: ОНП «Озброєння та військова техніка» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка;

– Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова: ОНП «Комплекси і засоби озброєння та військової техніки спеціального призначення» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка;

– Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного: ОНП «Військова педагогіка» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки, ОНП «Історія та археологія» за спеціальністю 032 Історія та археологія, ОНП «Озброєння та військова техніка Сухопутних військ» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка;

– Національний університет оборони України: ОНП «Забезпечення військ (сил)» за спеціальністю 254 Забезпечення військ (сил), ОНП «Озброєння та військова техніка» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка, ОНП «Комп'ютерні науки» за спеціальністю 122 Комп'ютерні науки, ОНП «Освітні, педагогічні науки» за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки;

– Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба: ОНП «Системи телекомунікації та радіотехніка» за спеціальністю 172 Телекомунікації та радіотехніка, ОНП «Створення та експлуатація авіаційного транспорту» за спеціальністю 272 Авіаційний транспорт, ОНП «Комплекси та системи озброєння і військової техніки» за спеціальністю 255 Озброєння та військова техніка.

За результатами аналізу ОНП у ВВНЗ констатуємо наявність у 100 % ОНП компетентностей та/або ПРН, формування яких вимагає професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Компетентності здебільшого сформульовані як здатність усно та письмово презентувати й обговорювати результати наукових досліджень та/або інноваційних розробок державною та іноземною мовами; публічно представляти й захищати власні наукові результати, виступати на вітчизняних і міжнародних форумах, конференціях та семінарах; здатність здійснювати науково-педагогічну діяльність у вищій освіті. ПРН – вільно презентувати й обговорювати з фахівцями та нефахівцями результати досліджень, наукові й прикладні проблеми державною та іноземною мовами.

Згідно з вимогами Національної рамки кваліфікацій здобувач освіти на 7 рівні має вміти зрозуміло й недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються; на 8 рівні – вільно спілкуватися з питань, що стосуються сфери наукових та експертних знань, з колегами, широкою науковою спільнотою, суспільством загалом [292].

Як бачимо, згідно з вимогами стандартів вищої освіти, ОНП на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, Національної рамки кваліфікацій ад'юнкти ВВНЗ мають вміти вільно презентувати й обговорювати з освітянами, науковцями й суспільством загалом результати досліджень, наукові та прикладні

проблеми (що вимагає риторичних знань, розвинених ораторських умінь і професійних властивостей спікера), здійснювати науково-педагогічну діяльність (що потребує побудови ефективної риторичної взаємодії викладача з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, якісного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на слухачів (курсантів, студентів)), здійснювати навчально-методичне забезпечення освітнього процесу у ВВНЗ (яке ми вбачаємо у створенні сучасного освітнього контенту засобами ораторської діяльності для ефективного функціонування викладача в медіаосвітньому просторі), що безперечно вимагає професійної підготовки до ораторської діяльності.

Отже, глибоке вивчення питання ораторської діяльності, обґрунтування її теоретико-методичних засад, аналіз вище вказаних нормативних документів, вивчення досвіду ораторської діяльності у військовому, освітньому й науковому середовищі, аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту засвідчили нагальну потребу у професійній підготовці викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розвитку їх як професійних спікерів.

Професійну підготовку Л. Канова визначає як цілеспрямований процес навчання професійним знанням і вмінням із метою набуття навичок, потрібних для виконання професійних функцій [143, с. 137].

Зазначимо, що професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності базується на концептуальних засадах професіоналізації педагога, яку В. Піддячий розглядає як «процес професійного становлення й розвитку до рівня ефективного, результативного, відповідального та надійного виконання складної діяльності в найрізноманітніших умовах. Вона передбачає зростання впродовж професійної кар'єри, а її результатом є досягнення професіоналізму» [331, с. 103]. Під професіоналізацію викладача ВВНЗ А. Вітченко розуміє «цілеспрямований процес неперервного професійного зростання викладача військового вишу, опанування ним нових професійно важливих якостей, досягнення більш високого рівня професійної кваліфікації. Її послідовність охоплює професійне становлення, професійний розвиток і професійне вдосконалення» [54, с. 63].

Згідно з В. Піддячим, професіоналізація передбачає багатоаспектну світоглядну підготовку, що містить усвідомлення широкого спектру соціальних потреб і зв'язків, які потрібно забезпечувати впродовж реалізації мети професійної діяльності на основі розуміння її змісту та специфіки [331, с. 103]. Вартим уваги у цьому контексті видається міркування С. Сисоевої, яка зважає на необхідність озброєння викладача знаннями, технологіями й новими компетентностями, що дадуть йому змогу максимально ефективно реалізувати цілі освітнього процесу, утримувати й покращувати якість освіти в умовах невизначеності [385, с. 10].

Тож, зважаючи на концептуальні засади професіоналізації викладача, а також висновки С. Сисоевої щодо того, що в сучасних умовах вона має передбачити таку підготовку НПП, яка забезпечить усвідомлення широкого спектру соціальних потреб і викликів до країни, суспільства й викладача, породжених російсько-українською війною [385, с. 10]; висновки А. Вітченка, що професійний розвиток викладача ВВНЗ в умовах воєнного стану супроводжується низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, які негативно позначаються на особистому ставленні до професії, самооцінці, внутрішній мотивації, якості викладання [54, с. 68]; означені вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності й обґрунтовану потребу у професійній підготовці до неї, вважаємо за необхідне розробити систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Під професійною підготовкою викладача ВВНЗ до ораторської діяльності розуміємо цілеспрямований процес формування системи риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, що забезпечують ефективність ораторських дій викладача в різних комунікативних умовах та риторичних контекстах ораторської діяльності.

Професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності здійснювалася нами на формувальному етапі педагогічного експерименту, який проведено на базі Національного університету оборони України зі здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти першого року навчання протягом 2020–2025 рр. У ньому взяло участь 225 ад'юнктів.

Метою формувального етапу педагогічного експерименту стало підвищення рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Відповідно до мети нами окреслено такі завдання:

- розроблення та впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;
- визначення і впровадження організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;
- розроблення й упровадження технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності;
- розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера;
- опанування викладачами ВВНЗ етапами здійснення ораторської діяльності, практичними інструментами ораторського мистецтва й красномовства, зокрема підготовки та виголошення публічних промов різних типів і видів, риторичної взаємодії з цільовою аудиторією згідно із закономірностями ораторської діяльності та принципами ораторського мистецтва;
- розкриття творчої індивідуальності оратора, виявлення автентичності, формування вмотивованості до ораторської діяльності, стійкої потреби в досягненнях, спонукання до суб'єктності та вчинковості в ораторській діяльності;
- розвиток soft skills і hard skills оратора;
- формування прагматичного арсеналу спікера.

Для якісного розуміння та побудови системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності об'єктивізуємо підходи до тлумачення понять «система» й «педагогічна система». Згідно з Н. Голуб, система представляє собою комплекс вибірково залучених елементів, що у процесі взаємодії відповідно до визначених цілей і завдань забезпечують прогнозований корисний результат [74, с. 305]. Натомість педагогічна система – полісистемне утворення (цілісність), що складається з багатьох взаємодіючих і взаємодоповнюючих частин [460, с. 727]; сукупність елементів, що перебувають між собою у взаємозв'язку, взаємозалежностях і створюють певну ієрархічну, структуровану цілісність та

єдність [108, с. 14]. Розробляючи систему розвитку критичного мислення майбутніх економістів, В. Різник трактує її як сукупність взаємопов'язаних підсистем, що реалізуються в єдності їх характерних особливостей і створюють умови для розвитку критичного мислення здобувачів вищої освіти [359, с. 193]. Варто звернути увагу, як вважає М. Островська, на те, що елементи системи, що реалізують свої функції, є самостійними частинами й можуть виконувати їх лише за наявності інших елементів системи та у взаємодії з ними [321, с. 113].

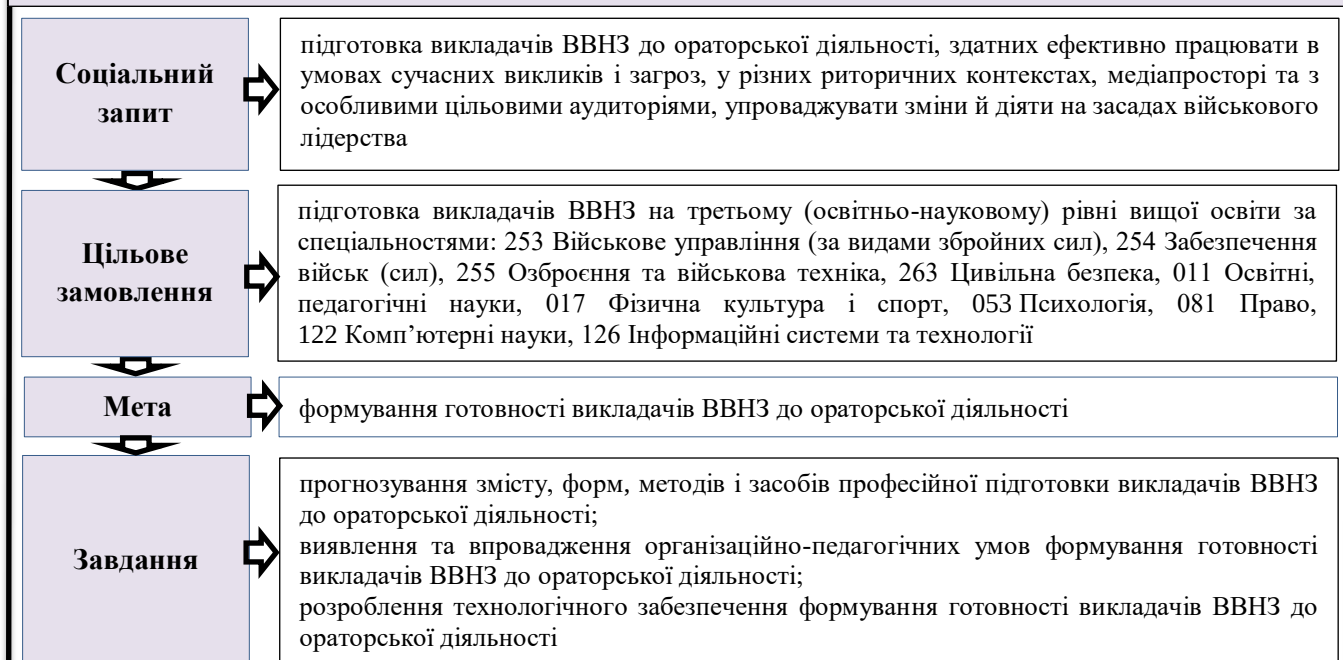
Спираючись на досвід провідних учених, вивчення практики розроблення педагогічних систем і системний підхід, ми визначаємо *систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності як динамічну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем, що реалізуються в єдності мети, завдань, підходів, принципів, організаційно-педагогічних умов, авторського контенту, технологічного забезпечення, критеріального апарату та прогнозованого результату формування готовності до ораторської діяльності.*

У цьому контексті актуальним постає наочне подання системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності у вигляді моделі (рис. 4.1).

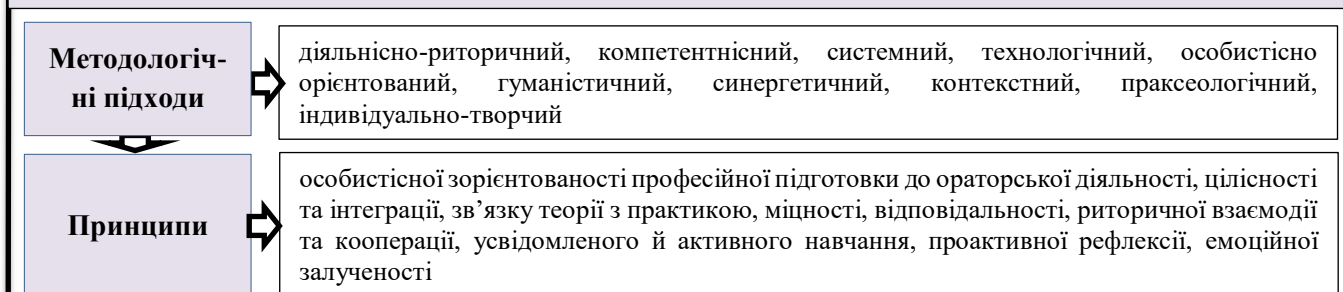
Система професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності структурно містить п'ять підсистем: цільову, концептуальну, організаційно-методичну, змістово-технологічну й оцінно-результативну.

Цільова підсистема визначає соціальний запит на підготовку викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, здатних ефективно працювати в умовах сучасних викликів і загроз, у різних риторичних контекстах, медіапросторі та з особливими цільовими аудиторіями, упроваджувати зміни й діяти на засадах військового лідерства; цільове замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за визначеними у ВВНЗ спеціальностями; мету й завдання професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Цільове замовлення на підготовку ад'юнктів визначається ВВНЗ залежно від його потреб або за потребою інших ВВНЗ України.

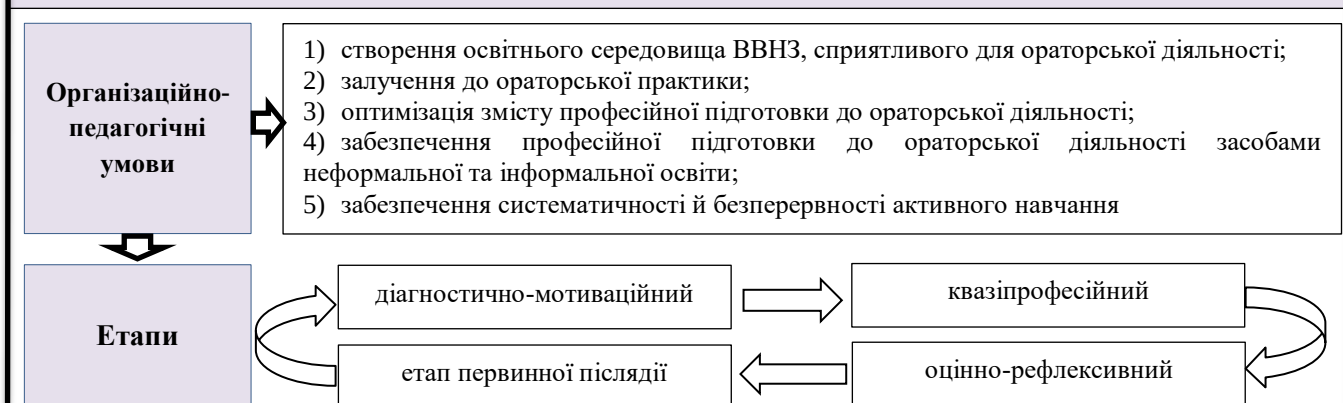
ЦІЛЬОВА ПІДСИСТЕМА

КОНЦЕПТУАЛЬНА ПІДСИСТЕМА

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНА ПІДСИСТЕМА

ЗМІСТОВО-ТЕХНОЛОГІЧНА ПІДСИСТЕМА

Авторський контент

- підручник «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи»
- монографія «Ораторська діяльність викладача: теорія та практика»
- навчальна програма «Сучасна педагогічна риторика»
- навчально-методичний посібник «Сучасна педагогічна риторика»
- практикум «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації»
- електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика»

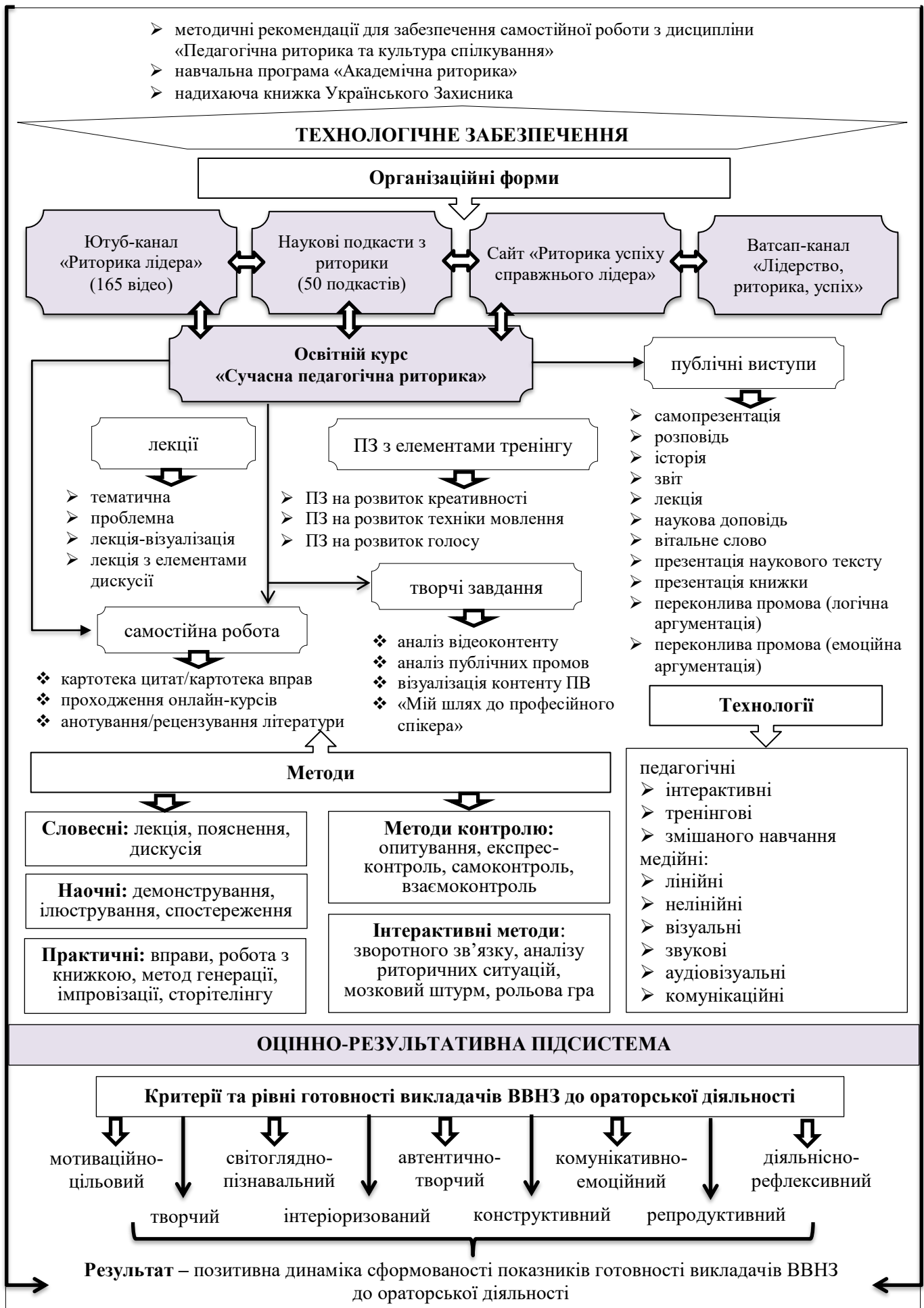

Рис. 4.1. Модель системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

У НУОУ цільове замовлення сформовано за такими галузями знань і спеціальностями:

- з галузі знань 25 Воєнні науки, національна безпека, безпека державного кордону за спеціальностями 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка;
- з галузі знань 26 Цивільна безпека за спеціальністю 263 Цивільна безпека;
- з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальностями 011 Освітні, педагогічні науки, 017 Фізична культура і спорт;
- з галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія;
- з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право;
- з галузі знань 12 Інформаційні технології за спеціальностями 122 Комп'ютерні науки, 126 Інформаційні системи та технології.

Метою системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності нами визначено формування їх готовності до ораторської діяльності. Серед завдань реалізації системи окреслено такі: прогнозування змісту, форм, методів і засобів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; виявлення та впровадження організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; розроблення технологічного забезпечення як провідного засобу формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Концептуальна підсистема розкриває методологічні підходи, на теоретичних положеннях яких ґрунтується професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (діяльнісно-риторичний, компетентнісний, системний, технологічний, особистісно-орієнтований, гуманістичний, синергетичний, контекстний, праксеологічний, індивідуально-творчий) та визначає принципи, а саме: особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності, цілісності та інтеграції, зв'язку теорії з практикою, міцності, відповідальності, риторичної взаємодії та кооперації, усвідомленого й активного навчання, проактивної рефлексії та емоційної залученості.

Організаційно-методична підсистема визначає організаційно-педагогічні умови та етапи формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Організаційно-педагогічними умовами визначено такі: створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності; залучення до ораторської практики; оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності; забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти; забезпечення систематичності й безперервності активного навчання.

Практичний досвід ораторської діяльності та викладання риторики у ВВНЗ для різних категорій цільової аудиторії дав нам змогу виділити чотири етапи формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, а саме:

- діагностично-мотиваційний;
- квазіпрофесійний;
- оцінно-рефлексивний;
- етап первинної післядії.

Діагностично-мотиваційний етап передбачає діагностику сформованості показників і рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (за діагностичним інструментарієм, описаним у § 3.3), визначення актуальних проблем риторичної підготовленості офіцерів, формування мотивації до ораторської діяльності, професійної підготовки до неї та активного навчання, виховання стійкої потреби в досягненнях в ораторській діяльності.

Квазіпрофесійний етап визначає вивчення викладачами ВВНЗ риторики, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством, зокрема занурення в ораторську діяльність, активне залучення до ораторської практики, у процесі якої вони втілюють здобуті риторичні знання, розвивають ораторські вміння та професійні властивості спікера, працюють у різних комунікативних умовах і риторичних контекстах, здобувають досвід ораторської діяльності.

Основними напрямками роботи на квазіпрофесійному етапі нами окреслено такі:

- розкриття та зміцнення ораторського потенціалу особистості офіцера;

- актуалізація і розвиток риторичних знань, світоглядних позицій, допитливості, дизайн-мислення;
- формування ораторських звичок, а саме: готуватися до публічного виступу, читати, навчатися, рефлексувати й бути успішним;
- підвищення впевненості в собі, розвиток автентичності оратора та формування лідерської поведінки;
- подолання шаблонів і стандартних підходів в ораторській діяльності, опанування різноманітним ораторським методом, прийомів, технік, розвиток креативності особистості;
- формування прагматичного арсеналу оратора;
- опанування ад'юнктами методиками підготовки й виголошення різних видів інформаційних, переконливих, протокольно-етикетних публічних промов;
- навчання будувати риторичну взаємодію з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, проявляти комунікативну толерантність у складних комунікативних умовах публічного виступу;
- розвиток soft skills і hard skills оратора;
- спонукання ад'юнктів до лідерства служіння, професійного самоздійснення та вчинковості в ораторській діяльності;
- забезпечення ораторської практики й здобуття офіцерами ораторського досвіду в освітньому просторі.

Оцінно-рефлексивний етап має на меті педагогічне оцінювання й визначення динаміки сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, рефлексію ад'юнктами власної практики публічних виступів, здобутих риторичних знань, можливостей їх реалізації в подальшій професійній діяльності, розвинених ораторських умінь і професійних властивостей спікера, сформованості «Я професійного спікера», визначення зони найближчого розвитку оратора, а також рефлексію риторика щодо реалізації офіцерами ораторського потенціалу, розкриття творчої індивідуальності спікера.

Етап первинної післядії характеризується осмисленням ад'юнктами здобутого ораторського досвіду протягом вивчення курсу риторики, допущених помилок і пасток в ораторській діяльності, використанням його «уроків» під час публічних виступів поза межами освітнього процесу й водночас глибоким усвідомленням ролі рефлексії як важливого етапу в ораторській діяльності для розвитку професійного спікера та досягнення ораторської майстерності. На цьому етапі ритор допомагає вибудувати індивідуальну траєкторію подальшого професійного розвитку оратора, а здобутий ораторський досвід стає рушійною силою особистісного та професійного самовдосконалення для особистості офіцера. Відбувається удосконалення змісту та форм професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Змістово-технологічна підсистема розкриває зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, охоплює авторський контент і технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Авторський контент, розроблений і використаний нами у процесі професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, складають електронний освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», навчально-методичні праці (підручник «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», навчальні програми «Сучасна педагогічна риторика» й «Академічна риторика», навчально-методичний посібник «Сучасна педагогічна риторика», практикум «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації», методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування»), монографія «Ораторська діяльність викладача: теорія та практика», науково-популярна праця «Надихаюча книжка Українського Захисника». Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності містить комплекс організаційних форм, методів і технологій професійної підготовки до ораторської діяльності, детально описаних у § 4.3.

Зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності реалізовано в навчальній програмі освітнього курсу «Сучасна педагогічна

риторика» із використанням однойменного відеокурсу, розміщеного на ютуб-каналі «Риторика лідера» [225], однойменного електронного навчального курсу, розміщеного на платформі Moodle [228], наукових подкастів із риторики [214], сайту «Риторика успіху справжнього лідера» [226], ватсап-каналу «Лідерство, риторика, успіх» [210]. Зміст освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» спрямований на формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством, підвищення якості публічного мовлення, забезпечення потреб та запитів професійної підготовки до ораторської діяльності в освітньому й військовому середовищі, розкриття ораторського потенціалу та творчої індивідуальності оратора, розвиток викладача як професійного спікера, трансформацію особистісного й професійного розвитку.

Професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності реалізується через лекції, практичні заняття з елементами тренінгу, оригінальні завдання для самостійної роботи, виконання творчих завдань і забезпечення ораторської практики через публічні виступи різних типів і видів – за допомогою словесних, наочних, практичних методів навчання, методів контролю та інтерактивних методів. Професійна підготовка охоплює процес суб'єкт-суб'єктної взаємодії суб'єктів ораторської діяльності: ритор – ад'юнкти, оратор – аудиторія. Як для їх взаємодії, так і розроблення змісту організаційних форм професійної підготовки до ораторської діяльності нами використано педагогічні (інтерактивні, тренінгові, технології змішаного навчання) й медійні (лінійні, нелінійні, візуальні, звукові, аудіовізуальні, комунікаційні) технології.

Оцінно-результативна підсистема відображає критеріальні засади (критерії, показники, рівні сформованості) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та результат їх професійної підготовки до ораторської діяльності. Ефективність професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності ми оцінюємо за допомогою критеріїв готовності до ораторської діяльності й відповідних показників-індикаторів їх прояву, а саме: мотиваційно-цільового (мотивація до успіху, потреба в досягненнях), світоглядно-пізнавального

(риторичні знання, світогляд дослідника, ораторські звички), автентично-творчого (автентичність, упевненість у собі, креативність), комунікативно-емоційного (комунікабельність, комунікативна толерантність, емоційний інтелект), діяльнісно-рефлексивного (лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність). Оцінювання сформованості визначених критеріїв і показників здійснюємо на чотирьох рівнях: творчому, інтеріоризованому, конструктивному й репродуктивному.

Результатом упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має стати позитивна динаміка сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Отже, розроблена нами система професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності у цілісній взаємодії цільової, концептуальної, організаційно-методичної, змістово-технологічної та оцінно-результативної підсистем забезпечує професійний розвиток оратора, формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та здійснення якісного інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію, здобуття ораторського досвіду в різних риторичних контекстах. Важливою складовою професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності є впровадження організаційно-педагогічних умов формування їх готовності до ораторської діяльності, що вимагає детальної характеристики.

4.2. Організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Виявлення організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності дає нам змогу створити *оптимальні обставини й можливості, визначити засоби, що забезпечать ефективність професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та сприятимуть їх розвитку як професійних спікерів*. З іншого боку, вони окреслюють організаційний та ресурсний аспекти професійної підготовки до ораторської

діяльності й визначають успіх процесу формування готовності викладачів до ораторської діяльності.

Аналіз наукових розвідок засвідчує, що дослідники переважно виділяють педагогічні умови розвитку риторичної компетентності (О. Гилярська, Т. Конівіцька, О. Корчова, В. Ницета, С. Толочко), риторичної культури (Я. Білоусова, Д. Будянський, О. Залюбівська, А. Усатий), ораторської майстерності (Л. Литовченко), методики навчання риторики (Н. Голуб).

Здійснений нами аналіз підходів до визначення педагогічних умов, власного досвіду ораторської діяльності та викладання риторики у ВВНЗ для слухачів оперативного й стратегічного рівнів військової освіти, ад'юнктів і науково-педагогічних працівників дали змогу виявити п'ять основних організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, а саме:

- створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності;
- залучення до ораторської практики;
- оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності;
- забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти;
- забезпечення систематичності й безперервності активного навчання.

Організаційний аспект у виділених умовах полягає в організації освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності, розробленні та введенні у програму підготовки викладачів ВВНЗ академічного курсу риторики, доборі творчих завдань для розвитку професійних властивостей спікера, творчих завдань, спрямованих на активне навчання й розвиток ораторських звичок особистості, доборі засобів неформальної та інформальної освіти для підвищення рівня риторичної освіченості, створенні поля для практики публічних виступів, зворотного зв'язку й рефлексії, а також у системі педагогічних впливів на особистість викладача ВВНЗ як оратора.

Першою умовою визначено *створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності*. Насамперед звернемося до розуміння освітньо-наукового середовища ЗВО як «штучно та цілеспрямовано побудованого в закладі вищої освіти суттєвого простору, що оточує студента, у якому здійснюються освітній і науково-дослідницький процеси та створені необхідні й достатні для учасників умови щодо ефективного та безпечного досягнення освітніх цілей» [470, с. 673]. У контексті нашого дослідження *освітнє середовище ВВНЗ, сприятливе для ораторської діяльності*, розглядаємо як *створений освітній простір, що забезпечує реалізацію завдань професійної підготовки здобувачів освіти до ораторської діяльності, активізує взаємодію суб'єктів ораторської діяльності, формує мотивацію до розвитку професійного спікера, сприяє набуттю ораторського досвіду*.

Реалізацію означеної умови забезпечує розроблення та впровадження у ВВНЗ академічного курсу риторики. Опанування його ми визначаємо основою процесу професійної підготовки викладача до ораторської діяльності. Він закладає фундамент риторичних знань, потрібних для якісної ораторської практики, забезпечує риторичну освіченість викладача, створює умови для розвитку оратора – викладача як риторичної особистості й професійного спікера. Як зазначають І. Гаценко та О. Крук, лише знання риторики й дотримання всіх норм мови, етики спілкування, увага до співрозмовника (аудиторії) забезпечують ефективність роботи будь-якого фахівця. Цей курс передбачає розвиток професійно зорієнтованих умінь, навичок досконалого володіння українською літературною мовою у фаховій сфері та підвищення загального мовно-культурного рівня [66, с. 17]. Згідно з Н. Колотіловою, він спрямований на опанування навичок публічного виголошення ораторських промов [171, с. 7].

Риторика навчає, як стверджує Т. Качак, бути успішним, конкурентоспроможним фахівцем, блискучим мовцем і комунікантом у різних ситуаціях спілкування [149, с. 25]. Окрім цього варто звернути увагу на закон компенсації [560]: якість, ефективність і результативність ораторської діяльності й

зокрема кожного публічного виступу зростає в міру зростання риторичної освіченості, здобуття ораторського досвіду та набуття ораторської мудрості.

Академічний курс риторики найповніше реалізує завдання професійної підготовки до ораторської діяльності й формування готовності викладача до ораторської діяльності. Метою його вивчення, продовжує Т. Качак, стає формування риторичної культуро-мовної особистості НПП з ефективним мисленням, якісним мовленням та оптимальним спілкуванням, яка володіє фундаментальними знаннями теоретичних основ риторики й прийомів ораторського мистецтва, професійною риторичною культурою педагога, практичними та методичними навичками підготовки й виголошення публічного виступу з використанням цифрових інструментів та інших інноваційних технологій, способами переконання й ефективними формами впливу на цільову аудиторію, критичним і креативним мисленням, здатністю до інноваційної діяльності та саморозвитку [149, с. 25].

Опановуючи курс риторики, викладач ВВНЗ навчається організовувати власне публічне мовлення згідно із законами риторики та ораторської діяльності, принципами ораторського мистецтва, вимогами до публічних виступів, законами й принципами аргументації та правилами ефективного переконання; розвиває soft skills і hard skills оратора; формує систему риторичних знань та ораторських умінь, на основі яких – прагматичний арсенал спікера й ораторський стиль; розвиває світогляд дослідника, дизайн-мислення, емоційний інтелект, енергопотенціал; формує лідерську позицію; виховує ораторські звички, що спрямовують лідерську поведінку оратора; навчається будувати продуктивне педагогічне спілкування зі всіма суб'єктами ораторської діяльності, вести ефективну міжособистісну комунікацію; досягати цілей в освітній і науковій діяльності через публічні виступи.

З метою впровадження цієї умови нами розроблено освітній курс «Сучасна педагогічна риторика» [229; 566] для здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти – ад'юнктів ВВНЗ, а також освітній курс «Академічна риторика» [206] для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-

професійною програмою «Педагогіка вищої військової школи». Він складає основу їх професійної підготовки й технологічного забезпечення формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності. Освітній курс є практико орієнтованим для розвитку викладача як професійного спікера, навчає будувати ефективну риторичну взаємодію з різними цільовими аудиторіями в різних комунікативних умовах і риторичних контекстах, завойовувати довіру й нівелювати емоційну відстань між оратором і слухачами, готувати та виголошувати публічні промови різних типів і видів, долати пастки й уникати помилок в ораторській діяльності, будувати її комунікаційну стратегію, реалізуючи через стратегію й тактику кожного окремого публічного виступу.

Наступною умовою в логічному взаємозв'язку визначено *залучення до ораторської практики*. Як зауважує Т. Конівіцька, лише репродуктивне відтворення дій ратора, а пасивне спостереження й поготів, не дають значущих позитивних результатів на шляху формування ораторської майстерності, оскільки ораторські вміння та навички набуваються лише внаслідок тривалої практики [174, с. 8]. Підтвердження цьому знаходимо в дослідженнях Р. Гріна [89], Р. Нібона [302], Р. Твігера [418]. Водночас А. Ерікссон і Р. Пул запевняють, що суттєве збільшення часу та якості тренування приводять до поліпшення результативності ораторської діяльності й самого оратора. Особливо це стає помітним із перспективи років освітньої діяльності викладача [127, с. 31]. Дослідники пропонують підхід цілеспрямованої практики для досягнення майстерності, вказуючи, що така практика має чітко визначені й конкретні цілі, вимагає зосередженості, потребує виходу із зони комфорту, передбачає отримання оцінки за прикладені зусилля [127].

Згідно з Н. Голуб, ораторська практика дає змогу викладачу викристалізувати ораторську мову як гармонійну форму живого спілкування, що базується на засадах етосу, логосу, пафосу й топосу, ефективно використовує лексико-граматичний потенціал мови та здійснює на слухачів бажаний вплив [78, с. 12]. У її процесі виховується культура мовлення оратора. Окрім цього дослідниця зазначає, що в ораторській практиці багатство мовлення залежить від рівня загальної культури

спікера, його ерудиції, начитаності, досвіду публічних виступів [78, с. 9], що вимагає розвитку ораторських звичок викладача.

Ораторська практика передбачає підготовку й виголошення ад'юнктами публічних промов різних типів і видів, втілення риторичних знань у практику публічних виступів, розвиток ораторських умінь і професійних властивостей спікера, *soft skills* та *hard skills* оратора, виявлення автентичності спікера, апробацію ораторських технік, прийомів, методів у процесі риторичної взаємодії з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному, інтеракційному рівнях, а також отримання зворотного зв'язку під час і після виступів, рефлексію оратора. Зокрема остання дає змогу виділити сильні та слабкі сторони викладача й кожної публічної промови, окреслити зони найближчого та майбутнього розвитку, визначити способи професійного самовдосконалення спікера, а також розвиває самоусвідомлення, потрібне на шляху до майстерності.

Дослідження К. Savellon, М. Asiri, J. Chavez доводять потребу в цілеспрямованій підтримці викладача у процесі практики публічних виступів, адаптації до різних ораторських контекстів. Науковці також вказують на важливість надання ВВНЗ можливості для ораторської практики й здобуття ад'юнктами реального ораторського досвіду, створення навчального середовища для подолання труднощів в ораторській діяльності, що сприятиме їх професійному зростанню [619].

Тож, важливу роль у процесі професійної підготовки оратора відіграє ритор — як викладач і наставник в ораторській діяльності. Він уже пройшов шлях становлення професійного спікера, стикнувся з труднощами, які на ад'юнкта ще очікують в ораторській діяльності, і знайшов рішення, що працюють [560]. Його знання та досвід здатні відвернути оратора від манівців чи помилок. Ритор спостерігає за публічними виступами ад'юнкта, коментує в реальному часі, що в рази підвищує ефективність ораторської практики. Він надає поради, адаптовані до конкретних обставин і потреб [89, с. 125].

Для впровадження цієї умови нами розроблено в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика» практичні заняття, що передбачали практичну підготовку й

виголошення ад'юнктами публічних промов, а саме: інформаційних (історія, лекція, наукова доповідь, розповідь, звіт), протокольні-етикетних (самопрезентація, вітальне слово), переконливих (презентація теми дисертації, презентація книжки, переконлива промова на основі логічної аргументації, переконлива промова на основі емоційної аргументації). Іспит за освітній курс проводився у формі публічного виступу. Окрім цього ми заохочували ад'юнктів виступати на освітніх, наукових і науково-популярних заходах.

Третьою умовою формування готовності викладача до ораторської діяльності визначено *оптимізацію змісту професійної підготовки до ораторської діяльності*. Суть професійної підготовки, як наголошує О. Кучерук, полягає в тому, щоб шляхом опанування риторичної теорії й мистецтва красномовства оволодіти розвивальною технологією педагогічного впливу переконливим словом, яку викладач спроможний буде реалізувати в різних професійно орієнтованих ситуаціях публічного виступу, дискусії, пояснення. Дослідниця вказує на необхідність збагачення риторичного тезаурусу оратора, зростання мовленнєвого креативного потенціалу, інтересу до самостійної роботи риторичного спрямування, розвиток риторичної культури, підвищення рівня риторичної вправності в різних комунікативних ситуаціях. Саме тому О. Кучерук пропонує розробляти акмеологічні технології розвитку риторичної особистості викладача на основі діалогу, практичних тренінгів, виконання творчих завдань, рольової організації освітнього процесу, моделювання й розв'язання професійно орієнтованих комунікативних ситуацій, комп'ютерних презентацій, рефлексії [243].

На наше переконання, в сучасних умовах ораторської діяльності зміст професійної підготовки викладача ВВНЗ до ораторської діяльності має спрямовуватися на оволодіння риторичною теорією, розвиток здатності застосувати її в різних комунікативних умовах і риторичної взаємодії з різними цільовими аудиторіями, особливо складними й високостатусними. Оволодіння ораторським мистецтвом та красномовством вимагають систематичної практики публічних виступів різних типів і видів, зворотного зв'язку й рефлексії оратора, розвитку професійних властивостей спікера, набуття ораторського досвіду.

Описуючи особливості риторичної підготовки, С. Лисенко вказує на найважливішу з них, а саме: «поєднання кращих класичних зразків – як теоретичних основ та вправ, заснованих на зразках ораторської діяльності видатних ораторів минулого, так і традиційних та інноваційних методів навчання, що відповідають вимогам сучасного риторичного ідеалу» [249, с. 229]. Водночас пропонує до аналізу більшість промов ораторів доби Античності.

Для ефективного функціонування викладача ВВНЗ у сучасних умовах ораторської діяльності ми рекомендуємо впровадити у процес професійної підготовки до ораторської діяльності такі завдання:

- підготовка й виголошення інформаційних, переконливих, протокольно-етикетних промов;
- зворотний зв'язок цільової аудиторії до оратора щодо аналізу публічного виступу;
- рефлексія оратора (самоаналіз публічної промови, аналіз отриманого зворотного зв'язку). Через рефлексію він краще пізнає себе, вирізьблює унікальність і формує індивідуальність, розуміє свою роль та значущість ораторської діяльності в розвитку слухачів. Як зазначає О. Хміляр, глибоке розуміння власної цінності, сенсу й смислу діяльності є невичерпним джерелом енергії, мотивує віддаватися улюбленій справі на повну потужність [452, с. 56];
- аналіз публічних промов професійних спікерів. Для цього можна використати ютуб-канали «Factor10», «PROMOVA». Варто аналізувати інформативність, композиційну цілісність і переконливість виступу, вербальне й невербальне мовлення спікера, його взаємодію з цільовою аудиторією, управління її увагою, реакції слухачів, креативність оратора, володіння матеріалом, якість візуалізації контенту виступу, уникнення пасток в ораторській діяльності, досягнення мети, ефект від промови;
- аналіз лекцій професорів провідних університетів світу (Пола Блума, Стівена Пінкера, Роберта Сапольські, Майкла Сендела, Тімоті Снайдера),

розміщених на ютуб-каналі «Хмаринка Science»; лекцій Ірини Фаріон, розміщених на ютуб-каналі «Студія Фаріон»;

- аналіз наукових доповідей дослідників/освітян на наукових конференціях, семінарах, симпозіумах, круглих столах;
- перегляд та аналіз змісту фільмів риторичного спрямування, наприклад, «Черчилль», «Темні часи», «Король говорить», «Лінкольн»;
- читання, рецензування, анотування сучасної риторичної літератури;
- проходження онлайн-курсів з ораторського мистецтва, майстерності спілкування;
- підготовка ефектної візуалізації контенту публічного виступу, оскільки в сучасних промовах вона відіграє вельми важливу роль не лише для пояснення та сприйняття матеріалу, а й впливу на репрезентативні системи цільової аудиторії, створення емоційного зв'язку зі слухачами, посилення психологічного й емоційного впливу на них, що підтверджують у своїх дослідженнях К. Андерсон [5], S. Bustin [505], D. Kennedy, D. Mathews [552];
- розвиток техніки мовлення оратора через виконання відповідних вправ (артикуляційної гімнастики, вправ на голос, виголошення чистомовок);
- проведення вікторин, дебатів, прес-конференцій, наукових дискусій;
- аналіз кейсів з ораторської практики спікерів.

Отже, оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності з використанням сучасних зразків ораторських промов, лекцій відомих науковців/освітян, фільмів, візуалізації контенту виступу, занурення викладача в середовище ораторської діяльності, риторичної взаємодії з аудиторією дає змогу зсередини усвідомити, зрозуміти й відчувати вимоги до сучасного професійного спікера/лектора, можливості для самореалізації та самоздійснення в ораторській діяльності, формування особистого бренду й досягнення лідерства.

Наступна умова формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності логічно взаємопов'язана й доповнює попередню, а саме *забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та*

інформальної освіти. Вона спрямована на розвиток ораторських звичок, світогляду дослідника, підвищення риторичної освіченості викладача, розширення освітньо-інтелектуального горизонту й збагачення картини світу професійного спікера. Неформальна та інформальна освіта взаємодоповнюють як формальну освіту, так і одна одну, створюючи в такий спосіб умови для цілісного, усестороннього й гармонійного розвитку особистості викладача, а також забезпечують комплексність професійної підготовки до ораторської діяльності.

А. Сбруєва визначає неформальну освіту невід’ємною частиною процесу навчання впродовж (lifelong) та впроширш (lifewide) життя, що забезпечує набуття й подальший розвиток навичок, умінь та особистісних якостей, потрібних для адаптації й ефективного функціонування в середовищі, що постійно змінюється [376, с. 419–420]. Вона відображає навчання в дії, розвиває здатність до самонавчання, орієнтована на індивідуальні потреби. Найпоширенішими її видами визначають тренінги, курси підвищення кваліфікації, онлайн-навчання, освітні курси та програми, організовані громадськими об’єднаннями. Неформальна освіта відроджує традиції громадянської освіти й сприяє особистісному самовдосконаленню викладача в умовах сучасних суспільних трансформацій, підвищує мобільність і конкурентоспроможність [110, с. 92].

У процесі професійної підготовки до ораторської діяльності ми радимо використовувати такі *засоби неформальної освіти* [232], як-от:

– *лекційні курси з риторики, майстер-класи, курси чи тренінги*, присвячені майстерності публічного мовлення (ораторському мистецтву), техніці мовлення, комунікації, що проводяться насамперед у форматі офлайн. Їх перевагами є безпосередня взаємодія з тренером, можливість поставити йому запитання, розібрати приклади промов спікерів, практика публічних виступів зі зворотним зв’язком від тренера, оцінювання виступів інших учасників тренінгу. Тренінг (курс) має чіткі цілі, очікувані результати, структуровану програму. До прикладу, тренінги від Школи розвитку SPE (Львів) (ораторське мистецтво; мистецтво спілкування зі складними особистостями в житті, на роботі, у бізнесі; 50 секретів ефективних перемовин і продажів для життя та бізнесу); базовий курс, онлайн-

курс, повний курс, індивідуальний базовий курс, індивідуальний повний курс з ораторського мистецтва від Інституту риторики імені Д. Кеннеді (Київ); місячний курс «Сучасна ораторська майстерність» від Майстерні Лева (Львів).

Лекційні курси з риторики покликані повноцінно озброїти викладача риторицими знаннями, розглянути нюанси ораторської діяльності, роботи спікера з різними цільовими аудиторіями, особливості формування індивідуального ораторського стилю та виголошення промов різних типів і видів. Майстер-класи з ораторської діяльності допоможуть зрозуміти власні сильні й слабкі сторони як оратора, продемонструють приклади з ораторської практики, вкажуть на шляхи розвитку викладача як професійного спікера;

— *онлайн-курси*, з яких викладач черпає риторицині знання, освітні інструменти, дієві ораторські практики. Окрім того він спостерігає роботу лектора з віртуальною цільовою аудиторією, аналізує не тільки зміст онлайн-курсу, а й поведінку оратора, використані ним ораторські прийоми, техніки, стратегію і тактику заняття (виступу). Освітній хаб міста Києва пропонує корисні для розвитку професійного спікера онлайн-курси: «Ораторське мистецтво», «Сучасна українська мова», «Критичне мислення та інформаційна культура», «Креативне мислення», «Мова жестів», «Емоційний інтелект», «Особистий бренд», «Розвиток пам'яті», «Організація дистанційного навчання». На платформі «Прометеус» зацікавляють викладача такі курси: «Наукова комунікація в цифрову епоху», «Наука про навчання. Що має знати кожен учитель?», «Дизайн-мислення для інновацій», «Медіаграмотність для освітян», «Як створити масовий відкритий онлайн-курс?», «Думай інакше: зламай перешкоди на шляху до навчання й відкрий свій прихований потенціал», «Діалог та медіація: шлях до порозуміння», «Навколо віддаленого навчання за 10 годин».

Перевагами онлайн-курсів є розмаїття їх тематики, що дає змогу задовольнити пізнавальні, інформаційні, освітні потреби викладача ВВНЗ; різнобічність і всеохоплюваність їх тематики навколо потрібних знань для ефективної ораторської діяльності; здобуття додаткових компетентностей для підвищення рівня професійної підготовленості; навчання в будь-який час і будь-

якому місці; самостійний вибір часу й терміну проходження онлайн-курсу; можливість повторного опанування як окремих тем, так і цілісного курсу для міцності засвоєння знань.

Інформальна освіта, як зазначає М. Smith, спрямована на здобуття викладачем знань та вмінь, формування поглядів, цінностей шляхом освітніх впливів, повсякденного досвіду й ресурсів у своєму оточенні – сім'ї, колег, бібліотеки, засобів масової інформації, під час роботи та розваг [630]. У процесі професійної підготовки до ораторської діяльності ми пропонуємо використовувати такі *засоби інформальної освіти* [232]:

– *аналіз ораторської практики професійних спікерів*, про що ми зазначали в попередній умові. Згідно з твердженням Р. Твіггера: «...ми навчаємося швидше, спостерігаючи за іншими. Навіть звичайний перегляд дає змогу встановити різноманітні тонкі зв'язки, яких не формують звичайні правила та інструкції. Найскладнішою частиною навчання є розуміння відносної важливості кожної вивченої нами частини навички. Коли ми спостерігаємо, як це роблять інші, то можемо визначити відносну важливість кожного елемента завдяки їхнім поведінці й виконанню» [418, с. 59].

Тож, аналіз публічних виступів різних типів і видів, виголошених онлайн, офлайн чи записів промов, цілісних лекційних курсів, онлайн-курсів дає змогу викладачу познайомитися з особистістю спікера/лектора, означити застосовані ним ораторські техніки, прийоми, методи, ораторський стиль, сильні та слабкі сторони як промови, так і оратора, з'ясувати особливості, що вирізняють промову та спікера, спільні й відмінні риси професійних ораторів, озброїти себе кращими зразками та практиками в ораторській діяльності;

– *перегляд відеокурсів з ораторського мистецтва, окремих лекцій із риторики*. Ютуб-канали Івана Гладиря «VILNOMOV», Макса Прудеуса «Риторика», Андрія Степури «Сучасна ораторська майстерність», Ольги Мельничук, Романа Кушніра є кладязем риторичних знань, сучасного навчального контенту з риторики. Ми ведемо власний ютуб-канал «Риторика лідера», на якому розміщено повний відеокурс «Сучасна педагогічна риторика»;

– *перегляд відеозаписів публічних виступів, наукових подкастів, присвячених окремим риторичним темам.* Наприклад, «Як виступати, щоб вас слухали» Джуліана Трежера; «Золота лекція про мову тіла», «Як демонструвати впевненість», «Секрети успішних переговорів» Джо Наварро; «Як починати виступ», «Як ефективно переконувати» Конора Ніла; «Мова тіла змінює вас» Емі Кадді; «Мистецтво дебатів» від екс-коуча Гарварду Бо Сео; «Три простих способи донести думку» Алана Алда; «Як виступати. Золота лекція професора Вінстона (MIT)», подкаст Деніела Гоулмана «Про емоції та інтелект»;

– *консультації з тренерами або викладачами риторики.* Ритор оцінить публічний виступ оратора, проаналізує всі його нюанси, поведінку спікера в аудиторії, виділить ключові моменти, на які потрібно звернути увагу, сильні та слабкі сторони, допоможе знайти шляхи підвищення якості ораторської діяльності й зокрема впливу на аудиторію;

– *наукові дискусії,* що сприяють розвитку уміння чітко та логічно висловлювати думку, аргументувати й відстоювати погляди, бачення, позицію, обґрунтовано відповідати на запитання та коментарі опонента, працювати з провокаційними запитаннями;

– *читання літератури або прослуховування аудіокниг із риторики,* до того ж різних авторів і жанрів (навчального, наукового, науково-популярного). Вони всебічно озброюють оратора риторичними знаннями, представляють доступні інструменти ораторської діяльності. Ми рекомендуємо насамперед книжки науково-популярного або жанру non-fiction: «Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів» Кріса Андерсона, «Презентація. Уроки переконання від лідера Apple Стіва Джобса» Карміна Галло, «Запалюй своїм словом. Шість правил видатного виступу від найкращих спікерів TED Talks» Акаша Карія, «Ідеальний пітч» Орена Клаффа, «ВЕЛИКИЙ ОРАТОР, або як говорити так, щоб вам аплодували стоячи» Романа Кушніра, «Лабораторія презентацій» Саймона Мортон, «Майстер публічних виступів» Миколи Овчарова, «WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора» Андрія Степури, «Секрети великих ораторів. Говори як Черчилль, тримайся як Лінкольн» Джеймса Хьюмса, «ТАК. 60

секретів із науки переконувати» Роберта Чалдині, «Перемовини без поразки» Роджера Фішера, «Говоріть ясно і переконливо» Керол Флемінг.

Отже, неформальна й інформальна освіта збагачують професійну підготовку оратора різмаїтим змістом, формами, методами й засобами, дієвими ораторськими інструментами та практиками, вибудовують індивідуальну траєкторію розвитку викладача як професійного спікера, формують прагматичний арсенал оратора.

Водночас для розвитку світогляду дослідника, дизайн-мислення, формування різновекторності знань, уміння синтезувати знання з різних галузей, що дає змогу викладачу ВВНЗ готувати оригінальний контент для публічних виступів, розробляти авторські освітні (лекційні) курси, онлайн-курси, поставати перед аудиторією як цікавий співрозмовник і креативний оратор, «стати живою бібліотекою» для слухачів, вагоме місце у процесі професійної підготовки до ораторської діяльності займає п'ята умова – *забезпечення систематичності та безперервності активного навчання*.

Як зазначають С. Окерман і С. Рейндл, навчання поліпшує здатність особистості вчитися, вносити зміни й досягати бажаних цілей. Дослідники називають його творчим процесом, що спонукає до роздумів, дає змогу ухвалювати свідомі рішення та стати лідерами у власному житті [309, с. 34]. Досягнути майстерності в ораторській діяльності неможливо, маючи лише риторичні знання. Викладач повинен стати експертом у певній галузі, водночас бути компетентним в інших галузях; досконало володіти академічними дисциплінами, які викладає, водночас мати глибокі знання із суміжних напрямів.

Визначаючи серед основних якостей лідера компетентність, Дж. Максвелл наголошує, що висококомпетентні люди перебувають у постійному пошуку шляхів, як учитися, зростати й удосконалюватися. Вони усвідомлюють власне «ЧОМУ» у професійній діяльності, постійно ставлять запитання, знаходять відповіді «ЯК» і завжди «йдуть на мило далі», надихаючи інших слідувати за ними. Автор вказує, що самовдосконалення неможливе, якщо ним цілеспрямовано не займатися. Інвестування у власний розвиток забезпечує результат [259, с. 38].

Р. Грін, описуючи шлях особистості до майстерності, підкреслює, що широкі знання у власній та інших сферах дадуть вашому мозку більше можливих асоціацій і зв'язків [89, с. 269]. Викладач, який уміє синтезувати знання з різних галузей, має розвинену творчу уяву, зможе готувати оригінальний контент в ораторській діяльності, цікавий для цільової аудиторії, а також знаходити креативні способи донесення інформації, насичувати її різноманітними ораторськими техніками, формувати як довільну, так і післядовільну увагу слухачів. Власне цікавість особистості оратора залежить від його ерудованості, начитаності, багатства знань, світогляду й широкого освітньо-інтелектуального горизонту.

Активне та безперервне навчання спонукає викладача бути в постійному творчому пошуку, проводити систематичні наукові розвідки, генерувати інноваційний контент, повсякчас підвищуючи власний професійний рівень. Воно розвиває допитливість оратора, креативність, критичність, гнучкість, системність мислення. Р. Твіггер пише: «...ми здатні швидко вчитися, якщо нам трапляється щось нове чи захопливе або якщо ми на цьому дуже зосереджені. У таких ситуаціях стається викид стимулятора росту нейронів BDNF (нейтрофічний фактор мозку), що створює міцніші, глибші та кращі зв'язки» [418, с. 58]. Креативність зокрема, як стверджує Ю. Аппело, розвивається на родючому ґрунті знань ціною багатьох годин важкої праці й роздумів. Водночас саме вона дає змогу викладачу пропонувати нові відповіді та бачити рішення там, де досі ніхто їх не бачив [8, с. 83].

Визначаючи читання як основну стратегію активного навчання, Б. Трейсі вказує: «Якщо ви постійно не читаете й не підтримуєте своєї поінформованості, то не залишаєтеся на одному рівні, а відстаєте. Якщо ви не оновлюєте своїх знань і навичок регулярно, шансів на успіх у XXI столітті ви не матимете. Наразі для досягнення успіху потрібне “глибоке навчання”». Автор наводить власний приклад, доречний для викладача: «Продовжуючи читати, я продукую новий інтелектуальний контент» [435, с. 84–85], що підтверджує вагомість читання для створення нового навчального контенту в ораторській та освітній діяльності. Окрім цього читання, як стверджує W. Mulligan, розвиває мозок, підвищує рівень емпатії,

сприяє отриманню нового життєвого досвіду. Він розглядає його як форму медитації, що поліпшує концентрацію уваги особистості, адже читання протягом години заспокоює й зосереджує мозок на одній повільній діяльності [593].

Активне та безперервне навчання стає чудовим майданчиком для створення викладачем інноваційного освітнього середовища, підготовки інноваційного контенту, розвитку здатності працювати в різних риторичних контекстах, в умовах невизначеності та змін, бути цікавим для різних цільових аудиторій. Звичка читати літературу різних жанрів і тематики й звичка навчатися стають наріжним каменем особистісного та професійного розвитку оратора, успішності ораторської діяльності.

Отже, створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності, залучення ад'юнктів до ораторської практики, оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності, використання у її процесі неформальної та інформальної освіти, забезпечення систематичності й безперервності активного навчання дають змогу сформувати готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, підвищити професійний рівень, спонукати до розвитку викладача як професійного спікера, водночас вимагаючи від нас розроблення та впровадження технологічного забезпечення формування готовності до ораторської діяльності.

4.3. Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Вивчення теоретичних основ та стану готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, визначення організаційно-педагогічних умов формування їх готовності до ораторської діяльності засвідчили потребу в розробленні й упровадженні технологічного забезпечення цього процесу.

Обґрунтовуючи поняття технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, нами було проаналізовано

поняття «забезпечення», «технологічне забезпечення», «інтерактивна технологія навчання дорослих».

Забезпечення Л. Калініна розглядає як виконання чогось, умова, дія, гарантія здійснення певного процесу, зважаючи на його якісний аспект [140, с. 70]. У технологічному забезпеченні підготовки майбутнього викладача Ю. Красильник вбачає використання телекомунікаційних та інформаційних технологій, що створюють умови вільного доступу до інформації і знань. Водночас автор вживає його в межах поняття технології як сукупності використаних у конкретній педагогічній системі форм, методів та засобів, сукупності й послідовності методів і процесів, що дають змогу досягнути запланованого результату [182, с. 57–58]. Інтерактивну технологію навчання дорослих С. Сисоєва трактує як «керовану відкриту систему взаємопов'язаних цілеспрямованих дій, що здійснюються всіма учасниками освітнього процесу для досягнення запланованого результату навчання в оптимальні терміни, з урахуванням попереднього професійного й життєвого досвіду дорослого учня та на основі використання активних форм і методів навчання» [386, с. 279].

У контексті нашого дослідження на основі проаналізованих понять *технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності* постає як *сукупність організаційних форм та методів професійної підготовки до ораторської діяльності, що передбачає оптимізацію ресурсів і спрямування можливостей освітнього середовища ВВНЗ, попереднього професійного досвіду викладача, неформальної та інформальної освіти на реалізацію завдань формування готовності до ораторської діяльності й розвиток викладача як професійного спікера.*

Організаційні форми професійної підготовки до ораторської діяльності добиралися нами відповідно до:

- визначених вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності;

- результатів контент-аналізу ОНП і навчальних планів ВВНЗ, робочих програм освітніх компонентів, що забезпечують професійну підготовку викладача до ораторської діяльності;
- результатів анкетування викладачів ВВНЗ;
- результатів констатувального етапу педагогічного експерименту;
- виявлених організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Зважаючи на це, нами розроблено комплекс організаційних форм професійної підготовки до ораторської діяльності:

- освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», що передбачає лекції, практичні заняття з елементами тренінгу, публічні виступи, творчі завдання й самостійну роботу;
- ютуб-канал «Риторика лідера», що містить 165 відео;
- електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика»;
- наукові подкасти з риторики (50 подкастів);
- сайт «Риторика успіху справжнього лідера»;
- ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх».

Організаційні форми професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності розроблено відповідно до організаційно-педагогічних умов формування готовності до ораторської діяльності та визначених критеріїв (мотиваційно-цільового, світоглядно-пізнавального, автентично-творчого, комунікативно-емоційного, діяльнісно-рефлексивного) і показників. Певні форми роботи були спрямовані на підвищення окремих показників, інші реалізовувалися як комплексні.

Стрижнем формувального етапу педагогічного експерименту стало розроблення та впровадження у процес підготовки докторів філософії як обов'язкового освітнього компоненту в ОНП *освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика»* [229; 566], що містив 90 год (3 кредити ЄКТС), із яких 16 год відведено на лекції, 40 год – практичні заняття, 4 год – іспит, 30 год – самостійну роботу.

Мета освітнього курсу полягає в розкритті теоретичних і практичних основ педагогічної риторики як науки, здійсненні професійної підготовки викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, формуванні готовності до ораторської діяльності, розвитку його як професійного спікера.

Завданнями освітнього курсу стали такі:

1. Озброїти ад'юнктів сучасними риторичними знаннями й практичними інструментами, необхідними для ефективного здійснення ораторської діяльності.
2. Сформувати в ад'юнктів прагматичний арсенал оратора та ораторські звички, що забезпечать якісну підготовку й виголошення публічних промов, розвиток особистості як професійного спікера.
3. Допомогти ад'юнктам розширити зону емоційного комфорту, подолати емоційну відстань між оратором і слухачами, здобути лідерську позицію в ораторській діяльності, що дасть змогу вільно почувати себе перед цільовою аудиторією.
4. Забезпечити ораторську практику, що уможливить втілення отриманих риторичних знань в ораторській діяльності, розвиток ораторських умінь, професійних властивостей спікера та формування ораторського стилю.
5. Підвищити мотивацію, виховати потребу в досягненнях в ораторській діяльності й спонукати ад'юнктів до активного навчання та розвитку як професійного спікера, здобуття ораторського досвіду.

Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика» покликаний сформувати наступні *компетентності*:

- здатність здійснювати ораторську діяльність в освітньо-науковому та військовому середовищі, забезпечувати ефективність публічного мовлення викладача (науковця);

- здатність мислити креативно, критично, гнучко, системно;

програмні результати навчання:

- чітко, лаконічно, змістовно викладати власні наукові ідеї й бачення, переконливо і вичерпно презентувати освітні та наукові результати;

- публічного виступати з промовами академічного й наукового жанрів, різних типів і видів, будуючи ефективну риторичну взаємодію з цільовою аудиторією та досягаючи впливу на інформаційному, когнітивному, емоційному й мотиваційному рівнях;
- застосовувати основні закони та правила аргументації й полеміки в публічному мовленні та міжособистісній комунікації.

Окрім цього в навчальній програмі «Сучасна педагогічна риторика» [229] означено додаткові компетентності та програмні результати навчання, що формуються й досягаються у процесі вивчення освітнього компонента згідно зі стандартами вищої освіти за визначеними спеціальностями.

У процесі експериментальної роботи визначено структуру освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», подану в табл. 4.1. Він містить чотири змістових модулі: теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача (науковця), красномовство в ораторській діяльності викладача (науковця), майстерність підготовки та виголошення публічної промови, мистецтво аргументації в ораторській діяльності викладача (науковця). Навчальні заняття й форми роботи передбачали вплив на окремі показники за критеріями готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Мета *змістового модуля 1* – розкрити теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача. Перша тематична лекція «Ораторська діяльність викладача (науковця)» висвітлює зміст і закони ораторської діяльності, правила й вимоги до публічного виступу, знайомить із типами й видами публічних промов викладача ВВНЗ, виокремлює пастки в ораторській діяльності, пояснює роль «ЧОМУ», «ЯК», «ЩО» в побудові стратегії й тактики промови, окреслює рівні впливу оратора на цільову аудиторію. Друга тематична лекція присвячена питанню риторичної підготовки викладача, спрямовує його на розвиток професійних властивостей спікера, відтворюючи портрет оратора, розкриває зміст трьох етапів розвитку професійного спікера, а також вказує на помилки й ефекти в ораторській діяльності.

Структура освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика»

Вид заняття	Тема заняття	Форма роботи	Показники готовності до ораторської діяльності
Змістовий модуль 1.			
Теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача (науковця)			
Лекція	Ораторська діяльність викладача (науковця)	Тематична лекція	Мотивація до успіху Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Лекція	Риторична підготовка викладача (науковця)	Тематична лекція	Мотивація до успіху Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Особистий бренд викладача (науковця) як оратора	Публічний виступ (самопрезентація)	Потреба в досягненнях Автентичність Упевненість у собі Креативність Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Лекція	Управління аудиторією під час публічного виступу	Лекція-візуалізація	Мотивація до успіху Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Сторітелінг в ораторській діяльності викладача (науковця)	Публічний виступ (історія)	Автентичність Упевненість у собі Креативність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Практичне заняття	Репрезентативні системи у структурі сприйняття інформації	Публічний виступ (розповідь)	Світогляд дослідника Креативність Ораторські вміння
Практичне заняття	Креативне мислення – запорука успішності ораторської діяльності	Практичне заняття на розвиток креативності	Світогляд дослідника Креативність Комунікативна толерантність
Змістовий модуль 2.			
Красномовство в ораторській діяльності викладача (науковця)			
Лекція	Красномовство викладача (науковця)	Лекція-візуалізація	Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Техніка мовлення оратора	Практичне заняття на розвиток техніки мовлення	Упевненість у собі Ораторські вміння

Практичне заняття	Техніка мовлення оратора	Практичне заняття на розвиток техніки мовлення	Упевненість у собі Ораторські вміння
Практичне заняття	Техніка мовлення оратора	Практичне заняття на розвиток техніки мовлення	Упевненість у собі Ораторські вміння
Практичне заняття	Голос як основний інструмент оратора	Практичне заняття на розвиток голосу	Упевненість у собі Ораторські вміння Креативність Емоційний інтелект
Змістовий модуль 3.			
Майстерність підготовки та виголошення публічної промови			
Лекція	Підготовка до публічного виступу	Проблемна лекція	Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Презентаційний вимір публічного виступу	Публічний виступ (презентація теми дисертації)	Мотивація до успіху Автентичність Упевненість у собі Комунікабельність Комунікативна толерантність Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Лекція	Академічні й наукові промови: навчаючи – вчимося	Проблемна лекція	Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Лекція	Запитання в ораторській діяльності викладача (науковця)	Лекція-візуалізація	Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Мистецтво підготовки й проведення лекції	Публічний виступ (лекція)	Мотивація до успіху Світогляд дослідника Автентичність Упевненість у собі Креативність Комунікабельність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Практичне заняття	Наукова доповідь в ораторській діяльності викладача	Публічний виступ (наукова доповідь)	Потреба в досягненнях Світогляд дослідника Ораторські звички Автентичність Упевненість у собі Креативність Комунікабельність Комунікативна толерантність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність

Практичне заняття	Протоально-етикетні публічні промови	Публічний виступ (вітальне слово)	Світогляд дослідника Автентичність Упевненість у собі Креативність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Змістовий модуль 4. Мистецтво аргументації в ораторській діяльності викладача (науковця)			
Лекція	Аргументація в публічному мовленні викладача (науковця)	Лекція з елементами дискусії	Риторичні знання Світогляд дослідника Ораторські звички
Практичне заняття	Переконливі промови: від ідеї до впливу	Публічний виступ (презентація книжки)	Світогляд дослідника Ораторські звички Упевненість у собі Креативність Комунікабельність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Практичне заняття	Особливості логічної аргументації	Публічний виступ (переконлива промова на основі логічної аргументації)	Мотивація до успіху Потреба в досягненнях Автентичність Упевненість у собі Креативність Комунікабельність Комунікативна толерантність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність
Практичне заняття	Особливості емоційної аргументації	Публічний виступ (переконлива промова на основі емоційної аргументації)	Мотивація до успіху Потреба в досягненнях Автентичність Упевненість у собі Креативність Комунікабельність Комунікативна толерантність Емоційний інтелект Лідерська позиція Ораторські вміння Рефлексивність

Практичне заняття	Від думки до слова: шлях до ораторської майстерності викладача (науковця)	Дискусія «Чи варто всім ставати науковцями?»	Потреба в досягненнях Світогляд дослідника Автентичність Упевненість у собі Креативність Комунікативна толерантність Емоційний інтелект Ораторські вміння Рефлексивність

Увагу ад'юнктів привернула лекція-візуалізація «Управління аудиторією під час публічного виступу», оскільки вона роз'яснює сутність цільової аудиторії, риторичної взаємодії оратора з нею, способи усунення перешкод у взаємодії, визначає профіль слухачів і чинники завоювання довіри до спікера, озброює ораторськими техніками управління увагою аудиторії. Нами було продемонстровано на власному прикладі та з допомогою відеоконтенту (фільмів «У дзеркала два обличчя», «Олександр» та ін.) різноманіття ораторських технік, можливості їх застосування в різних риторичних контекстах і різних видах публічних промов, до того ж використання вербальних, невербальних, аудіальних, технік, пов'язаних із дією, під час одного виступу.

Перший публічний виступ пропонував ад'юнктам розкрити власне «Я» – здійснити самопрезентацію. Водночас це стало для них викликом, оскільки потрібно було за три хвилини презентувати себе як особистість, військового лідера та викладача (науковця) ВВНЗ. Ад'юнкти зрозуміли, що вдала й оригінальна самопрезентація для оратора закладає фундамент формування особистого бренду. Другим викликом постав публічний виступ – історія «Моя перемога»/«Моя поразка» (за вибором), під час якого вони мали створити та розповісти особисту історію, долучивши в такий спосіб аудиторію до власного життя, своїх переживань та емоцій. Умовою було створення оратором емоційного зв'язку зі слухачами, виклик емоційного відгуку, а також побудова відповідної сюжетної лінії. Застосування методу сторітелінгу навчає формувати історії й використовувати їх як вербальну ораторську техніку управління увагою в будь-якій промові, формувати довільну увагу слухачів, викликати активний пізнавальний інтерес і здійснювати на них емоційний вплив.

Практичне заняття «Репрезентативні системи у структурі сприйняття інформації» зацікавило ад'юнктів виокремленням чотирьох типів (каналів) сприйняття інформації (візуального, аудіального, кінестетичного, дигітального), їх урахування під час декодування повідомлення, підготовки контенту виступу. Публічний виступ (розповідь) був спрямований на тренування впливу на репрезентативні системи, розвиток уміння імпровізації й зокрема давав змогу власне досліджуваним і нам побачити їх начитаність, ерудованість та освітньо-інтелектуальний горизонт.

Схвалення ад'юнктів отримало практичне заняття з елементами тренінгу на розвиток креативності, під час якого вони виконували відповідні вправи: креативна самопрезентація, презентація колеги, асоціації, моє бачення креативного викладача, фантастичні ситуації, словотвір, комплімент. Методом мозкового штурму офіцери з'ясували сутність креативності, творчості, а також згенерували асоціації на запропоновані слова, поняття, вислови, окреслили творчі властивості оратора. За допомогою методів імпровізації та сторітелінгу вони створили цілісну історію, початком якої було запропоноване речення «...О 5 годині ранку Марія почула телефонний дзвінок». Вправа «Бар'єри креативності» дала змогу усвідомити труднощі й бар'єри, з якими стикається викладач у процесі творчої діяльності. Вправа «Казковий вернісаж» наочно продемонструвала приклади креативного подання відомих народних казок, що активізувало образну пам'ять, творчу уяву, фантазію, гнучкість мислення.

Змістовий модуль 2 освітнього курсу спрямовано на оволодіння викладачами красномовством. Лекція-візуалізація «Красномовство викладача (науковця)» окреслила вимоги до культури мовлення оратора, складові техніки мовлення, вимоги до голосу, особливості невербального мовлення в публічному виступі. Ад'юнкти усвідомили помилки, які допускали у вербальному й невербальному мовленні під час спілкування зі співрозмовником чи аудиторією. Демонстрація відеоконтенту на прикладі фільмів «Дюна», «Король говорить», промови Вілла Стефена «Як видаватися мудрим, коли ви промовець на TED», практичного експерименту американських дослідників із впливу голосу на дії та поведінку

людей дала змогу наочно представити застосування формули сприйняття інформації А. Меграбяна [581], концепції кодування, передачі й декодування повідомлень, перетворення їх у регулятор дій і вчинків особистості О. Хмільяра [456] на практиці.

Активний інтерес в офіцерів викликали практичні заняття з розвитку техніки мовлення та голосу, адже допомогли з'ясувати недоліки в мовленні й натомість надали практичні інструменти для розвитку дихання, голосу, дикції, орфоепії. Вони були наповнені різноманітними вправами з артикуляційної гімнастики, діафрагмального дихання, виголошення чистомовок, звуковими вправами, роботою з властивостями голосу (гучністю, польотністю, висотою, тембром, гнучкістю, тоном, темпом, милозвучністю мовлення). Тренування інтонаційності дало змогу покращити вербальне мовлення досліджуваних.

Змістовий модуль 3 присвячений оволодінню ад'юнктами методикою й технологією підготовки та виголошення публічної промови. Проблемна лекція «Підготовка до публічного виступу» продемонструвала модель ораторської діяльності, виокремила 10 етапів підготовки оратора до публічної промови, лайфаки ефектної візуалізації контенту виступу. Окрім цього актуалізовано досвід підготовки й виголошення офіцерами публічних промов перед різними цільовими аудиторіями у військово-професійній і науково-педагогічній діяльності, уточнено проблеми, з якими вони стикалися під час виступу через недостатність підготовки. Нами було запропоновано ад'юнктам ознайомитися зі спектром методів і технік подолання хвилювання в ораторській діяльності [200; 223] й зокрема методів психічної саморегуляції для підвищення стресостійкості [567]. За допомогою методу аналізу риторичних ситуацій виявлено суперечності й труднощі, що знижують якість зворотного зв'язку та рефлексії оратора; з'ясовано суттєві помилки, які допускали ад'юнкти під час підготовки до виступів.

Проблемна лекція «Академічні й наукові промови: навчаючи – вчимося» поставила перед викладачами ВВНЗ питання у виокремленні переваг ораторської практики на освітніх, наукових, науково-популярних заходах, спонукала до рефлексії власної ораторської діяльності, розкрила особливості й вимоги до промов

академічного (лекція, презентація академічної дисципліни, доповідь на навчально-методичних зборах) та наукового (наукова доповідь на конференції, наукова доповідь під час захисту дисертації, виступ офіційного опонента (рецензента), виступ під час обговорення дисертації, науковий подкаст) жанрів. Виявлені суперечності в побудові наукових доповідей акцентували на суттєвих помилках, які допускають дисертанти під час захисту дисертації.

Аналіз фрагментів лекцій професорів провідних університетів світу (Роберта Сапольські (Стенфордський університет), Майкла Сендела (Гарвардський університет), Тімоті Снайдера (Єльський університет)) активізував отримані риторичні знання у змістовому модулі 1 освітнього курсу, вказав на переваги в застосуванні ораторських технік у взаємодії лектора з аудиторією. Аналіз промов науковців Керол Двек, Емі Кадді, Ірини Фаріон зацікавив ад'юнктів відмінностями в ораторському стилі спікерів і формі подачі контенту виступу.

Лекція-візуалізація «Запитання в ораторській діяльності викладача (науковця)» розкрила цінність запитань для розвитку особистості викладача, генерування ідей, розв'язання проблем, створення педагогічних новацій, а також їх роль і характеристику в публічному виступі. Окрім цього було роз'яснено особливості відповідей на різні види запитань в ораторській діяльності, наочно продемонстровано приклади простих, складних, відкритих, закритих запитань, запитань-пасток, застосування технік відповідей на провокаційні запитання. За допомогою методу аналізу риторичних ситуацій розібрано полемічні ситуації в різних риторичних контекстах, запитання–відповіді, що потребують емоційного контролю, кмітливості й креативності оратора.

Практичні заняття у змістовому модулі 3 передбачали публічні виступи ад'юнктів: презентація теми дисертації, лекція (вступна частина першої лекції в освітньому курсі), наукова доповідь, вітальне слово. Основним завданням стало оволодіння ад'юнктами методикою й технологією підготовки та виголошення інформаційних і протокольно-етикетних виступів, розвиток ораторських умінь, професійних властивостей спікера, soft skills та hard skills оратора. Вагоме значення надавалося ефектній візуалізації контенту промови.

Презентація теми дисертації спрямовувалася на підвищення мотивації до успіху, розвиток уміння чітко, лаконічно й змістовно доносити власну ідею, завойовувати лідерську позицію, відстоювати актуальність теми дослідження, ґрунтовно відповідати на запитання аудиторії, проявляти комунікативну толерантність до інакших підходів, використовувати чотири типи сприйняття інформації слухачів і прийоми рефлексивного слухання.

Схвалення ад'юнктів отримав виступ із вступною частиною лекції з академічної дисципліни, яку вони викладають на кафедрі, оскільки дав змогу зрозуміти попередньо допущені помилки й можливості для створення вдалого першого враження, завоювання довіри цільової аудиторії та виклику інтересу до вивчення освітнього курсу. Нами було ускладнено завдання, де вступна частина лекції мала поєднати в собі презентацію академічної дисципліни, самопрезентацію викладача й початок тематичної лекції.

Наукова доповідь здійснювалася за матеріалами першого розділу дисертації ад'юнктів і допомогла їм підготуватися до науково-практичної конференції [188]. Вона потребувала виявлення автентичності оратора та його дослідження, лідерської позиції, подолання хвилювання у виступі, чіткої структуризації контенту доповіді, побудову її інформаційної магістралі, добору ораторських технік управління увагою аудиторії, а також була спрямована на підвищення потреби в досягненнях у науковій та ораторській діяльності.

Серед протокольно-етикетних промов нами обрано для виголошення викладачами ВВНЗ вітальне слово. Ад'юнктам було запропоновано обрати будь-яке свято, зокрема нестандартне (наприклад, день світової тиші й німоти, день пошуку нової зірки, всесвітній день книги, день наукової фантастики, всесвітній день логіки, день олівця, всесвітній день творчості та інноваційної діяльності, день прогулянки парком тощо), із метою розвитку креативності, автентичності, упевненості в собі, емоційного інтелекту. До того ж таке завдання з незвичайним святом активізує звичку читати, потребує підготовки оригінального контенту виступу, розбурхує творчу уяву й фантазію, розвиває допитливість.

Змістовий модуль 4 освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» присвячено мистецтву аргументації в ораторській діяльності викладача. Лекція з елементами дискусії «Аргументація в публічному мовленні викладача (науковця)» окреслила сутність аргументації, аргументів і тези в публічному виступі, вимог до них, особливостей побудови лінії аргументації у промові залежно від виду (логічної чи емоційної), схарактеризувала 14 правил ефективного переконання. Водночас організовано дискусію навколо продемонстрованих риторичних ситуацій з аргументацією й контраргументацією позицій суб'єктів ораторської діяльності, а також навколо публічного виступу на основі емоційної аргументації з фільму «Бойлерна», промови Першої леді України Олени Зеленської в Конгресі США 2022 року.

Публічні виступи ад'юнктів за цим модулем передбачали переконливі промови (презентація «Книжка, яку не можна не прочитати», промова на основі логічної аргументації, промова на основі емоційної аргументації) з метою розвитку лідерської позиції, упевненості в собі, формування мотивації до успіху, потреби в досягненнях, виявлення автентичності, розвитку уміння чітко, лаконічно й змістовно висловлювати думку, аргументувати власну позицію та контраргументувати позицію опонента, будувати взаємодію з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному й інтеракційному рівнях, визначати точну стратегію і тактику промови, добирати сильні аргументи, дотримуватися інформаційної магістралі промови, використовувати правила ефективного переконання, логос та пафос у виступі, здійснювати вербальний і невербальний вплив на аудиторію. Запитання й коментарі від слухачів вимагали комунікативної толерантності спікера, сприяли розвитку вміння відповідати на різні види запитань в ораторській діяльності.

Теми переконливої промови на основі логічної аргументації давалися на вибір. До прикладу: сміливість – початок перемоги, дисципліна – це свобода, амбіції – шлях до високих досягнень, воля – шлях до успіху, лідерство – це абсолютна відповідальність, нові виклики – шлях до перемоги, робити більше – перше правило переможця, креативність – запорука успіху в освітній діяльності,

ціна лідерства – жертвувати власними інтересами. Серед аргументів на підтримку тези виступу офіцерами часто наводилися приклади з власної бойової діяльності або досвіду бойових побратимів, що викликало взаєморозуміння, довіру, почуття патріотизму, гідності та честі, об'єднувало аудиторію, підкреслювало силу психологічного впливу на особистість.

Справжнім викликом для ад'юнктів стала переконлива промова на основі емоційної аргументації «Перемога України – це...», адже вимагала повного емоційного впливу оратора на цільову аудиторію, впливу на кінестетичну репрезентативну систему, виклику сильного емоційного відгуку й емоційних реакцій. Окрім цього було проведено рольову гру «Титанік», спрямовану на розвиток емоційного інтелекту, встановлення контакту з аудиторією на перцептивному рівні, виклику довіри та побудову аргументації у критичній ситуації.

Окрім спланованих нами публічних виступів у програмі освітнього курсу ми спонукали ад'юнктів до промов на наукових і науково-популярних заходах, що доповнювали ораторську практику й давали змогу здобути додатковий ораторський досвід. Наприкінці першого семестру навчання вони готували звіт за освітню та наукову складову підготовки. Офіцери відмітили кращу підготовленість до цього виступу завдяки отриманим риторичним знанням під час вивчення «Сучасної педагогічної риторики», що дало їм змогу зробити звіт чітко структурованим, установити контакт із цільовою аудиторією, побудувати риторичну взаємодію, вдало відповісти на запитання, створити ефектну візуалізацію контенту.

Останнє заняття в освітньому курсі передбачало дискусію «Чи варто всім ставати науковцями?», що розвивала ораторські вміння, ораторські звички, світогляд дослідника, культуру слухання ад'юнктів, вимагала рефлексії. Окрім цього завданням було дібрати креативні аргументи на захист власної позиції. Іспит за академічну дисципліну проводився у формі теоретичного опитування з елементами гри для оцінювання риторичних знань і фінального публічного виступу (переконливого/інформаційно-переконливого) за обраною темою. Ад'юнктам

запропоновано на вибір 55 тем. Виступи оцінювалися за визначеними нами критеріями в § 3.4.

Застосування методів лекції, пояснення, дискусії в поєднанні з демонструванням, ілюструванням і спостереженням, аналізом риторичних ситуацій дало змогу ґрунтовно викласти лекційний матеріал освітнього курсу, озброїти ад'юнктів риторичними знаннями, проаналізувати кращі зразки публічних промов і лідерської поведінки професійних спікерів під час виступу, відзначити автентичність кожного оратора, з'ясувати його прагматичний арсенал. Використання методів опитування та експрес-контролю (через онлайн-дошку, гугл-форму, тести) під час лекцій і практичних занять уможливило оцінювання риторичних знань ад'юнктів, підтримку їх поінформованості, спонукало систематично опрацьовувати й повторювати навчальні матеріали, що зрештою виявлялося під час публічних виступів.

Методи самоконтролю, взаємоконтролю та зворотного зв'язку допомогли викладачам ВВНЗ здійснювати рефлексію у процесі ораторської діяльності [201], аналізувати власні ораторські дії й дії колег, стежити за вербальним і невербальним мовленням, своєчасно вказувати на допущені помилки й давати практичні рекомендації, що застерігало їх від потрапляння в пастки ораторської діяльності. Ад'юнкти виявили неабияку зацікавленість до об'єктивного зворотного зв'язку від нас та особливо своїх колег, які склали основну їх цільову аудиторію. Метод генерації сприяв розвитку креативності оратора, уміння добирати актуальний та оригінальний контент для цільової аудиторії, композиційно-правильно вибудовувати промову, визначати її стратегію й тактику, контекстуально будувати інформаційну магістраль виступу. Він передбачав пошук ідей для підготовки контенту публічного виступу, аргументації позиції чи бачення, пошук змісту ораторських технік для управління увагою слухачів, риторичної взаємодії з цільовою аудиторією.

Одними з ефективних форм професійної підготовки до ораторської діяльності під час викладання освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» стали творчі завдання й самостійна робота. Серед творчих завдань нами дібрано

такі: аналіз відеоконтенту, аналіз публічних промов, візуалізація контенту публічного виступу, творча робота «Мій шлях до професійного спікера».

Аналіз відеоконтенту передбачав перегляд, розбір та опрацювання:

- відео з нашого ютуб-каналу «Риторика лідера», що доповнювали лекційний матеріал. До прикладу, закони риторики, принципи ораторського мистецтва, стратегія й тактика публічного виступу, ораторська діяльність: переваги та можливості для викладача, як викладачу завоювати довіру аудиторії, культура слухання, структура публічного виступу та ін.;

- фільмів («Черчилль» (2002), «Черчилль» (2017), «Темні часи» (2017), «У дзеркала два обличчя» (1996), «Король говорить» (2010), «Лінкольн» (2012)) з погляду ораторського мистецтва й красномовства (аналіз підготовки до виступу, аналіз публічних виступів головних героїв, аналіз роботи з голосом, вправ із техніки мовлення, аналіз аргументації/контраргументації, полеміки);

- відеофрагментів із фільмів, серіалів, дорам, публічних промов спікерів, що демонструють застосування ораторських технік;

- окремих відео публічних промов на конференціях TED за риторичною тематикою («Золота лекція про мову тіла» Джо Наварро, «Мова вашого тіла формує вас» Емі Кадді, «Як починати виступ?» Конора Ніла) чи подкастів («Про емоції та інтелект» Джейкоба Моргана з Деніелом Гоулманом);

- лекцій Пола Блума, Стівена Пінкера, Роберта Сапольські, Майкла Сендела, Тімоті Снайдера, представлені на ютуб-каналі «Хмаринка Science».

Публічні промови для аналізу добиралися відповідно до теми заняття. Серед них обрано такі: промова адмірала Вільяма Макрейвена перед випускниками Техаського університету (2014), історія Вілла Сміта про страх, вітальне слово Стіва Джобса перед випускниками Стенфордського університету (2005), промова Олександри Матвійчук під час вручення Нобелівської премії миру (2022), промова Президента України на День української державності (2022), промова Президента України на День незалежності України, вітальне слово Джина Парка на випускній церемонії Гарварду (2018), «Кожна перемога – досягнення команди» Андрія Зелінського, «Як ефективно переконувати?» Конора Ніла, «Секрети успішних

переговорів» Джо Наварро, «Сила особистих історій» Марка Лівіна, «Абсолютна відповідальність: урок лідерства від ветерана війни в Іраку» Джоко Віллінка, «Я ненавиджу план Б» Арнольда Шварценеггера. Зворотний зв'язок щодо риторичного аналізу промов ми отримували під час навчальних занять, а також через онлайн-дошку (ад'юнкти мали qr-код, що давав до неї доступ із зазначенням назви виступу).

Творчі завдання з візуалізації контенту публічного виступу мали на меті оволодіння викладачами ВВНЗ правилами й особливостями ефектної візуалізації контенту промови, опанування програми Canva для підготовки ефектних слайдів, створення презентаційних матеріалів для публічних виступів на практичних заняттях.

Творча робота «Мій шлях до професійного спікера» готувалася наприкінці освітнього курсу й спрямована на рефлексію власної ораторської діяльності, професійних властивостей спікера. Ад'юнктам було запропоновано проаналізувати отримані риторичні знання, розвинені ораторські вміння, з'ясувати власні сильні та слабкі сторони як оратора, усвідомити дії й кроки, які вони вже роблять для досягнення ораторської майстерності, окреслити зону найближчого розвитку, визначивши конкретні дії для розвитку себе як професійного спікера. Окрім цього творча робота містила зворотний зв'язок за освітній курс, що дало нам змогу вдосконалювати його програму.

Самостійна робота в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика» передбачала такі завдання: підготовка картотеки цитат, створення картотеки вправ, проходження онлайн-курсів, анотування/рецензування риторичної літератури. Вона спрямована на розвиток риторичних знань, світогляду дослідника, ораторських звичок, підвищення мотивації до успіху в ораторській діяльності.

Зацікавлення ад'юнктів викликало завдання з підготовки картотеки цитат для власних публічних виступів. По-перше, це спонукало їх читати літературу (розвиток ораторських звичок читати й навчатися) та виписувати висловлювання авторів/відомих особистостей, що дало змогу, за відгуками офіцерів, знаходити унікальні цитати й збагачувати свої промови оригінальним матеріалом,

використовувати їх для аргументації чи контраргументації. По-друге, картотека цитат стала в нагоді ад'юнктам під час проведення навчальних занять в освітньому процесі кафедри, а також під час виступів на наукових конференціях, семінарах, навіть щосеместрового звітування про результати виконання індивідуального плану.

Схвалення офіцерів отримало створення картотеки вправ, що допомагали їм глибше оволодівати ораторським мистецтвом і красномовством. Ними підібрано такі вправи: дихальні вправи, вправи з техніки мовлення, чистомовки, вправи для створення настрою, для емоційного контролю, для емоційного комфорту, для подолання хвилювання, вправи з креативності, компліменти для аудиторії, оригінальні привітання для промов, вправи для впевненості.

Залучення ад'юнктів до неформальної освіти шляхом проходження двох онлайн-курсів «Сучасна українська мова» та «Ораторське мистецтво (у форматі SCORM)» на освітньому хабі міста Києва дало змогу підвищити їх поінформованість, мотивацію до вивчення української літературної мови, поповнити методичну скриньку ораторських прийомів, методів, технік, збагатити навчальні матеріали освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», проаналізувати роботу оратора з віртуальною аудиторією.

Онлайн-курс «Сучасна українська мова» нами обрано з метою підвищення в ад'юнктів рівня володіння українською літературною мовою, позбавлення мовлення калёк із російської мови, суржику, опанування правил сучасного українського правопису, правил написання слів, речень, текстів, розвитку мовленнєвих навичок і навичок побудови цікавих та граматично правильних текстів. Онлайн-курс «Ораторське мистецтво (у форматі SCORM)» доповнював навчальний контент занять, демонстрував наочні приклади вдалих і невдалих публічних виступів, архетипи ораторів, інформував про якості, якими має володіти оратор, особливості невербального мовлення спікера, озброїв методами опанування власного емоційного стану й подолання страху, прийомами візуалізації інформації, правилами ведення діалогу та дискусії з аудиторією, акцентував на формуванні іміджу спікера.

Завдання з анотування/рецензування риторичної літератури мало на меті мотивувати ад'юнктів до читання книжок із риторики, сформувати потребу в розвитку риторичних знань, долучити до поглядів інших авторів (риторів) на мистецтво публічного виступу, ефективного здійснення ораторської діяльності, а також розвинути аналітичні й творчі вміння, дизайн-мислення. Насамперед ми рекомендували для прочитання і складання анотації чи написання рецензії на книжку (за вибором) науково-популярну літературу з ораторського мистецтва, жанру non-fiction (приклади вказані нами в попередньому параграфі) [201].

Підводячи підсумок, можна зауважити, що розроблений і впроваджений нами у процес підготовки викладачів ВВНЗ освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», що містив 60 год аудиторної роботи й 30 год самостійної роботи, склав основу їх професійної підготовки до ораторської діяльності, забезпечив розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, сформував потребу в досягненнях та підвищив мотивацію до успіху в ораторській діяльності, утворив прагматичний арсенал оратора, спонукав до аналізу попередньої ораторської діяльності й виявлення помилок, особливо в підготовці та виголошенні публічних промов, взаємодії з цільовою аудиторією, а також заклав фундамент для подальшого розвитку викладача як професійного спікера.

Водночас вагомою складовою технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності став розроблений нами сучасний освітній контент: електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика», ютуб-канал «Риторика лідера», наукові подкасти з риторики, сайт «Риторика успіху справжнього лідера», ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх». Він, з одного боку, органічно доповнив освітній курс і забезпечив якісну його реалізацію в умовах російсько-української війни (відрядження офіцерів для виконання бойових завдань, дистанційного навчання через ракетні обстріли, зриви навчальних занять через повітряні тривоги, відсутність електроенергії). З іншого боку, створив якісну інформальну освіту для ад'юнктів і системний підхід до професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Серед переваг сучасного освітнього контенту нами виділено такі:

- задоволення пізнавальних, інформаційних та освітніх потреб здобувачів вищої освіти;
- якісна організація самостійної роботи;
- розвиток риторичних знань через повторення навчального контенту – реалізація принципу міцності;
- раціональне витрачання часу, можливість працювати з навчальними матеріалами в будь-який час і будь-якому місці;
- підвищення мотивації до вивчення освітнього курсу через модерне навчально-методичне забезпечення;
- урахування індивідуальних особливостей ад'юнктів, забезпечення особистісно орієнтованого підходу;
- організація зворотного зв'язку;
- забезпечення умов для змішаного навчання, яке, за твердженням А. Марушкевич, поєднує в собі використання традиційної, комп'ютерно орієнтованої, дистанційної й мобільно орієнтованої складових, а також сприяє обранню здобувачами вищої освіти певної траєкторії навчання, упровадження інтерактивних технологій викладання, економії матеріальних ресурсів [264, с. 29].

Електронний навчальний курс представляє собою комплекс навчально-методичних матеріалів та освітніх послуг, створених для організації індивідуального й групового навчання з використанням технологій дистанційного навчання, що реалізується засобами інформаційно-комунікаційних технологій, у якому навчальний матеріал подається у структурованому вигляді [111, с. 294].

Нами розроблено *електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика»*, що синхронно використовується під час реалізації однойменного освітнього курсу. Він створений на платформі Moodle НУОУ з використанням технологій змішаного навчання, медійних технологій. Електронний навчальний курс відображає логіку вивчення ад'юнктами академічної дисципліни «Сучасна педагогічна риторика», характеризується структурованістю навчально-методичних матеріалів, якістю навчального контенту, вільним доступом до нього, можливістю самоконтролю навчальних досягнень.

Електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика» чітко структурований, а саме:

- візитівка курсу, що відображає коротку інформацію про нього (мету, завдання, компетентності, програмні результати навчання), відомості про автора курсу, цільову аудиторію;
- методичне забезпечення курсу, що містить силабус, навчальну програму курсу, робочу програму академічної дисципліни, навчально-методичний посібник «Сучасна педагогічна риторика», електронні освітні ресурси (ютуб-канал «Риторика лідера», наукові подкасти з риторики, сайт «Риторика успіху справжнього лідера», ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх»), підручник, методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи, критерії оцінювання навчальних досягнень, критерії оцінювання публічного виступу;
- чотири змістових модулі (теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача (науковця), красномовство в ораторській діяльності викладача (науковця), майстерність підготовки та виголошення публічної промови, мистецтво аргументації в ораторській діяльності викладача (науковця)), за кожною темою яких розміщено презентацію до заняття, рекомендовану літературу, завдання для самостійної роботи, відеоконтент, аудіоконтент, питання для самоконтролю, наукові публікації автора;
- підсумковий контроль, що містить завдання для підготовки до іспиту, творчу роботу «Мій шлях до професійного спікера», питання для теоретичної частини іспиту, теми публічних промов для практичної частини іспиту.

Ютуб у міжнародній енциклопедії освіти представлено як інфраструктуру знань і вказано, що завдяки своєму алгоритму платформа надає перевагу ефективній залученості та швидкій взаємодії між автором контенту й глядачем. Популярність і цінність розробленого викладачем відеоконтенту стають ключовими критеріями для поширення його знань на різні цільові аудиторії [520]. Ютуб разом із науковими подкастами й сайтом забезпечують, як зазначають К. Bugarová та М. Lusková, створення привабливих навчальних матеріалів,

мультимедійного контенту як багаторазово використовуваних об'єктів, що зберігаються в цифровому середовищі й будуть використовуватися для створення навчальних ресурсів для онлайн-освіти [503, с. 3591]. Водночас, за свідченням L. Mncube та L. Mthethwa, розроблений нами сучасний освітній контент реалізує концепцію відкритих освітніх ресурсів у вищій освіті, забезпечує відкритий доступ до навчальних матеріалів у світовому масштабі, видимість контенту, мотивує інших викладачів наслідувати такий приклад, підвищує їх активність в онлайн-навчанні. У такий спосіб, зазначають науковці, просто та швидко поширювати інформацію, робити її легкодоступною й відкритою для слухачів (студентів) як основних користувачів [586].

Розроблений нами ютуб-канал *«Риторика лідера»* [225] на сьогодні містить 165 відео, із яких:

- відеокурс «Сучасна педагогічна риторика», що відображає навчальний контент лекційних і практичних занять однойменного освітнього курсу, й охоплює 75 відео;
- відеопрезентації за окремими темами: «Як правильно ставити цілі в публічному виступі?», «Підготовка оратора до виступу», «Конфлікти в педагогічній діяльності викладача вищої військової школи», «Ох ці ж слайди! Як візуалізувати матеріал в публічному виступі?», «Особливості відповідей на запитання в публічному виступі, інтерв'ю?»;
- приклади наших публічних виступів (лекції, наукові доповіді, вітальні слова);
- відеофрагменти з фільмів, серіалів, що слугують прикладами публічних промов, а також відображають зразки застосування ораторських технік і прийомів, взаємодії оратора з цільовою аудиторією;
- 36 відео Shorts;
- дописи, що містять посилання на відео, поширені з інших каналів із навчальною метою.

Увагу ад'юнктів привернули відеозаписи наших публічних виступів, зокрема наукових доповідей («Відчуття щастя в публічному виступі», «Від думки до слова:

шлях викладача до ораторської майстерності», «Секрети успішного публічного виступу», «Самоздійснення викладача у процесі ораторської діяльності»), які слугували їм як приклади під час підготовки власних промов на науково-практичні конференції.

Метою ютуб-каналу «Риторика лідера» є поширення якісного навчального контенту із сучасної риторики, озброєння викладачів ВВНЗ та інших глядачів риторицими знаннями, розвиток дизайн-мислення, світогляду дослідника, ораторських звичок, мотивації до успіху й освітньо-інтелектуального горизонту, спонукання до рефлексії ораторської діяльності, а також протидія розповсюдженню фейкової інформації, невдалих порад з ораторського мистецтва. Окрім того ютуб-канал постає засобом інформальної освіти для викладача ВВНЗ, сприяє формуванню готовності до ораторської діяльності, підвищує рівень риторициної освіченості [204]. Під час формувального етапу педагогічного експерименту ад'юнктами визначено такі переваги ютуб-каналу:

- безкоштовний і відкритий доступ до навчального контенту;
- опанування матеріалу незалежно від місця й часу перебування (університет, дім, під час відрядження закордоном чи навіть відрядження для виконання військово-професійних (бойових) завдань);
- ґрунтовність і якість викладу риторициного контенту;
- можливість повторення чи опанування (в разі відсутності ад'юнкта на лекції) лекційного матеріалу або звернення до нього під час підготовки до виступів, що сприяє кращому засвоєнню;
- додатковий контент із риторики, неохоплений під час лекцій в освітньому курсі, самостійне його вивчення з можливістю подальшого обговорення під час навчальних занять, забезпечення самостійної роботи в освітньому курсі;
- можливість самостійного опанування теоретициного матеріалу з освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» в межах інформальної освіти;
- можливість за потреби переглядати відео безліч разів, занотовувати матеріал;

- спостереження застосування лектором широкого спектру ораторських технік і прийомів, побудови й подання контенту, роботи з віртуальною аудиторією;
- вивчення вербального та невербального мовлення оратора під час виступу відповідно до вчення А. Меграбяна про сприйняття інформації;
- спостереження поведінки викладача перед камерою, навчання на його прикладі проводити онлайн-заняття;
- поєднання аудіо й візуалізації матеріалу у відео;
- додатковий канал комунікації та взаємодії викладача з аудиторією, зворотний зв'язок через коментарі;
- формування післядовільної уваги ад'юнктів і зацікавлення у вивченні освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика»;
- можливість залучення широкої аудиторії до риторичних знань, а також використання контенту ютуб-каналу глядачами у власних цілях (нами надано відповідний доступ).

Окрім цього нам ютуб-канал дав змогу раціонально використовувати час аудиторної роботи в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика» завдяки висвітленню окремих питань у відео, вивченню їх ад'юнктами під час самостійної роботи, що, зі свого боку, викликало вторинний дискурс під час навчальних занять. Запис і перегляд власних відео спонукав нас до рефлексії ораторської діяльності, виявляв сильні та слабкі сторони, окреслював шляхи самовдосконалення й професійного розвитку.

Наступною складовою технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності нами визначено *наукові подкасти з риторики*. Це окремий вид сучасного освітнього контенту, що розміщується на сайті, дистанційній платформі Moodle або надсилається здобувачам освіти.

Наукові подкасти являють собою записані й оброблені аудіофайли з озвученим навчальним контентом на риторичну тематику. Нами створено 50 наукових подкастів [214], що відображають і доповнюють лекційний матеріал з освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика». Їх розміщено на сайті «Риторика

успіху справжнього лідера» у вільному доступі для широкої аудиторії. Ад'юнктами вказано на кілька переваг розроблених нами наукових подкастів, а саме:

- урахування індивідуальних особливостей здобувача освіти в освітньому процесі, зокрема щодо типів сприйняття інформації, адже слухач із провідною аудіальною репрезентативною системою краще сприймає й запам'ятовує інформацію, подану через аудіо;
- доступність теоретичного матеріалу з риторики в будь-який час і будь-якому місці завдяки можливості вільно скачати та зберегти аудіофайли на власному пристрої;
- краще засвоєння навчального контенту через можливість його повторення у зручний індивідуальний спосіб (під час пробіжки чи прогулянки в парку, заняття спортом, відпочинку). Окрім того легкий музичний супровід знімає психічне напруження й сприяє запам'ятовуванню інформації;
- задоволення освітніх, пізнавальних, інформаційних потреб аудиторії.

Особливу увагу ад'юнктів привернули подкасти «Дисертант – оратор, генератор ідей, лідер», «Спадщина риторів та ораторів доби Античності в ораторській діяльності сучасного викладача», «Професія у професії. Як викладачу стати професійним спікером?», «Викладач та аудиторія: довіра, взаємодія, співпраця», «Вплив оратора на аудиторію», «Портрет професійного спікера», «Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності», «Як підготувати цікаву наукову доповідь? Дві необхідні звички», «Як навчитися слухати й чути?», «10 кроків до успішної промови», «Як стати майстерним лектором?», «Наука переконання», «4 способи не переконати нікого й 4 кроки до переконання», «Етапи становлення професійного спікера».

Відповідність тематики занять в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика» науковим подкастам, однойменному відеокурсу та відео з ютуб-каналу «Риторика лідера», що ілюструють навчальний контент, наведено в табл. 4.2.

Дієвою формою професійної підготовки в технологічному забезпеченні став розроблений нами сайт *«Риторика успіху справжнього лідера»*. Він представляє собою символічно-проксемічний простір комунікації та взаємодії викладача з

Таблиця 4.2

Тематика освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», ютуб-каналу «Риторика лідера» й наукових подкастів із риторики

Тема заняття за освітнім курсом	Відеокурс «Сучасна педагогічна риторика»	Відео з ютуб-каналу, що ілюструють навчальний контент	Наукові подкасти
Ораторська діяльність викладача (науковця)	Вступ до курсу «Сучасна педагогічна риторика» Риторика, ораторське мистецтво, красномовство Закони риторики Що означає «вміти говорити»? Ораторська діяльність: переваги та можливості для викладача Ораторські вміння викладача Основні вимоги до публічного виступу Принципи ораторського мистецтва Пастки в ораторській діяльності	Промова Тіма Урбана «Як побороти прокрастинацію?» Ольга Красницька «Крила», вірш Ліни Костенко Розважальна промова Мотиваційна промова із фільму «Ми були солдати» Прощальна промова Обама до американців	Спадщина риторів та ораторів доби Античності в ораторській діяльності сучасного викладача Закони риторики Закони ораторської діяльності Ораторська діяльність: переваги та можливості для викладача Вплив оратора на аудиторію Принципи ораторського мистецтва Правила публічного виступу Основні вимоги до публічного виступу Пастки в ораторській діяльності
Риторична підготовка викладача (науковця)	Риторична підготовка викладача (оратора) Ораторські звички Помилки в ораторській діяльності Ефекти в ораторській діяльності 6 причин, чому варто читати книжки	Лекція «Професія у професії. Як викладачу/науковцю стати професійним спікером»	Дисертант – оратор, генератор ідей, лідер Професійний розвиток оратора Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності Риторична підготовка Етапи становлення професійного спікера Портрет професійного спікера Ораторські звички

Продовження табл. 4.2

			Ефекти в ораторській діяльності Помилки в ораторській діяльності
Управління аудиторією під час публічного виступу	Стратегія і тактика публічного виступу Взаємодія викладача з аудиторією: перешкоди у взаємодії та як їх подолати Три запитання для оратора Портрет (профіль) аудиторії Як викладачу завоювати довіру аудиторії? Вербальні техніки управління увагою аудиторії Аудіальні техніки управління увагою аудиторії Невербальні техніки управління увагою аудиторії Техніки управління увагою аудиторії, пов'язані з дією	Нудна лекція з нудним викладачем Файний викладач і цікава лекція. Чудова взаємодія з аудиторією Мотиваційна промова Олександра Македонського Як один вчинок може змінити життя. Притча про мудрого Вчителя	Викладач та аудиторія: довіра, взаємодія, співпраця Суб'єктивні й об'єктивні перешкоди у взаємодії оратора з аудиторією Профіль аудиторії в ораторській діяльності Ораторські техніки: цікавість виступу та увага аудиторії
Сторітелінг в ораторській діяльності викладача (науковця)		Історія від Вілла Сміта про страх і стрибок із парашутом	Сторітелінг для вух і серця слухача
Репрезентативні системи у структурі сприйняття інформації	Візуали, аудіали, кінестетики, дигітали: хто вони? Типи сприйняття інформації		Репрезентативні системи
Красномовство викладача (науковця)	Культура мовлення Логічні помилки в мовленні Чи варто вибачатися перед аудиторією? Фрази, яких варто уникати у виступі: вербальні помилки Техніка мовлення оратора Голос оратора	Як тон голосу впливає на поведінку навколишніх? Промова Емі Кадді «Мова вашого тіла формує вас»	Красномовство викладача Культура мовлення Техніка мовлення оратора Невербальне мовлення оратора Зовнішній вигляд оратора Як навчитися слухати й чути?

Продовження табл. 4.2

	Невербальне мовлення оратора Культура слухання		
Підготовка до публічного виступу	Скільки часу потрібно для підготовки до публічного виступу? 13 секретів підготовки публічного виступу Підготовка до публічного виступу: 1) тема +2) мета промови 3 і 4 секрет підготовки публічного виступу 5 і 6 секрети підготовки публічного виступу: текст виступу та його візуалізація 7 і 8 секрети підготовки ПВ: запитання-відповіді й тренування промови Як запам'ятати текст виступу? Чи варто його вчити напам'ять? 9 секрет підготовки ПВ – підготовка зовнішнього вигляду й «чарівної валізи» оратора Чарівна валіза оратора 10 секрет підготовки ПВ – психологічне самоналаштування 11 секрет підготовки ПВ – перевірка себе (контрольний список «Фенікс») 12 і 13 секрети підготовки публічного виступу: самоаналіз і самопохвала Як підготувати гарні слайди? Візуалізація контенту виступу		Модель ораторської діяльності 10 кроків до успішної промови Лайфаки ефектної візуалізації контенту публічної промови Читання як ефективна стратегія досягнення професійного успіху
Презентаційний вимір публічного виступу	Техніки й методи подолання хвилювання в публічному виступі		Страх та хвилювання в ораторській діяльності: 23 способи їх подолати
Академічні й наукові промови: навчаючи – вчимося	Структура публічної промови оратора Вступна частина публічного виступу Основна частина публічного виступу Заклучна частина публічного виступу	Заклучна частина виступу «Від думки до результату: шлях до лідерства в освітньо-науковій діяльності»	Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності Архітектоніка публічної промови

Продовження табл. 4.2

	Критерії оцінювання публічного виступу Чому варто дивитися й оцінювати виступи професійних спікерів? Презентація академічної дисципліни: за і проти		Аналіз та оцінювання публічного виступу
Запитання в ораторській діяльності викладача (науковця)	Цінність запитань в ораторській діяльності. Які можливості дають запитання оратору? Запитання як інструмент особистісного розвитку Види запитань і відповіді на них Як правильно відповідати на запитання в публічному виступі? Коли не знаєш відповіді на запитання...	Запитання з підступом Як гарно виплутатися з неприємної ситуації та відповісти на запитання, відповіді на яке не знаєш? Як відповідати на провокаційні запитання? Техніка пріоритетності Як відповідати на провокаційні запитання? Техніка «Зустрічні запитання» Техніка відходу від запитання: із серіалу «Теорія брехні» Запитання-виверт. Як не потрапити в пастку? Техніка відходу від запитання: із серіалу «Поліція Чикаго» Техніка відходу від запитання: із серіалу «Поліція Лос-Анджелес» Успішна дискусія: із серіалу «Менталіст»	Коротко про запитання: чому вони важливі для оратора? Функції запитань Як відповідати на запитання? Класифікація запитань Техніки відповідей на провокаційні запитання
Мистецтво підготовки й проведення лекції	Лекторська майстерність викладача Як вдало розпочати лекцію й зацікавити слухачів: вступна частина лекції	Лекція «Наукова доповідь: від зародження ідеї до публічного представлення результатів» Лекція «Професія у професії. Як викладачу/науковцю стати професійним спікером?»	Як стати майстерним лектором?
Наукова доповідь в ораторській діяльності викладача	Чому варто виступати на наукових, освітніх, науково-популярних заходах? Наукова доповідь	Наукові доповіді: «Відчуття щастя в публічному виступі»	Наукова доповідь Як підготувати цікаву наукову доповідь? Дві необхідні звички

	Захист дисертації, роботи магістра, конференція, семінар: наукова доповідь Як підготувати цікаву наукову доповідь?	«Від думки до слова: шлях викладача до ораторської майстерності» «Самоздійснення викладача у процесі ораторської діяльності» «Секрети успішного публічного виступу» «Формування готовності викладача до ораторської діяльності у процесі неформальної та інформальної освіти»	
Протокольно-етикетні публічні промови	З днем науки! Привітання викладачів: випуск курсів підвищення кваліфікації Вітальне слово на випуску курсів підвищення кваліфікації для НПП	Промова Олександри Матвійчук на церемонії вручення Нобелівської премії миру 2022 р. Промова адмірала Вільяма Макрейвена на випускній церемонії в Техаському університеті 2014 р. Промова Стіва Джобса перед випускниками Стенфорду 2005 р.	Протокольно-етикетний виступ: ввести аудиторію в емоцію
Аргументація в публічному мовленні викладача (науковця)	Аргументація в публічному виступі та спілкуванні Логічна й емоційна аргументація в публічному виступі та спілкуванні: правила побудови, вплив Як сформулювати тезу й посилити її за допомогою аргументів? Теза – аргумент: як правильно побудувати лінію аргументації в публічному виступі? Сильні аргументи 14 правил ефективного переконання	Логічна аргументація з емоційним акцентом Логічна аргументація: відповідь Терези Мей Чудова емоційна аргументація Промова Джоко Віллінка «Абсолютна відповідальність»	Наука переконання 4 способи не переконати нікого й 4 кроки до переконання Основи аргументації в ораторській діяльності Золоті правила ефективного переконання
Переконливі промови: від ідеї до впливу	Як забезпечити переконливість промови?	Мотиваційна промова командира Промова Арнольда Шварценеггера «Я ненавиджу план «Б»	

аудиторією в освітньому середовищі [190]. Водночас є своєрідною візитівкою, що висвітлює нашу освітню й наукову активність, прояснює академічні та наукові інтереси, презентує методичні й наукові надбання, результати творчої діяльності. Як майданчик ефективної комунікації сайт дав змогу створити сучасний освітній простір у межах викладання академічних дисциплін, зацікавлюючи і спонукаючи ад'юнктів до поглибленого їх вивчення. Він поширює контент із риторики, лідерства, психології успіху й педагогічної майстерності, дає інструменти професійної підготовки спікера.

Структурно сайт «Риторика успіху справжнього лідера» [226] містить 12 вебсторінок, кожна з яких по-своєму незалежна, змістовно оригінальна та композиційно довершена, а саме:

1) *головна сторінка*, на якій розміщено привітання до відвідувачів сайту й мотиваційне послання «Лідерство народжується в думках, виражається через слово, а реалізується в діях і вчинках!»;

2) *моє портфоліо*, що представляє своєрідне резюме, дає змогу прослідкувати динамічно-лонгitudне становлення та розвиток НПП;

3) *сучасна риторика*, що містить навчальний контент з освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика»: силабус, навчальну програму, навчально-методичний посібник, презентації всіх лекційних занять, психологічні методики для практичних занять, наукові публікації за тематикою навчальних занять (навчальними питаннями), матеріали для іспиту (питання, теми й вимоги до публічного виступу), творчу роботу «Мій шлях до професійного спікера», а також навчальну програму та презентаційні матеріали з дисципліни «Академічна риторика» (викладається нами для слухачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Педагогіка вищої військової школи»), анкету «Світогляд дослідника й ораторські звички» та психологічні методики, що дають змогу оцінити рівень готовності здобувачів до ораторської діяльності;

4) *лідерство та психологія успіху*, що представляє для читача презентації лекцій із лідерства й психології успіху в освітній діяльності, цікаві книжки у

відкритому доступі, а також посилання на книжки, варті уваги, наукові публікації наших колег за цією темою, окремі інформаційні матеріали;

5) *педагогічна майстерність*, що містить відповідні відеоматеріали, наукові публікації, презентації лекційних занять із дисципліни «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», яка викладається нами на другому (магістерському) рівні вищої освіти та курсах підвищення кваліфікації для науково-педагогічних працівників;

6) *наукові подкасти* – вебсторінка, що публікує 50 розроблених нами наукових подкастів із риторики, описаних вище;

7) *ютуб-канал «Риторика лідера»*, що висвітлює відеоконтент із нашого ютуб-каналу. Відео згруповані за такими темами: ораторська діяльність викладача (науковця, офіцера), види публічних промов (приклади), публічні виступи на наукових заходах, управління аудиторією під час публічного виступу, красномовство оратора, архітектоніка публічної промови, як стати чудовим лектором, підготовка до публічного виступу, аргументація в ораторській діяльності та спілкуванні, запитання в ораторській діяльності й спілкуванні, цікаві промови. Окрім цього відеоконтент розроблений у такий спосіб, що він є корисним для широкої аудиторії, озброює її цінними риторицими знаннями;

8) *наукові та навчально-методичні праці*, що презентують наші надбання (підручник «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», практикум «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації», навчально-методичний посібник «Сучасна педагогічна риторика», навчальна програма «Сучасна педагогічна риторика», навчальна програма «Академічна риторика», методичні рекомендації з освітнього компонента «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи», методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування», «Надихаюча книжка Українського Захисника», розділи в колективних монографіях, фахові статті, статті в енциклопедіях, статті, проіндексовані у WOS, Scopus), тези доповідей, рецензії, статті в зарубіжних і

вітчизняних виданнях), зокрема ті, що знайомлять читача з питанням ораторської діяльності викладача й проблемою формування готовності до неї;

9) *публічні виступи* – вебсторінка, що презентує наші наукові доповіді на науково-практичних конференціях, гостьові лекції, протокольні-етикетні промови;

10) *скарбничка лідера*, що пропонує книжки, які варто прочитати викладачу (офіцеру) з метою особистісно-професійного зростання, розширення освітньо-інтелектуального горизонту, підвищення ерудованості, збагачення світогляду. Зокрема нами презентовано сучасну літературу з риторики, лідерства, тайм-менеджменту, ефективних звичок особистості, мислення та роботи з підсвідомістю;

11) *зі світу сучасної психології* – вебсторінка, що містить цікаві й оригінальні наукові публікації наших колег із військової психології та лідерства (монографії, наукові статті, тези доповідей);

12) *контакти*, що пропонує наші контакти та форму зворотного зв'язку для відвідувачів сайту.

У процесі формувального етапу педагогічного експерименту нами виділено переваги особистого сайту викладача, а саме:

- створення креативного й пізнавального освітнього простору;
- оперативність у висвітленні навчальних матеріалів, додаткового контенту за темами навчальних занять і загалом з академічної дисципліни, нових розробок та публікацій викладача, корисної літератури;
- відкритий доступ до навчальних матеріалів за академічною дисципліною;
- гнучкість у зміні або доповненні навчального контенту, навчально-методичних матеріалів, завдань для самостійної роботи;
- змістовність у викладенні навчальних матеріалів, творчих завдань, завдань для самостійної роботи, опитувальників, методик, ведення блогу, створення окремих вебсторінок для різних академічних дисциплін, вебсторінок із квестами, відео- чи аудіоматеріалами, публікаціями НПП;
- привернення уваги цільової аудиторії через сучасність і цікавість контенту, інноваційні форми, методи, засоби навчання, наповнення сайту

методичними розробками, навчально-методичною, науковою й науково-популярною літературою, аудіо-, відеоматеріалами як за авторством викладача, так і інших авторів, але цінних у межах певного освітнього курсу;

- зворотний зв'язок до викладача, адже він може відслідковувати, який навчальний контент користується популярністю, найбільше завантажується, переглядається. Заповнюючи відповідні форми, ад'юнкти мають змогу писати коментарі щодо матеріалів сайту, представленої інформації, надавати запити, а також відгуки на освітні курси;

- самопрезентація науково-педагогічного працівника;
- поширення результатів власних наукових досліджень, залучення широкої спільноти до своїх знань.

Окрім цього особистий сайт викладача постає одним із каналів комунікації з аудиторією, ресурсом для змішаного та дистанційного навчання, інформальної освіти викладачів ВВНЗ, здобувачів вищої освіти, засобом формування позитивного педагогічного іміджу й особистого бренду, творчою скарбничкою знань, створеною для задоволення пізнавальних та освітніх потреб аудиторії.

Модерною складовою технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності став розроблений нами *ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх»*. Як інтерактивний ресурс в освітній діяльності він привернув увагу ад'юнктів лаконічністю, змістовністю й цікавістю дописів про лідерство, ораторську діяльність і досягнення успіху у професійній діяльності. Ватсап-канал схожий на стрічку актуальних новин, історій, освітніх інновацій, корисної інформації та ресурсів, що збагачують світогляд читача, підвищують поінформованість, розширюють освітньо-інтелектуальний горизонт.

Ведучи ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх» [210], ми пишемо щотижня по три дописи на зазначену тематику, серед яких обговорюємо актуальні висловлювання відомих людей, акцентуємо увагу на корисних книжках, демонструємо відеоконтент, розповідаємо цікаві історії про досягнення успіху. Значна частина дописів присвячена ораторській діяльності, риторичній підготовці спікера, підготовці й виголошенню публічних промов.

За відгуками ад'юнктів у процесі формувального етапу педагогічного експерименту ватсап-канал акцентував їх увагу на питаннях розвитку професійного спікера, досягнення успіху в ораторській діяльності, формування лідерської позиції та лідерської поведінки, нагадував важливі аспекти в підготовці публічних виступів, оцінюванні промов спікерів, породжував допитливість і відкритість до чужих ідей, спонукаючи осмислювати й поглиблено досліджувати отриману інформацію в дописах. Візуалізація контенту привертала увагу та залучала до навчання. Ватсап-канал виступив як форма підтримки навчання у процесі вивчення освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера й підвищення мотивації до досягнення успіху в ораторській діяльності.

Отже, систематизація всіх форм професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності дала нам змогу представити технологічне забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності в табл. 4.3.

Таблиця 4.3

Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Організаційно-педагогічні умови	Форми професійної підготовки до ораторської діяльності
Створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності	Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика»: – лекції; – практичні заняття з елементами тренінгу; – творчі завдання; – самостійна робота; Електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика»
Залучення до ораторської практики	Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика»: – публічні виступи (самопрезентація, розповідь, історія, звіт, лекція, наукова доповідь, вітальне слово, презентація наукового тексту, переконлива промова)
Оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності	Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика»: – публічні виступи (самопрезентація, розповідь, історія, звіт, лекція, наукова доповідь, вітальне слово, презентація наукового тексту, презентація книжки, переконливі промови); – творчі завдання (аналіз відеоконтенту, аналіз публічних промов, візуалізація контенту публічних виступів, творча робота «Мій шлях до професійного спікера»);

	– самостійна робота (картотека цитат, картотека вправ, проходження онлайн-курсів, анотування/рецензування риторичної літератури)
Забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти	Наукові подкасти з риторики Ютуб-канал «Риторика лідера»: – відеокурс «Сучасна педагогічна риторика»; – відеопрезентації; – приклади публічних виступів; – відеофрагменти з фільмів, серіалів; – відео Shorts; – дописи. Електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика» Ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх» Сайт «Риторика успіху справжнього лідера» Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика»: – онлайн-курс «Сучасна українська мова»; – онлайн-курс «Ораторське мистецтво»
Забезпечення систематичності та безперервності активного навчання	Ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх» Сайт «Риторика успіху справжнього лідера» Ютуб-канал «Риторика лідера»

Як підсумок, у процесі формувального етапу педагогічного експерименту нами розроблено й упроваджено в освітній процес на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що містило організаційні форми та методи професійної підготовки до ораторської діяльності. Серед основних форм виділено освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», ютуб-канал «Риторика лідера», електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика», сайт «Риторика успіху справжнього лідера», ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх», спрямовані на впровадження організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та підвищення рівня сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за п'ятьма критеріями (мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним, діяльнісно-рефлексивним).

Зміст освітнього курсу, ютуб-каналу й наукових подкастів отримали деталізацію в розроблених нами навчальній програмі «Сучасна педагогічна риторика» [229], однойменному навчально-методичному посібнику для ад'юнктів

ВВНЗ [230]. Розроблення та реалізація у процесі викладання освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» сучасного освітнього контенту за допомогою педагогічних (інтерактивних, технологій змішаного навчання) і медійних (лінійних, нелінійних, візуальних, звукових, аудіовізуальних, комунікаційних) технологій, забезпечили інтенсифікацію освітнього процесу й досягнення вагомих результатів у професійній підготовці викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності [554].

На наступному етапі педагогічного експерименту здійснено оцінювання та аналіз ефективності системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Висновки до четвертого розділу

У розділі розкрито систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, визначено й схарактеризовано організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розроблено технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Професійну підготовку викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності схарактеризовано як цілеспрямований процес формування системи риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, що забезпечують ефективність ораторських дій викладача в різних комунікативних умовах та риторичних контекстах ораторської діяльності.

Систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності визначено як динамічну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем, що реалізуються в єдності мети, завдань, підходів, принципів, організаційно-педагогічних умов, авторського контенту, технологічного забезпечення, критеріального апарату та прогнозованого результату формування готовності до ораторської діяльності.

Розроблено та впроваджено систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й структуровано через п'ять підсистем: цільову, концептуальну, організаційно-методичну, змістово-технологічну та оцінно-результативну.

Цільова підсистема визначає соціальний запит на підготовку викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, здатних ефективно працювати в умовах сучасних викликів і загроз, у різних риторичних контекстах, медіапросторі та з особливими цільовими аудиторіями, упроваджувати зміни й діяти на засадах військового лідерства; цільове замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за визначеними у ВВНЗ спеціальностями; мету (формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності) й завдання професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Концептуальна підсистема розкриває методологічні підходи, на теоретичних положеннях яких ґрунтується професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та визначає принципи, а саме: особистісної зорієнтованості професійної підготовки до ораторської діяльності, цілісності та інтеграції, зв'язку теорії з практикою, міцності, відповідальності, риторичної взаємодії та кооперації, усвідомленого й активного навчання, проактивної рефлексії та емоційної залученості.

Організаційно-методична підсистема визначає організаційно-педагогічні умови та етапи формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (діагностично-мотиваційний, квазіпрофесійний, оцінно-рефлексивний, етап первинної післядії).

Змістово-технологічна підсистема розкриває зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, охоплює авторський контент і технологічне забезпечення формування їх готовності до ораторської діяльності. Зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності реалізовано в навчальній програмі освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» із використанням однойменного відеокурсу, розміщеного на ютуб-каналі «Риторика лідера», однойменного електронного навчального курсу,

розміщеного на платформі Moodle, наукових подкастів із риторики, сайту «Риторика успіху справжнього лідера», ватсап-каналу «Лідерство, риторика, успіх».

Оцінно-результативна підсистема відображає критеріальні засади (критерії, показники, рівні сформованості) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та результат їх професійної підготовки до ораторської діяльності (позитивна динаміка сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності).

Формувальний етап педагогічного експерименту проведено зі здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти першого року навчання протягом 2020–2025 рр. У ньому взяло участь 225 ад'юнктів. Результатом стала позитивна динаміка сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності визначено як обставини, що дають змогу створити оптимальні можливості, визначити засоби, які забезпечують ефективність професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та сприяють їх розвитку як професійних спікерів.

Визначено організаційно-педагогічні умови формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: створення освітнього середовища ВВНЗ, сприятливого для ораторської діяльності (в контексті дослідження розглядається як створений освітній простір, що забезпечує реалізацію завдань професійної підготовки здобувачів освіти до ораторської діяльності, активізує взаємодію суб'єктів ораторської діяльності, формує мотивацію до розвитку професійного спікера, сприяє набуттю ораторського досвіду); залучення до ораторської практики; оптимізація змісту професійної підготовки до ораторської діяльності; забезпечення професійної підготовки до ораторської діяльності засобами неформальної та інформальної освіти; забезпечення систематичності й безперервності активного навчання.

Розроблено технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, яке постає як сукупність організаційних форм і методів професійної підготовки до ораторської діяльності, що передбачає оптимізацію ресурсів і спрямування можливостей освітнього середовища ВВНЗ, попереднього професійного досвіду викладача, неформальної та інформальної освіти на реалізацію завдань формування готовності до ораторської діяльності й розвиток викладача як професійного спікера.

Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності містило педагогічні (інтерактивні, тренінгові, змішаного навчання) та медійні (лінійні, нелінійні, візуальні, звукові, аудіовізуальні, комунікаційні) технології. Воно складало комплекс організаційних форм (освітній курс «Сучасна педагогічна риторика», ютуб-канал «Риторика лідера», електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика», сайт «Риторика успіху справжнього лідера», наукові подкасти з риторики, ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх») і методів (словесні (лекція, пояснення, дискусія), наочні (демонстрування, ілюстрування, спостереження), практичні (вправи, робота з книгою, методи генерації, імпровізації, сторітелінгу), методи контролю (опитування, експрес-контроль, самоконтроль, взаємоконтроль), інтерактивні (методи зворотного зв'язку, аналізу риторичних ситуацій, мозковий штурм, рольова гра)) професійної підготовки до ораторської діяльності.

Розроблено й упроваджено в освітній процес підготовки ад'юнктів ВВНЗ *освітній курс «Сучасна педагогічна риторика»*, спрямований на розкриття теоретичних і практичних основ педагогічної риторики як науки, здійснення професійної підготовки викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, формування готовності до ораторської діяльності, розвиток його як професійного спікера.

Визначено завдання освітнього курсу: 1) озброїти ад'юнктів сучасними риторичними знаннями й практичними інструментами, потрібними для ефективного здійснення ораторської діяльності; 2) сформувати в ад'юнктів прагматичний арсенал оратора та ораторські звички, що забезпечать якісну підготовку й виголошення публічних промов, розвиток особистості як

професійного спікера; 3) допомогти ад'юнктам розширити зону емоційного комфорту, подолати емоційну відстань між оратором і слухачами, здобути лідерську позицію в ораторській діяльності, що дасть змогу вільно почувати себе перед цільовою аудиторією; 4) забезпечити ораторську практику, що уможливить втілення отриманих риторичних знань в ораторській діяльності, розвиток ораторських умінь, професійних властивостей спікера та формування ораторського стилю; 5) підвищити мотивацію, виховати потребу в досягненнях в ораторській діяльності й спонукати ад'юнктів до активного навчання та розвитку як професійного спікера, здобуття ораторського досвіду.

Освітній курс «Сучасна педагогічна риторика» покликаний сформувати *компетентності*: здатність здійснювати ораторську діяльність в освітньому та військовому середовищі, забезпечувати ефективність публічного мовлення викладача (науковця); здатність мислити креативно, критично, гнучко, системно; *програмні результати навчання*: чітко, лаконічно, змістовно викладати власні наукові ідеї й бачення, переконливо й вичерпно презентувати освітні та наукові результати; публічно виступати з промовами академічного й наукового жанрів, різних типів і видів, будуючи ефективну взаємодію з цільовою аудиторією та досягаючи впливу на інформаційному, когнітивному, емоційному й мотиваційному рівнях; застосовувати основні закони та правила аргументації й полеміки в публічному мовленні та міжособистісній комунікації.

Структуру освітнього курсу (90 год, із яких 16 год – лекції, 40 год – практичні заняття, 4 год – іспит, 30 год – самостійна робота) склали чотири змістових модулі: теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача (науковця), красномовство в ораторській діяльності викладача (науковця), майстерність підготовки та виголошення публічної промови, мистецтво аргументації в ораторській діяльності викладача (науковця).

Електронний навчальний курс «Сучасна педагогічна риторика» відображає логіку вивчення ад'юнктами однойменної академічної дисципліни, характеризується структурованістю навчально-методичних матеріалів, якістю навчального контенту, вільним доступом до нього, можливістю самоконтролю

навчальних досягнень. Структурно містить такі компоненти: візитівка курсу, що відображає коротку інформацію про курс, відомості про автора курсу й цільову аудиторію; методичне забезпечення курсу; чотири змістових модулі, кожна тема яких наповнена презентацією до заняття, рекомендованою літературою, завданням для самостійної роботи, відеоконтентом, аудіоконтентом, питаннями для самоконтролю, науковими публікаціями автора; підсумковий контроль.

Доведено ефективність ютуб-каналу *«Риторика лідера»*, що містить 165 відео, із яких: відеокурс *«Сучасна педагогічна риторика»*, що відображає навчальний контент лекційних і практичних занять однойменного освітнього курсу, й охоплює 75 відео; відеопрезентації за окремими темами; приклади публічних виступів викладача (лекції, наукові доповіді, вітальні слова); відеофрагменти з фільмів, серіалів, що слугують прикладами публічних промов, а також представляють приклади застосування ораторських технік і прийомів, взаємодії оратора з цільовою аудиторією; 36 відео Shorts; дописи.

Ютуб-канал *«Риторика лідера»* впроваджено з метою поширення якісного навчального контенту із сучасної риторики, озброєння викладачів ВВНЗ та інших глядачів риторичними знаннями, розвитку дизайн-мислення, світогляду дослідника, ораторських звичок, мотивації до успіху й освітньо-інтелектуального горизонту, спонукання до рефлексії ораторської діяльності, а також протидії розповсюдженню фейкової інформації, невдалих порад з ораторського мистецтва.

Наукові подкасти з риторики як окремий вид сучасного освітнього контенту являють собою записані й оброблені аудіофайли з озвученим навчальним контентом. Створено 50 наукових подкастів, що відображають і доповнюють лекційний матеріал освітнього курсу *«Сучасна педагогічна риторика»*. Їх розміщено на сайті *«Риторика успіху справжнього лідера»* у вільному доступі для широкої аудиторії.

Установлено переваги розроблених наукових подкастів, а саме: урахування індивідуальних особливостей здобувача освіти в освітньому процесі, зокрема щодо типів сприйняття інформації (слухач із провідною аудіальною репрезентативною системою краще сприймає та запам'ятовує інформацію, подану через аудіо);

доступність теоретичного матеріалу з риторики в будь-який час і будь-якому місці завдяки можливості вільно скачати й зберегти аудіофайли на власному пристрої; краще засвоєння навчального контенту через можливість його повторення у зручний індивідуальний спосіб, а також легкий музичний супровід, що знімає психічне напруження та сприяє запам'ятовуванню інформації; задоволення освітніх, пізнавальних, інформаційних потреб аудиторії.

Дієвою формою професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності став розроблений сайт *«Риторика успіху справжнього лідера»* як символічно-проксемічний простір комунікації та взаємодії викладача з аудиторією в освітньому середовищі. Структурно він містить 12 вебсторінок, кожна з яких по своєму незалежна, змістовно оригінальна й композиційно довершена, а саме: головна сторінка, моє портфоліо, сучасна риторика, лідерство та психологія успіху, педагогічна майстерність, наукові подкасти, ютуб-канал «Риторика лідера», наукові й навчально-методичні праці, публічні виступи, скарбничка лідера, зі світу сучасної психології, контакти. Сайт постає одним із каналів комунікації з аудиторією, ресурсом для змішаного та дистанційного навчання, інформальної освіти викладачів ВВНЗ, здобувачів вищої освіти, засобом формування позитивного педагогічного іміджу й особистого бренду, творчою скарбничкою знань, створеною для задоволення пізнавальних та освітніх потреб аудиторії.

З'ясовано переваги сайту «Риторика успіху справжнього лідера», зокрема: створення креативного й пізнавального освітнього простору; оперативність у висвітленні навчальних матеріалів, додаткового контенту за темами навчальних занять і загалом з академічної дисципліни, нових розробок та публікацій викладача, корисної літератури; відкритий доступ до навчальних матеріалів за академічною дисципліною; гнучкість у зміні або доповненні навчального контенту, навчально-методичних матеріалів, завдань для самостійної роботи; змістовність у викладенні навчальних матеріалів, творчих завдань, опитувальників, методик, ведення блогу, створення окремих вебсторінок для різних академічних дисциплін, вебсторінок із квестами, відео- чи аудіоматеріалами, публікаціями НПП; привернення уваги цільової аудиторії через сучасність і цікавість контенту, інноваційні форми,

методи, засоби навчання, наповнення сайту методичними розробками, навчально-методичною, науковою й науково-популярною літературою, аудіо-, відеоматеріалами як за авторством викладача, так і інших авторів, але цінних у межах певного освітнього курсу; зворотний зв'язок до викладача; самопрезентація НПП; поширення результатів власних наукових досліджень, залучення широкої спільноти до своїх знань.

Модерною складовою технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності став розроблений *ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх»*. Як інтерактивний ресурс в освітній діяльності він привертає увагу лаконічністю, змістовністю й цікавістю дописів про лідерство, ораторську діяльність, становлення професійного спікера, досягнення успіху у професійній діяльності; породжує допитливість і відкритість до чужих ідей, спонукаючи осмислювати й поглиблено досліджувати отриману інформацію; підвищує мотивацію до досягнення успіху в ораторській діяльності. Ватсап-канал схожий на стрічку актуальних новин, історій, освітніх інновацій, корисної інформації та ресурсів, що збагачують світогляд читача, підвищують поінформованість, розширюють освітньо-інтелектуальний горизонт.

РОЗДІЛ 5**ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ
ВИКЛАДАЧІВ ВВНЗ ДО ОРАТОРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****5.1. Аналіз та оцінка результатів експериментальної роботи з
упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності**

Аргументоване визначення предмета й мети дослідження, розроблення та впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, організаційно-педагогічних умов і технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності вимагають системної констатації динаміки взаємозалежного розвитку показників готовності до ораторської діяльності за п'ятьма критеріями від констатувального до контрольного етапів педагогічного експерименту.

Завданнями контрольного етапу педагогічного експерименту стали такі:

- оцінювання показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним і діяльнісно-рефлексивним критеріями;
- графічна й таблична обробка даних;
- порівняння даних констатувального й контрольного етапів педагогічного експерименту;
- оцінювання динаміки за кожним показником;
- узагальнення та оцінювання динаміки зростання за кожним критерієм;
- визначення головних тенденцій динаміки сформованості рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за окремими показниками й критеріями;
- виявлення кореляційних зв'язків між показниками;

— оцінювання ефективності системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та окремих форм технологічного забезпечення формування готовності до ораторської діяльності.

Оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності здійснювалося поетапно відповідно до визначених критеріїв і показників за допомогою діагностичного інструментарію, ідентичного використаному на констатувальному етапі педагогічного експерименту. Очікуваним результатом була позитивна динаміка за всіма показниками готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності в бік підвищення рівнів готовності, зокрема зменшення кількості осіб із репродуктивним і конструктивним рівнями та збільшення кількості осіб з інтеріоризованим і творчим рівнями, а також позитивна динаміка значень за окремими показниками готовності до ораторської діяльності.

Відповідно до *мотиваційно-цільового критерію* оцінювалися мотивація до успіху й потреба в досягненнях. Використовуючи тест-опитувальник мотивації досягнення А. Меграбяна та опитувальник «Потреба в досягненнях», отримано достовірні результати щодо рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)

Показники за критеріями		Мотивація до успіху		Потреба в досягненнях	
Рівні	Етап	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%
Творчий	Констатувальний	188,5 $\pm$ 3,25	1,78	19 $\pm$ 0	0,44
	Контрольний	198,85 $\pm$ 9,55	6,67	19,8 $\pm$ 0,76	11,12
Інтеріоризований	Констатувальний	171,71 $\pm$ 4,58	12,89	16,5 $\pm$ 0,79	3,56
	Контрольний	174,76 $\pm$ 5,55	28,89	17 $\pm$ 1	20,44
Конструктивний	Констатувальний	150,7 $\pm$ 5,66	47,11	13,13 $\pm$ 0,84	58,67
	Контрольний	151,74 $\pm$ 6,35	42,67	13,36 $\pm$ 0,9	48,0
Репродуктивний	Констатувальний	127,56 $\pm$ 8,01	38,22	9,59 $\pm$ 1,33	37,33
	Контрольний	133,19 $\pm$ 4,76	21,77	10,22 $\pm$ 0,91	20,44

Аналіз даних дає підстави констатувати позитивну динаміку в рівнях сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм. Це виражається у збільшенні кількості осіб, які за своїм розвитком знаходяться на творчому та інтеріоризованому рівнях, а також позитивні зміни щодо зменшення – на конструктивному й репродуктивному рівнях. На творчому рівні за показником «мотивація до успіху» динаміка склала +4,89 %, «потреба в досягненнях» – +10,68 % досліджуваних. Водночас фіксуємо зростання показників мотивації до успіху (зі 188,5 до 198,85), що засвідчує підвищення мотиваційних прагнень ад'юнктів. Будучи належним чином мотивованими до успіху та маючи стійку потребу в досягненнях, вони усвідомлюють шляхетну мету ораторської діяльності й можливості публічних виступів для формування особистого бренду викладача, науковця, ученого, залучення чисельної аудиторії до своїх знань, впливу на цільову аудиторію.

На інтеріоризованому рівні різниця до і після експериментальних дій є суттєвішою, а саме: мотивація до успіху – +16 %, потреба в досягненнях – +16,88 %. На конструктивному рівні суттєві зміни фіксуємо за показником «потреба в досягненнях» (-10,67 %). На репродуктивному рівні – за двома показниками: -16,45 % (мотивація до успіху) та -16,89 % (потреба в досягненнях) викладачів ВВНЗ. Отримані дані підтверджують зміну тенденції з мотивації до уникнення невдачі на мотивацію до успіху та підвищення значень за показниками. Посилення у викладачів ВВНЗ потреби в досягненнях засвідчує їх спрямованість на оволодіння ораторським мистецтвом і красномовством, прагнення розвивати ораторські вміння й забезпечувати ефективність риторичної взаємодії з цільовою аудиторією.

Публічні виступи різних типів (інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні) під час формувального етапу експерименту, активний зворотний зв'язок від цільової аудиторії та ритора, рефлексія спонукали ад'юнктів усвідомити власні сильні та слабкі сторони як оратора, недоліки й помилки у промовах і зокрема взаємодії з аудиторією, потребу в побудові чіткої стратегії й тактики виступу, дотриманні комунікаційної стратегії ораторської діяльності для досягнення

бажаного ефекту та здійснення впливу на слухачів. Мотивація до успіху й націленість на досягнення ґрунтовних результатів у процесі ораторської діяльності підвищує спрямованість викладачів ВВНЗ на лідерство служіння, спонукає до ретельної підготовки кожного публічного виступу та професійного самовдосконалення.

Результати педагогічного оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за відповідними рівнями готовності в межах мотиваційно-цільового критерію зображені на рис. 5.1.

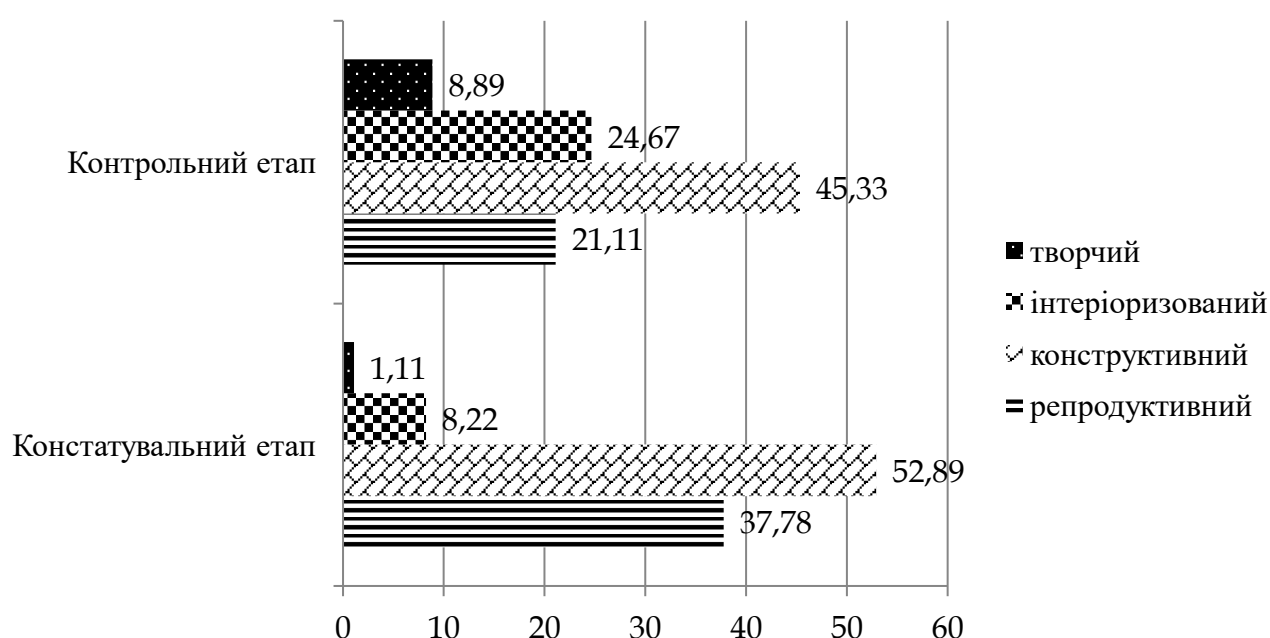

Рис. 5.1. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм, %

Аналіз графічних даних фіксує позитивні зміни в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим критерієм. Незважаючи на те, що найбільша кількість досліджуваних (45,33 %) перебуває на конструктивному рівні, кількість ад'юнктів із творчим рівнем готовності на контрольному етапі експерименту збільшилася на 7,78 %, інтеріоризованим – на 16,45 % завдяки зменшенню кількості осіб із конструктивним (на 7,56 %) і репродуктивним (на 16,67 %) рівнями. Отримані результати дали підстави для таких висновків:

- під час упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності відбулося помітне підвищення творчого й інтеріоризованого рівнів і зниження конструктивного та репродуктивного рівнів;
- зафіксовано зміну мотиваційних прагнень ад'юнктів у бік підвищення мотивації до успіху, зниження мотивації до уникнення невдач, зростання потреби в досягненнях;
- констатовано якісний рівневий перерозподіл за мотиваційно-цільовим критерієм у бік збільшення кількості викладачів ВВНЗ з інтеріоризованим рівнем готовності до ораторської діяльності й у бік зменшення кількості осіб із репродуктивним рівнем.

Наступним нашим кроком на контрольному етапі педагогічного експерименту стало оцінювання динаміки рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за *світоглядно-пізнавальним критерієм*. Відповідно до нього проаналізовано такі показники: «риторичні знання» за розробленим нами опитувальником оцінювання риторичних знань, «світогляд дослідника», «ораторські звички» за анкетною «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички», методикою дослідження креативності (за шкалами допитливості, уяви й творчого мислення). Результати оцінювання світогляду дослідника подано в табл. 5.2.

Аналіз табл. 5.2 засвідчує позитивну динаміку показника «світогляд дослідника» на контрольному етапі експерименту згідно з даними оцінювання його складових (допитливості, уяви й творчого мислення) на всіх рівнях. Найбільші позитивні зміни зафіксовано на конструктивному (-8,6 %) і творчому (+7,11 %) рівнях, що вказує на підвищення вмотивованості ад'юнктів до творчого пошуку, здатності системно дивитися на проблему (питання) в публічному виступі, риторичний контекст, використовуючи концептуальний і системно-аналітичний закони риторики, застосування різноманіття методів, ораторських технік і прийомів в ораторській діяльності. Окрім цього під час вивчення освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» для вдалої побудови аргументації у промовах ад'юнкти почали практикувати наукові розвідки за темою публічного виступу, що

сприяло розвитку світогляду дослідника, розширенню освітньо-інтелектуального горизонту, підвищенню рівня професійних знань, розвитку вміння ставити нові виклики, використовувати «сумнів» як засіб критичного, креативного, дизайн-мислення.

Таблиця 5.2

Сформованість світогляду дослідника у викладачів ВВНЗ
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)

Складові світогляду		Допитливість	Уява	Творче мислення	Загальний показник
Рівні	Етап	%	%	%	%
Творчий	Констатувальний	10,22	5,78	27,56	14,52
	Контрольний	15,11	12,0	37,78	21,63
Інтеріоризований	Констатувальний	36,88	27,55	32,89	32,44
	Контрольний	40,89	33,33	38,67	37,63
Конструктивний	Констатувальний	44,9	51,11	34,22	43,41
	Контрольний	40,0	44,0	20,44	34,81
Репродуктивний	Констатувальний	8,0	15,56	5,33	9,63
	Контрольний	4,0	10,67	3,11	5,93

За методикою дослідження креативності спостерігаємо підвищення середніх показників допитливості (з $6,33 \pm 1,43$ на констатувальному етапі до $7,93 \pm 1,37$ на контрольному етапі), творчого мислення (із $7,03 \pm 1,64$ до $7,98 \pm 1,34$ відповідно), уяви (з $5,58 \pm 1,63$ до $6,5 \pm 1,55$ відповідно), що засвідчує ефективність розроблених нами завдань для самостійної роботи, творчих завдань в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика». Окрім цього звертаємо увагу на зниження середнього відхилення за показниками у групі досліджуваних на контрольному етапі педагогічного експерименту.

Вимога ретельної підготовки до публічних виступів, промови за різною тематикою, опанування ад'юнктами репрезентативних систем і тренування цілеспрямованого впливу на них під час виступів, аналіз публічних промов відомих

спікерів, науковців, НПП дали змогу підвищити рівень світогляду дослідника загалом і допитливості, уяви та творчого мислення як його складових.

Вагомі зрушення відбулися за показником «ораторські звички» (табл. 5.3, додаток Е), які пронизують професійну підготовку викладача до ораторської діяльності й на розвиток яких спрямовано зміст і вимоги до завдань із сучасної педагогічної риторики, ведення нами ютуб-каналу «Риторика лідера», ватсап-каналу «Лідерство, риторика, успіх», запис наукових подкастів.

Таблиця 5.3

Сформованість ораторських звичок у викладачів ВВНЗ
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)

Рівні	Ораторські звички	Звичка читати	Звичка навчатися	Звичка готуватися до ПВ	Звичка рефлексувати	Звичка бути успішним	Загальний показник
		%	%	%	%	%	%
Творчий	Констатувальний	17,69	24,0	18,81	36,59	31,33	25,68
	Контрольний	35,91	34,56	48,29	62,96	37,22	43,79
Інтеріоризований	Констатувальний	18,04	25,22	28,15	34,22	50,67	31,26
	Контрольний	23,11	34,56	32,59	27,26	51,67	33,84
Конструктивний	Констатувальний	29,07	30,11	29,04	18,96	14,22	24,28
	Контрольний	23,65	24,0	9,49	8,74	9,56	15,09
Репродуктивний	Констатувальний	35,2	20,67	24,0	10,23	3,78	18,78
	Контрольний	17,33	6,88	9,63	1,04	1,55	7,28

Суттєвим досягненням вважаємо найбільшу динаміку за звичкою готуватися до публічного виступу. На творчому рівні вона склала +29,48 % осіб, конструктивному – -19,55 %, репродуктивному – -14,37 %, що підтверджує усвідомлення викладачами ВВНЗ ролі підготовки до публічної промови в її успішності, впливі на сприйняття оратора аудиторією та досягнення освітніх результатів. Згідно з результатами, поданими в додатку Д, до кожного виступу почало готуватися на 32,89 % досліджуваних більше, порівняно з констатувальним

етапом експерименту. Окрім цього підготовці до промови ад'юнкти стали приділяти більше часу, зокрема 2–3 тижні – 18,67 % (до експериментальних дій показник становив 8,89 %), 7–8 днів – 59,55 % осіб (до експериментальних дій – 43,11 %). Перевагою вважаємо відсутність виступів експромтом на контрольному етапі педагогічного експерименту.

Інтерпретація відповідей на запитання в анкеті та аналіз публічних виступів ад'юнктів протягом викладання нами академічної дисципліни «Сучасна педагогічна риторика» показує проходження ними всіх етапів підготовки до промови: визначення теми, характеристика цільової аудиторії, формування мети, підготовка контенту виступу, його візуалізація, проектування запитань-відповідей, тренування промови й кристалізації контенту, підготовка зовнішнього вигляду та «чарівної валізи» оратора, ідеомоторне налаштування, самоперевірка за списком «Фенікс» [212].

Незважаючи на те, що звичка рефлексувати на інтеріоризованому рівні показала негативну динаміку (-6,96 %), на творчому рівні констатуємо значне її збільшення, а саме +26,37 % осіб, що підтверджує здійснення викладачами ВВНЗ рефлексії в ораторській діяльності та усвідомлення важливості самоаналізу публічного виступу й аналізу зворотного зв'язку для підвищення якості публічного мовлення та розвитку професійного спікера. Аналіз кожної промови стало проводити на 29,78 % ад'юнктів більше, порівнюючи з даними констатувального етапу експерименту, систематичність отримання зворотного зв'язку зросла на 32,88 %.

Отримані результати за звичкою читати теж вважаємо суттєвими, оскільки протягом річного періоду формувального етапу експерименту кількість осіб на творчому рівні підвищилася на 18,22 %, репродуктивному – знизилася на 17,87 %. Згідно з результатами анкетування кожен день почало читати на 26,67 % викладачів більше, порівнюючи з констатувальним етапом експерименту, а читання за потреби залишилося нормою лише для 22,67 % досліджуваних, не знаходять на нього час 2,22 % осіб. Спостерігаємо динаміку в кількості прочитаних

сторінок на тиждень, зокрема близько 200 вже читає на 10,67 % ад'юнктів більше, 100–150 сторінок – на 7,55 % більше.

Цьому сприяли різноманіття тематики публічних виступів в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика», що вимагало від ад'юнктів читання літератури різних галузей і жанрів, мотивування їх до читання шляхом наведення нами прикладів різних літературних джерел на кожному занятті, цільові завдання для самостійної роботи з метою прочитання книжок, збагачення навчального контенту через розмаїтість використаної інформації та демонстрацію уміння синтезувати знання з різних галузей, пояснення важливості читання для розвитку бачення викладача, формування культури думки, культури мислення, освітньо-інтелектуального горизонту, картини світу особистості, навчання, розвитку допитливості, генерування ідей, створення педагогічних новацій, набуття впевненості, прокладання шляху до успіху [203].

Читання та активне навчання нами позиціонувалося як ефективна стратегія досягнення професійного успіху. Тож, виявлено позитивну динаміку за звичкою навчатися, а саме на творчому рівні +10,56 % осіб, інтеріоризованому – +9,34 %, що засвідчує підвищення мотивації ад'юнктів до навчання й самовдосконалення. Проходженню онлайн-курсів, тренінгів, прослуховуванню лекцій, відеокурсів, наукових подкастів щомісяця стало приділяти час на 20,01 % досліджуваних більше, порівнюючи з констатувальним етапом експерименту. Водночас значно зменшилася кількість ад'юнктів (на 32,9 %), які цьому приділяють увагу лише за потреби.

Звичка бути успішним показала найменші позитивні зміни: на творчому рівні – +5,89 %, конструктивному – -4,66 %. Водночас вважаємо це хорошим показником, адже звичка потребує зміни мислення викладача. Хоча сприйняття нових викликів як шляху до успіху та перемог у професійній діяльності змінилося в 60 % офіцерів (до експериментальних дій показник становив 48,44 %). Відповідно їх почало ставити перед собою постійно на 13,77 % викладачів більше. Підвищення мотивації до успіху й потреби в досягненнях, виявлення нами та офіцерами

сильних сторін спікера в ораторській діяльності спонукали до розвитку звички бути успішним.

Отже, педагогічне оцінювання сформованості показників світоглядно-пізнавального критерію згідно з опитуванням, анкетуванням і тестуванням дало змогу представити результати в табл. 5.4.

Таблиця 5.4

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)**

Рівні	Показники	Риторичні знання	Світогляд дослідника	Ораторські звички	Усього за критерієм
	Етап	%	%	%	%
Творчий	Констатувальний	0	14,52	25,68	13,4
	Контрольний	50,67	21,63	43,79	38,7
Інтеріоризований	Констатувальний	6,67	32,44	31,26	23,46
	Контрольний	33,33	37,63	33,84	34,93
Конструктивний	Констатувальний	46,22	43,41	24,28	37,97
	Контрольний	8,44	34,81	15,09	19,45
Репродуктивний	Констатувальний	47,11	9,63	18,78	25,17
	Контрольний	7,56	5,93	7,28	6,92

Аналіз табл. 5.4 засвідчує тенденцію до зменшення математичного значення кожного з показників готовності до ораторської діяльності на репродуктивному й конструктивному рівнях, збільшення – на інтеріоризованому та творчому рівнях. Зважаючи на загальний задум дослідження, звертаємо увагу на риторичні знання, динаміка розвитку яких від констатувального до контрольного етапів експерименту склала на творчому рівні 50,67 %, інтеріоризованому – 26,66 %, що відповідає оцінкам «відмінно» й «дуже добре» за шкалою оцінювання навчальних досягнень. Варто наголосити, що оцінювання риторичних знань відбувалося як методом опитування, так і спостереження за їх втіленням у публічному виступі. Отримані дані є свідченням ефективності лекційного матеріалу освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», розроблених відеокурсу й серії наукових

подкастів, а також систематичного проведення опитувань ад'юнктів у різних формах і за допомогою різних засобів (тестів, гугл-форм, ігор, вікторин, онлайн-дошок).

На репродуктивному рівні окрім риторичних знань найбільшу динаміку зафіксовано за показником «ораторські звички» (-11,5 %). На творчому рівні за ним простежуємо динаміку в +18,11 %, що загалом засвідчує підвищення рівня сформованості ораторських звичок, як наслідок – покращення ефективності підготовки спікера до публічних виступів і професійної підготовки до ораторської діяльності загалом. Показник «світогляд дослідника» продемонстрував найменшу динаміку, проте його зростання на творчому рівні на 7,11 % і зменшення на конструктивному рівні на 8,6 % підтверджує розвиток дизайн-мислення як професійної властивості оратора у викладачів ВВНЗ, здатності відходити від шаблонів в ораторській діяльності, творчо підходити до розв'язання проблем і підготовки навчального контенту для публічних виступів.

Здійснений нами аналіз показників готовності до ораторської діяльності дав змогу представити графічне зображення рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм (рис. 5.2).

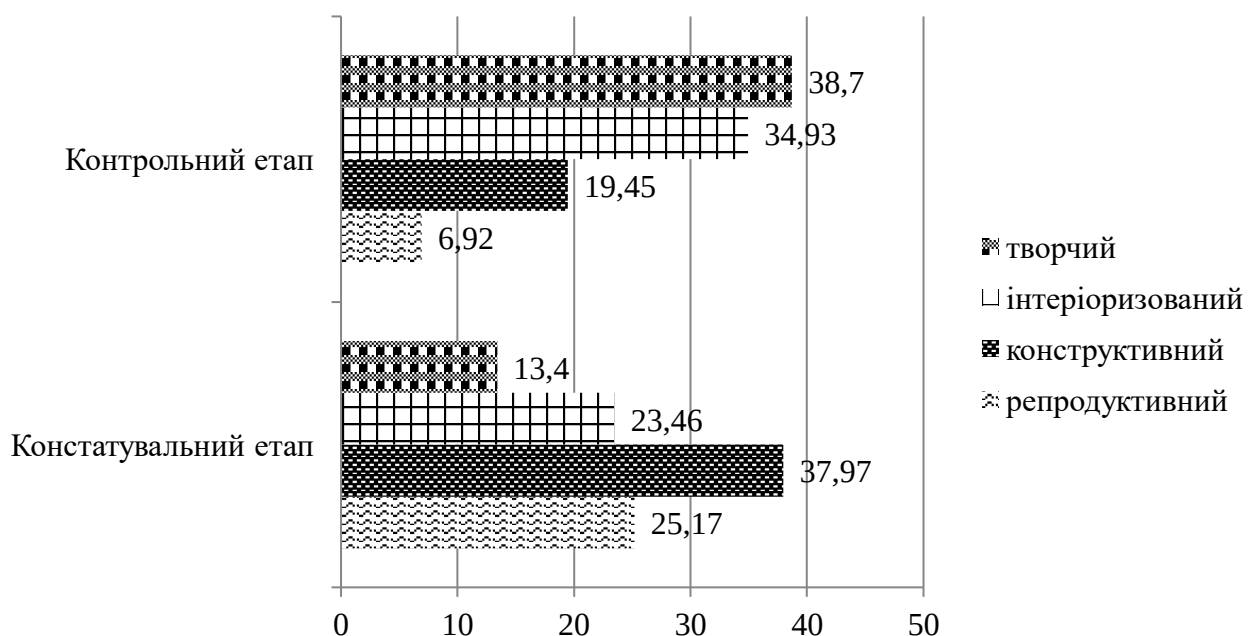

Рис. 5.2. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм, %

Аналіз графічних даних, поданих на рис. 5.2, дає підстави констатувати значну позитивну динаміку в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм. Найбільшу динаміку зафіксовано на творчому рівні (+25,3 % осіб), чому сприяло зменшення кількості досліджуваних із репродуктивним (-18,25 %) і конструктивним (-18,52 %) рівнями. На інтеріоризованому рівні по закінченню експерименту збільшилася кількість осіб на 11,47 %.

Підсумовуючи результати педагогічного оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за світоглядно-пізнавальним критерієм, можемо стверджувати наступне:

- упровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, зокрема технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов дали змогу підтвердити позитивну динаміку в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за цим критерієм;
- на контрольному етапі педагогічного експерименту зафіксовано якісний перерозподіл за світоглядно-пізнавальним критерієм у бік зменшення кількості ад'юнктів із репродуктивним і конструктивним рівнями та збільшення кількості офіцерів з інтеріоризованим і творчим рівнями;
- встановлено якісний рівневий перерозподіл за критерієм у бік збільшення кількості викладачів ВВНЗ із творчим рівнем готовності до ораторської діяльності (до формувального етапу експерименту переважали досліджувані з конструктивним рівнем);
- позитивна динаміка показників готовності до ораторської діяльності, які забезпечують успішність підготовки оратора до публічного виступу, на всіх рівнях підтверджує потребу у викладанні освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» на третьому (освітньо-науковому) рівні та розробленні сучасного освітнього контенту для ад'юнктів (слухачів).

Наступний крок на контрольному етапі педагогічного експерименту передбачав оцінювання динаміки сформованості показників готовності викладачів

ВВНЗ до ораторської діяльності за *автентично-творчим критерієм*, результати якого подані в табл. 5.5.

Таблиця 5.5

Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)

Показники за критеріями		Автентичність		Упевненість у собі		Креативність	
Рівні	Етап	M±m ($\bar{x}$)	%	M±m ($\bar{x}$)	%	M±m ($\bar{x}$)	%
Творчий	Констатувальний	187,1±4,64	7,11	29,54±0,49	35,56	66,3±1,5	5,33
	Контрольний	190,84±5,83	9,78	29,55±0,49	48,0	69,4±2,86	15,11
Інтеріоризований	Констатувальний	163,35±5,79	74,67	26,93±0,91	53,33	55,53±3,19	44,0
	Контрольний	167,04±5,97	79,56	26,88±0,83	45,33	58,75±3,33	50,67
Конструктивний	Констатувальний	141,7±4,91	18,22	20,84±1,7	11,11	42,59±3,91	42,22
	Контрольний	144,41±2,89	10,66	23,14±0,85	6,67	43,37±3,72	34,22
Репродуктивний	Констатувальний	0	0	0	0	20±0,52	8,45
	Контрольний	0	0	0	0	0	0

Із застосуванням опитувальника автентичності М. Kernis, В. Goldman, тесту впевненості в собі й методики дослідження креативності нами проаналізовано дані за такими показниками: автентичність, упевненість у собі, креативність.

Аналіз отриманих результатів, відображених у табл. 5.5, засвідчує позитивні зміни в рівнях сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм. Відчутну динаміку спостерігаємо на творчому рівні за показником «упевненість у собі» (+12,44 % осіб), що підтверджує вагомість впливу систематичної ораторської практики та зворотного зв'язку від цільової аудиторії та ритор на особистість оратора, реалізацію ним принципу впевненості в ораторській діяльності. Підвищення рівня впевненості спікера дає змогу долати страх і хвилювання у процесі підготовки до публічного виступу, страх роботи зі складними аудиторіями, страх відповідей на

запитання й роботи з провокаційними запитаннями та контраргументацією у промові.

За показником «креативність» на творчому рівні збільшилася кількість ад'юнктів на 9,78 %, інтеріоризованому – 6,67 %. Водночас не виявлено осіб із репродуктивним рівнем, що засвідчує позитивні зміни в -8,45 %, порівнюючи з результатами констатувального етапу педагогічного експерименту. Окрім цього спостерігаємо підвищення математичного значення показника, зокрема з 66,3 до 69,4 на творчому рівні, з 55,53 до 58,75 на інтеріоризованому рівні. Такі дані підтверджують ефективність проведеного практичного заняття з елементами тренінгу «Думати й говорити: креативність в ораторській діяльності викладача», вимог та оцінювання креативності в публічних промовах ад'юнктів, змісту завдань для самостійної роботи, творчих завдань в освітньому курсі «Сучасна педагогічна риторика», спрямованих на розвиток креативності, світогляду дослідника, дизайн-мислення. Водночас результати вказують на потребу в подальшому розвитку креативності викладачів на всіх етапах становлення професійного спікера.

Показник «автентичність» демонструє найменшу динаміку, проте її варто вважати успішною. На творчому рівні вона склала +2,67 % осіб із підвищенням математичного значення показника зі 187,1 до 190,84, інтеріоризованому – +4,89 % осіб із підвищенням математичного значення показника зі 163,35 до 167,04. На конструктивному рівні відзначаємо позитивні зрушення – -7,56 % осіб (підвищення зі 141,7 до 144,41). Це засвідчує зростання усвідомленості викладачів в ораторській діяльності, формування «Я оратора», самоствердження й самовираження через публічні промови, удосконалення здатності об'єктивно оцінювати власну особистість і свої дії та вчинки, виявляти шляхи самовдосконалення.

Підвищення впевненості в собі й автентичності разом сприяють, як зазначає Г. Герт, прагненню розуміти себе та інших, уважності до потреб аудиторії, відчуттю задоволеності собою у процесі діяльності, усвідомленню власних сильних сторін і водночас зважання на хиби, намагання стати кращою версією себе, переконанню, що зворотний зв'язок від аудиторії є засобом навчання оратора. Спікер у такому разі «ділиться своїм «Я» заради загального блага» [97, с. 29–30].

Здійснений нами аналіз сформованості показників готовності до ораторської діяльності дав змогу представити графічне відображення рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм на рис. 5.3.

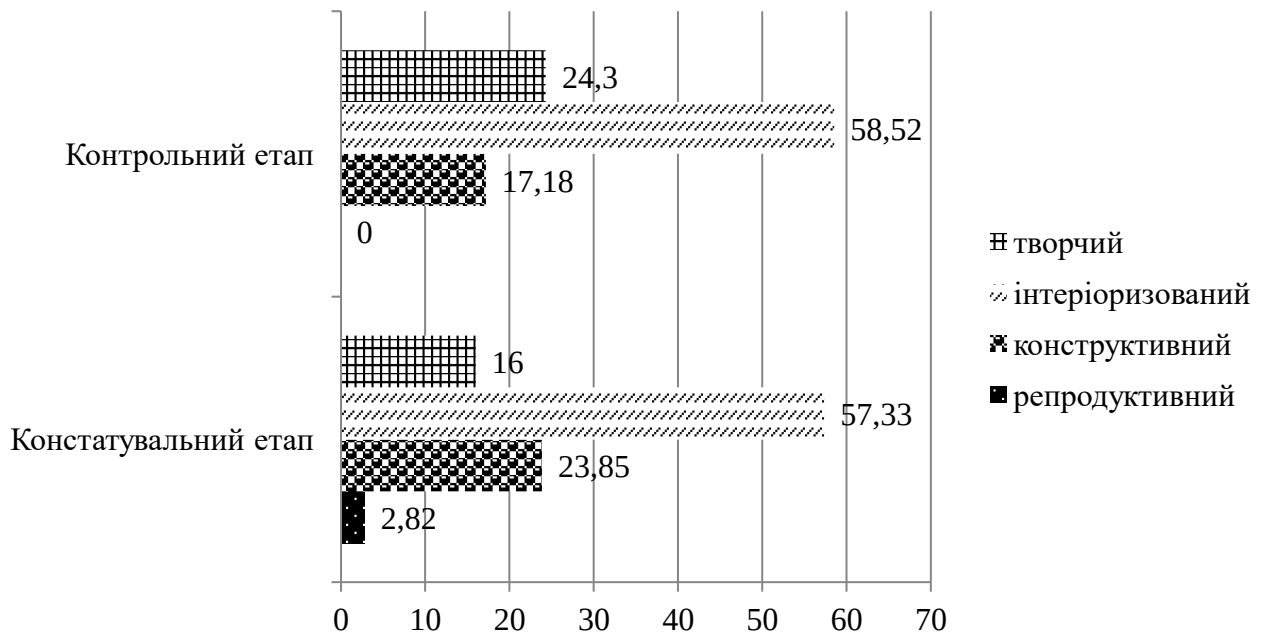

Рис. 5.3. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм, %

Аналіз даних, поданих на рис. 5.3, дає змогу відзначити позитивну динаміку рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за автентично-творчим критерієм. Досліджувані продемонстрували зміни в бік збільшення їх кількості на творчому рівні на 8,3 % та зменшення їх кількості на конструктивному рівні на 6,67 %. На репродуктивному рівні зафіксовано відсутність осіб. Ці дані підтверджують ефективність технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, спрямованого на підвищення показників автентично-творчого критерію, які, зі свого боку, забезпечують творче виявлення особистості та професійне самоздійснення спікера в ораторській діяльності.

Наступним кроком на контрольному етапі педагогічного експерименту стало оцінювання показників *комунікативно-емоційного критерію*, результати якого подано в табл. 5.6. За допомогою багаторівневого особистісного опитувальника

«Адаптивність» з'ясовано стан сформованості комунікабельності, методики діагностики комунікативної толерантності В. Бойка – комунікативної толерантності, методики діагностики емоційного інтелекту Н. Холла – емоційного інтелекту.

Таблиця 5.6

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)**

Показники за критеріями		Комунікабель-ність		Комунікативна толерантність		Емоційний інтелект	
Рівні	Етап	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%
Творчий	Констату-вальний	-	-	17,44 $\pm$ 5,69	23,55	78,88 $\pm$ 5,32	7,56
	Контро-льний	9,47 $\pm$ 0,49	8,44	17,93 $\pm$ 5,28	34,67	79 $\pm$ 6	18,22
Інтеріори-зований	Констату-вальний	7,25 $\pm$ 0,37	20,45	28,41 $\pm$ 1,33	12,44	63,84 $\pm$ 2,48	10,22
	Контро-льний	7,2 $\pm$ 0,32	43,11	26,94 $\pm$ 0,76	16,89	65,36 $\pm$ 1,83	16,89
Конструк-тивний	Констату-вальний	4,88 $\pm$ 0,63	70,22	38,96 $\pm$ 3,94	34,22	48,75 $\pm$ 4,55	42,67
	Контро-льний	5,47 $\pm$ 0,6	43,56	35,26 $\pm$ 2,88	26,67	52,23 $\pm$ 3,69	32,89
Репродук-тивний	Констату-вальний	2,81 $\pm$ 0,29	9,33	57,47 $\pm$ 7,81	29,78	26,3 $\pm$ 7,43	39,55
	Контро-льний	2,9 $\pm$ 0,18	4,89	48,53 $\pm$ 4,97	21,77	33,19 $\pm$ 5,32	32,0

Аналіз табличних даних дав змогу констатувати найбільшу динаміку на творчому рівні за показником «комунікативна толерантність» (+11,12 %), на інтеріоризованому – «комунікабельність» (+22,66 %). Суттєві позитивні зміни на конструктивному рівні – за показником «комунікабельність» (-26,66 %), на репродуктивному – за показником «комунікативна толерантність» (-8,01 %). Відзначаємо також розвиток комунікабельності до творчого рівня у 8,44 % досліджуваних, порівнюючи з нульовими показниками на констатувальному етапі експерименту. Окрім цього фіксуємо позитивні зміни за показником «емоційний інтелект» у бік зростання кількості осіб на творчому рівні на 10,66 %,

конструктивному – на 6,67 %. Цьому сприяло зменшення кількості ад’юнктів із конструктивним рівнем на 9,78 %, репродуктивним – на 7,55 %.

Отримані результати засвідчують підвищення рівня комунікабельності, комунікативної толерантності й емоційного інтелекту, що скорочують емоційну відстань між оратором та аудиторією, забезпечують установлення спікером контакту зі слухачами, побудову риторичної взаємодії на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, зростання атракції оратора, емоційний контроль над виступом, створення позитивно енергетично зарядженого ораторського поля, відкритого комунікативного середовища, налагодження безбар’єрного спілкування, а також виявляють здатність викладача відчувати потреби цільової аудиторії в ораторській діяльності, знаходити індивідуальний підхід в освітньому процесі до слухачів (курсантів, студентів), проявляти педагогічний такт і толерантність, керувати власними емоціями під час спілкування зі складними аудиторіями й опонентами.

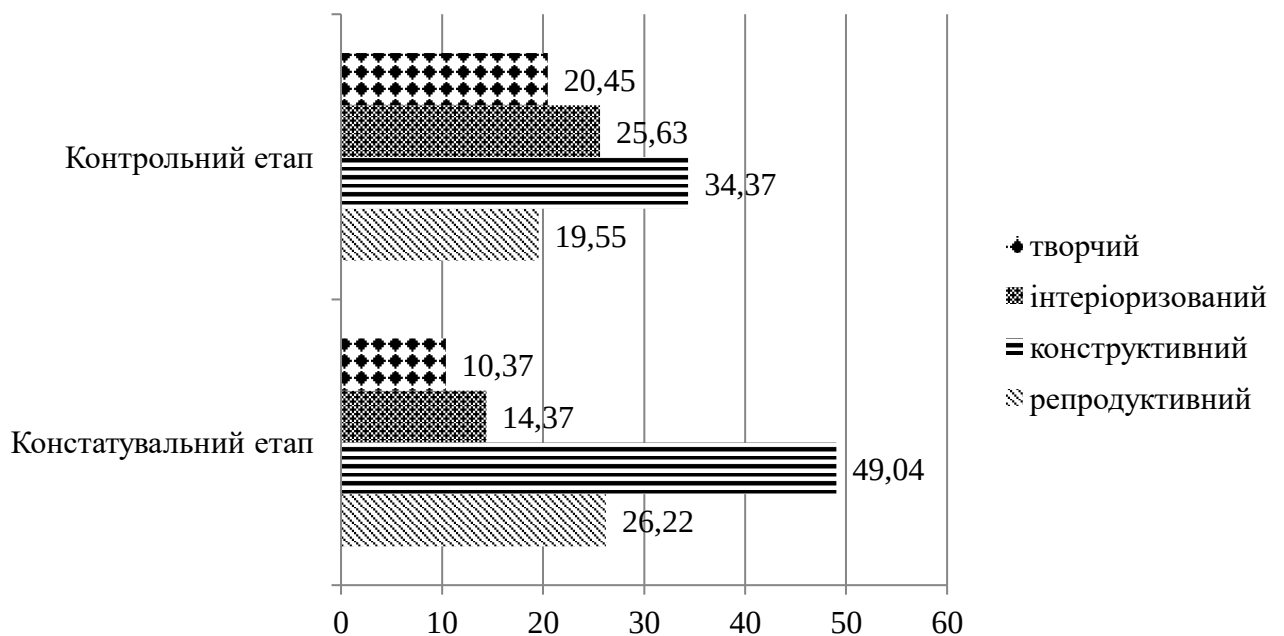

Рис. 5.4. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм, %

Підсумовуючи результати педагогічного оцінювання сформованості показників готовності до ораторської діяльності, нами отримано розподіл рівнів

готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм, відображений на рис. 5.4.

Аналіз графічних даних підтверджує позитивні зміни в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм. Спостерігаємо збільшення кількості осіб на творчому рівні на 10,08 %, інтеріоризованому – на 11,26 % та зменшення кількості осіб на конструктивному рівні на 14,67 %, репродуктивному – на 6,67 %. Отже, доходимо таких висновків:

- під час впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов готовності до ораторської діяльності відбулося помітне підвищення математичних значень творчого й інтеріоризованого рівнів і зниження математичних значень конструктивного та репродуктивного рівнів готовності до ораторської діяльності за комунікативно-емоційним критерієм;
- зафіксовано якісний перерозподіл за критерієм у бік збільшення кількості ад'юнктів із творчим та інтеріоризованим рівнями і зменшення із конструктивним та репродуктивним рівнями готовності до ораторської діяльності;
- позитивна динаміка показників готовності до ораторської діяльності, які виявляють *soft skills* оратора й забезпечують успішність риторичної взаємодії з цільовою аудиторією на комунікативному, перцептивному та інтеракційному рівнях, довіру й сприйняття спікера, підтверджує потребу у створенні освітнього середовища, сприятливого для ораторської діяльності, організації ораторської практики та викладанні освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» для ад'юнктів.

На наступному етапі нами з'ясовано динаміку рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за *діяльнісно-рефлексивним* критерієм. З метою оцінювання лідерської позиції, ораторських умінь і рефлексивності проаналізовано публічні виступи ад'юнктів, а також результати за методикою визначення ефективності лідерства, опитувальником для визначення рефлексії міжособистісної взаємодії Т. Пушкар. Отримані дані подано в табл. 5.7.

**Рівні сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до
ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм
(на констатувальному й контрольному етапах експерименту)**

Показники за критеріями		Лідерська позиція		Ораторські вміння		Рефлексивність	
Рівні	Етап	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%	$M \pm m (\bar{x})$	%
Творчий	Констатувальний	37,75 $\pm$ 1,11	54,67	90,08 $\pm$ 1,77	5,33	78 $\pm$ 1,51	15,55
	Контрольний	38,49 $\pm$ 1	71,56	92,32 $\pm$ 2,18	43,11	78,91 $\pm$ 1,56	26,22
Інтеріоризований	Констатувальний	33,43 $\pm$ 1,35	40,44	82,3 $\pm$ 2,31	20,45	72,35 $\pm$ 1,65	27,56
	Контрольний	34 $\pm$ 0,82	20,89	83,78 $\pm$ 1,71	29,78	71,89 $\pm$ 1,82	40,89
Конструктивний	Констатувальний	20,54 $\pm$ 2,33	4,89	73,22 $\pm$ 2,9	52,0	61,26 $\pm$ 3,43	51,56
	Контрольний	25,85 $\pm$ 2,48	7,55	76,11 $\pm$ 1,74	24,0	63,18 $\pm$ 3,29	30,67
Репродуктивний	Констатувальний	0	0	60,39 $\pm$ 2,21	22,22	46,33 $\pm$ 4	5,33
	Контрольний	0	0	61,14 $\pm$ 1,59	3,11	48,33 $\pm$ 0,88	2,22

Згідно з результатами, відображеними у табл. 5.7, констатуємо найбільшу динаміку на творчому рівні (+37,78 % осіб) за показником «ораторські вміння», що відіграє ключову роль в успішності публічного виступу. На інтеріоризованому рівні фіксуємо зростання цього показника на 9,33 % завдяки його зниженню на конструктивному рівні на 28 %, репродуктивному – на 19,11 %. Значне підвищення рівня сформованості ораторських умінь ад'юнктів відбулося унаслідок орієнтованості освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика» на здобуття ними ораторського досвіду через систематичну ораторську практику (інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні публічні виступи) та зворотний зв'язок від риторів й цільової аудиторії, заохочення офіцерів до публічних виступів поза межами вивчення академічної дисципліни, проведення відповідних консультацій.

Звертаємо увагу на підвищення сформованості показника «рефлексивність». На творчому рівні динаміка склала +10,67 % осіб, інтеріоризованому – +13,33 %.

Відповідно кількість досліджуваних із конструктивним рівнем зменшилася на 20,89 %, репродуктивним – на 3,11 %. Отримані дані засвідчують, що більшість ад'юнктів усвідомлюють важливість самоаналізу публічного виступу, ораторських дій, їх впливу на цільову аудиторію, а також аналізу зворотного зв'язку. Це веде до корекції поведінки оратора, розвитку ораторського стилю. Розуміння викладачами своїх слабких сторін мотивує до розвитку професійних властивостей спікера.

Рефлексія підвищує рівень підготовки до публічних виступів у процесі ораторської діяльності. Окрім цього зростання рефлексивності свідчить про її перехід із реактивної у проактивну. Згідно з Г. Герт, проактивна рефлексія сприяє позитивному мисленню, самоусвідомленню, допомагає виявляти зону найближчого розвитку й рухатися вперед, зосереджуватися на Я-реальному та вибудовувати шлях до Я-ідеального у процесі розвитку професійного спікера [97, с. 128].

За показником «лідерська позиція» зафіксовано позитивну динаміку на творчому рівні (+16,89 %) завдяки зниженню кількості осіб на інтеріоризованому рівні на 19,55 %, що підтверджує розвиток лідерства викладачів ВВНЗ, підвищення впевненості (це узгоджується з результатами за показником «упевненість у собі»), реалізацію ними принципу лідерства в ораторському мистецтві під час публічних виступів, спрямованість на роботу з цільовою аудиторією, зорієнтованість на її потреби й запити.

Водночас спостерігаємо негативну динаміку на конструктивному рівні, зокрема кількість осіб зросла на 2,66 %, хоча математичне значення показника підвищилося з 20,54 до 25,85. Це можна пояснити усвідомленням викладачами відповідальності лідера перед слухачами, відповідальності оратора за результат публічної промови й результати, які отримує аудиторія у процесі ораторської діяльності, а також відповідальності за власний розвиток, що потребує значних інтелектуальних, енергетичних та емоційних зусиль, часу й ресурсів.

Підсумовуючи результати аналізу сформованості лідерської позиції, ораторських умінь і рефлексивності, відобразимо графічно рівні готовності

викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм на рис. 5.5.

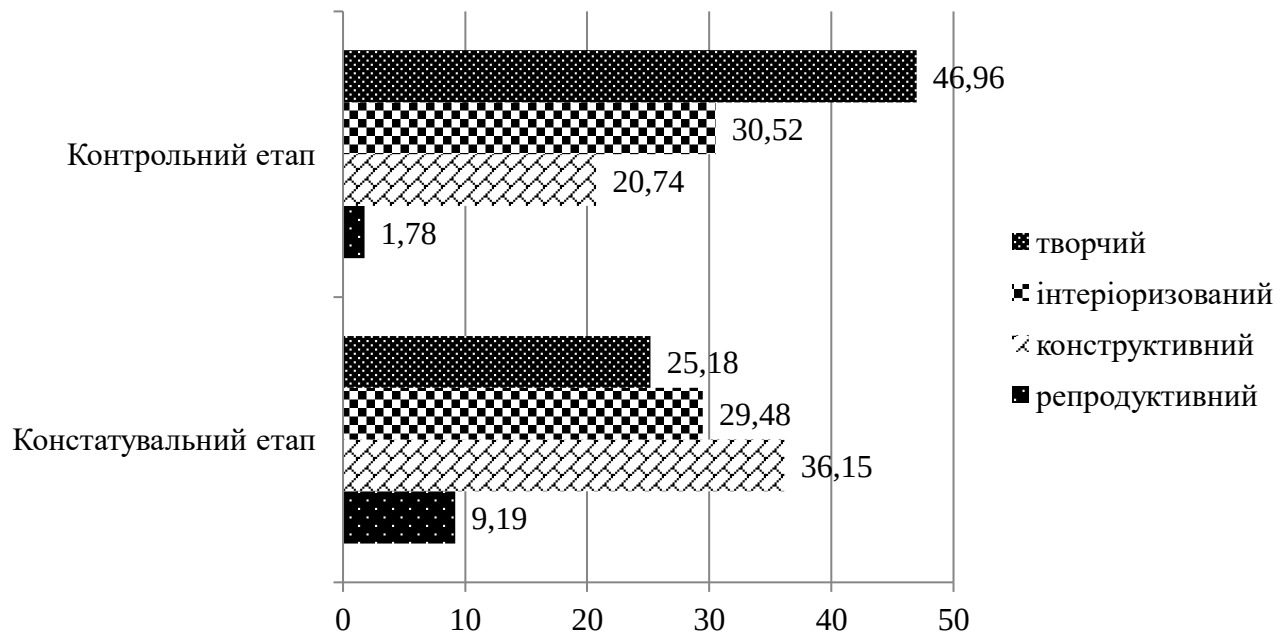

Рис. 5.5. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм, %

Аналіз даних, поданих на рис. 5.5, дав змогу констатувати позитивну динаміку на всіх рівнях готовності до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм. Найбільшу динаміку зафіксовано на творчому рівні, зокрема +21,78 % осіб, найменшу – на інтеріоризованому (+1,04 %). Водночас на конструктивному рівні зменшилася кількість досліджуваних на 15,41 %, репродуктивному – на 7,41 %. І таким чином репродуктивний рівень сформованості готовності до ораторської діяльності після експериментальних дій притаманний лише 1,78 % викладачів ВВНЗ. Отримані дані дали нам підстави для формування таких висновків:

– упровадження розробленої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування готовності до ораторської діяльності уможливило позитивну динаміку в рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за діяльнісно-рефлексивним критерієм;

– встановлено якісний рівневий перерозподіл за критерієм у бік збільшення кількості досліджуваних із творчим рівнем (до формувального етапу експерименту переважали ад'юнкти з конструктивним рівнем);

– позитивна динаміка за діяльнісно-рефлексивним критерієм засвідчує ефективність здійсненої нами професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, зокрема в контексті підготовки й виголошення публічної промови, підвищення якості публічного мовлення, побудови й реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності, рефлексії оратора та лідерської поведінки з метою служіння аудиторії.

Наступним етапом експериментальної роботи стало узагальнення результатів щодо рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним і діяльнісно-рефлексивним критеріями. Отримані дані подано в табл. 5.8.

Аналіз табличних даних дає нам підстави констатувати найбільшу динаміку на творчому рівні за світоглядно-пізнавальним критерієм (+25,3 % осіб). У логічному взаємозв'язку високу динаміку продемонстрував діяльнісно-рефлексивний критерій (+21,78 %). Серед показників на цьому рівні очікувано зросли риторичні знання (+50,67 % осіб) та ораторські вміння (+37,78 %), що складають основу готовності до ораторської діяльності. Високу динаміку також зафіксовано за показниками «ораторські звички» (+18,11 % осіб), формування яких пронизує професійну підготовку оратора, та «лідерська позиція» (+16,89 %), що спрямовує його на роботу для цільової аудиторії й задля її результату, а також формує поведінку спікера.

На інтеріоризованому рівні найбільшу динаміку продемонстрував мотиваційно-цільовий критерій (+16,45 % осіб), що засвідчує підвищення мотивації до успіху та зниження мотивації до уникнення невдач, зорієнтованість ад'юнктів на досягнення в ораторській діяльності. Тенденцію до зростання спостерігаємо за всіма показниками готовності до ораторської діяльності.

Таблиця 5.8

Динаміка рівнів сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за п'ятьма критеріями (констатувальний і контрольний етапи педагогічного експерименту)

Рівні Критерії та показники		Мотиваційно-цільовий		Усього за критерієм	Світоглядно-пізнавальний			Усього за критерієм	Автентично-творчий			Усього за критерієм	Комунікативно-емоційний			Усього за критерієм	Діяльнісно-рефлексивний			Усього за критерієм	Усього за критеріями
		Мотивація до успіху	Потреба в досягненнях		Риторичні знання	Світогляд дослідника	Ораторські звички		Автентичність	Упевненість у собі	Креативність		Комунікабельність	Комунікативна толерантність	Емоційний інтелект		Лідерська позиція	Ораторські вміння	Рефлексивність		
	Етап	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	конс	1,78	0,44	1,11	0	14,52	25,68	13,4	7,11	35,56	5,33	16,0	0	23,55	7,56	10,37	54,67	5,33	15,55	25,18	13,21
	конт	6,67	11,12	8,89	50,67	21,63	43,79	38,7	9,78	48,0	15,11	24,3	8,44	34,67	18,22	20,45	71,56	43,11	26,22	46,96	27,86
Динаміка		4,89	10,68	7,78	50,67	7,11	18,11	25,3	2,67	12,44	9,78	8,3	8,44	11,12	10,66	10,08	16,89	37,78	10,67	21,78	14,65
Інтеріоризований	конс	12,89	3,56	8,22	6,67	32,44	31,26	23,46	74,67	53,33	44,0	57,33	20,45	12,44	10,22	14,37	40,44	20,45	27,56	29,48	26,57
	конт	28,89	20,44	24,67	33,33	37,63	33,84	34,93	79,56	45,33	50,67	58,52	43,11	16,89	16,89	25,63	20,89	29,78	40,89	30,52	34,85
Динаміка		16,0	16,88	16,45	26,66	5,19	2,58	11,47	4,89	8,0	6,67	1,19	22,66	4,45	6,67	11,26	19,55	9,33	13,33	1,04	8,28
Конструктивний	конс	47,11	58,67	52,89	46,22	43,41	24,28	37,97	18,22	11,11	42,22	23,85	70,22	34,22	42,67	49,04	4,89	52,0	51,56	36,15	39,98
	конт	42,67	48,0	45,33	8,44	34,81	15,09	19,45	10,66	6,67	34,22	17,18	43,56	26,67	32,89	34,37	7,55	24,0	30,67	20,74	27,42
Позитивні зміни		4,44	10,67	7,56	37,78	8,6	9,19	18,52	7,56	4,44	8,0	6,67	26,66	7,55	9,78	14,67	2,66	28,0	20,89	15,41	12,56
Репродуктивний	конс	38,22	37,33	37,78	47,11	9,63	18,78	25,17	0	0	8,45	2,82	9,33	29,78	39,55	26,22	0	22,22	5,33	9,19	20,24
	конт	21,77	20,44	21,11	7,56	5,93	7,28	6,92	0	0	0	0	4,89	21,77	32,0	19,55	0	3,11	2,22	1,78	9,87
Позитивні зміни		16,45	16,89	16,67	39,55	3,7	11,5	18,25	0	0	8,45	2,82	4,44	8,01	7,55	6,67	0	19,11	3,11	7,41	10,37

Водночас високий відсоток зафіксовано за риторичними знаннями (+26,66 %), комунікабельністю (+22,66 %), лідерською позицією (+19,55 %), потребою в досягненнях (+16,88 %). Хорошу динаміку відзначаємо за мотивацією до успіху (+16 %) і рефлексивністю (+13,33 %). Отримані дані засвідчують підвищення вмотивованості викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розвиненості soft skills оратора, самопізнання, самоусвідомлення впливу на цільову аудиторію й відповідальності за власний розвиток, а також проактивну позицію щодо рефлексії риторичної взаємодії, якісної підготовки до публічного виступу й цінності зворотного зв'язку.

На конструктивному рівні відчутні позитивні зміни в бік зменшення кількості досліджуваних показали світоглядно-пізнавальний (-18,52 % осіб), діяльнісно-рефлексивний (-15,41 %) і комунікативно-емоційний (-14,67 %) критерії. Серед показників відзначимо риторичні знання (-37,78 %), ораторські вміння (-28 %), комунікабельність (-26,66 %), рефлексивність (-20,89 %).

На репродуктивному рівні найбільші позитивні зміни зафіксовано за світоглядно-пізнавальним (-18,25 % осіб) і мотиваційно-цільовим (-16,67 %) критеріями. Найменші зрушення продемонстрував автентично-творчий критерій (-2,82 %), оскільки показники автентичності, упевненості в собі й креативності були вищими на констатувальному етапі експерименту. Ми пояснюємо це досвідом служби, науково-педагогічної діяльності й бойовим досвідом офіцерів.

Аналіз емпіричних даних за допомогою критерію однорідності χ^2 (Хі-квадрат) Пірсона підтвердив наявність статистично значущих зрушень у рівнях готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Досягнутий рівень значущості ($p \leq 0,001$) дає підстави стверджувати, що зафіксоване зростання творчого й інтеріоризованого рівнів та супутнє скорочення частки репродуктивного й конструктивного рівнів є результатом впровадженої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності (табл. 5.9).

З метою об'єктивної оцінки ефективності впровадженої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності нами здійснено порівняльний аналіз емпіричних даних, отриманих на констатувальному та

контрольному етапах педагогічного експерименту. Зважаючи на те, що показники вимірювалися за чотирирівневою шкалою (творчий, інтеріоризований, конструктивний, репродуктивний), математико-статистичну перевірку значущості зрушень здійснено за допомогою непараметричного критерію однорідності ($n = 225$).

Таблиця 5.9

Результати статистично значущих змін між констатувальним та контрольним етапами експерименту ($n = 225$)

Рівень готовності	Uемп (Mann – Whitney U test)	p
Творчий	27,11	$\leq 0,001$
Інтеріоризований	3,67	$\leq 0,001$
Конструктивний	7,81	0,152
Репродуктивний	11,34	0,021

Зведена оцінка динаміки рівнів сформованості готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за визначеними критеріями свідчить про наявність статистично переконливих і позитивних зрушень (табл. 5.10).

Таблиця 5.10

Результати статистично значущих змін за п'ятьма критеріями між констатувальним та контрольним етапами експерименту

Критерій готовності	Значення критерію (Uемп)	p
Мотиваційно-цільовий	46,64	$p \leq 0,00001$
Світоглядно-пізнавальний	68,21	$p \leq 0,00001$
Автентично-творчий	12,40	$p = 0,00613$
Комунікативно-емоційний	23,51	$p = 0,00003$
Діяльнісно-рефлексивний	34,88	$p \leq 0,00001$
За всіма критеріями	27,11	$p \leq 0,00001$

Аналіз розрахованих даних дає підстави констатувати, що за всіма критеріями емпіричне значення досягнутого рівня значущості (p) є суттєво меншим за критичний поріг прийняття статистичних гіпотез ($\alpha = 0,05$). Це дає математичне підґрунтя для відхилення нульової гіпотези про випадковість змін і прийняття

альтернативної гіпотези про наявність закономірних якісних перетворень у структурі готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Найбільш виражену та статистично найпотужнішу динаміку зафіксовано за світоглядно-пізнавальним ($U_{emp} = 68,21$; $p \leq 0,00001$) і мотиваційно-цільовим ($U_{emp} = 46,64$; $p \leq 0,00001$) критеріями. Такі високі емпіричні значення вказують на те, що системні заходи експериментальної роботи забезпечили кардинальну трансформацію ціннісно-мотиваційних орієнтирів викладачів та збагачення їхнього риторичного тезаурусу.

Високозначущі показники за діяльнісно-рефлексивним ($U_{emp} = 34,88$; $p \leq 0,00001$) та комунікативно-емоційним ($U_{emp} = 23,51$; $p = 0,00003$) критеріями доводять успішність розвитку ораторських умінь, лідерської позиції та емоційного інтелекту викладачів ВВНЗ під впливом тренінгових та інтерактивних педагогічних технологій.

Дещо менший, проте повністю надійний і статистично підтверджений рівень значущості виявлено за автентично-творчим критерієм ($U_{emp} = 12,40$; $p = 0,00613$). Незважаючи на меншу амплітуду коливань, отримане p -значення засвідчує стійке зростання впевненості в собі та креативності викладачів у процесі ораторської діяльності.

Інтегральний статистичний показник «За усіма критеріями» ($U_{emp} = 27,11$; $p \leq 0,00001$) узагальнює отримані результати й остаточно підтверджує системний характер перетворень. Отже, результати математико-статистичного моделювання за критерієм Манна–Уїтні репрезентують високу педагогічну ефективність і цілеспрямованість розробленої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Результати проведеного кореляційного аналізу (табл. 5.11) підтвердили прямий взаємозв'язок між досліджуваними показниками готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Досить високі кореляційні зв'язки встановлено між креативністю та допитливістю ($r = 0,804$), творчим мисленням ($r = 0,882$), уявою ($r = 0,691$); емоційним інтелектом і комунікативною толерантністю ($r = 0,724$), лідерською позицією ($r = 0,404$ при $p \leq 0,01$), рефлексивністю ($r = 0,615$); лідерською

Таблиця 5.11

Кореляційні зв'язки між показниками готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Показники	Мотивація до успіху	Потреба в досягненнях	Риторичні знання	Допитливість	Уява	Творче мислення	Ораторські звички	Автентичність	Упевненість у собі	Креативність	Комунікабельність	Комунікативна толерантність	Емоційний інтелект	Лідерська позиція	Ораторські вміння	Рефлексивність
	Коефіцієнт кореляції															
Мотивація до успіху	1,000		0,644	0,703	0,811	0,387	0,291	0,158	0,438	0,293	0,547	0,312	0,518	0,502	0,729	0,814
Потреба в досягненнях		1,000	0,454	0,572*	0,323	0,508	0,307	0,682	0,674	0,358**	0,904	0,264*	0,429**	0,461**	0,315	0,510
Риторичні знання	0,644	0,454**	1,000	0,609**	0,490	0,511	0,372	0,683	0,316	0,554	0,391	0,233**	0,417	0,300*	0,721**	0,213
Допитливість	0,703	0,572*	0,609**	1,000	0,798	0,813	0,751	0,411	0,109	0,804	0,804	0,305*	0,670	-,255*	,618**	0,240
Уява	0,811	0,323	0,490	0,798	1,000	0,819	0,365	0,693	,308*	0,691	0,274	0,210	0,577	0,270	0,382	-0,056
Творче мислення	0,387	0,508	0,511	0,813	0,819	1,000	0,188	0,591	0,711	0,882	0,439	0,392	0,571	0,306	0,659	0,707
Ораторські звички	0,291	0,307	0,372	0,751	0,365	0,188	1,000	0,702	0,251	0,421	0,653*	0,738	0,549	0,437	0,808	0,247
Автентичність	0,158	0,682	0,683	0,411	0,693	0,591	0,702	1,000	0,560**	0,159	0,211	0,132	0,391	0,609	0,871	0,509
Упевненість у собі	0,438	0,674	0,316	0,109	,308*	0,711	0,251	0,560**	1,000	0,457**	0,428	0,257*	0,116	0,208	0,480*	0,536
Креативність	0,293	0,358**	0,554	0,804	0,691	0,882	0,421	0,159	0,457**	1,000	0,404	0,269*	0,568	0,265	0,540	0,396

Продовження табл. 5.11

Показники	Мотивація до успіху	Потреба в досягненнях	Риторичні знання	Допитливість	Уява	Творче мислення	Ораторські звички	Автентичність	Упевненість у собі	Креативність	Комунікабельність	Комунікативна толерантність	Емоційний інтелект	Лідерська позиція	Ораторські вміння	Рефлексивність
Комунікабельність	0,547	0,904	0,391	0,804	0,274	0,439	0,653*	0,211	0,428	0,404	1,000	0,873	0,342	0,218	0,601	-0,115
Комунікативна толерантність	0,312	0,264*	0,233**	0,305*	0,210	0,392	0,738	0,132	0,257*	0,269*	0,873	1,000	0,724	0,405**	0,268	0,415
Емоційний інтелект	0,518	0,429**	0,417	0,670	0,577	0,571	0,549	0,391	0,116	0,568	0,342	0,724	1,000	0,404**	0,369	0,615
Лідерська позиція	0,502	0,461**	0,300*	-,255*	0,270	0,306	0,437	0,609	0,208	0,265	0,218	0,405**	0,404**	1,000	0,337**	0,230
Ораторські вміння	0,729	0,315	0,721**	,618**	0,382	0,659	0,808	0,871	0,480*	0,540	0,601	0,268	0,369	0,337**	1,000	0,396
Рефлексивність	0,814	0,510	0,213	0,240	-0,056	0,707	0,247	0,509	0,536	0,396	-0,115	0,415	0,615	0,230	0,396	1,000

* $p \leq 0,05$; ** $p \leq 0,01$

позицією та комунікативною толерантністю ($r=0,405$ при $p \leq 0,01$), автентичністю ($r=0,609$); ораторськими вміннями й риторичними знаннями ($r=0,721$ при $p \leq 0,01$), мотивацією до успіху ($r=0,729$), автентичністю ($r=0,871$); упевненістю в собі та творчим мисленням ($r=0,711$), автентичністю ($r=0,560$ при $p \leq 0,01$), ораторськими вміннями ($r=0,480$ при $p \leq 0,05$); потребою в досягненнях і творчим мисленням ($r=0,508$), комунікабельністю ($r=0,904$), лідерською позицією ($r=0,461$ при $p \leq 0,01$); ораторськими звичками й ораторськими вміннями ($r=0,808$), комунікабельністю ($r=0,653$ при $p \leq 0,05$), автентичністю ($r=0,702$), допитливістю ($r=0,751$).

Педагогічне оцінювання показників мотиваційно-цільового, світоглядно-пізнавального, автентично-творчого, комунікативно-емоційного й діяльнісно-рефлексивного критеріїв дало нам змогу представити розподіл рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності на рис. 5.6.

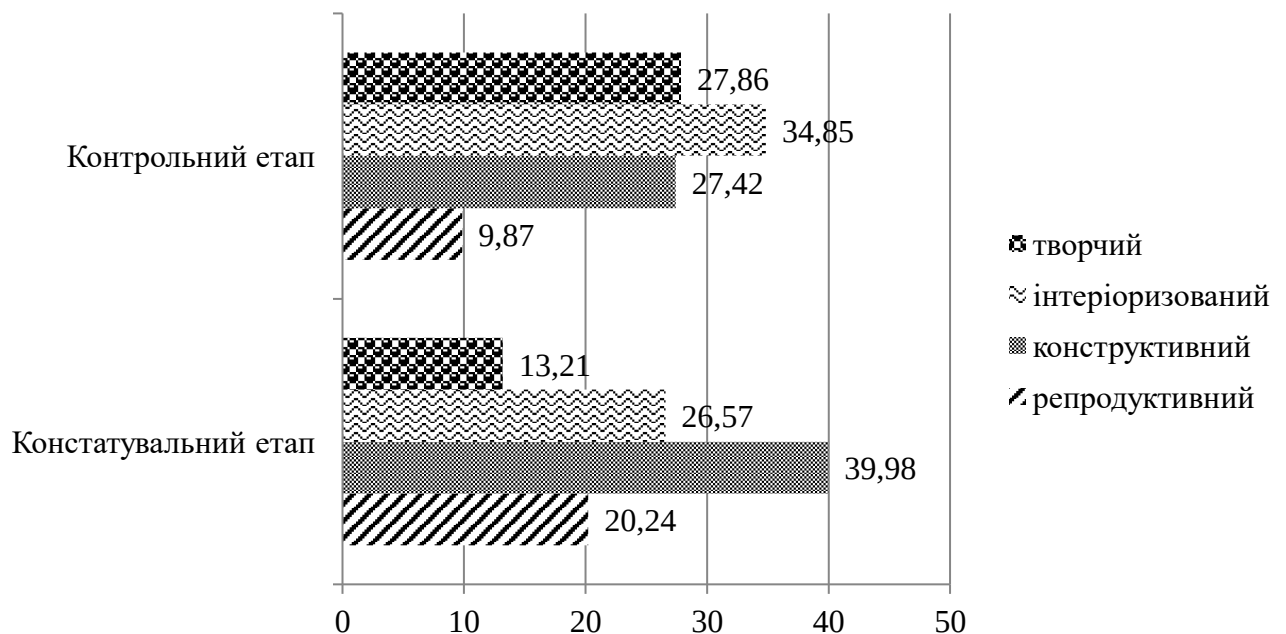

Рис. 5.6. Рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, %

За результатами аналізу графічних даних встановлено чіткі позитивні тенденції на кожному рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Найбільшу динаміку зафіксовано на творчому рівні (+14,65 % осіб). На інтеріоризованому рівні динаміка склала +8,28 % ад'юнктів. Позитивні зрушення відзначено на конструктивному (-12,56 %) та репродуктивному (-10,37 % досліджуваних) рівнях.

Підсумовуючи результати педагогічного оцінювання рівнів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності за п'ятьма критеріями, зазначимо наступне:

- констатовано помітні зміни на кожному рівні готовності до ораторської діяльності в бік збільшення кількості осіб із творчим та інтеріоризованим рівнями та в бік зменшення кількості викладачів ВВНЗ із конструктивним і репродуктивним рівнями;
- зафіксовано якісний рівневий перерозподіл у бік збільшення кількості ад'юнктів з інтеріоризованим рівнем готовності до ораторської діяльності (до експериментальних дій переважали офіцери з конструктивним рівнем);
- доведено ефективність упровадженої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема організаційно-педагогічних умов і технологічного забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Опитування ад'юнктів дали змогу підтвердити високу дієвість розробленого нами освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», зокрема практичних занять, основу яких склали публічні виступи різних типів (інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні) та видів (самопрезентація, історія, лекція, наукова доповідь, презентація наукового тексту, презентація книжки, вітальне слово, переконлива промова на основі логічної аргументації, переконлива промова на основі емоційної аргументації), практичних занять із техніки мовлення, творчої роботи «Мій шлях до професійного спікера», практичного заняття з елементами тренінгу «Думати й говорити: креативність в ораторській діяльності викладача». Практичні заняття спрямовувалися на здобуття викладачами ораторського досвіду. Окрім цього підтверджено ефективність записаних нами серії наукових подкастів і відеокурсу, що дають змогу працювати з теоретичними матеріалами під час самотійної роботи, ґрунтовно готуватися до лекційних і практичних занять, повторювати контент, отримувати риторичні знання в будь-який час і в будь-якому місці (що важливо в умовах російсько-української війни), та які значно посилюють лекційну складову освітнього курсу.

Згідно з нашим спостереженням протягом викладання дисципліни «Сучасна педагогічна риторика» на третьому (освітньо-науковому) рівні в ад'юнктів значно підвищився рівень публічних виступів, риторичної взаємодії з цільовою аудиторією, самовираження оратора через промову, активності в неформальній та інформальній освіті, soft skills і hard skills оратора, спрямованості на розвиток професійного спікера, що дало змогу поліпшити якість ораторської діяльності.

Отже, система професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності є ефективною та сприяє підвищенню результативності публічного мовлення, забезпечує риторичну підготовленість викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, дає змогу ефективно провадити освітню діяльність. Водночас для досягнення викладачем рівня ораторської майстерності вважаємо за потрібне з'ясувати етапи його розвитку як професійного спікера.

5.2. Етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера

Вивчення теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача, а також аналіз результатів педагогічного експерименту з формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності засвідчили потребу й дали підстави визначити етапи розвитку викладача як професійного спікера (рис. 5.7). Метою стала побудова стратегії досягнення викладачем ораторської майстерності й розвитку автентичного «Я оратора», окреслення індивідуальної траєкторії розвитку. Як засвідчує Дж. Гейден, правильний процес диктує, що конкретно потрібно зробити на кожному кроці шляху [67, с. 59], а отже, систематизує й чітко окреслює дії оратора, вибудовуючи тактику досягнення мети.

Процес розвитку професійного спікера можна порівняти з процесом становлення цілісної особистості, що, згідно зі S. Kaufman, передбачає довгий шлях відкриттів, пізнання й сміливості, яким ми осягаємо чимраз вищі рівні інтеграції та гармонії із собою і зовнішнім світом, нарощуємо рівень гнучкості й свободи, щоб досягнути автентичного Я [549]. Водночас на цьому шляху викладач має виявляти

щирі зацікавленість у досягненні ораторської майстерності. Е. Фромм називає її однією з найважливіших умов оволодіння ораторським мистецтвом. В іншому разі, зазначає вчений, оратору не досягнути рівня професійного спікерства [444]. Успіх та зростання приходять до тих, хто прагне приділяти їм найбільше уваги, наголошує Г. Кардон [146, с. 134].

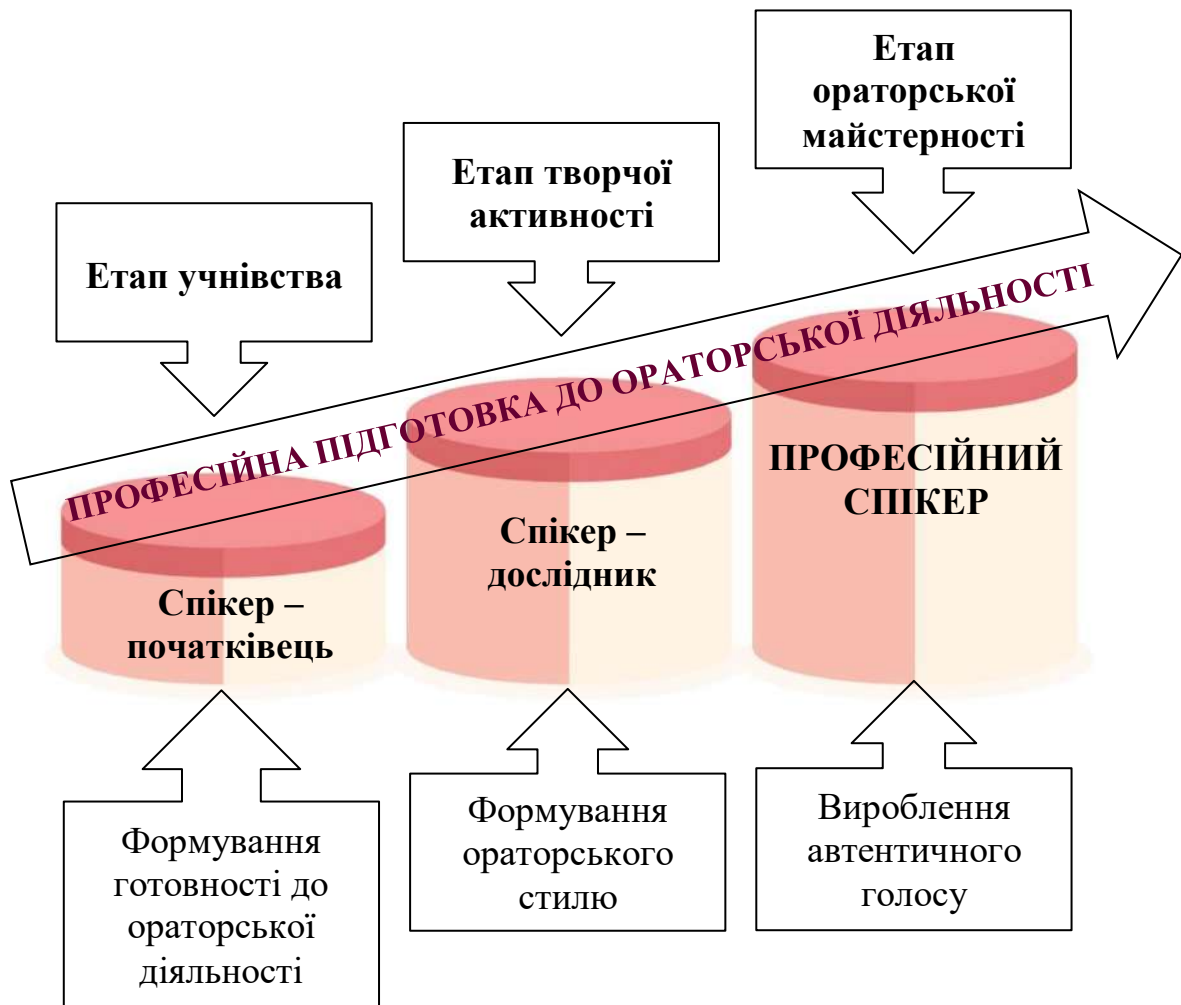

Рис. 5.7. Етапи розвитку викладача як професійного спікера

Нами виділено три етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера: етап учнівства, етап творчої активності, етап ораторської майстерності [215; 193]. Проаналізуємо зміст і результат кожного з них. Як бачимо з рис. 5.7, професійна підготовка викладача до ораторської діяльності стає основною магістраллю його розвитку як професійного спікера й пронизує всі етапи. Її серцевину складає практикування виокремлених нами ораторських звичок, а саме: звички готуватися до публічного виступу, звички читати, звички навчатися, звички рефлексувати,

звички бути успішним. У них ми вбачаємо вибір, який робить викладач на користь професійного розвитку та особистісного зростання, а також інструмент розвитку професійного спікера. Правильні звички й правильний план Дж. Гейден називає ключем до мети [67, с. 122].

Більшість наших дій, як зазначає Ч. Дахітг, є всього лише нашими звичками, над якими ми навіть не замислюємося. Понад 40 % дій, які виконуємо щодня, насправді є не свідомими рішеннями, а звичками, пише дослідник [103, с. 13]. Тож, ораторські звички постають вибором, який викладач має зробити цілеспрямовано в певну мить і далі через систематичні повторення вкоренити у свідомості й перевести на рівень підсвідомості, коли вони стають невід'ємним елементом його поведінки. Згодом звички закладуть фундамент майстерності оратора.

Звички створюють, як стверджує Ч. Дахітг, неврологічний потяг [103, с. 70]. Саме тому систематичне практикування в синергійній єдності звичок готуватися до публічного виступу, читати, навчатися, рефлексувати й бути успішним сприяє всебічному та професійному розвитку викладача, підвищує ерудованість, розширює освітньо-інтелектуальний горизонт, розвиває hard skills і soft skills, виокремлює сильні сторони, вибудовує індивідуальну траєкторію розвитку оратора [193]. Окрім цього, як зазначає Д. Гарді, завдяки звичкам викладач зберігає ментальне здоров'я й може діяти досить ефективно за більшості обставин. Оскільки йому не потрібно замислюватися над діями, він спрямовує свою ментальну енергію на творчі думки, що його збагачують [65, с. 95].

Етап учнівства – спікер-початківець. Досягнення майстерності залежить від перших кроків – глибокого усвідомлення шляхетної мети, розуміння власного способу мислення та унікального бачення [89, с. 342]. Учні́вство починається з усвідомлення викладачем потреби в оволодінні ораторським мистецтвом і красномовством для ефективного здійснення ораторської діяльності, потреби в розвитку як спікера [202]. Він може мати роки досвіду педагогічної діяльності, але бути посереднім оратором. Тому констатуємо, що досвід публічних виступів не означає автоматичне набуття майстерності.

«Шляху в обхід фази учнівства не існує. Природа людського мозку вимагає тривалого занурення у сферу, щоб глибоко вкоренити складні навички та звільнити розум для справжньої творчості. Бажання шукати коротший шлях не поєднується з будь-яким видом майстерності. Цього процесу ніяк не оминути», – наголошує Р. Грін [89, с. 112]. Тож, викладач має усвідомлено навчатися, розвиватися, експериментувати, творити, формувати автентичне «Я» згідно з баченням і вибудованою індивідуальною траєкторією досягнення ораторської майстерності. Лише в такому разі він зможе досягнути рівня професійного спікерства.

Усвідомлена потреба викладача в розвитку автентичного «Я оратора» формує у ньому внутрішню мотивацію до активного навчання та викристалізовує бачення. Бачення, як зазначає О. Хміляр, надає значення й чіткості діяльності. Вказуючи напрям дії, виступаючи в ролі пускового запалу, воно забезпечує викладачу вірне визначення пріоритетів, структурує цінності, зосереджує та мобілізує [458, с. 208]. Особисте бачення виникає зсередини, підкреслює П. Сенджі [381, с. 175]. Тож, чітке бачення оратора, ким і яким він хоче стати, якого рівня досягнути, визначає мету, спрямовує дії на її досягнення, окреслює спектр основних завдань, серед яких вагоме місце займе активне навчання. А справжня мотивація, стверджує Дж. Гейден, з'являється після початку [67, с. 22].

Основу професійної підготовки викладача до ораторської діяльності на етапі учнівства складає вивчення курсу риторики, бажано академічного, спрямованого на формування готовності до ораторської діяльності. Оратору потрібно закласти на цьому етапі міцний фундамент риторичних знань, апробувавши теорію у процесі ораторської практики. «Знання, які готують ґрунт для творчої діяльності, підкреслює Р. Грін, здебільшого з'являються через суворе навчання, під час якого опановуються основи. Коли ж потреба вивчати базис зникає, розум звільняється й може зосередитися на вищих, більш творчих питаннях. Адже творчість вимагає, по-перше, високого рівня знань у певній галузі або предметі; по-друге, відкритості й маневреності у їх використанні оригінально й по-новому» [89, с. 214].

Окрім цього важливу роль відіграє читання риторичної літератури, що покаже різноманіття підходів, методів, технік і прийомів в ораторській діяльності,

підготовки й виголошення публічних промов різних типів і видів. Кожна наступна книжка, пише Дж. Гейден, – нова відстань, яку ви долаєте на шляху до мети [67, с. 9]. У нагоді стануть курси, тренінги, онлайн-курси, окремі лекції, відеолекції, відеокурси з риторики або присвячені окремим риторичним темам, а також публічні виступи професійних спікерів.

Оратор має зануритися в середовище ораторської діяльності через активне навчання, спілкування й консультивання з риторами та професійними спікерами, ораторську практику. Як стверджує Р. Нібон, «шлях будь-якого експерта починається з проведення значної кількості часу у світові, частиною якого він має стати. Потрібно познайомитися з матеріалами, інструментами, людьми цього світу» [302, с. 65].

На етапі учнівства вагому роль виконує ритор або тренер з ораторського мистецтва, який навчає оратора й забезпечує зворотний зв'язок у процесі ораторської практики. Він фахово оцінює публічні виступи, завчасно вказує на помилки, допомагає сформувати сильні сторони, надає рекомендації для навчання й самовдосконалення, вибудовує індивідуальну траєкторію розвитку спікера. Як зазначає Р. Грін, на етапі учнівства може бути важко самотійно кинути собі виклик у належний спосіб та отримати чітке відчуття власних слабкостей. Лише наставник здатен оцінити ступінь прогресу, слабкі сторони характеру й випробування, через які оратору потрібно пройти, щоб просунутися вперед на шляху до майстерності. Адже саме ритор знає, що потрібно, щоб дістатися до творчого етапу й розвиватися далі [89, с. 140–141]. Формування готовності викладача до ораторської діяльності потребує опанування риторики, оволодіння основами ораторського мистецтва та красномовства, активного навчання.

Етап творчої активності – спікер-дослідник. Продовжуючи оволодівати ораторським мистецтвом і красномовством, викладач не припиняє активно навчатися. Водночас він досліджує, експериментує, шукає кращі підходи, методи, прийоми в ораторській діяльності. Важливо, як стверджує А. Степура, не те, скільки методів і технік знає спікер, а скільки вміє використовувати [405, с. 282]. Викладачу потрібно навчитися фокусуватися на деталях публічного виступу,

водночас бачачи повну картину у взаємодії з аудиторією, щоб зрозуміти, як окремі аспекти впливають на стратегію й тактику промови. Згідно з думкою Г. Кардона, щоб дістатися наступного рівня, потрібно думати й діяти значно ширше, ніж до того [146, с. 13].

Етап творчої активності передбачає систематичну ораторську практику в різних риторичних контекстах щодо типів і видів промов, цільових аудиторій. Як зазначає Р. Нібон, практика має бути постійною, цілеспрямованою, підтримуватися зворотним зв'язком і виконуватися з метою самовдосконалення [302, с. 77]. Тож, викладачу варто виступати на освітніх, наукових, методичних, науково-популярних заходах, онлайн та офлайн, «виходити» в медіапростір. Потрібно пройти через різні складнощі в ораторській діяльності, щоб опанувати її тонкощі, навчитися мислити інакше, системно, використовуючи дизайн-мислення, розвиваючи креативність і загалом професійні властивості спікера.

Дж. Гейден у своєму дослідженні описує, як здобути перевагу в один відсоток. Адже досягнути високого рівня в навичках і продуктивності дуже важко, але легко втілювати невеликі зміни. «Сила одного відсотка» потужно працює тому, що маленькі поліпшення збираються по крихті в одне велике [67, с. 178]. Варто докладати трохи більше зусиль під час кожного наступного виступу й підготовки до нього. Згідно з дослідженнями К. Ньюпорта, потрібно приділити належну увагу зосередженості, адже підвищуючи її рівень, викладач збільшує обсяг отриманих результатів за одиницю витраченого часу, примножуючи в такий спосіб власну продуктивність. Дослідник наводить формулу: першокласний результат роботи = витрачений час $\times$ рівень зосередженості [304, с. 42]. Зосередженість у підготовці до кожного публічного виступу не лише розвиває сильні сторони оратора, а й підвищує якість власне промови, взаємодії спікера з цільовою аудиторією, дає змогу побудувати точну стратегію й тактику виступу, що веде до отримання результату і викладачем, і слухачами.

Досягаючи майстерності в окремих аспектах ораторської діяльності, згідно з твердженням Р. Нібона, ми звільняємо простір у свідомості, щоб використати вивільнені потужності для відточування нових навичок [302, с. 78]. Потрібно

долати бар'єри, невидимі перепони, ставити перед собою повсякчас нові виклики й переходити на новий рівень, отримуючи від цього насолоду. Відмінною рисою автентичної особистості А. Ренд вважає задоволення, що підживлюється невинною зацікавленістю в тому, щоб зростати у знаннях і вміннях: думати, досягати, рухатися вперед, стикатися з новими викликами й долати їх, пишатися збільшенням своєї результативності [355, с. 85]. Робота зі складними, високостатусними, професійно підготовленими аудиторіями вимагатиме від викладача ґрунтовної підготовки до кожного публічного виступу та рефлексії ораторських дій. Треба виробити гнучкість, що даватиме змогу працювати в різних риторичних контекстах і розв'язувати різні комунікативні ситуації у процесі ораторської діяльності, у такий спосіб розвиваючи уміння імпровізувати й здобуваючи свободу в ораторських діях.

Згідно з теорією порогових знань, здобуваючи нові знання, ми рухаємося не по прямій, а долаємо певні сходинки, кожна з яких веде до глибшого розуміння [302, с. 265]. Вивчення досвіду професійних спікерів може породжувати дилему: начебто зрозумілою є кожна дія оратора, проте вона не складається в єдину стратегію публічного виступу. Тож викладачу потрібно періодично оцінювати власні риторичні й професійні знання, дивитися на прагматичний арсенал під іншим поглядом чи з іншого боку, щоб знайти інакше застосування підходів, методів, прийомів і технік в ораторській діяльності. Це етап набуття ораторського досвіду, що складає фундамент досягнення ораторської майстерності. Оратор-дослідник поступово формує власний ораторський стиль.

Сутність професійної підготовки викладача до ораторської діяльності на етапі творчої активності полягає у створенні й підтриманні творчого напруження. Навчання у цьому контексті, як зазначає П. Сенджі, означає не засвоєння нової інформації, а розвиток здатності досягати бажаних результатів. Творче напруження виникає, коли оратор зіставляє своє бачення й чітку картину поточної реальності, здобутого ораторського досвіду – де він перебуває відносно бажаного, тобто рівня майстерності [381, с. 170]. Рефлексія дасть відповіді на всі запитання викладача. Творче напруження, додає П. Сенджі, змінює погляди оратора на невдачу.

Дослідник називає її просто відставанням, невідповідністю між баченням та поточною реальністю, нагодою дізнатися щось нове, виокремити стратегії, що не працюють, як очікувалося. Використання творчого напруження розвиває наполегливість і терпіння [381, с. 183–184].

Здобуваючи нові знання через активне навчання, читання й рефлексію, набуваючи ораторського досвіду з різними цільовими аудиторіями, завзято практикуючи ораторські звички, розширюючи власний освітньо-інтелектуальний горизонт та прагматичний арсенал оратора, експериментуючи, викладач виробляє авторські підходи, створює авторський освітній і навчальний контент, а унікально поєднуючи різні методи, прийоми, підходи, ідеї та стилі, формує власний ораторський стиль.

Етап ораторської майстерності – професійний спікер. Як зауважує Р. Грін, майстерність не є прерогативою геніїв чи таланту, вона вимагає часу й інтенсивного фокусування на певній галузі знань. Окрім цього майстри виховують у собі сильну внутрішню систему орієнтирів і високий рівень самоусвідомлення [89, с. 324]. Експертність та успіх потребують невпинного застосування належних дій протягом тривалого часу. Описуючи правило множення на десять, Г. Кардон зазначає, що лише ті, хто керується належним світоглядом і діє відповідно до обставин, здатні їх досягнути [146, с. 31]. Успіх ми створюємо своєю діяльністю [там само, с. 53]. Подальше здобуття ораторського досвіду й самовдосконалення через активну ораторську практику, ораторські звички, неформальну та інформальну освіту, консультування й навчання інших ораторів (коли викладач стає ритором) розвиває інтуїцію, формує індивідуальні секрети ораторської діяльності та автентичний голос спікера. Він навчається отримувати максимум користі від зворотного зв'язку, навіть у вигляді запитання чи коментаря від слухача.

L. Weidel підтверджує, чим більше викладач працює над самовдосконаленням, тим вищі цілі він ставить, здобуває більше досвіду, а його мозок у цей час створює нові коротші нейронні шляхи [645], що дають змогу впевненіше діяти в умовах невизначеності, імпровізувати, за потреби оперативно

змінювати тактику публічного виступу, ефективніше працювати зі складними риторичними ситуаціями. Оратор розвиває кмітливість та проникливість, що допомагають вчасно знаходити оптимальне рішення, уникати «програшних» і користуватися «переможними» ситуаціями. Він виховує в собі здатність знижувати ступінь невизначеності, контролювати її та спокійно приймати, що, згідно зі S. Kaufman, важливо для цілісного особистісного розвитку [549]. Викладач стає експертом з ораторського мистецтва, наставником, затребуваним лектором і спікером, а ораторська діяльність для нього – засобом формування особистого бренду.

Публічні виступи професійного спікера вирізняються авторським почерком, ораторським стилем, свободою виявлення особистості, інтелектуальною розкутістю, невимушеністю та автентичним голосом. Автентичний голос, як вказує Р. Нібон, – унікальний голос оратора, що відрізняє його від колег. Він унікальний навіть у плані інтерпретації слів і смислів [302, с. 193]. Формуючи його, викладач не відмовляється від того, чого навчився, а надає знанням іншої форми. Він постійно «рухається до незалежності», вироблення власного комфортного підходу до ораторської діяльності. Оратор карбує свою унікальність [там само, с. 201]. Автентичний голос тісно сплітається з ідентичністю викладача й тим, ким він себе вважає, як визначає [302, с. 204]. Оратор немовби «вдихає» індивідуальність у кожен публічний виступ.

Після років ораторської практики й активного навчання, досвіду використання різних стратегій і тактик, методів та технік, опанування умовностей своєї сфери, їх випробовування, дослідження та підлаштовування під себе, кожен може знайти свій автентичний голос і створити щось унікальне й виразне [89, с. 252]. Адже ораторська майстерність – не мета, а шлях [405, с. 290]. Майстром оратора робить, як зазначає С. Бартлетт, не вміння запам'ятовувати, а вміння ділитися знаннями [15]. Окрім цього варто зауважити, що автентичний оратор, стверджує С. Джозеф, не зупиняється у своєму розвитку, а навпаки, постійно дізнається про себе щось нове, рідше користується захисними механізмами й

завжди відкритий новому досвіду [107, с. 130], який поступово перетворює у власну унікальність.

Виробляючи автентичний голос, спікер формує власну методичну скриньку дієвих ораторських підходів, методів, прийомів і технік, удосконалює автентичний ораторський стиль, прагматичний арсенал оратора, ставить правильні запитання навколишнім (колегам, слухачам, перед собою), виходить за межі зони комфорту, поступово розширюючи її, розвиває індивідуальність. Він діє згідно зі своїм «ЧОМУ» в ораторській діяльності. Як зазначає О. Хміляр, викладач спроможний перемагати сумніви, аналізувати нестандартні ситуації, співставляти, оцінювати, виявляти як свої прорахунки, так і інших, помічати непомітно в аудиторії, показувати переваги слухачів або кожного з підходів, що пропонуються, обирати найоптимальніший із них у діяльності [453, с. 73].

Професійний спікер відрізняється експертністю в певній галузі та ораторській діяльності, умінням інтегрувати знання з різних галузей; упевненістю й лідерством; здатністю легко і невимушено працювати в умовах невизначеності, складних чи нових умовах; застосовувати наявні знання в новому контексті; відчуттям моменту, швидкістю мислення у ньому, коли необхідно «видобути» потрібні знання; якістю стосунків з аудиторією, швидкістю реагування на її запити та потреби, не відхиляючись від комунікаційної стратегії ораторської діяльності; здатністю адаптивно реагувати на зміну комунікативних умов чи риторичного контексту публічного виступу. Він уміє використовувати закони й принципи тайм-менеджменту, зокрема принцип Парето 80/20 для забезпечення власної ефективності в ораторській діяльності. Не применшуючи важливість здобутих знань та досвіду, оратор і надалі постійно навчається й самовдосконалюється. Він виступає лише з авторським контентом, що свідчить про творчий рівень готовності до ораторської діяльності та високий рівень ефективності публічних виступів.

Професійний спікер опановує мистецтво невидимої імпровізації в ораторській діяльності. Як зазначає Р. Нібон, імпровізація – прерогатива експертів, це те, що робить майстрів майстрами. Вона поєднує в собі кмітливість і «холодну голову», вироблені за довгі роки тренувань. Імпровізація стає результатом

багаторічної важкої праці, тривалої практики. Це хист робити все правильно, знаходити рішення в моменті. Здатність до імпровізації дослідник називає вершиною майстерності [302, с. 215], а також складовою автентичного голосу й ораторського стилю. Саме завдяки унікальному підходу до імпровізації слухачі впізнають в ораторові експерта, яким він стає [там само, с. 219].

Професійного спікера відрізняє прагнення до досконалості, послідовний і системний підхід до навчання, націлений на результат, сміливість змінюватися, постійний пошук нового. Опановуючи нове, він поступово розширює свою зону комфорту, гнучко використовуючи різноманіття підходів, методів, прийомів, технік в ораторській діяльності, дотримуючись власних високих стандартів. Кожен недолік сприймає як можливість вийти на новий рівень. Погоджуємося з А. Степурою, який зазначає, що професійні оратори завжди запитують себе, що можуть зробити, щоб наступного разу виступити краще [405, с. 286].

Отже, виділені й охарактеризовані етапи розвитку викладача як професійного спікера (учнівства, творчої активності й ораторської майстерності) окреслюють стратегію його професійної підготовки до ораторської діяльності, результатом якої є формування автентичного «Я оратора» та становлення професійного спікера. Водночас для забезпечення формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, розвитку ораторського стилю й автентичного голосу вважаємо за потрібне означити перспективні напрями професійної підготовки ад'юнктів до ораторської діяльності.

5.3. Перспективні напрями професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності

Проблему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності і розвитку їх як професійних спікерів від етапу учнівства до етапу ораторської майстерності неможливо втілити в межах одного дослідження. Ми свідомо акцентували на формуванні готовності викладачів до ораторської діяльності з метою закласти підґрунтя риторичних знань, ораторських умінь і

професійних властивостей спікера, що забезпечують ефективність ораторських дій у процесі підготовки й виголошення публічних промов, риторичної взаємодії з цільовою аудиторією, реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності, виконання риторичних завдань, а також розвитку ораторського потенціалу викладача й набуття прагматичного арсеналу спікера. Саме тому в межах дослідження використано актив змісту, форм, методів нормативного освітнього компонента «Сучасна педагогічна риторика» та сучасного освітнього контенту.

Окрім цього ми вважали за доцільне виявити низку перспективних напрямів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, які будемо вважати подальшими завданнями науково-дослідницької діяльності, а саме:

- використання змістових і технологічних ресурсів науково-педагогічної практики;
- активізація апробації результатів дисертаційного дослідження на різного роду наукових, науково-популярних та освітніх заходах;
- педагогічне консультування й наставництво ад'юнктів науковим керівником і ритором щодо підготовки та виголошення публічних промов;
- використання риторичних ресурсів освітніх компонентів за освітньо-науковою програмою;
- входження викладача в медіапростір.

Першим напрямом нами визначено *використання змістових і технологічних ресурсів науково-педагогічної практики*. Як зазначають Н. Грона й О. Семеног, безпосередня імерсія у професійне середовище допомагає ад'юнктам краще зрозуміти сутність педагогічної професії, її виклики та можливості, засвоїти систему норм, правил, соціальних ролей і цінностей. Через практичну діяльність вони опановують навички роботи у змішаних і дистанційних форматах навчання, вчаться адаптуватися до викликів в освітній діяльності, спричинених російсько-українською війною [91, с. 40]. О. Петренко, Г. Пустовіт і Л. Баліка, зі свого боку, підтверджують вагому роль практики у професійному становленні майбутніх докторів філософії, вказуючи на створення нею умов для апробації фрагментів дослідження, що дає змогу ад'юнктам верифікувати отримані теоретичні

результати в умовах освітнього процесу, розвивати навички наукової комунікації, аналітичного мислення й самопрезентації [329, с. 13].

Науково-педагогічна практика покликана підготувати ад'юнктів до ефективного здійснення освітнього процесу у ВВНЗ, занурити в середовище педагогічних ситуацій і задач, риторичної взаємодії з цільовими аудиторіями. Вона дає змогу їм відчувати себе в ролі НПП [220]. Через риторизацію освітньої діяльності ад'юнкти вчаться створювати відкрите комунікативне середовище й ораторське поле в освітньому просторі, що забезпечують продуктивність ораторських дій в різних комунікативних умовах і риторичних контекстах.

Дієвість науково-педагогічної практики для розвитку професійного спікера обумовлена низкою особливостей, а саме:

- виконання професійних ролей викладача, оратора, наставника, усвідомлення суті та специфіки викладацької діяльності;
- проведення лекційних, групових, практичних, семінарських занять, оскільки ад'юнкти ВВНЗ уже є фахівцями за певною військовою спеціалізацією, мають професійний і бойовий досвід;
- набуття нового рівня риторичної взаємодії зі слухачами (курсантами), виконання риторичних завдань у різних комунікативних умовах і риторичних контекстах;
- упровадження результатів наукового дослідження в освітній процес під час проведення навчальних занять;
- відповідальність за рівень отриманих знань слухачами (курсантами), їх реалізацію в подальшій військово-професійній діяльності, зокрема в умовах бойових дій;
- прагнення до модернізації змісту, форм, методів передачі суб'єктам педагогічної взаємодії бойового досвіду;
- формування педагогічного іміджу офіцера (викладача ВВНЗ);
- формування прагматичного арсеналу оратора (викладача).

Отже, науково-педагогічна практика сприяє розвитку професійних властивостей спікера через підготовку й проведення навчальних занять, риторичну

взаємодію з цільовою аудиторією, зворотний зв'язок, рефлексію й загалом риторизацію освітньої діяльності.

Аналіз результатів експериментальної роботи дав змогу визначити другий напрям професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, а саме *активізацію апробації результатів дисертаційного дослідження на різного роду наукових, науково-популярних та освітніх заходах.*

На нашу думку, суттєвим недоліком у розвитку викладача як професійного спікера, безперервності й послідовності його професійної риторичної підготовки є опублікування результатів наукового дослідження у збірниках матеріалів конференції (семінару, симпозіуму, круглого столу) без публічного представлення у формі наукової доповіді (повідомлення). У такий спосіб ад'юнкт обмежує свої можливості для обговорення з науковою спільнотою отриманих теоретичних і практичних результатів, а також підготовки до успішного захисту дисертації. О. Ващук підтверджує, що представлення наукових розвідок на наукових конференціях уможливорює «отримання миттєвого зворотного зв'язку від колег, обговорення результатів дослідження, а також одержання нових ідей і пропозицій для вдосконалення роботи» [291, с. 147].

Вважаємо, що публічні виступи на різного роду наукових, науково-популярних та освітніх заходах дають змогу викладачу наступне:

- презентувати результати наукового дослідження, зробивши їх відкритими (відомими) для пізнання іншими;
- отримувати зворотний зв'язок, що сприятиме вчасному усуненню недоліків чи помилок, генеруванню нових ідей, підтвердить значущість та актуальність дослідження, вкаже на аспекти, що залишилися поза увагою;
- розвивати ораторські вміння, зокрема чітко, лаконічно, зрозуміло й змістовно висловлювати думку, аргументувати позицію й контраргументувати бачення опонента, композиційно правильно вибудовувати промову, визначати її стратегію й тактику, відповідати на різні види запитань, слухати й чути, імпровізувати, будувати риторичну взаємодію з цільовою аудиторією на

комунікаційному, перцептивному, інтеракційному рівнях, ефектно візуалізувати контент промови;

- здійснювати рефлексію у процесі ораторської діяльності, що забезпечує зростання спікера;
- формувати імідж та особистий бренд дослідника (експерта) певної галузі/тематики;
- залучати широку аудиторію до своїх знань і здобутків, посилюючи в такий спосіб вплив на різні категорії слухачів;
- систематизувати власні знання, прояснити межі незнання, з'ясувати нові напрями наукових розвідок і творчого пошуку;
- розвивати професійні властивості спікера;
- здобувати ораторський досвід;
- рефлексивно інтеріоризуючи професійні надбання, з'ясовувати власний професійний рівень для окреслення зони майбутнього розвитку.

Окрім цього, згідно з національним планом щодо відкритої науки [293], апробація результатів дисертаційного дослідження на наукових, науково-популярних, освітніх заходах забезпечує відкритий доступ до наукових результатів та інформації, популяризацію науки, поширення наукових знань і залучення слухачів до участі в науковій діяльності.

Наступний перспективний напрям професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності логічно узгоджується з попереднім. Ми визначаємо його як *педагогічне консультування й наставництво ад'юнктів науковим керівником і ритором щодо підготовки та виголошення публічних промов*. Окрім вивчення дисципліни «Сучасна педагогічна риторика», що закладає фундамент професійної підготовки оратора, пропонуємо викладачу звертатися за консультаціями до ритора, який супроводжуватиме власне процес його розвитку як професійного спікера на етапах учнівства та творчої активності. У ролі наставника й тренера ритор сприятиме розвитку риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, допоможе вибудувати єдину комунікаційну стратегію ораторської діяльності, індивідуальну траєкторію та програму професійного

розвитку спікера, своєчасно вноситиме в неї корективи, забезпечить активний зворотний зв'язок, виділить сильні й слабкі сторони особистості оратора, спонукатиме до рефлексії.

Науковий керівник, як зазначає О. Ващук, надає ад'юнкту рекомендації щодо правильного формування висновків дослідження, здійснює їх попереднє рецензування, роз'яснюючи всі нюанси під час підготовки наукової доповіді. Він вказує на можливі логічні прогалини, недоліки в аргументації або невідповідності між результатами дослідження й висновками. Науковий керівник, підкреслює дослідниця, сприяє підготовці ад'юнкта до апробації висновків на наукових конференціях (семінарах). Він допомагає підготувати матеріали для презентації, доповіді, перевіряє їх на відповідність науковому стилю викладу матеріалу. Окрім цього забезпечує підтримку викладача під час участі в наукових заходах, навчаючи правильно реагувати на критику й використовувати отриманий зворотний зв'язок для вдосконалення висновків [291, с. 149–150].

Четвертим напрямом, що ми визначили як перспективу професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, є *використання риторичних ресурсів освітніх компонентів за ОНП*. Як зазначає В. Нищета, однією з важливих на сьогодні постає проблема оволодіння результативним професійним мовленням, видами й способами ефективного мовленнєвого педагогічного впливу [300]. Викладач має вивчати риторику на рівні академічного знання (як компонент теоретичної готовності до здійснення ораторської діяльності) та оволодіти ораторським мистецтвом і красномовством (як компонент практичної готовності до публічного мовлення). Водночас розвитку ораторських умінь і професійних властивостей спікера сприяють навчальні заняття різних освітніх компонентів за умови збільшення кількості й видів публічних виступів, наприклад, доповідей, повідомлень, розповідей, презентацій, переконливих промов, інформування, бойових промов. У такому разі примножуються можливості реалізації ад'юнктами риторичних знань в ораторській практиці та здобуття ораторського досвіду.

Активне залучення викладача до наукових дискусій сприяє розвитку вміння чітко висловлювати думку, аргументовано відстоювати позицію, працювати з

коментарями, зустрічними запитаннями, слухати й чути інших, тактовно реагувати на протилежну позицію, здійснювати емоційний контроль у процесі публічного мовлення. Збільшення творчих завдань, завдань для самостійної роботи сприяє розвитку світогляду дослідника, креативності, дизайн-мислення, стимулює допитливість і прагнення до пізнання, виховує звичку до творчих пошуків, збагачує особистість, сприяє вираженню індивідуальності оратора.

Отже, освітні компоненти стають плацдармом для застосування законів риторики й ораторської діяльності, принципів ораторського мистецтва, риторичних засобів, ораторських прийомів і технік, технології підготовки публічної промови для досягнення цілей педагогічного спілкування, ефективної взаємодії із суб'єктами ораторської діяльності, формування прагматичного арсеналу спікера.

Визначення вимог до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності та аналіз експериментальної роботи дали змогу визначити п'ятий перспективний напрям професійної підготовки до ораторської діяльності. Оскільки однією з вимог стала розробка сучасного освітнього контенту й нами було підтверджено ефективність його використання в освітньому процесі ВВНЗ на формувальному етапі педагогічного експерименту, зокрема ютуб-каналу, особистого сайту, ватсап-каналу, онлайн-курсів, вважаємо перспективним напрямом професійної підготовки *входження викладача в медіапростір*.

Сьогодні освітня діяльність вийшла далеко за межі закладу освіти. Інформаційно-комунікаційні, цифрові й медійні технології дають змогу створювати сучасний креативний освітній контент, забезпечувати відкритий доступ до нього, навчатися онлайн, проводити освітні заходи як у синхронному, так і асинхронному режимах. Усе більшої актуальності набуває неформальна та інформальна освіта. Відповідно це зумовлює потребу в адаптивності й гнучкості підходів до організації освітнього процесу та викладання академічних дисциплін, урахування інформаційних, пізнавальних, освітніх потреб і запитів аудиторії.

Розглядаючи медіаосвітній простір, Н. Гірліна стверджує, що він виступає механізмом просторової й комунікативної трансформації освітнього процесу, його адаптації до потреб та особливостей функціонування медійно-інформаційного

суспільства [71, с. 45]. В. Чорний вказує: «...нові соціальні медіа й соціальні мережі поступово набувають ознак повноцінного соціального інституту сучасного суспільства. Їхніми головними перевагами є доступна інтерактивна комунікація, високий ступінь залучення користувачів до неї, їх особиста участь у генерації та ретрансляції медійного контенту, максимальна швидкість зворотного зв'язку між користувачами, їх персоналізація [467, с. 292–293].

Тож, входження викладача в медіапростір через створення відеокурсів, онлайн-курсів, окремих відеолекцій, відеопрезентацій, наукових подкастів, освітніх серіалів, особистих чи тематичних сайтів, ведення блогу, ютуб-каналу, ватсап-каналу, тік-ток-каналу, тематичних сторінок у соціальних мережах, проведення онлайн-клубів продемонструє відповідність НПП вимогам сучасного інформаційно-медійного суспільства, забезпечить зацікавленість слухачів (курсантів, студентів) у його творчій особистості, підвищить їх інтерес до знань, освітніх і наукових здобутків викладача, а також мотивацію до навчання (вивчення академічних дисциплін), розширить межі його впливу на аудиторію, сформує особистий бренд НПП.

Окрім цього входження викладача в медіапростір дасть змогу подолати освітню депривацію слухачів (курсантів, студентів) засобами ораторської діяльності, підвищити ефективність освітнього процесу й зокрема викладання академічних дисциплін та самостійної роботи здобувачів в умовах російсько-української війни [222]. Викладача, як зазначає J. Morgan, який не пристосовується до нових способів комунікації, не почують. Розуміння й використання різноманіття сучасних інструментів і способів спілкування набуває все більшої значущості в донесенні інформації, передачі знань та досягненні впливу на аудиторію [587]. Сучасний освітній контент відкриває можливості викладачу розширювати межі комунікації з цільовою аудиторією, а слухачам працювати з навчальними матеріалами в будь-який час і будь-якому місці, поглиблювати знання й підвищувати рівень особистісного та професійного розвитку, задовольняти інформаційні, пізнавальні, освітні потреби.

Отже, запропоноване нами бачення низки перспективних напрямів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності дасть змогу підвищити її ефективність, посилити розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера на етапах учнівства та творчої активності, а також активно вибудовувати риторичну взаємодію із суб'єктами ораторської діяльності, публічне мовлення на основі законів риторики та закономірностей ораторської діяльності, принципів ораторського мистецтва, правил і вимог до публічних виступів. Вони стануть орієнтирами нашої подальшої наукової роботи.

Висновки до п'ятого розділу

У розділі здійснено педагогічне оцінювання ефективності системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, проаналізовано результати експериментальної роботи з її впровадження, обґрунтовано й розроблено етапи розвитку викладача як професійного спікера, визначено перспективні напрями професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Аналіз результатів експериментальної роботи довів ефективність системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності й зокрема технологічного забезпечення та організаційно-педагогічних умов формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, підтвердженням чого є зафіксовані статистично достовірні якісні й кількісні зміни за мотиваційно-цільовим, світоглядно-пізнавальним, автентично-творчим, комунікативно-емоційним і діяльнісно-рефлексивним критеріями в бік збільшення кількості ад'юнктів із творчим та інтеріоризованим рівнями та зменшення кількості офіцерів із конструктивним і репродуктивним рівнями готовності до ораторської діяльності.

Найбільші зміни на творчому рівні виявлено за світоглядно-пізнавальним критерієм (кількість викладачів збільшилася на 25,3 %), на інтеріоризованому рівні – за мотиваційно-цільовим критерієм (кількість досліджуваних збільшилася на

16,45 %), на конструктивному й репродуктивному рівнях – за світоглядно-пізнавальним критерієм (кількість викладачів зменшилася на 18,52 % і 18,25 % відповідно).

На контрольному етапі педагогічного експерименту простежуються чіткі тенденції до зростання математичних значень кожного показника готовності до ораторської діяльності. На творчому рівні найбільше змінилося значення показників «риторичні знання» (+50,67 %), «ораторські вміння» (+37,78 %), «ораторські звички» (+18,11 %); на інтеріоризованому рівні – «риторичні знання» (+26,66 %), «комунікабельність» (+22,66 %), «лідерська позиція» (+19,55 %). На конструктивному рівні найбільші позитивні зміни зафіксовано за показниками «риторичні знання» (-37,78 %), «ораторські вміння» (-28 %), «комунікабельність» (-26,66 %), «рефлексивність» (-20,89 %); на репродуктивному рівні – за показниками «риторичні знання» (-39,55 %), «ораторські вміння» (-19,11 %), «потреба в досягненнях» (-16,89 %), «мотивація до успіху» (-16,45 %).

Кількість викладачів ВВНЗ із творчим рівнем готовності до ораторської діяльності збільшилася на 14,65 %, інтеріоризованим – на 8,28 %. Натомість із конструктивним рівнем зменшилася на 12,56 %, репродуктивним – на 10,37 %. За результатами впровадження системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності творчий рівень продемонструвало 27,86 % осіб, інтеріоризований – 34,85 %, конструктивний – 27,42 %, репродуктивний – 9,87 % офіцерів.

Педагогічне оцінювання та аналіз результатів експериментальної роботи з формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності підтвердили ефективність системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, розробленого технологічного забезпечення та впроваджених організаційно-педагогічних умов.

Доведено, що процес розвитку викладача як професійного спікера можна порівняти з процесом становлення цілісної особистості. Розроблено три етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера, основу яких складає професійна підготовка до ораторської діяльності: етап учнівства (спікер-

початківець), етап творчої активності (спікер-дослідник), етап ораторської майстерності (професійний спікер). Змістом етапу учнівства є формування готовності викладача до ораторської діяльності, етапу творчої активності – формування ораторського стилю, етапу ораторської майстерності – вироблення автентичного голосу. Визначені етапи окреслюють стратегію професійної підготовки викладача до ораторської діяльності для формування автентичного «Я оратора» та розвитку професійного спікера, публічні виступи якого вирізняються авторським почерком, ораторським стилем, свободою виявлення особистості, інтелектуальною розкутістю, невимушеністю та автентичним голосом.

Визначено п'ять перспективних напрямів професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: використання змістових і технологічних ресурсів науково-педагогічної практики; активізація апробації результатів дисертаційного дослідження на різного роду наукових, науково-популярних та освітніх заходах; педагогічне консультування й наставництво ад'юнктів науковим керівником і ритором щодо підготовки та виголошення публічних промов; використання риторичних ресурсів освітніх компонентів за ОНП; входження викладача в медіапростір.

ВИСНОВКИ

У дисертації обґрунтовано теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача, розроблено й експериментально перевірено ефективність системи професійної підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і слугували для формулювання таких висновків:

1. Здійснено історико-педагогічний аналіз та з'ясовано стан розробленості проблеми ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти у психолого-педагогічних дослідженнях. Ораторську діяльність визначено як динамічну систему цілей, мотивів і свідомої активності оратора, що виявляється в сукупності його дій на основі риторичних знань та ораторських умінь, спрямованих на досягнення мети публічного виступу шляхом інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу на цільову аудиторію. Установлено, що ядром і результатом ораторської діяльності є вплив на цільову аудиторію, її сутністю – цілісно-сміслові зміни й перетворення у світогляді, баченні, поглядах слухача, перетворення поданої інформації в систему його знань, установок, переконань, прагнень, дій, трансформація особистісного та професійного розвитку. Головним інструментом інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію є публічний виступ, реалізація якого здійснюється через символічно-смісловий трикутник діяльності спікера. Визначено закономірності ораторської діяльності: управління аудиторією в публічному виступі, дзеркальне відображення у взаємодії оратора й аудиторії, системність впливу оратора на цільову аудиторію, розвиток суб'єктів ораторської діяльності, публічний виступ як освітній вчинок.

2. Розроблено структуру й архітекtonіку ораторської діяльності викладача закладу вищої освіти. Структурними компонентами ораторської діяльності визначено мету як джерело активності та безперервного вдосконалення оратора, мотиви як внутрішній рушій, що спонукає до ораторської діяльності, публічний

виступ як засіб та основну її одиницю, риторичні знання, ораторські вміння, дії оратора, комунікаційну стратегію. Публічний виступ (публічну промову) репрезентовано в авторському тлумаченні як ораторське та інформаційно-енергетичне утворення монологічної форми, що виголошується перед цільовою аудиторією у взаємодії з нею засобами вербального й невербального мовлення з метою досягнення бажаного ефекту через інформаційний, когнітивний, емоційний і мотиваційний вплив. Введено поняття комунікаційної стратегії ораторської діяльності як спрямованості системи публічних виступів викладача на забезпечення створення, передачі та правильного декодування інформаційного контенту, перетворення його в сукупність знань, умінь і дій аудиторії для розв'язання професійних завдань. Архітектоніку ораторської діяльності представлено через чотири етапи: підготовка до публічного виступу, публічний виступ, зворотний зв'язок, рефлексія оратора. Ораторське поле трактовано як інформаційно-енергетичний, позитивно емоційно заряджений комунікативний простір, що сприяє зацікавленості слухачів у взаємодії з оратором, створює інформаційно-почуттєвий вимір передачі та сприйняття знань, перетворення їх у свідомий регулятор дій і вчинків особистості.

3. Виявлено й охарактеризовано особливості ораторської діяльності викладача ВВНЗ, а саме: чіткість, лаконічність, змістовність, переконливість і натхненність висловлювань, що обумовлено реалізацією ним ролей академічного викладача, науковця, інструктора, бойового командира, військового керівника; різновекторність знань викладача (потреба в поєднанні військово-професійних знань із загальноакадемічними, педагогічними, психологічними, риторичними, з філософії війни, методики викладання та профільних освітніх компонентів); довіра до НПП, заснована на лідерстві й героїчному досвіді в бойових умовах, що обумовлено підготовкою військових лідерів; статусність і кваліфікованість цільової аудиторії (відповідно до досвіду служби, професійної підготовленості, займаних посад, військового звання); емоційна відстань між оратором та аудиторією, що визначається специфікою військово-професійної діяльності, потребою відповідати статутним нормам; медійність сучасного викладача, що

обумовлено цифровізацією освітнього середовища й необхідністю впровадження сучасного освітнього контенту в освітній процес. Систематизовано підходи до класифікації публічних промов викладача ВВНЗ: інформаційні, переконливі, протокольно-етикетні, бойові. Сформовано портрет викладача як професійного спікера, що охоплює сукупність характеристик особистості оратора, які виявляються у процесі ораторської діяльності, забезпечують її ефективність і становлять основу його динамічно-лонгitudного розвитку: риторичні знання, ораторські вміння, лідерська позиція, ораторські звички, ораторський стиль, емоційний інтелект, високий енергопотенціал, дизайн-мислення, світогляд дослідника, автентичність особистості.

4. Схарактеризовано структурні компоненти (мотиваційний, світоглядний, автентичний, комунікативний, діяльнісний), критерії та показники готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: мотиваційно-цільовий (мотивація до успіху, потреба в досягненнях), світоглядно-пізнавальний (риторичні знання, світогляд дослідника, ораторські звички), автентично-творчий (автентичність, упевненість у собі, креативність), комунікативно-емоційний (комунікабельність, комунікативна толерантність, емоційний інтелект), діялісно-рефлексивний (лідерська позиція, ораторські вміння, рефлексивність). Виявлено й описано творчий, інтеріоризований, конструктивний і репродуктивний рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Педагогічний експеримент проведено в чотири етапи (пілотний, констатувальний, формувальний, контрольний) протягом 2019–2025 рр. на базі ВВНЗ Міністерства оборони України. Вибірку досліджуваних склало 275 осіб: 50 офіцерів, які здобували оперативний і стратегічний рівні військової освіти, 225 офіцерів – здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти. Оцінювання готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності на констатувальному етапі педагогічного експерименту засвідчило помітні недоліки їх професійної підготовки й творчий рівень готовності у 13,21 % досліджуваних, інтеріоризований – 26,57 %, конструктивний – 39,98 % осіб, репродуктивний – 20,24 % викладачів ВВНЗ.

5. Запропоновано концепцію формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, основу якої складають такі положення: 1) формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має здійснюватися у процесі професійної підготовки на основі науково обґрунтованої системи, визначених організаційно-педагогічних умов і принципів, розробленого та впровадженого технологічного забезпечення; 2) професійна підготовка викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має бути спрямована на професійний розвиток оратора, формування мотивації та потреби в досягненнях в ораторській діяльності, розвиток риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера, опанування етапів здійснення ораторської діяльності, оволодіння практичними інструментами ораторського мистецтва й красномовства; 3) зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має базуватися на вивченні риторики, залученні до ораторської практики та активного навчання з метою розвитку викладача як професійного спікера; 4) ораторська практика має відображати архітектуру ораторської діяльності й бути спрямованою на роботу оратора в різних риторичних контекстах, що сприятиме набуттю ораторського досвіду в побудові ораторського поля, реалізації комунікаційної стратегії ораторської діяльності та здійснення інформаційного, когнітивного, емоційного й мотиваційного впливу оратора на цільову аудиторію; 5) форми та методи професійної підготовки до ораторської діяльності мають відображати специфіку ораторської діяльності в освітньому й військовому середовищі, бути спрямовані на формування мотиваційного, світоглядного, автентичного, комунікативного та діяльнісного компонентів готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності; 6) результатом професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності має стати готовність до неї на основі розвинених риторичних знань, ораторських умінь і професійних властивостей спікера; 7) досягнення ефективності професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності можливе за умови гармонійного поєднання в ній засобів формальної, неформальної та інформальної освіти, оцінюється за позитивною динамікою сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

6. Обґрунтовано та розроблено систему професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності як динамічну сукупність взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих підсистем, що реалізуються в єдності мети, завдань, підходів, принципів, організаційно-педагогічних умов, авторського контенту, технологічного забезпечення, критеріального апарату та прогнозованого результату формування готовності до ораторської діяльності. Цільова підсистема визначає соціальний запит на підготовку викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, цільове замовлення на підготовку здобувачів вищої освіти на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, мету (формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності) й завдання професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Концептуальна підсистема визначає методологічні підходи та принципи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Організаційно-методична підсистема розкриває організаційно-педагогічні умови й етапи формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Змістово-технологічна підсистема деталізує зміст професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, охоплює авторський контент і технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Оцінно-результативна підсистема відображає критеріальні засади (критерії, показники, рівні сформованості) готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності та результат їх професійної підготовки до ораторської діяльності (позитивна динаміка сформованості показників готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності).

7. Розроблено та впроваджено технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, яке визначено як сукупність організаційних форм і методів професійної підготовки до ораторської діяльності, що передбачає оптимізацію ресурсів і спрямування можливостей освітнього середовища ВВНЗ, попереднього професійного досвіду викладача, неформальної та інформальної освіти на реалізацію завдань формування готовності до ораторської діяльності й розвиток викладача як професійного спікера. Технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до

ораторської діяльності містить *організаційні форми* (освітній курс «Сучасна педагогічна риторика» (лекції, публічні виступи, практичні заняття з елементами тренінгу, творчі завдання, самостійна робота), ютуб-канал «Риторика лідера», сайт «Риторика успіху справжнього лідера», наукові подкасти з риторики, ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх») і *методи* (словесні (лекція, пояснення, дискусія), наочні (демонстрування, ілюстрування, спостереження), практичні (вправи, робота з книгою, методи генерації, імпровізації, сторітелінгу), методи контролю (опитування, експрес-контроль, самоконтроль, взаємоконтроль), інтерактивні (методи зворотного зв'язку, аналізу риторичних ситуацій, мозковий штурм, рольова гра) методи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, педагогічні (інтерактивні, тренінгові, змішаного навчання) та медійні (лінійні, нелінійні, візуальні, звукові, аудіовізуальні, комунікаційні) технології. Деталізовано засоби неформальної (лекційні курси з риторики, майстер-класи, курси, тренінги з ораторського мистецтва, красномовства, онлайн-курси) та інформальної (аналіз ораторської практики професійних спікерів, перегляд відеокурсів з ораторського мистецтва, окремих лекцій із риторики, відеозаписів публічних виступів, наукових подкастів, присвячених окремим риторичним темам, консультації з риторами, наукові дискусії, читання літератури, прослуховування аудіокнижок із риторики) освіти в контексті професійної підготовки до ораторської діяльності.

На контрольному етапі педагогічного експерименту доведено ефективність упровадженої системи професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності. Зафіксовано суттєві зміни в рівнях готовності до ораторської діяльності в бік збільшення кількості викладачів ВВНЗ із творчим та інтеріоризованим рівнями і зменшення – з конструктивним та репродуктивним рівнями. На творчому рівні динаміка склала 14,65 %, інтеріоризованому – 8,28 % осіб. Позитивні зміни зафіксовано на конструктивному (-12,56 %) та репродуктивному (-10,37 %) рівнях.

За результатами експерименту виявлено етапи розвитку викладача ВВНЗ як професійного спікера: етап учнівства (спікер-початківець), підсумком якого є формування готовності до ораторської діяльності; етап творчої активності (спікер-

дослідник), змістом якого постає формування ораторського стилю; етап ораторської майстерності (професійний спікер), результатом якого є вироблення автентичного голосу. Окреслено майбутні напрями професійної підготовки викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: використання змістових і технологічних ресурсів науково-педагогічної практики; активізація апробації результатів дисертаційного дослідження на різного роду наукових, науково-популярних та освітніх заходах; педагогічне консультування й наставництво ад'юнктів науковим керівником і ритором щодо підготовки та виголошення публічних промов; використання риторичних ресурсів освітніх компонентів за освітньо-науковою програмою; входження викладача в медіапростір.

Перспективними напрямками дослідження теоретико-методичних засад ораторської діяльності викладача ВВНЗ можуть стати: професійна підготовка викладача до ораторської діяльності на етапах творчої активності та ораторської майстерності; з'ясування особливостей впливу оратора на особовий склад у бойових умовах; розвиток автентичного лідерства викладача ВВНЗ; виявлення гендерних особливостей формування готовності до ораторської діяльності у викладачів ВВНЗ; з'ясування впливу ораторської майстерності та педагогічної гнучкості викладача на рівень адаптації слухачів ВВНЗ до сучасних кризових ситуацій гібридної війни; визначення риторичних інструментів, що усувають дефіцит емоційного контакту, інтелектуального навантаження та стимулюють мотивацію в умовах воєнного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамович С. Д., Молдован В. В., Чикарькова М. Ю. Риторика загальна та судова : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 416 с.
2. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Мовленнєва комунікація : підручник. Київ : вид. дім Дмитра Бураго, 2013. 464 с.
3. Абрамович С. Д., Чикарькова М. Ю. Риторика : навч. посіб. Львів : Світ, 2001. 240 с.
4. Аксельрод Алан. Теодор Рузвельт. 7 законів сучасного лідера. Харків : Віват, 2020. 240 с.
5. Андерсон Кріс. Успішні виступи на TED. Рецепти найкращих спікерів. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2017. 256 с.
6. Андріяш В. І., Торхова Н. О. Комунікаційна стратегія як інструмент формування зв'язків з громадськістю у сфері публічного управління: особливості застосування в органах правосуддя. *Публічне управління та регіональний розвиток*. 2018. № 2. С. 217–237. <https://doi.org/10.26693/pard2018.02.217>.
7. Антончук Олександр. Риторизація освітнього простору вчителя-словесника. *Acta Paedagogica Volynienses*. 2023. № 1. С. 44–50. <https://doi.org/10.32782/apv/2023.1.7>.
8. Аппело Юрген. Менеджмент 3.0. Agile-менеджмент. Лідерство та управління командами. Харків : Ранок ; Фабула, 2019. 432 с.
9. Арістова Н. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної суб'єктності майбутніх філологів : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2017. 572 с.
10. Артюшин Георгій. Соціогуманітарна складова безперервної професійної підготовки військових кадрів в Україні. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Педагогічні науки*. 2019. № 4 (19). С. 26–39. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v19i4.255>.
11. Артюшин Георгій, Тушко Клавдія. Сучасні тенденції професійної підготовки фахівців сектору безпеки та оборони у країнах, що розвиваються.

Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Педагогічні науки. 2020. № 2 (21). С. 5–17.
<https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v21i2.417>.

12. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). 2-ге вид, доп. Житомир : ПП «Рута» ; вид-во «Волинь», 2008. 232 с.

13. Балл Г. О. Проблема гуманізації освіти та діалогічний підхід. *Діалогічна взаємодія у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи*. Київ, 1997. С. 6–27.

14. Барахтян М. М. Роль риторичної освіти у формуванні комунікативної компетентності майбутнього вчителя. *Педагогічні науки*. 2018. № 139. С. 20–26.

15. Бартлетт Стівен. Щоденник СЕО. 33 закони для бізнесу і життя. 2-ге вид. Київ : Лабораторія, 2025. 336 с.

16. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник. 2-ге вид., доп. Київ : ВЦ «Академія», 2009. 376 с.

17. Березовська Л. І. Теоретичні і методичні засади формування комунікативно-мовленнєвої компетентності соціальних працівників у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2020. 464 с.

18. Берещак Вікторія. Комунікаційна стратегія в бізнесі. Як досягнути максимуму в спілкуванні з аудиторією. Київ : Yakaboo Publishing, 2023. 200 с.

19. Бех Іван. Рефлексія у духовному «Я» особистості. *Рідна школа*. 2011. № 8–9. С. 9–14.

20. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник. Київ : Либідь, 2008. 848 с.

21. Бех І. Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ-Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.

22. Белікова О. В., Дитюк С. О., Тесаловська О. Б. Формування професійно орієнтованої особистості через професіограму викладача. *Актуальні питання освіти і науки* : зб. наук. ст. V міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 10–11 листопада 2017 р.). Харків : «ХОГОКЗ» 2017. С. 134–140.
<https://doi.org/10.26697/9786177089000.2017.134>.

23. Беляєва Т. В., Тимченко І. В. Мова і стиль публічного мовлення. *Лінгвістичні дослідження*. 2011. Вип. 31. С. 150–156.

24. Біла-Тіунова Л. Р., Хамходера О. П. Щодо визначення поняття «викладацька діяльність» у контексті антикорупційного законодавства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право*. 2017. Вип. 43, т. 2. С. 28–32.

25. Білоусова Я. В. Формування риторичної культури студентів гуманітарних факультетів у навчально-виховному процесі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2004. 20 с.

26. Бойченко М. А., Чуричканич І. Е. Теорія когнітивної візуалізації в педагогічній думці Великої Британії та США: історія і сучасність : монографія. Суми : ФОП Цьома С. П., 2021. 184 с.

27. Бойченко Н. М. Етичні цінності сучасної університетської освіти: філософська рефлексія : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.10; 09.00.07. Київ, 2016. 290 с.

28. Бойчук Олександра. Сучасні психолого-педагогічні вимоги до викладача вищого медичного навчального закладу. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1–2 (20–21). С. 158–170. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2018.1-2.168>.

29. Болотова А. К. Настільна книга практикуючого психолога. 2018. URL: <https://surli.cc/mukwyh>.

30. Бондаренко Г. Л. Історія педагогічної риторики : навч. посіб. Київ : ДП вид. дім «Персонал», 2012. 276 с.

31. Бондаренко Г. Л. Мовленнєво-риторична діяльність педагога в контексті вибудовування нових освітніх стратегій підготовки вчителя початкової школи. *Молодий вчений*. 2017. № 10.2 (50.2). С. 5–8.

32. Бондаренко Г. Л. Підготовка вчителя до риторизації освітнього процесу в початковій школі. *Навчання й виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у викликах сьогодення* : монографія. Суми : ФОП Цьома С. П., 2018. С. 267–283.

33. Борисенко В. В., Гагіна Н. В. Діалог у контексті сучасної освітньої парадигми. *Вісник № 124*. 2015. С. 8–10.

34. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*. 2015. № 1–2 (46–47). С. 11–17.

35. Бреус Ю. В. Психологічний аналіз феномену «лідерська позиція» викладача закладу вищої освіти. *Університети і лідерство*. 2016. № 2. URL: <https://ul-journal.org/index.php/journal/article/view/22/23>.

36. Брукс Артур, Вінфрі Опра. Побудуйте життя, якого прагнете. Мистецтво і наука щасливішого буття. Львів : вид-во Старого Лева, 2025. 272 с.

37. Бугерко Ярослава. Рефлексія – засаднича умова самобуття людини як носія духовності. *Методологія і психологія гуманітарного пізнання* : кол. монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 753–802.

38. Будянський Д. В. Використання здобутків риторики у професійній діяльності викладачів вищої школи. *Актуальні проблеми управління якістю освіти: теорія, історія, інноваційні технології* : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. Суми : вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2017. С. 71–90.

39. Будянський Д. В. Напрямки використання здобутків риторики в процесі розвитку риторичної культури викладача вищого навчального закладу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Педагогіка. Соціальна робота*. 2017. Вип. 1 (40). С. 38–41.

40. Булгакова Н. Б. Викладацька діяльність в умовах інформаційного суспільства. *Вісник Національного авіаційного університету*. 2010. № 3. С. 13–18. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.3.2136>.

41. Бялик Оксана. Професіограма викладача ЗВО: характеристика окремих компонентів. *Вісник Польсько-української науково-дослідної лабораторії дидактики імені Я. А. Коменського*. 2021. Вип. 2 (22). С. 33–37.

42. Вайнола Р. Х., Нарійчук М. Д. Моделі розвитку професійної самосвідомості майбутнього соціального працівника. *Науковий часопис*

Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. С. 27–34.

43. Вайнола Р. Х. Педагогічні засади особистісного розвитку майбутнього соціального педагога в процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. Київ, 2009. 543 с.

44. Вайнола Р. Х. Професійний та особистісний розвиток майбутніх фахівців засобами соціального виховання в умовах університетської освіти. *Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету* : матеріали звітно-наук. конф. Вип. 3. Київ : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2017. С. 26–30.

45. Вайнола Р. Х. Соціальне середовище закладу вищої освіти: фасилітаційні механізми виховання. *Методологія неперервної освіти та наукового дослідження. 2020. С. 411–426.*

46. Валла Лоренцо. Про справжнє та хибне благо. Про свободу волі. 1989. 475 с.

47. Вандишев В. М., Переломова О. С. Риторика у філософсько-комунікативному вимірі : підручник. Київ : вид-во «Кондор», 2017. 492 с.

48. Вандишев В. М. Риторика і софістика в історико-філософському дискурсі : монографія. Суми : СумДУ, 2015. 152 с.

49. Варій М. Й. Загальна психологія : підручник. 3-тє вид., випр. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с.

50. Вербич Н. С. Інтонація переконування в публічному мовленні : монографія. Київ : Інститут української мови ; Луцьк : Терен, 2011. 208 с.

51. Виступ Президента України в Національній академії Сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. URL: https://www.youtube.com/watch?v=z8XXQeKIfoM&ab_channel=UkrinformTV.

52. Військове лідерство: компетентність, впевненість, гнучкість. Київ : КНТ, 2023. 280 с.

53. Вітченко А. О., Вітченко А. Ю. Проектування професіограми викладача вищої школи для системи неперервної педагогічної освіти. *Збірник наукових праць*

Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 55. С. 174–180.

54. Вітченко А. О. Проблеми професіоналізації викладачів ВВНЗ в умовах сучасної війни. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2024. Вип. 2 (26). С. 56–71. [https://doi.org/10.35387/od.2\(26\).2024.56-71](https://doi.org/10.35387/od.2(26).2024.56-71).

55. Волік К. С. Педагог як взірець для студентської молоді та суспільства в цілому. URL: <https://eprints.kname.edu.ua/39206/1/200-202.pdf>.

56. Волтер Айзексон. SALE. Ейнштейн. Життя і всесвіт генія. Київ : Наш Формат, 2019. 528 с.

57. Воробйова Алла. Роль риторичної діяльності в розвитку метакогнітивної компетентності студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2021. Вип. 37, т. 1. С. 218–225. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-1-34>.

58. Воткінс Майкл. Перші 90 днів. Перевірені стратегії, як підкорити нову посаду. Київ : Наш формат, 2023. 248 с.

59. Гамова Г. І. Публічний виступ як реалізація ораторської майстерності. *Лінгвістичні дослідження*. 2019. Вип. 50. С. 156–165. <https://doi.org/10.34142/23127546.2019.50.20>.

60. Ганаба Світлана. Мислення для сучасної епохи: освітні інтенції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2023. № 3 (34). С. 25–42. <https://doi.org/10.32453/pedzbirnyk.v34i3.1477>.

61. Ганаба Світлана, Пантелєєв Кирил. Творчість як свобода: концептуальні ідеї та практичні стратегії. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Психологічні науки*. 2019. № 4 (15). С. 60–72. <https://doi.org/10.32453/5.vi4.377>.

62. Ганаба Світлана. Soft skills епохи «плинної модерності»: як змінюється змістове наповнення освіти. *Вища освіта України*. 2023. № 2. С. 25–31. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.2\(89\).03](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.2(89).03).

63. Ганаба С. О. Філософія дидактики: контексти, стратегії, практики : монографія. Суми : Університетська книга, 2021. 334 с.

64. Гапон Надія. Психологія взаємин викладача зі студентами у світлі ціннісних засад європейської освіти. *HUMANITARUM*. 2016. № 38. С. 30–38.

65. Гарді Даррен. Ефект накопичення. Покрокова інструкція до успіху. Київ : BOOKSCHEF, 2025. 224 с.

66. Гаценко І. О., Крук О. І. Риторика як важливий складник професійної підготовки студентів. *Закарпатські філологічні студії*. Вип. 19, т. 1. С. 15–20. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2021.19.1.3>.

67. Гейден Джефф. Міф про мотивацію. Як налаштуватися на перемогу. Київ : Наш формат, 2019. 192 с.

68. Герман В. В. Риторична культура вчителя в академічному просторі : навч. посіб. Суми : вид-во СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2018. 190 с.

69. Гилярська Ольга. Генеза педагогічної риторики: становлення та розвиток. *Нові технології навчання*. 2019. № 92. С. 67–77.

70. Гилярська Ольга. Риторична підготовка майбутніх учителів у педагогічних коледжах на засадах компетентнісного підходу. *Педагогічна освіта: теорія і практика* : зб. наук. пр. 2019. № 26, т. 1. С. 34–42. <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2019-26-1.34-42>.

71. Гірліна Наталя. Медіаосвітній простір соціалізації в сучасному педагогічному процесі. *Вісник Дніпровської академії неперервної освіти. Філософія. Педагогіка*. 2024. № 1 (6). С. 39–46.

72. Голуб Н. Б. Діалогізація процесу навчання української мови учнів основної школи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія і педагогіка*. 2014. Вип. 29. С. 3–8.

73. Голуб Н. Б. Мовлення. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 581–582.

74. Голуб Н. Б. Риторика у вищій школі : монографія. Черкаси : Брама-Україна, 2008. 400 с.

75. Голуб Н. Б. Риторичні вміння як базовий компонент риторичної компетенції старшокласників. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2011. № 5. С. 56–59.

76. Голуб Н. Б. Роль і місце риторики у системі шкільної мовної освіти. *Наукове забезпечення розвитку освіти в Україні: актуальні проблеми теорії і практики* : зб. наук. пр. 2017. С. 224–230.

77. Голуб Н. Б. Теоретико-методичні засади навчання риторики у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2009. 38 с.

78. Голуб Н. Ораторська мова в дискурсному аспекті. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2010. № 22 (209), ч. 1. С. 5–14.

79. Гончаренко С. У., Мальований Ю. І. Гуманізація освіти. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком-Інтер, 2021. С. 184–185.

80. Гончарова О. М. Античне красномовство як феномен європейської культури : монографія. Київ : НАКККіМ, 2013. 416 с.

81. Горобець С. І. Методика формування риторичної компетентності майбутніх учителів української мови і літератури у процесі вивчення мовознавчих дисциплін : дис. ... кан. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2021. 290 с.

82. Горошкіна О. М. Мовленнєві стратегії і тактики в риторичній діяльності педагога. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія. Київ : КНТ, 2018. С. 105–118.

83. Горошкіна О. М. Роль риторики в комунікативній підготовці учнів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна*. 2013. Вип. 40. С. 137–140.

84. Горошкіна О. Роль риторики у формуванні мовної особистості учня. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. № 4 (167). С. 28–37.

85. Гоффман Брайс Г. Червона команда. Як нестандартне мислення спричинило революцію в армійському укладі та як воно може трансформувати ваш бізнес. Харків : Ранок ; Фабула, 2020. 256 с.

86. Григоренко Тетяна, Семеног Олена. Від контенту до компетентностей: як проєктна діяльність змінює парадигму навчання у закладі вищої освіти. *Вісник*

Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки. 2025. № 2. С. 5–12. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2025-2-5-12>.

87. Гринів І. О. Мистецтво стратегії. Харків : Фоліо, 2024. 255 с.

88. Грись А. М. Психолого-педагогічні умови ефективного використання світоглядних діалогів у процесі навчання : автореф. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2004.

89. Грін Роберт. Майстерність. Харків : КСД, 2024. 384 с.

90. Грін Роберт. 48 законів влади. 2-ге вид. Харків : КСД, 2019. 607 с.

91. Грона Наталія, Семеног Олена. Фахова практика майбутнього вчителя: європейські цінності й адаптація до сучасних викликів. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології.* 2025. № 4 (144). С. 39–57. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.04/039-057>.

92. Грона Н. В., Семеног О. В. Формування риторичної компетентності майбутніх учителів-словесників в умовах війни: міжрегіональний проєкт. *Академічні студії. Педагогіка.* 2023. Вип. 2. С. 74–86. <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2023.2.11>.

93. Гужва О. П., Щербак В. М. Етапи генези риторики в Україні. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації* : монографія. Суми : СумДУ, 2015. С. 45–34.

94. Гуменюк Г. В. Діяльність. *Енциклопедія освіти.* Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 251–252.

95. Гуменюк Г. В. Професійне самоздійснення вченого: постановка проблеми та алгоритм дослідження. *Актуальні проблеми психології.* 2014. Т. V. Вип. 14. С. 34–45.

96. Гурлева Т. С. Суб'єктність як основа особистісного розвитку взаємодіючих учасників освітнього процесу. *Освітній простір в контексті гуманістичної парадигми: психологічні пріоритети сучасності* : зб. наук. пр. Київ : Ін-т психології ім. Г. С. Костюка, 2020. С. 40–52.

97. Герт Голлі. Місія інтровертів. Чому світу важливо, щоб ви були собою. Київ : Наш формат, 2022. 200 с.
98. Гоулман Деніел, Бояціс Річард, Маккі Енні. Емоційний інтелект лідера. 4-е вид. Київ : Наш формат, 2022. 288 с.
99. Гоулман Деніел. Емоційний інтелект у бізнесі. Харків : Віват, 2021. 528 с.
100. Гоулман Деніел, Чернісс Кері. Оптимум. Як емоційний інтелект сприяє стабільній продуктивності. Київ : Наш формат, 2025. 288 с.
101. Грейтенс Ерік. Стійкість: тяжко виборена мудрість для ліпшого життя. Харків : Ранок ; Фабула, 2022. 432 с.
102. Гроссман Дейв, Крістенсен Лорен. Бій: психологія і фізіологія воїна в часи війни та миру. Львів : Астролябія, 2023. 720 с.
103. Дахіт Чарлз. Сила звички. Чому ми діємо так, а не інакше в житті та бізнесі. Харків : КСД, 2024. 432 с.
104. Двек Керол. Mindset. Змініть свій спосіб мислення і розкрийте свій потенціал. 2-ге вид. Київ : Наш формат, 2024. 304 с.
105. Дем'яненко Наталія. Теорія і практика контекстного навчання: освітній простір педагогічної магістратури. *Рідна школа*. 2013. № 3. С. 12–16.
106. Дем'яненко Н. М. Інноваційні трансформації освітнього простору педагогічного університету. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2015. № 130. С. 20–25.
107. Джозеф Стівен. Автентичність. Як бути собою. Київ : Книжкова майстерня, 2017. 226 с.
108. Диса О. В. Педагогічна система як основа розвитку особистісної зрілості студентів. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Педагогічні науки*. 2019. № 1 (17). С. 13–19. <https://doi.org/10.32342/2522-4115-2019-1-17-2>.
109. Доктрина військового лідерства у Збройних Силах України : ОП 1-296. 2024. 45 с.
110. Доценко Інна, Овод Лариса. Неформальна освіта у підготовці здобувачів вищої освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 5 (145). С. 89–99. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.05/089-099>.

111. Дудко А. Ф. Електронний навчальний курс. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 294–295.
112. Жильцова Олена, Станчишин Володимир. *Soft skills: Бути собою. Управлінські практики та психологія м'яких навичок*. Київ : Віхола, 2025. 224 с.
113. Житарюк Мар'ян. Теорії та моделі масової інформації (Масова комунікація) : навч.-метод. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2018. 244 с.
114. Завербний А. С. Комунікаційні стратегії: проблеми та перспективи формування і реалізування за умов євроінтегрування. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 1. С. 13–19.
115. Загальна психологія : підручник ; за заг. ред. С. Д. Максименка. 4-те вид., перероб. і доп. Т. 1. Київ : вид-во «Людмила», 2025. 568 с.
116. Загальна психологія : підручник ; за заг. ред. С. Д. Максименка. 4-те вид., перероб. і доп. Т. 2. Київ : вид-во «Людмила», 2025. 456 с.
117. Загальна психологія : підручник / С. Д. Максименко, В. О. Зайчук, В. В. Клименко, В. О. Соловієнко. Київ : Форум, 2000. 543 с.
118. Зазуліна Л. В. Діалогізація дидактичного процесу в курсовій підготовці педагогічних кадрів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2000. 212 с.
119. Залужна А. Є. Моральні смисли особистісного становлення у модусах «справжність – несправжність» людського існування. *Стратегія і тактика державного управління*. 2015. № 1–2. С. 34–39.
120. Зелінський Андрій. *Анатомія воїна: Дух, Шлях, Сила*. Київ : Колесо життя, 2023. 216 с.
121. Зімовін О. І. Рефлексія та креативність як чинники саморозвитку особистості на різних етапах життєвого шляху : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Харків, 2017. 254 с.
122. Зінченко С. В. Основні аспекти викладацької діяльності в освіті дорослих: вітчизняний досвід. *Професійний розвиток фахівців у системі освіти дорослих: історія, теорія, технології* : зб. матеріалів ІІ всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 27 квітня 2017 р.). Київ : ЦППО, 2017. С. 45–48.

123. Зливков В. Л. Витоки поняття «автентичність» у психологічній науці. *Психологічний часопис*. 2015. № 1 (1). С. 32–38.
124. Зливков В. Л., Лукомська С. О. Автентичність як чинник благополуччя особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2018. Вип. 45, т. VII. *Екологічна психологія*. С. 130–132.
125. Зливков В. Л. Професійна ідентичність педагога як основа переформування його комунікативної позиції. *Педагогічна комунікація та ідентичність педагога* : монографія / за наук. ред. В. Л. Зливкова. Київ : Педагогічна думка, 2011. С. 10–34.
126. Зязюн І. А., Сагач Г. М. Краса педагогічної дії : навч. посіб. Київ : Українсько-фінський інститут менеджменту і бізнесу, 1997. 302 с.
127. Еріксон Андерс, Пул Роберт. Шлях до вершини. Наукові поради про те, як досягнути професіоналізму. Київ : Наш формат, 2018. 304 с.
128. Етика ділового спілкування : курс лекцій / Т. К. Чмут та ін. 2-ге вид., стереотип. Київ : МАУП, 2003. 208 с.
129. Ефективні публічні виступи: практикум з управління комунікаціями / уклад. Н. В. Філіпчук, С. І. Тодорюк. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2021. 26 с.
130. Євсєєва Г. П., Акімова В. С. Азбука педагогічного красномовства. *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2015. № 2 (203). С. 64–69.
131. Євтух В. Б. Університет соціально орієнтованого навчання (УСОН): концепція адаптивної моделі для освітнього простору України. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 88. С. 5–13. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.01>.
132. Єсіна О. Г., Лінгур Л. М. Електронний підручник як засіб підвищення якості освіти. *Теорія та методика електронного навчання*. 2011. Т. 2. С. 255–260. <https://doi.org/10.55056/e-learn.v2i1.283>.
133. Іванова В. В. Роль дизайн-мислення в освіті. *Інтелект XXI*. 2019. № 4. С. 93–97.

134. Іванова Я. В. Адаптивність як психологічний чинник пасіонарності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Одеса, 2018. 251 с.
135. Іванов Михайло. 12 soft skills 21 століття. Книжка-коуч для натхнення і розвитку. Харків : Моноліт Бізз, 2022. 208 с.
136. Іллющенко С. Ю. Рефлексивна компетентність як чинник професійного розвитку офіцера Збройних Сил України : дис. ... д-ра філософії : 053 Психологія. Київ, 2023. 207 с.
137. Інноваційні технології навчання : навч. посіб. / за ред. Х. Ш. Бахтіярова, А. В. Арістова. Київ : НТУ, 2017. 172 с.
138. Інтегративно-особистісний підхід у психологічній науці та практиці : монографія / за ред. Г. О. Балла. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 206 с.
139. Кадієвська І. А. Цінності освітнього гуманізму в контексті глобалізації : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.10. Одеса, 2011. 405 с.
140. Калініна Л. М. Інформаційне управління загальноосвітнім навчальним закладом: системи, процеси, технології : монографія. Київ : Інформавтодор, 2008. 472 с.
141. Каменова Д., Архипова С. На шляху до постнекласичного діалогу у вищій освіті. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 44–51. <https://doi.org/10.31651/2524-2660-2022-2-44-51>.
142. Канова Л. П. Теоретичні та методичні засади професійної іншомовної підготовки офіцерів ЗСУ за стандартами НАТО : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Київ, 2024. 522 с.
143. Канова Людмила. Зарубіжний досвід професійної іншомовної підготовки офіцерів країн НАТО. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 5 (109). С. 135–144.
144. Капська А. Й. Педагогіка живого слова : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1997. 140 с.
145. Капська А. Й. Риторика. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком-Інтер, 2008. С. 778.

146. Кардон Грант. Правило переможця: Х 10. Як отримувати максимум від життя. Харків : Віват, 2022. 272 с.
147. Карія Акаш. Надихай своєю мовою. 23 правила сторітеллінга від кращих спікерів TED Talks. Київ : вид. дім «Сварог», 2024. 98 с.
148. Кацавець Р. С. Риторика і психологія : навч. посіб. Київ : Алерта, 2024. 234 с.
149. Качак Т. Б. Академічна риторика : підручник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2023. 2016 с.
150. Квинтиліан М. Ф. Дв'надцять книг риторических наставлень. Ч. 1. Кн. 2. 1834. С. 78–174.
151. Квинтиліан М. Ф. Дв'надцять книг риторических наставлень. Ч. 1. Кн. 3. 1834. С. 175–226.
152. Кехо Джон. Найкраще. Підсвідомості все підвладне. Квантовий воїн. Гроші, успіх і ви. Харків : КСД, 2025. 432 с.
153. Кириченко В. В. Особистість у сучасному інформаційному суспільстві : монографія. Житомир : вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2020. 245 с.
154. Кирпач Н. Б. До концептуалізації інструментального підходу в психологічній підтримці учня. *Педагогічна комунікація та ідентичність педагога* : монографія / за наук. ред. В. Л. Зливкова. Київ : Педагогічна думка, 2011. С. 140–149.
155. Клаузевіц Карл. Природа війни. Харків : Віват, 2018. 416 с.
156. Клименко В. В. Психологія спорту. Київ : МАУП, 2006. 432 с.
157. Клименко В. В. Психологія творчості : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 480 с.
158. Клименко В. В. Психофізіологічні механізми праксису людини : монографія. Київ : вид. дім «Слово», 2013. 640 с.
159. Клименко В. В. Теоретико-методологічні проблеми психології (психосеміотичний аналіз понять) : монографія. Київ : вид. дім «Слово», 2017. 304 с.

160. Климова К. Я. Основи культури і техніки мовлення. 2-ге вид., випр. і доп. Київ : Ліра-К, 2017. 240 с.
161. Княжева І. А. Технологічний підхід у педагогічній освіті. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 63, т. 1. С. 163–166. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/63.1.30>.
162. Кові Стівен Р. 7 звичок надзвичайно ефективних людей. Харків : КСД, 2022. 384 с.
163. Кожем'якіна О. М. Довіра як ціннісна основа соціальної взаємодії : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2020. 472 с.
164. Козак Л. В. Теоретико-методологічні засади підготовки майбутніх викладачів дошкільної педагогіки і психології до інноваційної професійної діяльності : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 554 с.
165. Козир М. В. Публічне мовлення як різновид аргументаційного тексту. *Лінгвістичні дослідження*. 2014. № 37. С. 135–140.
166. Козубцов І. М. Цифрова культура, цифрова грамотність, цифрова компетентність як сучасні освітні феномени. *Розвиток професійної культури майбутніх фахівців: виклики, досвід, стратегії, перспективи* : зб. V всеукр. наук.-практ. конф. (Ірпінь, 24–25 листопада 2022 р.). Київ, 2022. С. 153–156.
167. Кокун О. М. Життєве та професійне самоздійснення як предмет дослідження сучасної психології. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 9. С. 1–5.
168. Кокун О. М., Пішко І. О., Лозінська Н. С., Олійник В. О. Психодіагностика лідерських якостей військовослужбовців : метод. посіб. Київ : ТОВ «7БЦ», 2023. 171 с.
169. Коломієць І. В. Вебсайт викладача як інструмент інноваційної педагогічної діяльності. *Шляхи удосконалення підготовки фармацевта* : матеріали всеук. дист. наук.-практ. конф. (Харків, 22 квітня 2019 р.). Харків, 2019. С. 146–148.
170. Колотілова Н. А. Логіка і риторика: ретроспектива взаємозв'язку : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 272 с.

171. Колотілова Н. А. Риторика : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 232 с.
172. Колотілова Н. А. Специфіка риторики Алкуїна Йоркського. *Гуманітарні студії*. 2012. Вип. 16. С. 31–38.
173. Комаха Л. Г. Логічні засади аргументації у філософському знанні : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 360 с.
174. Конівіцька Т. Я. Підготовка до публічного виступу : практ. посіб. Львів : ЛДУ ДЖД, 2019. 133 с.
175. Конівіцька Т. Я. Формування риторичної компетентності майбутніх психологів у закладах вищої освіти : монографія. Львів : СПОЛОМ, 2022. 252 с.
176. Концепція трансформації системи військової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 15.12.1997 № 1410 (ред. від 30.12.2022 № 1490).
177. Копець Л. В., Гордієнко В. І. Зворотний зв'язок у процесах спілкування: оновлення концептуальних підходів та методів дослідження. *Наукові записки*. Т. 84. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота. 2008. С. 49–54.
178. Корчова О. М. Формування риторичної компетентності у майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей вищих педагогічних навчальних закладів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2017. 315 с.
179. Кох Річард. Принцип 80/20. Київ : КМ-БУКС, 2021. 400 с.
180. Кочубейник О. М. Автентичність особистості в інтерсуб'єктивному просторі життєвого світу. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін*. Київ : Талком, 2020. С. 198–214.
181. Кочубейник О. М. Автентичність особистості у її життєвому світі: модули, процеси, статуси. Київ : вид-во пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2010. 272 с.
182. Красильник Ю. О. Інформаційно-технологічне забезпечення професійної підготовки майбутнього викладача в умовах магістратури. *Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення* : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. С. 45–62.
183. Красницька О. В., Вайнола Р. Х. Публічний виступ: від аналізу

ораторських дій до оцінювання ефективності промови. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13879820>.

184. Красницька О. В. Вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023. С. 227–231.

185. Красницька О. В. Запитання в ораторській діяльності викладача вищої школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4 (40). С. 262–268. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-39>

186. Красницька О. В. Красномовство викладача. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 01 грудня 2022 р.). Київ : НУОУ, 2022. С. 256–258.

187. Красницька О. В. Модель ораторської діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 4. С. 14–21. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2023.292334>

188. Красницька О. В. Наукова доповідь: від зародження ідеї до публічного представлення результатів. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 6 (219). С. 28–33. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6\(219\)-28-33](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6(219)-28-33).

189. Красницька О. В. Наукова команда: від думки до результату. *Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика* : матеріали всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лютого 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 513–516.

190. Красницька О. В. Особистий сайт викладача як ефективний інструмент організації сучасного освітнього простору. *Детермінанти відновлення та розвитку України* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 червня 2025 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2025. https://doi.org/10.54929/conf_30_06_2025-02-03.

191. Красницька О. В. Ораторська діяльність у фокусі структурного

відображення: від комунікації до впливу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 57–63. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4882>.

192. Красницька О. В. Пастки в ораторській діяльності викладача. *Березневий науковий дискурс 2023 «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22 березня 2023 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2023. С. 104–109.

193. Красницька О. В. Педагогічний шлях викладача до ораторського парнасу. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-9-01-07>.

194. Красницька О. В. Постать справжнього командира-лідера. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 111–120. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-2-111-120>

195. Красницька О. В. Постать сучасного викладача: справжність і фейковість. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 11–17. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-11-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-11-17)

196. Красницька О. В. Риторика. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 881–882.

197. Красницька О. В. Риторична освіченість викладача вищого військового навчального закладу. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття* : матеріали III міжнар. наук. конф. (Черкаси, 29 липня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 243–245.

198. Красницька О. В. Риторична підготовка викладача. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2022. № 15 (47). С. 30–36. <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>.

199. Красницька О. В. Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 139–165.

<https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>

200. Красницька О. В. Техніки та методи подолання хвилювання в публічному виступі. *Trends in the development of practice and science : The XV International Science Conference* (Oslo, Norway, December 28–31, 2021). Norway, Oslo, 2021. P. 245–248.

201. Красницька О. В., Хміляр О. Ф. Інноваційні методи навчання в ораторській діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 86–94. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-4-86-94>

202. Красницька О. В. Чинники формування педагогічної майстерності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 90–98. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2021-PP-4-90-98>

203. Красницька О. В. Читання як ефективна стратегія досягнення професійного успіху. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 8. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-8-03-02>.

204. Красницька О. В. YouTube у формуванні готовності викладача вищого військового навчального закладу до ораторської діяльності. *Наука. Інновації. Якість : матеріали Національного наук.-практ. форуму* (Харків, 09–10 серпня 2022 р.). Харків : УІПА, 2022. С. 59–63.

205. Красницька Ольга. Автентичність викладача-лідера. *Вища освіта України*. 2023. № 4. С. 64–72. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).09).

206. Красницька Ольга. Академічна риторика : навчальна програма. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 64 с.

207. Красницька Ольга. Вплив в ораторській діяльності: від лідерського бачення до освітньо-інтелектуального горизонту аудиторії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 3 (143). С. 357–369. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.03/357-369>

208. Красницька Ольга. Готовність викладачів ВВНЗ до ораторської

діяльності: критерії, показники, рівні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 4 (144). С. 316–329. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.04/316-329>.

209. Красницька Ольга. Допитливість – шлях науковця до інновацій. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 15–16 травня 2025 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 56–58.

210. Красницька Ольга. Лідерство, риторика, успіх : ватсап-канал. URL : <https://www.whatsapp.com/channel/0029VaDbRiNId7nQ3HuJNy1S>.

211. Красницька Ольга. Лідерство та риторика у професійній діяльності офіцера. *Актуальні питання гуманітарних наук* : міжвузівський зб. наук. пр. молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич : вид. дім «Гельветика», 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 181–187. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208672>.

212. Красницька Ольга. Методика підготовки публічного виступу. *Військова освіта*. 2020. № 1 (41). С. 191–202. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-1/191-202>.

213. Красницька Ольга. Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 123–135. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/123-135>

214. Красницька Ольга. Наукові подкасти з риторики. URL : <https://www.olha-krasnytska.pp.ua/наукові-подкасти>.

215. Красницька Ольга. Ораторська діяльність викладача: теорія та практика : монографія. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 447 с.

216. Красницька Ольга. Ораторське мистецтво в системі професійної підготовки військового керівника. *Військова освіта*. 2019. № 1 (39). С. 133–141. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2019-1/133-141>

217. Красницька Ольга. Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 110 с.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14954528>

218. Красницька Ольга. Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 528 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14954667>.

219. Красницька Ольга. Педагогічна майстерність – шлях до реалізації індивідуального потенціалу викладача вищої військової школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 1 (94). С. 122–133.

220. Красницька Ольга. Педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2022. Том 1. № 2. С. 42–50. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.2.5%20>

221. Красницька Ольга. Портрет професійного спікера. *Вища освіта України*. 2024. № 2. С. 107–116. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2\(93\).13](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2(93).13).

222. Красницька Ольга. Профілактика освітньої депривації засобами ораторської діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11, № 5. С. 31–38. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-005>

223. Красницька Ольга. Профілактика страху та хвилювання в ораторській діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Том 13, № 6. С. 80–90. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-011>.

224. Красницька Ольга. Риторизація освітньо-наукової діяльності викладача. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи* : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 28 жовтня 2022 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 48–51.

225. Красницька Ольга. Риторика лідера : ютуб-канал. URL : https://www.youtube.com/@krasnytska_olha.

226. Красницька Ольга. Риторика успіху справжнього лідера : особистий сайт викладача. URL : www.olha-krasnytska.pp.ua.

227. Красницька Ольга. Спадщина риторів та ораторів доби Античності в ораторській діяльності сучасного викладача. *Духовність особистості:*

методологія, теорія і практика. 2022. Том 1. № 2 (104). С. 52–63.
<https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-52-63>.

228. Красницька Ольга. Сучасна педагогічна риторика : електронний навчальний курс. URL: <https://adl.mil.gov.ua/course/section.php?id=76396>.

229. Красницька Ольга. Сучасна педагогічна риторика : навчальна програма. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 68 с.

230. Красницька Ольга. Сучасна педагогічна риторика : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 140 с.

231. Красницька Ольга. Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2017. № 2 (36). С. 117–127. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2017-2/117-127>

232. Красницька Ольга. Формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності у процесі неформальної та інформальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 6 (140). С. 114–126.

233. Красуцький Олег. Риторична освіта як складова професійної освіти. *Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти* : зб. наук. пр. II міжнар. наук.-метод. конф. (Кам'янець-Подільський, 26–27 квітня 2018 р.). Тернопіль : Крок, 2018. С 57–60.

234. Крикун В. Ю. Риторика як наука та навчальна дисципліна: історія і сучасність. *Гілея: науковий вісник* : зб. наук. пр. *Філософські науки*. 2014. Вип. 86. С. 301–305.

235. Кубанова Т. В. Становлення партнерської позиції викладача в процесі діалогізації навчальної взаємодії зі студентами. *Фізико-математична освіта*. 2016. Вип. 4. С. 56–61.

236. Кузєбна В. В., Гречуха Л. О. Публічний виступ: структура, функції та форми. *Modern engineering and innovative technologies*. 2021. № 15, Part 4. С. 82–86.

237. Культура діалогу. Національний круглий стіл : збірник статей / укл. Олесь Доній. Харків : Фоліо, 2021. 384 с.

238. Куньч Зоряна, Городиловська Галина, Шмілик Ірина. Риторика : підручник. 2-ге вид., доп. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2018. 496 с.

239. Куньч Зоряна. Українська риторика: історія становлення і розвитку : навч. посіб. Львів : вид-во Львівської політехніки, 2011. 248 с.
240. Купрій Тетяна, Щудло Світлана. Соціологічне опитування «Викладач очима студентів» у контексті підвищення якості вищої освіти. *European Humanities Studies: State and Society*. 2019. Issue 4. P. 192–201. <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2019.4.14>.
241. Кучеренко Ірина. Риторизація сучасного уроку української мови: зміст і шляхи реалізації. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2013. Вип. 45. С. 67–73.
242. Кучерук О. А. Педагогічна риторика: сучасні тенденції та історія розвитку. *Педагогічна риторика: історія, теорія, практика* : монографія. Київ : КНТ, 2018. С. 7–68.
243. Кучерук Оксана. Стратегічні орієнтири риторичної підготовки майбутніх учителів-словесників. *Неперервна освіта: акмеологічні студії. Педагогічні науки. Психологічні науки*. 2017. № 2. С. 94–100.
244. Кушнір Р. О. Великий оратор, або як говорити так, щоб Вам аплодували стоячи. Дрогобич : Коло, 2013. 258 с.
245. Кушнір Р. О. Створюй! Дій! Досягай! Дрогобич : Коло, 2019. 464 с.
246. Лавренюк Віолетта, Вакарчук Вікторія. Оратор і аудиторія: контакт, вплив, взаємодія. *Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності: теорії та інновації* : матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 27–29 березня 2019 р.). Дніпро : Середняк Т. К., 2019. С. 455–461.
247. Лашко О. В. Психологічні чинники розвитку довіри до викладача у студентів технічного університету : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2021. 20 с.
248. Ленсіоні Патрік. Перевага. Чому успіх починається зі здоров'я організації. 2-ге вид., випр. Київ : Наш формат, 2026. 192 с.
249. Лисенко С. А. Особливості риторичної підготовки майбутніх інженерів-педагогів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 34 (87). С. 225–232.

250. Литовченко Л. В. Формування ораторської майстерності у майбутніх магістрів із соціальної педагогіки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2010. 262 с.

251. Лідерство – основа нашого успіху на полі бою. URL: <https://armyinform.com.ua/2023/02/02/liderstvo-osnova-nashogo-uspihu-na-poli-boyu-valerij-zaluzhnyj/>.

252. Лобачева Н. О. Риторизація навчального процесу як спосіб формування інформаційно-комунікативної компетенції молодших школярів. *Наука і освіта*. 2012. № 7. С. 64–66.

253. Лоер Джим, Шварц Тоні. Живи на повну! Керуй енергією, а не часом – стань успішним і щасливим. Харків : Віват, 2018. 256 с.

254. Ложкін Г. В., Стасюк В. В., Хміляр О. Ф., Криворучко П. П. Теорії особистості в українській психології. Київ : РОСА, 2006. 147 с.

255. Луговий В. І. Компетентнісний підхід. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 469–470.

256. Людина. Суб'єкт. Вчинок: філософсько-психологічні студії / за заг. ред. В. О. Татенка. Київ : Либідь, 2006. 360 с.

257. Макович Х. Я., Вербицька Л. О., Капітан Н. О. Словник термінів і понять з риторики. Львів : 2016. 140 с.

258. Максвелл Джон. 21 беззаперечний закон лідерства. Щоб вести за собою. Харків : КСД, 2017. 320 с.

259. Максвелл Джон. 21 незамінна якість лідера. Київ : Брайт Букс, 2025. 144 с.

260. Максвелл Джон. Розвись лідера в собі. Київ : Брайт Стар Паблішинг, 2017. 184 с.

261. Максвелл Джон. Розвись лідера в собі 2.0. Як впливати на людей і вести їх за собою. Київ : Брайт Букс, 2024. 224 с.

262. Марке Девід. Мова лідерства. Як побудувати дієву комунікацію в команді. Київ : Наш формат, 2025. 336 с.

263. Мартиненко С. М. Проблема підготовки вчителя початкової школи до мовленнєво-риторичної діяльності: особливості, здобутки та перспективи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 17. Теорія і практика навчання і виховання*. 2014. С. 71–79.

264. Марушкевич Алла. Змішане навчання здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2022. № 2 (16). С. 29–32. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2022.16.06>.

265. Марушкевич Алла. Формування академічної доброчесності в університетському середовищі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2023. № 1 (17). С. 37–40. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2023.17.07>.

266. Марушкевич Алла. Формування іншомовної комунікативної компетентності у курсантів закладів вищої військової освіти немовних спеціальностей. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогіка*. 2024. № 2 (20). С. 55–59. <https://doi.org/10.17721/2415-3699.2024.20.09>.

267. Маслій О. М. Теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх офіцерів ракетно-артилерійського озброєння у вищих військових навчальних закладах : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2020. 592 с.

268. Махній М. М. Історія психології : навч. посіб. Київ : вид. дім «Слово», 2016. 472 с.

269. Мацько В. П. Філософія людського спілкування: творення художнього образу О. Смотричем засобами риторичного мовлення, діалогічного концепту. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації* : монографія. Суми : СумДУ, 2015. С. 30–34.

270. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика : навч. посіб. Київ : Вища школа, 2003. 311 с.

271. Мацько О. М. Практична риторика : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2019. 240 с.

272. Медіна Джон. Правила мозку для роботи. Наука мислити розумніше в офісі та вдома. Харків : Фабула, 2024. 272 с.
273. Мей Ролло. Любов і воля. Львів : Априорі, 2025. 400 с.
274. Мей Ролло. Сміливість творити. Львів : Априорі, 2024. 128 с.
275. Мельничук Оксана, Артеменко Людмила. Риторика як мистецтво переконання: історія, теорія, сучасність. *Studia methodologica*. 2025. No. 59. Р. 293–301. <https://doi.org/10.32782/2307-1222.2025-59-2>.
276. Менегетті Антоніо. Психологія лідера. 2008. 282 с.
277. Методика дослідження особливостей психологічної готовності керівників освітніх організацій до діяльності в умовах змін ; за наук. ред. О. І. Бондарчук. Київ, 2014. 148 с.
278. Методика навчання риторики в школі : навч. посіб. / автор-укл. В. А. Нищета. Київ : Центр учбової літератури, 2014. 194 с.
279. Методологічні закономірності формування автентичності фахівців соціономічних професій: монографія / В. Л. Зливков, С. О. Лукомська [та ін.] ; за ред. В.Л. Зливкова. Київ : вид. дім «Слово», 2017. 336 с.
280. Меттіс Джим, Вест Бінг. Позивний «Хаос». Уроки лідерства від ексголови Пентагону. Київ : Наш формат, 2025. 352 с.
281. Мистецтво красномовства, культури спілкування та ділової комунікації : навч. посіб. / уклад. В. І. Докаш. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2020. 368 с.
282. Міхалко Майкл. 21 спосіб мислити креативно. Харків : КСД, 2019. 400 с.
283. Міщиха Л. П. Творчий потенціал особистості у період пізньої дорослості : монографія. Івано-Франківськ, 2014. 406 с.
284. Моляко Валентин. Творча та інтелектуальна обдарованість у структурі особистості професіонала. *Рідна школа*. 2011. № 12. С. 7–11.
285. Моляко В. О. Концепція творчого сприймання особистості. *Філософія для дітей: сучасний стан і перспективи розвитку* : матеріали всеукр. наук.-практ.

онлайн-конф. (Київ, 25–26 травня 2021 р.). Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2021. С. 147–154.

286. Моляко В. О. Функціонування творчого мислення в інформаційно-віртуальному просторі суб'єкта : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін. ; за ред. В. О. Моляко. Київ–Львів : видавець Вікторія Кундельська, 2021. 194 с.

287. Мороз В. М. Теоретичні аспекти діалогізації навчального процесу: зміст принципів формування та умови ефективності використання. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2015. № 1. С. 37–45. <https://doi.org/10.20998/%25x>.

288. Мороз О. Г., Падалка О. С., Юрченко В. І. Викладач вищої школи: психолого-педагогічні основи підготовки / за заг. ред. О. Г. Мороза. Київ : НПУ, 2006. 206 с.

289. М'ясоїд П. А. Психологічне пізнання: історія, логіка, психологія. Київ : Либідь, 2016. 560 с.

290. Найдьонова Л. А. Рефлексивний капітал територіальної спільноти в життєдіяльності людини. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін*. Київ : Талком, 2020. С. 215–232.

291. Науковий керівник: мистецтво наставництва : монографія / О. Ващук, М. Шепітько, О. Торбас, А. Сімахова, А. Яцишин ; за ред. В. Лемещенко-Лагоди. Київ : РМУ при МОН, 2025. 340 с.

292. Національна рамка кваліфікацій : постанова Кабінету Міністрів України від 23.11.2011 № 1341 (ред. від 25.06.2020 № 519).

293. Національний план щодо відкритої науки : розпорядження КМУ від 08 жовтня 2022 р. № 892-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/892-2022-%D1%80#Text>.

294. Небельська С. В., Малик І. М. Персональний сайт викладача – інструмент інноваційної діяльності. *Професійно-прикладні дидактики*. 2016. Вип. 2. С. 101–107.

295. Ненько Ю. П. Теоретико-методологічні засади професійно-орієнтованої комунікативної підготовки майбутніх офіцерів служби цивільного захисту : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2018. 512 с.

296. Несторук Наталя, Врюкало Вікторія. Альтернативна диспозиція концепції вимог до підготовки викладачів вишів. *Людинознавчі студії. Педагогіка*. 2021. № 12 (44). С. 146–150. <https://doi.org/10.24919/2413-2039.12/44.23>.

297. Ницета В. А. Життєтворчий аспект риторизації шкільної мовної освіти. *Педагогічні науки*. 2010. № 55. С. 94–98.

298. Ницета В. А. Концептуальні параметри дослідно-експериментального навчання української мови в основній школі: риторичний аспект. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : зб. наук. пр. за матеріалами всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Житомир, 23 квітня 2015 р.). Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 58–70.

299. Ницета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи в процесі навчання української мови : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2018. 43 с.

300. Ницета В. А. Методика формування риторичної компетентності учнів основної школи : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 340 с.

301. Ницета В. А. Риторична компетентність і риторизація як педагогічні інновації. *Теоретичні та прикладні аспекти інноватизації вищої професійної освіти* : кол. монографія. Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2013. С. 95–124.

302. Нібон Роджер. Як стати експертом. Шлях до майстерності. Харків : Віват, 2023. 304 с.

303. Ніколайчук Христина, Король Леся. Сучасний стереотип викладача (на матеріалі анкетування студентів Львівського національного університету імені Івана Франка). URL: <http://surl.li/ckhcs>.

304. Ньюпорт Кел. Зосереджена робота. Правила концентрації в шаленому світі. 3-тє вид. Київ : Наш формат, 2025. 256 с.

305. Овсієнко Л. М. Основні аспекти процесу риторизації мовної освіти. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 7 (21). [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-7\(21\)-417-431](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-7(21)-417-431).

306. Овчаров Микола. Майстер публічних виступів. Практична книга з ораторського мистецтва. 2-ге вид., доопр. Київ : Інститут риторики імені Д. Кеннеді ; Фенікс, 2023. 306 с.

307. Овчиннікова А. П. Риторика як суспільно-культурне явище : курс лекцій. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 176 с.

308. Огірко О. В. Співвідношення риторики і логіки. *Риторика: теоретичні та практичні аспекти комунікації* : монографія. Суми : Сумський державний університет, 2015. С. 40–44.

309. Окерман Стефані, Рейндл Саймон. Опанування професійного Scrum: практичний посібник із подолання труднощів і максимізації переваг Agile-підходу. Харків : Фабула, 2023. 224 с.

310. О'Конор Джозеф, Макдермотт Ієн. Системне мислення. Пошук неординарних творчих рішень. Київ : Наш формат, 2018. 240 с.

311. Олійник Л. В. Теоретичні та методичні засади навчання військово-спеціальних дисциплін майбутніх магістрів військово-соціального управління : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Хмельницький, 2021. 521 с.

312. Олійник Леонід. Концептуальні засади управління якістю навчальної діяльності магістрантів військово-соціального управління в умовах університетської освіти. *Військова освіта*. 2021. № 1 (43). С. 203–211. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2021-43/203-211>.

313. Онуфрієнко Г. С. Риторика : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. та доп. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 624 с.

314. Опалюк Т. Л. Дидактичні засади формування соціальної рефлексії майбутніх учителів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.09. Київ, 2019. 673 с.

315. Орап М. О. Психологічні основи організації мовленнєвого досвіду особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2014. 531 с.

316. Ораторське мистецтво : підручник / М. П. Требін, Г. П. Клімова, Н. П. Осипова та ін. 2-ге вид. Харків : Право, 2015. 208 с.
317. Осадча К. П. Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх учителів до тьюторської діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Запоріжжя, 2020. 705 с.
318. Осипова Л. А., Ходаков О. Л., Радіонова О. В. Викладач вищої школи – це не професія, а місія. *Забезпечення якості вищої освіти* : матеріали 49 наук.-метод. конф. ОНАХТ (Одеса, 11–13 квітня 2018 р.). Одеса, 2018. С. 274–275.
319. Основи психології : підручник / за ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця, 6-те вид., стер. Київ : Либідь, 2006. 632 с.
320. Остін Джон. Акт мовленнєвий. URL: <http://surl.li/epkmtx>.
321. Островська Маріанна. Педагогічна система підготовки майбутніх учителів початкових класів до застосування інноваційних технологій: методологічні засади. *Social Work and Education*. 2023. Vol. 10, No. 1. С. 111–122.
322. Палихата Елеонора, Штафірна Лілія. Навчання публічного мовлення старшокласників з урахуванням вимог програми і матеріалів підручників з української мови. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2022. № 1. С. 142–149. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.1.17>.
323. Палихата Е. Я. Поурочна риторизація навчального процесу з української мови в умовах загальноосвітньої школи. *Стратегічні напрями розвитку сучасної української дидактики* : монографія. Тернопіль, 2021. С. 154–162.
324. Палихата Е. Я. Процес риторизації в системі педагогічної освіти. *Актуальні проблеми лінгводидактики в сучасному освітньому середовищі* : матеріали всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 6 листопада 2020 р.). Тернопіль, 2020. С. 22–25.
325. Пастушенко В. С. Філософія особистісно орієнтованої освіти як передумова створення систем психологічної підтримки учня. *Педагогічна*

комунікація та ідентичність педагога : монографія / за наук. ред. В. Л. Зливкова. Київ : Педагогічна думка, 2011. С. 130–137.

326. Пекар В. О. Бесіди майстра Хай Тао про стратегію. Харків : Фоліо, 2021. 223 с.

327. Переухенко Г. Ораторська майстерність викладача як інноваційна технологія в підготовці магістрів. *Гуманізація навчально-виховного процесу* : зб. наук. пр. Спецвип. 9. Слов'янськ : СДПУ, 2012. С. 58–65.

328. Перцептивно-мисленнєві стратегії творчого конструювання інформаційних систем у навчальній та трудовій діяльності : монографія / В. О. Моляко, Ю. А. Гулько, Н. А. Ваганова та ін. ; за ред. В. О. Моляко. Київ : Ін-т психології імені Г. С. Костюка, 2018. 194 с.

329. Петренко Оксана, Пустовіт Григорій, Баліка Людмила. Загальна і професійна складові освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії: досвід і перспективи. *Інноватика у вихованні*. 2025. Вип. 21. С. 5–21. <https://doi.org/10.35619/iiu.v1i21.678>.

330. Пихтіна Н. П. Основи педагогічної техніки. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 316 с.

331. Піддячий В. М. Дослідження сутності професіоналізації педагогів. *Профорієнтація: стан і перспективи розвитку* : зб. матеріалів X ювілейних всеукр. психолого-пед. читань, присвячених пам'яті д-ра пед. наук, проф. Федоришина Б. О. Київ : Інститут пед. освіти і освіти дорослих ім. І. Зязюна НАПН України, 2020. С. 103–105.

332. Пірен М. І. Лідерство: сутність та реалізація в українському суспільстві : навч. посіб. Київ : Університет «Україна», 2012. 232 с.

333. Подмазін С. І. Особистісно орієнтована освіта (соціально-філософський аналіз) : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Дніпропетровськ, 2006. 418 с.

334. Поліщук Олександр, Поліщук Олена, Дудченко Володимир. Філософія штучного інтелекту в освітньому процесі. *Humanities studies* : Collection of Scientific Papers. 2022. Вип. 13 (90). С. 103–109. <https://doi.org/10.26661/hst-2022-13-90-12>.

335. Поліщук Н. В. Особистісно орієнтований підхід у процесі підготовки майбутніх вчителів технологій: сучасний стан й особливості впровадження. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 47. С. 205–209. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2022/47.39>.

336. Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти, закладах фахової передвищої військової освіти : наказ Міністерства оборони України від 15.02.2024 № 120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-24#Text>.

337. Пометун О. І. Діяльнісний підхід. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 250–251.

338. Попов С. М. Соціально-філософський аналіз зворотного зв'язку: теоретико-методологічний контекст : дис. ... д-ра філософ. наук : 09.00.03. Київ, 2012. 460 с.

339. Поросюк Тетяна. «Уміння вчитися впродовж життя» як ключова компетентність креативної особистості XXI століття. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/8705/1/Porosyuk.pdf>.

340. Портрет ідеального вчителя очима українців: результати інтернет-опитування. 2021. URL: <https://mon.gov.ua/news/portret-idealnogo-vchitelya-ochima-ukraintsiv-rezultati-internet-opituvannya>.

341. Потебня А. А. Эстетика и поэтика. 1976. 614 с.

342. Потебня А. Мысль и языкъ. 2-е изд. Харьковъ : Типографія Адольфа Дарре, 1892. 228 с.

343. Почебут Л. Р. Крос-культурна і етнічна психологія. 2018. URL: <https://lnk.ua/y4zRGOq4j>.

344. Препотенська М. Риторика. 10 ключових тем : навч. посіб. Київ : фірма «ІНКООС», 2009. 254 с.

345. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.

346. Програма ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027). URL: https://business.diia.gov.ua/finance/program/programa_es_cifrova_evropa_2021_2027
347. Прокопович Феофан. Про риторичне мистецтво. 10 книжок. URL: <http://litopys.org.ua/procop/proc106.htm#kn1>.
348. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
349. Проскурняк О. І. Дослідження комунікативної діяльності особистості: мета, завдання, функції. *Проблеми сучасної психології*. 2012. № 18. С. 663–671. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2012-18.%25p>.
350. Професійний стандарт «Викладач закладу вищої освіти» : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.10.2024 № 1466.
351. Психологічна енциклопедія / автор-упоряд. О. М. Степанов. Київ : Академвидав, 2006. 424 с.
352. Пшемицька Є. О. Українські історичні youtube-канали як інструмент вивчення історії в ЗВО. *Наукові дослідження: парадигма інноваційного розвитку* : зб. тез наук. пр. XIII міжнар. наук. конф. (Прага, Чехія, 29 грудня 2022 р.). 2022. С. 31–34.
353. Радчук Г., Адамська З. Особистісна готовність викладачів вищої школи до діалогізації освітнього процесу. *Humanitarium*. 2019. Т. 43, вип. 1. С. 122–130. <https://doi.org/10.31470/2308-5126-2019-43-1-122-130>.
354. Рамірес Хосе Луїс. Поновлення Риторики як основи громадянства і освіти. *Університетські діалоги*. № 7. Львів : Центр гуманітарних досліджень ; Київ : Смолоскип, 2008. 96 с.
355. Ренд Айн. Чеснота егоїзму. Київ : Наш формат, 2024. 208 с.
356. Рибалка Валентин. Психологічна теорія особистості Г. О. Балла. *Психологія і суспільство*. 2017. № 2 (68). С. 104–118.
357. Риторика. Для тих, хто хоче все встигнути. 2018. 128 с.
358. Риторика : навч. посіб. / упор. Т. К. Ісаєнко, А. В. Лисенко. Полтава : ПолтНТУ, 2019. 247 с.
359. Різник В. В. Теоретико-практичні засади розвитку критичного

мислення майбутніх економістів засобами інформаційних технологій : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Суми, 2024. 449 с.

360. Романовська Л. І. Праксеологічний підхід: теоретико-методологічні аспекти. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип.. 25, т. 2. С. 157–161. <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.31>.

361. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб., 3-т вид. Київ : Либідь, 2004. 288 с.

362. Руденко С. М. Підготовка публічного виступу з презентацією: теоретичні та методичні засади. С. 87–89. URL: <https://lnk.ua/W9wHcYQ8u>.

363. Руїс Мігель. Чотири угоди. Книга толтекської мудрості. Практичний посібник із особистої свободи. Київ : Букшеф, 2025. 160 с.

364. Савенкова Л. О. Педагогічна риторика : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2009. 298 с.

365. Савченко О. Я. Особистісно орієнтоване навчання. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком-Інтер, 2021. С. 692–693.

366. Савченко О. Я. Уміння вчитися – ключова компетентність молодшого школяра : посібник. Київ : Педагогічна думка, 2014. 176 с.

367. Савчин Мирослав. Загальна психологія : підручник. 4-те вид., допов. Київ : ВЦ «Академія», 2024. 352 с.

368. Сагач Г. М. Вибрані твори : у 5 т. Рівне : ПП ДМ, 2006. Т. 3 : Ділова риторика: «Добротословіє». 320 с.

369. Сагач Г. М. Вибрані твори : у 5 т. Рівне : ПП ДМ, 2015. Т. X (5) : Скарби красномовства: словник основних термінів і понять риторики. 296 с.

370. Сагач Г. М. Вибрані твори : у 5 т. : [у 10 т.]. Рівне : ПП ДМ, 2015. Т. 7 (2) : Професійна риторика: слово животворяще. 339 с.

371. Сагач Г. М. Риторика. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : вид. дім «Ін Юре», 2000. 567 с.

372. Сагач Г. М. Риторика як наука в системі професійної підготовки вчителя : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. 1993. 284 с.

373. Самойленко О. О. Контекстний підхід в освіті дорослих: особливості, перспективи в Україні. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 57, т. 2. С. 117–121. <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.2.24>.

374. Самохіна В. О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії і США: текстуальний та дискурсивний аспекти : дис. ... д-ра філолог. наук : 10.02.04. Київ, 2010. 519 с.

375. Саннікова С. Б. Риторична культура педагога. *Філософські обрії сьогодення* : зб. наук. пр. Херсон : ДВНЗ «ХДАУ», 2018. С. 216–218.

376. Сбруєва Аліна. Неформальна освіта як інструмент реалізації молодіжної політики Європейського союзу. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 3 (137). С. 419–438. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.03/419-438>.

377. Секрет емоційного інтелекту. Гоулман про емоції у нашому житті : подкаст Джейкоба Моргана з Деніелом Гоулманом. URL: <https://lnk.ua/YN32zRRVJ>.

378. Семеніхін І. В. Картезіанство, аргументація, цінності у контексті «Нової риторики» Хаїма Перельмана. *Проблеми законності*. 2021. Вип. 155. С. 26–42. <https://doi.org/10.21564/2414-990X.155.242031>.

379. Семеног Олена, Грона Наталія, Хомич Тетяна, Розуменко Анатолій, Юрченко Артем, Семеніхіна Олена. Розвиток емоційного інтелекту в системі «викладач – студент – мовна підготовка» на засадах комунікативного підходу. *Міждисциплінарні дослідження складних систем*. 2024. № 25. С. 90–110. <https://doi.org/10.31392/iscs.2024.25.090>.

380. Семеног О. М. Система професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури (в умовах педагогічного університету) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Київ, 2005. 476 с.

381. Сенджі Пітер. П'ята дисципліна. Мистецтво і практика організації, що навчається. Київ : Лабораторія, 2025. 512 с.

382. Серeda Н. В. Основи риторики для бізнес-лідерів: ефективний публічний виступ : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.

383. Сидоренко Олеся, Мацько Любов. Мовна особистість і формування мовленнєвої компетентності комунікативного лідера. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Філологія (мовознавство)*. 2015. Вип. 22. С. 160–164.

384. Сиротенко А. М., Артамощенко В. С. Набуття сумісності військової освіти і підготовки кадрів сил оборони на засадах якості. Національні вимоги і стандарти НАТО. *Наука і оборона*. 2021. № 1. С. 48–53. <https://doi.org/10.33099/2618-1614-2021-14-1-48-53>.

385. Сисоєва Світлана. Професіоналізація вчителя в умовах воєнного стану в Україні. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2024. Т. 79, № 2. С. 7–17. <https://doi.org/10.28925/2412-0774.2024.2>.

386. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. Київ : ВД «ЕКМО», 2011. 324 с.

387. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

388. Сисоєва С. О. Роль освіти в сучасному світі. *Рідна школа*. 2008. № 11. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/711946/1/rol-osv.sys.pdf.pdf>.

389. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Теорія і практика вищої освіти : навч. посіб. Київ–Маріуполь, 2016. 338 с.

390. Сисоєва С. О. Соціальні, психологічні та педагогічні підходи до визначення творчої особистості. *Педагогічна творчість, майстерність, професіоналізм у системі підготовки освітянських кадрів: здобутки, пошуки, перспективи* : монографія / за ред. Н. В. Гузій. Київ : вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. С. 23–56.

391. Сігал Кен. Шалено просто. Ідея, що привела Apple до успіху. Київ : ArtHuss, 2023. 224 с.

392. Сінек Саймон. Почни з ЧОМУ. Київ : Основи, 2015. URL: <http://flibusta.site/b/550621/read>.

393. Собко Сергій. Навчені перемагати. *Українська правда*. 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/11/22/7429819/>.

394. Соєр Емре, Гогарт Робін М. Міф досвіду. Чому ми засвоюємо хибні уроки і як це виправити? Київ : Yakaboo Publishing, 2022. 256 с.
395. Соломаха С. О. Діалогічні стратегії навчання. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 246–247.
396. Ставицький А. Роль викладача-лідера у сучасному університеті : навч. посіб. Київ : ДП «НВЦ «Пріоритети», 2016. 40 с.
397. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт, третій (освітньо-науковий) рівень : наказ МОН України від 02.08.2024 № 1101. Київ, 2024.
398. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 053 Психологія, третій (освітньо-науковий рівень) : наказ МОН України від 20.07.2022 № 646. Київ, 2022.
399. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 081 Право, третій (освітньо-науковий рівень) : наказ МОН України від 31.07.2023 № 924. Київ, 2023.
400. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 123 Комп'ютерна інженерія, третій (освітньо-науковий) рівень : наказ МОН України від 25.05.2022 № 482. Київ, 2022.
401. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 126 Інформаційні системи та технології, третій (освітньо-науковий рівень) : наказ МОН України від 08.08.2023 № 955. Київ, 2023.
402. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 253 Військове управління (за видами збройних сил), третій (освітньо-науковий рівень) : наказ МОН України від 20.07.2022 № 640. Київ, 2022.
403. Стандарт вищої освіти за спеціальністю 263 Цивільна безпека, третій (освітньо-науковий рівень) : наказ МОН України від 24.12.2021 № 1438. Київ, 2021.
404. Стасюк В. В. Військова психологія видородової діяльності : підручник. Київ : ПП «Золоті ворота», 2012. 458 с.
405. Степура Андрій. WOW-виступ по-українськи. Ноу-хау сучасного оратора. Дніпро : Моноліт, 2018. 304 с.

406. Стойка Олеся. Формування цифрової грамотності вчителя в системі післядипломної освіти України. *Неперервна професійна освіта. Теорія і практика*. 2023. № 2 (75). С. 61–76. <https://doi.org/10.28925/1609-8595.2023.2>.

407. Стратегія воєнної безпеки Укоаїни «Воєнна безпека – всеохоплююча оборона» : Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021.

408. Стрелекі Дж. П. Велика п'ятірка для життя. Харків : Віват, 2025. 240 с.

409. Сугестивні технології маніпулятивного впливу / В. М. Петрик, М. М. Присяжнюк та ін. ; за заг. ред. Є. Д. Скулиша. 2-ге вид. Київ : вид. дім «СКІФ», 2023. 248 с.

410. Сунь-дзи. Мистецтво війни. Львів : вид-во Старого Лева, 2018. 110 с.

411. Сущенко Т. І. Педагогічна майстерність викладача: стратегії та парадигми. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2018. № 61, т. 1. С. 119–124.

412. Тарасевич Я. Ю. Методика навчання риторики в старших класах профільної школи : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 19 с.

413. Тарр Ірмтрауд. Страх сцени. Як перетворити стрес на творчу енергію. Чернівці : Книги – ХХІ, 2022. 184 с.

414. Татаріна І. О. Формування іншомовної комунікативної культури майбутніх учителів засобом педагогічної риторики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2005. 14 с.

415. Татенко Віталій. ЛІДЕР ХХІ/LIDER ХХІ. Соціально-психологічні студії. Київ : вид. дім «Корпорація», 2004. 198 с.

416. Татенко Віталій, Титаренко Тетяна. Канонічна психологія Володимира Роменця: вчинок, історія, особистість. *Психологія і суспільство*. 2011. № 2. С. 22–38.

417. Татенко В. О. Психологія впливу на життєвий світ людини. *Життєвий світ і психологічна безпека людини в умовах суспільних змін*. Київ : Талком, 2020. С. 233–248.

418. Твіггер Роберт. Мікромайстерність. Харків : Фабула, 2022. 256 с.

419. Темплар Річард. Правила кар'єри. Керівні принципи персонального успіху. Київ : КМ-БУКС, 2020. 296 с.
420. Теслюк В. М. Основи красномовства : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2021. 282 с.
421. Теслюк В. М. Основи педагогічної майстерності викладача вищої школи : підручник. Київ : Ліра-К, 2015. 340 с.
422. Теслюк В. М. Розвиток педагогічної майстерності викладача : монографія. Київ : Ліра-К, 2019. 224 с.
423. Тимофєєв Олексій. Розвиток на випередження. Найголовніші навички бізнес-лідера майбутнього. *Журнал Forbes Ukraine*. 2020. URL: <https://forbes.ua/leadership/navichki-dlya-lideriv-15092020-90>.
424. Тимошенко В. В. Педагогічний імідж викладача ВНЗ як частина професійної компетенції. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. № 2 (71). С. 196–200.
425. Ткаченко Л. П. Етапи розвитку риторики як навчальної дисципліни в Україні. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. 2017. Вип. 57. С. 259–269.
426. Ткаченко Л. П. Розвиток риторики як навчального предмета професійного спрямування в системі підготовки майбутніх фахівців : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. 2017. 490 с.
427. Ткаченко Н. М. Теоретичні і методичні засади формування професійного іміджу майбутніх учителів іноземних мов у педагогічних закладах вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Глухів, 2020. 617 с.
428. Токарева Н. М. Психологічні виміри діалогізації сучасного освітнього простору. *Проблеми сучасної психології*. 2018. Вип. 40. С. 373–384. <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2018-40.373-384>.
429. Токарева Тетяна. Риторика Античності та її вплив на становлення стилістики. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Філологічні науки*. 2014. Вип. 130. С. 191–196.

430. Толкачова А. С. Спілкування – комунікація – комунікативна діяльність: спільне та особливе. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 19. С. 91–94.
431. Толочко С. В. Викладач-інноватор як організатор учіннєвої діяльності в умовах студентоцентрованого навчання. *Наукові записки. Педагогічні науки*. 2020. Вип. 189. С. 79–84.
432. Толочко С. В. Теоретичні й методичні засади формування науково-методичної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2019. 574 с.
433. Томан Іржі. Мистецтво говорити. 2-ге вид. Київ : Політвидав України, 1989. 293 с.
434. Трейсі Брайан. Делегування & керування. 2-ге вид. Харків : КСД, 2020. 128 с.
435. Трейсі Брайан. 10 якостей впливових людей. Харків : Фабула, 2024. 160 с.
436. Трейсі Брайан. Як керують кращі. Харків : КСД, 2025. 208 с.
437. Тур О. М. Комунікативна діяльність майбутнього спеціаліста: сутність та характерні особливості. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2016. № 5 (59). С. 219–225.
438. Угрин Ольга. Психологія управління : практ. посіб. Львів : ЛьвДУВС, 2017. 164 с.
439. Федан О. В. Теоретичний аспект поняття «автентичність» у філософських та психологічних науках. *Молодий вчений*. 2016. № 11 (38). С. 397–401.
440. Федірчик Т. Д. Теоретико-методичні засади розвитку педагогічного професіоналізму молодого викладача вищої школи в процесі науково-педагогічної діяльності : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.04. Чернівці, 2016. 452 с.
441. Федорова Є. В. Рефлексивна діяльність як основа процесу текстотворення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2010. № 4 (6). С. 402–408.

442. Федчик В. А. Комунікативна діяльність у світлі поглядів сучасної науки на загальну теорію діяльності. URL: <http://surl.li/eozkg>.
443. Фішер Роджер, Шапіро Даніель. Емоційний інтелект в переговорах. Київ : вид. дім «Сварог», 2020. 264 с.
444. Фромм Еріх. Мистецтво любові. Харків : КСД, 2021. 192 с.
445. Фурман А. А. Психологія смисложиттєвого розвитку особистості : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. 508 с.
446. Фурман А. В., Липка А. О. Психологічна структура професійної відповідальності особистості: програма, психодіагностика, експеримент. *Психологія і суспільство*. 2025. № 1 (91). С. 91–146. <https://doi.org/10.35774/pis2025.01.091>.
447. Фурман А. В., Шандрук С. К. Організаційно-діяльнісні ігри у вищій школі : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2014. 272 с.
448. Фурман Анатолій. Навчальна проблемна ситуація як об'єкт психологічного пізнання. *Психологія і суспільство*. 2007. № 1. С. 9–80.
449. Фурман О. Є. Онтологічний базис і гносеологічні горизонти психологічного пізнання. *Методологія і психологія гуманітарного пізнання* : кол. монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. С. 236–362.
450. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 360 с.
451. Хміляр О. Ф. Вчинковий потенціал як провідний компонент у формуванні конкурентоспроможного фахівця. *Актуальні проблеми сучасної освіти у світлі вимог Болонського процесу* : матеріали міжнар. наук. конф. (Севастополь, 21–23 вересня 2009 р.). Севастополь : Севастопольський національний технічний університет, 2009. С. 127–129.
452. Хміляр О. Ф. Команда серед команд. Чому мала команда є ефективною бойовою одиницею? *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Психологія*. 2024. № 1. С. 53–59. <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.1.10>.

453. Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*. 2018, листопад. № 7. С. 72–76. <https://doi.org/10.25264/2415-7384-2018-7-72-76>.

454. Хміляр О. Ф. Психологія бойової мотивації воїна. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 2 (66). С. 121–131. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2022-66-2-121-131>.

455. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості : монографія. Київ : ТОВ «Контекст Україна», 2016. 380 с.

456. Хміляр О. Ф. Психологія символічної регуляції поведінки особистості : дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01. Київ, 2017. 563 с.

457. Хміляр О. Ф. Психомоторні властивості офіцера : монографія. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 209 с.

458. Хміляр О. Ф. Самодисципліна та бачення в бекграунді офіцера-лідера. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 05 грудня 2024 року). Київ : НУОУ, 2024. С. 207–209.

459. Хміляр О. Ф., Хміляр Р. О. Діяти без наказу – вищий рівень військового вишколу військовослужбовця. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 5 листопада 2020 р.). Київ : НУОУ, 2020. С. 309–311.

460. Хомич Л. О. Педагогічна система. *Енциклопедія освіти*. Київ : Юрінком-Інтер, 2021. С. 727–728.

461. Хромець Віталій. Архіпедагогіка: фундаментальні принципи освіти західної цивілізації. Київ : Колесо життя, 2026. 264 с.

462. Цимбал В. І. Ораторське мистецтво викладача: наслідуємо вчителів. *Неонатологія, хірургія та перинатальна медицина*. 2018. Т. VIII. № 3 (29). С. 8–11. <https://doi.org/10.24061/2413-4260.VIII.3.29.2018.2>.

463. Ципіна Д. С. Формування риторичної компетентності майбутніх менеджерів в умовах магістерської підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2015. 268 с.
464. Чалдині Роберт. Психологія впливу. 2-ге вид. Харків : КСД, 2019. 352 с.
465. Черкашина Т. В. Особистісно-професійне самовдосконалення викладача вищої школи : дис. ... д-ра. пед. наук : 13.00.01. Черкаси, 2015. 512 с.
466. Чобітько М. Г. Технології особистісно орієнтованої освіти : навч.-метод. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2005. 88 с.
467. Чорний Віталій. Нові соціальні медіа та соціальні мережі в освітньому процесі. *Військова освіта*. 2018. № 1 (37). С. 286–295. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2018-1/286-295>.
468. Чорнобай О. Л. Теорія аргументації: основні філософсько-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2016. № 837. С. 362–372.
469. Шандрук С. К. Методологічний підхід у становленні творчої особистості майбутнього психолога. *Науковий огляд* : наук. журнал. 2017. Т. 2, № 34. С. 1–16.
470. Шишкіна М. П. Освітнє середовище. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 672–673.
471. Шлеїна Людмила. Риторична освіта як філософія мовного спілкування та поведінки. *Наукові дослідження та інновації в галузі суспільно-гуманітарних наук*. 2021. С. 137–138. URL: <http://surl.li/cpfve>.
472. Щербакова О. А. Підвищення ефективності викладання риторикознавчих дисциплін у вищій школі України на засадах компетентнісного підходу. С. 221–257. URL: <http://surl.li/cpfuv>.
473. Янц Наталія. Риторична компетентність як складова професійної компетентності соціального педагога. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». Педагогіка*. 2014. № 33. С. 174–182.

474. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : монографія. Львів : вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. 420 с.
475. Яців С. Риторизація початкової мовної освіти: теоретичний і практичний виміри. *Молодь і ринок*. 2019. № 10 (177). С. 97–101.
476. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.
477. Abed Israa Najm. A Historical Study of the Rhetoric and Persuasion. 2024. *Kurdish Studies*. 2024. Vol. 12, № 2, P. 4608–4621. <https://doi.org/10.58262/ks.v12i2.344>.
478. A First Look at Communication Theory. tenth ed. / Em Griffin, Andrew Ledbetter, Glenn Sparks. New York : McGraw-Hill Education, 2019. 557 p.
479. Ahmad, Teguh Setiawan Wibowo, Kisno, Nur Agus Salim, Ahmad Tohir, Azlin Atika Putri, Widayat Mintarsih, M. Sobry, Abdul Mufid. Organizational learning, soft skills or hard skills: which are more important to reinforce teachers innovation in early childhood education programs. *Psychology and Education*. 2021. № 58 (1). P. 5052–5076.
480. AI and emerging technology at Davos 2024: 5 surprising things to know. URL: <https://lnk.ua/pVJdxaM4P>.
481. Akinboye G. A., Adebowale B. A. The three faces of greek and Aristotelian Rhetoric. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. 2017. Vol. 4. P. 15-24.
482. Amos C. Fox, LTC. Myths and Principles in the Challenges of Future War. Land Warfare Paper. (USA, 04.12.2023). URL: <https://www.ausa.org/publications/myths-and-principles-challenges-future-war>.
483. Andokova M., Vertanova S. Ancient Political Rhetoric and Current Political Discourse. *International Scientific Conference on Language and Politics: Between Linguistics and Political Science* (Bratislava, Slovakia, jun 23, 2016). 2016. P. 241–248.
484. Aristotle. On Rhetoric: A Theory of Civil Discourse / George A. Kennedy (ed. and trans.). Oxford University Press, 2007. 352 p.
485. Aristotle. The Art of Rhetoric. Arcturus, 2020. 256 p.

486. Asbari, M., Purwanto, A., Ong, F., Mustikasiwi, A., Maesaroh, S., Mustofa, M., Hutagalung, D., & Andriyani, Y. Impact of Hard Skills, Soft Skills and Organizational Culture: Lecturer Innovation Competencies as Mediating. *EduPsyCouns: Journal of Education, Psychology and Counseling*. 2020. № 2 (1). P. 101–121.
487. Augustine. Earlier Writings. Edited and translated by J. H. S. Burleigh. Kentucky, Louisville : Published by Westminster John Knox Press, 2006. 413 p.
488. Bacon Francis. Francisci Baconi Baronis De Verulamio. De Dignitate Et Augmentis Scientiarum. V2 (1780). Kessinger Publishing, 2009. 384 p.
489. Baranovska-Vasiljeva Ivona. Enhancing learners' awareness of presentation literacy to stimulate interactive and creative learning in tertiary education. *Creativity Studies*. 2024. Vol. 17, Issue 1. P. 27–40. <https://doi.org/10.3846/cs.2024.12560>.
490. Barlow Nigel. Rock Your Presentation: A New Guide to Speaking with Passion. Piatkus ; Reprint edition, 2017. 256 p.
491. Barney A. Stephen, Lewis W. J., Beach J. A., Berghof Oliver. The Etymologies of Isidore of Seville. Book I. Grammar. Book II. Rhetoric and dialectic. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 489 p.
492. Barthes Roland. The Semiotic Challenge. Basil Blackwell, 1988. 293 p.
493. Bell Steven. Design Thinking. *American Libraries*. 2008. № 39 (1/2). P. 44-49. <http://dx.doi.org/10.34944/dspace/112>.
494. Berkun Scott. Confessions of a Public Speaker. Sebastopol, California : O'Reilly Media, 2011. 238 p.
495. Blevins Maria, Hughes Bryce, Green Jennifer, Sterman Leila & Willoughby Shannon. The Development and Test of the Public Speaking Competency Rubric +. *Journal of College Science Teaching*. 2025. Vol. 54, № 1. P. 63–68. <https://doi.org/10.1080/0047231X.2024.2405172>.
496. Bliese R. E. John. Medieval rhetoric: its study and practice in northern Europe from 1050 to 1250 : dissertation of Doctor of Philosophy. M.A., University of Kansas, 1969. 381 p.
497. Bormann Ernest. The Force of Fantasy: Restoring the American Dream. Carbondale : SIU Press, 2001. 279 p.

498. Boyd P. M., Markarian C. W. Dialogic Teaching and Dialogic Stance: Moving beyond Interactional Form. *Research in the Teaching of English*. 2015. Vol. 49, № 3. P. 272–296.
499. Bredemeier K. Schwarze Rhetorik: Macht und Magie der Sprache. 3. Auflage, München: Wilhelm Goldmann Verlag, 2005.
500. Brown Tim. Change by Design: How Design Thinking Transforms Organisations and Inspires Innovation. Harper Business, 2009. 272 p.
501. Bryar Colin, Carr Bill. Working Backwards: Insights, Stories, and Secrets from Inside Amazon Kindle Edition. Macmillan, 2021. 305 p.
502. Brydon Steven, Scott Michael. Between One and Many: The Art and Science of Public Speaking. 7th Edition. McGraw Hill, 2010. 480 p.
503. Buganová Katarína, Lusková Mária. Innovation of educational content and study materials with respect to knowledge society needs and labour market at the University of Zilina, Faculty of Special Engineering. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2015. Vol. 174. P. 3587–3594. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1076>.
504. Burnett Dean. The Idiot Brain: A Neuroscientist Explains What Your Head is Really Up To. London : Guardian Books : Faber and Faber Ltd, 2016. 336 p.
505. Bustin Steve. The Authority Guide to Presenting and Public Speaking: How to Deliver Engaging and Effective Business Presentations. SRA Books, 2016. 130 p.
506. Carlos-Guzman J. Contributions of good teaching practices for teacher improvement in higher education. *Education Policy Analysis Archives*. 2021. Vol. 29. <https://doi.org/10.14507/epaa.29.3905>.
507. Chamorro-Premuzic Tomas. Why Do So Many Incompetent Men Become Leader? (And How to Fix It). Boston : Harvard Business Review Press, 2019. 208 p.
508. Churchill Winston. Churchill. The Power of Words. 2014. London, Ealing : Transworld Digital, 2014. 688 c.
509. Cicero Marcus Tullius. Cicero on Oratory and Orators. Creative Media Partners, LLC, 2016. 384 p.
510. Clavier Mark Forbes Moreton. Eloquent Wisdom: The Role of Rhetoric and Delight in the Theology of Saint Augustine of Hippo : Dissertation for PhD. University

of Durham. 2010. 318 p.

511. Claxton Guy, Costa Arthur L., Kallick Bena. Hard Thinking about Soft Skills. *Learning for Life*. 2016. № 6. Vol. 73. P. 60–64.

512. Clear James. Atomic Habits: An Easy & Proven Way to Build Good Habits & Break Bad Ones. Avery, 2018. 320 p.

513. Connett Wendy. Hard Skills: Definition, Examples, and Comparison to Soft Skills. 2023. URL: <https://www.investopedia.com/terms/h/hard-skills.asp>.

514. Costrino Artur. Disputatio de rhetorica et virtutibus de Alcuíno de York: crítica às recepções modernas e hipótese sobre a organização dos dois assuntos do diálogo. *Brathair*. 2020. № 20 (1). P. 230–251.

515. Cozzolino Mauro. La comunicazione invisible. Gli aspetti non verbali della comunicazione. Firera & Liuzzo Publishing, 2006. 196 p.

516. Dam Rikke Friis, Siang Teo Yu. What is Design Thinking and Why Is It So Popular? *Review of educational research*. 2012. URL: <https://lnk.ua/k4xR731Vy>.

517. DeVito Joseph A. Essential Elements of Public Speaking. 6th Edition. Pearson, 2017. 336 p.

518. Downing Raquel. The art of persuasion: the relevance of rhetoric today. *Estudios Ingleses de la Universidad Complutense*. 2006. Vol. 14 P. 153–166.

519. Duhigg Charles. Supercommunicators: How to Unlock the Secret Language of Connection. New York : Random House, 2024. 320 p.

520. Dussel Inés, Ferrante Patricia. Global connective media: YouTube as an educational infrastructure. *International Encyclopedia of Education*. Fourth Edition. 2023. P. 622–629. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-818630-5.01021-6>.

521. Eardley Peter. Rhetoric and Philosophy in the Middle Ages. *Handbuch Rhetorik und Philosophie*. 2017. P. 81–96. <https://doi.org/10.1515/9783110318197-005>.

522. Eco Umberto. La struttura assente introduzione alla ricerca semiologica. Milan : Bompiani, 1968.

523. Eemeren van F.H., Haaften van T. The Making of Argumentation Theory: A Pragma-dialectical View. *Argumentation*. 2023. № 37. P. 341–376. <https://doi.org/10.1007/s10503-023-09618-5>.

524. Esteve-Mon Francesc M., Cela-Ranilla María Jose, Gisbert-Cervera Mercè. ETeach3D: Designing a 3D Virtual Environment for Evaluating the Digital Competence of Preservice Teachers. *Journal of Educational Computing Research*. 2016. Vol. 54, Issue 6. <https://doi.org/10.1177/0735633116637191>.
525. Everett Daniel L. How Language Began. The Story of Humanity's Greatest Invention. New York : Liveright, 2017. 352 p.
526. Feteris E. T. Perelman's New Rhetoric. *Fundamentals of Legal Argumentation*. 2017. P. 63–75. https://doi.org/10.1007/978-94-024-1129-4_4.
527. Fleming C. A. The Serious Business of Small Talk. Becoming Fluent, Comfortable and Charming. Oakland : Berrett-Koehler Publishers, 2018. 196 p.
528. Fogg B. J. Tiny Habits: The Small Changes That Change Everything. Harvest, 2020. 320 p.
529. Fowler Susan. Why Motivating People Doesn't Work ... and What Does: The New Science of Leading Energizing, and Engaging. San Francisco : Berrett-Koehler Publishers, 2017. 232 p.
530. Future of Jobs Report 2025 : insight report, january 2025. World Economic Forum. 290 p. URL: https://reports.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_Report_2025.pdf.
531. Gaonkar D. P. The Revival of Rhetoric, the New Rhetoric, and the Rhetorical Turn: Some Distinctions. *Informal logic*. 1993. XV. I. P. 53–64.
532. García-Sánchez L. X. Professional Teacher Development as a Fundamental Element For the Academic Development of a Teacher-Training School (Escuela Normal) as an Institution of Higher Education: A Look From the Strategic Planning in Profen. *REVISTA RA XIMHAI*. 2018. Vol. 13. Issue 3. P. 41-50.
533. George Bill, Sims Peter. True North: Discover Your Authentic Leadership. New York : Pearson, 2017. 288 p.
534. Gere Anne R. Developing Writers In Higher Education: A Longitudinal Study : E-book, Ann Arbor, MI : University of Michigan Press, 2019. 369 p. <https://doi.org/10.3998/mpub.10079890>.
535. German Kathleen M., Gronbeck Bruce E., Ehninger Douglas, Monroe Alan

H. Principles of Public Speaking. 18 edition. New York : Routledge, 2016. 272 p.

536. Giles Howard. Accent Mobility: A Model and Some Data. *Anthropological Linguistics*. 1973. Vol. 15. P. 87–109.

537. Goodwin Doris Kearns. Leadership in Turbulent Times. USA : Blithedale Productions Inc., 2018. 480 p.

538. Gowdy Trey. Doesn't Hurt to Ask: Using the Power of Questions to Communicate, Connect, and Persuade. NY : Crown Forum, 2020. 288 p.

539. Griffiths Chris, Costi Melina. The Creative Thinking Handbook. Kogan Page, 2019. 248 p.

540. Grinder John, Bandler Richard. The Structure of Magic. Vol. II. A Book About Communication and Change. Science and Behavior Books, 1976. 198 p.

541. Haber Jonatan. Critical Thinking. Cambridge : The MIT Press, 2020. 232 p.

542. Hassen Mohammed Zeinu. Eloquence, Rhetoric and Style. URL: https://www.academia.edu/121990412/Eloquence_Rhetoric_and_Style.

543. Hawley Michael C. Beyond Persuasion: Rhetoric as a Tool of Political Motivation. *The Journal of Politics*. 2021. Vol. 83. № 3. P. 934–946. <https://doi.org/10.1086/710972>.

544. HBR's 10 Must Reads on Communication. Boston : Harvard Business Review, 2013. 208 p.

545. Herrick James A. The History and Theory of Rhetoric. 7th Edition. New York : Routledge, 2021. 315 p.

546. Hovhannisyan Hovhannes. Traditional and modern concepts of rhetoric: six peculiarities. *WISDOM*. 2020. № 3 (16). P. 18–27. <https://doi.org/10.24234/wisdom.v16i3.396>.

547. Hryhoriv H. V, Alokhina N. V. Psychological portrait of a modern university teacher: investigation and model creation. *Педагогічні науки*. 2021. № 94. С. 38–44. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2021-94-5>.

548. Kapust Daniel. Cicero on decorum and the morality of rhetoric. *European Journal of Political Theory*. 2011. Vol. 10, Issue 1. P. 92–112. <https://doi.org/10.1177/1474885110386007>.

549. Kaufman Scott. Transcend: The New Science of Self-Actualization. TarcherPerigee, 2020. 432 p.
550. Kehoe John. Mind Power into the 21st Century. Zoetic, 2011. 148 p.
551. Keith M. William, Lundberg O. Christian. The Essential Guide to Rhetoric. Bedford/St. Martin's : Boston ; New York, 2008. 83 p.
552. Kennedy Dan S., Mathews Dustin. No B.S. Guide to Powerful Presentations: The Ultimate No Holds Barred Plan to Sell Anything with Webinars, Online Media, Speeches. Entrepreneur Press. 2017. 168 p.
553. Kernis Michael H., Goldman Brian M. A Multicomponent Conceptualization of Authenticity: Theory and Research. *Advances in Experimental Social Psychology*. 2006. Vol. 38. P. 283–357. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(06\)38006-9](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(06)38006-9).
554. Khmiliar Oleh, Krasnytska Olha, Vainola Renate, Xi Zechen, Kravchenko Iryna. Intensification of the educational process of higher educational institutions by tools of interactive technologies. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 2020. V. 13, № 32. P. 1–21. <https://doi.org/10.20952/revtee.v13i32.14955>
555. Khmiliar Oleh, Lepka Olha. Vocation as a psychological resource of a happy person. *Щастя та цивілізаційний розвиток* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 14–15 листопада 2019 р.). Львів : Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, 2019. С. 18–21.
556. Khmiliar O. F., Krasnov V. V., Piankivska L.V., Krasnytska O. V., Krotiuk V. A. Manifestations of professional maladaptation and emotional burnout syndrome among internship doctors. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. Vol. 8, Issue 11. 2021. P.58–63. <https://doi.org/10.21833/ijaas.2021.11.008>
557. Khmiliar O., Piankivska L., Krasnytska O., Cherevychnyi S. Transformational Influence of Fake Messages on the Behavioral Activity of an Individual: Psycholinguistic Aspect. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12. № 2. P. 133–148. <https://doi.org/10.18662/po/12.2/300>
558. Kice Brent. Online Speaking. Adapting to the Virtual Environment. *The Routledge Handbook of Public Speaking Research and Theory*. Routledge, 2024.

559. King Patrick. Conversation tactics. Strategies to Charm, Befriend, and Defend. San Francisco : CreateSpace Independent Publishing Platform, 2016. 128 p.
560. Kiyosaki Robert T. 8 lessons in military leadership for entrepreneurs. Plata Pub, 2015. 240 p.
561. Kjeldsen Jens E. Studying Rhetorical Audiences: A Call for Qualitative Reception Studies in Argumentation and Rhetoric. *Informal logic*. 2016. Vol. 36, Issue 2. P. 136–158.
562. Knapp Mark L., Hall Judith A., Horgan Terrence G. Nonverbal Communication in Human Interaction. 6th ed. Thomson, 2006.
563. Kotler Steven. The Art of Impossible: a Peak Performance Primer. New York : Harper Wave, 2021. 335 p.
564. Kolesnikova L. N. Rhetoric and rhetorical personality. *Scientific notes of Orel State University*. 2013. Vol. 2, № 52. P. 187–192.
565. Kounios John, Beeman Mark. The Eureka Factor. Aha Momentes, Creative Insight, and the Brain. New York : Random House, 2015. 288 p.
566. Krasnytska Olha. «Modern pedagogical rhetoric» in the preparation system of Doctors of Philosophy. *Technium Social Sciences Journal*. 2020. Vol. 9. P. 43–49. <https://doi.org/10.47577/tssj.v9i1.934>
567. Krasnytska O. V. The Psychological Regulation In The Process of Improving Stress Resistance of The Military Workers. *Psychological Aspects of Armed Conflicts : monografie*. Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2020. P. 358–367.
568. Krogerus Mikael, Tschappeler Roman. Das Kommunikationsbuch: Wie man sich besser verständigt. German : KEIN & ABER, 2017. 192 p.
569. Kuypers Jim A., Anderson Floyd Douglas. The Art of Rhetorical Criticism. Boston : Pearson Education, 2005, P. 4–5.
570. Kuznetsova O., Shtefan L. Teacher-student interaction in higher education: prerequisites that matter. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*. 2022. Вип. 58. С. 103–114. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.10>.

571. Lencioni Patrick. *The Ideal Team Player: How to Recognize and Cultivate The Three Essential Virtues*. San Francisco: Jossey-Bass, 2016. 240 p.
572. Liedtka Jeanne, Ogilvie Tim. *Designing for Growth: A Design Thinking Toolkit for Managers*. New York : Columbia University Press, 2011. 227 p.
573. Lloyd-Hughes Sarah. *How to Be Brilliant at Public Speaking: Learn the six qualities of an inspiring speaker – step by step*. 2nd Edition. Pearson, 2015. 224 p.
574. Malisuwan Pattapee, Nasongkhla Jaitip, Sujiva Siridej. Self-reflection with Critical Friends and Multisource Feedback via Online Social Media for Students' Oral Presentation and Self-esteem. *Procedia. Social and Behavioral Sciences*. 2015. 174. P. 1021–1025. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.01.1247>.
575. Maxwell John C. *Good Leaders Ask Great Questions: Your Foundation for Successful Leadership*. Center Street; Reprint Center Street; Reprint edition, 2016. 320 p.
576. Mayer Wendy. Homiletics. *Oxford Handbook of Early Christian Studies* ; ed. S. Ashbrook Harvey and D. Hunter. Oxford : Oxford University Press, 2009. P. 565–583. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199271566.003.0028>.
577. McCarron Gary. The McCarron Lectures. Lecture 1: Introduction to Rhetoric and Communication. *Scholarly and Research Communication*, 2021. № 12 (1), 23 p. <https://doi.org/10.22230/src.2021v12n1a363>.
578. McChrystal Stanley, Collins Tantum, Silverman David, Fussell Chris. *Team of Teams: New Rules of Engagement for a Complex World*. 2015. 304 p.
579. McKeown Greg. *Effortless. Make It Easier to Do What Matters Most*. New York : Currency, 2021. 272 p.
580. McKeown Greg. *Essentialism: The Disciplined Pursuit of Less*. New York : Crown Business, 2014. 272 p.
581. Mehrabian Albert. *Nonverbal Communication*. New York : Routledge, 2017. 235 p. <https://doi.org/10.4324/9781351308724>.
582. Mehrmann Elisabeth. *Schneller zum Ziel durch klare Kommunikation. Profitipps für den beruflichen Alltag*. Nürnberg : BW Bildungu. Wissen, 2002. 298 p.

583. Mircică Nela. Communication and Rhetoric in Knowledge. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 2014. Vol. 149. P. 591–594. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.08.232>.

584. Mirzoeva Laylo. Communicative language activities. *European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies*. 2022. № 2 (11). P. 32–35.

585. Mlodinow Leonard. Elastic. Flexible Thinking in a Time of Change. Pantheon, 2018. 272 p.

586. Mncube Lancelord, Mthethwa Lindiwe. Potential ethical problems in the creation of open educational resources through virtual spaces in academia. *Heliyon*. 2022. Vol. 8, Issue 6. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2022.e09623>.

587. Morgan Jacob. The Future Leader: 9 Skills and Mindsets to Succeed in the Next Decade. Hoboken : Wiley, 2020. 320 p.

588. Morgan Nick. Can You Hear Me? How to Connect with People in a Virtual World. Boston : Harvard Business Review Press, 2018. 288 p.

589. Morris Desmond. Peoplewatching: The Desmond Morris Guide to Body Language. Vintage Digital, 2012. 660 p.

590. Morton Simon. The Presentation Lab: Learn the Formula Behind Powerful Presentations. Wiley, 2014. 272 p.

591. Mowbray Robert & Perry Laura B. Improving lecture quality through training in public speaking. *Innovations in Education and Teaching International*. 2015. Vol. 52, Issue 2. P. 207–217. <https://doi.org/10.1080/14703297.2013.849205>.

592. Mühlfeit Jan, Costi Melina. The Positive Leader: How Energy and Happiness Fuel Top-Performing Teams. New York : Pearson, 2017. 320 p.

593. Mulligan William. The Everyday Stoic: Simple Rules for a Good Life. London : Michael Joseph, 2024. 304 p.

594. Munger Charles T. On Success. Donning Company, 2009. 192 p.

595. Napp Mark L., Hall Judith A. Nonverbal Communication in Human Interaction by Knapp. 7th Edition. Wadsworth Publishing, 2009.

596. Nordquist Richard. Renaissance Rhetoric. Study and Practice of Rhetoric From 1400 to 1650. *Humanities*. 2021. URL: <https://www.thoughtco.com/renaissance-rhetoric-1691908>.

597. Novaković Nataša, Teodosijević Boris. Basics of Public Speaking. *Journal of Economics, Management and Informatics*. 2017, Vol. 8, № 2, P. 33–46. <https://doi.org/10.5937/bizinfo1702033N>.

598. O'Brien William. Character and the Corporation. Cambridge, MA : Sol, 2006.

599. O'Connor Kevin. Activity Theory. *The International Encyclopedia of Language and Social Interaction*. First Ed. John Wiley & Sons, 2015. <https://doi.org/10.1002/9781118611463.wbielsi188>.

600. Pangrazio Luci, Godhe Anna-Lena, López Ledesma González Alejo. What is digital literacy? A comparative review of publications across three language contexts. *E-Learning and Digital Media*. 2020. Vol. 17. <https://doi.org/10.1177/2042753020946291>.

601. Pearce W. B., Cronen V. E. Communication, Action, and Meaning: The Creation of Social Realities. New York : Praeger, 1980.

602. Pedagogical Constitution of Europe. URL: <https://salo.li/7548C8C>.

603. Pépin Charles. La Confiance en soi. Une philosophie. Paris : Allary Éditions, 2018. 224 p.

604. Pépin Charles. Les Vertus de l'échec. Paris : Allary Éditions, 2016. 256 p.

605. Perelman Ch., Olbrechts-Tyteca L. The New Rhetoric: A Treatise on Argumentation. Notre Dame: University of Notre Dame Press, 1969. 576 p.

606. Poplavskyi M. M. Teacher as a media figure in modern higher education: A competence-based approach. *Linguistics and Culture Review*. 2024. № 5 (S4). P. 904–914. <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1772>.

607. Port Michael. STEAL THE SHOW: From Speeches to Job Interviews to Deal-Closing Pitches, How to Guarantee a Standing Ovation for All the Performances in Your Life. New York : Houghton Mifflin Harcourt, 2015. 198 p.

608. Ramakrishna Reddy. Public Speaking Essentials: Six Steps to Sizzle on Stage. PublicSpeakKing.com, 2015. 44 p.
609. Rapp Christof. Aristotle's Rhetoric: The Moral Psychology of Persuasion. *Oxford Handbook of Aristotle*. Oxford : Oxford University Press 2012. P. 589–611.
610. Rapp Christof. Aristotle's Rhetoric. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. 2022. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/aristotle-rhetoric/>.
611. Razzouk Rim, Shute Valerie. What Is Design Thinking and Why Is It Important? *Review of Educational Research*. 2012. Vol. 82, Issue 3. <https://doi.org/10.3102/0034654312457429>.
612. Ridei N., Tytova N., Kanova L., Slonovska O., Panchenko L. Educational policy of life quality of social and cultural forms of the educational organisation throughout life. *Amazonia Investiga*. 2022. Vol. 11, Issue 57. P. 73–81. <https://doi.org/10.34069/AI/2022.57.09.8/>
613. Ridei Nataliia. Analysis of professional competencies in the characteristics of the teacher of the future: global challenges of our time. *Futurity Education*. 2021. № 1 (1). P. 26–36. <https://doi.org/10.57125/FED/2022.10.11.3>.
614. Ridei Nataliia, Khomenko Oleksandr, Ivanenko Iryna, Filyanina Nelya, Poberezhets Hanna. Competence of teachers of HEIS in the context of lifelong learning. *Laplace em Revista (International)*. 2021. Vol. 7, n. 1. P. 516–530. <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202171853p.516-530>.
615. Roozen Kevin. Writing Is a Social and Rhetorical Activity. URL: <http://surl.li/esnbz>.
616. Rosenberg Marshall B. Nonviolent Communication. A Language of Life. Third edition. PuddleDancer Press, 2015. 264 p.
617. Roveda Lyndia. Bernard Lamy, une poétique de l'origine du langage. *Dix-septième siècle*. 2002. Vol. 1, № 214. P. 137–153.
618. Rubenstein David M. How to Lead. Wisdom from the World's Greatest CEOs, Founders, and Game Changers. New York : Simon Schuster, 2020. 448 p.
619. Savellon K. I. S., Asiri M. S., Chavez J. V. Public speaking woes of academic leaders: resources and alternative ways to improve speaking with audience. *Environment*

and Social Psychology. 2024. Vol. 9, Issue 9 : 2871.
<https://doi.org/10.59429/esp.v9i9.2871>.

620. Savolainen Reijo. Information Sharing and Knowledge Sharing as Communicative Activities. *Information Research : An International Electronic Journal*. 2017. Vol. 22, № 3, Sep. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ1156371>.

621. Scott Jackson W., Robertson Madalena, Tatum Nicholas T. Audience Analysis in Public Speaking. A Comprehensive Exploration. *The Routledge Handbook of Public Speaking Research and Theory*. Routledge, 2024.

622. Semenog Olena, Hrona Nataliia, Khomych Tetiana, Stasiuk Tetyana, Yurchenko Artem, Semenikhina Olena. Communicative Tasks as a Means of Developing the Emotional Intelligence of Students. *International Journal of Modern Education and Computer Science*. 2024. № 4. P. 46–57. <https://doi.org/10.5815/ijmecs.2024.04.04>.

623. Sevinc Saday qızı Zeynalova, Aytən Musa qızı Allahverdiyeva. RİTORİKAYA GİRİŞ. Mühazirə, müzakirə, çalışma və tapşırıqlar. Dərs vəsaiti. Bakı: Mütərcim, 2017. 240 səh.

624. Shafei H. A., Tan C. C. Do smart speaker skills support diverse audiences? *Pervasive and mobile computing*. 2022. Vol. 87. <https://doi.org/10.1016/j.pmcj.2022.101716>.

625. Sharma Robin. The Greatness Guide: 101 Lessons for Making What's Good at Work and in Life. Harper Business, 2008. 240 p.

626. Shayakhmetova Dana, Chaklikova Assel. Development of the intermediary of intercultural communication based on public argumentative speech. *Opción*. 2018. Año 34, No. 85-2. P. 149–185.

627. Sibony Olivier. Vous allez commettre une terrible erreur! Combattre les biais cognitifs pour prendre de meilleures décisions. Paris : Clés des Champs, 2019. 384 p.

628. Sinek Simon. Leader Eat Last: Why Some Teams Pull Together And Others Don't. New York : Portfolio / Penguin, 2017. 368 p.

629. Sinek Simon. The Infinite Game. New York : Portfolio / Penguin, 2019. 272 p.

630. Smith M. K. Informal, non-formal and formal education: a brief overview of

different approaches. *The encyclopedia of pedagogy and informal education*. 2002. URL : <https://lnk.ua/xVmvWEjNv>.

631. Soper Paul L. Basic Public Speaking. 3 Edition. Oxford University Press, 1963. 369 p.

632. Stone Douglas, Heen Sheila. Thanks for the Feedback: The Science and Art of Receiving Feedback Well (Even When It Is Off Base, Unfair, Poorly Delivered, and, Frankly, You're Not In the Mood). Viking Pr. 2014. 348 p.

633. The Essentials of Public Speaking : Master Powerful Strategies to Command The Stage, Speak Confidently, and Deliver The Speech Everyone Remembers, Even With Fear & Anxiety. B0CPCDQRYB, 2023. 156 p.

634. The Future of Jobs Report. World Economic Forum. 2020. Switzerland, Cologny/Geneva. 162 p.

635. Thomas C., Jayagopi D. B. Predicting Presentation Skill of a Speaker Using Automatic Speaker and Audience Measurement. *IEEE Transactions on learning technologies*. 2022. Vol. 15, Issue 3. P. 350–363. <https://doi.org/10.1109/TLT.2022.3171601>.

636. Tracy Brian. Eat That Frog!: 21 Great Ways to Stop Procrastinating and Get More Done in Less Time. 3rd edition. Berrett-Koehler Publishers, 2017. 146 p.

637. Tracy Brian. Speak to Win : How to Present with Power in Any Situation. New York : AMACOM, 2008. 208 p.

638. Umbrasas Karl. Charismatic leadership as the bulwark against unit disintegration. 2022. URL: <https://lnk.ua/dNYRQWd4M>.

639. Vasylenko N., Ivatsko T., Matokhniuk O., Krasnytska O., Oliynyk L., Shevchuk V., Yahupov V., Halimov A. Development of professional socio-communicative competence of a public manager. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2025. № 17 (1). P. 247–276. <https://doi.org/10.18662/rrem/17.1/949>.

640. Verderber Kathleen S., Sellnow Deanna D., Verderber Rudolph F. Communicate! 15th Edition. Cengage Learning, 2016. 528 p.

641. Vernon Jamie. Leveraging rhetoric for improved communication of science: a scientist's perspective. 2014. *Poroi*. № 10 (1). <https://doi.org/10.13008/2151-2957.1181>.
642. Walcutt J. & Schatz S. (Eds.) *Modernizing Learning: Building the Future Learning Ecosystem*. Washington, DC : Government Publishing Office, 2019. 405 p.
643. Webb Brandon, Mann John David. *Mastering Fear: A Navy SEAL's Guide*. London : Portfolio/Penguin, 2018. 224 p.
644. Webb Brandon with Mann John David. *Total Focus: Make Better Decisions Under Pressure*. New York : Portfolio Penguin, 2017. 288 p.
645. Weidel Larry. *Serial Winner. 5 Actions to Create Your Cycle of Success*. Austin, Texas : Greenleaf Book Group Press, 2015. 256 p.
646. Williams Erin Ann. *Literary Reality: Rhetoricizing Literature and English Studies* : dissertation. 2011. 211 p.
647. Willink Jocko, Babin Leif. *Extreme Ownership: How U.S. Navy SEALs Lead and Win*. New York : St. Martin's Press, 2017. 320 p.
648. Willink Jocko. *Leadership Strategy and Tactics: Field Manual Expanded Edition*. St. Martin's Press, 2023. 352 p.
649. Wrench J. S., Goding, A., Johnson D. I., Attias B. A. *Public Speaking: Practice & Ethics*. 2020. URL: <https://touro scholar.touro.edu/oto/13>.
650. Yoon S. O., Brown-Schmidt S. Audience Design in Multiparty Conversation. *Cognitive science*. 2019. Vol. 43, Issue 8. <https://doi.org/10.1111/cogs.12774>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії

1. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність викладача: теорія та практика : монографія. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 447 с.
2. **Красницька О. В.** Сучасний освітній контент у методичному вимірі: лідерство, комунікація та взаємодія з аудиторією. *Contemporary problems of pedagogy amidst the European integration of educational environment: theory and practice* : Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. Р. 139–165. <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-353-8-8>.

Підручники

3. **Красницька О. В.** Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи : підручник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2020. 528 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14954667>.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. **Красницька О. В.** Теоретико-методологічні основи педагогічної діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Військова освіта*. 2017. № 2 (36). С. 117–127. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2017-2/117-127>.
5. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво в системі професійної підготовки військового керівника. *Військова освіта*. 2019. № 1 (39). С. 133–141. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2019-1/133-141>.
6. **Красницька О. В.** Методика підготовки публічного виступу. *Військова освіта*. 2020. № 1 (41). С. 191–202. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2020-1/191->

202.

7. **Красницька О. В.** Педагогічна майстерність – шлях до реалізації індивідуального потенціалу викладача вищої військової школи. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2020. № 1 (94). С. 122–133.

8. **Красницька О. В.** Лідерство та риторика у професійній діяльності офіцера. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський зб. наук. пр. молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Гельветика, 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 181–187. <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208672>.

9. **Красницька О. В.** Запитання в ораторській діяльності викладача вищої школи. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2021. № 4 (40). С. 262–268. <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2021-4-39>.

10. **Красницька О. В.** Чинники формування педагогічної майстерності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2021. № 4. С. 90–98. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2021-PP-4-90-98>.

11. **Красницька О. В.** Постать справжнього командира-лідера. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 2. С. 111–120. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-2-111-120>.

12. **Красницька О. В.** Педагогічні умови формування педагогічної майстерності майбутніх викладачів вищих військових навчальних закладів. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Педагогіка*. 2022. Том 1. № 2. С. 42–50. <https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.2.5%20>.

13. **Красницька О. В.** Спадщина риторів та ораторів доби Античності в ораторській діяльності сучасного викладача. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2022. Том 1. № 2 (104). С. 52–63. <https://doi.org/10.33216/2220-6310/2022-104-2-52-63>.

14. **Красницька О. В.** Риторична підготовка викладача. *Людинознавчі*

студії. *Педагогіка*. 2022. № 15 (47). С. 30–36. <https://doi.org/10.24919/2413-2039.13/47.4>.

15. **Красницька О. В.** Мотиваційна промова командира як засіб формування психічної стійкості військовослужбовців та спонуки до дії. *Військова освіта*. 2022. № 1 (45). С. 123–135. <https://doi.org/10.33099/2617-1783/2022-45/123-135>.

16. **Красницька О. В., Хміляр О. Ф.** Інноваційні методи навчання в ораторській діяльності викладача вищого військового навчального закладу. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2022. № 4. С. 86–94. <https://doi.org/10.31654/2663-4902-2022-PP-4-86-94>.

17. **Красницька О. В.** Профілактика освітньої депривації засобами ораторської діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2023. Том 11, № 5. С. 31–38. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol11i5-005>.

18. **Красницька О. В.** Постать сучасного викладача: справжність і фейковість. *Імідж сучасного педагога*. 2023. № 3 (210). С. 11–17. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3\(210\)-11-17](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2023-3(210)-11-17).

19. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність у фокусі структурного відображення: від комунікації до впливу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Педагогічні науки*. 2023. № 3. С. 57–63. URL: <https://ped-ejournal.cdu.edu.ua/article/view/4882>.

20. **Красницька О. В.** Модель ораторської діяльності. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. 2023. № 4. С. 14–21. <https://doi.org/10.31499/2307-4906.4.2023.292334>.

21. **Красницька О. В.** Автентичність викладача-лідера. *Вища освіта України*. 2023. № 4. С. 64–72. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4\(91\).09](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2023.4(91).09).

22. **Красницька О. В.** Портрет професійного спікера. *Вища освіта України*. 2024. № 2. С. 107–116. [https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2\(93\).13](https://doi.org/10.32782/NPU-VOU.2024.2(93).13).

23. **Красницька О. В., Вайнола Р. Х.** Публічний виступ: від аналізу ораторських дій до оцінювання ефективності промови. *Педагогічна Академія: наукові записки*. 2024. № 10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.13879820>.

24. **Красницька О. В.** Наукова доповідь: від зародження ідеї до публічного представлення результатів. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 6 (219). С. 28–33. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6\(219\)-28-33](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-6(219)-28-33).

25. **Красницька О. В.** Формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності у процесі неформальної та інформальної освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 6 (140). С. 114–126.

26. **Красницька О. В.** Читання як ефективна стратегія досягнення професійного успіху. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 8. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-8-03-02>.

27. **Красницька О. В.** Профілактика страху та хвилювання в ораторській діяльності. *Освіта. Інноватика. Практика*. 2025. Том 13, № 6. С. 80–90. <https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol13i6-011>.

28. **Красницька О. В.** Вплив в ораторській діяльності: від лідерського бачення до освітньо-інтелектуального горизонту аудиторії. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 3 (143). С. 357–369. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.03/357-369>.

29. **Красницька О. В.** Педагогічний шлях викладача до ораторського парнасу. *Проблеми сучасних трансформацій. Педагогіка та психологія*. 2025. № 9. <https://doi.org/10.54929/2786-9199-2025-9-01-07>.

30. **Красницька О. В.** Готовність викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності: критерії, показники, рівні. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2025. № 4 (144). С. 316–329. <https://doi.org/10.24139/2312-5993/2025.04/316-329>.

*Статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях,
вднесених до міжнародних наукометричних баз даних*

31. **Krasnytska O.** «Modern pedagogical rhetoric» in the preparation system of Doctors of Philosophy. *Technium Social Sciences Journal*. 2020. Vol. 9. P. 43–49. <https://doi.org/10.47577/tssj.v9i1.934> (Index Copernicus, Crossref, EBSCO, Dimensions, WorldCat).

32. Khmiliar O., **Krasnytska O.**, Vainola R., Xi Zechen, Kravchenko I. Intensification of the educational process of higher educational institutions by tools of interactive technologies. *Revista Tempos E Espaços Em Educação*, 2020. V. 13, № 32. P. 1–21. <https://doi.org/10.20952/revtee.v13i32.14955> (WoS).

33. Khmiliar O., Piankivska L., **Krasnytska O.**, Cherevychnyi S. Transformational Influence of Fake Messages on the Behavioral Activity of an Individual: Psycholinguistic Aspect. *Postmodern Openings*. 2021. Vol. 12, № 2. P. 133–148. <https://doi.org/10.18662/po/12.2/300> (WoS).

34. Khmiliar O., Krasnov V., Piankivska L., **Krasnytska O.**, Krotiuk V. Manifestations of professional maladaptation and emotional burnout syndrome among internship doctors. *International Journal of Advanced and Applied Sciences*. Vol. 8, Issue 11. 2021. P. 58–63. <https://doi.org/10.21833/ijaas.2021.11.008> (Scopus, WoS).

35. Vasylenko N., Ivatsko T., Matokhniuk O., **Krasnytska O.**, Oliynyk L., Shevchuk V., Yahupov V., Halimov A. Development of professional socio-communicative competence of a public manager. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2025. № 17 (1). P. 247–276. <https://doi.org/10.18662/rrem/17.1/949> (WoS).

Наукові праці, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації

36. **Красницька О. В.** Професійне самовдосконалення викладача вищого військового навчального закладу. *Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-2017)* : тези доп. VI міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 25–27 травня 2017 р.). Луцьк : інф.-вид. відділ Луцького НТУ, 2017. С. 108–111.

37. **Красницька О. В.** Імідж викладача вищого військового навчального закладу. *Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи* : матеріали всеукр. (з міжнар. участю) наук.-практ. конф. (Херсон, 15–16 листопада 2017 р.). Херсон : Гельветика, 2017. С. 237–240.

38. **Красницька О. В.** Імідж військового керівника. *Соціально-психологічний портрет військового професіонала* : зб. тез доп. міжнар. наук.-практ. конф. (Житомир, 14–15 грудня 2017 р.). Житомир : ЖВІ, 2017. С. 34–36.

39. **Красницька О. В.** *Імідж військового керівника: професіографічний аналіз. Науково-методичні засади професійно-психологічного відбору в Збройних Силах України* : матеріали наук.-практ. семінару (Київ, 24 квітня 2018 р.). Київ : НУОУ, 2018. С. 68–70.

40. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво в діяльності викладача вищого навчального закладу. *Стратегія реформування організації цивільного захисту. Цивільний захист України: сучасний стан, здобутки, проблеми, перспективи розвитку* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 16 травня 2018 р.). Київ : ІДУЦЗ, 2018. Т. 1. С. 141–143.

41. **Красницька О. В.** Оратор в аудиторії: проблеми взаємодії та шляхи їх вирішення. *Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 24 квітня 2018 р.). Київ : вид-во Європейського ун-ту, 2018. С. 46–47.

42. **Красницька О. В.** Ораторське мистецтво у військово-професійній діяльності офіцера. *Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 лютого 2019 р.). Київ : НУОУ, 2019. С. 59–61.

43. **Красницька О. В.** Публічний виступ як засіб самопрезентації особистості. *Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти* : матеріали I міжнар. наук.-практ. конф. (Луцьк, 11–12 квітня 2019 р.). Луцьк : Волиньполіграф, 2019. С. 269–272.

44. **Красницька О. В., Пронтенко В. В.** Ораторська майстерність викладача фізичного виховання. *Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності* : матеріали II всеукр. наук. електр. конф. (Київ, 22 жовтня 2019 р.). Київ, 2019. С. 57–59.

45. **Красницька О. В.** Відчуття щастя в публічному виступі. *Щастя та сучасне суспільство* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. (Львів, 20–21 березня 2020 р.). Львів : СПОЛОМ, 2020. С. 137–139. <https://doi.org/10.31108/7.2020.34>

46. **Красницька О. В.** Увага аудиторії як чинник успішності публічного виступу. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : зб. матеріалів міжнар. наук. конф. Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, 21–22 травня 2020 р.). Харків : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2020. С. 119–123.

47. **Красницкая О. В.** Формирование доверия к оратору в публичном выступлении. *Науката и дигитализацията в полза на бизнеса, образованието и туризма* : сб. научни доклади, съобщения и статии XVI междунар. науч. конф. (Албена, България, 07–08 септември 2020 г.). България, Добрич, 2020. Том XIII. С. 340–346.

48. **Красницька О. В.** Критерії ефективності публічного виступу викладача вищої військової школи. *Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій. Науковий вісник КВНЗ «Вінницька академія неперервної освіти»* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Вінниця, 19 червня 2020 р.). Вінниця, 2020. Вип. № 2 (28). С. 106–110.

49. **Красницька О. В., Кітура О. В.** Розвиток внутрішньої педагогічної техніки викладача вищого військового навчального закладу. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 5 листопада 2020 р.). Київ : НУОУ, 2020. С. 145–147.

50. Хміляр О. Ф., **Красницька О. В., Кітура О. В.** Голос – символічний код лектора. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України* : тези XII всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 26 листопада 2020 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2020. С. 737–739.

51. **Красницька О. В.** Риторика в підготовці сучасного викладача вищого військового навчального закладу. *Інноваційні технології у військовій освіті* : тези доповідей міжнар. наук.-метод. конф. (Одеса, 25 червня 2021 р.). Одеса : Військова академія (м. Одеса), 2021. С. 13–15.

52. **Красницька О. В.** Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності викладача. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України* : тези II міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький,

25 листопада 2021 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2021. С. 567–569.

53. **Красницька О. В.** Техніки та методи подолання хвилювання в публічному виступі. *Trends in the development of practice and science : The XV International Science Conference (Oslo, Norway, December 28–31, 2021). Norway, Oslo, 2021. P. 245–248.*

54. **Красницька О. В.** Позитивне мислення викладача вищого військового навчального закладу в умовах війни. *Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану : зб. тез міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 24 травня 2022 р.). Київ : ДНДІ МВС України, 2022. С. 165–167.*

55. **Красницька О. В.** Риторична освіченість викладача вищого військового навчального закладу. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття : матеріали III міжнар. наук. конф. (Черкаси, 29 липня 2022 р.). Вінниця : Європейська наукова платформа, 2022. С. 243–245.*

56. **Красницька О. В.** YouTube у формуванні готовності викладача вищого військового навчального закладу до ораторської діяльності. *Наука. Інновації. Якість : матеріали Національного наук.-практ. форуму (Харків, 09–10 серпня 2022 р.). Харків : УПА, 2022. С. 59–63.*

57. **Красницька О. В.** Красномовство викладача. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах : матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 01 грудня 2022 р.). Київ : НУОУ, 2022. С. 256–258.*

58. **Красницька О. В.** Риторизація освітньо-наукової діяльності викладача. *Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 28 жовтня 2022 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2022. С. 48–51.*

59. **Красницька О. В.** Лекція в ораторській діяльності викладача. *Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану : тези міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 24 листопада 2022 р.). Хмельницький : вид-во НАДПСУ, 2022. С. 1279–1281.*

60. **Красницька О. В.** Пастки в ораторській діяльності викладача. *Березневий науковий дискурс 2023 на тему: «Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України»* : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 22 березня 2023 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2023. С. 104–109.

61. **Красницька О. В.** Самоздійснення викладача у процесі ораторської діяльності. *Щастя та сучасне суспільство* : зб. матеріалів четвертої міжнар. наук. конф. (Львів, 20–21 березня 2023 р.). Львів : СПОЛОМ, 2023. С. 147–150.

62. **Красницька О. В.** Викладач та аудиторія: довіра, взаємодія, співпраця. *Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Чернігів, 25–26 квітня 2023 р.) : у 2 т. Т. 2. Чернігів : Академія ДПтС, 2023. С. 52–56.

63. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність викладача у фокусі методичного виміру. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін* : матеріали ІХ міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 27–28 квітня 2023 року). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 6–9.

64. **Красницька О. В.** Думати інакше: від викладача-початківця до лідера. *Код щастя українців: соціально-психологічні ресурси життєстійкості* : матеріали Третього міжнар. наук.-практ. Workshop (Київ, 28 квітня 2023 р.). Київ : Київський національний університет культури і мистецтв, 2023. С. 17–19.

65. **Красницька О. В.** Дисертант – оратор, генератор ідей, лідер. *Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 30 вересня 2023 р.). Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С. 93–96.
<https://doi.org/10.36059/978-966-397-321-0-28>

66. **Красницька О. В.** Вимоги до викладача ВВНЗ у контексті професійної ораторської діяльності. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 23 листопада 2023 р.). Київ : НУОУ, 2023.

С. 227–231.

67. **Красницька О. В.** Наукова команда: від думки до результату. *Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика* : матеріали всеукр. наук.-практ. онлайн-конф. (Київ, 14–19 лютого 2024 р.). Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2024. С. 513–516.

68. **Красницька О. В.** Професія у професії. Як викладачеві стати професійним спікером? *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : матеріали VII міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 17–18 травня 2024 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2024. С. 103–112.

69. **Красницька О. В.** Сучасні підходи до викладання риторики в умовах війни. *Професійна освіта в Україні та світі в умовах євроінтеграційних викликів і цивілізаційних змін XXI століття* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Переяслав, 23 травня 2024 р.). Переяслав : Домбровська Я. М., 2024. С. 59–63.

70. **Красницька О. В.** Ораторська діяльність: переваги та можливості для викладача. *Сучасна війна: гуманітарний аспект* : зб. матеріалів VIII міжнар. наук. конф. Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба (Харків, 24–25 травня 2024 р.). Харків : ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2024. С. 131–135. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15106770>

71. **Красницька О. В.** Риторична підготовка викладача засобами неформальної та інформальної освіти. *Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах* : зб. матеріалів всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 05 грудня 2024 р.). Київ : НУОУ, 2024. С. 156–162.

72. **Красницька О. В.** Допитливість – шлях науковця до інновацій. *Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід* : матеріали VIII міжнар. наук.-практ. конф. (Суми, 15–16 травня 2025 р.). Суми : вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2025. С. 56–58.

73. **Красницька О. В., Бичок В. Д.** Освітнє лідерство в дії: нова роль викладача у ВВНЗ. *Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-*

2025) : тези доп. X міжнар. наук.-практ. конф. з проблем вищої освіти і науки (Луцьк, 23–24 травня 2025 р.). Луцьк : відділ іміджу та промоції ЛНТУ, 2025. С. 61–66.

74. **Красницька О. В.** Особистий сайт викладача як ефективний інструмент організації сучасного освітнього простору. *Детермінанти відновлення та розвитку України* : зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 30 червня 2025 р.). Чернігів : ГО «Науково-освітній інноваційний центр суспільних трансформацій», 2025. https://doi.org/10.54929/conf_30_06_2025-02-03.

Наукові праці, що додатково відображають наукові результати дисертації

75. **Красницька О. В.** Військовий керівник як оратор і педагог. *Професійно-прикладні дидактики* : міжнар. наук. журнал. Кам'янець-Подільський, 2018. Вип. 5. С. 59–65.

76. **Krasnytska O. V.** The Psychological Regulation In The Process of Improving Stress Resistance of The Military Workers. *Psychological Aspects of Armed Conflicts* : monografie. Warszawa : Wydawnictwo Towarzystwa Wiedzy Obronnej, 2020. P. 358–367.

77. **Красницька О. В.** Риторика. *Енциклопедія освіти*. 2-ге вид., доп. та перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2021. С. 881–882.

78. Хміляр О. Ф., **Красницька О. В.**, Недвига О. В. Теорія і практика відбору персоналу : навч. посіб. Київ : НУОУ, 2018. 303 с.

79. **Красницька О. В.** Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи». Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. 128 с.

80. **Красницька О. В.** Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування». Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2018. 74 с.

81. **Красницька О. В.** Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації : практикум. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2019. 110 с. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14954528>

82. Надихаюча книжка Українського Захисника / авт.-упоряд. **О. В. Красницька**, О. Ф. Хміляр. Київ : вид-во Ліра-К, 2022. 116 с.

83. **Красницька О. В.** Сучасна педагогічна риторика : навчальна програма. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 68 с.

84. **Красницька О. В.** Сучасна педагогічна риторика» : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2025. 140 с.

85. **Красницька О. В.** Академічна риторика : навчальна програма. Київ : Видавничий дім «Кондор», 2026. 64 с.

Авторське право

1. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101614 від 04 січня 2021 р. Науковий твір «Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи».

2. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101620 від 04 січня 2021 р. Науковий твір «Практикум «Основи ораторського мистецтва та риторичної комунікації».

3. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101700 від 11 січня 2021 р. Літературний письмовий твір наукового характеру «Методичні рекомендації для забезпечення самостійної роботи з дисципліни «Педагогічна риторика та культура спілкування».

4. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101701 від 11 січня 2021 р. Стаття «Modern pedagogical rhetoric» in the preparation system of Doctors of Philosophy».

5. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 101743 від 12 січня 2021 р. Підручник «Педагогічна майстерність викладача вищої військової школи».

6. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 104342 від 29 квітня 2021 р. Науковий твір «Силабус навчальної дисципліни «Сучасна педагогічна риторика».

7. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 125525 від 9 квітня 2024 р. Стаття «Модель ораторської діяльності».

8. Свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір № 125526 від 9 квітня 2024 р. Стаття «Ораторська діяльність у фокусі структурного відображення: від комунікації до впливу».

Додаток Б**Опитувальник оцінювання риторичних знань**

Панове офіцери! Для оцінювання рівня риторичних знань Вам пропонується відповісти на три–чотири запитання. Давайте чіткі й змістовні відповіді

1. Що ви розумієте під ораторською діяльністю?
2. Яких принципів ораторського мистецтва варто дотримуватися під час публічних виступів?
3. Які основні вимоги висуваються до публічного виступу?
4. Які помилки під час публічних виступів інших ораторів ви помічаєте?
5. Розкрийте структуру публічного виступу.
6. Поясніть ефект краю в публічному виступі. Яку роль відіграють вступна й заключна частини промови?
7. Назвіть перешкоди, що виникають у взаємодії оратора з аудиторією та шляхи їх подолання.
8. Назвіть ораторські техніки управління увагою аудиторії.
9. Чому характеристика аудиторії відіграє важливу роль у процесі підготовки до виступу?
10. За якими ознаками варто характеризувати аудиторію?
11. Розкрийте вимоги до культури мовлення.
12. Що вам відомо про техніку мовлення? Які характеристики має голос?
13. Яку роль відіграє невербальне мовлення у сприйнятті інформації аудиторією?
14. Які техніки й методи подолання хвилювання ви знаєте? Як долаєте хвилювання перед виступом?
15. Розкрийте процес вашої підготовки до публічного виступу.
16. Які види запитань ви знаєте? Чи є особливості відповіді на різні запитання?

17. Розкрийте механізм (алгоритм) відповіді на запитання в ораторській діяльності.

18. Що таке теза й аргумент у промові?

19. Як ви будете лінію аргументації в публічному виступі?

20. Які ви знаєте правила ефективного переконання?

Щира вдячність за співпрацю!

Додаток В**Анкета «Світогляд дослідника та професійні ораторські звички»**

Панове офіцери! Ми прагнемо Вашого розвитку як професійного спікера. Вам пропонується 28 запитань, які допоможуть усвідомити власний освітньо-інтелектуальний горизонт і проаналізувати розвиненість звичок, що допомагають досягнути успіху в ораторській діяльності. Просимо відповідати чесно й відкрито, оскільки анкета є для Вас рефлексією власного розвитку

1. Наскільки Ви вважаєте себе допитливою особистістю?

- a) я дуже допитливий, постійно знаходжуся у творчому пошуку;
- b) глибоко досліджую проблему за потреби;
- c) шукаю тільки потрібну мені інформацію для конкретного завдання;
- d) приділяю мало часу пошуку інформації, віддаю перевагу першим джерелам;
- e) _____

2. Скільки часу Ви приділите виконанню складного завдання?

- a) мені подобаються складні завдання, тому приділяю часу скільки потрібно для його успішного завершення;
- b) прагну виконати завдання, проте можу облишити його, якщо після кількох спроб не виходить;
- c) прагну виконати завдання, але після невдалої спроби віддам перевагу іншому завданню;
- d) віддаю перевагу завданням, легким для сприйняття та розуміння, за інші не беруся;
- e) _____

3. Як Ви ставитеся до нових викликів?

- a) це шлях успіху та перемог у професійній діяльності та житті;
- b) це рушійна сила мого професійного зростання;
- c) нейтрально, інколи приймаю;

- d) вони порушують мою зону комфорту;
 - e) _____
4. Як часто Ви ставите перед собою нові виклики?
- a) постійно, без них неможливо професійно й особистісно зростати;
 - b) час від часу;
 - c) лише в тому разі, коли цього вимагають обставини;
 - d) віддаю перевагу власній зоні комфорту;
 - e) _____
5. З яких джерел Ви черпаєте інформацію для професійної діяльності?
- a) науково-популярна література (non fiction);
 - b) підручники, посібники;
 - c) соціальні мережі;
 - d) відеоконтент;
 - e) аудіоконтент (подкасти);
 - f) наукові статті, тези;
 - g) публіцистичні статті;
 - h) онлайн-курси;
 - i) інтерв'ю;
 - j) нормативні документи;
 - k) _____
6. Як часто Ви читаєте літературу?
- a) кожен день;
 - b) кілька днів на тиждень;
 - c) за потреби;
 - d) не маю на це часу;
 - e) _____
7. Скільки книжок за останній рік Ви прочитали повністю?
- a) більше 15;
 - b) від 10 до 15;
 - c) від 5 до 10;

- d) до 5;
- e) жодної;
- f) _____

8. Скільки сторінок на тиждень Ви читаєте?

- a) близько 200 і більше;
- b) від 100 до 150;
- c) від 50 до 100;
- d) до 50;
- e) не маю часу на читання;
- f) _____

9. Якій літературі Ви віддаєте перевагу?

- a) науково-популярній (non fiction);
- b) науковій;
- c) публіцистичній;
- d) художній;
- e) читаю одночасно кілька жанрів;
- f) _____

10. Як Ви вважаєте, скільки сторінок на тиждень повинен читати успішний оратор (викладач, науковець)?

- a) близько 200 і більше;
- b) від 100 до 150;
- c) від 50 до 100;
- d) до 50;
- e) _____

11. Чому Ви читаєте книжки?

- a) читання допомагає мені генерувати нові ідеї;
- b) читання збагачує мене новими знаннями;
- c) читання дає змогу бачити різні погляди;
- d) читання розвиває мислення;
- e) це шлях професійного й особистісного зростання;

- f) читання дає змогу готувати цікаві виступи;
- g) _____

12. Вкажіть три останні книги, які Ви прочитали чи читаєте зараз?

13. З яких джерел Ви черпаєте інформацію для виконання домашніх завдань, написання статей, тез, дисертації?

- a) науково-популярна література (non fiction);
- b) підручники, посібники;
- c) соціальні мережі;
- d) відеоконтент;
- e) аудіоконтент (подкасти);
- f) наукові статті, тези;
- g) публіцистичні статті;
- h) онлайн-курси;
- i) інтерв'ю;
- j) нормативні документи;
- k) _____

14. Наскільки часто Ви готуєтеся до публічних виступів?

- a) до кожного виступу;
- b) здебільшого;
- c) інколи;
- d) коли маю час;
- e) вважаю, що найкращий виступ є експромтом;
- f) _____

15. Скільки часу Ви витрачаєте на підготовку важливого виступу?

- a) кілька годин;
- b) один день;
- c) кілька днів;
- d) кілька тижнів;
- e) зазвичай виступаю експромтом;

f) _____

16. Які дії під час підготовки до виступу Ви здійснюєте?

- a) готую текст виступу;
- b) треную виступ;
- c) характеризую аудиторію;
- d) готую слайди;
- e) готуюся до можливих запитань;
- f) визначаю тему;
- g) ретельно добираю необхідну літературу;
- h) перевіряю себе;
- i) готую зовнішній вигляд;
- j) _____

17. Чи Ви здійснюєте аналіз проведеного публічного виступу?

- a) після кожного виступу;
- b) здебільшого так, ніж ні;
- c) інколи;
- d) не витрачаю на це час;
- e) _____

18. Чи Ви намагаєтеся отримувати зворотний зв'язок під час або після виступу?

- a) систематично;
- b) інколи;
- c) більше ні, ніж так;
- d) він не має значення;
- e) _____

19. Які канали Ви використовуєте для зворотного зв'язку?

- a) ставлю запитання аудиторії під час виступу;
- b) запитую думку деяких слухачів про виступ;
- c) запитую думку авторитетних для мене людей;
- d) _____

20. Чи аналізуєте вплив Вашого виступу на аудиторію?

- a) після кожного виступу;
- b) здебільшого так, ніж ні;
- c) інколи;
- d) не аналізую;
- e) навіщо це?
- f) _____

21. Яку роль, на Вашу думку, відіграє рефлексія для оратора?

* Рефлексія – це аналіз та усвідомлення своїх дій, застосованих технік і методів у публічному виступі, розуміння їх впливу на аудиторію, аналіз зворотного зв'язку від слухачів, самопізнання.

- a) дає змогу осмислити власні ораторські дії та їх вплив на аудиторію;
- b) без неї неможливе досягнення рівня професійного спікера;
- c) допомагає готуватися до майбутніх публічних виступів;
- d) допомагає пізнати себе, усвідомити свої сильні та слабкі сторони;
- e) спонукає змінюватися;
- f) спонукає ставити нові цілі;
- g) дає змогу проаналізувати виступ та отриманий зворотний зв'язок;
- h) _____

22. Які шляхи та способи Ви використовуєте для навчання?

- a) читаю книжки;
- b) слухаю відеолекції;
- c) слухаю подкасти;
- d) проходжу онлайн-курси;
- e) відвідую тренінги, курси підвищення кваліфікації;
- f) систематично виступаю публічно на конференціях, семінарах;
- g) веду дискусії з колегами;
- h) дивлюся публічні виступи різних спікерів, аналізую їх;
- i) _____

23. Наскільки важливим для Вас є постійне навчання?

- a) це рушійна сила мого розвитку;
- b) це систематичне поповнення скарбнички моїх знань;
- c) спонукає мене до безперервного творчого пошуку;
- d) є засобом професійного зростання;
- e) є засобом досягнення нових цілей;
- f) є ключем до успішності професійної кар'єри;
- g) допомагає готувати для виступів цікавий та оригінальний контент;
- h) допомагає ухвалювати продуктивні рішення;
- i) дає новий інструментарій для вирішення професійних завдань;
- j) _____

24. Як часто Ви проходите онлайн-курси, тренінги, слухаєте лекції (відеолекції), подкасти, берете участь у конференціях?

- a) кожного тижня;
- b) кожного місяця;
- c) раз на кілька місяців;
- d) раз на рік;
- e) лише за необхідності;
- f) _____

25. Яку роль для Вас відіграє успіх?

- a) посилює внутрішню мотивацію;
- b) це необхідна складова професійної діяльності;
- c) успіх для мене неважливий;
- d) я більше зосереджуюся на роботі, ніж на досягненні успіху;
- e) успіх допомагає мені долати труднощі й невдачі;
- f) успіх дає змогу привертати до мене увагу інших людей;
- g) успіх допомагає програмувати нові звички;
- h) успіх є процесом безперервного самовдосконалення;
- i) успіх означає отримання вищої посади;
- j) _____

26. Які думки здебільшого переважають у Вас перед виступом?

- a) відчуваю впевненість;
- b) надто хвилююся, думки плутаються;
- c) маю позитивне мислення, вірю в успішність виступу;
- d) за наявності перешкод чи незнайомих чинників втрачаю впевненість;
- e) думаю про мету виступу й роботу з аудиторією, позитивно налаштований;
- f) робота з аудиторією мене надихає;
- g) _____

27. Як Ви сприймаєте невдачі?

- a) аналізую допущені помилки;
- b) зневірююся в собі;
- c) як крок до зростання;
- d) втрачаю впевненість у собі;
- e) невдачі пригнічують мене;
- f) _____

28. Від чого залежить успішність Вашого виступу?

- a) від поведінки аудиторії;
- b) від мене та зовнішніх факторів;
- c) від зовнішніх факторів, на які я не маю впливу;
- d) від моєї підготовки до виступу;
- e) відповідальність цілком лежить на мені;
- f) _____.

Щира вдячність за співпрацю!

Додаток Д

Педагогічне оцінювання сформованості ораторських звичок викладача ВВНЗ

(на констатувальному етапі педагогічного експерименту)

Рівні № запитання в анкеті	Звичка читати					
	6	7	8	10	11	Усього
	%	%	%	%	%	%
Творчий	9,33	4,44	8,89	53,78	12,0	17,69
Інтеріоризований	32,44	8,45	14,22	26,22	8,89	18,04
Конструктивний	52,44	17,78	24,0	14,22	36,89	29,07
Репродуктивний	5,79	69,33	52,89	5,78	42,22	35,2

Рівні № запитання в анкеті	Звичка готуватися до публічного виступу				Звичка навчатися				
	14	15	16	Усього	1	2	22	24	Усього
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	35,55	8,89	12,0	18,81	16,44	65,77	1,33	12,44	24,0
Інтеріоризований	22,22	43,11	19,11	28,15	41,33	26,67	20,45	12,44	25,22
Конструктивний	24,89	21,33	40,89	29,04	40,44	4,0	50,22	25,78	30,11
Репродуктивний	17,34	26,67	28	24,0	1,79	3,56	28,0	49,34	20,67

Рівні № запитання в анкеті	Звичка рефлексувати				Звичка бути успішним				
	17	18	20	Усього	3	4	27	28	Усього
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	36,44	40,89	32,44	36,59	48,44	30,67	24,0	22,22	31,33
Інтеріоризований	30,22	36,89	35,56	34,22	37,78	45,33	65,33	54,22	50,67
Конструктивний	22,67	14,22	20,0	18,96	12,45	20,0	6,67	17,78	14,22
Репродуктивний	10,67	8,0	12,0	10,23	1,33	4,0	4,0	5,78	3,78

Додаток Е

Педагогічне оцінювання сформованості ораторських звичок викладача ВВНЗ

(на контрольному етапі педагогічного експерименту)

Рівні № запитання в анкеті	Звичка читати								
	6	7	8	10	11	Усього			
	%	%	%	%	%	%			
Творчий	36,0	12,0	19,56	66,22	45,78	35,91			
Інтеріоризований	39,11	16,44	21,77	28,45	9,78	23,11			
Конструктивний	22,67	36,0	31,56	5,33	22,67	23,65			
Репродуктивний	2,22	35,56	27,11	0	21,77	17,33			
Рівні № запитання в анкеті	Звичка готуватися до публічного виступу				Звичка навчатися				
	14	15	16	Усього	1	2	22	24	Усього
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	68,44	18,67	57,77	48,29	26,23	71,56	26,22	14,22	34,56
Інтеріоризований	18,67	59,55	19,56	32,59	47,11	22,67	36,0	32,45	34,56
Конструктивний	7,56	8,89	12,0	9,49	25,33	2,22	31,56	36,89	24,0
Репродуктивний	5,33	12,89	10,67	9,63	1,33	3,55	6,22	16,44	6,88
Рівні № запитання в анкеті	Звичка рефлексувати				Звичка бути успішним				
	17	18	20	Усього	3	4	27	28	Усього
	%	%	%	%	%	%	%	%	%
Творчий	66,22	73,77	48,89	62,96	60,0	44,44	18,22	26,22	37,22
Інтеріоризований	28,45	19,56	33,78	27,26	31,55	44,44	75,11	55,56	51,67
Конструктивний	5,33	6,67	14,22	8,74	7,56	11,12	4,45	15,11	9,56
Репродуктивний	0	0	3,11	1,04	0,89	0	2,22	3,11	1,55

Додаток Ж

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

№ з/п	Назва конференції, семінару, форуму, воркшопу, школи	Місце, дата проведення	Форма участі
1	VI міжнародна науково-практична конференція «Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-2017)»	Луцьк, 2017 р.	Публікація
2	Всеукраїнська (з міжнародною участю) науково-практична конференція «Педагогічна наука в Україні за роки незалежності: здобутки, прорахунки, перспективи»	Херсон, 2017 р.	Публікація
3	Міжнародна науково-практична конференція «Соціально-психологічний портрет військового професіонала»	Житомир, 2017 р.	Доповідь, публікація
4	Науково-практичний семінар «Науково-методичні засади професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України»	Київ, 2018 р.	Доповідь, публікація
5	II Міжнародна науково-методична конференція «Проблеми підготовки фахівців-аграріїв у навчальних закладах вищої та професійної освіти»	Кам'янець-Подільський, 2018 р.	Доповідь, публікація
6	Науково-практична конференція «Стратегія реформування організації цивільного захисту. Цивільний захист України: сучасний стан, здобутки, проблеми, перспективи розвитку»	Київ, 2018 р.	Публікація
7	Науково-практична конференція «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції»	Київ, 2018 р.	Доповідь, публікація
8	Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні тенденції та перспективи розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних Силах України, правоохоронних органах, рятувальних та інших спеціальних служб на шляху євроатлантичної інтеграції України»	Київ, 2019 р.	Публікація
9	I міжнародна науково-практична конференція «Виклики та парадокси соціальної взаємодії в постмодерному світі: лінгвістичний та психологічний аспекти»	Луцьк, 2019 р.	Доповідь, публікація
10	II всеукраїнська наукова електронна конференція «Актуальні проблеми психолого-педагогічного супроводу та розвитку суб'єктів спортивної діяльності»	Київ, 2019 р.	Публікація
11	Міжнародна наукова конференція «Щастя та сучасне суспільство»	Львів, 2020 р.	Доповідь, публікація
12	Міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»	Харків, 2020 р.	Публікація

13	XVI міжнародна научна конференція «Науката и дигитализацията в полза на бизнеса, образованието и туризма»	Албена, Българи́я, 2020 г.	Доповідь, публікація
14	Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Сучасні підходи та перспективи професійного розвитку фахівців соціономічних професій»	Вінниця, 2020 р.	Публікація
15	Науково-практична конференція «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах»	Київ, 2020 р.	Публікація
16	Навчально-методичні збори керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Військової академії (м. Одеса)	Одеса, 2020 р.	Доповідь
17	XII всеукраїнська науково-практична конференція «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України»	Хмельницький, 2020 р.	Публікація
18	Гостьова лекція в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка	Київ, 2020 р.	Лекція
19	Міжнародна науково-методична конференція «Інноваційні технології у військовій освіті»	Одеса, 2021 р.	Доповідь, публікація
20	Навчально-методичні збори керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Житомирського військового інституту імені С. П. Корольова	Житомир, 2021 р.	Доповідь
21	Навчально-методичні збори керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Національного університету оборони України	Київ, 2021 р.	Доповідь
22	II міжнародна науково-практична конференція «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки і оборони України»	Хмельницький, 2021 р.	Доповідь, публікація
23	The XV International Science Conference «Trends in the development of practice and science»	Oslo, Norway, 2021	Публікація
24	Міжнародна науково-практична інтернет-конференція «Актуальність та особливості наукових досліджень в умовах воєнного стану»	Київ, 2022 р.	Публікація
25	III міжнародна наукова конференція «Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття»	Черкаси, 2022 р.	Публікація
26	Національний науково-практичний форум «Наука. Інновації. Якість»	Харків, 2022 р.	Публікація
27	Науково-практична конференція «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах»	Київ, 2022 р.	Публікація
28	IV міжнародна науково-практична конференція «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи»	Суми, 2022 р.	Публікація

29	Навчально-методичні збори керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Військової академії (м. Одеса)	Одеса, 2022 р.	Доповідь
30	Навчально-методичні збори керівного складу, наукових та науково-педагогічних працівників, осіб офіцерського складу Національного університету оборони України	Київ, 2022 р.	Доповідь
31	Міжнародна науково-практична конференція «Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану»	Хмельницький, 2022 р.	Доповідь, публікація
32	Міжнародна науково-практична конференція «Березневий науковий дискурс 2023 на тему: "Детермінанти посилення ролі освіти у повоєнному відновленні України"»	Чернігів, 2023 р.	Публікація
33	Четверта міжнародна наукова конференція «Щастя та сучасне суспільство»	Львів, 2023 р.	Доповідь, публікація
34	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання теорії та практики в галузі права, освіти, соціально-гуманітарних та поведінкових наук в умовах воєнного стану»	Чернігів, 2023 р.	Доповідь, публікація
35	IX міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін»	Суми, 2023 р.	Доповідь, публікація
36	Третій міжнародний науково-практичний Workshop «Код щастя українців: соціально-психологічні ресурси життєстійкості»	Київ, 2023 р.	Доповідь, публікація
37	Міжнародна науково-практична конференція «Актуальні питання підготовки дисертацій в умовах воєнного стану»	Львів, 2023 р.	Публікація
38	Науково-практична конференція «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах»	Київ, 2023 р.	Публікація
39	Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Лідерство і обдарованість: сучасний науковий дискурс і освітня практика»	Київ, 2024 р.	Публікація
40	Госьова лекція в Київському військовому ліцеї імені Івана Богуна	Київ, 2024 р.	Лекція
41	VII міжнародна науково-практична конференція «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід»	Суми, 2024 р.	Доповідь, публікація
42	Науково-популярний захід «Ніч молодіжної науки в умовах війни»	Київ, 2024 р.	Доповідь
43	Міжнародна науково-практична конференція «Професійна освіта в Україні та світі в умовах євроінтеграційних викликів і цивілізаційних змін XXI століття»	Переяслав, 2024 р.	Доповідь, публікація
44	Госьова лекція в Київському фаховому коледжі туризму та готельного господарства	Київ, 2024 р.	Лекція

45	VIII міжнародна наукова конференція Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Сучасна війна: гуманітарний аспект»	Харків, 2024 р.	Доповідь, публікація
46	Навчально-методичні збори з офіцерсько-педагогічним складом Навчально-оздоровчого комплексу Київського військового ліцею імені Івана Богуна	Боярка, 2024 р.	Доповідь
47	Гостьова лекція в Київському столичному університеті імені Бориса Грінченка	Київ, 2024 р.	Лекція
48	Гостьова лекція в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова	Київ, 2024 р.	Лекція
49	Гостьова лекція в Краматорському фаховому коледжі промисловості, інформаційних технологій та бізнесу Донбаської державної машинобудівної академії	Вінниця, 2024 р.	Лекція
50	Освітній проєкт «Кампус ученого» від Ради молодих учених при МОН України	Київ, 2024 р.	Лекції
51	Науково-популярний захід «Ніч молодіжної науки в умовах війни»	Київ, 2024 р.	Доповідь
52	Засідання Ради молодих учених при МОН України	Київ, 2024 р.	Доповідь
53	Всеукраїнська науково-практична конференція «Філософсько-соціологічні та психолого-педагогічні проблеми підготовки особистості до виконання завдань в особливих умовах»	Київ, 2024 р.	Доповідь, публікація
54	Освітній проєкт «Онлайн-лекторій» від Ради молодих учених при МОН України	Київ, 2024 р.	Лекція
55	VI Міжнародна науково-практична конференція «Освіта для XXI століття: виклики, проблеми, перспективи»	Суми, 2024 р.	Доповідь, публікація
56	Школа молодого викладача/науковця	Київ, 2024 р.	Доповідь
57	Всеукраїнська науково-практична конференція здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Інновації та безпека: науковий дискурс»	Хмельницький, 2024 р.	Доповідь
58	VIII міжнародна науково-практична конференція «Академічна культура дослідника в освітньому просторі: європейський та національний досвід»	Суми, 2025 р.	Публікація
59	Гостьова лекція в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка	Суми, 2025 р.	Лекція
60	X міжнародна науково-практична конференція з проблем вищої освіти і науки «Інформаційні технології в освіті, науці і виробництві (ІТОНВ-2025)»	Луцьк, 2025 р.	Публікація
61	III міжнародна науково-практична конференція «Детермінанти відновлення та розвитку України»	Київ, 2025 р.	Публікація
62	Звітна науково-практична конференція Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України «Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку суб'єктів педагогічної освіти і освіти дорослих в сучасних реаліях України»	Київ, 2025 р.	Заочна форма участі

63	IV всеукраїнська науково-практична конференція «Філософія культурно-мистецької освіти»	Київ, 2025 р.	Заочна форма участі
64	Навчально-методичні збори з офіцерсько-педагогічним складом Навчально-оздоровчого комплексу Київського військового ліцею імені Івана Богуна	Боярка, 2025 р.	Доповідь

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВА
АКАДЕМІЯ
(м. Одеса)
Код 24983020

"29" 05 2024 р.

№ 2/31/10

65008 м. Одеса, 09

ДОВІДКА

про впровадження в освітній процес Військової академії (м. Одеса)
результатів дисертаційного дослідження «Теоретико-методичні засади ораторської
діяльності викладача вищого військового навчального закладу»
на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю
13.00.04 – теорія і методика професійної освіти
кандидата педагогічних наук, доцента КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни

Упродовж 2020–2022 рр. під час проведення навчально-методичних зборів із керівним складом і науково-педагогічними (науковими) працівниками Військової академії (м. Одеса) Ольгою Красницькою проведено цикл лекційних занять, під час яких розкрито та впроваджено в освітній процес основні положення дисертаційного дослідження «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу».

Запропоновані Ольгою Красницькою закони та принципи ораторської діяльності, методика підготовки публічного виступу, підходи до управління аудиторією, ораторські техніки та прийоми, особливості візуалізації контенту промови дали змогу розвинути в керівного складу та науково-педагогічних (наукових) працівників уміння презентувати результати наукових досліджень освітній і науковій спільноті, будувати конструктивну педагогічну взаємодію з усіма суб'єктами освітнього процесу, вести аргументовану полеміку, ефективно управляти власним психоемоційним станом під час публічного виступу.

На сьогодні отримані науково-педагогічними працівниками риторичні знання та методичний інструментарій використовуються у процесі викладання навчальної дисципліни «Ораторська майстерність та спічрайтинг» за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої професійної військової освіти» (спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки) другого (магістерського) рівня вищої освіти.

Доктор педагогічних наук, професор,
заступник начальника Військової академії (м. Одеса)
з навчальної роботи,
полковник

Олег МАСЛІЙ

**МІНОБОРОНИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ОБОРОНИ УКРАЇНИ**

проспект Повітряних Сил, 28
Київ, 03049
Тел.: (044) 271-06-97, (044) 248-10-78
Код ЄДРПОУ 07834530

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника університету з
наукової роботи, кандидат військових
наук, професор
генерал-майор

Іван ЩИПАНСЬКИЙ
"10" червня 2024 року

АКТ

**впровадження результатів дисертаційного дослідження доцента кафедри
суспільних наук, кандидата педагогічних наук, доцента Красницької
Ольги Володимирівни на тему «Теоретико-методичні засади ораторської
діяльності викладача вищого військового навчального закладу»**

Комісія у складі: начальника кафедри суспільних наук, доктора психологічних наук, професора, полковника Олега Хміляра, доцента кафедри суспільних наук, кандидата філософських наук, доцента Людмили Будагьянц, доцента кафедри суспільних наук, кандидата військових наук, полковника Ігоря Підопригори засвідчує, що Ольгою Красницькою протягом 2017–2024 рр. упроваджено результати дисертаційного дослідження у процес підготовки викладачів вищих військових навчальних закладів на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти, проведено педагогічний експеримент із формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності.

Ольгою Красницькою розроблено та впроваджено в освітній процес на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за спеціальностями 053 Психологія, 081 Право, 011 Освітні, педагогічні науки, 122 Комп'ютерні науки та інформаційні технології, 253 Військове управління (за видами збройних сил), 254 Забезпечення військ (сил), 255 Озброєння та військова техніка, 263 Цивільна безпека навчальну дисципліну «Сучасна педагогічна риторика», покликану розкрити теоретичні та практичні основи педагогічної риторики як науки, здійснити риторичну підготовку викладача (науковця) ВВНЗ, сформувати готовність до ораторської діяльності, сприяти розвитку позитивного педагогічного іміджу.

Ольгою Красницькою розроблено сучасний освітній контент (відеокурс «Сучасна педагогічна риторика», розміщений на ютуб-каналі «Риторика лідера»; персональний сайт «Риторика успіху справжнього лідера», WhatsApp-канал «Лідерство, риторика, успіх»), що забезпечує риторичну підготовку

викладачів ВВНЗ, підвищує ефективність самостійної роботи ад'юнктів (слухачів), озброює їх необхідними риторичними знаннями.

Обґрунтовані в дисертаційному дослідженні структура та модель ораторської діяльності, портрет викладача ВВНЗ як професійного спікера, критерії, показники та рівні готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, діагностичний інструментарій, модель формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, розроблене технологічне забезпечення формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності закладають надійний фундамент підготовки науково-педагогічних (наукових) працівників до ораторської діяльності, забезпечують ефективність публічних виступів різних видів і публічного мовлення загалом.

Матеріали дисертаційного дослідження мають прикладний характер, теоретичне та практичне значення для підготовки й підвищення кваліфікації науково-педагогічних (наукових) працівників ВВНЗ та офіцерського складу Збройних Сил України, упроваджені в освітній процес Національного університету оборони України, представлені під час навчально-методичних зборів із керівним складом та науково-педагогічними (науковими) працівниками Національного університету оборони України.

Голова комісії:
полковник

Члени комісії:
полковник

працівник ЗС України

Олег ХМІЛЯР

Ігор ПІДОПРИГОРА

Людмила БУДАГЬЯНЦ

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ

КАФЕДРА

ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ

Івано-Франківського національного

технічного університету

нафти і газу

Код 08368295

№ 461

“11” 06 2024”

76018 м. Івано-Франківськ

вул. Коновалова, 72 А

E-mail: kyp@iung.edu.ua

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого
військового навчального закладу» кандидата педагогічних наук, доцента
КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни**

Довідкою підтверджую впровадження результатів дисертаційного дослідження Красницької О. В. із теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу» у процес інформальної освіти науково-педагогічних працівників кафедри військової підготовки Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Красницькою О. В. представлено до уваги викладачів кафедри сучасний освітній контент, спрямований на розвиток їх професійної, методичної, риторичної компетентностей у спектрі ораторської діяльності, який водночас слугує чудовим прикладом для розробки модерного навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін. Надані методичні матеріали, відкритий доступ до персонального сайту дисертантки «Риторика успіху справжнього лідера», ютуб-каналу «Риторика лідера» дали змогу озброїти науково-педагогічних працівників знаннями із сучасної риторики, втілити їх в освітній процес і в такий спосіб підвищити якість викладання освітніх компонентів.

Поширений Красницькою О. В. освітній контент засвідчує прикладний характер дисертаційного дослідження, ґрунтовне практичне значення для навчальної та методичної роботи науково-педагогічного працівника у вищому військовому навчальному закладі (закладі вищої освіти), а також підготовки офіцерських кадрів Збройних Сил України, забезпечує інформальну освіту викладача.

Начальник кафедри військової підготовки
Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу
к.т.н., полковник Андрій СТАНЕЦЬКИЙ

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

**Красницької Ольги Володимирівни,
кандидата педагогічних наук, доцента**

Ольгою Красницькою протягом 2017–2024 рр. експериментально було досліджено проблему формування готовності викладачів вищих військових навчальних закладів до ораторської діяльності. Отримані результати засвідчили необхідність риторичної підготовки науково-педагогічних, наукових працівників ВВНЗ для ефективного здійснення освітнього процесу, забезпечення результативності публічного мовлення, дієвості ораторської діяльності на освітніх, методичних, наукових заходах.

На основі виокремлення теоретичних і методичних засад ораторської діяльності автором розроблено структуру готовності викладача до ораторської діяльності, виявлено недоліки та проблеми у її формуванні. Запропоновано модель формування готовності викладача до ораторської діяльності й представлено технологічне забезпечення цього процесу.

Практичною значущістю дослідження беззаперечно вважаю розроблене технологічне забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, яке складає основу риторичної підготовки науково-педагогічних, наукових працівників і може бути використане ними в межах інформальної освіти для особистісного й професійного розвитку, забезпечення ефективності освітньої діяльності в Інституті Військово-Морських Сил.

Максим КІРІАКІДІ

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ

імені ІВАНА КОЖЕДУБА
Код 24980799

12 листопада 2024 р.

№ 350/176/9-278/27

61023, м. Харків,
вул. Сумська 77/79

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник начальника Харківського
національного університету Повітряних Сил

імені І.Кожедуба з навчально-методичної комісії
полковник ІН

"12" листопада 2024 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни
в освітній процес Харківського національного університету Повітряних
Сил імені Івана Кожедуба

Комісія у складі: полковника Кротюка В. А., начальника кафедри психології та педагогіки, кандидата філософських наук, доцента; працівника ЗС України Кислого В.Д., професора кафедри психології та педагогіки, кандидата психологічних наук, доцента; працівника ЗС України Соболевої С.М. доцента кафедри психології та педагогіки, кандидата педагогічних наук, доцента, підтверджує впровадження результатів дисертаційного дослідження Красницької О. В. із теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу» в освітній процес кафедри психології та педагогіки Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти під час викладання наступних навчальних дисциплін:

«Педагогіка та психологія вищої школи». Для теми «Педагогічні інновації у навчальному процесі вищої школи» запропоновано сучасний освітній контент, розкрито його роль у методичному забезпеченні навчальних дисциплін та розвитку вмотивованості курсантів до їх вивчення, продемонстровано відповідні приклади. Тему «Педагогічна діяльність викладача вищого навчального закладу» доповнено питанням ораторської діяльності науково-педагогічного працівника та вимогами до нього. У темі «Педагогічна культура викладача вищої військової школи та шляхи її

вдосконалення» представлено компонент педагогічної культури – риторична культура, розкрито основні засади її розвитку.

«Академічне письмо». Тему «Науковий стиль, науковий текст, академічна комунікація, академічне письмо: інтегральне та диференційне» доповнено матеріалами щодо підготовки й виголошення наукової доповіді, «Роль критичного мислення у створенні авторського оригінального академічного тексту» – ролі й місця дизайн-мислення в підготовці наукової праці.

«Освітній процес, методична та наукова робота у вищій військовій школі». У темі «Методична діяльність у ВВНЗ» розкрито особливості підготовки викладачем доповіді на навчально-методичних зборах у вищих військових навчальних закладах.

Надані Красницькою О. В. матеріали сприяють розвитку спеціальної компетентності ад'юнктів – здатність здійснювати педагогічну та/або наукову діяльність у вищому військовому навчальному закладі.

Начальник кафедри психології та педагогіки
полковник

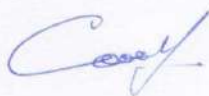
Василь КРОТЮК

Професор кафедри психології та педагогіки
кандидат психологічних наук, доцент

Віталій КИСЛИЙ

Доцент кафедри психології та педагогіки
кандидат педагогічних наук, доцент

Світлана СОБОЛЄВА

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙ ТА ІНФОРМАТИЗАЦІЇ
ІМЕНІ ГЕРОЇВ КРУТ

Код 24978555

«29» 12 2024 р.

№ 2/88/59

01011. м. Київ

Заступник начальника інституту з
наукової роботи

полковник
«29»

Г. РАДЗІВІЛОВ
2024 року

АКТ

впровадження результатів наукових досліджень **КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни** у навчальний процес

Комісія у складі:

голови комісії – начальника кафедри військово-гуманітарних
дисциплін, кандидата технічних наук, доцента, полковника САЄНКА О.Г.;
членів комісії:

заступника начальника кафедри, підполковника СКИДАНА Р.О.,
доцента кафедри, кандидата педагогічних наук, старшого наукового
співробітника ЛОГВІНЕНКО Н.М. розглянула результати наукових
досліджень КРАСНИЦЬКОЇ О.В. на тему: «Теоретико-методичні засади
ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу».

Комісія встановила, що представлені матеріали наукових досліджень
для використання в навчальному процесі дають змогу більш ефективно
засвоїти теоретико-практичні засади ораторської діяльності викладача ВВНЗ,
особливості риторичної підготовки оратора впливати на його красномовство,
підготовку різних видів публічних промов, їх майстерного виголошення та
управління аудиторією під час публічного виступу.

Для забезпечення ефективності риторичної підготовки ад'юнктів
дисертантка розробила сучасний освітній контент із риторики і розмістила в
межах ютуб-каналу «Риторика лідера», сайту «Риторика успіху справжнього
лідера».

Матеріали дисертаційного дослідження Ольги КРАСНИЦЬКОЇ з теми
«Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого
військового навчального закладу» доцільно використовувати в процесі
викладання навчальної дисципліни «Педагогічна риторика та культура
спілкування» на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти за
освітньо-науковими програмами «Інформаційні системи та технології»,
«Озброєння та військова техніка».

Практична значущість дослідження полягає у можливості
використання його результатів як у процесі підготовки здобувачів третього
(освітньо-наукового) рівня вищої освіти, так і підвищення кваліфікації

науково-педагогічних працівників, розвитку їх як професійних спікерів. Зокрема головну роль у цьому відіграють надані Ольгою КРАСНИЦЬКОЮ практичні рекомендації щодо розвитку риторичних знань, ораторських умінь, ораторських навичок, креативного мислення спікера, а також підготовки вдалих публічних виступів освітнього й наукового характеру.

Розроблені Ольгою КРАСНИЦЬКОЮ наукові дослідження розглянуті та проаналізовані на засіданні кафедри Військово-гуманітарних дисциплін (Протокол № 4 від 25 листопада 2024 року), включені до змісту робочих програм навчальних дисциплін, методичних розробок і рекомендацій науково-педагогічним працівникам, оцінені позитивно та впроваджені у систему професійної підготовки майбутніх військових фахівців Збройних сил України.

Голова комісії: полковник

Члени комісії: підполковник

прац. ЗС України

О. САЄНКО

Р. СКИДАН

Н. ЛОГВІНЕНКО

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
(ВІЙСЬКОВА ЧАСТИНА 9960)**

вул. Шевченка, 46, Хмельницький, 29007, тел./факс: (0382) 65-27-09, 72-08-02
E-mail: nadpsu@dpsu.gov.ua, сайт: <https://nadpsu.edu.ua>, код згідно з ЄДРПОУ 14321481

«27» листопада 2024 р.

№ 31/88

ЗАТВЕРДЖУЮ

Заступник ректора (проректор) з наукової роботи Національної академії Державної прикордонної служби України

полковник Сергій БІЛЯВЕЦЬ

АКТ

про впровадження в освітній процес Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького результатів дисертації доцента кафедри суспільних наук навчально-наукового інституту воєнної історії Національного університету оборони України
КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни

Комісія у складі:

начальника науково-організаційного відділу – головного наукового співробітника науково-організаційного відділу, кандидата педагогічних наук, доцента полковника Юрія ДЕМ'ЯНЮКА (голова комісії);

начальника кафедри (завідувача кафедри) психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника полковника Сергія ЗАБОЛОТНОГО;

професора кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін, доктора педагогічних наук, професора Вадима ДИЯКА

склали цей акт про те, що окремі матеріали та результати дисертації «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу», виконаної доцентом кафедри суспільних наук навчально-наукового інституту воєнної історії Національного університету оборони України КРАСНИЦЬКОЮ Ольгою Володимирівною:

1) використовуються в освітньому процесі для проведення занять зі здобувачами третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти з навчальної дисципліни «Актуальні проблеми наукової комунікації» (тема 1 «Наукова комунікація в сучасному світі», тема 7 «Усна наукова комунікація», тема 9

«Презентація в системі наукової комунікації»). Зазначена праця підтвердила високий дослідницький рівень і пізнавальну доступність навчального контенту за результатами підготовки та проведення вказаних занять;

2) представлені в наукових доповідях під час проведення в Національній академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького:

XII всеукраїнської науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України» 26 листопада 2020 р., доповідь «Голос – символічний код лектора»;

II міжнародної науково-практичної конференції «Освітньо-наукове забезпечення діяльності складових сектору безпеки й оборони України» 25 листопада 2021 р., доповідь «Мотивація до навчання крізь призму ораторської діяльності викладача»;

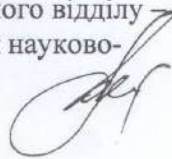
міжнародної науково-практичної конференції «Сектор безпеки і оборони України на захисті національних інтересів: актуальні проблеми та завдання в умовах воєнного стану» 24 листопада 2022 р., доповідь «Лекція в ораторській діяльності викладача»;

всеукраїнській науково-практичній конференції здобувачів вищої освіти та молодих вчених «Інновації та безпека: науковий дискурс» 18 грудня 2024 р., доповідь «Риторична підготовка оратора засобами неформальної та інформальної освіти».

Реалізація вищезазначених результатів дисертації Красницької О. В. була обговорена на засіданні кафедри психології, педагогіки та соціально-економічних дисциплін Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, протокол № 18 від 23.12.2024 року.

Голова комісії:

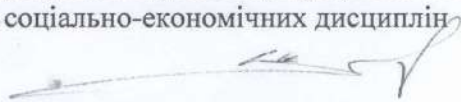
Начальник науково-організаційного відділу
головний науковий співробітник науково-організаційного відділу
полковник

Юрій ДЕМ'ЯНЮК

Члени комісії:

Начальник кафедри (завідувач кафедри) психології,
педагогіки та соціально-економічних дисциплін
полковник

Сергій ЗАБОЛОТНИЙ

Професор кафедри психології, педагогіки
та соціально-економічних дисциплін

Вадим ДИЯК

Міністерство освіти і науки України
Рада молодих учених

01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 16. e-mail: inovrada@gmail.com, (+38067)5597646

№ 2699 від 2 січня 2025 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження кандидата педагогічних наук, доцента Ольги Красницької з теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу» в межах діяльності Ради молодих учених при Міністерстві освіти і науки України

На підставі проведених досліджень та оприлюднених матеріалів здобувачкою наукового ступеня доктора педагогічних наук Красницькою Ольгою Василівною протягом 2024 року реалізовано низку заходів, спрямованих на практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження. Ці заходи включали публічні виступи, участь у наукових і науково-популярних заходах, публікацію статей, тез конференцій, розробку навчальних матеріалів і впровадження освітніх курсів, що відповідають тематиці дисертації, а саме:

- доповідь «Від думки до слова. Шлях викладача до ораторської майстерності» під час VIII науково-популярного заходу «Ніч молодіжної науки-2024 в умовах війни», 17.05.2024;
- доповідь «Від думки до результату: шлях до лідерства в освітньо-науковій діяльності» на засіданні РМУ при МОН України, 29.08.2024;
- лекція «Ораторська діяльність викладача (науковця). Як стати чудовим спікером?» в освітньому проєкті «Кампус ученого», 17.10.2024;
- лекція «Як підготувати чудовий публічний виступ. Розкриваємо секрети підготовки» в освітньому проєкті «Кампус ученого», 25.10.2024;
- доповідь «Секрети успішного публічного виступу» під час IX науково-популярного заходу «Ніч молодіжної науки-2024 в умовах війни», 08.11.2024;

– лекція «Професія у професії. Як викладачу/науковцю стати професійним спікером?» в освітньому проєкті «Онлайн-лекторій від РМУ при МОН України», 03.12.2024.

Ольга Красницька є лауреатом Всеукраїнського конкурсу «Молодий вчений року» в номінаціях «Наукова та науково-популярна книга» у 2022 р., «Науково-популярний вебресурс (сайт)» у 2023 р.

Ораторська діяльність Ольги Красницької спрямована на забезпечення риторичної підготовки викладачів та науковців, на підвищення їх спроможності в публічному мовленні. Таке, впровадження результатів забезпечило формування готовності освітян до ораторської діяльності, сприяло підвищенню їхніх професійних компетентностей і популяризації ідей дослідження.

Голова Ради

Олеся ВАЩУК

**КИЇВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ
УКРАЇНИ**

вулиця Оборони Києва, 7, м. Київ
03179, тел. 0980013015
e-mail: kingu@ngu.gov.ua
код ЄДРПОУ 44633214

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
кандидата педагогічних наук,
доцента КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни
з теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача
вищого військового навчального закладу»

Довідка засвідчує, що результати дисертаційного дослідження Ольги Красницької впроваджено у процес підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників Київського інституту Національної гвардії України.

Упродовж 2022–2024 рр. Ольгою Красницькою здійснено консультативний супровід науково-педагогічних працівників із питання забезпечення ефективності ораторської діяльності, розвитку навичок публічного мовлення, публічних виступів на різного роду освітніх і наукових заходах.

Проведені консультації дали змогу підвищити ефективність навчальної роботи в освітньому процесі, зокрема сприяли побудові взаємодії та комунікації викладачів із курсантами, озброїли їх ораторськими техніками й прийомами інформаційного, психологічного та поведінкового впливу на цільову аудиторію, установлення контакту з нею під час лекційних занять, управління увагою аудиторії, завоювання довіри, а також сприяли розвитку ораторських і комунікативних умінь, формування ораторського стилю й розвитку викладача як професійного спікера.

Надані Ольгою Красницькою практичні рекомендації та методичні матеріали використовуються науково-педагогічними працівниками в освітній діяльності, у процесі підготовки та виголошення доповідей на наукових конференціях і семінарах, методичних заходах Київського інституту Національної гвардії України.

**Т. в. о. заступника начальника Київського інституту
Національної гвардії України з наукової роботи**

полковник

Микола КОМИССАРОВ

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
КАФЕДРА ВІЙСЬКОВОЇ ПІДГОТОВКИ
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Код 08254605

« 17 » 04 2025 р.

№ 128

вул. Львівська, 15,
м. Одеса, 65016

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження
Красницької Ольги Володимирівни

Довідкою засвідчую, що представлені Ольгою Красницькою матеріали дослідження з теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу», зокрема запропоновані модель і технологічне забезпечення формування готовності викладача ВВНЗ до ораторської діяльності, використовуються в межах інформальної освіти науково-педагогічних працівників кафедри військової підготовки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Презентований Ольгою Красницькою контент під час доповідей на навчально-методичних зборах із тем «Імідж викладача вищої військової школи», «Ораторське мистецтво в діяльності викладача вищої військової школи (офіцера)», «Управління аудиторією під час публічного виступу», «Особливості підготовки презентацій у Power Point», «Лекторська майстерність викладача вищого військового навчального закладу» озброїв науково-педагогічних працівників необхідним у викладацькій діяльності риторичним інструментарієм проведення навчальних занять, ефективного публічного мовлення, змістовної ораторської діяльності, формування позитивного педагогічного іміджу.

Розроблені Ольгою Красницькою відеокурс «Сучасна педагогічна риторика» (розміщений на ютуб-каналі «Риторика лідера»), серія наукових подкастів, присвячених теоретичним і практичним засадам ораторської діяльності науково-педагогічного працівника (офіцера), ватсап-канал «Лідерство, риторика, успіх», персональний сайт «Риторика успіху справжнього лідера» надають приклад сучасного освітнього контенту, мотивують викладачів до систематичної інформальної освіти й забезпечують їх ґрунтовну риторичну підготовку до ораторської діяльності.

Начальник кафедри військової підготовки
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
кандидат географічних наук, доцент,
полковник

Олег ГРУШЕВСЬКИЙ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Начальнику Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

полковник

Олексій СІРОШТАН

2025 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни у освітній процес

Комісія у складі:

Голови комісії:

Заступника начальника Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка з наукової роботи, к.тех.н., с.н.с. полковника ПОПКОВА Бориса Олексійовича

Членів комісії:

1. начальника кафедри військової психології та педагогіки Військового факультету соціальних та поведінкових наук, к.психол.н., доцента, полковника МАСЬ Наталії Миколаївни
2. Викладача кафедри військової психології та педагогіки, підполковника КЛІМІШИНОЇ Наталії Петрівни
3. професора кафедри військової психології та педагогіки Військового факультету соціальних та поведінкових наук, д.пед.н., професора, працівника ЗСУ КУЧЕРЯВОГО Андрія Олександровича
4. доцента кафедри військової психології та педагогіки Військового факультету соціальних та поведінкових наук, к.соц.н., доцент, працівник ЗСУ КОЖЕДУБ Олени Василівни

Склали цей акт про те, що результати наукового дослідження КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни на тему: ***“Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача ВВНЗ”*** були розглянуті, обговорені та схвалені на засіданні кафедри військової психології та педагогіки військового факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Так, комісія розглянувши матеріали, які спрямовані на підготовку викладача до ораторської діяльності, становлення його як професійного спікера, встановила, що вони носять прикладний характер, сприяють формуванню у курсантів і науково-педагогічних працівників риторичних знань, ораторських умінь, професійних звичок, якостей спікера, що забезпечують ефективність публічних виступів у

військово-професійній діяльності, мають практичне значення для підготовки офіцерських кадрів Збройних Сил України.

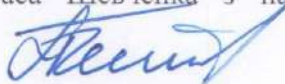
Матеріали дослідження Красницької О.В. використовуються під час викладання академічної дисципліни “Педагогіка вищої школи та педагогічна майстерність викладача” за освітньою програмою “Психологія військово-професійної діяльності”, зокрема для розкриття питань взаємодії викладача з аудиторією, адаптації до роботи з різними цільовими аудиторіями, риторичної підготовки викладача, підготовки контенту для навчальних занять і публічних промов, інтенсифікації підходів до викладання.

Науково-педагогічним працівникам кафедри військової психології та педагогіки Красницькою О.В. було запропоновано методичні й практичні рекомендації щодо підвищення ефективності та результативності публічних промов, зокрема навчальної, наукової, науково-популярної лекції, вебінару, наукової доповіді, доповіді на навчально-методичних зборах, звіту, презентації освітнього проєкту, презентації академічної дисципліни, виступу рецензента, виступу офіційного опонента.

Результати наукового дослідження Красницької О.В. *“Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача ВВНЗ”* були обговорені і схвалені на засіданні кафедри військової психології та педагогіки військового факультету соціальних та поведінкових наук Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Протокол № 19 від 25 квітня 2025 року) та рекомендовано для подальшого впровадження.

Голова комісії:

Заступника начальника Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка з наукової роботи, к.тех.н., с.н.с.
полковник

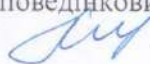

Борис ПОПКОВ

Члени комісії:

Начальник кафедри військової психології та педагогіки

Військового факультету соціальних та поведінкових наук, к.психол.н., доцент,
полковник

Наталія МАСЬ

Викладач кафедри військової психології та педагогіки, Військового факультету
соціальних та поведінкових наук
підполковник

Наталія КЛІМШИНА

Професор кафедри військової психології та педагогіки Військового факультету
соціальних та поведінкових наук, д.пед.н., професор
працівник ЗСУ

Андрій КУЧЕРЯВИЙ

Доцент кафедри військової психології та педагогіки Військового факультету
соціальних та поведінкових наук, к.соц.н., доцент
працівник ЗСУ

Олена КОЖЕДУБ

**ТРЕНІНГОВИЙ ЦЕНТР
ПРОКУРОРІВ УКРАЇНИ**

вул. Юрія Ілленка, 81-б,
м. Київ, 04050, Код ЄДРПОУ: 43556710
тел./факс: +38 (044) 206-00-53, 206-18-44
ptcu@gp.gov.ua, <http://ptcu.gp.gov.ua>

**PROSECUTOR'S TRAINING
CENTER OF UKRAINE**

81-b, Yurii Illienka Str.,
Kyiv, 04050, EDPNOU code: 43556710
tel./fax: +38 (044) 206-00-53, 206-18-44
ptcu@gp.gov.ua, <http://ptcu.gp.gov.ua>

06.15.2025 № 04-18/680

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дослідження Ольги Красницької
в діяльність Тренінгового центру прокурорів України

Довідка видана Ользі Красницькій, кандидату педагогічних наук, доценту, доценту кафедри суспільних наук Національного університету оборони України, за результатами впровадження результатів дисертації «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу» в освітню діяльність Тренінгового центру прокурорів України.

Під час реалізації загальної професійної (сертифікатної) програми підвищення кваліфікації «Сучасне ділове мовлення та робота з документами в органах прокуратури України» 10–11 квітня 2025 року Ольгою Красницькою проведено тренінг за модулями «Риторичний інструментарій формування іміджу працівника органів прокуратури» та «Публічний виступ як інструмент побудови професійного спілкування».

Під час тренінгу Ольгою Красницькою разом із державними службовцями категорій «Б» і «В» органів прокуратури розкрито складові комунікації, пов'язані з риторикою мовлення та ситуацією спілкування, техніки ефективної взаємодії, визначено особливості риторики монологу, риторики діалогу, представлено запитання як інструмент взаємодії, проаналізовано секрети успішного публічного виступу, виокремлено основні етапи підготовки промови, розглянуто композицію виступу, типи сприйняття інформації. Слухачами курсів підвищення кваліфікації було відпрацьовано всі запропоновано практичні завдання та практичні вправи, надано конструктивний зворотний зв'язок.

У період із 06 по 07 травня 2025 року Ольгою Красницькою пройдено тренінг «Методика проведення тренінгу», під час якого опановано сучасні форми, дизайнування, закономірності побудови та проведення тренінгу, збагачено та розвинено ключові тренерські компетенції.

Виконувач обов'язків директора

Андрій ОРЛЕАН

Альона СОЛОНЕЦЬКА (044) 206 00 55

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ
УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
СУХОПУТНИХ ВІЙСЬК
ІМЕНІ ГЕТЬМАНА
ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО
Код 08410370

"04" 07 2025 р
№ 238/702-6

79012, м. Львів
"11"

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
**КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни на тему «Теоретико-методичні
засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального
закладу» в освітній процес Національної академії сухопутних військ імені
гетьмана Петра Сагайдачного**

Комісією у складі: голови – начальника кафедри поведінкових наук та військового лідерства, доктора педагогічних наук, професора, полковника КАПІНУСА О. С., членів комісії – професора кафедри поведінкових наук та військового лідерства, доктора педагогічних наук, професора, працівника ЗС України БОЙКА О. В., доцента кафедри поведінкових наук та військового лідерства, кандидата психологічних наук, старшого наукового співробітника, підполковника МАЦЕВКА Т. М., розглянуто дисертаційне дослідження КРАСНИЦЬКОЇ Ольги Володимирівни на тему «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу».

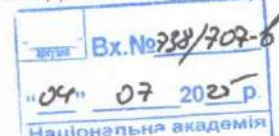
За результатами розгляду в освітній процес Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного протягом 2024-2025 років впроваджено основні наукові положення дисертаційної праці КРАСНИЦЬКОЇ О. В., а саме:

педагогічні технології забезпечення формування готовності викладачів ВВНЗ до ораторської діяльності, що використовувались під час підготовки до навчальних занять, публічних виступів, освітніх і наукових заходів, розробки сучасного освітнього й навчального контенту для курсантів Академії;

матеріали освітнього курсу «Сучасна педагогічна риторика», що використовувались під час викладання навчальних дисциплін у межах тематики підготовки та виголошення публічних промов різних жанрів, особливостей взаємодії оратора з цільовою аудиторією, побудови стратегії й тактики публічного виступу, розвитку викладача як професійного спікера, лекторської майстерності викладача, ораторських технік, прийомів і методів;

відеокурс «Сучасна педагогічна риторика», розміщений у вільному доступі на ютуб-каналі автора «Риторика лідера» та серія наукових подкастів, що використовувались науково-педагогічними працівниками в межах інформальної освіти з метою риторичної підготовки й підвищення якості власної ораторської практики.

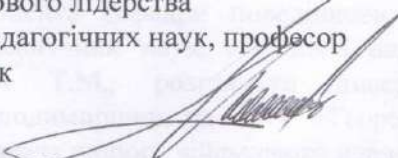
Результати теоретичного вивчення ораторської діяльності та емпіричного дослідження проблеми формування готовності викладачів ВВНЗ до неї,

проведеного Ольгою Красницькою в межах підготовки дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук із теми «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу», знайшли відображення у процесі викладання дисциплін «Професійно-педагогічна компетентність науково-педагогічного та наукового працівника» та «Ораторська майстерність викладача вищої військової школи» на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти для ад'юнктів Академії та «Педагогічна риторика» на другому (магістерському) рівні вищої освіти за освітньо-професійною програмою «Педагогіка вищої професійної військової освіти».

На основі рішення засідання кафедри поведінкових наук та військового лідерства (протокол № 29 від 30.05.2025 року) наукові результати дисертаційного дослідження Ольги Красницької на тему «Теоретико-методичні засади ораторської діяльності викладача вищого військового навчального закладу» проаналізовані, оцінені та впроваджені у систему освітнього процесу Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного впродовж 2024-2025 років.

Голова комісії: начальник кафедри поведінкових наук
та військового лідерства
доктор педагогічних наук, професор
полковник

Олександр КАПІНУС

Члени комісії: професор кафедри поведінкових наук
та військового лідерства
доктор педагогічних наук, професор
працівник ЗС України

Олег БОЙКО

доцент кафедри поведінкових наук та
військового лідерства
кандидат психологічних наук, старший
науковий співробітник
підполковник

Тарас МАЦЕВКО

Підпис голови та членів комісії засвідчую

Заступник начальника Національної академії сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного з наукової роботи
доктор технічних наук, професор

полковник

Володимир ГРАБЧАК

04.07.2025

